Ὁ Χρυσόστομος, ὑποχωρῶν εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν, εἶχεν ἤδη ἀπαχθῆ νύκτωρ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βιθυνίας, ὅτε τὴν ὑστεραίαν ἐν μεγάλῃ ἀγανακτήσει ἐξεγερθεὶς ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἀπήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀνάκλησιν τοῦ πατριάρχου, εἰς ἣν φοβηθεῖσα συγκατένευσε καὶ αὐτὴ ἡ Εὐδοξία. Θριαμβευτικὴ δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν, ἀποδεικνύουσα τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἀγαπώντων αὐτόν. Εἰς τὴν ἀγάπην δ' ἐκείνην στηριζόμενος ἠδύνατο ὁ Χρυσόστομος νὰ ἐλπίσῃ ἀδιατάρακτον τὸ ἐξῆς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθειμένης αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐντολῆς. Ἀλλ' οὔτε ἡ αὐγοῦστα εἶχε συνδιαλλαγῆ μετ' αὐτοῦ κατὰ βάθος, οὔτ' ἐκεῖνος ἦτο ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων. Ἐκ τοιαύτης δὲ συγκρούσεως διαθέσεων καὶ χαρακτήρων φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπέλθῃ νέα ῥῆξις, καὶ ἀληθῶς αὕτη ἐπῆλθε δύο μόνον μῆνας μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν βασιλεύουσαν.

Κυριακήν τινα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 403 τελῶν τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὁ πατριάρχης διεκόπη ὑπὸ τῆς ἀνησυχίας ἣν προεκάλουν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας αἱ ἑορταὶ αἱ συνοδεύουσαι τὴν πλησίον αὐτῆς ἀνίδρυσιν ἀργυροῦ ἀνδριάντος τῆς Εὐδοξίας. Ὁ Χρυσόστομος, ταραχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου θορύβου, ἠναγκάσθη νὰ παρενείρῃ εἰς τὴν ἀπ' ἄμβωνος ὁμιλίαν αὐτοῦ ἐκφράσεις δυσαρεσκείας περὶ τῶν θορυβωδῶν ἐκείνων ὀρχήσεων καὶ μίμων, οἵτινες ἄλλως ὑπεμίμνησκον τὰς ἑορτὰς τῶν ἐθνικῶν. Ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ ἔφθασαν παραμεμορφωμένοι εἰς τὰ ὦτα τῆς Εὐδοξίας, ἥτις, πιστεύσασα, ὅτι προσέβαλεν αὐτήν, ἠσθάνθη ἀνανεούμενον ἐν τῇ καρδίᾳ της τὸ παλαιὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου μῖσος. Ἡ δὲ νέα τῆς αὐλῆς δυσμένεια πρὸς τὸν Χρυσόστομον προέβη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλως εὐλαβέστατος Ἀρκάδιος διέκοψε τὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις. Τραχυνθέντων δὲ τῶν πραγμάτων, συνεκλήθη νέα σύνοδος. Καὶ δὲν προσῆλθε μὲν εἰς ταύτην ὁ Θεόφιλος, ἅτε φοβούμενος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσεως τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ὑστεραίαν τῆς πρώτης εἰς τὴν ἐξορίαν ἀποπομπῆς τοῦ πατριάρχου· ἀλλ' ὅμως αἱ ὑπ' αὐτοῦ σταλεῖσαι ὁδηγίαι ὑπῆρξαν πολύτιμοι διὰ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χρυσοστόμου. Ὑπεδείκνυε δῆλα δὴ ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας δύο κανόνας τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου τοῦ 341, καθ' οὓς δὲν ἐπετρέπετο εἰς ἐπίσκοπον καθαιρεθέντα ὑπὸ συνόδου νὰναλάβῃ καὶ πάλιν τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὶν ἢ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ πρὸς τοῦτο ἄδεια ὑπὸ ἄλλης συνόδου.

Καὶ ἐδίσταζε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον νὰ προβῇ εἰς νέαν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου. Ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πατριάρχου ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε τέλος ὁ Ἀρκάδιος ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διὰ στρατιωτικῆς βίας ἐξώσθησαν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὸ Σάββατον πρὸ τοῦ Πάσχα οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χρυσοστόμου μετὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τελέσωσι τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν ὑπαίθρῳ ὑπὸ τὰ δένδρα. Μετὰ δέ τινας ἑβδομάδας τῇ 20 Ἰουνίου 404 ὁ πατριάρχης, διαταχθεὶς ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος νὰποχωρήσῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας του, μετὰ συγκινητικὸν ἀποχαιρετισμὸν τῶν εἰς αὐτὸν ἐμμενόντων πιστῶν ἐπέβη πλοιαρίου, ὅπερ ἀπήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Καὶ τὸν μὲν ἐξόριστον διεδέχθη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ ἐσχατόγηρως τοῦ πρώην πατριάρχου Νεκταρίου ἀδελφὸς Ἀρσάκιος, οἱ δὲ πιστοὶ τοῦ καθαιρεθέντος, οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἰωαννῖται ἐπικληθέντες, ὑπέστησαν μετὰ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔξωσιν τοῦ Χρυσοστόμου καταδιώξεις σκληράς, ἰδίως διότι ἐθεωρήθησαν ἔνοχοι τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐξορίας τοῦ πατριάρχου ἐκραγείσης πυρκαϊᾶς, ἥτις ἀπετέφρωσε τήν τε ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰς παρακειμένας οἰκίας.

Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔφθασε μετὰ πολλοὺς κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας εἰς τὸν ὁρισθέντα αὐτῷ τόπον τῆς ἐξορίας, τὴν Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας. Εἰς μάτην οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως ἐπειράθησαν νὰ μεταπείσωσι τὸν Ἀρκάδιον. Εἰς μάτην σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Ἰταλίᾳ ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἐψήφισε τὴν σύγκλησιν γενικῆς συνόδου ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ Ἀρκάδιος οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ Ὀνωρίου τὰς ἐπιμόνους ἐπιστολὰς ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν, οὐδὲ μετ' αὐτὸν τὸν θάνατον τῆς Εὐδοξίας, ἐπελθόντα ἐν μέσῳ φρικτῶν ἀλγηδόνων τῇ 6 Ὀκτωβρίου 404, τρεῖς μῆνας καὶ ἥμισυν μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου, μετεπείσθη. Ἐν τούτοις δὲ ὁ ἐξόριστος διέτριβεν ἐπὶ τῶν δυσπροσίτων ἀρμενικῶν ὀρέων, κατατρυχόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς τραχύτητος τοῦ κλίματος, ἐνοχλούμενος δ' ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰσαύρων καὶ μόνην παραμυθίαν ἔχων τὴν δι' ἐπιστολῶν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν μακρὰν εὑρισκομένων φίλων. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ εὗρισκον, ὅτι ὁ ἐν Κουκουσῷ βίος ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον ἀνεκτός, καὶ ἐπέμειναν, ὅπως ὁ ἔκπτωτος πατριάρχης ἀποσταλῇ εἰς ὅλως ἀπόκεντρον μέρος. Ὡς τοιοῦτο δ' ὡρίσθη κατὰ τὰ παράλια τοῦ Πόντου ὁ ἄξενος Πιτυοῦς. Ἐν ᾧ δὲ μετήγετο εἰς τὸ νέον αὐτοῦ

τοῦτο ἀσκητήριον, ἀπέθανεν ἐν Κομάνοις τῆς Καππαδοκίας τῇ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 407, ἄγων ἡλικίαν ἐτῶν ἑξήκοντα.

Μετὰ τριάκοντα καὶ ἓν ἔτη, τῇ 27 Ἰανουαρίου 438, πατριαρχεύοντος τοῦ Πρόκλου, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει ἀναγνώστης τοῦ Χρυσοστόμου, πανηγυρικῶς ἀνεκομίσθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινού πολιν τὰ λείψανα τοῦ πατριάρχου. Αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ τριήρης, πολυτελῶς κεκοσμημένη, παρέλαβε τὴν λάρνακα ἀπὸ τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου εἶχε μεταχθῇ ἐκ Κομάνων ἐν μέσῳ ἀπείρου πλήθους συρρέοντος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ἐκόμισε τὸ πολύτιμον φορτίον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου ἔμελλε νὰ κατατεθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

Ὁ αὐτὸς μέγας ναός, ὃν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας εἶχε κτίσει πρὸς ἐνταφίασιν τῶν βασιλέων, περιέλαβε τὰ λείψανα τῆς Εὐδοξίας καὶ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὃν ἐκεῖναι μὲν κατεδίωξαν ζῶντα, δι' ἐξόχων δὲ τιμῶν ὑπεδέχετο νεκρὸν ἡ τῶν πόλεων βασιλὶς καὶ ἐτίμησεν ἡ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησία. Διότι πλὴν τῆς προαποθανούσης Εὐδοξίας εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν Χρυσόστομον τῇ 1 Μαίου 408 καὶ ὁ Ἀρκάδιος, μεθ' ὃν ἐβασίλευεν ἔκτοτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ μικρός. Ὁ Θεοδόσιος, συναινῶν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Πρόκλου περὶ ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀπεδείκνυε τὸν προσήκοντα σεβασμὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἠνώρθου καὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ γονέων τὴν μνήμην. Ὅτε δὲ, κατατιθεμένης τῆς λάρνακος τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ λίθου, ὁ βασιλεὺς ἐξεδύθη τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πορφύραν, ὅπως καλύψῃ δι' αὐτῆς τὸ θνητὸν σκήνωμα τοῦ μεγάλου νεκροῦ, καὶ, ταπεινώσας ἐπ' αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἐζήτησε συγκεκινημένος συγγνώμην ὑπὲρ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς, πλησίον τῶν ὁποίων ἔμελλε νὰ κοιμηθῇ ὁ Χρυσόστομος τὸν αἰώνιον ὕπνον, τότε ὁ μὲν ἐξόριστος τῆς χθὲς ἀνελάμβανε τὸν θρόνον του, ὡς ὀρθῶς ἀνεβόησαν τὰ πλήθη ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ βασιλικὴ πορφύρα ἐκάλυψε τὸν βασιλέα τῶν πατριαρχῶν.

ια'

Ἡ κυρηναϊκὴ Πεντάπολις καὶ ὁ Συνέσιος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰκόνος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τῆς Εὐδοξίας καὶ πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν κατὰ Θεοδό-

σιον τὸν μικρόν, ἀναγκαῖον εἶνε νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς ἀπωτάτην τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου γωνίαν, τὴν Κυρήνην. Ἡ ἐπιθεώρησις αὕτη ἐπιβάλλεται διὰ δύο λόγους. Καὶ πρῶτον μὲν πρὸς τὴν Κυρήνην συνδέεται ἀνὴρ, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ οὕτως εἰπεῖν ὡς συμπλήρωμα τοῦ Χρυσοστόμου ἐν ταῖς πονηραῖς ἡμέραις τοῦ Ἀρκαδίου, ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος εἶνε ὁ Συνέσιος. Ἔπειτα δὲ ἀσπασίως ἀποδεχόμεθα πᾶσαν εἴδησιν περὶ τῆς τύχης τῶν παλαιῶν ποτε κέντρων ἀκμαίου ἑλληνισμοῦ, ἅτινα νῦν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τῆς ἀναδείξεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς κέντρου πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἔκειντο πλέον κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ὁσημέραι σπανιώτερον γίνονται λόγου ἀφορμή.

Ἡ Κυρήνη, ἡ ἀρχαία καὶ λαμπρὰ τῶν Θηραίων ἀποικία κατὰ τὰ παράλια τῆς Λιβύης, τῆς ὁποίας τὸν θρόνον εἶχεν ἀναδείξει ἡ δυναστεία τοῦ Βάττου καὶ τοῦ Ἀρκεσίλα, ἡ μητρόπολις τῆς ἐμπορίας τοῦ σιλφίου καὶ πρωτεύουσα ἐκ τῶν πέντε πλουσίων ἑλληνίδων πόλεων τῆς Κυρηναϊκῆς δὲν εἶχεν ἐκπέσει εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ἐπὶ Ἀρκεσίλα τοῦ Γ' οἱ Κυρηναῖοι ἔχειναν ὑποτελὴς τῶν Περσῶν. Ἐξηκολούθησε μὲν ἀκμάζον τὸ ἐμπόριον τοῦ σιλφίου, ἔθαλλον δ' αἱ τέχναι, λαμπρὰ δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀριστίππου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει γεννήσεως τοῦ φιλοσόφου Καρνεάδου ἐπ' αὐτὴν ἐπιχυθεῖσα αἴγλη. Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ περὶ τῆς Κυρήνης ἀγῶνες τῶν Πτολεμαίων ἦρχισαν ἐπιφέροντες τὴν ἔκπτωσιν, ἥτις ἔκτοτε προεβαινεν αὐξάνουσα, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 90 π. Χ. παραδόσεως τῆς Κυρηναϊκῆς εἰς τὴν Ῥώμην ὑπό τινος τῶν ἀπογόνων τῶν Λαγιδῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ διχασμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀνήκουσα εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ, οὐκ ὀλίγον ἔπασχε κατὰ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν νομάδων τῆς Λιβύης, ἀπὸ τῶν ἀκρίδων καὶ ἀπὸ τῶν σεισμῶν. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ αἴτια τῆς κακοδαιμονίας καὶ πτωχείας προσετίθοντο οἱ βαρεῖς τοῦ δημοσίου φόροι, μὴ ἐπιτρέποντες εἰς τὸν ἀγρότην νὰνακύψῃ.

Εἰς τοιαύτην δυσαπάλλακτον εὑρισκόμενοι θέσιν οἱ Κυρηναῖοι, ἀπεφάσισαν νὰ στείλωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρχομένου τοῦ 398 πρεσβείαν, ὅπως ὑποβάλωσιν αἴτησιν ἐλαττώσεως τῶν φόρων σὺν τῇ ἀποστολῇ χρυσοῦ στεφάνου εἰς τὸν Ἀρκάδιον. Ὁ δὲ ἀνὴρ ὃν ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ συμπολίτης αὐτῶν Συνέσιος.

Ὁ Συνέσιος, ὅτε ἡ πατρὶς ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμητικὴν ἐκείνην ἐντολὴν εἶχε μὲν ἡλικίαν μόνον εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν, ἅτε γεννηθεὶς τῷ 370, ἀλλ' ἦτο κατὰ πάντα ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν οὐ μόνον διὰ τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν περικοσμοῦσαν αὐτὸν παιδείαν. Διακούσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ γεωμετρικῶν μαθημάτων τῆς περιφανοῦς τοῦ Θέωνος θυγατρὸς Ὑπατίας, ἠδυνήθη νὰ στολίσῃ τὴν εὐπορίαν του διὰ τῆς παιδείας καὶ τὸ πνεῦμά του διὰ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν γοητευτικῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἧς καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία διετηρεῖτο ἐν τῷ οἴκῳ του.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ νεανίας, ὅστις, παραστὰς ἓν ἔτος καὶ πλέον μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξίν του εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐν Λιβύῃ ὑπηκόων τῆς βασιλείας, κατέθηκε πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἀρκαδίου τὸν χρυσοῦν στέφανον τῶν Κυρηναίων. Ἀλλ' ὑποβάλλων σὺν τῷ δώρῳ ἐκείνῳ καὶ τὴν εὐλαβῆ αἴτησιν τῶν συμπολιτῶν του περὶ ἐλαττώσεως τῶν φόρων, εὗρεν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ συνοδεύσῃ αὐτὴν διὰ λόγου *περὶ βασιλείας*, ἐν ᾧ δὲν ὤκνησε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς τὸν βασιλέα συνετὰς ὑποθήκας περὶ τοῦ ὁποῖός τις ὀφείλει νὰ εἶνε ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Αἱ μεγάλαι ἀλήθειαι καὶ αἱ ὀρθαὶ νουθεσίαι, ἃς ὁ ῥήτωρ ἐξέθηκε πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν αὐλικῶν του, τιμῶσιν ἀληθῶς τὴν παρρησίαν καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ Συνεσίου. Ὁ περὶ βασιλείας λόγος αὐτοῦ ἀποπνέει ἄκρατον φιλοπατρίαν καὶ ἀρρενωπὸν στρατιωτικὸν πνεῦμα. Εἶνε μὲν ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ ἰδεῶδες τῆς εὐνομίας, ὅπερ ἐξαίρει τὴν ψυχὴν τοῦ Συνεσίου, ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἐκείνην καὶ τὴν εὐνομίαν φαντάζεται ὡς ἀπαραιτήτους συνεπείας τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος τοῦ κράτους. Τὴν δὲ δύναμιν ταύτην δὲν ἀπεξεδέχετο ἐκ ξένων μισθοφόρων καὶ βαρβάρων συμμάχων, ἀλλ' ἤθελεν οἱονεί τινα ἐθνοφρουρὰν ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τοῦ ἔθνους ἐξερχομένην καὶ ἔχουσαν τὸ ἐνδιαφέρον νὰγωνίζηται καὶ νὰ πίπτῃ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν, ἐπεζήτει δῆλα δὴ ἀναβίωσίν τινα τῆς ἐκ πολιτῶν στρατιᾶς τῶν ἀρχαίων ἑλληνίδων πόλεων.

Καὶ δὲν ἦσαν οἱ λόγοι τοῦ Κυρηναίου σοφιστοῦ ὠχραὶ ἀναμνήσεις τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἀπέρρεον ἐκ βαθείας μελέτης τῶν ἐνεστώτων. Τοῦ Συνεσίου τὸ διορατικὸν βλέμμα δὲν εἶχε διελάθει ἡ μεγάλη ἀπὸ Θεοδοσίου δύναμις τῶν Γότθων ἐν τῷ κράτει. Διὰ τοῦτο δὲ ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρέσχε τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν ἐθνικὴν φατρίαν τὴν καταπολεμοῦσαν τοὺς ξένους, ἧς προίστατο ὁ

Αὐρηλιανὸς, καὶ ἐκαυτηρίασε διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ *Αἰγύπτιος ἢ περὶ προνοίας* τὴν ἐθνολέτειραν καὶ προδοτικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡγέτου τῶν γοτθιζόντων, εἰς ὃν ἀπέδωκε τὸ συμβολικὸν ὄνομα τοῦ Τύφου, ὑφ' ὃ δυσεξεύρετος πλέον εἶνε ὁ ὑπονοούμενος ἀνήρ. Ἤλγει λοιπὸν ἡ ἑλληνική του καρδία, καθ' ἣν ἡμέραν ἐξεφώνει τὸν λόγον, ἐπὶ τοῖς κινδύνοις τοῖς ἐπαπειλουμένοις ἐκ τῆς ὁσημέραι ἐν Ἀσίᾳ ἐξαπλουμένης ἀνταρσίας τοῦ Τριβιγίλδου. Γινόμενος δὲ οὕτως εἰπεῖν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πατριωτικῆς κατὰ τοῦ γερμανικοῦ στοιχείου ἀντιδράσεως καὶ λέγων μετὰ παρρησίας, ὅτι καθῆκον τῆς βασιλείας ἦτο *ἐκκρῖναι τἀλλότριον*, ἤτοι ὅτι ὤφειλε νὰ ἐκχωρίσῃ καὶ ἐκδιώξῃ τοὺς ξένους, ἐξέθετε σαφῶς τὸ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενον εἰς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν πρόγραμμα. Καὶ ἡ μὲν ἀθέτησις τοῦ προγράμματος τούτου εἴδομεν, ὅτι ὀλίγου δεῖν ἔφερεν εἰς πλήρη ὄλεθρον. Ὁ δὲ Συνέσιος δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁπόθεν ἀπῆλθε μετὰ τριετῆ ἐν ὅλῳ διαμονὴν, εὐτυχήσας μὲν νὰ ἴδῃ τὴν ἀπὸ τῶν Γότθων ἐλευθέρωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Αὐρηλιανοῦ, εἰς τούτου δὲ πιθανῶς τὴν ἐνέργειαν χρεωστῶν καὶ τὴν ἐπιτευξιν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν εἶχεν ἀποσταλῆ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπὸ τῶν Κυρηναίων.

Βραχὺν, δὲ, ὡς φαίνεται, χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν Κυρήνην ἐπιστροφὴν προσῆλθεν ὁ Συνέσιος εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τοὐλάχιστον βλέπομεν τὸν ὑπ' αὐτοῦ συναφθέντα γάμον εὐλογούμενον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου. Καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τὰς προσφιλεῖς του μελέτας, εἰς ἃς ἀνέῳξε νέους ὁρίζοντας ἡ εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσχώρησις, ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος παρέσυραν αὐτὸν ἐκ νέου εἰς δρᾶσιν. Ἐν μέσῳ δὲ μελετῶν καὶ συγγράφων εὗρισκε χρόνον οὐ μόνον περὶ τῶν κυρηναϊκῶν πραγμάτων νὰ μεριμνᾷ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς νέας θρησκείας, ἣν ἐνστερνισθεὶς ταχέως ἠγάπησε, νὰ φροντίζῃ. Τοιοῦτος δ' ὢν ὁ ἀνὴρ ἔγεινε παρ' ὅλην αὐτοῦ τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν ἐπιδίωξιν φιλοσοφικῆς ἀπραγμοσύνης δημοτικώτατος καθ' ἅπασαν τὴν Κυρηναϊκὴν, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς παραλίας Πτολεμαΐδος, μιᾶς τῶν μεγίστων πόλεων τῆς Πενταπόλεως, ἐζήτησαν ἐπιμόνως αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἀντέκειντο οὐ μόνον ἴδιαί τινες θρησκευτικαὶ δοξασίαι τοῦ Συνεσίου, μὴ δυνηθέντος νὰποβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ φιλοσοφικὰ διδάγματα τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ, θεωροῦντος

ἑαυτὸν ἀκατάλληλον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πολυπλόκων καὶ βαρεῖαν ἐπιφερόντων τὴν εὐθύνην ἔργων τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ καὶ ἡ δυσκολία ἡ προερχομένη ἐκ τοῦ εὐτυχοῦς αὐτοῦ γάμου, ὃν δὲν ἤθελε νὰ διαλύσῃ. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἠναγκάσθη ὁ Συνέσιος νὰ πεισθῇ, ὅτε αἱ μὲν ἰδιόρρυθμοι αὐτοῦ δόξαι ἐθεωρήθησαν ὡς μὴ ἀντικείμεναι εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐπετράπη δὲ εἰς αὐτὸν νὰ μὴ διασπάσῃ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τοῦ γάμου.

Ἀνελθὼν δ' ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Πτολεμαΐδος, ἀνεδείχθη οὐ μόνον πνευματικὸς ἡγέτης τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἄριστος, ἀλλὰ καὶ προασπιστὴς γενναιότατος τῶν ἐν Χριστῷ αὐτοῦ τέκνων κατά τε τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Ἀνδρικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Κυρηναϊκῆς Ἀνδρονίκου, ὅστις, βίαιος ὢν καὶ πλεονέκτης, ἠδίκει μὲν καὶ ἐπίεζε τοὺς πολίτας, ἐποιεῖτο δὲ κατάχρησιν καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς αὐτὸν ἀνατεθειμένης ἀρχῆς. Εἰς δὲ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὴν κακουργίαν τοῦ ἀχρείου ἐκείνου ἄρχοντος ἀντέταξε τὸ πρῶτον ὁ ἱεράρχης τὰς πατρικὰς αὐτοῦ συμβουλάς, μὴ εἰσακουόμενος δὲ καὶ βλέπων τὸν μὲν Ἀνδρόνικον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαυθαδιζόμενον, τὴν δὲ χώραν πάσχουσαν ἀνήκουστα, δὲν ὤκνησε νὰ ἐπικρεμάσῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν κατάραν τῆς ἐκκλησίας, καὶ κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ νὰ ἐπισύρῃ τέλος τὴν προσοχὴν τῆς βασιλείας, ἥτις, ἐπιληφθεῖσα ἀνακρίσεων, προέβη εἰς τὴν καταδίκην καὶ τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου. Ἡ πτῶσις τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπλήρωσε χαρᾶς τοὺς Κυρηναίους, πεσόντα δ' ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυνάμεως περιστοιχίζοντες φίλοι, καὶ μόνον τοῦ Συνεσίου ἡ χριστιανικὴ εὐσπλαγχνία ἠλέησε καὶ ἔσωσεν ἀπὸ βαρυτέρας διώξεως τὸν ταπεινωθέντα.

Ἀλλὰ πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κακοδαιμονούσης Κυρηναϊκῆς ἦτο χρεία συστηματικῆς μερίμνης καὶ πατρικῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ μέρους τῆς βασιλείας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου προταθεῖσα διοικητικὴ προσάρτησις τῆς Πενταπόλεως εἰς τὴν μεγάλην ἐπαρχίαν τῆς Αἰγύπτου, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐφαίνετο δυναμένη νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην τῶν Κυρηναίων καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, κινδυνευούσης πάντοτε ὑπὸ τῶν περιοικούντων βαρβάρων. Ἀλλ' ἡ ἀπόρριψις τοῦ μέτρου τούτου συνετέλεσεν εἰς αὔξησιν τοῦ κινδύνου, ὃν δὲν ἐπήρκει ὅπως ἀποκρούσῃ ἡ στρατιωτικὴ ἀρχὴ τῆς Κυρηναϊκῆς. Ὁ δὲ Συνέσιος μετ' ἄλγους ἔβλεπεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ τὰ

κακὰ τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐντοπίων στρατιωτῶν, ἧς τὸ ὀλέθριον εἶχε καταδείξει διὰ τοῦ Περὶ βασιλείας λόγου του. Ὁ ἐν τῇ Πενταπόλει ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς βασιλείας, ἀνεπαρκῆ ὅλως ἔχων στρατιὰν, καὶ μὴ δυνάμενος νὰντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν βαρβάρων, ἠναγκάζετο νὰ ἐπικουρῇ διὰ τῶν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ χάριν ἐμπορίας παρεπιδημούντων ξένων. Ἀλλ' οὗτοι ἦσαν παντελῶς ἀκατάλληλοι, οὐδ' εἶχον τὸ προσῆκον πρὸς σωτηρίαν τῆς χώρας ἐνδιαφέρον, οὕτω δ' ἐκ τῆς καταναγκαστικῆς αὐτῶν ἀναμίξεως εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομέων ἡ μὲν ἄμυνα τῆς χώρας οὐδαμῶς προήγετο, μόνον δὲ τὸ ἐμπόριον παρεβλάπτετο σπουδαίως, καὶ ηὔξανεν ἡ τῆς λιβυκῆς Πενταπόλεως παρακμή.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀδυναμίας τῶν Κυρηναίων ἐπωφελούμενα δύο τῆς Λιβύης νομαδικὰ φῦλα, οἱ Μάζικες καὶ οἱ Αὐξωριανοὶ, ἐπέπιπτον βαρεῖς εἴπερ ποτὲ κατὰ τῆς χώρας. Κατά τινα δὲ τῶν τοιούτων ἐπιδρομῶν, πασῶν τῶν προγενεστέρων δεινοτάτην, τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ δειλία τῶν τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς Κυρηναϊκῆς ἐχόντων, ὥστε τὰ πάντα ἐφαίνοντο παραδεδομένα ἔρμαιον εἰς τοὺς βαρβάρους. Ἀλλὰ τότε, κατὰ τὴν ὑστάτην ἐκείνην ὥραν, ὁ ἀνὴρ τῆς προσευχῆς καὶ τῶν γραμμάτων, ὅστις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ κινδύνου εἶχεν ἤδη ἐπιδείξει θάρρος στρατιώτου καὶ δεξιότητα στρατηγοῦ, βλέπων ἐγκαταλειπομένην τὴν Πτολεμαΐδα ὑπὸ τῶν τεταγμένων φρουρῶν τῆς χώρας, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαρτερήσῃ. Συγκινητικὴ εἶνε ἡ ἐπιστολή του ἐκείνη, δι' ἧς δηλοῖ τὴν σταθερὰν του ἀπόφασιν νάντιστῇ ὅλῃ δυνάμει μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς εἰς τὰ δεινά, ὧν παρέχει γραφικωτάτην εἰκόνα. Καὶ κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ὥραν δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλὰ θὰ βαδίσῃ, λέγει, ἐπὶ τὸν ναὸν, θὰ περιπτυχθῇ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ καὶ θὰ βρέξῃ διὰ δακρύων τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος. Καὶ τελευτᾷ τὸν λόγον ὁ ἱεράρχης διὰ τῆς θαυμασίας ταύτης δίκην ἱεροῦ ὅρκου ἀποστροφῆς· «*Προσφύσομαι τῶν κιόνων, αἳ τὴν ἄσυλον ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι τράπεζαν. Ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι καὶ ἀποθανὼν κείσομαι. Λειτουργός εἰμι τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειτουργῆσαί με δεῖ. Οὐ μὴν ὅ γε θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον αἵμασι μιαινόμενον.*»

Ὑπὸ τοιούτων συνεχόμενος αἰσθημάτων, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀμύνης, διὰ δὲ τῆς καρτερίας αὐτοῦ καὶ τοῦ θάρρους, ὅπερ ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς πολίτας, ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς πολιορκητὰς, καὶ ἔσωσε τὴν

πόλιν. Ἀνεστάλη δὲ οὕτω διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ ἱεράρχου ἐπί τινα χρόνον ἡ καταστροφή, ἀφ' ἧς δὲν ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ σωθῇ ἡ Κυρηναϊκή, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς βαρβάρους κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀράβων μεσοῦντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος.

Ὁ Συνέσιος δὲν συμπεριλαμβάνεται μὲν εἰς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἁγιασθέντας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' εἶνε ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν ἀρίστων αὐτῆς κοσμημάτων. Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου λειψανδρίας εἶνε ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπισπῶνται ἀμέριστον τὸν ἔπαινον τῆς ἱστορίας. Καὶ εἴδομεν μὲν ἤδη τὴν παρρησίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ τὸ θάρρος ἀπέναντι τῶν βαρβάρων καὶ τὴν ὀρθὴν πολιτικὴν κρίσιν καὶ τὴν θερμότητα τῆς ὀψιγόνου αὐτοῦ χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλὰ καὶ ὡς συγγραφεὺς ὁ Συνέσιος κατέχει θέσιν ὅλως ἰδιάζουσαν ἐν τῇ χριστιανικῇ λογοτεχνίᾳ, ἅτε συνδυάσας τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀνελθὼν ἐν τοῖς ὕμνοις αὐτοῦ εἰς λυρισμὸν ἐνθουσιώδη, ὅπου τὸ ὕψος ἁμιλλᾶται μετὰ τῆς χάριτος καὶ ἡ χριστιανικὴ κινύρα προσλαμβάνει τὰς χορδὰς τῆς ἀρχαίας λύρας.

εβ'

Θεοδόσιος ὁ μικρὸς καὶ ὁ ἐπίτροπος Ἄνθιμος.

Ὁ Ἀρκάδιος, θνήσκων τῇ 1 Μαΐου 408 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἑνός, κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ μοιραίου τέλους ἀκριβῶς ὅτε ἤδη ὡριμος γινόμενος ἠδύνατο ἴσως νὰ ποθάλῃ τὴν νωθρότητα τῶν παιδικῶν του χρόνων ἢ τοὐλάχιστον, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχεν ἀπαλλαγῇ τῆς Εὐδοξίας, νὰ ἔχῃ τὴν νοημοσύνην, ὅπως ἐκλέξῃ τοὺς ἀρίστους τῶν συμβούλων. Ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐνέβαλλε τὸ κράτος εἰς ἀνωμαλίας ἐν μέρει ἀναλόγους πρὸς τὰς ὑφισταμένας, ὅτε αὐτὸς ὁ Ἀρκάδιος διεδέχθη τὸν μέγαν αὐτοῦ πατέρα Θεοδόσιον. Ὁ διαδεχόμενος τὸν Ἀρκάδιον μόνος αὐτοῦ υἱὸς Θεοδόσιος ὁ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππον καὶ διὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας ἐπιλεγόμενος μικρὸς ἦτο παιδίον ὡς ὁ Ἀρκάδιος ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον. Γεννηθεὶς τῇ 10 Ἀπριλίου 401, εἶχεν ἤδη μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰσέλθει εἰς τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος.

Ὁ μικρὸς ὀρφανὸς οὐδένα εἶχε περὶ ἑαυτὸν συγγενῆ δυνάμενον νὰ ποδηγετήσῃ τὰσθενῆ του παιδικὰ βήματα καὶ νὰ διευθύνῃ τὴν νεαρὰν

του κεφαλὴν, ἐφ' ἣν ἐβάρυνε τὸ διάδημα. Αἱ τρεῖς ἀδελφαί του ἦσαν καὶ αὐταὶ ἀνήλικοι κόραι, ὧν ἡ πρεσβυτέρα Πουλχερία εἶχε μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν συμπληρώσει τὸ ἕνατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ δὲ μόνος συγγενὴς τοῦ νέου βασιλέως ὁ δυνάμενος νὰναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν ἦτο ὁ θεῖος αὐτοῦ Ὀνώριος ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ κράτους. Καὶ ἐσκέφθησαν μὲν ἀληθῶς ὁ Ὀνώριος μετὰ τοῦ Στελίχωνος νὰ διαβῶσιν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διαρρυθμίσωσι τὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τοιαύτη τις ἐπέμβασις μετὰ τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου ἐπελθοῦσαν ψυχρότητα μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν πᾶν ἄλλο ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἢ χαρακτῆρα συγγενικῆς περὶ τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως μερίμνης, θὰ ἔτεινε δὲ πολὺ μᾶλλον εἰς συγχώνευσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τὸ δυτικὸν ἢ εἰς τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάβασιν ἁπλοῦ τινος ὀργάνου τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ὁ τῇ 22 Αὐγούστου τοῦ 408 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Στελίχωνος καὶ αἱ περιπλοκαὶ εἰς ἃς μετ' αὐτὸν ἐνέπεσε τὸ δυτικὸν κράτος, κινδυνεῦσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου, ἔσωσαν τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς Δύσεως κινδύνων.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν δυσκόλων ἐκείνων καιρῶν ἦτο ἀνάγκη νὰ παραδοθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων εἰς χεῖρας στιβαράς. Ἀνετέθη λοιπὸν ἡ κηδεμονία τοῦ Θεοδοσίου εἰς τὸν ἔπαρχον Ἀνθέμιον, ἄνδρα κατὰ πάντα ἄξιον τῆς ἀνατιθεμένης αὐτῷ τιμῆς καὶ εὐθύνης. Ὁ Ἀνθέμιος κατήγετο μὲν ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ὢν ἔγγονος τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου ἐπάρχου Φιλίππου, εἶχε δὲ διακριθῇ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 400 ἱεραρχικῶς ἀνερχόμενος τὴν κλίμακα τῶν ἀξιωμάτων μέχρι τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τοῦ ἐπάρχου. Ἦτο λοιπὸν ἀνὴρ τῆς ὑπηρεσίας, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἄνοδος αὐτοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου καὶ εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως ἦτο ἀληθὴς προαγωγὴ, σημαίνουσα πραγματικὴν πρόοδον ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει, καὶ ὡς τοιαύτη ὑπέσχετο ἀγαθὰ πολλὰ εἰς τὴν διοίκησιν. Πράγματι δὲ τοιαύτη ἀπέβη ἡ πολιτεία τοῦ Ἀνθεμίου.

Ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Τρωίλου, σοφιστοῦ ἐκ Σίδης τῆς Παμφυλίας καὶ ῥήτορος διακεκριμένου, καὶ ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν κύκλου ἀνδρῶν πεπαιδευμένων, ὁ Ἀνθέμιος προέβη εἰς τὸ δύσκολον ἔργον ὅπερ ἀνέλαβε μετὰ πολλῆς συνέσεως, οὐδὲν πράττων ἀβούλως, ἀλλὰ συσκεπτόμενος περὶ τῶν πρακτέων μετὰ τῶν ἀρίστων συμβούλων. Οὕτω δὲ δύναται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ ἀνδρὸς, ὃν δικαίως

ἐνεκωμίασαν ὅ τε Συνέσιος καὶ ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς τῆς ἐκκλησίας Σωκράτης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐκεῖνο ὅπερ ὁ Χρυσόστομος ἐκ τῆς ἐξορίας ἔγραφε πρὸς αὐτὸν τῷ 405 γενόμενον ἔπαρχον, ὅτι δὲν εἶνε αὐτὸς ἄξιος συγχαρητηρίων ἐπὶ ταῖς ἀρχαῖς εἰς ἃς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἐκεῖναι, διότι δὲν κατεκόσμησαν αὐτόν, ἀλλ' ἐκεῖναι ἐκοσμήθησαν παρ' αὐτοῦ.

Ὅλως ἰδιάζουσαν σημασίαν ἀπέδωκεν ὁ Ἀνθέμιος ἅμ' ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ κράτους καὶ ἀκώλυτον τῆς ἐμπορίας λειτουργίαν. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἐφρόντισε μὲν περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν μετὰ τοῦ δυτικοῦ κράτους τεταραγμένων σχέσεων, συνωμολόγησε δὲ πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκας καθοριζούσας τὰ ἐμπορικὰ ὅρια τῶν δύο βασιλείων.

Ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης ἀγάπη τοῦ Ἀνθεμίου οὐδαμῶς προέβαινε μέχρις ἀπραξίας ὅπου ἠπειλεῖτο τὸ κράτος. Παρέστη δὲ ἄρχοντος αὐτοῦ ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων κατὰ τὰ βόρεια σύνορα, ὅτε ὁ Οὔννος Οὔλδης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ φονεύσας τὸν Γαϊνᾶν, διαπεράσας τὸν Ἴστρον, ἐπέδραμεν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, ἤτοι τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν, ἤτις ἦτο ἐκ τῶν χωρῶν τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Καὶ αἱ μὲν πρῶται ἐπιτυχίαι τοῦ ἐπιδρομέως ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὴν μεγάλην ὁρμήν του, ἄγοντος πλῆθος Οὔννων καὶ Σκίρων, λαοῦ σκυθικοῦ συγγενοῦς πρὸς τοὺς Ἀλανούς, καὶ ἐφαίνοντο δικαιοῦσαι τοὺς ἀπειλητικούς του λόγους. Καυχώμενος, ὅτι ἀπ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐξηρτᾶτο νὰ κατακτήσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἀπῄτει παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, ἄλλως ἠπείλει πόλεμον. Αὐτὴ ἡ Θρᾴκη ἐκινδύνευεν. Ἀλλ' ὁ Ἀνθέμιος δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀποστείλας δὲ κατὰ τοῦ βαρβάρου στρατιάν, ἐνίκησεν αὐτόν, ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ πολλῶν τῶν ἀξιωματικῶν του, δελεασθέντων ἴσως διὰ χρημάτων, καὶ ἠνάγκασε νὰ διαβῇ καὶ πάλιν πέραν τοῦ Δουνάβεως. Κατὰ δὲ τὴν δίωξιν τῶν πολεμίων μέγα πλῆθος τῶν μετὰ τοῦ Οὔλδου φευγόντων Σκίρων ἐζωγρήθη ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς. Οὕτω δὲ μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ζωγρηθέντων, ὥστε ὁ Ἀνθέμιος ἠναγκάσθη πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνου νὰ κατοικίσῃ αὐτοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὡς γεωπόνους ὑπὸ τύπον δουλοπαροίκων.

Τὸ κράτος ἐσώθη τότε ἀπὸ τοῦ Οὔλδου, ὅστις ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ἡ βαρβαρικὴ ἐκείνη ἐπιδρομὴ ἔπεισε τὸν Ἀνθέμιον, ὅτι ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ περὶ ἀμύνης τῶν παριστρίων χωρῶν

τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ κράτος. Καὶ ὑπῆρχε μὲν οὐκ ὀλίγη στρατιὰ ἱππέων, πεζῶν καὶ ναυσιβατῶν, διανενεμημένη εἰς ἑβδομήκοντα ὀχυρὰ χωρία ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν παραποταμίων. Ἀλλ' ἡ ἀνεπάρκεια τῶν κατὰ τὸν ποταμὸν σταθμευόντων στολίσκων καθίστανε τὴν ἄμυναν προβληματικὴν καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς διαβάσεως τῶν βαρβάρων ἐκ τῶν ἀντίπεραν ὀχθῶν δυσχερεστάτην. Ἐθεώρησε λοιπὸν ἀναγκαίαν ὁ Ἀνθέμιος, ἀρχομένου τοῦ 412, τὴν ἐπισκευὴν εἰκοσιπέντε ἐκ τῶν ἤδη προϋπαρχόντων παλαιῶν πλοίων καὶ τὴν ναυπήγησιν διακοσίων νέων, κατασκευασθησομένων κατ' ὀλίγον ἐντὸς ἐπταετίας.

Τὸ μέγα τοῦτο ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ νέου Θεμιστοκλέους δὲν εἶνε τὸ μόνον. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας πλὴν τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε κτίσει καὶ περίβολον χερσαῖον, ἔχοντα περίμετρον δεκαπέντε σταδίων, ἤτοι ἡμισείας περίπου ὥρας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ διαρρεύσασαν ὀγδοηκονταετίαν ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶχεν αὐξήσει μεγάλως, πλῆθος δὲ οἰκημάτων εἶχεν ἤδη κτισθῆ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, κατὰ τὸν ἕκτον καὶ ἕβδομον λόφον. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη γείνει ἀληθῶς Ἑπτάλοφος ὡς ἡ παλαιὰ Ῥώμη, ἀλλ' αἱ νέαι συνοικίαι ἔμενον ἀτείχιστοι. Προέβη λοιπὸν ὁ Ἀνθέμιος εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἔκτισεν ἄλλον περίβολον εὐρύτερον, περιλαμβάνοντα τὰς νέας οἰκοδομάς, δι' οὗ ὠχυρώθη μὲν καὶ τὸ νεωστὶ κατῳκημένον μέρος, ηὐρύνθη δὲ μεγάλως ἡ περιοχὴ τῆς πόλεως. Ἐξετείνετο δὲ τὸ θεοδοσιακὸν τοῦτο τεῖχος ἀπὸ τοῦ νῦν Τεκὲρ-σεράϊ μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Κερατίου κόλπου. Καὶ ἐπεσκευάσθη μὲν μετὰ τριάκοντα καὶ ἓξ ἔτη, καταπεσὸν τῷ 450 ὑπὸ σεισμοῦ φοβεροῦ, καὶ πολλάκις δ' ἔκτοτε νέαι ἔγειναν αὐτοῦ ἐπισκευαὶ καὶ ἀνανεώσεις, ἀλλ' ὅμως δύναται ἀκόμη σήμερον ὁ περιπατητὴς νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ μέγα μέρος τὴν γραμμὴν αὐτοῦ πλὴν ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἡράκλειος ᾠκοδόμησε μετὰ διακόσια σχεδὸν ἔτη νέον περίβολον, ὅπως περιλάβῃ ἐντὸς τῶν τειχῶν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.

Καὶ ἄλλως δ' ἐμερίμνησε περὶ τῆς πρωτευούσης ὁ Ἀνθέμιος, οὐ μόνον εἰς τὴν διακόσμησιν αὐτῆς συντελέσας, ἀλλὰ προνοήσας καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ταχυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας προσκομιδῆς σίτου ἐκ τοῦ κυριωτάτου σιτοβολῶνος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῆς Αἰγύπτου, καὶ ῥυθμίσας τά τε κατὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ σίτου ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει διανομὴν τοῦ σιτηρεσίου κατὰ τὰ

ἐθιζόμενα. Ὁπόσον δὲ σπουδαῖον ζήτημα ἦτο διὰ τὴν βασιλεύουσαν ἡ τακτικὴ τῶν φορτίων τοῦ σίτου ἄφιξις ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς στάσεως ἥτις προεκλήθη τελευτῶντος τοῦ 408 ἐκ πολυμήνου σιτοδείας. Καὶ ἡ μὲν σύνεσις καὶ δραστηριότης τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀνθεμίου ἐπήνεγκε τὴν παῦσιν τῆς στάσεως, ἀλλὰ τὸ πάθημα ἔγεινε μάθημα, καὶ ἐκρίθησαν ἀναγκαῖα τὰ ριζικώτερα ἐκεῖνα μέτρα, ὧν ἐπελήφθη ὁ Ἀνθέμιος.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐπαρχιῶν οὐκ ὀλίγον ἐμερίμνησεν ὁ συνετὸς ἀντιβασιλεύς. Ἰδίως δ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὰς βορείας ἑλληνικὰς χώρας, αἵτινες μεγάλως εἶχον πάθει ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου, καὶ διὰ παντὸς τρόπου ἐφρόντισε περὶ ἀνεγέρσεως τῶν πεπτωκότων τειχῶν τῶν πόλεων, εἰ καὶ ἡ μέριμνα αὐτοῦ αὕτη δὲν φαίνεται στεφθεῖσα ὑπὸ ἐπιτυχίας πλήρους. Συμπαθῶς δὲ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν μέριμναν δεικνύει καὶ ἡ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 414 χορηγηθεῖσα εἰς αὐτὰς ἄφεσις τῶν ἐκ τῶν ἐτῶν 368 μέχρι 407 καθυστερουμένων φόρων εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς εἴδη, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου τὴν εὐπορίαν, δυναμένου καὶ μετὰ τοιαύτας γενναίας παραχωρήσεις νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς μεγάλας δημοσίας ἀνάγκας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εὐεργετικὴ πολιτεία τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις διὰ τὴν κατὰ πάντα ἀγαθὴν αὐτοῦ διοίκησιν ἀπεκλήθη μέγας ἔν τινι ἐπιγράμματι λατινιστὶ γεγραμμένῳ. Ἀλλ' ὁ συνετὸς καὶ προνοητικὸς πατρίκιος ἓξ μόνα ἔτη διετήρησε τὴν ἀντιβασιλείαν. Διὰ λόγους δ' ἀγνώστους βλέπομεν αὐτὸν ἀποχωροῦντα τῆς ἀρχῆς τὸ θέρος τοῦ 414. Τὴν δ' ἐπιτροπείαν τῆς βασιλείας ἀνέλαβεν ἡ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ δέκατον πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος συμπληρώσασα Πουλχερία.

ιγ΄

Ἡ Πουλχερία.

Εἶνε ἄγνωστα τὰ γεγονότα ἅτινα ἤγαγον ἐν ἡλικίᾳ ἐξόχως νεαρᾷ τὴν Πουλχερίαν ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ πτῶσις τοῦ Ἀνθεμίου ὑπῆρξεν ἐπακολούθημα σφοδρᾶς ἐσωτερικῆς πάλης διαλανθανούσης ἡμᾶς. Ταύτης δὲ καρπὸς εἶνε ἀναντιρρήτως ἡ ἀνακήρυξις τῆς Πουλχερίας ὡς αὐγούστης τῇ 4 Ἰουλίου 414. Ἡ δ' ἔκτακτος αὕτη τιμὴ ἡ ἀπονεμηθεῖσα τὸ πρῶτον ἤδη εἰς τὴν Πουλχερίαν παρὰ τὴν τέως κρατοῦσαν συνήθειαν, καθ' ἣν ὁ τίτλος αὐγούστης ἀπενέμετο μόνον εἰς

συζύγους αὐτοκρατόρων, συνεδέετο πρὸς τὴν εἰς χεῖρας αὐτῆς παράδοσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἅτε τοῦ ἀδελφοῦ ὄντος ἀκόμη ἀνηλίκου. Τὸ δὲ παράδοξον εἶνε, ὅτι τὴν ἀρχὴν ταύτην διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ Πουλχερία καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Θεοδοσίου καὶ μετ' αὐτὸν αὐτοῦ τὸν θάνατον, ἐν ὅλῳ ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ὅλα ἔτη.

Ἡ Πουλχερία, ἀναγορευθεῖσα σύναρχος τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ὡς ἐπίτροπος αὐτοῦ ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχήν, παρέδωκε τὴν διοίκησιν ἀντὶ τοῦ Ἀνθεμίου εἰς τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀλλ' ὁ γνωστὸς οὗτος ἀντίπαλος τοῦ Γαϊνᾶ καὶ φίλος τοῦ Συνεσίου, ἐν τῷ γήρατι ἤδη ἀξιωθεὶς τοιαύτης τιμῆς, ἐπὶ δύο μόνον ἔτη κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν, οὐδὲ φαίνεταί τι πράξας ἀντάξιον τοῦ προκατόχου, καίπερ τυχὼν τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πτολεμαΐδος.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ Πουλχερία ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῶν δύο αὐτῆς νεωτέρων ἀδελφῶν, τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Μαρίνας, διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς παραδείγματος κανονίζουσα τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν δίαιταν. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς Πουλχερίας, ὁποῖος ἐκφαίνεται ἐν τῇ μακρᾷ αὐτῆς ἱστορικῇ δράσει, παρουσιάζει κρᾶμά τι τῆς εὐσεβείας τοῦ πατρὸς Ἀρκαδίου, τῆς φιλαρχίας τῆς μητρὸς Εὐδοξίας καὶ τῆς ἀνδρώδους δεξιότητος καὶ δραστηριότητος τοῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου Θεοδοσίου. Καὶ τὸ μὲν ἀρχικὸν τοῦ πάππου διετράνωσε δεξιῶς κρατοῦσα τὸ πηδάλιον καὶ σώζουσα τὸ κράτος ἀπὸ παντὸς σκοπέλου. Ἡ δὲ φιλαρχία καὶ φιλαυτία, ἃς ἐθήλασε μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, ἤγαγον αὐτὴν ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις εἰς βδελυρὰν ζηλοτυπίαν κατὰ τῆς συζύγου τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἐν τῷ πολυσυνθέτῳ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀρκαδίου χαρακτῆρι τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον δι' ὅλου τοῦ βίου ὑπῆρξεν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀφοσίωσις, ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον καὶ ἡ εὐποιία.

Τὰς ἀρετὰς δὲ ταύτας, προβαινούσας ἐνίοτε μέχρις ἀσκητισμοῦ, ἐκληρονόμησε μὲν ἡ Πουλχερία παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐνεστερνίσθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐπιδράσεως τοῦ πατριάρχου Ἀττικοῦ, ἀνδρὸς συνετοῦ μὲν καὶ φιλοθέου, ἱκανῶς δὲ πεπαιδευμένου (406-425).

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν ἐμπνεύσεις ἡ εὐσέβεια ἀνεκηρύχθη διὰ τῆς Πουλχερίας ὡς τὸ πρόγραμμα τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου. Τὰ πάντα ἤλλαξαν τελείως ὄψιν, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας χλιδῆς καὶ σπατάλης εἰσήχθη ἡ λιτότης καὶ ἡ ἐργασία. Τἀνάκτορα ἀπὸ οἴκου τρυφῆς καὶ

ἀσωτίας, ἀπὸ ἐνδιαιτήματος εὐνούχων καὶ παρασίτων, ὁποῖα ἦσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς Εὐδοξίας, μετεβλήθησαν εἰς μοναστήριον, ἐξ οὗ ἀντήχουν μονότονοι ψαλμωδίαι. Ἐντὸς δ' αὐτοῦ δίκην μοναστριῶν διητῶντο αἱ βασιλόπαιδες ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τῆς Πουλχερίας καθήμεναι παρὰ τὸν ἱστὸν καὶ ὑφαίνουσαι ἐνδύματα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀπόρους. Αἱ κόραι ηὔξανον καὶ μετ' αὐτῶν συνηύξανεν ἡ πρὸς τὴν εὐποιΐαν ἀγάπη, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς ἱδρύσεως φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. Οὐδεμία δὲ σκέψις γηίνη ἐτάρασσε τὸ ἀνακτορικὸν ἐκεῖνο κοινόβιον, οὐδεὶς πόθος βέβηλος ἐθόλονε τὴν ἠρεμίαν τοῦ σεμνείου ἐκείνου τῶν παρθένων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἰδέα τοῦ γάμου εἶχεν ἐξοστρακισθῆ ὥς τι ἀνίερον ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ παρθενῶνος. Τὸ δὲ παράδειγμα εἶχε δώσει αὐτὴ ἡ αὐγοῦστα, ἀπὸ νεότητος ὀμόσασα τὴν διὰ βίου τήρησιν τῆς παρθενίας της. Αἱ δὲ νεώτεραι ἀδελφαὶ ἠκολούθησαν πιστῶς τὴν πρεσβυτέραν, ἧς τὸ τάγμα εἶχεν ἐπισήμως ἀναγραφῆ ἐπὶ πολυτίμου ἁγίας τραπέζης, ἀφιερωθείσης ὑπὸ τῆς Πουλχερίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΩΣ ΚΑΛΛΙΓΡΑΦΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἐν μέσῳ τῶν ἁβρῶν ἐκείνων κορασίδων ἀνατρεφόμενος ὁ Θεοδόσιος δὲν ἐτύγχανε πολὺ διαφόρου διαίτης. Καὶ κατὰ τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνου ὡς βάσις ἐλαμβάνετο ἡ εὐσέβεια καὶ τῶν ἠθῶν ἡ ἀγνότης. Ἀφαιρεθείσης τῆς διαπαιδαγωγήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πέρσου Ἀντιόχου, εἰς ὃν ἦτο αὕτη ἀνατεθειμένη μέχρι τοῦ 412, ἀνέλαβε τὴν παίδευσιν τοῦ Θεοδοσίου ἡ Πουλχερία. Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν παιδείας καὶ αὐτὴ ἡ αὐγοῦστα, περὶ ἧς ῥητῶς μαρτυρεῖται, ὅτι ἦτο ἐπ' ἴσης

πεπαιδευμένη ἔν τε τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ λατινικοῖς γράμμασιν, ὡς καὶ τῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ βαρεῖ αὐτῆς ἔργῳ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν συνετῶν καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν. Ἐκ δὲ τῶν διδασκομένων αὐτῷ μαθημάτων ἰδιαιτέρως ἠγάπησεν ὁ Θεοδόσιος τὰ ἔχοντα ἀντικείμενον τὴν μελέτην τῆς φύσεως. Ἰδιάζουσαν δ' ἀπέκτησεν ἀγάπην πρὸς τὴν καλλιγραφικὴν ἀντιγραφὴν χειρογράφων· διατηρήσας δὲ τὴν ἀγάπην ταύτην καὶ ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ ἠξιώθη ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων τοῦ ἐπωνύμου *Καλλιγράφος*. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν παίδευσιν τοῦ νεαροῦ βασιλέως ἡ ἄσκησις περὶ τὴν ἱππασίαν, τὴν ὁπλομαχίαν καὶ τὴν θήραν, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἔχων ἐξαίρετόν τινα δεξιότητα περὶ τὸ τοξεύειν. Ἀλλ' ἡ προσοχὴ τῆς Πουλχερίας ἐστράφη καὶ περί τι ἄλλο, τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀδελφοῦ περὶ τὴν καλὴν καὶ εἰς βασιλέα ἐμπρέπουσαν συμπεριφοράν. Οἱ βηματισμοί του, ἡ στάσις καὶ αἱ κινήσεις του, οἱ χαιρετισμοὶ καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ προσώπου τοῦ Θεοδοσίου, πάντα ταῦτα προδιεγράφησαν καθ' ὡρισμένους κανόνας. Ἀλλ' ἓν μόνον δὲν ἐδιδάχθη ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς, τὴν τέχνην τοῦ ἄρχειν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖνος μὲν ἔμεινε δι' ὅλου τοῦ βίου ἁπλῆ βασιλικὴ πλαγγὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ πράγματα ἦγε καὶ ἔφερεν αὐτὴ ἡ Πουλχερία, εἰς ἣν ὑπήκουεν ὁ Θεοδόσιος καὶ μετ' αὐτὸν τοὺς γάμους.

ιδ'

Θεοδόσιος καὶ Ἀθηναΐς.

Ἡ αὔξουσα ἡλικία τοῦ ἤδη δεκαεννεαετοῦς βασιλέως καὶ πολιτικὴ ἀνάγκη εἶχον ἤδη πείσει αὐτόν τε καὶ τὴν Πουλχερίαν, ὅτι ὁ θρόνος ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ διὰ τῆς ἐκλογῆς βασιλίσσης. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἦτο δυσχερές· εἰς μάτην δὲ ἥ τε Πουλχερία καὶ ὁ στενὸς φίλος τοῦ Θεοδοσίου Παυλῖνος ἀνεζήτουν τὴν δυναμένην νὰρέσῃ εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ὀλιγώτερον ἐμερίμνα περὶ τοῦ γένους τῆς μελλούσης αὐτοῦ συμβίας ἢ περὶ κάλλους καὶ ἠθῶν ἐξόχως ἀμώμων.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε παρέστη πρὸ τῆς Πουλχερίας ἁβρὰ ξένη κόρη, ἧς τὸ ἔκτακτον κάλλος ἀνθημιλλᾶτο πρὸς τὴν κοσμοῦσαν αὐτὴν παιδείαν. Ἦτο δὲ ἡ κόρη ὀρφανὴ Ἀθηναία, θυγάτηρ τοῦ σοφιστοῦ Λεοντίου, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, γενομένη ὑπὸ τῶν

ἀδελφῶν ἀπόκληρος τῆς πατρικῆς περιουσίας, εἶχεν ἔλθει μετά τινος θείας αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως πέσῃ πρὸ τῶν ποδῶν τῆς αὐγούστης καὶ ζητήσῃ δικαιοσύνην. Τὸ δὲ κάλλος καὶ ἡ παιδεία τῆς ὡραίας ἱκέτιδος εἵλκυσαν τὴν Πουλχερίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐθεώρησεν αὐτὴν ἀξίαν σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ δ' ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς νεά-

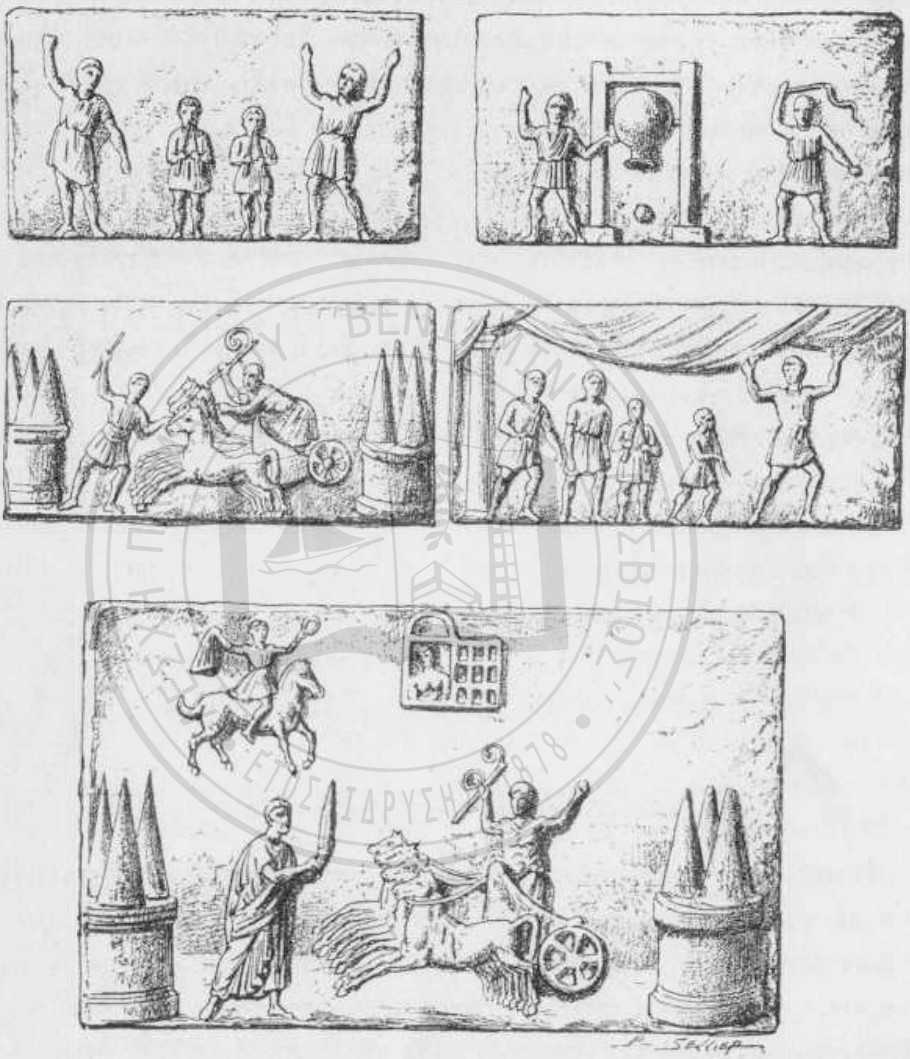

ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΕΝ ΤΩΙ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩΙ

νιδος διακαύσας τὸν Θεοδόσιον ἔρως ἐπεστέγασε τὰς ἐνεργείας τῆς Πουλχερίας.

Ἓν μόνον ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ κώλυμα εἰς τὴν σύζευξιν τῆς Ἀθηναΐδος καὶ τοῦ Θεοδοσίου, ἡ ἐθνικὴ θρησκεία τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ. Βεβαίως ἡ εὐλαβεστάτη Πουλχερία δὲν ἠδύνατο

νάνεχθῇ τὴν εἴσοδον τῶν ψευδῶν δαιμόνων εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, ὁποῖον εἶχε καταστήσει τὸ παλάτιον ἡ εὐσέβεια αὐτῆς.

Ἀλλ' ὡς ἡ ἑλληνικὴ παιδεία τῆς Ἀθηναίδος εἶχε σαγηνεύσει τὴν Πουλχερίαν, οὕτω καὶ τῆς Πουλχερίας ἡ χριστιανικὴ εὐλάβεια κατεπτόησε τὴν ψυχὴν τῆς εἰδωλολάτριδος, καὶ ἡ Ἀθηναὶς ἐδέχθη νὰ διδαχθῇ ὑπὸ τῆς μελλούσης γυναικαδέλφης καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀττικοῦ τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Βαπτισθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ λαβοῦσα ἀντὶ τοῦ προτέρου αὐτῆς ὀνόματος τὸ ὄνομα Αἰλία Εὐδοκία, ἐστέφθη μετὰ τοῦ Θεοδοσίου τῇ 7 Ἰουνίου τοῦ 421· ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἑώρτασε διὰ λαμπρῶν δημοσίων θεαμάτων καὶ ἱπποδρομιῶν τοὺς γάμους τῆς Ἀθηναίας κόρης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου.

ΑΘΗΝΑΪΣ—ΕΥΔΟΚΙΑ

Ἐκλιπόντος διὰ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμὸν προχωρήσεως τῆς Εὐδοκίας τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Θεοδοσίου θρησκευτικοῦ χάσματος ἡ συμβίωσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους ἠδύνατο νὰ εἶνε εὐτυχής. Οἱ συμβίοι ἦσαν ὁμήλικες. Πρὸς δὲ τὰ γυναικεῖα θέλγητρα τῆς Εὐδοκίας ἠδύνατο νὰντιμετρηθῇ τὸ ἀνδρικὸν κάλλος τοῦ Θεοδοσίου, ἔχοντος ξανθὴν μὲν τὴν κόμην, εὐσχημάτιστον δὲ τὴν ῥῖνα καὶ ζωηροὺς μέλανας ὀφθαλμούς, περισκεπομένους ὑπὸ βλεφάρων μακροτάτων. Ἀμφοτέρους δὲ τοὺς συζύγους ἐπ' ἴσης ηὔφραινεν ἡ περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησις, ἐξ ἧς προήρχετο ἀμοιβαία ἐκτίμησις, ἐπιῤῥωνύουσα τὴν συζυγικὴν ἀγάπην. Ἀληθῶς εὐτυχῆ δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὸν Θεοδόσιον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ φιλοεπὴς σύζυγος προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν ποίημα ἐν ἡρωικῷ μέτρῳ συντεταγμένον καὶ ἐξυμνοῦν τὰς νίκας τῶν

στρατηγῶν τοῦ Θεοδοσίου Ἀρδαβουρίου καὶ Ἀρεοβίνδου ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὧν ἐβασίλευεν ὁ διάδοχος τοῦ Ἰσδεγέρδου Βαραράμ.

Ἡ περὶ τὰ γράμματα ἐνασχόλησις τῶν συζύγων κατανάλισκε τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου αὐτῶν, καὶ ἦτο, δυνάμεθα εἰπεῖν, πρὸς τοῖς φιλανθρωπικοῖς ἔργοις τὸ κυριώτατον αὐτῶν μέλημα. Ἀληθῶς καὶ μετὰ τὸν γάμον τοῦ βασιλέως οὔτε ἡ Πουλχερία διενοεῖτο ἀφήσῃ ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς χειρῶν τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, οὔτε ἡ Εὐδοκία ἐθεώρει πρόσφορον νὰ φανῇ ἀνευλαβὴς πρὸς τὴν δίκην μητρὸς προστατεύσασαν αὐτὴν καὶ ἀναβιβάσασαν ἐπὶ τὸν θρόνον, οὔτε τέλος αὐτὸς ὁ Θεοδόσιος ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ κυβερνήσῃ ἐξερχόμενος ἐκ τῶν κόλπων τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς μελέτης. Ἔμειναν λοιπὸν τὰ πράγματα ὡς εἶχον καὶ πρὸ τοῦ γάμου. Ὁ μὲν νοῦς ὁ σκεπτόμενος περὶ τῶν τοῦ κράτους ἦτο ἡ Πουλχερία, ὁ δὲ Θεοδόσιος οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἡ χεὶρ ἡ ἄνευ συζητήσεως οὐδεμιᾶς ὑπογράφουσα τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς. Ἡ δὲ νωθρότης τοῦ βασιλικοῦ ἐκείνου αὐτομάτου προέβαινεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲ προσέβλεπε κἂν τὰ ἔγγραφα, ὑφ' ἃ ἔθετε τὴν ὑπογραφήν του. Οὕτω δὲ λέγεται ποτὲ ὑπογράψας καὶ πωλητήριον αὐτῆς τῆς γυναικός του ὡς δούλης, ὅπερ εἶχεν ὑποβάλει εἰς αὐτὸν ἡ Πουλχερία, θέλουσα νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀδελφὸν ἀπὸ τῆς νωθρᾶς αὐτοῦ ἀφροντισίας διὰ τῆς καταδείξεως τῶν θλιβερῶν αὐτῆς ἐπακολούθων.

Ἀφίνων λοιπὸν ὡς καὶ πρότερον τὴν διεύθυνσιν τῶν τῆς πολιτείας εἰς τὴν ἀδελφήν, ἐξηκολούθει ζῶν βίον λογίου καὶ καλλιγράφου παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς πεπαιδευμένης συζύγου καὶ ἐν μέσῳ κύκλου λογίων. Μεταξὺ τούτων ἐξεῖχον πλὴν τοῦ ἐκ παίδων φίλου τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Παυλίνου, ὁ ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς Πανοπόλεως ποιητὴς Κῦρος, ὅστις ἀπήγγελλε τοὺς στίχους αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους, ὁ ψάλτης τῆς πτώσεως τοῦ Γαϊνᾶ Ἀμμώνιος καὶ πλῆθος ἄλλων στιχουργῶν καὶ ἱστοριογράφων, ὑμνούντων τὸν αὐτοκράτορα καὶ τυγχανόντων παρ' αὐτοῦ τιμῶν ἐξαιρέτων. Πλὴν δὲ τούτων περιεστοίχιζε τὸν βασιλέα ὁμὰς ὅλη γραμματικῶν καὶ σοφιστῶν, φιλολόγων καὶ νομομαθῶν, ἥτις παρεῖχεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδοσίου ἰδιάζουσάν τινα αἴγλην.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ κόσμος ἐν ᾧ ἐκινεῖτο τὸ αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος, εὐτυχὲς ἐν τῇ συζυγικῇ ἀγάπῃ, μάλιστ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ Εὐδοκία ἔτεξε τῷ 422 θυγάτριον, ὅπερ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδοσίου ὠνομάσθη Εὐδοξία. Ὀλίγους δὲ μῆνας μετὰ τὸ εὐτυχὲς τοῦτο συμβὰν ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου ἐλάμβανε τὸ πρῶτον ἤδη τῇ 2

Ἰανουαρίου τοῦ 423 τὸ ἀξίωμα αὐγούστης, περιβαλλομένη τὰ σήματα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ, καίπερ γινομένη ἡ Εὐδοκία τὸ ἐξῆς ἰσότιμος πρὸς τὴν Πουλχερίαν, δὲν ἐφιλοδόξησεν, οὐδ' ἐζήτησε νὰφαιρέσῃ τὴν διοίκησιν ἀπὸ τῆς ἀνδραδέλφης. Ἐξακολουθοῦσα δὲ νὰφιερόνῃ τὰς ὥρας αὐτῆς ἐναλλὰξ εἰς τὴν στοργὴν καὶ εἰς τὴν μελέτην, ἐπειρᾶτο πάντως ἢ τοὐλάχιστον ἀνεπαισθήτως συνετέλει εἰς τὸ νὰ δώσῃ πως ἑλληνικωτέραν χροιὰν εἰς τὸ κράτος οὗ ἔφερε τὸ διάδημα, καθότι ἀπαραγνώριστος ἦτο ἀκόμη ὁ κατ' ἐπικράτησιν ρωμαϊκὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ ζωηραὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς προελεύσεως τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλείας ἐκ τῆς διασπάσεως τῆς ἡνωμένης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ κόρη τῶν Ἀθηνῶν, γενομένη αὐτοκράτειρα τοῦ ἡμίσεος ἐκείνου ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ ἱδρυμένου ἐν μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὸν πατρικὸν οἶκον, οὔτε τὰς εἰς αὐτὴν ὡς Ἀθηναίαν ἐπιβαλλομένας ὑποχρεώσεις. Διὰ τοῦτο πρὸς μὲν τοὺς ἀδίκους ἑαυτῆς ἀδελφοὺς ἐπέδειξε χριστιανικὴν ἀνηνσικακίαν, καὶ, μετακαλέσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς ἀξιώματα μεγάλα. Ἡ δὲ πρὸς τὸ θέμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰς ὃ ἀνῆκον καὶ αἱ Ἀθῆναι, παρασχεθεῖσα εὔνοια τοῦ Θεοδοσίου, εἶνε πιθανώτατα καρπὸς τῆς ἐπ' αὐτὸν χάριν τῶν χωρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπιδράσεως τῆς βασιλίσσης.

ιε'

Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.

Ἡ φοβερὰ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλαρίχου εἶχε δεινῶς ἐξαντλήσει τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Στερούμεναι τῶν ἐκ τοῦ σχεδὸν ἐντελῶς παρακμάσαντος ἐμπορίου ὠφελειῶν, εἶχον καταπέσει πολὺ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς γεωργίας. Ὁ διὰ τῶν αἰώνων μεγάλως μειωθεὶς πληθυσμὸς καὶ ἡ ἐλάττωσις τῶν δούλων δὲν εἶχον ἀναπληρωθῆ ὡς ἐν ταῖς βορειοτέραις τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἔν τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν διὰ βαρβάρων ἐποίκων ἀσχολουμένων περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐλλείψεως ταύτης γεωργικῶν χειρῶν ἐξηρεμοῦντο καὶ ἀπεχερσοῦντο τὰ πλεῖστα τῶν μικρῶν κτημάτων, μεταβαλλόμενα εἰς νομὰς ἢ συγχωνευόμενα εἰς εὐρείας γαίας, *συγκτησίας* καλουμένας, αἵτινες μετέβαινον εἰς πολυκτήμονας ἰδιώτας ἢ συνηθέστερον ἐδημεύοντο ὑπὸ τοῦ κράτους, δωροῦντος αὐτὰς εἰς ἰδιώτας,

παρ' ὧν ἀπεξεδέχετο καλλιέργειαν καὶ ἀναλόγους ἔπειτα φόρους ἀπὸ τῆς γεωργουμένης γῆς. Ἀλλὰ τὸ μέσον τοῦτο διὰ τὴν συχνὴν μάλιστα περὶ τὰς ἰδιοκτησίας μεταβολὴν δὲν ηὐδοκίμει πάντοτε, αἰσθητὴ δὲ καθίστατο ἡ πίεσις τῶν εἰσπρακτόρων τοῦ δημοσίου ἰδίως εἰς τὰς τάξεις τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων.

Τοιαύτη ἦτο ἐν γένει μετὰ τὴν γοτθικὴν ἐπιδρομὴν ἡ κατάστασις τοῦ θέματος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰς ὃ ἀνῆκε καὶ ἡ πατρὶς τῆς Εὐδοκίας μετὰ τῶν πλείστων χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Διῃρεῖτο δὲ τὸ θέμα τοῦτο εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας, δύο μὲν μακεδονικὰς, ὧν πρωτεύουσαι ἦσαν ἡ Θεσσαλονίκη καὶ οἱ Στόβοι, δύο δὲ ἠπειρωτικὰς, τὴν παλαιὰν Ἤπειρον καὶ τὴν νέαν μετὰ μητροπόλεων τῆς Νικοπόλεως καὶ τοῦ Δυρραχίου, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Λάρισαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Ἀχαΐαν, ἧς μητρόπολις ἦτο ἡ Κόρινθος, καὶ εἰς τὴν Κρήτην, ἔχουσαν πρωτεύουσαν τὴν Γόρτυνα. Μητρόπολις δὲ τοῦ ὅλου θέματος ἦτο ἐπὶ Θεοδοσίου κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἡ Θεσσαλονίκη.

Δεσμοὶ αἵματος συνέδεον τὴν βασίλισσαν πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, εἰς ὃ φαίνεται, ὅτι καὶ ἀπεστάλη ἐπί τινα τοὐλάχιστον χρόνον ὡς διοικητὴς ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς Βαλέριος. Ἀποβλέπουσα δ' εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν παλαιῶν συμπολιτῶν καὶ τῶν διὰ τῶν αὐτῶν ἀναμνήσεων τῆς παρελθούσης εὐκλείας τρεφομένων πτωχῶν νῦν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐκείνη πάντως ὑπῆρξεν ἡ πείσασα τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐλαφρώσῃ πως τὰ δεινά των, συνεχίζων τὴν ἤδη ἐπὶ τῆς ἀντιβαλείας τοῦ Ἀνθεμίου ἐπιδειχθεῖσαν μέριμναν.

Βαρεῖα ὑποχρέωσις ἐπεβάλλετο εἰς τὰς πόλεις τοῦ κράτους, ἃς δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι καὶ αἱ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ὤφειλον νὰ συνεισφέρωσιν εἰς μεγαλοπρεπεστέραν τέλεσιν τῶν πολυδαπάνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑορτῶν. Ἀλλ' ἀρχομένου τοῦ 424 ἡ πτωχὴ κοινότης τῶν Δελφῶν, ὑφισταμένων ἀκόμη ἐν παρακμῇ, ὑπέβαλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα αἴτησιν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς βαρείας ἐκείνης εἰσφορᾶς. Ὁ δὲ Θεοδόσιος, κρίνας τὴν ἀπαίτησιν δικαίαν, διὰ διατάγματος, φέροντος ἡμερομηνίαν τῆς 22 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους, οὐ μόνον τοὺς Δελφοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ δυσβαστάκτου ἐκείνου βάρους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὅλου τοῦ θέματος, ὧν αἱ πλεῖσται δὲν ἦσαν βεβαίως πλουσιώτεραι τῶν Δελφῶν. Οὐ μόνον δὲ τὴν εἴσπραξιν τῆς ἐκτάκτου ἐκείνης εἰσφορᾶς ἀπηγόρευσε ῥητῶς εἰς τὰς ἀρχὰς ἐπὶ ἀπειλῇ ποινικῆς καταδιώξεως, ἀλλὰ καὶ διέταξεν, ὅπως τὸ ἐξηντλημένον θέμα

Ἰλλυρικοῦ παρέχῃ ἀντὶ τῶν ὡρισμένων τακτικῶν φόρων τοσοῦτον μόνον χρῆμα, ὅσον εἶχον ὁρίσει οἱ δημόσιοι ἀναγραφεῖς ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑφισταμένων τοπικῶν συνεδρίων. Καὶ δὴ ἡ μὲν ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης ὡς μητροπόλεως τοῦ θέματος ἀπηλλάγη πάσης εἰσφορᾶς, οἱ δὲ φόροι τῶν μακεδονικῶν καὶ ἠπειρωτικῶν ἐπαρχιῶν, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης, κατεβιβάσθησαν εἰς τὸ ἥμισυ. Πρὸς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Ἑλλάδος ἐπεδείχθη εὔνοια ἰδιάζουσα, καθότι ὁ Θεοδόσιος ἀπεδέχθη τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 425 εἴσπραξιν μόνου τοῦ τρίτου τῶν τέως τεταγμένων φόρων. Καὶ πάλιν δ' ἐν ἔτει 433 διετάχθη νέα ἄφεσις τῶν ἀπὸ τοῦ 408 μέχρι τοῦ 428 καθυστερουμένων φόρων. Ἡ δ' εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ τῶν τοιούτων ἀπαλλαγῶν ἐπερχομένη ζημία ἀνεπληρώθη ἄλλως τε καὶ διὰ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν κατὰ τὰ κτήματα τὰ ὑπὸ τοῦ δημοσίου εἰς ἰδιώτας παραχωρούμενα, τοῦθ' ὅπερ ἀπέβλεπε συγχρόνως καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς γεωργίας.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐπὶ Θεοδοσίου κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἐν μέρει συντελέσασαν καὶ τὴν Εὐδοκίαν. Δύσκολον δὲ εἶνε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος διενοεῖτο ἢ ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ ἐν ταῖς χώραις τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὴν λατρείαν πρὸς τὰ εἴδωλα, ἐν ᾗ εἶχε τραφῇ κατὰ τὴν νεαρὰν αὐτῆς ἡλικίαν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου ἱκανὰ πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξεδόθησαν διατάγματα, ἀλλ' ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ δὲν προέβη εἰς μέτρα βίαια πρὸς ἐκρίζωσιν τελείαν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, τοῦθ' ὅπερ οὐδὲ συνετὸν θὰ ἦτο ἕνεκα τοῦ ζήλου μεθ' οὗ ἐν μέρει ἐλατρεύοντο ἀκόμη ἐν τῇ παλαιᾷ ἰδίως Ἑλλάδι τάρχαῖα σεβάσματα ὑπὸ τῶν τελευταίων τῆς εἰδωλολατρείας ὀπαδῶν.

Ὡς ἄλλοτε ὁ ἀνατέλλων χριστιανισμὸς εἶχε τοὺς μάρτυράς του, οὕτω τώρα εἶχεν ἡ θνήσκουσα εἰδωλολατρεία τὸ θάρρος διωκομένη νὰ προβαίνῃ ἐνίοτε μέχρι μαρτυρίου. Οὕτως οἰκτροῦ τέλους εἶχε τύχει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν Μάρτιον τοῦ 415 ἡ Ὑπατία, ἡ ὡραία θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Θέωνος ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ διδάσκουσα δημοσίᾳ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ σώφρων καὶ σοφὴ ἐθνικὴ, ἣν μητέρα καὶ ἀδελφὴν καὶ διδάσκαλον μετ' ἀγάπης ἀπεκάλει γράφων ἐκ Κυρήνης ὁ ἐπιφανὴς αὐτῆς μαθητὴς Συνέσιος, ἔπεσε θῦμα τοῦ φανατισμοῦ ὀλίγων καλογήρων καὶ τῆς ζηλοτυπίας τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, βλέποντος τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ ῥητορείαν ὑπερευδοκιμουμένην ὑπὸ τῆς εὐ-

γλωττίας τῆς ὡραίας εἰδωλολάτριδος, ἥτις καὶ αὐτὸν τὸν ἄρχοντα τῆς πόλεως Ὀρέστην συγκατέλεγε μεταξὺ τῶν θαυμαστῶν τῆς περισσῆς αὐτῆς παιδείας. Ἀλλὰ τοσαῦται παρεκτροπαὶ θρησκομανείας ἐξάλλου ἦσαν ἀληθῶς σπανιώταται, προεκάλουν δὲ καὶ αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τὴν τιμωρίαν ἢ τὴν ἀνακριτικὴν ἐπέμβασιν, ὡς συνέβη κατὰ τὸν φόνον τῆς Ὑπατίας. Ἡ δὲ τελεία κατάπνιξις τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου μέχρι τινὸς μόνον διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἐν τῇ διοικήσει ὑπηρεσίας τῶν ἐθνικῶν καὶ διὰ τῆς δημεύσεως τῶν κτημάτων καὶ ἐξορίας ἐκείνων ὅσοι κατεφωρῶντο θύοντες εἰς τὰ εἴδωλα. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 426 ἀπηγορεύθη ἡ ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν θυσία ἐπὶ ποινῇ θανάτου καὶ διετάχθη ἡ καταστροφὴ πάντων τῶν ναῶν, ἱερῶν καὶ ἡρώων, ἂν ὑφίσταντο ἔτι τοιαῦτα σῳα, καὶ ἡ ἐξάγνισις αὐτῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ σημείου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τοῦ σταυροῦ.

Τοῦ διατάγματος τούτου προφανὲς εἶνε τὸ νόημα. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀφαίρεσις τῆς σημασίας τῶν ἐθνικῶν ναῶν ὡς τόπων λατρείας. Διὰ τοῦτο πολλοὶ μὲν ναοὶ κατεστράφησαν ἀληθῶς ἢ μετεβλήθησαν εἰς ἐκκλησίας χριστιανικάς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ διετηρήθησαν ἄθικτοι, στερηθέντες μόνον τῶν μέσων καὶ τοῦ κόσμου τῆς λατρείας. Πολλὰ δὲ τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ἀπήχθησαν τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ διὰ τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὴν νέαν χριστιανικὴν πρωτεύουσαν οἱονεὶ ἐξέπνευσεν ἡ ἐνοικοῦσα θεότης, καὶ τὰ ἱερὰ ἕδη μετεβλήθησαν εἰς κοσμήματα βέβηλα τῶν πλατειῶν καὶ τῶν μεγάρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ δὲ εἴδωλα, πρὸ τῶν ὁποίων χθὲς καὶ πρώην ἐκαίοντο θυμιάματα, κατέστησαν ἁπλᾶ τεχνουργήματα, ἑλκύοντα μόλις τοῦ τεχνολάτρου τὸν θαυμασμόν. Μεταξὺ δὲ τῶν οὕτως εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετενεχθέντων ἀγαλμάτων ἦτο καὶ ἡ χρυσελεφάντινος Ἀθηνᾶ τοῦ Φειδίου, οἱονεὶ ἐγκαταλιποῦσα τῷ 429 μετὰ ἐννέα σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τὴν Ἀκρόπολιν ἐκείνην, ἀφ' ἧς ἐπεσκόπει τὴν πόλιν.

Ἡ Ἀθηνᾶ ἠδύνατο πλέον νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῶν ἐξηλλοιωμένων Ἀθηνῶν. Ἡ πόλις δὲν ἦτο πλέον κατειδωλος, ὡς ὅτ' ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Παῦλος, ἀλλ' εἶχεν ἤδη εἰσχωρήσει εἰς αὐτὴν ὁ χριστιανισμός, καὶ μόλις που ἐσώζοντο ὀλίγοι ἐπτοημένοι ἐθνικοί. Ὁ παλαιὸς βίος εἶχε μεταβληθῆ. Οἱ ἀρχαῖοι θεσμοὶ εἶχον ἐκλίπει. Ἡ βουλή, ἣν εὑρίσκομεν ἀκόμη μέχρι τοῦ 372, καίπερ ἐκ μόνων τριακοσίων μελῶν συνισταμένην, δὲν ὑφίστατο πλέον, ἤδη δὲ κατηργοῦντο ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ τὰ περισω-

ζόμενα τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως δικαστηρίων. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἤδη πόλις ἀμέσως ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς, καὶ ὁ ἄρχων, ἂν μὴ διωρίζετο ἴσως κατ' εὐθεῖαν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ὅμως οὐδὲν ἢ σκιὰ καὶ ἁπλοῦν ὄργανον τῆς βασιλείας. Μόνον τοῦ παρελθόντος λείψανον ἐσώζετο ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν οἱονεὶ τελευταῖός τις τῆς εἰδωλολατρείας προμαχών. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ὑπέστη ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου παρ' ὅλην τὴν πρὸς τὴν πάτριον πόλιν συμπάθειαν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου θυγατρὸς τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου τὸ πρῶτον τραῦμα, ὅπερ ἦτο προάγγελον τῆς μετὰ ἕνα αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπελθούσης ἐντελοῦς αὐτῆς καταργήσεως.

ις'

Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν—ἂς καλέσωμεν οὕτω τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίως τῶν Ἀντωνίνων ὑφισταμένην ἀνωτέραν φιλοσοφικὴν καὶ ῥητορικὴν σχολὴν—οὐ μόνον ὑφίστατο ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ μετεῖχεν ἀκμῆς τινος ἐπὶ Θεοδοσίου δίκην λυχνίας ἀναδιδούσης ζωηροτέραν τὴν λάμψιν πρὸ τῆς ἐντελοῦς αὐτῆς ἀποσβέσεως. Ἅμα τῇ ἐξ Ἑλλάδος ἀποχωρήσει τοῦ Ἀλαρίχου εἶχον ἀρχίσει ἐκ πασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν συρρέοντα πλήθη νέων εἰς Ἀθήνας πρὸς ἀκρόασιν τοῦ φιλοσόφου Πλουτάρχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Νεστορίου. Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, ἥτις μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλαρίχου εἶχεν ἀντιπρόσωπον ἐν Ἀθήναις ἐπιφανῆ τὸν γηραιὸν Πρίσκον, ἀνῆλθεν εἰς νέαν περιωπὴν διὰ τοῦ Πλουτάρχου. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ νέα αὕτη ἀκμὴ δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς πάλαι εὐκλεεῖς ἡμέρας τοῦ ἀθηναϊκοῦ πανεπιστημίου, εἰ καὶ ἡ παιδεία καὶ ῥητορεία τῶν τελευταίων νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων δὲν εἶχε τὴν πτῆσιν καὶ τὴν γοητείαν τῶν περιδόξων ἐκείνων διδασκάλων, πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ὁποίων εἶχον παρακαθήσει δύο τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας ἱεραρχῶν καὶ ὁ Παραβάτης, τὸ ἀκροατήριον τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων ἐκεῖνο ἠδύνατο οὐχ ἧττον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ τελευταία ἀκόμη ἐκ τῶν ἐγκάτων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἀναβρύουσα πηγή, ἧς τὰ νάματα ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν εἰδωλολατρικὴν μέθην εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς πίνοντας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου τοῦ κινδύνου αἱ Ἀθῆναι, ἔχουσαι τὴν

ἱκανῶς ἀκόμη ἀκμάζουσαν ἐκείνην σχολήν, ἐπλεονέκτουν κατὰ τοῦτο αὐτῆς τῆς βασιλευούσης, ἧς ἡ ἐν τῇ παιδείᾳ θέσις ἦτο πολὺ κατωτέρα.

Τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὸς ὁ Θεοδόσιος ἕνεκα τῶν δύο μόνων ἀρετῶν αἵτινες περιεκόσμουν αὐτόν, τοῦ φιλοθρήσκου καὶ τῆς πρὸς τὰ γράμματ' ἀγάπης. Καὶ ἦτο μὲν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ κράτους, διατηρουμένη διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς πόρων, ἀνερχομένων εἰς χίλια χρυσᾶ νομίσματα ὥστε ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πως ἰδιωτικὸν ἵδρυμα, ἐν ᾧ ὀνειροπόλοι σοφοὶ ἔθυον ἀκόμη μετὰ τῶν τελευταίων αὐτῶν θιασωτῶν εἰς τὰς μούσας τὰς ἑλληνίδας. Ἀλλ' ὁ Θεοδόσιος, χωρὶς νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν διάλυσιν τῆς ἀθηναϊκῆς σχολῆς, ὑπὲρ ἧς πρέπει πάντως νὰ φαντασθῶμεν συμπαθοῦσαν τὴν Εὐδοκίαν, ἐσκέφθη νὰ δημιουργήσῃ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἑστίαν ἐπιστημονικήν, ὑποστηριζομένην μὲν καὶ διατηρουμένην ὑπὸ τοῦ δημοσίου, συγκεντρόνουσαν δὲ τὸν ἀνώτερον πνευματικὸν βίον ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευούσῃ καὶ μέλλουσαν οὕτω νὰμαυρώσῃ κατ' ὀλίγον τὴν αἴγλην τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ ἔργον ὅπερ ἀνελάμβανεν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἦτο δυσχερές. Πρῶτον μὲν δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ πλασθῶσι τὰ πάντα ἐξ ὑπαρχῆς, διότι ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἦτο ἱδρυμένη ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀνωτέρα σχολή, εἰς ἣν μόνον ἔπρεπε νὰ δοθῇ ὤθησις καὶ νέος διοργανισμός, ὅπως αὕτη ὑπερευδοκιμήσῃ τὴν ἀθηναϊκήν. Ἔπειτα δὲ δὲν ἔλειπον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες λόγιοι δυνάμενοι καὶ νὰ φωτίσωσι τὸν Θεοδόσιον περὶ τοῦ τρόπου τῆς διοργανώσεως τοῦ πανεπιστημίου καὶ νὰ διδάξωσιν ἐν αὐτῷ. Εἶχε μάλιστα τὴν τύχην ὁ αὐτοκράτωρ οὐ μόνον αὐτὸς νὰ μὴ εἶνε ἄγευστος παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὴν νὰ ἔχῃ λογίαν καὶ σύζυγον ἔτι λογιωτέραν, νὰ περιστοιχίζηται δὲ καὶ ὑπὸ κύκλου ὅλου ἀνδρῶν περὶ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους σχολαζόντων.

Τελευτῶντος τοῦ Φεβρουαρίου καὶ μεσοῦντος τοῦ Μαρτίου 425 ἐξεδόθησαν τὰ βασιλικὰ διατάγματα, δι' ὧν ἐκανονίζοντο τὰ κατὰ τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθηγητῶν ὡρίζετο εἰς τριάκοντα καὶ ἕνα, ὧν τρεῖς μὲν ἔμελλον νὰ διδάσκωσι τὴν ῥωμαϊκὴν ῥητορείαν, δέκα δὲ γραμματικοὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, πέντε σοφισταὶ τὴν ἑλληνικὴν ῥητορικὴν καὶ δέκα γραμματικοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων, εἷς τὴν φιλοσοφίαν καὶ δύο τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Ἡ

παραγκώνισις τῆς φιλοσοφίας, δι' ἣν μία καὶ μόνη ὡρίσθη ἕδρα, εἶνε λίαν χαρακτηριστική, ἐνδεικνύουσα ἂν μὴ συστηματικὸν κατὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων πόλεμον, ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὸ δυσξυμβίβαστον τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας πρὸς τὴν κρατοῦσαν πίστιν καὶ παρέχουσα οὕτως εἰς τὸ καθίδρυμα τοῦ Θεοδοσίου χροιὰν τοῦτο μὲν πρακτικήν, τοῦτο δ' ἐξόχως χριστιανικήν. Θρησκευτικοὶ δ' ἐν μέρει λόγοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ ὑπαγορεύσαντες τὴν ἐκ τῶν δύο γλωσσῶν δοθεῖσαν προτίμησιν εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἥτις ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πατέρων κατ' ἐξοχὴν καὶ τὸ θεμέλιον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ἡ δημιουργία τῶν πλειόνων ἐκείνων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἑδρῶν δεικνύει καὶ ἄλλα τινὰ δύο, πρῶτον μὲν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων φιλολογικῆς κληρονομίας ὡς προπαιδείας ἀναγκαίας διὰ πάντα ἐφιέμενον ἀνωτέρας μαθήσεως, δεύτερον δὲ τὴν ἀπονομὴν ἐπισήμου τινὸς χαρακτῆρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν τῷ κράτει καὶ τῇ διοικήσει. Καὶ διατηρεῖται μὲν ἀκόμη ἡ λατινικὴ ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν νόμων, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἑλληνίδος διὰ τοῦ πανεπιστημίου τῆς βασιλευούσης ὑπεμφαίνει τὴν ἀρχομένην βαθυτέραν διάσπασιν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς δύσεως καὶ προλεαίνει καὶ παρασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆς τελείας ἐξελληνίσεως τῆς διοικήσεως, ἥτις, ἐγκαινιζομένη ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συμπληροῦται καὶ τελειοῦται ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

Πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τοῦ πανεπιστημίου ὡρίσθησαν μὲν εὐρύχωρα ἀκροατήρια ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῷ καλουμένῳ Καπιτωλίῳ καὶ ἐκτισμένῳ μὲν κατὰ μίμησιν τοῦ ὁμωνύμου ῥωμαϊκοῦ, κειμένῳ δ' ἐν τῷ ὀγδόῳ ῥεγεῶνι, ἤτοι τμήματι τῆς πόλεως, ἐκανονίσθησαν δὲ τὰ κατὰ τοὺς ἰδιωτικοὺς διδασκάλους οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἐπέρχηται ἐξ αὐτῶν ζημία εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Ἀπηγορεύθη δῆλα δὴ εἰς αὐτοὺς ἡ δημοσία διδασκαλία, καὶ ἐπετράπη μόνον ἡ ἰδιωτικὴ ἐπὶ ποινῇ ἀτιμίας καὶ ἐξώσεως· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπεβλήθη καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διωρισμένους νὰ μὴ διδάσκωσιν ἐν ἰδιωτικοῖς οἴκοις ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν προνομίων αὐτῶν. Τὸ δὲ μέγιστον τῶν προνομίων τούτων ἦτο ἡ μετὰ εἰκοσαετῆ ὑπηρεσίαν παραχώρησις εἰς αὐτοὺς τοῦ τίτλου κόμιτος πρώτης τάξεως, ὅστις συνεπέφερε τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ἀπαραίτητον δὲ προσὸν τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν, δοκιμαζομένων ἐνώπιον τῆς συγκλήτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο πλὴν τῆς παιδείας καὶ ἡ ἀγνότης τῶν ἠθῶν.

Διὰ τοῦ τοιούτου ὀργανισμοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου τὸ κράτος ἀπέκτησεν ἀνωτέραν σχολήν, ἧς ὁ σκοπὸς ἦτο πρὸ πάντων διοικητικός. Τοιαύτη σχολὴ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ διὰ μιᾶς εἰς μεγάλην ἀκμήν, ὑπερευδοκιμοῦσα τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις εἶχε στερηθῆ τῆς Ὑπατίας, καὶ τὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις εἶχε πολὺ δεδηλωμένον εἰδωλολατρικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλείψῃ ἀκόμη. Ἔσωζεν αὐτὴν τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ τὸν Πλούταρχον ἠξιοῦτο ἀξιολόγου ἀντιπροσώπου, τοῦ Πρόκλου, δυνηθέντος νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν νέαν αἴγλην καὶ νὰ σώσῃ καὶ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα τὴν Ἀκαδημίαν ἀπὸ τῆς παρακμῆς.

ιζ'.

Ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ.

Ὡς ἐπιστημονικὸς ζῆλος, ἅμα δὲ καὶ διοικητικὴ ἀνάγκη ἤγαγον εἰς τὴν ἐπὶ εὐρυτέρων βάσεων ἀναδιοργάνωσιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστημίου, οὕτω λόγοι διοικητικοὶ καὶ ἐπιστημονικοὶ προεκάλεσαν τὴν μέριμναν τοῦ Θεοδοσίου περὶ συντάξεως κώδικος τῶν νόμων.

Ἐν τῇ διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας, ἧς διάδοχος ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦτο ἡ βυζαντιακή, κατ' ὀλίγον ἐπερχομένη σχεδὸν τελεία ἰσοπεδώσει καὶ ἀπορροφήσει τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένων τοπικῶν θεσμῶν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τὸ κράτος ἔβαινε κατὰ μέγα μέρος ἀνερμάτιστον ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν. Εἶχε μὲν ἤδη ἀντικαταστήσει ἐν τοῖς πλείστοις τὰ ἀρχαῖα κατὰ πόλεις πολιτεύματα ἡ ἑνότης τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλ' οἱ θεσμοὶ οἱ πλὴν τῶν παλαιῶν νόμων τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου διέποντες τά τε τῆς διοικήσεως καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης, προϊόντα τῆς βασιλικῆς θελήσεως πολλῶν ἀπ' αἰώνων ἤδη αὐτοκρατόρων πολλάκις ἀντιφατικὰ πρὸς ἄλληλα καὶ πολυποίκιλον καθιστάνοντα τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν, εἰς πολλὴν ἐνέβαλλον ἐνίοτε ἀμηχανίαν τοὺς τεταγμένους ἄρχοντας καὶ δικαστάς. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἃς εἶχε τακτοποιηθῆ καὶ πως ἐνοποιηθῆ ἡ προγενεστέρα νομοθεσία διὰ τοῦ λεγομένου διηνεκοῦς διατάγματος (edictum perpetuum), μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ διάσπασις τῶν νόμων ἐπέφερε σύγχυσιν μεγάλην εἴς τε τοὺς ποιουμένους πρακτικὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ

εἰς τοὺς διατρίβοντας περὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ὁ νομομαθὴς Γρηγόριος ἀνέλαβε πιθανῶς κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Διοκλητιανοῦ τὴν συλλογὴν καὶ ταξινόμησιν τῶν ὑφισταμένων θεσπισμάτων, καὶ συνέπηξε τὸν ἀπ' αὐτοῦ *γρηγοριανὸν* κληθέντα *κώδικα*, οὗ συμπλήρωμα μεταγενέστερον ὑπῆρξεν ὁ τοῦ *Ἑρμογενιανοῦ* φερώνυμος *κῶδιξ*. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι κώδικες δὲν ἐπήρκουν πλέον ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅπως παράσχωσι τελείαν γνῶσιν τῶν προγενεστέρων νόμων καὶ ἀσφαλῆ ὁδηγίαν ἐν τῇ χρήσει τοῦ δικαίου. Ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος ὁ θέλων νὰ συμβουλευθῇ τοὺς νόμους πρὸς οἱονδήποτε σκοπὸν εὑρίσκετο αὐτόχρημα ἐν λαβυρίνθῳ οὕτως, ὥστε εὐφυῶς ἔγραφεν ὁ Εὐνάπιος, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ἡ βιβλιοθήκη νομομαθοῦς ἀπετέλει *ἄχθος καμήλων πολλῶν*. Διὰ πᾶσαν δίκην ἐκτὸς τῶν συνήθων ἀπῃτεῖτο ἡ μελέτη πλήθους νομικῶν βιβλίων καὶ ἀποφάσεων ἐν αὐτοῖς σποράδην ἀναγεγραμμένων καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ αὐτοκρατορικῶν θεσπισμάτων πολλάκις ἀντικρουόντων ἄλληλα ἢ ἐνίοτε μὴ ἀναφερομένων εἰς τὸ ὅλον κράτος, ἀλλ' ἐχόντων τοπικὸν μόνον κῦρος καὶ πρὸς εἰδικοὺς σκοποὺς ἐκδεδομένων.

Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη ἀπαραίτητος τῆς συντάξεως κώδικος, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑψώσῃ τὰς ἐν ἐκπτώσει εὑρισκομένας νομικὰς μελέτας, χάριν τῶν ὁποίων καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἱδρυθῇ, ὡς εἴδομεν, δύο ἕδραι.

Πρώτη δὲ ὥθησις εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ἐδόθη τῷ 429 διὰ τοῦ διορισμοῦ ἐπιτροπείας ἐξ εἰδικῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ συναγωγὴ πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρις αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσίου ἐκδεδομένων θεσπισμάτων. Τῆς ἐπιτροπείας δὲ ταύτης μετέσχεν ὁ ἕτερος τῶν καθηγητῶν τῆς νομικῆς καὶ ὀκτὼ ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ γηρασάντων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων. Ἀλλ' εἰ καὶ εἶχον οὗτοι τὴν συνεργασίαν πολλῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων, τὸ ἔργον προέβαινε μετὰ δυσκολίας, καὶ ἐχρειάσθη ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀντικατάστασις τινων ἀποθανόντων ἢ ἀποχωρησάντων. Τέλος δὲ μετὰ ἐργασίαν ἐννέα σχεδὸν ὅλων ἐτῶν ὁ κῶδιξ ἦτο ἤδη ἕτοιμος, καὶ ὁ Θεοδόσιος ἠδυνήθη νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν δημοσιότητα τὴν 15 Φεβρουαρίου 438· ὡρίσθη δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους ἔμελλε νὰ τεθῇ εἰς ἐνέργειαν ὁ νέος κῶδιξ, μόνον δ' ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ ἐπετρέπετο ἔκτοτε ἡ ἔκδοσις δικαστικῶν ἀποφάσεων. Ἀλλ' ὁ κῶδιξ δὲν ἔμελλε νὰ ἔχῃ κῦρος

μόνον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἀλλ' εἰςήχθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ κράτους Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', ἐπισκεφθέντος τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 437, ὅτε καὶ ἐνυμφεύθη τὴν δεκαπενταέτη θυγατέρα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Ἀθηναΐδος Εὐδοξίαν.

Ὁ *Θεοδοσιακὸς κῶδιξ* οὕτω καταρτισθεὶς περιελάμβανε δεκαὲξ βιβλία, περιέχοντα τὰς παντοειδεῖς διατάξεις τὰς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου ἐκδεδομένας ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κράτεσι, τῷ τε ἀνατολικῷ καὶ τῷ δυτικῷ, ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἐπεχούσας τόπον νόμων, διαταγμάτων καὶ ἀποφάσεων, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, πρὸς δὲ τούτοις τὰς ἐν τῇ συγκλήτῳ δημηγορίας τῶν αὐτοκρατόρων, τὰ πρακτικὰ καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου καὶ μέγα πλῆθος προσταγμάτων ἀπεσταλμένων εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ εἰς ἄλλας ἀρχάς. Προετάσσετο δὲ τῶν νόμων ἑκάστων τὸ ὄνομα τῶν αὐτοκρατόρων, ἐφ' ὧν ἐξεδόθησαν, καὶ τὸ τῶν ἀρχόντων, πρὸς οὓς διηυθύνοντο.

Ὁ κῶδιξ οὗτος ἦτο ἀληθῶς μέγα νομοθετικὸν ἔργον. Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἀτελειῶν, ἀλλ' ὅμως μεγάλη εἶνε ἡ σημασία ἣν ἀπέκτησεν ὡς κοινὸν νομοθετικὸν σύνταγμα τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, περιελθὸν ἐμμέσως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Οὐισιγότθους, διατηρήσαντας αὐτὸ κατά τι ἠλλοιωμένον ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Γαλατίᾳ μέχρι τοῦ ἔτους 642. Ἐν δὲ Ἰταλίᾳ διετηρήθη ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ πολὺ μακρότερον ἢ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει, ὅπου μετὰ ἐνενήκοντα ἔτη ὑπερηκοντίσθη καὶ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν παρηγκωνίσθη ὑπὸ τῶν πολὺ πληρεστέρων συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλ' ἂν ἡ ἰουστινιάνειος νομοθετικὴ ἐργασία ἐπεσκίασε τὴν τοῦ Θεοδοσίου, ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ἀξίαν του ὡς σπουδαιοτάτη ἱστορικὴ πηγὴ διὰ τὰ ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη τὰ διαρρεύσαντα ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Θεοδοσίου, καὶ παρέχει εἰς ἡμᾶς πλείστας πολλοῦ λόγου ἀξίας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ δεκαπέντε αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ κράτους, οἵτινες διὰ τῶν διατάξεων αὐτῶν εἶχον ὀργανώσει τὰ κράτη ἐκεῖνα πολιτικῶς, στρατιωτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς.

ιη'

Αἱ τύχαι τῆς Εὐδοκίας.

Ἡ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τῷ 437 ἀνάβασις τῆς Εὐδοξίας τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδοσίου ἐνέβαλε τὴν αὐτοκράτειραν Εὐ-

δοκίαν εἰς θλῖψιν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ ἀπὸ τοῦ μόνου αὐτῆς τέκνου. Στερηθεῖσα ἤδη τῷ 431 τῆς δευτέρας αὐτῆς θυγατρὸς Φλακκίλλης, προησθάνετο ἴσως, ὅτι δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἐπανίδῃ τὴν Εὐδοξίαν, ἧς πολύτροποι ὑπῆρξαν αἱ τύχαι. Τὴν δ' ἐκ τῆς ἀπομονώσεως ἐπελθοῦσαν μελαγχολίαν ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ αὐτοκράτειρα, μεταβαίνουσα πρὸς προσκύνησιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους. Ἀφ' οὗ δὲ παρέστη τῇ 23 Ἰανουαρίου 438 εἰς τὴν συγκινητικὴν ἐκ Κομάνων τοῦ Πόντου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετακομιδὴν τῶν λειψάνων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, δι' ἧς ἀπεδίδετο ἡ ὀφειλομένη τιμὴ εἰς τὸν ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Θεοδοσίου σκληρῶς καταδιωχθέντα ἐπιφανῆ ἱεράρχην, ἀνεχώρησεν ἡ Εὐδοκία τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰς Ἱεροσύλυμα, ἐπισήμως ἀκολουθουμένη ἐν βασιλικῇ μεγαλοπρεπείᾳ ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας. Πρὶν δὲ καταπλεύσῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀπέβη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Μεγάλαι δ' ὑπῆρξαν αἱ τιμαί, ὧν ἔτυχεν ἡ βασίλισσα ἐν τῇ παλαιᾷ πρωτευούσῃ τῶν Σελευκιδῶν, ἥτις καὶ μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ ἔτους 362 τὴν καταστρέψασαν τὸν ἐν τῷ ἄλσει τοῦ προαστείου Δάφνης περιώνυμον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ἑορτῶν διετήρει πολὺ τῆς παλαιᾶς αἴγλης ὡς μία τῶν κυριωτάτων ἑστιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει, ἣν εἶχον καταστήσει περιώνυμον οἱ σοφισταὶ ἐν ᾧ ἀπ' αὐτῆς εἶχε διαδοθῇ τὸ πρῶτον τὸ ὄνομα Χριστιανός, ἠσθάνθη ἡ κόρη τοῦ φιλοσόφου τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ῥητορικὴν αὐτῆς δεινότητα διὰ λόγου, ὅστις ἐπερατώθη διὰ τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου

ὑμετέρης γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι.

Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐγοήτευσε τοὺς φιλολόγους Ἀντιοχεῖς ἡ ῥητορεία τῆς λογίας αὐτοκρατείρας, ὥστε ἵδρυσαν χαλκοῦν μὲν ἀνδριάντα αὐτῆς ἐν τῷ μουσείῳ, χρυσοῦν δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅπου καὶ εἶχεν ἐκφωνήσει, ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ καὶ διακόσμου καθημένη, τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχείας πανηγυρικόν της. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα ἐπὶ τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ ἐπροστάτευσε τοὺς Ἀντιοχεῖς, ὥστε, μεσιτεύσασα παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ, πολλὰ ἠδυνήθη νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς τὴν πόλιν ἀγαθά.

Πολὺ μακροτέρα ὑπῆρξεν ἡ διατριβὴ τῆς Εὐδοκίας ἐν Ἱεροσολύμοις, ὅπου διέτριψεν ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος. Ἡ Αἰλία Καπιτωλιάς, ὡς ὠνομάζετο ἡ πόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ἀνακτίσαντος αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς τῶν Ἰουδαίων πόλεως, ἣν εἶχε καταστρέψει ὁ Τῖτος, ἦτο πόλισμα μικρὸν καὶ ἄσημον, οὗ οἱ πλεῖστοι

κάτοικοι ἦσαν Σύροι, Φοίνικες καὶ Ἀραμαῖοι. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ἐκδιωχθέντες ἀπὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν πόλιν ὅπου ἔκειντο τὰ ἐρείπια τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ὅπως ἐκδηλώσωσι γοερῶς τὸ πένθος αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου καταστροφῆς. Καὶ ἐλατρεύοντο μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις ποὺ καί που κρύφα τὰ εἴδωλα, ἀλλ' ἡ πόλις ἦτο ἄλλως κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὴ καὶ εἶχεν ἀπὸ τοῦ τετάρτου ἤδη αἰῶνος ἰδίαν ἐπισκοπήν. Τοῦ δὲ πάθους τοῦ σωτῆρος αἱ ἀναμνήσεις εἵλκυον παμπληθεῖς τοὺς προσκυνητάς, οἵτινες ἀπήρχοντο ἐκ τῆς πόλεως φέροντες ἐνθυμήματα παντοῖα, ἐν οἷς πολλάκις καὶ ὤνια λείψανα μαρτυροῦντα τὴν τυφλὴν μὲν πίστιν τῶν προσκυνητῶν, τὸν πονηρὸν δὲ δόλον φιλοκερδῶν καπήλων τῆς εὐσεβείας.

Ὡς οἱ ἄλλοι προσκυνηταί, οὕτω καὶ ἡ Εὐδοκία, πρώτη αὐτοκράτειρα ἕνα μετὰ τὴν ἁγίαν Ἑλένην αἰῶνα ἐπισκεπτομένη τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς ἁγίας πόλεως φέρουσα ἱερὰ δῶρα, δοθέντα εἰς αὐτὴν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἰουβενάλι.

Ἀλλ' αἱ εὐλογίαι τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ προσκυνήσει τῆς Εὐδοκίας εἰς τὸν τάφον τοῦ σωτῆρος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν αὐτὴν ἀπὸ ἐκτάκτου καταδρομῆς τῆς τύχης, ἥτις ἀνέμενεν αὐτὴν ἅμα τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστροφῇ της τῷ 439. Μυθιστορικαὶ παραστάσεις τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντίνων ἱστοριογράφων κρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν τὴν καθαρὰν ἀλήθειαν περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Θεοδοσίου. Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν μυθιστορικὸν ἐκεῖνον πέπλον τὸν ἐπισκοτίζοντα τὴν ἱστορίαν τῶν αὐλικῶν σκευωριῶν ἔν τι καταδηλοῦται σαφῶς, ὅτι διάστασίς τις μεταξὺ Πουλχερίας καὶ Εὐδοκίας, ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὸ πρῶτον ἀναφανεῖσα, πολὺ μᾶλλον ἐδεινώθη μετὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Εὐδοξίας εἰς τὸν θρόνον τῆς Δύσεως καὶ τὴν εἰς Παλαιστίνην μετάβασιν τῆς Εὐδοκίας. Ἡ αὐτοκράτειρα, φθᾶσα εἰς τὸ κορύφωμα τῆς ἰσχύος, ἐφαντάσθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ ποτινάξῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὸν ζυγὸν τῆς Πουλχερίας, ἥτις ἦτο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ κυρίως διευθύνουσα τό τε αὐτοκρατορικὸν ζεῦγος καὶ τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδοσίου. Καὶ μέχρι μέν τινος φαίνεται ἐπιτυγχάνουσα ἡ Εὐδοκία, καὶ βλέπομεν τὸν μὲν Θεοδόσιον ἀναθέτοντα τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων εἰς ἄνδρας φίλα φρονοῦντας πρὸς τὴν σύζυγον καὶ ὑπ' αὐτῆς προστατευομένους, οἷοι ὁ ποιητὴς Κῦρος καὶ ὁ εὐνοῦχος Χρυσάφιος, αὐτὴν δὲ τὴν Πουλχερίαν ἀποσυρομένην ἀπὸ τῶν

ἀνακτόρων εἰς τὸ Ἑβδόμον. Ἀλλ' αἴφνης τὰ πράγματα μεταβάλλονται, ἡ ἰσχὺς τῆς Εὐδοκίας ἀνατρέπεται, καὶ, νικώσης ἐκ νέου τῆς Πουλχερίας, ἡ αὐτοκράτειρα οὐ μόνον καταπίπτει ἐκ τοῦ ὕψους εἰς ὃ εἶχεν ἀνέλθει, ἀλλὰ καὶ, ἀποβαλοῦσα τοῦ συζύγου τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰπέλθῃ ὁριστικῶς εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὅπου διῆλθε τὰ ὑπόλοιπα τῆς ζωῆς της ἔτη μακρὰν τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ συζύγου.

Ἡ πτῶσις τῆς Εὐδοκίας προῆλθε βεβαίως ἐξ αὐλικῶν σκευωριῶν, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ταύτην ἐπέφερεν ἡ ἐκ νέου ἐνίσχυσις τῆς Πουλχερίας καὶ τῶν περὶ αὐτήν. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον εἶνε, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἐπεζήτησαν τὴν πτῶσιν αὐτῆς, δηλητηριάζοντες τὴν καρδίαν τοῦ Θεοδοσίου διὰ τοῦ ἰοῦ τῆς ζηλοτυπίας. Διήγησις φερομένη ἀνὰ τὰ στόματα τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τοῦ ἕκτου τοὐλάχιστον αἰῶνος ἀπέδιδε τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης τῆς Εὐδοκίας εἰς τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Θεοδοσίου γεννηθεῖσαν ὑποψίαν, ὅτι ἡ ὡραία αὐτοῦ σύζυγος ἠρᾶτο τοῦ ἀπὸ παίδων φίλου του Παυλίνου. Ἓν μόνον, ἀλλ' ἐξαίσιον φρυγικὸν μῆλον προσενεχθὲν μὲν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, σταλὲν δ' ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Εὐδοκίαν καὶ ὑπ' αὐτῆς δωρηθὲν εἰς τὸν Παυλῖνον, ὑπ' αὐτοῦ δέ, ἀγνοοῦντος τὴν πρώτην προέλευσιν, πεμφθὲν εἰς τὸν Θεοδόσιον, ὑπῆρξεν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου κατὰ τὰς διαδόσεις τῶν νεολόγων, ὧν ἠχὼ γίνονται μεταγενέστεροι Βυζαντῖνοι ἱστοριογράφοι. Καὶ τὸ μὲν περὶ τοῦ μήλου μυθικὸν ἱστόρημα εἶνε πάντως ἀνάξιον πίστεως, ἀλλ' ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας φαίνεται, ὅτι τὴν θέσιν τῆς Εὐδοκίας παρὰ τῷ Θεοδοσίῳ ὑπέσκαψε συζυγικὴ δυσπιστία, ἥτις καὶ τοῦ Παυλίνου τὸν ὄλεθρον συνεπέφερε. Καὶ ὁ μὲν Παυλῖνος ἐφονεύθη κατὰ προσταγὴν τοῦ Θεοδοσίου τῷ 440 ἐν Καππαδοκίᾳ, βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν φόνον τοῦ μαγίστρου ἀνεχώρει ἡ Εὐδοκία εἰς Ἱεροσόλυμα, εὐσχήμως διαζευγνυομένη ἀπὸ τοῦ συζύγου.

Ἡ ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἀναχώρησις τῆς Εὐδοκίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἣν δὲν ἔμελλε πλέον νὰ ἐπανίδῃ, ἐπέφερε συγχρόνως τὴν ἀνύψωσιν τῆς Πουλχερίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ τὴν κατάπτωσιν τῶν θιασωτῶν τῆς ἐξορίστου αὐτοκρατείρας. Τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ ποιητὴς Κῦρος, ὅστις ἐστερήθη τοῦ ἀξιώματος ἐπάρχου τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε διακριθῇ, ὥστε διὰ τὴν ταχυτάτην ἐπανόρθωσιν τῶν ἐκ σεισμοῦ ἐν ἔτει 438 ἐπελθουσῶν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως ζημιῶν εἶχεν ἀξιωθῇ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ παρὰ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς

ἐπιφωνήσεως *Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσε.* Ἔκπτωτος δὲ τῆς ἀρχῆς γενόμενος καὶ στερηθεὶς καὶ αὐτὴν τὴν περιουσίαν, ἠναγκάσθη ὁ Κῦρος νὰ φορέσῃ τὸ ῥάσον, καὶ ἀπέθανε μετά τινα ἔτη ὡς ἐπίσκοπος τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Κοτυαίου.

Ἡ δ' Εὐδοκία ἐξηκολούθει ἀπολαμβάνουσα ἐν Ἱεροσολύμοις τιμῶν αὐτοκρατορικῶν, ἄφθονα δὲ παρείχοντο εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τὰ πρὸς τὸν βίον, ἅτινα διέθετε κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐλευθερίους χορηγίας πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως διὰ φιλανθρωπικῶν καὶ εὐαγῶν ἱδρυμάτων. Οὐχ ἧττον δ' ἐνησχολεῖτο ἡ Εὐδοκία ἐν τῇ ἱεροσολυμιτικῇ αὐτῆς ἐξορίᾳ περὶ τὴν ποίησιν, περιβάλλουσα ἱερὰ ἱστορήματα διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν μέτρων τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως καὶ δημιουργοῦσα ἔργα στερούμενα μὲν ἐξάρσεως ποιητικῆς, ἀλλὰ μαρτυροῦντα φιλοκαλίαν καὶ χάριν, ἐξεγείρασαν μετὰ αἰῶνας τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Φωτίου.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀποδημίας αὐτῆς ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμεινεν ἀκαταδίωκτος ὑπὸ τοῦ ζηλοτύπου Θεοδοσίου. Δύο τῶν ἀκολουθησάντων αὐτὴν εἰς Ἱεροσόλυμα κληρικῶν, ὁ πρεσβύτερος Σεβῆρος καὶ ὁ διάκονος Ἰωάννης, ἔπεσον θύματα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων αὐτῆς Σατουρνίνου, ἐκτελοῦντος πιθανῶς διαταγὰς αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσίου. Ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐδοκία ἀνταπέδωκεν αἷμα ἀντὶ αἵματος, διενεργήσασα πάραυτα τὸν φόνον τοῦ Σατουρνίνου. Ἡσυχώτερος δὲ ὑπῆρξεν ὁ βίος αὐτῆς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 450 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, εἰ καὶ δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τῶν δεινῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, αἵτινες διεσάλευσαν τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν σύζυγον Μαρκιανοῦ.

Βασιλεύοντος δὲ ἤδη τοῦ Μαρκιανοῦ, ἡ ἐξόριστος ἀπέθανεν ὑπερπεντηκοντοῦτις ἐν Ἱεροσολύμοις περὶ τὸ 455, διαμαρτυρομένη ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτῆς ἐν τῇ τηρήσει τῆς πρὸς τὸν σύζυγον πίστεως. Ἔκλινε δὲ τὴν γηραιὰν κεφαλὴν ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου ἀφ' οὗ ἤδη εἶχε παραστῇ ἀπὸ τῆς μακρυνῆς αὐτῆς ἐξορίας εἰς τὸ φοβερὸν θέαμα τοῦ νέου κατακλυσμοῦ τῶν ἐπιδρομῶν, ὅστις εἶχεν ἀναστατώσει Ἀνατολήν τε καὶ Δύσιν.

ιθ'

Πέρσαι, Βανδῆλοι καὶ Οὖννοι.

Μέχρι τῆς μοιραίας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποχωρήσεως τῆς Εὐδοκίας τὸ βυζαντιακὸν κράτος διῆλθεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἔτη ὡς τὸ πλεῖ-

στον εἰρηνικά. Πλὴν παροδικῶν διαπληκτισμῶν πρὸς τὴν ἐν Ῥώμῃ αὐλὴν καὶ τοῦ ἀντικτύπου ὃν ἐκ τῶν κινδύνων, οὓς διέτρεξε τὸ δυτικὸν κράτος ἰδίως ἀπὸ τῶν Βανδήλων, ἠσθάνετο τὸ Βυζάντιον, ὅπερ καὶ βοηθείας ἠναγκάσθη νὰ ποστείλῃ κατὰ τῶν βαρβάρων, ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἕνα μόνον περιεπλέχθη ἴδιον πόλεμον. Οἱ δὲ πολέμιοι, καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθον τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα, ὑπῆρξαν οἱ Πέρσαι.

Ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἀνοχὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδου τοῦ Α', ὀφειλομένη εἰς τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Μαρτυροπόλεως Μαρουθᾶν, εἶχε προκαλέσει τοιαύτην προσέγγισιν τῆς Περσίας καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὥστε κατὰ τὴν ὑπουργίαν τοῦ Ἀνθεμίου εἴδομεν συνδεόμενα φιλικῶς τὰ δύο κράτη καὶ δι' ἐμπορικῆς συνθήκης. Καὶ ἐφ' ἱκανὰ μὲν ἔτη ἐξηκολούθησαν αἱ ἀγαθαὶ αὗται σχέσεις. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσδεγέρδου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Βαραράμ ὁ Ε', ὑποχωρῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν περὶ αὐτὸν μάγων καὶ μεγιστάνων, ὅπως στηρίξῃ τὸν οὐκ ἄνευ δυσχερειῶν καταληφθέντα ὑπ' αὐτοῦ πατρικὸν θρόνον, ἠναγκάσθη νὰ μετέλθῃ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Περσίας πολιτείαν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ πατρός, ὅστις μόνον κατὰ τὸ τελευταῖον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος εἶχε φανῇ μισαλλόδοξος. Ὁ δὲ ἀρξάμενος ἐν τῷ περσικῷ κράτει διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν ὑπῆρξε τοιοῦτος καὶ μετὰ τοιαύτης διεξήχθη ὠμότητος, ὥστε οἱ τότε μαρτυρήσαντες, ἐν οἷς ἐξέχουσιν ὁ Ὁρμίσδας, ὁ Ἰακώβ, ὁ Βενιαμίν, κατέλαβον δικαίως ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς διωκομένης ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ὁ σκληρὸς διωγμὸς τοῦ Βαραράμ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἐπακολουθημάτων, ὅτε πολλοὶ τῶν φευγόντων τοὺς ἀπὸ τοῦ διώκτου κινδύνους κατέφυγον εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Αἱ παραστάσεις τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ καὶ ἡ ἐξέγερσις τῆς ἀγανακτήσεως τῆς φιλοθρήσκου Πουλχερίας ἐπὶ τοῖς φοβεροῖς ἀκούσμασι συνετέλεσαν πάντως εἰς τὴν δείνωσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας. Ἐντεῦθεν δὲ προεκλήθη τῷ 421 μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν πόλεμος, διαρκέσας μὲν ἐπὶ δύο τοὐλάχιστον ἔτη, πολεμηθεὶς δ' ἐν τῇ περσικῇ ἐπαρχίᾳ Ἀρζαννηνῇ καὶ ἐν τῇ περσικῇ Μεσοποταμίᾳ. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Θεοδοσίου Ἀρδαβούριος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν περσικῶν δυνάμεων Ναρσῆ. Ἐπολιόρκει δὲ ἤδη αὐτὴν τὴν Νίσιβιν, ὅτε ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν πόλιν ταύτην ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Βαραράμ τῇ συμπράξει τῶν συμμάχων αὐτοῦ Ἀράβων, οἵτι-

νες οὐχ ἧττον, καταληφθέντες αἴφνης ὑπὸ πανικοῦ, ὑπέστησαν οἰκτρὰν πανωλεθρίαν, καθ' ἣν κατεστράφησαν ἑκατοντακισχίλιοι ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Εὐφράτου.

Ἀλλ' ἔκτοτε μετετράπησαν τὰ πράγματα, καὶ αἱ τύχαι τοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ἀμφίρροποι. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ νέας ἐπικουρίας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βαραρὰμ ἅλωσιν τῆς Θεοδοσιουπόλεως ἐν τῇ βυζαντιακῇ Ἀρμενίᾳ. Τοῦ δὲ πολέμου ἐπιφέροντος ἐναλλὰξ ἐπαισθητὰς ζημίας εἴς τε Πέρσας καὶ Βυζαντίνους, κοινὴν ἀπαλλαγὴν ἐθεώρησαν οἱ πολέμιοι τὴν ἐν τέλει ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην.

Ὁ περσικὸς πόλεμος, οὗ τὸ θέατρον ὑπῆρξεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὁρίοις τοῦ βασιλείου, οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑποστῇ σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀναστάτωσιν, ἣν ἐπέφερεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἅμα τῇ ἐκ Βυζαντίου ἀναχωρήσει τῆς Εὐδοκίας ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τῶν Οὔννων.

Οἱ Οὖννοι δὲν ἦσαν καὶ πρὸ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἄγνωστοι εἰς τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τοῦ 372 μ. Χ., ὅτε τὸ πρῶτον ὁ μογγολικὸς οὗτος λαός, ἐγκαταλιπὼν δι' ἀγνώστους λόγους τὰς ἀνατολικὰς αὐτοῦ οἰκήσεις, παρουσιάζεται παρὰ τὸν Βόλγαν, βλέπομεν αὐτὸν προχωροῦντα κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν Ἴστρον καὶ συμπράττοντα τὸ κατ' ἀρχὰς μετ' Ἀλανῶν καὶ Γότθων. Θεοδόσιος ὁ Μέγας ἀναγκάζεται νὰ διώξῃ αὐτοὺς τῷ 381 πέραν τοῦ Ἴστρου, καὶ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία περιίσταται ἔπειτα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰντεπεξέλθῃ τῷ 395 κατ' αὐτῶν εἰσβαλόντων διὰ τῶν στενῶν τοῦ Καυκάσου εἰς αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέχρι τῆς Συρίας. Ἡ δὲ αὔξησις τοῦ ὁρμητικοῦ καὶ φιλοπολέμου τῶν Οὔννων γένους ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε τῷ 400 εἴδομεν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Οὐλδὴν κατέχοντα ἤδη τὰς παριστρίους χώρας καὶ νικηφόρον ἀντεπεξερχόμενον κατὰ τοῦ εἰς ταύτας φεύγοντος Γαϊνᾶ. Καὶ ἠττήθη μὲν τῷ 409 ὁ Οὐλδης, ἐπιδραμὼν εἰς τὴν Μοισίαν, ὑπὸ τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἀποσταλείσης παρὰ τοῦ Ἀνθεμίου στρατιᾶς, ἀλλ' οὔτε ἡ αἰματηρὰ τοῦ Οὐλδου ἥττα, οὔτε ἡ γενναία τοῦ Ἀνθεμίου μέριμνα περὶ ὀχυρώσεως τῶν παριστρίων χωρῶν καὶ ἀμυντικοῦ κατὰ τὸν ποταμὸν στόλου ἀνεχαίτισαν τὴν πρόοδον τῶν Οὔννων. Καίπερ μὴ συμμετασχόντες οὔτε τῶν τελευταίων ἐπιχειρήσεων τῶν Γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον, οὔτε τῆς ὑπὸ τὸν Γιζέριχον στρατείας τῶν Βανδήλων ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, ἐνισχύοντο οὐχ ἧττον ὁσημέραι καὶ ἐπεξετάθησαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν χέρσων τῆς νοτίας Ῥωσίας μέχρι τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας καὶ Ῥου-

μουνίας. Ἰσχυρότατος δὲ τῶν Οὔννων ἡγεμόνων ἀπέβη τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν κατέχων ὁ Ῥούας ἢ Ῥουγίλας, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ κράτους Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ' ἠναγκάζετο περὶ τὸ 433 νὰ παραχωρήσῃ μέρος τῆς ἐπαρχίας Παννονίας· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεοδόσιος ἤδη τῷ 424 ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτὸν φόρον ἐτήσιον τριακοσίων πεντήκοντα λιτρῶν χρυσοῦ, ἤτοι πεντακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ταπεινωτικὴν ταύτην προσχώρησιν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Οὔννων ἡ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Σιρμίου εἰρήνη εἶχέ τι τὸ ἀκροσφαλές. Ἀπεδείχθη δὲ τοῦτο τρανῶς, ὅτε οἱ Βυζαντῖνοι ἐδέχθησαν τὴν εἰς τὸ κράτος ἑαυτῶν προσέλευσιν ἐθνῶν τινων προσοικούντων τὸν Ἴστρον, ἅτινα καὶ προσελήφθησαν εἰς τὴν βυζαντιακὴν συμμαχίαν. Οἱ Οὖννοι ἀπήτησαν τότε τὴν παράδοσιν τῶν εἰς τοὺς Βυζαντίνους προσφυγόντων, εἰ δὲ μὴ ἠπείλουν διάλυσιν τῆς ὑφισταμένης εἰρήνης. Μόνον δὲ ὁ τῷ 434 ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Ῥούα ἀπήλλαξε πρὸς καιρὸν τὸ Βυζάντιον τοῦ ἀμέσως ἐπαπειλουμένου κινδύνου.

Ἀλλὰ μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥούα δὲν συνεξέλιπον αἱ ἀπειλαὶ τῶν Οὔννων. Τῆς ἀρχῆς περιελθούσης μετὰ τὸν Ῥούαν εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ Ἀττίλαν καὶ Βλήδαν, τοὺς υἱοὺς τοῦ Μουνδιούχου, μέχρι μέν τινος οἱ νέοι οὗτοι τῶν Οὔννων βασιλεῖς ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς βασιλείας τῶν νέων τούτων ἡγεμόνων κατεδείχθη, ὅτι δὲν ἐλησμονήθησαν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ θείου, ἃς ὑπερέκαιεν ἡ πλεονεξία αὐτῶν, ἀπαιτούντων τὸν διπλασιασμὸν τοῦ πρότερον πληρονομένου φόρου. Ὁ δὲ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τοὺς Οὔννους εἰς διαπραγματεύσεις καὶ ν' ἀποδεχθῇ τοὺς ὑπ' αὐτῶν προτεινομένους ὅρους. Ἀλλ' ἡ διὰ τοιούτων νέων ταπεινώσεων ἐξαγορασθεῖσα εἰρήνη δὲν ὑπῆρξε μακρά.

Οἱ Οὖννοι μόνον ἀφορμὴν καὶ κατάλληλον καιρὸν ἐζήτουν, ὅπως ἐπιδράμωσιν ἐπὶ τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἔπειτα τὰς τοῦ δυτικοῦ, ὡς εἶχε πράξει ὁ Ἀλάριχος πρὸ τεσσάρων δεκάδων ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα. Τὴν δὲ ζητουμένην ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ αὔξουσα δύναμις τῶν Βανδήλων.

Τὸ γερμανικὸν ἔθνος τῶν Βανδήλων, κινηθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος πρὸς δυσμάς, εἶχε προχωρήσει πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν. Ἐκεῖθεν δὲ εἶχον διαβῆ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Γιζέριχον εἰς τὴν Ἀφρικὴν τῷ 429, καὶ ἐντὸς δύο ἐτῶν, ἐπωφελούμενοι ἐκ

τῆς ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων ἀντιδράσεως τῶν ἰθαγενῶν, εἶχον γείνει κύριοι πασῶν τῶν πόλεων τῆς Μαυριτανίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἠδραιώθη τὸ ἐν Ἀφρικῇ βανδαλικὸν βασίλειον, ὅτε ὁ Γιζέριχος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 439 κατέλαβε καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα. Ἡ ὑπὸ τῶν Βανδήλων ἅλωσις τοῦ κυριωτάτου τούτου καὶ ἐπικαιροτάτου κατὰ τὴν μέσην παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς ἐμπορίου ἐνέπλησε τρόμου τό τε δυτικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Βανδῆλοι, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐν Ἀφρικῇ ἐγκαταστάσεως αὐτῶν πλώιμοι γενόμενοι μετεῖχον τῆς φοβερᾶς πειρατείας, ἥτις ἤρχισε λυμαινομένη τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τῆς Μεσογείου, ἠδύναντο ἤδη ἀπὸ τῶν λιμένων τῆς Καρχηδόνος ὡς ὁρμητηρίου νὰ περιστήσωσιν εἰς μέγαν κίνδυνον τήν τε Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ πράγματι ἀρχομένου ἤδη τοῦ 440 ὁ Γιζέριχος, ἡγούμενος βανδαλικοῦ στόλου, ἔπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν.

Οὐ μόνον αἱ συνδέουσαι τὰ δύο ἡμίση τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀμοιβαῖαι σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς κίνδυνος καὶ αἱ ἐπικρεμάμεναι ζημίαι τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀκμαίου ἐμπορίου τοῦ διεξαγομένου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *πανταπωλῶν* ἐξήγειραν τὸν Θεοδόσιον ἀπὸ τοῦ ληθάργου. Ὁπλίσας δὲ τὰ ὑπάρχοντα πολεμικὰ πλοῖα καὶ συναγαγὼν χιλίας ἑκατὸν ὁλκάδας ἰδίως ἐκ τῶν σιτοφόρων, ἀπέστειλε τὸν οὕτως ἀπαρτισθέντα στόλον εἰς τὴν Σικελίαν. Καὶ συνετέλεσε μὲν ἡ πολεμικὴ ἐκείνη ἐνέργεια τοῦ Θεοδοσίου εἰς τὴν ἐκ Σικελίας ἀποχώρησιν τοῦ Γιζερίχου, καὶ ἄλλως ἀπειλουμένου, ἐσώθη δὲ τότε τὸ δυτικὸν κράτος πρὸς ὥραν ἀπὸ τῆς βανδαλικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐνσκήψῃ βαρυτέρα μετά τινα ἔτη. Ἀλλὰ τὸ βασίλειον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ σώσαντος τό γε νῦν ἔχον τὴν Δύσιν ἀπὸ τοῦ Γιζερίχου ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ ἄμεσον κλονισμὸν ἐν διαφόροις τῶν χωρῶν αὐτοῦ, προερχόμενον εἰ μὴ ἐκ συγχρόνου συνεννοήσεως τῶν Βανδήλων μετὰ Περσῶν, Ἰσαύρων καὶ Βανδήλων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐκ τῆς γεννηθείσης παρὰ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Βυζαντίου πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Γιζερίχου παρεῖχε κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

Καὶ οἱ μὲν Ἴσαυροι, οἵτινες εἶχον ἡσυχάσει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκαδίου, εὗρον πάλιν ἀφορμὴν νὰ ταράξωσι τὰ πράγματα, ἐπιδιδόμενοι εἰς τὰ λῃστρικὰ αὐτῶν ἔργα. Οἱ δὲ Πέρσαι, ὧν ἦρχεν ἀπὸ τοῦ 440 μετὰ τὸν θάνατον Βαραράμ τοῦ Ε' ὁ νεαρὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἰσδεγέρδης ὁ Β', εἰσῆλασαν εἰς τὰς παρὰ τὴν Νισιβιν χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καθ' ὃν χρόνον ἀπροκατάληπτος δὲν ἀνέμενε τοιαύτην ἐπίθε-

σιν ἡ βυζαντιακὴ στρατιά. Ἀλλ' ἐκώλυσαν μὲν ἀτμοσφαιρικαὶ ἐπήρειαι τὴν προχώρησιν τῶν Περσῶν, κατώρθωσαν δ' οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου σταλέντες στρατηγοί, ὁ Ἀνατόλιος καὶ ὁ Ἄσπαρ, ἑπόμενοι εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ βασιλέως, νὰ ὁμολογήσωσι μετὰ τοῦ Ἰσδεγέρδου τὸ μὲν πρῶτον ἐνιαύσιον ἀνακωχὴν, ἔπειτα δὲ τελείαν εἰρήνην.

Καὶ ἡ μὲν ληστρικὴ τῶν Ἰσαύρων ἐπανάστασις καὶ ὁ νέος περσικὸς πόλεμος δὲν ἔσχον ἄλλας συνεπείας. Ἀλλ' ἐκ βάθρων ὅμως ἐσαλεύθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὑπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὔννων, ὧν ἡγεῖτο Ἀττίλας ὁ Μουνδιούχου.

κ'

Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀττίλα.

Ἀττίλας ὁ υἱὸς τοῦ Μουνδιούχου εἶνε ὁ ἐπιφανέστατος ἀντιπρόσωπος τῶν Οὔννων, συγκεντρόνων ἐν ἑαυτῷ ἁπάσας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας, τὴν ἀκάθεκτον ὁρμὴν καὶ τὴν σεσοφισμένην πανουργίαν, τὸ εὐόργητον καὶ τὸ ὠμὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν καὶ ἄρρηκτον φιλίαν πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας καὶ ἀφωσιωμένους. Ἀλλ' εἰς ταῦτα πάντα προσετίθετο ἐπιβλητικὴ ἱκανότης περὶ τὸ δεσπόζειν τῶν φιλοπολέμων αὐτοῦ καὶ ληστρικῶν ὁμοεθνῶν, οἵτινες ἦσαν ὁ τρόμος καὶ αὐτῶν τῶν προσοικούντων βαρβάρων, περιβεβλημένοι μὲν δορὰς ζώων καὶ μαχόμενοι ἀπὸ τῶν βραχέων αὐτῶν ἵππων, ἐφ' ὧν διήρχοντο τὸ πλεῖστον τοῦ βίου, δεινότατοι δὲ ὄντες περὶ τὴν ἐκηβολίαν τῶν δι' ἀκωχῆς ὀξέων ὀστῶν περατουμένων βελῶν αὐτῶν. Αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ Ἀττίλα ἤρκει νὰ καταδείξῃ τὸ ἐνδομυχοῦν ἐν τῇ ψυχῇ του σθένος τῆς θελήσεως, τὸ ἀγέρωχον καὶ τὸ ἀρχικὸν τοῦ ἀνδρός. Καὶ μόνη ἡ θέα του ἐνέπνεε τὴν ἰδέαν τοῦ τρόμου καὶ ἐνεποίει τὴν αἴσθησιν ἀνδρὸς δυναμένου νὰ συνταράξῃ τὴν γῆν. Ὁ Ἀττίλας πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ ὡραῖος. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἔφερον ἀπαραγνωρίστους τοὺς φιννικοὺς χαρακτῆρας τοῦ οὐννικοῦ λαοῦ. Τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἦτο βραχὺ καὶ παχὺ καὶ τὸ στῆθος εὐρὺ, ἡ δὲ κεφαλὴ ὀγκώδης, οἱ ὀφθαλμοὶ μικροί, τὸ γένειον ἀραιὸν, ἡ ῥὶς σιμὴ καὶ πεπλατυσμένη, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου κιτρινωπὸν καὶ σχεδὸν ὑπομέλαν. Ἀλλ' ὅταν ὁ βραχύσωμος ἐκεῖνος ἀνὼρθου σοβαρῶς βαδίζων τὸ σωμάτιον καὶ περιέφερεν ἐταστικοὺς καὶ ἀεικινήτους περὶ ἑαυτὸν τοὺς μικρούς του ὀφθαλμοὺς, ὅταν λαλῶν ἀντὶ πάσης μὲν πειθοῦς μετεχειρίζετο τὴν σοφιστείαν, ἀντὶ δὲ

πάσης συζητήσεως δίκην κεραυνοῦ ἐξέφερεν ἀπειλὰς ἐνσπειρούσας τρόμον καὶ κατάπληξιν, ὅστις ἵστατο πρὸ αὐτοῦ ἀντιμέτωπος κατενόει, ὅτι εἶχεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ στρατηλάτην σθεναρὸν καὶ διπλωμάτην δυσκαταγώνιστον μεστὸν μὲν ψυχικοῦ σθένους, πρὸ οὐδενὸς δὲ κωλύματος, πρὸ οὐδεμιᾶς ὠμότητος διανοούμενον νὰ ὑποχωρήσῃ. Λιτὸς ὢν περὶ τὴν δίαιταν, ἐπεζήτει μὲν τὸν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς λείας πλοῦτον, ἀλλὰ χάριν τῶν συστρατιωτῶν του. Ἐπιδιώκων δὲ τὸν πόλεμον, ὅταν δὲν κατέβαλλεν ἄνευ αὐτοῦ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν δυσεκφεύκτων αὐτοῦ διπλωματικῶν τεχνασμάτων, δὲν εἶχε τὴν ἁρπαγὴν ὡς τελικὸν σκοπόν, ἀλλ' ἤγετο ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας νὰ ἱδρύσῃ ἰσχυρὸν καὶ μέγα οὐννικὸν κράτος, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου ἐκνικωμένου καὶ καταλυομένου.

Τοιαῦτα μελετῶν διετήρησε τὴν πρὸς τὸν Θεοδόσιον εἰρήνην μέχρι τοῦ 441. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου ἅλωσιν τῆς Καρχηδόνος τὸ βαρβαρικὸν ἐφαίνετο παντοχόθεν ὡς ἐκ συνθήματος ἀποτολμῶν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ ἑσπερίου καὶ τοῦ ἑῴου ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ Ἀττίλας ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοδοσίου εἰσβολήν. Θέλων δὲ νὰ μὴ φανῇ εἰσορμῶν ἄνευ λόγου ἀποχρῶντος, προεφασίσθη, ὅτι οἱ Βυζαντῖνοι ἐκ νέου δὲν ἀπέδιδον βαρβάρους αὐτομολήσαντας καὶ ὅτι δὲν ἐπληρόνοντο τακτικῶς οἱ ὑπὸ τῶν Οὔννων τεταγμένοι φόροι. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ βασιλεία ἠρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ θελήματα τῶν Οὔννων. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης διὰ πρεσβειῶν διαπραγματεύσεως οἱ ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν Οὖννοι ἐξηκολούθησαν τὸ ἔργον τῆς ἐπιθέσεως, οὗ ἐπελήφθησαν καὶ πρὶν ἡ φθάσῃ πρὸς αὐτοὺς ἡ πρεσβεία τοῦ Θεοδοσίου.

Οἱ Οὖννοι διέβησαν τὸν Ἴστρον, κατέλαβον τὰ παρίστρια ὀχυρὰ φρούρια, καὶ προεχώρησαν ἀκάθεκτοι διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Μάργου, τῆς σημερινῆς Μοραύας, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δαρδανίαν, ἧς πρωτεύουσα ἦτο ἡ σήμερον σερβικὴ Νάϊσσος (Νίσσα), ἡ γενέτειρα Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Μετὰ δὲ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ὀχυρᾶς καὶ ὑπὸ γενναίων προμάχων ὑπερασπιζομένης πόλεως ταύτης ἦτο πλέον ἀναπεπταμένη εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσα. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἦσαν ἔρημοι στρατοῦ, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν Σικελίαν ἐναντίον τοῦ Γιζερίχου. Εὐκόλως λοιπὸν ἠδυνήθησαν τὰ στίφη τῶν Οὔννων ἐπιδρομέων νὰ δηώσωσι τὰς μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Ἀδρίου κειμένας χώρας καὶ νὰ κατα-

λάβωσι καὶ λαφυραγωγήσωσι τὰς ἀνυπερασπίστους τῶν πόλεων. Ἑβδομήκοντα πόλεις ἔγειναν τότε λεία τῶν Οὔννων ἐπιδρομέων. Μεταξὺ δὲ τούτων ῥητῶς ἀναφέρονται ἐν Θρᾴκῃ ἡ Φιλιππούπολις καὶ ἡ Ἀρκαδιούπολις.

Τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς ἐπιτυχίας τῶν Οὔννων ἐν τῇ φοβερᾷ αὐτῶν ἐπιδρομῇ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὑπῆρξεν ἡ ἐξ αὐτῆς γεννηθεῖσα κατάπληξις, ἥτις παρέδιδε τὰς πόλεις καὶ τοὺς λαοὺς ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἀττίλα. Ἄλλως ὅπου ἐν πόλεσιν εὐτειχίστοις ὑπῆρχεν ἡ θέλησις καὶ τὸ θάρρος τῆς ἀντιστάσεως, τὸ ἔργον τῶν Οὔννων ἀνεκόπτετο, διότι ἦσαν ἥκιστα δεξιοὶ πρὸς πολιορκίας, καὶ μόλις που ἐβοήθουν αὐτοὺς εἰς παρασκευὴν τῶν ἀναγκαίων τειχομαχικῶν μηχανῶν οἱ μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύοντες Βυζαντῖνοι φυγάδες καὶ ἐκ μακρᾶς παρὰ τοῖς Οὔννοις διατριβῆς ἐκβεβαρβαρωμένοι Ῥωμαῖοι. Οὕτω δὲ τὴν μὲν παρίστριον πόλιν Μάργον μόνον διὰ προδοσίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσιν οἱ Οὖννοι, μετ' ἐπιμονωτάτην δὲ πολιορκίαν ἔγειναν ἡ ἅλωσις τῆς Ναίσσου. Ἀλλὰ τὴν κραταιοτάτην ἀντίστασιν ἀντέταξεν εἰς τοὺς δεινοὺς ἐπιδρομεῖς ἡ ἐν Μοισίᾳ πόλις Ἀσημοῦς, κειμένη πλησίον τῆς σημερινῆς Νικοπόλεως ἐν Βουλγαρίᾳ. Οἱ Ἀσημούντιοι διά τε τὸ ἐκ φύσεως ὀχυρὸν τῆς πόλεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄτρομον αὐτῶν γενναιότητα οὐ μόνον τὴν πόλιν ἔσωσαν, ἀλλὰ καί, ἐξελθόντες τῶν τειχῶν, ἐνίκησαν τοὺς Οὔννους, καὶ ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν φευγόντων, ἀφῄρεσαν μὲν αὐτοὺς τὰ ἐκ τῆς δῃώσεως τῆς ὑπαίθρου χώρας ἡρπαγμένα λάφυρα, ἠχμαλώτισαν δὲ πολλοὺς τῶν πολεμίων.

Τὰ τοιαῦτα παθήματα ἐδίδαξαν τοὺς Οὔννους, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποφύγωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις διά τε τὸ ὀχυρὸν τῶν τειχῶν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ὡς πρωτευούσῃ τοῦ κράτους συγκέντρωσιν ἀπέλπιδος ἀμύνης ἔμελλε πάντως ζημίας ἀντὶ ὠφελείας νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀδεξίους πολιορκητάς. Διὰ ταῦτα οὐδ' ἐπελήφθησαν κἂν τῆς πολιορκίας τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ, προχωρήσαντες μόνον μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δῃώσαντες τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἀπεχώρησαν. Ἀλλ' εὑρίσκοντο ἀκόμη οἱ Οὖννοι κατὰ τὴν Θρᾴκην, ὅτε ἐπέστρεψαν, ἀνακληθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου, αἵ τε κατὰ τῶν Περσῶν καὶ αἱ κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Βανδήλων σταλεῖσαι δυνάμεις. Ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ τοῦ Θεοδοσίου, ὁ Ἄσπαρ, ὁ Ἀρεόβινδος καὶ ὁ Θεόδουλος, οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀντεπεξ-

ελθόντες ήττήθησαν κατὰ τὴν θρακικὴν Χερσόνησον ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα καὶ τοῦ Βλήδα. Αἱ δ' ἐπανειλημμέναι τῶν Βυζαντίνων ἀποτυχίαι ἤγαγον τέλος τῷ 443 εἰς εἰρήνην μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Οὔννων, ἧς βαρύτατοι ὑπῆρξαν οἱ ὅροι. Κατὰ τὴν συνθήκην τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Περσίας ἐπιστρέψαντος στρατηγοῦ Ἀνατολίου ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ποτίσῃ μὲν ἐφ' ἅπαξ ὡς ἀντίτιμον τῶν παλαιῶν καθυστερήσεων τοῦ φόρου λίτρας χρυσοῦ ἑξακισχιλίας, ἤτοι περίπου 8640000 δραχμῶν, νὰ πληρόνῃ δὲ κατ' ἔτος φόρον τριπλάσιον τοῦ πρότερον τεταγμένου, ἤτοι δισχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ, ἰσοδυναμούσας πρὸς 3025000 δραχμῶν. Ἀλλὰ πλὴν τούτων τῶν ὅρων ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἡ ἄνευ λύτρων ἀπόδοσις τῶν παρ' αὐτοῖς φυγάδων, ἐν ᾧ διὰ τὴν ἀπόλυσιν ἑκάστου τῶν παρὰ τοῖς Οὔννοις Βυζαντίνων αἰχμαλώτων ὡρίσθη νὰ πληρωθῶσι δώδεκα χρυσᾶ νομίσματα, ἤτοι περὶ τὰς διακοσίας τεσσαράκοντα δραχμάς.

Παρῆλθον ἕκτοτε τέσσαρα ἔτη εἰρήνης πρὸς τοὺς Οὔννους. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχῆ διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Τῷ μὲν 444 συνέβησαν πλήμμυραι καὶ καταστρεπτικὸς σεισμός, ἐξ ὧν μεγάλως ἔπαθεν ἡ Νικομήδεια καὶ ἄλλαι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων τῆς Βιθυνίας. Τῷ δὲ 446 ἐπῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς καὶ λοιμός, ἐπεκταθεὶς τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Προσεπῆλθον δὲ τέλος λῃστεῖαι μὲν τῶν Ἰσαύρων ἐν Ἀσίᾳ, πειρατεῖαι δὲ τῶν Βανδήλων κατὰ θάλασσαν καὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν, τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν αἰθιοπικῶν ἐθνῶν κατὰ τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀττίλας, ὅστις, φονεύσας τῷ 445 τὸν ἀδελφὸν Βλήδαν, εἶχεν ἁρπάσει τὰς χώρας αὐτοῦ καὶ αὐξήσει τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ὡς μόνος τῶν Οὔννων ἡγεμών, κατεπόνει ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ τὴν βασιλείαν διὰ πρεσβειῶν ἀλλήλας διαδεχομένων δῆθεν μὲν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἀπῄτει τὴν ἀπόδοσιν τῶν παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις φυγάδων ὑπηκόων του, ἀλλὰ πράγματι ὅπως ἐκφοβίζῃ τὸν Θεοδόσιον, ἀναγκαζόμενον νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς πρέσβεις πλούσια δῶρα καὶ κατέχῃ πάντοτε μετέωρον τὴν βυζαντιακὴν αὐλὴν ἐπαπειλῶν νέαν ἐπιδρομήν.

Καὶ πράγματι ὁ Ἀττίλας ἐν ἔτει 447 ἐξ ἀφορμῆς ἀγνώστου διέβη τὸ δεύτερον τὸν Ἴστρον, καὶ εἰσέβαλε τὴν φορὰν ταύτην εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν, χώραν ἥτις διὰ τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς βασι-

λείας τοῦ Θεοδοσίου ληφθέντα μέτρα οὐδὲν εἶχε πάθει ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Οὔννων ἐπιδρομῆς. Οὔτε δὲ ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 443 μέριμνα τοῦ Θεοδοσίου περὶ ἐνισχύσεως τῶν χωρῶν ἐκείνων καὶ αἱ αὐστηραὶ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἐν αὐταῖς διοικητὰς διαταγαί, οὔτε ἡ γενναιότης τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Ἀρνιγίσκλου ἠδυνήθησαν κατὰ τὴν νέαν τοῦ Ἀττίλα ἐπιδρομὴν νὰ σώσωσι τὴν κάτω Μοισίαν ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Οὔννων καὶ τῆς δῃώσεως. Καὶ δὲν φαίνεται μὲν προχωρήσας ὁ Ἀττίλας μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ δὴ καὶ τῶν Θερμοπυλῶν αὐτῶν, ὅπως ὑπέθεσάν τινες, παρεξηγοῦντες τοπικόν τι ὄνομα ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Ἰλλυριοῦ Μαρκελλίνου, γράψαντος λατινιστὶ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ νέα αὕτη τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων ἐπιδρομὴ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ Θεοδόσιος συνθηκολογῶν ἠναγκάσθη, ὡς φαίνεται, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν μέρος τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου χωρῶν. Ἐγκατεστάθησαν δ' ἐν αὐταῖς σμήνη ὑπηκόων τοῦ Ἀττίλα, οὐ μόνον Οὔννων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων Σκυθῶν καὶ Γερμανῶν βαρβάρων, ὧν δυσεξερεύνητος ὁ ἀριθμὸς καὶ δυσδιάκριτα τὰ φῦλα.

Ὁ Ἀττίλας ἐθριάμβευε, καὶ ηὔξανον ὁσημέραι αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθουν αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς διαπρεσβεύσεις, ὁ δὲ ἀσθενὴς Θεοδόσιος ἐφαίνετο ἀνίκανος νὰ παλλάξῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν καταθλίψεων καὶ ἀπειλῶν τοῦ ἀτρομήτου καὶ ἀκορέστου ἀνδρός, ὃν οἱ μέσοι αἰῶνες ἔμελλον νὰ ἐπονομάσωσι *μάστιγα θεϊκήν*.

ια'

Μαρκιανὸς καὶ Ἀττίλας.

Ὅτε ὁ Θεοδόσιος ἀπέθανε τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου τοῦ 450 ἐκ θανασίμου τραύματος ὅπερ ἔπαθε πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου κατὰ τὴν θήραν, τὸ κράτος ἐκινδύνευεν ἐκ νέου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν ἀνησύχων Οὔννων. Ἦτο δὲ πολὺ μᾶλλον δεινοτέρα ἡ θέσις τῶν πραγμάτων διότι τοῦ βασιλέως μὴ καταλείποντος ἄρρενας ἀπογόνους ἔμελλε νὰ συνεκλίπῃ μετ' αὐτοῦ ἡ δυναστεία Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἥτις κατεῖχεν ἤδη τὸν θρόνον ἀπὸ ἑβδομήκοντα καὶ ἑνὸς ἤδη ἐτῶν (379).

Ὁ Θεοδόσιος θνήσκων εἶχε πλήρη συνείδησιν τοῦ κρισίμου τῶν καιρῶν. Πολλάκις δοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ δείγματα συμπαθείας πρὸς τὸν ἄλλως ἀνάξιον γαμβρόν του Οὐαλεντινιανὸν τὸν Γ' τὸν αὐ-

τοκράτορα τῆς Δύσεως, ἠδύνατο νὰ καταλίπῃ τὸν θρόνον εἰς αὐτόν. Διὰ τοιαύτης τινὸς λύσεως τοῦ περὶ διαδοχῆς ζητήματος οὐ μόνον ὁ θρόνος ἔμελλε νὰ μείνῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοδοσίου, ἀλλ' ἐπήρχετο καὶ πάλιν ἡ ἕνωσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἧς ἡ ἔννοια ἐφαίνετο ἀκόμη ὁπωσδήποτε ἐπὶ Θεοδοσίου διακατέχουσα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν βυζαντιακὴν αὐλήν. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν συμπάθειαν τῶν αὐλῶν ἦσαν ἤδη τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων ἀφεστῶτα οὐ μόνον τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν δύο κρατῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ ἀνάπτυξις, ἡ κρατοῦσα γλῶσσα, τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν λαῶν, ὥστε ἡ ἐκ νέου ἕνωσις τῶν δύο τμημάτων τοῦ μεγάλου κράτους τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου οὐ μόνον δυσχερὴς ἦτο, ἀλλὰ καὶ ἀλυσιτελής. Ἄλλως δὲ ἡ παράδοσις τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἐν καιροῖς κρισιμωτάτοις εἰς χεῖρας τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἐκείνου, ὅστις οὐδὲ τὸ ἴδιον κράτος εἶχε δυνηθῇ ἐπαξίως νὰ διοικήσῃ, ἔμελλε νὰ διακυβεύσῃ μᾶλλον τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς ἀντὶ νὰ ἐπιῤῥώσῃ αὐτήν.

Ο ΚΙΩΝ ΤΟΥ ΜΑΡΚΙΑΝΟΥ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

Ὑπὸ τοιούτων σκέψεων ἀγόμενος ἀπεφάσισεν ὁ ἐπιθάνατος Θεοδόσιος νὰ μὴ στερήσῃ τὴν Πουλχερίαν τῆς ἀρχῆς, ἣν πράγματι αὕτη ἐκέκτητο ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἤδη ἐτῶν. Ὅπως δὲ δοθῇ ἔννομος τύπος εἰς τὴν βασιλείαν αὐτῆς ἀπεφασίσθη δύο ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου νὰ δοθῇ εἰς τὴν

Πουλχερίαν συμπάρεδρος ἀνὴρ τὴν μὲν προκεχωρημένην αὐτοῦ ἡλικίαν παρέχων ὡς ἐγγύησιν τῆς μὴ παραβάσεως τοῦ περὶ παρθενίας τάγματος τῆς μελλούσης βασιλίσσης, διὰ δὲ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀξίας δυνάμενος νὰ στηρίξῃ τὸ κινδυνεῦον κράτος.

Ἀμφότερα δὲ τὰ προσόντα ταῦτα κατεῖχεν ὁ Θρᾷξ Μαρκιανός. Τὰ ἑξήκοντα αὐτοῦ ἔτη ἐν χηρείᾳ διατελοῦντος ἐπέτρεπον, ἂν μὴ ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν σώφρονα συμβίωσιν μετὰ τῆς ἤδη τὸ πεντηκοστὸν ἔτος ὑπερβάσης Πουλχερίας. Κατὰ δὲ τἆλλα ὁ Μαρκιανὸς ἦτο ἀληθῶς ἀντάξιος τῶν περιστάσεων. Τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τὴν διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ βυζαντιακῇ κοινωνίᾳ καὶ αὐλῇ ἐχρεώστει εἰς μόνην του τὴν ἀξίαν. Υἱὸς ὢν στρατιώτου εἶχεν ἑλκύσει τὴν ἀγάπην στρατηγῶν οἷοι ὁ Ἀρδαβούριος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἄσπαρ, μεθ' ὧν καὶ συνεπολέμησε κατά τε τὸν περσικὸν καὶ τὸν ἀφρικανικὸν πόλεμον, διακριθεὶς ἤδη τῷ 431 ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἀφρικὴν πρὸς τοὺς Βανδήλους πολέμῳ, ὅτε, ζωγρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου, ἐστάλη ἔπειτα ἐλεύθερος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καίπερ δὲ διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἀξίας προαχθεὶς καὶ ἄξεστος ὢν περὶ τὴν θύραθεν παιδείαν, ἐνεδεικνύετο ὡς ἄξιος τοῦ θρόνου διὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρετάς, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εὐσέβειαν, ἀρεστὴν μὲν εἰς τὴν εὐλαβεστάτην Πουλχερίαν, οὐχ ἧττον δὲ τῆς πολεμικῆς ἐμπειρίας ἀναγκαίαν ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ ἐκκλησία ἐσαλεύετο ὅσον καὶ ἡ πολιτεία.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ πρεσβύτης, ὃν τῇ 25 Αὐγούστου τοῦ 450 ἀνύψωσαν ἐπὶ τὸν θρόνον τὰ μέρη, ἤτοι αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρόμου, ἐπικυροῦσαι τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς Πουλχερίας.

Εὐσίωνος δ' ἔναρξις τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ φόνος τοῦ εὐνούχου Χρυσαφίου, ὅστις κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ Θεοδοσίου ἔτη ἄγων καὶ φέρων τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν ἀποδειχθῇ ἀνάξιος νὰ ποκρούσῃ ἀνδρικῶς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων καὶ μόνον δι' ἀνάνδρου δολοφονίας ἐφαντάζετο, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ παλλαχθῇ τὸ Βυζάντιον τοῦ Ἀττίλα. Ἀλλ' ὁ Μαρκιανὸς ἄλλα ἐφρόνει περὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων. Ὁ Ἀττίλας, συνειθισμένος εἰς τὴν ἔμφοβον ταπείνωσιν τοῦ Θεοδοσίου, ἐκπεπληγμένος ἤκουσε τὴν ἀπάντησιν τὴν ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ δοθεῖσαν εἰς τοὺς πρώτους πρέσβεις τοὺς παρὰ τοῦ Ἀττίλα σταλέντας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα τῇ ἀναρρήσει τοῦ Μαρκιανοῦ. Τῶν πρέσβεων ἀπαιτούντων τοὺς ἐπὶ Θεοδοσίου τεταγμένους φόρους, ἀπεκρίθη ὁ Μαρκιανός, ὅτι ἂν μὲν ἡσυχάζῃ ὁ Ἀτ-

τίλας θὰ λάβῃ δῶρα, περὶ δὲ φόρων οὐδεὶς λόγος. ἂν δ' ἀπειλῇ πόλεμον, θάντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἔνοπλος μετὰ δυνάμεως μὴ ὑπολειπομένης τῆς τῶν Οὔννων. Ἡ δ' ἀξιοπρεπὴς αὕτη ἀπόκρισις τοῦ Μαρκιανοῦ ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς κήρυγμα πολέμου καθ' ὃν ἤδη χρόνον καὶ ἡ αὐλὴ τῆς Δύσεως ἀπέρριπτεν ἄλλας τοῦ Ἀττίλα θρασείας ἀξιώσεις.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Οὔννων, κοινὴν τρέφων τὸ ἐξῆς ἔχθραν πρὸς ἀμφότερα τὰ τμήματα τοῦ πάλαι ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀμφεταλαντεύετο πρὸς ὁπότερον νὰ στραφῇ πρῶτον. Ἀλλὰ, θεωρῶν εὐκολωτέραν τὴν καταπολέμησιν τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστέψῃ διὰ ταύτης τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίθεσιν κατὰ τῆς εὐφόρου Γαλατίας. Ἀλλ' ὁ Μαρκιανὸς δὲν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένον κράτος δῃούμενον ἐπ' αὐτοῦ καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Οὔννων. Ὁ Ἀττίλας, ἡττηθεὶς τῷ 451 ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Ἀετίου ἐν τῇ γαλλικῇ Αὐγούστῃ τῶν Τρικασίων (Troyes), ὅπου ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν, ἠναγκάσθη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐξ ἧς ἀποσυρθεὶς μετ' ἐνδόξους ἀγῶνας ἀπέθανε τῷ 453. Μετ' αὐτοῦ δὲ θανόντος συγκατῃλθεν εἰς τὸν τάφον τὸ μέγα του κράτος.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀττίλα καὶ τῶν Οὔννων ἀπαλλαγὴ ἦτο ἀληθὲς εὐτύχημα διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὑφιστάμενον ἀκόμη κατὰ τὰ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ σύνορα τὰς συνεπείας τῶν ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου κλονισμῶν καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κακοδιοικησίας. Καὶ τὴν μὲν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην προσέβαλλον οἱ Σαρακηνοί, τὴν δ' Αἴγυπτον παρηνώχλουν οἱ Βλέμμυες καὶ οἱ Νοβάδες, λαοὶ αἰθιοπικοί, εἰς δὲ τὰς παρὰ τὸν Πόντον χώρας εἰσώρμων ἐκ τῶν περὶ τὴν Κολχίδα οἱ βάρβαροι Λαζοί, ἐξ ὧν αὕτη εἶχε κληθῇ καὶ Λαζική. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Μαρκιανός, καίπερ διὰ τοῦ πολέμου προαχθείς, τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ βασιλεὺς πρέπει νὰ μὴ κινῇ ὅπλα ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὴ ἡ εἰρήνη. Ἀλλὰ πρὸς τοὺς ταράσσοντας τὴν εἰρήνην τοῦ βασιλείου βαρβάρους ἀντετάχθη μετὰ δραστηριότητος μεγάλης. Ἔχων σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν ἀρετὴν νὰ ἐκλέγῃ καταλλήλως τοὺς ἀρίστους τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ἠδυνήθη διὰ στρατηγῶν δεξιῶν, οἷοι ὁ Μαξιμῖνος, Ἀρδαβούριος ὁ υἱὸς τοῦ Ἄσπαρος καὶ Δωρόθεος ὁ τοπάρχης τῆς Παλαιστίνης, νὰπαλλάξῃ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομέων τὰς πασχούσας ἐπαρχίας, πρὸς δὲ τοὺς Λαζοὺς συνωμολόγησε μετὰ συνετὰς διαπραγματεύσεις ἔντιμον εἰρήνην. Οὐ μόνον δὲ τὰς τοιαύτας βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς ἀπήμυνεν ἀπὸ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ μετὰ περινοίας

καὶ στοργῆς ἐμερίμνα περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ἐκ φυσικῆς ἐπηρείας ἐπερχομένων εἰς τὸ ὑπήκοον ζημιῶν, ὁποίας ἐπήνεγκον τῷ μὲν 451 σεισμὸς ἐπελθών, τῷ δὲ 453 σιτοδεία καὶ λοιμὸς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, τῷ δὲ 456 σμήνη ἀκρίδων φθείραντα πάντας τοὺς καρποὺς ἐν Φρυγίᾳ.

Τρανῶς δὲ μαρτυροῦσι τὴν περὶ τῶν ὑπηκόων πατρικὴν στοργὴν καὶ τὴν περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους μέριμναν τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ οἱ παρ' αὐτοῦ ἐκδοθέντες ἄλλως ὀλίγοι νόμοι. Διὰ τούτων ἀνεχαιτίσθη μὲν ἡ ἐπὶ χρήμασιν ἐξώνησις τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων, περιεστάλη δ' ἡ σπουδαρχία, ἐπιφυλασσομένων τῶν ἀρχῶν οὐχὶ εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τοὺς ἀποφεύγοντας αὐτὰς ἐν συνειδήσει τῆς εὐθύνης, ἀνεστυλώθη δὲ τὸ κῦρος τῆς δικαιοσύνης διὰ καταπολεμήσεως τῶν περὶ τὴν διανομὴν αὐτῆς εἰσηγμένων καταχρήσεων, καὶ ἀνεκουφίσθησαν αἱ πενόμεναι ἐπαρχίαι διὰ τῆς ἀφέσεως καθυστερουμένων φόρων δεκαετίας ὅλης.

Τοιαύτη ὑπάρξασα ἡ εὐεργετικὴ βασιλεία τοῦ Μαρκιανοῦ ἓν μόνον εἶχε κακόν, ὅτι ὑπῆρξε βραχεῖα. Ὁ Μαρκιανὸς ἀπέθανε τὴν 17 Φεβρουαρίου τοῦ 457 μετὰ πεντάμηνον γαγγραινώδη νόσον. Ἤδη δὲ εἶχον προηγηθῆ αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἥ τε Πουλχερία, θανοῦσα τῇ 10 Σεπτεμβρίου 453 ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου Εὐδοκία, πληρώσασα τὸ κοινὸν χρέος ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 455.

κϛ'

Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Μαρκιανοῦ.

Διὰ τῶν δύο οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 381 συγκροτηθείσης, ἡ ὀρθοδοξία ἐφαίνετο παγιωθεῖσα. Ἰδίως δὲ τὸ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ σωτῆρος ζήτημα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ λελυμένον. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, ὡς εἶχεν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς δανεισθῇ τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτείας, οὕτω καὶ ἐν τῇ διαλεκτικῇ αὐτῆς καὶ τῇ πνευματικῇ ὑποστάσει ἦτο ἐν μέρει διάδοχος τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικῆς ζητήσεως. Ὅπως δὲ τὸ πάλαι ἡ φιλοσοφία ἐξετρέπετο ἐνίοτε εἰς σοφιστείαν, οὕτω καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἔρευνα, εἰς ἣν ὁσημέραι μᾶλλον περιωρίζετο ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια διὰ τὴν ἔκπτωσιν τῆς κατὰ πόλεις αὐτονομίας τῶν

Ἑλλήνων, ἐτρέπετο τὰς τρίβους τῶν αἱρέσεων, παρεκκλίνουσα τὴν πεπατημένην καὶ οἱονεὶ ἐπαναστατοῦσα κατὰ τῶν κοινῇ δεδογμένων καὶ ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος πιστευομένων. Αἱ αἱρέσεις ἦσαν τρόπον τινὰ θρησκευτικαὶ ἐπαναστάσεις, ἐκβλαστάνουσαι ἐκ τῆς πνευματικῆς τε ἅμα καὶ πολιτικῆς τῶν τεταραγμένων ἐκείνων χρόνων ἀνωμαλίας. Ἡ δὲ πολιτικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις, ἀντιδρῶσαι πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐκείνας στάσεις, ἠγωνίζοντο νὰ ἐκριζόνωσι τὰ ζιζάνια καὶ ἐπαναφέρωσι τοὺς πλανωμένους εἰς τὸ πρώην καθεστὼς διὰ τῶν συνόδων.

Ὡς δὲ πρότερον κατὰ μὲν τοῦ Ἀρείου εἶχε συγκροτηθῇ ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου, κατὰ δὲ τῶν πνευματομάχων ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρα ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, οὕτως ἔπειτα ἐπὶ μὲν Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ συνῆλθεν ἐν Ἐφέσῳ ἡ σύνοδος ἡ καταδικάσασα τὸν Νεστόριον, ἐπὶ δὲ τοῦ Μαρκιανοῦ ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἡ ἀντεπεξελθοῦσα κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς.

« Δός μοι τὴν γῆν καθαρὰν ἀπὸ πλάνης αἱρετικῆς· ἐγὼ δέ σοι δώσω « τὸν οὐρανὸν ἀντίδωρον· καθαίρεσον μετ' ἐμοῦ τοὺς αἱρετικούς· ἐγὼ « δὲ τότε καθαιρῶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς βασιλείας σου, » εἶχεν εἴπει πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον κατὰ τὴν ἐνθρονιστικὴν αὐτοῦ ὁμιλίαν ὁ Νεστόριος, διαδεχόμενος ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνου τὸν διάδοχον τοῦ ἐξαιρέτου Ἀττικοῦ (406-425) Σισίνιον (425-427). Καὶ δὲν ἐψεύδετο ταῦτα λέγων ὁ εὔλαλος τῆς ἐν Κομμαγηνῇ Γερμανικείας γόνος, ὃν ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς πρεσβυτέρου ἐν Ἀντιοχείᾳ πεπαιδευμένου καὶ εὐγλώττου, σώφρονος καὶ εὐσθενοῦς εἶχεν ἀναδείξει ἄξιον τῆς πατριαρχείας. Ἀληθῶς ὁ Νεστόριος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς βασιλείας, μετὰ δραστηριότητος καὶ τόλμης ἀνέλαβε τὴν καταδίωξιν τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μακεδονίου. Ἀλλ' ὁ ἐπιζητῶν νὰ καθαρίσῃ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν σκανδάλων νέαν ἐνέσπειρε σύγχυσιν, γενόμενος εἰσηγητὴς καινῶν αἱρετικῶν δογμάτων, ὡς εἰ ἦτο πεπρωμένον νὰ μὴ ἡσυχάσῃ ποτὲ ἡ ἐκκλησία.

Ὡς πρὸ τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου ὑπεκίνησεν ὁ Ἄρειος τὸ ζήτημα τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὡς πρὸ τῆς δευτέρας ἐσκανδάλισε τοὺς πιστοὺς ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος συζήτησις, οὕτω τώρα προέβαλεν εἰς τὸ μέσον δι' αὐτοῦ τοῦ Νεστορίου νέα αἵρεσις περὶ τῆς Μαρίας. Ὁ Νεστόριος ἀπεκάλει τὴν μητέρα τοῦ θεοῦ Χριστοτόκον καὶ οὐχὶ Θεοτόκον, διότι, διακρίνων τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης, ἣν ἐθεώρει ὡς ἁπλοῦν σκεῦος καὶ ὄργανον, ἐν ᾧ ἐγκατῴ-

κησεν ἡ θεία τοῦ σωτῆρος φύσις, τὴν Παναγίαν παρεδέχετο ὡς μητέρα μόνης τῆς ἀνθρωπίνης τοῦ Χριστοῦ φύσεως. Ὁ χωρισμὸς οὗτος τοῦ Χριστοῦ εἰς δύο φύσεις συνετάραξε τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς, ὑποδαυλιζόμενον μάλιστα ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, διήρεσε δ' ὡς φαίνεται καὶ τὴν αὐλήν. Ἔτι δὲ μᾶλλον παρωξύνθησαν τὰ πράγματα, ὅτε καὶ ὁ πάπας Ῥώμης Κελεστῖνος ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Κυρίλλου, κατεδίκασε δὲ τὰ δόγματα τοῦ Νεστορίου ὡς αἱρετικὰ καὶ σύνοδος τῶν Ἰταλῶν ἐπισκόπων ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ πάπα συγκληθεῖσα. Τότε ἀνεθεμάτισε μὲν τὸν πατριάρχην τοπικὴ σύνοδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κυρίλλου, ὁ δὲ Νεστόριος, καίπερ προσκληθεὶς ὅπως ἀποστῇ τῆς αἱρέσεως, οὐ μόνον δὲν ὑπεχώρησεν, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ ἀντέταξεν εἰς τὸν Κύριλλον καὶ αὐτὸς ἀναθεματισμούς.

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗ

Οὕτως ἡ ῥῆξις ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Γενικὴν λοιπὸν ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν ἐξέδωκεν ὁ Θεοδόσιος τῇ 19 Νοεμβρίου τοῦ 430 διάταγμα συγκαλοῦν πρὸς λύσιν τοῦ ἀναφυέντος θρησκευτικοῦ σκανδάλου κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπιόντος ἔτους εἰς Ἔφεσον τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς, τὸν πάπαν Κελεστῖνον καὶ τὸν ἐπιφανῆ ἐπίσκοπον τοῦ ἐν Ἀφρικῇ Ἱππῶνος Αὐγουστῖνον, ὅστις ὅμως εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξύ.

Αἱ ἐργασίαι τῆς συνόδου ἤρχισαν πράγματι τῇ 22 Ἰουνίου τοῦ 431, εἰ καὶ δὲν εἶχον ἀκόμη φθάσει οἱ περὶ τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἐπίσκοποι. Ἀλλὰ παρῆσαν ὅμως πλὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα Ῥώμης ὑπὲρ τοὺς διακοσίους ἐπισκόπους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ὀπαδοὶ καὶ ὁμόφρονες τοῦ Κυρίλλου. Καὶ τὸν μὲν βασιλέα ἀντεπροσώπευεν ἐν τῇ συνόδῳ ὁ κόμις τῶν δομεστίκων Κανδιδιανός, τὴν δὲ προεδρίαν εἶχεν ὁ Κύριλλος, διεξαγομένην διὰ τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας πρεσβυτέρου Πέτρου.

Ὁ Νεστόριος, καίπερ ἐγκαίρως φθάσας εἰς τὴν Ἔφεσον, κληθεὶς ἠρνήθη νὰ παραστῇ εἰς τὴν σύνοδον, φέρων ὡς λόγον τὴν καθυστέρησιν τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπισκόπων, φίλα φρονούντων πρὸς τὸν Νεστόριον. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Κύριλλον, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπουσίας ταύτης τῶν ἐξ Ἀντιοχείας ἀναμενομένων ἐπισκόπων, ἔσπευσαν νὰ συνέλθωσιν ἐν τάχει, κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου ὡς βλάσφημον, καὶ ἐκήρυξαν αὐτὸν ἔκπτωτον τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ παντὸς συλλόγου ἱερατικοῦ. Ἑκατὸν ἐνενήκοντα ὀκτὼ ἐπίσκοποι τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι ὑπέγραψαν τὴν καταδίκην ταύτην τοῦ Νεστορίου, εἰς ἣν μάτην ἀντέταξεν ἔμπλεως ὀργῆς ζωηρὰς ἐνστάσεις ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως ὁ Κανδιδιανός.

Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, καθιδρυσαν οἱ φίλοι τοῦ Νεστορίου, εἰς τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς ἀνερχόμενοι, ἰδίαν σύνοδον, ἥτις, ἅτε ὑπὸ τοῦ Κανδιδιανοῦ ὑποστηριζομένη, ἐθεώρει ἑαυτὴν ὡς τὴν μόνην νόμιμον, καὶ προέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν περὶ τὸν Νεστόριον. Οὐδὲ περιωρίσθη τὸ σχίσμα εἰς τὴν Ἔφεσον, ἀλλὰ τὰ δύο τμήματα τῆς συνόδου συμπαρέσυραν εἰς τὴν παραζάλην τῶν διχαζόντων αὐτὰ παθῶν καὶ τὸν Θεοδόσιον, ὅστις, τὸ κατ' ἀρχὰς εὐνοῶν τὸν Νεστόριον, τέλος πειθαναγκασθεὶς ἀπέστη πάσης εἰς αὐτὸν παρεχομένης ὑποστηρίξεως καὶ ἐνέκρινε τὰ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Κύριλλον ψηφισθέντα.

Ὁ Νεστόριος τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκλείσθη εἴς τινα μονὴν, εἶτα δ' ἐξωρίσθη εἴς τινα τῶν ὁάσεων τῆς Λιβύης, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 440.

Ἀλλ' οὔτε ἡ ἐξορία, οὔτε ὁ θάνατος τοῦ Νεστορίου ἀπήλλαξαν τὴν ἐκκλησίαν τῶν σκανδάλων, ἅτινα προεκλήθησαν δι' αὐτοῦ. Μέγα μέρος τῆς Ἀσίας, ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὴν Ἔδεσσαν Μεσοποταμία καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Περσίας ἀπεδέχθησαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου, ἥτις ἔφθασε μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ἰνδικῆς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως αἱ περὶ τῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ δοξασίαι τοῦ Νεστορίου δὲν ἔμειναν ἄνευ ἐπακολουθημάτων. Ἐφαίνετο μὲν κοπάσασα ἡ διένεξις περὶ τοῦ ἂν ἡ Μαρία ἔπρεπε νὰ θεωρῆται Θεοτόκος ἢ Χριστοτόκος, ἀλλὰ νέον ζήτημα προεβλήθη εἰς τὸ μέσον, ἂν μία φύσις ἢ δύο εἶχον ἐκδηλωθῆ ἐν τῷ σωτῆρι. Ὑπεκίνησε δὲ τὰς νέας ταύτας συζητήσεις γηραιὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιμανδρίτης, καλούμενος Εὐτυχὴς, ὅστις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Νεστόριον ἀπεδέχετο, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον ἦσαν ἀναπόσπαστοι ἀπ' ἀλλήλων αἱ δύο τοῦ σωτῆρος φύσεις, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ θεία ἐφαίνετο παθοῦσα μετὰ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης. Ἀπόρροια δ' ἀναπόδραστος τῶν τοιούτων τοῦ Εὐτυχοῦς δοξασιῶν ὑπῆρχε μονοφυσιτική τις θεωρία, ὑπὲρ ἧς ἐτάχθη καὶ ὁ τὸν Κύριλλον ὡς πατριάρχης Ἀλεξανδρείας διαδεχθεὶς Διόσκορος.

Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανὸς, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον εἰς μάτην προσεπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, ἐκάλεσεν εἰς ἀπολογίαν τὸν Εὐτυχῆ ἐνώπιον τοπικῆς συνόδου συγκληθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Νοέμβριον τοῦ 448. Ὅτε δὲ τέλος μετὰ ματαίας προγενεστέρας προσκλήσεις παρέστας εἰς τὴν σύνοδον ὁ Εὐτυχὴς ἐκήρυξεν ἀνεπιφυλάκτως, ὅτι ὁ σωτὴρ πρὸ μὲν τῆς ἐνσαρκώσεως εἶχε δύο φύσεις, ἀλλὰ μετ' αὐτὴν μίαν καὶ μόνην, καθηρέθη καὶ ἀνεθεματίσθη. Ἀλλὰ διὰ τῆς προστασίας τοῦ πανισχύρου εὐνούχου Χρυσαφίου καὶ τοῦ Διοσκόρου κατώρθωσεν ὁ Εὐτυχὴς νὰ πείσῃ τὸν Θεοδόσιον, ὅπως κληθῇ νέα οἰκουμενικὴ σύνοδος πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς διαφορᾶς. Συνελθοῦσα δ' ἡ σύνοδος αὕτη ἐν Ἐφέσῳ τὸν Αὔγουστον τοῦ 449 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Διοσκόρου, ἐπεκύρωσε τὰ δόγματα τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ καθήρεσε τὸν Φλαβιανόν, διαιωνίζουσα οὕτω τὸ σκάνδαλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βία καὶ ἡ αὐθαιρεσία μεθ' ἧς συνετελέσθη τὸ παράνομον ἔργον ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐλθόντων ἑκατὸν τριάκοντα καὶ πέντε ἐπισκόπων, ὥστε δικαίως ἐπεκλήθη ἡ σύνοδος ἐκείνη *ληστρική*. Πάντας δ' ὑπερηκόντισεν ἐν τῇ ἀθεμιτουρ-

γίᾳ, ἀρχιλῃστοῦ τῆς λῃστρικῆς συνόδου μᾶλλον ἢ πατριάρχου διαγωγὴν ἐπιδείξας, ὁ Διόσκορος. Οὗτος ἐπειθανάγκασε μὲν διὰ βίας ἀνηκούστου εἰς ἀποδοχὴν τῆς εὐτυχιανῆς αἱρέσεως τοὺς ὀλίγους δυστροποῦντας τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόπων, τὸν δὲ Φλαβιανὸν διαμαρτυρόμενον οὕτω δεινῶς ἤκισε καὶ ἐλάκτισε μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν ὄχλου ἡμιαγρίων Σύρων μοναχῶν, ὥστε μετά τινας ἡμέρας ὁ εὐσεβὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἀπέθνησκεν ἐκ τῶν τραυμάτων ἐν Λυδίᾳ.

Ἡ ἐκκλησία εἶχε περιστῆ εἰς ἐπισφαλέστατον σημεῖον διὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων σκανδάλων. Παρίστατο ἀνάγκη ἐκριζώσεως μὲν τῶν ζιζανίων τῆς αἱρέσεως, καθαρμοῦ δὲ καὶ ἀπολυμάνσεως μετὰ τὰ αἴσχη τῆς λῃστρικῆς συνόδου. Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Θεοδόσιον. Ὅτε θανόντος τῷ 450 τοῦ ἀνικάνου τούτου ἡγεμόνος, ἔπεσε μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου Χρυσαφίου, πικρὰν ἐκτίσαντος μετ' οὐ πολὺ δίκην τῶν ἀνομημάτων του, ἡ πολιτεία καὶ ἡ βασιλεία ἐφάνησαν οἱονεὶ ἀπαλλαγεῖσαι τοῦ πιέζοντος αὐτὰς ἐφιάλτου.

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ
ΕΠΙ ΑΜΕΘΥΣΤΟΥ ΛΙΘΟΥ

Ὁ νέος βασιλεὺς Μαρκιανός, ὃν εἴδομεν ἔν τε τοῖς πολιτικοῖς καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς πράγμασιν ἐπιρρώσαντα τὸ βασίλειον, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, πειθόμενος εἰς τὰς συμβουλὰς καὶ παρακλήσεις τῆς Πουλχερίας, νὰ ποδώσῃ καὶ εἰς τὴν κλονουμένην ἐκκλησίαν τὴν εἰρήνην καὶ νὰ στηρίξῃ τὴν ἀμφιταλαντευομένην πίστιν διὰ νέας οἰκουμενικῆς συνόδου.

Παμπληθεῖς ὑπῆρξαν οἱ εἰς τὴν τετάρτην ταύτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, τὴν ἐν Χαλκηδόνι, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 451 συρρεύσαντες ἐπίσκοποι, ἀνερχόμενοι ἐν ὅλῳ εἰς ἑξακοσίους τριάκοντα, ὅσοι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην τῶν προγενεστέρων οἰκουμενικῶν συνόδων εἶχον παραστῆ. Ἦσαν δὲ πάντες ἐπίσκοποι τοῦ ἀνατολικοῦ βασιλείου πλὴν δύο προσελθόντων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τεσσάρων ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα Λέοντος. Οἱ πατέρες

τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, εἰς ἣν τελευτῶντος τοῦ Ὀκτωβρίου προσῆλθε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, συνεδριάσαντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, κειμένῃ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου, κατεδίκασαν μὲν τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ ἀνενέωσαν τὴν κατάκρισιν τῆς τοῦ Νεστορίου, ἀνεθεμάτισαν δὲ καὶ καθήρεσαν τὸν Διόσκορον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἶνε ἀξιομνημόνευτος ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ὡς ἐκδοῦσα μὲν κανόνα περιορίζοντα τὰς τῶν μοναχῶν καταχρήσεις καὶ ῥητῶς ἀπαγορεύοντα τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα, διὰ δὲ τοῦ εἰκοστοῦ ὀγδόου αὐτῆς κανόνος καθορίσασα τὰ πρεσβεῖα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐπέχοντος τὴν δευτέραν θέσιν ἀμέσως μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρωτεῖα μόνον διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἦτο πόλις βασιλεύουσα, φανερὸν εἶνε, ὅτι κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον, λείποντος τοῦ ὅρου ἐκείνου ὡς συνέβη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὰ πρωτεῖα μετεβιβάζοντο εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ κανόνος ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐκυρώθη ἡ δικαιοδοσία τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ σύνολον τῶν τριῶν διοικήσεων τῆς Θρᾴκης, τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου. Οὕτω δ' ἔκτοτε ἔπαυσαν μὲν νὰ καλῶνται ἐπὶ τιμῇ πατριάρχαι ὡς πρότερον οἱ μητροπολῖται τῶν διοικήσεων ἐκείνων, ἤτοι ὁ Ἡρακλείας, ὁ Ἐφέσου καὶ ὁ Καισαρείας, ὁ δὲ τίτλος τοῦ πατριάρχου κατέστη ἱεραρχικὴ ἐπωνυμία, ἧς ἠξιοῦντο τὸ ἑξῆς μόνον οἱ πέντε ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας ἱεράρχαι, ὧν πρῶτος μὲν ἐτάσσετο ὁ τῆς Ῥώμης, εἵποντο δὲ κατὰ σειρὰν οἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ

Ὁ συνετὸς Μαρκιανὸς ἐπέρρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου διὰ διαφόρων αὐτοῦ νόμων, καὶ ἀπηγόρευσε τὰς θρησκευτικὰς ἔριδας, ζητῶν νὰ στηρίξῃ τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἐπειρᾶτο νὰ στηρίξῃ τὸ κράτος διὰ τῆς γενναίας αὐτοῦ πολιτείας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ τὸ μὲν κράτος ἐσάλευσαν νέοι κίνδυνοι, ἡ δ' ἐκκλησία ἐκλονήθη ὑπὸ νέων σάλων.

ΚΕ'

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ

α'

Λέων ὁ Μακέλλης.

Διὰ τοῦ θανάτου τῆς Πουλχερίας καὶ τοῦ Μαρκιανοῦ ἔμενεν ἄκληρος ἡ δυναστεία Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, κατασχοῦσα τὸν θρόνον ἐπὶ ἑβδομήκοντα ἐννέα ὅλα ἔτη. Ἡ θυγάτηρ τῆς Εὐδοκίας Εὐδοξία καὶ αἱ ταύτης θυγατέρες Ηλακιδία καὶ Εὐδοκία εἶχον ἀποξενωθῆ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ θρόνου καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπ' αὐτοῦ. Περιήρχετο λοιπὸν ὁ θρόνος εἰς κρίσιμον σημεῖον, ἀφιερένης καὶ πάλιν τῆς καταλήψεως αὐτοῦ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ στρατοῦ. Οὕτως, ἐκλειπούσης δυναστείας τινός, ἡ βασιλεία ἐγίνετο καὶ πάλιν ὄντως αἱρετή, ἐν ᾧ, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον υἱοὶ ἢ ἄλλοι συγγενεῖς τῶν βασιλευόντων, διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀπονομῆς τοῦ ἀξιώματος καίσαρος ἢ αὐγούστου καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἡ βασιλεία ἐξησφαλίζετο, γινομένη πράγματι κληρονομικὴ ἀντὶ αἱρετῆς, ὁποία ἐξηκολούθει μένουσα μόνον κατὰ τύπους.

Μέλλοντος λοιπὸν τοῦ στρατοῦ νὰναδείξῃ αὐτοκράτορα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ, οὐδεὶς ἐφαίνετο ἀξιώτερος νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρικίου Ἄσπαρος. Ὁ Ἄσπαρ, ἔλκων τὸ γένος ἐξ Ἀλανῶν, ἀνῆκεν εἰς στρατιωτικὴν οἰκογένειαν πολλὰς παρασχοῦσαν εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας οὐ μόνον διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς παρὰ τοῖς ἐν τῷ στρατῷ Γότθοις μισθοφόροις. Οὐ μόνον ὁ πατὴρ Ἀρδαβούριος εἶχεν ἀγωνισθῆ γενναίως ὑπὸ τὰς σημαίας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, καὶ εἰς ὕπατον τοῦ 427 ἀναρρηθείς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἄσπαρ εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγὸς ἐπὶ Θεοδοσίου, ἰδίως κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ δάφναι, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ παρὰ τοῖς Γότθοις ἰσχὺς παρεῖχον εἰς αὐτὸν

ἐξέχουσαν θέσιν οὕτως, ὥστε, ὅτε ὁ Θεοδόσιος θνήσκων ὑπέδειξεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν Μαρκιανόν, ἔπραξε τοῦτο κατενώπιον τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ Ἄσπαρος, οἱονεὶ θέλων νὰ προκαταλάβῃ καὶ τούτου τὴν ἀναγκαίαν θεωρουμένην ἔγκρισιν. Ὁ Ἄσπαρ ἔστερξε τὴν εἰς τὸν Μαρκιανόν, φίλον ἄλλως ἑαυτοῦ ὄντα, ἀνάθεσιν τῆς βασιλείας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ θρόνος ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν ἀνήκων εἰς τὸν ἰσχυρὸν πατρίκιον καὶ γενναῖον στρατηγόν· ἀλλ' ὑπῆρχε σπουδαῖον κώλυμα, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Ἄσπαρ δὲν ἠδύνατο νὰ περιβληθῇ τὸ διάδημα. Ἦτο Ἀρειανός, καὶ, μὴ θέλων νὰ ἐξομόσῃ τὴν αἵρεσιν, δὲν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις εἶχεν ὑπάρξει τὸ κυριώτατον στήριγμα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἀναγκαζόμενος νὰποστῇ καὶ πάλιν τοῦ θρόνου, ἐμελέτησεν ὁ Ἄσπαρ νὰ διενεργήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνάρρησιν ἀνδρὸς, παρ' οὗ ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ πιστῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένος. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξε τὸν χιλίαρχον Λέοντα, καταγόμενον μὲν ἐκ Δακίας, ὄντα δὲ διοικητὴν τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ στρατιᾶς.

Ὁ Ἄσπαρ ἤλπιζε πιστὴν παρὰ τοῦ Λέοντος ὑπακοὴν, ἐπειδὴ ὁ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς εἶχεν ὑπάρξει ποτὲ φροντιστὴς τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ ἐπιμελητὴς τῶν κτημάτων του, ῥητῶς δὲ φαίνεται ἀπαιτήσας ὡς ὅρον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Λέοντος ὡς βασιλέως τὴν παρ' αὐτοῦ στέψιν τοῦ ἑτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἄσπαρος ὡς καίσαρος. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λέων ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, δὲν ἤργησε νὰ πεισθῇ ὁ Ἄσπαρ, ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς πᾶν ἄλλο διενοεῖτο ἢ νὰ γείνῃ ὄργανον τοῦ ἄλλοτε κυρίου του. Ἡ ἀνακήρυξις τοῦ καίσαρος ἀνεβάλλετο, καὶ ὁ βασιλεὺς δὲν ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ τηρήσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ὅτε δὲ τέλος ἡμέραν τινὰ ὁ Ἄσπαρ, ἐγγίσας τὴν βασιλικὴν τοῦ Λέοντος ἀλουργίδα, εἶπεν εἰς αὐτὸν, ὅτι ὁ ταύτην περιβαλλόμενος δὲν εἶνε χρεία νὰ ψεύδηται, ἀνταπήντησε μετὰ παρρησίας ὁ Λέων, ὅτι οὐδὲ νὰ βιάζηται καὶ ἄγηται ὡς ἀνδράποδον ὁ βασιλεὺς εἶνε πρέπον.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Ἄσπαρος ὑπεχώρησεν ἔπειτα ὁ Λέων, δοὺς τὸν τίτλον τοῦ καίσαρος εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἄσπαρος Πατρίκιον καὶ μνηστεύσας μετ' αὐτοῦ τὴν δευτερότοκον αὐτοῦ θυγατέρα Λεοντίαν, εἰ καὶ διὰ τῶν ὑποχωρήσεων τούτων προεκάλεσε τὴν δυσαρέσκειαν τῆς τε συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, κινηθέντος εἰς στάσιν εὐκόλως κατευνασθεῖσαν. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσεν ὅμως ἄλλως ἡ ἀντίθεσις τοῦ

Λέοντος καὶ τοῦ Ἄσπαρος· τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατρίκιον ἐχώριζον πολλαὶ διενέξεων ἀφορμαί. Οὐ μόνον προέκειτο μεταξὺ ἀλλήλων ἀγὼν ὑπερευδοκιμήσεως, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀντιζηλίας τοῦ Ἄσπαρος, ἀλλ' ἔφερεν ἀντιμετώπους ἀλλήλους καὶ θρησκευτικὸς ἀνταγωνισμὸς καὶ διαφορὰ προγράμματος ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς πράγμασιν. Ὁ μὲν Ἄσπαρ εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν Εὐτυχιανῶν, καίπερ Ἀρειανὸς ὤν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνεπνέετο ὑπὸ ζήλου ἀκαθέκτου πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὁ μὲν Ἄσπαρ ἤθελε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐν τῷ κράτει ἰσχύος τῶν Γότθων μισθοφόρων, ἥτις καὶ εἰς αὐτὸν παρεῖχε δύναμιν, ὁ δὲ Λέων διενοήθη τὴν συγκρότησιν ἰθαγενοῦς στρατιᾶς.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἀπεσοβήθη ἡ τελεία ῥῆξις. Ἀλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς ἔμαθεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἄσπαρος Ἀρδαβούριος ἀπεπειρᾶτο νὰ ὑποκινήσῃ κατὰ τῆς βασιλείας τοὺς Ἰσαύρους, οὓς ὁ Λέων εἶχε προσεταιρισθῆ, παρασκευάζων αὐτοὺς ὡς κυριώτατον στήριγμα τοῦ θρόνου, ὁ Λέων ἐθεώρησεν, ὅτι δὲν ἦτο πρέπον νὰναμείνῃ τὴν ἔκρηξιν τῆς παρασκευαζομένης συνωμοσίας καὶ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ἀπῄτει νὰ λήξῃ διὰ βιαίων μέτρων ὁ ὑπόκωφος ἐκεῖνος μεταξὺ τῆς ἐννόμου βασιλείας καὶ τῶν ἐκνόμως ἰσχυόντων ἐν τῷ κράτει ἀγών. Ὁ θρόνος ἐστηρίχθη τότε διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Ἄσπαρος καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἀρδαβουρίου καὶ Πατρικίου, εἰ καὶ κατά τινας ὁ τελευταῖος οὗτος ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ βαρέως τετραυματισμένος (471). Καὶ ἐξήγειρε μὲν ὁ φόνος τοῦ Ἄσπαρος τὴν ἀγανάκτησιν τῶν εἰς αὐτὸν πιστῶν Γότθων, οἵτινες καὶ ἐστασίασαν κατὰ τῆς βασιλείας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὄστρυος καὶ Θευδωρίχου τοῦ ἐπονομαζομένου Στράβωνος. Ἀλλὰ τὴν στάσιν ταύτην, ἥτις ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ νέας ἐν τῷ κράτει περιπλοκάς, ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν, ἀποσοβοῦντες πάντα κίνδυνον, ὁ στρατηγὸς Βασιλίσκος καὶ ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἀριάδνῃ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως Ζήνων.

Οὐχ ἧττον ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δὲν ἐλησμόνησε τὸν σκληρὸν φόνον τοῦ Ἄσπαρος. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν Λέοντα, ὅστις διὰ τὰς ἡγεμονικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς ἐπωνομάσθη *μέγας*, ἡ ἀνάμνησις τοῦ φόνου ἐκείνου ἔγεινεν αἰτία νὰπονεμηθῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν αὐστηροτέρων τὸ καυστικὸν ἐπώνυμον *Μακέλλης*, χαρακτηρίζον ἀπροκαλύπτως τὸν αὐτοκράτορα ὡς σφαγέα.

6'

Ἡ ὀρθόδοξος βασιλεία.

Ἡ ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἀνάρρησις τοῦ Λέοντος, μὴ καταγομένου μὲν ἐκ γένους βασιλικοῦ, προβληθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου, ἔγεινε συμφώνως πρὸς τὰ καθεστῶτα καὶ ἐν παλαιοτέροις χρόνοις ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ βασιλείῳ, ὅταν ἐξέλειπε δυναστεία τις. Ἀλλ' ἔν τι ὅλως νέον παρουσιάζει ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Εἶνε δῆλα δὴ ὁ Λέων ὁ πρῶτος τοῦ Βυζαντίου βασιλεὺς, ὅστις ἐστέφθη ὑπὸ πατριάρχου. Ὁ δὲ στέψας αὐτὸν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ὁ Ἀνατόλιος ὁ διαδεχθεὶς τὸν ὑπὸ τοῦ Διοσκόρου αἰκισθέντα καὶ οἰκτρῶς θανόντα Φλαβιανόν (449-458).

Τὸ θέαμα τοῦτο τῆς βασιλείας, ἐπιζητούσης τὸ χρίσμα καὶ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας, εἶνε ἄξιον λόγου πολλοῦ. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης ἦσαν βασιλεῖς ἅμα καὶ μέγιστοι ποντίφικες. Ἡ δ' ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ συνένωσις τῶν δύο μεγάλων ἀξιωμάτων μέχρι τινὸς δὲν ἐξέλιπε καὶ ὅτε ἡ τέως διωκομένη ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ περιεβλήθη τὴν βασίλειον πορφύραν διὰ τοῦ Κωνσταντίνου. Αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος προήδρευσε τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου δίκην ἀνωτάτου τῆς ἐκκλησίας ἀρχηγοῦ, ὡς ἔπειτα εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι παρέστη ὁ Μαρκιανός. Εἶχον λοιπὸν δίκαιον Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, καλῶν τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν *βασίλειον ἱεράτευμα*, καὶ ὁ πάπας Λέων γράφων πρὸς Θεοδόσιον τὸν μικρὸν, ὅτι ἡ ἐκκλησία χαίρει βλέπουσα ἐν αὐτῷ συνηνωμένον τὸ πνεῦμα τῶν βασιλέων καὶ τὸ τῶν ἱερέων.

Ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐργασθεῖσα πρὸς ὁριστικὴν ἐμπέδωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, εἶχε δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς εἶχεν ἀναδειχθῆ κραταιὸς ὑπέρμαχος καὶ ὁτηρὸς προστάτης. Οὕτως εὑρισκομένη ἡ ἐκκλησία ὑπὸ τὴν ἄμεσον τῆς πολιτείας προστασίαν δὲν ἐφαντάσθη ναφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ ὑπάτου τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀντιπροσώπου τὴν ἱερατικὴν αἴγλην καὶ ἐξουσίαν, ἧς οὗτος μετεῖχεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ βασιλεὺς δὲν εἶνε ἁπλῶς ὁ ἐν ταῖς χερσὶ κρατῶν τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, ἀλλ' ὡς ὢν συγχρόνως ἀνώτατος τῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοπος εἶνε δεσπότης ἅμα καὶ ποιμὴν, εἰς ὃν ἐνεχείρισε τὸ σκῆπτρον αὐτὸς ὁ θεός. Εἶνε λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ μοναρχης θεοπρόβλητος, *χριστὸς τοῦ κυρίου*, ὁ ἐκ θεοῦ ὑψωθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας καὶ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ

ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς τοιοῦτος εἶνε ὁ βασιλεὺς ἱερὸς καὶ ἀπαραβίαστος. Διὰ διοσημιῶν καὶ χρησμῶν δηλοῦται πολλάκις ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ θεοῦ ὁ μέλλων νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Πᾶσα δὲ προσβολὴ κατὰ τοῦ ἱεροῦ προσώπου τοῦ ἤδη βασιλεύοντος εἶνε κατὰ ταῦτα ἄντικρυς ἱεροσυλία δεομένη ἐξαγνισμοῦ.

Τῆς τοιαύτης ἱερότητος τοῦ βασιλέως ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις εἶνε τὸ χρίσμα οὗ ἀξιοῦνται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Λέοντος, πρώτου εὐλογηθέντος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ στεφθέντος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τὴν δ' αἴσθησιν ἣν ἐνεποίησεν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἡ ὑπὸ τοιοῦτον τύπον στέψις τοῦ Λέοντος ἀποδεικνύουσιν αἱ σωζόμεναι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαὶ ἐπισκόπων καὶ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ πάπα τῆς Ῥώμης, δι' ὧν κηρύσσεται ἱερεὺς καὶ ἰσαπόστολος, ἔργον ἔχων οὐ μόνον τοῦ κράτους τὴν διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν προστασίαν.

Κατὰ ταῦτα σὺν τῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψει τοῦ Λέοντος τὸ βυζαντιακὸν κράτος προσλαμβάνει ἰδιάζοντά τινα χριστιανικὸν χαρακτῆρα, ὅστις δεσπόζει ἐφεξῆς καθ' ἅπασαν τὴν μακρὰν αὐτοῦ διάρκειαν. Καὶ οὐ μόνον οἱονεὶ ἀρχὴ τοῦ βασιλείου καθίσταται ἡ εὐσέβεια, ἀλλὰ καὶ οἱ βασιλεῖς αἰσθάνονται ἐπιβεβλημένην εἰς ἑαυτοὺς ὡς χριστοὺς τοῦ κυρίου τὴν ἐντολὴν νὰ στηρίζωσι μὲν τὴν πίστιν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμπεπιστευμένῳ εἰς αὐτοὺς κράτει, νὰ διαδώσωσι δὲ τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς βαρβάρους. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἐπιτελοῦσιν ἐν εἰρήνῃ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ προσηλυτισμοῦ εἶνε ἐστεμμένοι ἱεραπόστολοι, ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ Κωνσταντίνου σκορπίζοντες ἐπὶ τὸν κόσμον τὰς ἀκτῖνας τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ἀναλαμβάνοντες δὲ πόλεμον μάχονται ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὰς ἱερὰς τοῦ θεοῦ σημαίας καὶ χάριν τοῦ θεοῦ.

Ἀλλὰ τὸ χρίσμα ἔχει καὶ ἄλλην σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Δι' αὐτοῦ δὲν περιβάλλεται μόνον δύναμιν ὁ ἐπὶ τὸν θρόνον ἑκάστοτε ἀνερχόμενος αἱρετὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ στηρίζεται καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας, ἥτις οὕτω παρίσταται συνεχὴς, τῆς ἀπὸ θεοῦ ἐντολῆς ἀναπληρούσης τὴν τυχὸν παρουσιαζομένην ἔλλειψιν κληρονομικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς καταλήψεως τοῦ θρόνου. Ἐκλειπούσης δυναστείας τινὸς τὸ χρίσμα καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ θεοῦ ἀπορροίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνερχομένου ἐξασφαλίζουσι τὴν βασιλείαν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτόχρημα ἱερατικοῦ χαρακτῆρος μετελάμβανε διὰ τοῦ

χρίσματος ὁ αὐτοκράτωρ, γινόμενος βασιλεὺς ἅμα καὶ ἱερεύς. Περί τινων τῶν βασιλέων ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν διατύπωσιν τῆς κουρᾶς ὑπεβλήθησαν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ θρόνος αὐτῶν ἱδρύεται ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ, καὶ δὴ ὑψηλότερος τοῦ τῶν ἄλλων κληρικῶν. Ὁ βασιλεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον ὡς ἱερωμένος, κατηχεῖ ἀπ' ἐκκλησίας τὸν λαόν, κοινωνεῖ τῶν ἀχράντων μυστηρίων καθ' ἃ καὶ οἱ ἱερεῖς, τελεῖ

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΔΑΛΜΑΤΙΚΗ
ΕΝ ΤΩΙ ΘΗΣΑΥΡΟΦΥΛΑΚΙΩΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΕΝ ΡΩΜΗΙ

ἐν μέρει ἐνίοτε καὶ αὐτὴν τὴν θείαν λειτουργίαν. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐπίσημος ἐνδυμασία τοῦ αὐτοκράτορος δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς τῶν ἀρχιερέων. Δίκην ἐπισκόπων καὶ ἱερέων παριστάνονται πολλάκις οἱ βασιλεῖς βαστάζοντες τὸ εὐαγγέλιον. Κατὰ δὲ τὴν στέψιν τῶν βασιλέων περιέβαλλεν αὐτοὺς ὁ πατριάρχης δαλματικὴν χλαμύδα ἀχειρίδωτον, οὕτως ἐνδεδειγμένον ἔχουσαν ἱερατικὸν χαρακτῆρα, ὥστ' ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ

μακρὸν χρόνον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐγίνετο χρῆσις ἐν ἐπισήμοις ἱεροτελεστίαις τοιαύτης τινὸς δαλματικῆς, ἐξόχου ἔργου τῆς βυζαντιακῆς κεντητικῆς, ἐξειργασμένου κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ ἀποκειμένου νῦν ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Τοσοῦτον δὲ βαθέως ἔχει εἰσχωρήσει εἰς τὴν πολιτείαν ἡ ἀντίληψις, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς θεωρεῖται ὡς ἄνωθεν περιβεβλημένος ἀξίωμα ἱερατικόν, ὥστε καὶ αἱ διατυπώσεις αἱ τηρούμεναι κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τινῶν τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ὑπαλλήλων ἔχουσι χαρακτῆρα χειροτονίας ἱερωμένου μᾶλλον ἢ πολιτικοῦ διορισμοῦ. Ὁ μὲν διορισμὸς χαρακτηρίζεται ὡς ἐκ θεόθεν ὁδηγίας ἐκπηγάζων, ὁ δὲ διοριζόμενος πίπτει πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ φιλεῖ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκφωνεῖ πρὸς αὐτὸν τὰς λέξεις *ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος προβάλλεταί σε ἡ ἐκ θεοῦ βασιλεία ἡμῶν*. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς βασιλικοῖς συμποσίοις ἀντηχοῦσι θρησκευτικὰ ᾄσματα· καὶ ἐν ταῖς ἐκστρατείαις δὲ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ ὁ βασιλεὺς παρίσταται οὐ μόνον ὡς ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτείας κύριος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ οὗ μάχεται.

Οὕτω διὰ τοῦ βασιλέως ἡ ἐκκλησία ὑπεισδύει εἰς τὴν ὑπαλληλίαν, καταλαμβάνει τὸ στρατόπεδον, ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, γίνεται ἡ οὐσιώδης ὑπόστασις τῶν πεπαιδευμένων, καταβαίνει μέχρις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, διακατέχει τὰ πάντα καὶ γίνεται τὸ θεμέλιον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὡς εἶνε ἡ ἀρχή, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Οἱ βασιλεῖς παρέρχονται καὶ δυναστεῖαι ἐκλείπουσι. Πολλοὶ τῶν βασιλέων ἀναγκάζονται νὰ καταθέσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀνατεθειμένην εἰς αὐτοὺς ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ βασιλείου, καταβαίνοντες ἀπὸ τοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποστῶσι τῆς ἐνεργοῦ τελέσεως τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἀποσυρόμενοι εἴς τινα μονήν. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ βασιλεία εἶνε θεοφρούρητος, καὶ τὸν θρόνον σκέπει ὁ θεός, ἀναβιβάζων ἐπ' αὐτὸν ἄλλα σκεύη τῆς ἐκλογῆς του, καθαγιαζόμενα διὰ τοῦ ἱερατικοῦ χρίσματος.

Πρὸς τὸν θεὸν λοιπόν, τὸν δωροῦντα τοὺς βασιλεῖς καὶ σκέποντα τὸν θρόνον, καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ μεσιτεύοντας ἁγίους, ἰδιαζόντως δὲ τὴν μητέρα τοῦ σωτῆρος καὶ Θεοτόκον ἀπευθύνει τὰς δεήσεις αὐτοῦ ἐν ἡμέραις συμφορᾶς, ἐν ὥραις κινδύνου καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπονέμει τὰς εὐχαριστίας του ἐπὶ τῇ εὐοδώσει τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ βυζαντιακὸς λαός, καὶ ἀπ' αὐτῶν ἀπεκδέχεται τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, ὅταν δὲν φαίνηται ἐπαρκοῦσα εἰς ἀποσόβησιν τῶν κακῶν ἡ πολιτεία. Διὰ τοῦτο

καταλαμβάνουσι τοσοῦτον μέρος ἐν τῷ βίῳ τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ αἱ δογματικαὶ συζητήσεις. Διὰ τοῦτο κατακλύζουσι τὸ βυζαντιακὸν κράτος αἱ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί. Διὰ τοῦτο ἀναμένουσιν οἱ Βυζαντῖνοι πολλάκις τὴν σωτηρίαν τῶν πόλεων καὶ τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν λιτανειῶν ἀντὶ νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ σώζει μὲν πολλάκις ἡ πίστις, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ τυφλὴ ἐκείνη πεποίθησις ἐπὶ τὴν ἄνωθεν βοήθειαν, εἰς ἣν ἀνατίθενται τὰ πάντα, παραλύει τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους καὶ γίνεται αἰτία κακοδαιμονίας.

Ὁ ἱστορικὸς βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν, ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ συγκερασμὸς τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἂν δὲν μελετηθῶσι τὰ εὐεργετήματα τἀπορρεύσαντα ἐκ τῆς εἰς τὴν θρησκείαν ἀφοσιώσεως, ἀλλὰ καὶ αἱ ζημίαι, αἵτινες ἐπῆλθον εἰς τὸ κράτος ἕνεκα τῆς πίστεως πολλάκις καλῶς ἐννοουμένης.

γ'

Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος.

Τὸν Λέοντα χαρακτηρίζουσιν ἄριστα οἱ λόγοι οὓς συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι ὡς ὁ ἥλιος μεταδίδει τὴν θερμότητα αὐτοῦ εἰς ἐκείνους οὓς φωτίζει, οὕτω πρέπει καὶ ὁ βασιλεὺς νὰξιόνῃ οἴκτου ἐκείνους ὧν ἄρχει. Ἡ αὐστηρότης ἣν ἐπέδειξε πρὸς τὸν Ἄσπαρα καὶ τὸ ἐπώνυμον Μακέλλης οὐ ἔτυχε φαίνονται κατὰ πρώτην ἔποψιν ἀντιτιθέμενα πρὸς τὴν ἀγαθὴν φήμην ἧς γενικῶς ἠξιοῦτο ὡς ἡγεμὼν φιλάνθρωπος καὶ ἐπιεικής. Δὲν ἔλειψε δὲ καὶ ἱστορικὸς κακίζων τὴν πολιτείαν τοῦ Λέοντος ἐπί τε συλήσει τῆς περιουσίας τῶν ἀρχομένων καὶ φιλαργυρίᾳ καὶ παριστάνων αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐρημώσαντα διὰ τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ τὰς πόλεις, ὥστε νὰ μὴ δύνανται μετ' εὐχερείας νὰ καταβάλλωσιν οὔτε αὐτοὺς τοὺς φόρους οὓς ἐτέλουν πρότερον. Ἀλλ' ἡ μὲν σκληρὰ τιμωρία τοῦ Ἄσπαρος ἐπεβάλλετο οὐ μόνον ἕνεκεν ἀμύνης τοῦ Λέοντος, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολιτικῶν λόγων πρὸς περιστολὴν παρασκευαζομένης νέας τυχὸν ἐνισχύσεως τῶν ἐν τῷ κράτει Γότθων, οἷα ἡ ἐπὶ τοῦ Γαϊνᾶ. Ἡ δὲ περὶ πλεονεξίας τοῦ Λέοντος δυσφημία τοῦ ἱστορικοῦ Μάλχου δεικνύει μόνον, ὅτι ὁ βασιλεὺς, κρατῶν ἐρρωμένως τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, παντὶ σθένει προσεπάθει νὰποσοβήσῃ τὸν ἐκ καθυστερήσεων τῶν εἰς τὸ κράτος ὀφει-

λομένων ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν δυνάμενον νὰ ἐπέλθῃ οἰκονομικὸν ὄλεθρον. Ἄλλως δ' εἶχον γείνει ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ Λέοντος τοσαῦται ἀφέσεις χρεῶν καὶ εὐκολίαι εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὥστε ἦτο καιρὸς νὰ καταβληθῇ σπουδαία μέριμνα περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς πολιτείας.

Παρίστατο δὲ εἴπερ ποτὲ ἀνάγκη χρημάτων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος, ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν πολλαὶ συνέβησαν ἐκ σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν ζημίαι, ὧν ταχεῖα ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀναπλήρωσις. Ἀπεδείχθη δὲ κατὰ τὰς θεομηνίας ταύτας ἡ φιλόπολις μέριμνα καὶ ἡ ἰδιάζουσα πρὸς τὸ ὑπήκοον ἀγάπη τοῦ Λέοντος.

ΛΕΩΝ Ο Α'
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Καὶ τῷ μὲν 458, τῇ 14 Σεπεμβρίου, σεισμὸς σφοδρότατος ἐκλόνησε τὴν Ἀντιόχειαν καὶ κατέστρεψε μέγα μέρος αὐτῆς, τὸ καλούμενον Νέαν πόλιν, ὅπερ ἦτο τὸ πολυανθρωπότατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον τῆς πόλεως τμῆμα. Διὰ δαπάνης χιλίων χρυσῶν ταλάντων ἐπηνωρθώθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως αἱ ζημίαι, ἀνακτισθέντων ἰδίως τῶν δημοσίων κτιρίων. Ὁ αὐτὸς δὲ σεισμὸς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀσίας ἔγεινεν αἰσθητός, ἰδίως δ' ἐν Ἰσαυρίᾳ, τῇ Ἰωνίᾳ, κατὰ τὴν Κνίδον καὶ τὴν Κῶν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Θρᾴκης καὶ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας. Νέος δὲ σεισμὸς μετὰ δύο ἔτη ἐπέφερε φοβερὰν καταστροφὴν εἰς τὴν Κύζικον, ὅπου ἐκρημνίσθη μὲν μέρος τῶν τειχῶν, ἐτάφη δ' ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν πεσόντων οἴκων πλῆθος κατοίκων. Καὶ ἄλλος δὲ σεισμὸς ἔπειτα διέσεισε τὴν Ἀσίαν τῷ 472. Ἄξιοι δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ οἱ ῥαγδαῖοι καὶ ἐπανειλημμένοι ὑετοὶ ἐν ἔτει 469, ἐξ ὧν οὐ μικραὶ ἐπῆλθον ζημίαι ἰδίως ἐν Βιθυνίᾳ, ὅπου χωρία ὁλόκληρα κατεκλύσθησαν ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

Ἐνάμιλλος δὲ πρὸς τὴν ἐκ τῶν σεισμῶν τούτων καὶ τῶν πλημμυρῶν ζημίαν ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 461 συμβᾶσα ἐν Κωνσταντινουπόλει πυρκαϊά, ἥτις, διαρκέσασα τέσσαρας ἢ κατ' ἄλλους ἑπτὰ ὅλας ἡμέρας, ἐνέπρησε τὰς ὀκτὼ ἐκ τῶν δεκατεσσάρων συνοικιῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Μεταξὺ δὲ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἔγειναν παρανάλωμα τοῦ φοβεροῦ πυρός, ἦσαν ἐκκλησίαι, μέγαρα, δημόσια κτίρια. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ καταστροφή, ὥστε μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν φλογῶν οὐδ' αὐτὴ κἂν ἡ θέσις ἑκάστου κτιρίου ἠδύνατο νὰ διαγνωσθῇ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς σποδοῦ. Διεκρίθη δὲ κατὰ ταύτην τὴν πυρκαϊὰν ὁ Ἄσπαρ, ὅστις, ὡς λέγεται, περιέτρεχε

τὰς ἀγυιὰς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων ἀγγεῖον πλῆρες ὕδατος καὶ παρακινῶν τοὺς πολίτας νὰ πράξωσιν ἕκαστος τὸ αὐτό, ἵνα κατασβέσωσι τὸ πῦρ, παρέχων δ' εἰς ἕκαστον ὡς ἀμοιβὴν νόμισμα ἀργυροῦν. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν ἄνωθεν βοήθειαν πίστις κατεφάνη ἐν ταῖς ὥραις ἐκείναις τοῦ κινδύνου. Ἡ εὐλαβὴς παράδοσις τῶν Βυζαντίνων ἀνέφερεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, καίπερ κειμένη ἐν τῷ καέντι μέρει τῆς πόλεως, διεσώθη ἀβλαβής, τοῦ οἰκονόμου Μαρκιανοῦ ἀνελθόντος εἰς τοὺς κεράμους καὶ κρατοῦντος τὸ εὐαγγέλιον πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ παμφάγου πυρός.

Πρὸς τὴν εὐλάβειαν δὲ ταύτην, ἧς καὶ ἄλλα δείγματα παρέχει ἐπὶ τοῦ Λέοντος ὁ βυζαντιακὸς λαὸς ὑφισταμένης θεομηνίας, παραλλήλως βαίνει ὁ ὑπὲρ τῆς θρησκείας ζῆλος αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ὁ Λέων εἶνε ἀληθῶς εἷς τῶν εὐσεβεστάτων τοῦ Βυζαντίου βασιλέων, ὡς ἀποδεικνύουσι τῶν νόμων αὐτοῦ οἱ εἰς θρησκευτικὰ ἀναφερόμενοι πράγματα. Εἰς τὸν Λέοντα κυρίως χρεωστεῖται ἡ τελείωσις τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀρξαμένης καθιερώσεως τῆς Κυριακῆς ὡς ἁγίας ἡμέρας ἀργίας. Πλὴν δὲ τούτου ἀπηγόρευσε μὲν τὴν ἀποξένωσιν τῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀνηκόντων χρημάτων καὶ ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰς μονὰς καὶ τὰ νοσοκομεῖα χορηγηθέντα προνόμια, βαρὺς δ' ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς σιμωνίας, καὶ ἠπείλησε δι' αὐστηρᾶς τιμωρίας τοὺς μοναχοὺς τοὺς ἄνευ ὡρισμένης ἐντολῆς ἐξερχομένους τῶν μονῶν καὶ τοὺς εἰς θρησκευτικὰ σκάνδαλα ἀναμιγνυομένους.

Αὐστηρότατος δ' ἄλλως, ἀλλ' ἅμα καὶ δίκαιος ὑπῆρξεν ὁ Λέων πρός τε τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Εὑρὼν κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον διῃρημένην τὴν χριστιανικὴν κοινότητα τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς δύο στρατόπεδα ἕνεκα τῶν δολοπλοκιῶν τῶν Εὐτυχιανῶν, παρορμωμένων παρὰ τοῦ μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ὑπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξορισθέντος Διοσκόρου, εἶδεν ὁ βασιλεὺς μετ' ἄλγους τὸ σκάνδαλον προβαῖνον μέχρι τῶν ἐσχάτων καὶ ἀπολῆγον εἰς ὠμοτάτην σφαγὴν τοῦ διαδόχου τοῦ Διοσκόρου, τοῦ Προτερίου. Ἀλλ' ἡ μετὰ συνέσεως κεκραμένη αὐστηρότης τοῦ Λέοντος ἠδυνήθη νὰ ἐπιρρώσῃ μὲν τὴν ὀρθοδοξίαν, νὰ ἐπαναφέρῃ δὲ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ὑπὸ παθῶν οὕτω δεινῶν συντεταραγμένην ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὴν αὐτὴν δ' αὐστηρότητα, ἀλλὰ μετὰ καὶ τῆς αὐτῆς γλυκύτητος συνδεδεμένην ἐπέδειξεν ὁ Λέων πρὸς τὸν Κίλικα φιλόσοφον Ἰσοκάσιον, ὅστις εἶχε διακριθῆ

ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς κριτὴς διὰ τὴν εὐθύτητα αὐτοῦ, ἀλλὰ, διαβληθεὶς ἔπειτα ὡς θύων εἰς τὰ εἴδωλα, ἤχθη δέσμιος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ὀλίγαι τοῦ φιλοσόφου εὐθαρσεῖς καὶ εὐπαρρησίαστοι λέξεις πρὸς τὸν ἔπαρχον Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει ἄλλοτε συνδικαστής του ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἤρκεσαν ὅπως συγκινήσωσι μετὰ τῶν ἄλλων παρισταμένων καὶ τὸν βασιλέα, ὅστις χαίρων μετ' ὀλίγον ἀπέλυεν ἐλεύθερον τὸν Ἰσοκάσιον, ἀξιούμενον τοῦ βαπτίσματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Οὕτως ὁ Λέων, καίπερ αὐτὸς στερούμενος παιδείας, διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης, ἣν ἐνέπνεεν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους, καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως, ἣν ἔτρεφε πρὸς αὐτούς, καθίστατο ἄξιος νὰ διοικῇ τὸ κράτος στερρῶς καὶ μετὰ συνέσεως. Αὐτὴ ἡ ὄψις του, οἵαν δεικνύουσιν αὐτὴν τινὰ τῶν νομισμάτων του, φαίνεται μαρτυροῦσα τὴν ἀγαθότητα τοῦ ἀρίστου τούτου ἡγεμόνος, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς πραότητος τῆς ἐπικεχυμένης ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ ὑπὸ πλουσίου γενείου περιβαλλομένου προσώπου του, καὶ τὸ σθένος τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ἐκτοξευόμενον ἀπὸ τῶν ὀξέων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Περίεργον δὲ μόνον εἶνε πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀρρενωπὴ αὕτη φυσιογνωμία τοῦ Λέοντος, ἥτις ἐνθυμίζει πως τὴν τοῦ Φιλίππου, πρὸς τὴν εἰκόνα του ἐπὶ ἄλλων νομισμάτων, ἐφ' ὧν ἐξεικονίζεται κάτισχνος καὶ ὑπόσπανος τὴν γενειάδα, οἷος παριστάνεται ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἱστοριογράφων.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Α'

Τὸ σθένος δ' ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τῆς μορφῆς του ἐξεικονιζόμενον ἐπέδειξεν ὁ Λέων καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ του πολιτείᾳ, εἰ καὶ αὕτη ὡς τὸ πλεῖστον δὲν ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας.

δ'

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος.

Τὰ δεκαεπτὰ ἔτη, καθ' ἃ κατεῖχεν ὁ Λέων τὸν θρόνον, διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος καθ' ἑαυτὸ ὑπῆρξαν σχεδὸν παντελῶς εἰρηνικά. Ἡ

γενναία πολιτεία τοῦ Μαρκιανοῦ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀποσοβήσασα πάντα κίνδυνον ἀπὸ τοῦ βασιλείου. Καὶ οἱ μὲν Οὖννοι εἶχον τελείως ἀποκρουσθῆ, τοὺς δὲ ἤδη ἀνακινουμένους ἀνησύχους Ὀστρογόθους εἶχε καταστήσει ἀκινδύνους ὁ Μαρκιανός, ἀναλαβὼν τὴν εἰς αὐτοὺς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου. Τοῦ δὲ Λέοντος ἀναβάλλοντος τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπεσχημένων ὑπὸ τοῦ προκατόχου του, οἱ Γότθοι εἰσήλασαν ἐκ τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸ Ἰλλυρικόν. Καὶ ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς ὁ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἀποσταλεὶς ἐναντίον αὐτῶν γαμβρὸς τοῦ Μαρκιανοῦ Ἀνθέμιος ὁ ἔπειτα γενόμενος αὐτοκράτωρ τοῦ ἑσπερίου ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅστις καὶ ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Παννονίαν (461). Ἀλλ' ὁ Λέων, θέλων νὰ παλλαγῇ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν, ἐπλήρωσε μὲν εἰς αὐτοὺς τὰ καθυστερούμενα, ὑπεσχέθη δὲ τὴν καθ' ἕκαστον ἔτος πληρωμὴν τριακοσίων λιτρῶν χρυσοῦ, ἤτοι τετρακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν.

Οὕτως ἀντὶ καταστρεπτικῶν ἐπιδρομῶν, οἵαις ὑπέστη τὸ κράτος ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ὁ διεξερχόμενος τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος ἔχει νὰναγράψῃ ἀπ' ἐναντίας εὐλαβεῖς πρεσβείας ἀπωτάτων βαρβάρων, ὡς τῶν Λαζῶν τοῦ Πόντου καὶ τῶν Περσῶν, αἰτουμένων βοήθειαν ἢ στρατηγοὺς παρὰ τῶν Βυζαντίνων πρὸς καταπρόπωσιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἐχθρῶν. Μίαν δὲ μόνον ὑπέστη ἀπώλειαν τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ περιφερείᾳ, οὐχὶ ἀναξίαν λόγου διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Βυζαντίνων, τὴν τῆς νήσου Ἰωτάβης ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, ἣν, ἀνήκουσαν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἰς τοὺς Βυζαντίνους, κατέλαβεν ὁ Ἄραψ Ἀμόρκεσος, εἰς ὃν ἠναγκάσθη ὁριστικῶς ἔπειτα κατὰ τὸ προτελευταῖον τῆς βασιλείας του ἔτος (473) νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν ὁ Λέων.

Ὁ Λέων, ἀπηλλαγμένος ἰδίων ἐχθρῶν, ἔμελλεν ἴσως νὰ διαγάγῃ βίον παντελῶς ἀπόλεμον, ἂν μὴ ἐθεωρεῖτο συγχρόνως καὶ κηδεμὼν τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλὰ τοῦτο, ὑπό τε τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Ὀστρογόθων καταταλαιπωρούμενον, εἶχε φθάσει εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ ἰδίως μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἐξαιρέτου αὐτοκράτορος Μαϊοριανοῦ (461) ἐπὶ τοῦ ἀναξίου αὐτοῦ διαδόχου Λιβίου Σεβήρου καὶ τοῦ ἀτυχοῦς Ἀνθεμίου, οἵτινες, καίπερ ὑπὸ τοῦ Λέοντος ἀναγνωρισθέντες, ἦσαν οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἁπλᾶ ὄργανα τοῦ Σουηβοῦ ἀρχηγοῦ τῶν μισθοφορικῶν στρατιῶν τῆς Δύσεως Ῥεκιμέρου.

Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ Λέων ἀπέφευγε τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς φοβερωτάτους τῶν πολεμίων τοῦ ἑσπερίου κράτους, τοὺς Βανδήλους, καὶ

ἦγεν εἰρήνην πρὸς τὸν τὴν Ἀφρικὴν κατέχοντα Γιζέριχον, ὅστις ἐν τούτοις ἐλπίζετο διὰ τῶν στόλων αὐτοῦ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ κατέλαβε τὴν Σαρδώ. Ἀλλὰ τέλος μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας, αἵτινες διὰ τὰς συχνὰς τῶν Βανδήλων ἐπιδρομὰς οὐδεμίαν πλέον παρεῖχον λείαν εἰς αὐτούς, τὰ πειρατικὰ αὐτῶν σκάφη ἤρχισαν τρεπόμενα πρὸς τὸ ἑῷον κράτος. Τὰ παράλια καὶ αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος ἔπασχον καὶ πάλιν δεινῶς. Πρέσβυς δὲ, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Γιζέριχον, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νὰποστῇ τῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Μόνον ἄρα διὰ τῶν ὅπλων ἠδύναντο νὰ διασωθῶσι τὰ δύο κράτη, τό τε ἑσπέριον καὶ τὸ ἑῷον, ἀπὸ τῶν Βανδήλων.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ἀνθεμίου κοινὸς πόλεμος ἐναντίον τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων. Μεγάλαι δ' ὑπῆρξαν αἱ παρασκευαί. Καὶ τὴν μὲν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς τῆς Δύσεως ἀνέλαβεν ὁ πατρίκιος Μαρκελλῖνος. Ὁ δὲ Λέων ἐνέτεινε πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως παραστῇ τοῦτο ἀξιόμαχον ἐναντίον τῶν Βανδήλων. Εἰς χίλια ἑκατὸν δέκα τρία ἀνῆλθον τὰ ὁπλισθέντα πλοῖα, ὧν ἐπέβησαν ἄνδρες ὑπὲρ τοὺς ἑκατοντακισχιλίους. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν μεγάλα, ἀφ' οὗ ῥητῶς ἀναφέρεται, ὅτι οἱ ἐπ' αὐτῶν ἐρέται ἀνήρχοντο ἐν ὅλῳ εἰς ἑπτακισχιλίους. Ἡ δὲ στρατιὰ ἐστρατολογήθη οὐ μόνον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου συνελέχθησαν στρατιῶται ἐν Αἰγύπτῳ, Θηβαΐδι καὶ Τριπολίτιδι, ταχθέντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐξ Ἐδέσσης Ἡρακλείου καὶ Μάρσου τοῦ Ἰσαύρου.

Ἀπὸ τοιαύτης παρασκευῆς πᾶς τις ἠδύνατο νἀναμένῃ παντελῆ ἐκνίκησιν τῶν περὶ τὸν Γιζέριχον Βανδήλων. Ἀλλ' ἐν ᾧ περὶ πάντων φαίνεται καταβληθεῖσα ἡ προσήκουσα μέριμνα, περὶ ἑνὸς δὲν ἐφρόντισεν ὡς ἔδει ὁ Λέων, περὶ τοῦ καταλλήλου ἀρχιστρατήγου. Εἴτε ὑπὸ συγγενικῆς στοργῆς τυφλούμενος, εἴτε παραπειθόμενος ὑπὸ τοῦ Ἄσπαρος, κρύφα ποθοῦντος τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέθηκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς ἄνδρα ἀκαταλληλότατον, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, τὸν ἀδελφὸν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου Βηρίνης Βασιλίσκον. Μικραί τινες ἐπιτυχίαι ἐν Θράκῃ ἐναντίον τῶν Γότθων τῷ 463 ἦσαν ὁ μόνος τίτλος ὃν ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ὁ Βασιλίσκος, καίπερ τῷ 465 ἀξιωθεὶς καὶ τῆς ὑπατείας παρὰ τοῦ Λέοντος. Ἄλλως δ' ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως ἦτο ἀνὴρ, οὗ ἡ κενοδοξία καὶ ἡ οἴησις δὲν

ἐκάλυπτον οὔτε τὴν ἔλλειψιν πάσης ἀξίας καὶ τὴν πανουργίαν, οὔτε τὴν ἀμάθειαν καὶ πλεονεξίαν.

Ἀνὴρ τοιοῦτος οὐ μόνον δὲν ἠδύνατο νἀναλάβῃ, ὡς ὤφειλε, τὴν πρωτοβουλίαν τῆς νίκης, ἀλλὰ, συνενόνων τὴν ἀνικανότητα μετὰ τῆς προδοσίας ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Ἄσπαρος, εὐνοοῦντος τὸν Γιζέριχον ἀπὸ συμφέροντος, κατέστησεν ἀλυσιτελεῖς καὶ αὐτῶν τῶν συστρατήγων του τὰς ἐπιτυχίας.

Τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ἡ εἰς τρία μέρη τὸ πρῶτον διῃρημένη στρατιὰ νὰ ἑνωθῇ ἔπειτα πρὸ τῆς Καρχηδόνος καὶ νὰ ἐπιτεθῇ ἡνωμένη κατὰ ταύτης τῆς πόλεως ὡς πρωτευούσης τοῦ ἐν Ἀφρικῇ κράτους τῶν Βανδήλων. Καὶ ἀληθῶς ἐπετέλεσε μὲν ὁ Μαρκελλῖνος τὴν ἀνατεθειμένην αὐτῷ ἐντολὴν ἐκδιώξας τοὺς Βανδήλους ἐκ τῆς Σαρδοῦς, προέβησαν δ' ἀπὸ νίκης εἰς νίκην ἐν τῇ Τριπολίτιδι ὁ Ἡράκλειος καὶ ὁ Μάρσος μετὰ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιβιβασθείσης στρατιᾶς των, καὶ ἔβαινον ἤδη διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ἔφθασε δὲ καὶ ὁ Βασιλίσκος μετὰ τῆς μεγίστης μοίρας τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπου ἔμπλεοι τρόμου ἀνέμενον τὴν ἐπίθεσιν οἱ Βανδῆλοι. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῇ εὐθέως κατὰ τῆς πρωτευούσης ἀνέμενεν εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἠγκυροβοληµένος παρὰ τὴν ἄκραν, ἥτις, φέρουσα ἐκ παλαιοῦ ναὸν τοῦ Ἑρμοῦ, ἐκαλεῖτο Ἑρμαῖον ἢ Μερκούριον καὶ ἀπεῖχε τῆς Καρχηδόνος μόνον περὶ τὰς δέκα ὥρας. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει ἡ ἀδράνεια αὕτη, παρέσχεν ὁ Βασιλίσκος εἰς τὸν Γιζέριχον ἀνακωχὴν πέντε ἡμερῶν, καθ' ἃς ὁ ἡγεμὼν τῶν Βανδήλων ἠδυνήθη νὰ συντάξῃ τὸν στόλον, ὃν ἀνέκαθεν εἶχεν ἑτοιμον ἐν τῷ λιμένι τῆς Καρχηδόνος.

Τυχὼν δὲ τοῦ ἀναμενομένου εὐνοϊκοῦ δυτικοῦ ἀνέμου, ἐξώρμησεν ὁ Γιζέριχος νύκτωρ ἐκ τοῦ λιμένος μετὰ τοῦ στόλου, σύρων καὶ πλοιάρια μετὰ ὑλῶν ἐμπρηστικῶν. Ὡς δ' ἐπλησίασαν πρὸς τοὺς πολεμίους οἱ Βανδῆλοι, τὰ πυρφόρα αὐτῶν σκάφη, φερόμενα ὑπὸ τοῦ πνεύματος, προσεκολλήθησαν εἰς τὰ πλευρὰ τῶν βυζαντιακῶν πλοίων, καὶ μετέδωκαν εἰς αὐτὰ τὸ πῦρ.

Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ τοῦ προσβαλλομένου καὶ πυρπολουμένου στόλου. Ὁ ἀὴρ ἀντήχει ἐκ βοῆς μὲν τοῦ ἀνέμου, βόμβου δὲ τῆς φλογὸς, κραυγῆς δὲ πολεμικῆς καὶ κοπετοῦ τῶν πιπτόντων. Εἰς μάτην στρατιῶται ὁμοῦ καὶ ναῦται παρώρμων ἀλλήλους καὶ διωθοῦντο

διὰ τῶν κοντῶν τά τε πυρφόρα πλοῖα καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν νῆας διαφθειρομένας ὑπ' ἀλλήλων ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει. Μετὰ πάλην ἄνισον τοῦ βυζαντιακοῦ στόλου πρὸς τὰ κύματα καὶ τὰς φλόγας ἡ παρὰ τὸ Μερκούριον θάλασσα ἀνεμεστώθη ναυαγίων κεκαυμένων καὶ πτωμάτων πυριφλεγῶν ἢ ἡμικαύστων. Αἰσχρὰ δ' ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τοῦ Βασιλίσκου, ὅστις ἅμα τῇ προσβολῇ τῶν πολεμίων λέγεται στρέψας τὴν στρατηγίδα, ἀνακρούσας πρύμναν καὶ τραπεὶς εἰς φυγήν. Καὶ κατέβαλε μὲν, ὡς εἰκὸς, ἡ ἐπονείδιστος φυγὴ τοῦ ἀρχιστρατήγου τὸ φρόνημα τῶν ὑπ' αὐτὸν, ἀλλὰ δὲν ἐφυγομάχησαν ἅπαντες ὡς ὁ ἀρχηγός. Μεταξὺ δὲ τῶν γενναίως πολεμησάντων καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν διακριθέντων ἰδίαν θέσιν κατέχει ὁ ὑποστράτηγος τοῦ Βασιλίσκου Ἰωάννης ὁ Δαμονικός. Τοῦ πλοίου του περιστοιχισθέντος ὑπὸ πυκνοῦ ὁμίλου πολεμίων, ὁ Ἰωάννης ἐφόνευεν ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἐπιστροφάδην πολλοὺς τῶν πολεμίων. Ὅτε δὲ τέλος εἶδε τοὺς ἐχθροὺς καταλαμβάνοντας τὴν ναῦν, ἔρριψεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἱκρίων εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς μάτην παρεκάλει αὐτὸν Γένζων ὁ υἱὸς τοῦ Γιζερίχου νὰ παραδοθῇ. Μία καὶ μόνη ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις τοῦ γενναίου, ὅτι οὐδέποτε ὁ Ἰωάννης θὰ γείνῃ ὑποχείριος κυνῶν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν κατεδύθη πάνοπλος εἰς τἀφρικανικὰ ὕδατα.

Οἱ Βανδῆλοι ἐθριάμβευσαν. Ἀλλὰ δικαίως ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δὲν ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ φοβερὰ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἥτις ἐστοίχισεν εἰς τὸ κράτος τὴν ζωὴν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ περὶ τὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν κατὰ τὸν μετριώτατον ὑπολογισμὸν, προήρχετο μόνον ἐκ τῆς δειλίας τοῦ Βασιλίσκου. Δικαίως δ' ὑπώπτευσαν οἱ Βυζαντῖνοι, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν πανωλεθρίαν καὶ τὸ χρῆμα τῶν βαρβάρων, διαφθεῖραν τὸν ἐξ ἀρχῆς προδοτικῶς ἐργασθέντα ἀρχιστράτηγον τοῦ Λέοντος, εἰς ὃν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσιν εἶχε παραδοθῇ ὑπὸ τῆς βασιλείας ὁ χιλιόναυς στόλος.

Ὁ Βασιλίσκος ἐπέστρεψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σύρων ὄπισθεν αὐτοῦ τὰ περισωθέντα μικρὰ λείψανα τοῦ στόλου καὶ τῆς στρατιᾶς. Καίπερ δ' ὢν ἄξιος μυρίων θανάτων, δὲν ἀπώκνησε νὰ ἐπιστρέψῃ, θαρρῶν εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς καὶ τοῦ Ἄσπαρος. Καὶ ἀληθῶς ἡ βασίλισσα ἐξήγαγε τὸν ἀδελφὸν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἰς ὃν κατέφυγεν ὡς ἱκέτης, καὶ μετὰ βραχεῖαν ἀπουσίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ διατριβὴν αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ κατὰ τὴν Θρᾴκην ἀνεκάλεσεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῇ. Μόνον δὲ ὁ μετά τινα ἔτη ἐπελ-

θὼν φόνος τοῦ Ἄσπαρος ἀπήλλαξε τότε τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ κινδύνου νὰ ἴδῃ ἀναβαίνοντα ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν ἄτιμον στρατηγόν.

Ἡ πανωλεθρία ἐκείνη κατὰ τὸν ἀφρικανικὸν πόλεμον τοῦ 468 ἐσάλευσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ οἰκονομικὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἐκλόνησε τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἐπεκρέμασε δὲ τὸν κίνδυνον παντελοῦς ὀλέθρου εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων σεσαλευμένον ἑσπέριον κράτος. Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ἠσθάνθη βεβαίως τὴν ὀδύνην καὶ τὸ αἶσχος τῆς ἥττης ὁ γηραιὸς Λέων, οὗ τὰς λευκὰς τρίχας καὶ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἔμελλε νὰ καταρρυπάνῃ τῷ 471 τὸ ἐπώνυμον Μακέλλης. Τρία δ' ἔτη μετὰ τὸν μοιραῖον ἐκεῖνον φόνον τοῦ Ἄσπαρος ἀπέθνησκεν ὁ Λέων ἐκ δυσεντερίας ἀρχομένου τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 464 μετὰ βασιλείαν δεκαεπτὰ ἐτῶν.

ε'

Λέων ὁ Β' καὶ Ζήνων ὁ Ἴσαυρος.

Λέων ὁ μέγας εἶχεν ἐκ τῆς Βηρίνης ἕνα καὶ μόνον υἱόν, γεννηθέντα μὲν τῷ 462, ἀποθανόντα δὲ μετὰ βραχὺν χρόνον. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ μόνου τούτου ἄρρενος τέκνου εἶχε καὶ δύο θυγατέρας, τὴν Ἀριάδνην, γεννηθεῖσαν πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Λέοντος, καὶ τὴν Λεοντίαν, ἣν ἔτεκεν ἡ Βηρίνη οὖσα ἤδη βασίλισσα. Τούτων ἡ μὲν Λεοντία συνεζεύχθη βραδύτερον μετὰ Μαρκιανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Ἀνθεμίου· εἰς δὲ τὴν πρωτότοκον Ἀριάδνην ἔδωκεν ὁ Λέων τῷ 459 ὡς σύζυγον τὸν ἐξ Ἰσαυρίας Ζήνωνα.

Οἱ λόγοι δι' οὓς ὁ Λέων ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τῆς πρωτοτόκου αὐτοῦ θυγατρὸς τὸν Ζήνωνα ἦσαν πάντως πολιτικοί. Ὁ Ζήνων ἦτο μὲν τῷ 459 νέος, ἔχων ἡλικίαν τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, ἀλλ' οὔτε διὰ τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ διεκρίνετο, οὔτε δι' ἄλλην τινὰ ἀρετήν. Ἀντιπάθειαν δ' ἐγέννα ἡ εἰδεχθής του ἀσχημία. Ἡ φύσις εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν σῶμα καὶ ψυχὴν σατύρου. Ἡ χροιά του ἦτο μέλαινα, τὸ ἀνάστημά του ἐστερεῖτο ἀναλογιῶν καὶ τὸ μὲν πρόσωπον εἶχεν ἄτριχον, κατὰ τὰς παραστάσεις τοὐλάχιστον τῶν νομισμάτων, τὸ δὲ σῶμα δασύ. Ἐν δὲ τῇ ψυχῇ του συνηνοῦντο τὸ ὀργίλον πρὸς τὸ φιλόμισον, ἡ πλεονεξία πρὸς

Ο ΖΗΝΩΝ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

τὴν μνησικακίαν, τὸ κακότροπον πρὸς τὸν φθόνον. Μίαν καὶ μόνην ἐφαίνετο ἔχων ὁ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, τὴν καταγωγήν του ἐξ Ἰσαυρίας. Ἡ χώρα ἐκείνη τῶν λῃστῶν, οἵτινες τοσαῦτα εἶχον παράσχει πράγματα εἰς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, μόνον διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον προσπελάσεως τινὸς τῶν δυσυποτάκτων αὐτῆς γόνων ἐφαίνετο δυναμένη νὰ ἡσυχάσῃ. Ἦτο δὲ ἡ προσοικείωσις τῶν Ἰσαύρων καὶ ἄλλως χρήσιμος διὰ τὸ κράτος ἐν ἡμέραις καθ' ἃς παρίστατο ἀνάγκη ἀμύνης ἀπὸ νέας τυχὸν διὰ τοῦ Ἄσπαρος ὑπερυψώσεως τῶν ἐν τῷ κράτει Γότθων, οἵτινες, ὡς μισθοφόροι ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ, παρεῖχον εἰς αὐτὸν βαρβαρικὴν ὄψιν. Ὁ Λέων, διανοηθεὶς νὰ δώσῃ εἰς τὸν στρατὸν ἐθνικὸν τύπον καὶ νὰ μειώσῃ τὴν ἐν αὐτῷ δύναμιν τῶν ξένων διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἐν τῷ κράτει ἰθαγενῶν στοιχείων, εἴπερ τινὰς καὶ ἄλλους ὤφειλε νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς φιλοταράχους καὶ φιλοπολέμους Ἰσαύρους. Τοῦτο δὲ πάντως ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς κηδεστίας πρὸς ἕνα τῶν μέγιστα δυναμένων ἐν Ἰσαυρίᾳ. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξεν ὁ βασιλεὺς τὸν παρὰ τοῖς ὁμογενέσι βαρβάροις φέροντα τὸ ὄνομα Τρασκαλισσαῖος ἢ Ταρασισκωδισέος, ὃν μετονομάσας Ζήνωνα κατέστησε πατρίκιον καὶ ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, εἶτα δὲ καὶ γαμβρόν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ζήνων οὐ μόνον γαμβρὸς τοῦ βασιλέως ἔγεινεν, ἀλλὰ καὶ εἰς διάδοχον αὐτοῦ ἐφαίνετο προοριζόμενος, ὅτε ὁ Λέων ἔμεινεν ἑστερημένος ἄρρενος γόνου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μόνου αὐτοῦ υἱοῦ. Ἀποτυχούσης δὲ πάσης τοῦ Ἄσπαρος ἐπιβουλῆς ἐναντίον ἑαυτοῦ, ὁ Ζήνων ἠδύνατο σὺν τῷ προβαίνοντι γήρατι τοῦ πενθεροῦ νὰ θεωρῇ ὁσημέραι πλησιάζοντα τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναρρήσεως ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν προστασίαν τοῦ Λέοντος, ζῶντος ἑαυτοῦ ὁ βυζαντιακὸς λαὸς οὐδεμίαν ἐδείκνυε διάθεσιν νὰ δεχθῇ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ζήνωνος ὡς διαδόχου τῆς βασιλείας διὰ τὸ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους μῖσος τῶν πολλῶν, ὅπερ ἐπηύξανεν ἡ ἀντιπαθητικὴ μορφὴ τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως. Ὅτε δὲ ἡ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους ἀπέχθεια τοῦ λαοῦ ἔλαβε τοιαύτας διαστάσεις ὥστε καὶ ἐφονεύθησάν τινες αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων τοῦ ἱπποδρόμου, ὁ Λέων, βλέπων τὸ ἀπροχώρητον καὶ μὴ ἀποτολμῶν νὰναδείξῃ διάδοχον ἑαυτοῦ τὸν Ζήνωνα, ἐκήρυξε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 473 αὔγουστον τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ ἴδιον ἔγγονον Λέοντα.

Λέων ὁ μικρὸς ἦτο ἀκόμη ἀνήλικον παιδίον, ὅτε δύο καὶ ἥμισυ μῆνας μετὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ ὡς αὐγούστου, ἀποθανόντος τοῦ πάππου,

περιῆλθεν ὁ θρόνος εἰς αὐτόν. Δὲν ὑπῆρξε λοιπὸν δύσκολον διὰ τὴν μάμμην Λέοντος τοῦ Β' Βηρίνην καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἀριάδνην νὰ πείσωσι τὸ παιδίον, ὅπως διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν στέψῃ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ὡς συμβασιλέα τὸν πατέρα του Ζήνωνα. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τὸν Νοέμβριον τοῦ 474, ἀπέθανεν ὁ νεαρὸς Λέων, καὶ ὁ Ζήνων κατέλαβε τὸν θρόνον μόνος.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἡ φιλόδοξος πενθερὰ τοῦ Ζήνωνος Βηρίνη, κατιδοῦσα, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρίζηται ὡς ὄργανον τὸν βασιλέα, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς δυσαρεσκείας, ἣν οὗτος προεκάλει διὰ τῆς πλεονεξίας, τοῦ ὑπερφιάλου χαρακτῆρος, τῆς προστασίας τῶν Ἰσαύρων καὶ τοῦ ἐκδεδιηγημένου καὶ ἀσελγοῦς βίου ὃν διῆγεν. Ὑπὸ τῆς Βηρίνης δ' ὑποστηριζόμενος ἐστασίασε κατὰ τοῦ βασιλέως ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Βασιλίσκος, εὑρισκόμενος ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης. Τυχὼν δὲ ὁ Βασιλίσκος καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Ἰσαύρου Ἴλλου, εἰς τοιοῦτον κίνδυνον περιέστησε τὸν βασιλέα, ὥστε ὁ Ζήνων, παραλαβὼν τὴν σύζυγον Ἀριάδνην μετὰ τῆς μητρός του Λαλλίδος καὶ χρήματα ἱκανά, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καταφύγῃ πρὸς τοὺς ἐν Ἰσαυρίᾳ ὁμογενεῖς.

ς'

Ἡ μεσοβασιλεία τοῦ Βασιλίσκου.

Ἀναιμάκτως κατέλαβεν ὁ Βασιλίσκος μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ζήνωνος τὸν θρόνον, ἀρχομένου τοῦ 476, καὶ κατέσχεν αὐτὸν ἐπὶ εἴκοσιν ὅλους μῆνας. Ὁ δὲ βυζαντιακὸς λαὸς ἐθεώρησεν ἅμα τῇ πολιτικῇ ἐκείνῃ μεταβολῇ πρόσφορον τὴν περίστασιν, ὅπως ἐπιδείξῃ τὸ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους μῖσός του, ἐπιδοθεὶς εἰς ἀμύθητον ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως σφαγὴν τῶν ὁμογενῶν τοῦ φυγόντος βασιλέως. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπείσθησαν οἱ Βυζαντῖνοι, ὅτι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ζήνωνα ἦτο πολὺ χειρότερος ἐκείνου.

Οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἀνεθάρρησαν διὰ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ κεκηρυγμένου ἐκείνου προστάτου τῶν Μονοφυσιτῶν. Καὶ τὰς μὲν ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀνεμέστωσεν ὁ Βασιλίσκος σκανδάλων διὰ τῆς προστασίας τῶν Εὐτυχιανῶν· δὲν ὤκνησε δὲ νὰ ταράξῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντι-

νουπόλεως Ἀκακίου τὸν ἱερὸν ζῆλον, ζητῶν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀποκήρυξιν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καθ' ἣς καὶ ἐξέδωκεν ἰδίαν *ἐγκύκλιον*. Ἀλλ' ὁ μὲν πατριάρχης, μελανειμονήσας αὐτὸς, ἠμφίασε διὰ μελανοῦ ὑφάσματος καὶ αὐτὸν τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον καὶ αὐτὸ τὸ θυσιαστήριον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡ δ' ἀρρενωπὴ τοῦ πατριάρχου στάσις ἐκίνησε θύελλαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες συνῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐκήρυξαν μὲν ἁγίαν τὴν σύνοδον, τοιαύτας δὲ ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς ἐτόξευσαν κατὰ τοῦ Βασιλίσκου, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ φόβου νὰ ἐξέλθῃ πρὸς ὥραν τῆς πρωτευούσης.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀπειλῶν ἃς ἐξέφερε τὸ ὑπὸ τῆς ὀργῆς τεταραγμένον πλῆθος ὑπῆρξε καί τις, ἐκτελεσθεῖσα πράγματι, ἐκ συμπτώσεως τοὐλάχιστον, ἂν μὴ ἐξεπίτηδες. Ὁλεθρία δῆλα δὴ πυρκαϊὰ, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκραγεῖσα, ἐφώτισε διὰ τῶν ἀπαισίων αὐτῆς ἀκτίνων τὴν μεστὴν θορύβου πόλιν. Τὸ πῦρ, ἀρξάμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ τῇ λεγομένῃ τῶν Χαλκοπρατείων, κατέκαυσεν ἀμφοτέρας αὐτῆς τὰς στοὰς καὶ πάντα τὰ γειτονικὰ οἰκοδομήματα καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ καλουμένου φόρου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Αἱ δ' αἰσθητότατα τῶν ἐπελθουσῶν ζημιῶν ἦσαν ἡ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀποκειμένης ἐν τῇ λεγομένῃ Βασιλικῇ καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν κοσμούντων τὸ μέγαρον τοῦ πατρικίου Λαύσου. Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν καέντων χειρογράφων, ἀνερχομένων εἰς χιλιάδας ἑκατὸν εἴκοσιν, ἐπιφανῆ θέσιν κατεῖχε κῶδιξ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, κατὰ τὰ λεγόμενα γεγραμμένος διὰ χρυσῶν γραμμάτων ἐπὶ ἑντέρου ὄφεως καὶ κοσμούμενος δι' εἰκόνων. Ἐκ δὲ τῶν ἀπολεσθέντων ἀγαλμάτων ἰδίας μνείας ἄξια ἦσαν ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους, ἡ Σαμία Ἥρα τοῦ Λυσίππου καὶ Βουπάλου τοῦ Χίου καὶ ἡ Λινδία Ἀθηνᾶ τοῦ Σκύλλιδος καὶ Διποίνου.

Τὸ ἄλγος ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς συμφορᾷ, προστεθὲν εἰς τὴν ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Βασιλίσκου ἀγανάκτησιν, ἐκορύφωσε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τοῦ πλήθους, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεκίνουν αἱ διηγήσεις περὶ τῆς ἀκαθέκτου πλεονεξίας τοῦ τυραννικοῦ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου.

Ἐν ᾧ δ' ἐμίσει τὸν Βασιλίσκον ὁ λαὸς, δὲν εὕρισκε κἂν ὁ βασιλεὺς ἀνακούφισιν τοῦ μίσους ἐκείνου ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν περὶ αὐτόν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ περιεβάλλετο ὑπ' ἐχθρῶν καὶ ἐν αὐτῷ του τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ὅτε ἡ αὐλὴ μετεβλήθη εἰς οἶκον πορνείας. Καὶ ἡ μὲν ὑπερῆλιξ ἤδη τοῦ Βασιλίσκου ἀδελφὴ Βηρίνη, τρυφῶσα εἰς παρήβους ἔρωτας μετὰ

τοῦ Πατρικίου, ὤμοσεν ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν ἀδελφὸν, ὅτε οὗτος ἐφόνευσε τὸν ἐραστήν. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον τῆς Βηρίνης ἐρωτότροπος ἡ ὡραία σύζυγος τοῦ βασιλέως Ζηνωνὶς, ἥτις εἶχε δώσει τὴν καρδίαν της ὁλόκληρον εἰς νεαρὸν φιλάρεσκον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἀνδρός της Ἀρμάτιον, ὃν ἔστεργε δι' ἀγάπης πλέον ἢ συγγενικῆς. Καὶ ἀνεβίβασε μὲν ἡ ἐρωτικὴ τῆς Ζηνωνίδος προστασία εἰς ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα τὸν κομψευόμενον, ὅστις ἦτο γυναικομανὴς μὲν ὡς ὁ Πάρις, ἐρυθροπρόσωπος δὲ ὡς ὁ Πύρρος, οὐ δὲν εἶχε τὴν ἀνδρείαν. Ἀλλὰ παρ' ὅλην ταύτην τὴν προστασίαν βραχὺν μόνον χρόνον προσέφερε τὰς ὑπηρεσίας του ὁ Ἀρμάτιος εἰς τὸν σύζυγον τῆς ἐρωμένης· ἡ δ' ἔπειτα ἐπελθοῦσα μετάστασις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ζήνωνα συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν κάθοδον τοῦ ἐκπτώτου Ἰσαύρου.

Ἐν τούτοις δὲ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Βασιλίσκος διὰ τῆς ἀντισυνοδικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας ἀπέβαλλε τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους, ὁ Ζήνων δὲν ἔμενεν ἀργός. Ἡ ἐμφάνισίς του ἐν Ἰσαυρίᾳ ἤρκεσεν, ὅπως οἱ ὁμογενεῖς του δράζωσι τὰ ὅπλα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ Ἴσαυροι μόνον δι' Ἰσαύρων ἔδει νὰ καταπολεμηθῶσι. Τοῦτο ἐννοήσας ὁ Βασιλίσκος ἔστειλε κατὰ τοῦ Ζήνωνος τὸν Ἴσαυρον Ἴλλον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Τροκούνδου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἴλλος ἐπετίθετο σθεναρῶς κατὰ τοῦ Ζήνωνος, καὶ ἐστενοχώρησεν αὐτὸν πολιορκῶν ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλ' ἔπειτα, δυσαρεστηθεὶς ἐναντίον τοῦ Βασιλίσκου, μὴ ἐκτελοῦντος τὰς πρὸς αὐτὸν δοθείσας ὑποσχέσεις, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν Ζήνωνα, γενόμενος συστασιώτης αὐτοῦ ἀντὶ πολεμίου. Προχωρούσης δὲ ἤδη τῆς ὑπὸ τὸν Ζήνωνα καὶ Ἴλλον ἡνωμένης στρατιᾶς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν ὁ Βασιλίσκος τὰ θρᾳκικὰ τάγματα, ἀναθεὶς τὴν ἀρχηγίαν τῆς νέας ταύτης στρατιᾶς εἰς τὸν Ἀρμάτιον.

Ὁ δὲ Ἀρμάτιος, ἐγκαίρως κινήσας τὴν στρατιὰν, ἀνέκοψε τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν πορείαν τοῦ Ζήνωνος, φθάσας αὐτὸν ἐν Νικαίᾳ. Ἀλλ' αἴφνης, πεισθεὶς ἐπὶ μεγάλαις ὑποσχέσεσι πρὸς αὐτὸν δοθείσαις, ἐγκατέλιπε τὸν ὑπὲρ τοῦ Βασιλίσκου ἀγῶνα, καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν εἰς τὸν Ζήνωνα, ὅστις ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν πρωτεύουσαν ἀκωλύτως.

Ὁ Βασιλίσκος εἶχεν ἐλπίσει, ὅτι, ποιούμενος ἐκποδὼν τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου καὶ καταργῶν τὴν κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἐγκύκλιον, ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ καὶ πάλιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰ πλήθη καὶ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον. Διὰ τοῦτο πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποστολῆς τοῦ Ἀρματίου ἀπελογήθη μὲν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς μο-

ναχοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων, ἠκύρωσε δὲ τὰς προτέρας του κακοδόξους ἀποφάσεις δι' *ἀντεγκυκλίου*, δι' ἧς ἀνεθεματίζοντο μὲν ὁ Νεστόριος καὶ ὁ Εὐτυχὴς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι αἱρέσεις, ἀποκαθίσταντο δὲ καὶ πάλιν πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ πατριάρχου Ἀκακίου.

Ἀλλ' ἡ παλινῳδία ἐκείνη ἐν αὐτῇ τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ δὲν ἤρκεσε νὰ μετατρέψῃ τὰς πρὸς τὸν Βασιλίσκον διαθέσεις τοῦ πλήθους καὶ νὰποσοβήσῃ τὴν ἐπερχομένην κατ' αὐτοῦ θύελλαν. Μετὰ τὴν προσχώρησιν τοῦ Ἀρματίου εἰς τὸν Ζήνωνα καὶ τὸν Ἴλλον ὁ κίνδυνος ἦτο ἤδη ἐγγύς. Ὁ Ζήνων, προσχωρήσας μετὰ τῆς στρατιᾶς, οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀντιστάσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἧς εὗρεν ἀνοικτὰς τὰς πύλας. Εἰσελάσαντα δ' εἰς τὴν πόλιν ἀναιμάκτως ἐδεξιώθησαν ἡ Βηρίνη, ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαός.

Ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος καὶ οὐδένα ἔχων ὑπερασπιστὴν ἐκλείσθη ὁ Βασιλίσκος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Εἰρήνης μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ἐξῆλθε δ' ὁ Βασιλίσκος τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀσύλου μόνον ὅτε οἱ ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος διεμήνυσαν πρὸς αὐτὸν τὴν βεβαίωσιν τοῦ βασιλέως, διὰ φρικωδεστάτων ὅρκων ὑποσχεθέντος, ὅτι δὲν θἀποκεφαλίσῃ αὐτόν. Ὁ Ζήνων ἐτήρησεν ἀληθῶς τοὺς ὅρκους, μὴ ἀποκεφαλίσας τὸν Βασιλίσκον. Ἀλλ' εἶχεν ἀρκετὰ ἐλαστικὴν τὴν συνείδησιν, ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι δὲν ἦτο παράβασις τοῦ βασιλικοῦ του λόγου καὶ τῶν ἱερῶν ὅρκων ἀθέτησις ὁ κατ' ἄλλον τρόπον φόνος τοῦ θείου τῆς συζύγου του καὶ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου του. Ὁ Βασιλίσκος, ἀπαχθεὶς εἰς Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας, τὴν αὐτὴν ἐκείνην πόλιν, ὅπου εἶχεν ἐξορισθῇ πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν ὁ Χρυσόστομος, ἀπεκλείσθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως εἰς πύργον τινά. Μετὰ δὲ τοῦ προδότου ἀρχιστρατήγου τῆς πρὸς τοὺς Βανδήλους ἐκστρατείας καὶ ἅρπαγος τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίνου συναπέθανον ἐν τῇ εἱρκτῇ ἐκείνῃ ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τοῦ λιμοῦ περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 477 ἥ τε σύζυγος αὐτοῦ Ζηνωνὶς, ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα ἐρωμένη τοῦ Ἀρματίου, καὶ οἱ ἀθῷοι αὐτῶν παῖδες, ὧν ὁ πρεσβύτερος Μάρκος εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ Βασιλίσκου καῖσαρ καὶ ἔπειτα συμβασιλεὺς τοῦ πατρός.

ζ'

Ἡ αὐλὴ τοῦ Ζήνωνος.

Ὁ Ζήνων, ἀναλαμβάνων καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν μετὰ εἰκοσάμηνον ἐξορίαν, εἶχε πολλὰς ὑποστηρίξεις νὰνταμείψῃ καὶ πολλὰς ὑποχρεώσεις

νὰ ἐκπληρώσῃ πρὸς τοὺς συνεργήσαντας εἰς τὴν κάθοδον αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὴν Βηρίνην, τὸν Ἴλλον, τὸν Ἀρμάτιον.

Ἐκ τούτων πάντων ἡ γηραιὰ ἐρωτομανὴς Βηρίνη δὲν ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἀξία ἀμοιβῆς, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἐμπιστοσύνης. Ὁ βασιλεύς, μὴ ἔχων πεποίθησιν εἰς τὴν νέαν πρὸς αὐτὸν προσχώρησιν τῆς φιλοδόξου καὶ ἀλλοπροσάλλου πενθερᾶς του, μόνον ὀλίγα ἔτη ἠνέχθη αὐτήν, ἔπειτα δὲ, ταράσσουσαν ἐκ νέου τὰ πράγματα, ἐξώρισεν. Ἀλλ' ἂν ὁ Ζήνων, διώκων μακρὰν τοῦ οἴκου του τὴν πενθεράν, ἐσκόπει καί τι ἄλλο πλὴν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν σκευωριῶν τῆς ἀστάτου πρεσβύτιδος, ἂν διενοεῖτο, ὅτι διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκείνης ἔμελλε νὰ σώσῃ καὶ τὴν ἰδίαν σύζυγον ἀπὸ τοῦ μολύσματος τῶν ἐρωτικῶν τεχνῶν τῆς μητρός της, ἠπατᾶτο. Ἡ Ἀριάδνη προετίμησε νὰ ὀνομασθῇ καλὴ κόρη, ἀκολουθοῦσα τὸ αἰσχρὸν παράδειγμα τῆς μητρὸς, ἢ νὰ τιμηθῇ διὰ τοῦ ὀνόματος ἀγαθῆς καὶ πιστῆς συζύγου.

Ἀλλὰ καὶ αἱ πρὸς τὸν ἄπιστον τῆς Ζηνωνίδος ἐραστὴν καὶ ἀστάθμητον τοῦ Βασιλίσκου φίλον, τὸν Ἀρμάτιον, ἀγαθαὶ σχέσεις τοῦ Ζήνωνος βραχὺν μόνον διήρκεσαν χρόνον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλήρωσεν ὁ Ζήνων τὰς πρὸς αὐτὸν δοθείσας ὑποσχέσεις, προχειρισάμενος αὐτὸν μὲν στρατηλάτην, τὸν δὲ υἱόν του Βασιλίσκον καίσαρα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ μὲν Ἀρμάτιος ἐδολοφονήθη κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἴλλου διὰ τὴν πρὸς τὸν Βασιλίσκον ἐπιορκίαν, μὴ παρέχουσαν τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ τηρήσῃ καὶ τὴν πρὸς τὸν Ζήνωνα πίστιν· ὁ δὲ νεαρὸς Βασιλίσκος διεσώθη ὑπὸ τῆς Ἀριάδνης, καὶ, περιβληθεὶς τὸ ῥάσον, ἔγεινεν, ὅτε ἡλικιώθη, ἐπίσκοπος Κυζίκου.

Οὕτω δὲ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῆς Βηρίνης καὶ τὸν φόνον τοῦ Ἀρματίου ἰσχυρότατος τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ζήνωνος ἀπέβη ὁ Ἴσαυρος Ἴλλος. Μέχρι δέ τινος ἀπεδεικνύετο ἄξιος τῆς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ἰσχύος καὶ ἐπιρροῆς του διὰ τῆς πρὸς τὸν Ζήνωνα πίστεως. Εἰς τὸν Ἴλλον ἀληθῶς ἐχρεώστει ὁ Ζήνων τὴν ἀποσόβησιν σοβαροῦ κινδύνου, ὃν διέτρεξε τῷ 479 παρὰ τοῦ συγγάμβρου αὐτοῦ Μαρκιανοῦ. Ὁ Μαρκιανὸς, υἱὸς ὢν τοῦ ἐν Ῥώμῃ βασιλεύσαντος Ἀνθεμίου, ἐστήριζε τὰς ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις του ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ σύζυγός του Λεοντία, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος, εἶχε γεννηθῇ αὐτοῦ ἤδη βασιλεύοντος, ἐν ᾧ ἡ πρεσβυτέρα αὐτῆς ἀδελφὴ Ἀριάδνη, ἡ σύζυγος τοῦ Ζήνωνος, δὲν ἦτο πορφυρογέννητος. Ὑποκινήσας δὲ στάσιν ὁ Μαρκιανὸς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, τὴν μὲν πρώ-

τὴν ἡμέραν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ ὁ θρόνος ἠπειλεῖτο ἤδη· ἀλλ' ἔπειτα ὀλιγωρήσας καὶ ἐπιδοθεὶς εἰς δεῖπνα καὶ ὕπνον, προεκάλεσε δραστηρίαν ἐνέργειαν τοῦ Ἴλλου, ὅστις, διὰ νυκτὸς προσεταιρισθεὶς διὰ δώρων πολλοὺς τῶν περὶ τὸν Μαρκιανὸν, ἐνίκησεν αὐτὸν τὴν ἐπιοῦσαν, καὶ ἔσωσε τὸν βασιλέα.

Εἰς ἐνθάρρυνσιν τοῦ Ἴλλου, ἀναλαβόντος ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Μαρκιανοῦ τὴν σωτηρίαν τοῦ αὐτοκράτορος, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν αἱ προφητεῖαι ἐθνικοῦ τινος φιλοσόφου, καλουμένου Παμπρεπίου, εἰς οὗ τοὺς λόγους μεγάλην ὁ Ἴλλος παρεῖχε πίστιν. Ὁ Παμπρέπιος κατήγετο ἐκ Πανοπόλεως τῆς ἄνω Αἰγύπτου, εἶχε δ' ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ διακούσει τῶν μαθημάτων τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ τὴν καθηγεσίαν τῆς γραμματικῆς ἀνέλαβεν. Ἀναγκασθεὶς δ' ἔπειτα νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας ἕνεκα ἔριδος πρὸς τὸν ἄρχοντα Θεαγένην, ὅστις ἐθεωρεῖτο μὲν ὡς ὁ πλουσιώτατος πάντων τῶν τότε Ἑλλήνων, διὰ δὲ τῶν δημοσίων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν ἐν πολλοῖς ὑπεμίμνησκεν Ἡρώδην τὸν Ἀττικὸν, ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ὁ Παμπρέπιος, ὅστις οὐ μόνον ὡς φιλόσοφος καὶ γραμματικὸς διεκρίνετο, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐπικὴν ποίησιν εὐδοκίμως ἠσχολεῖτο, ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Ἴλλου, μετὰ ζήλου διατρίβοντος περὶ τὰ γράμματα ἐν ταῖς ὥραις τῆς σχολῆς του. Ἀλλὰ τὸ ἀνήσυχον τοῦ Παμπρεπίου πνεῦμα δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὰς τιμὰς, αἵτινες ἐπεδαψιλεύοντο εἰς αὐτὸν χάριν τοῦ Ἴλλου, ἤρχισε δὲ νὰ κινῇ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ θεουργίαν διατριβῆς του καὶ τῶν ἀπροκαλύπτων αὐτοῦ εἰδωλολατρικῶν τεχνασμάτων καὶ μαγγανειῶν τὰς διαβολὰς καὶ τὸ μῖσος τοῦ πλήθους. Ἕνεκα δὲ τούτου ἠναγκάσθη ὁ Ζήνων, ἀπόντος ποτὲ τοῦ Ἴλλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Παμπρέπιον ἐκ τῆς πρωτευούσης.

Ἀλλ' ἡ περίστασις αὕτη παρέσχεν εἰς τὸν Παμπρέπιον εὔλογον ἀφορμὴν νὰ ὑποκινήσῃ ἐναντίον τοῦ Ζήνωνος τὸν Ἴλλον. Ὁ πανίσχυρος οὗτος στρατηγὸς εἶχεν ἤδη λόγους παραπόνων κατὰ τῆς βασιλείας. Δὶς ἤδη ἐξ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως εἶχε διενεργηθῇ κατ' αὐτοῦ ἀπόπειρα δολοφονίας, τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τῆς Βηρίνης τῷ 479, ἔπειτα δὲ παρ' αὐτῆς τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης τῷ 480. Καὶ τὴν μὲν πενθερὰν ἐξώρισεν ὁ Ζήνων, ὡς εἴδομεν, ἀλλ' ἡ ἐνέργειά του κατὰ τὴν δολοφονικὴν ἀπόπειραν τῆς Ἀριάδνης δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, τοιαύτη, ὥστε νὰ εὐχαριστηθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ὁ Ἴλλος.

Ἐπιδεξίως λοιπὸν ἐνέβαλε κέντρον ὁ Παμπρέπιος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἴλλου, ὅστις, εὑρισκόμενος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου εἶχε σταλῆ στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ φαίνεται μὲν, ὅτι δὲν ἦτο ξένη πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τάσις τις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων, ἐμποιηθεῖσα εἰς τοὺς στασιαστὰς καὶ ἰδίως τὸν Ἴλλον ὑπὸ τοῦ Παμπρεπίου. Ἀλλ' ὁ κύριος καὶ πρῶτος σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἔτεινεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ζήνωνος. Διάδοχος δ' αὐτοῦ δὲν ἐκηρύχθη αὐτὸς ὁ Ἴλλος, ἀλλ' οὗτος ὑπεχώρησε πρὸς ὥραν τοὐλάχιστον εἰς τὸν Σύρον πατρίκιον Λεόντιον, ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ ἐμπειροπόλεμον, ὅστις εἶχε μὲν ὑπάρξει πρότερον στρατηγὸς τῆς ἐν Θράκῃ στρατιᾶς, εἶχε δὲ, ὡς φαίνεται, πρῶτος ἀναπετάσει ἐν Συρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας. Ὅπως δὲ δοθῇ εἰς τὸν σφετερισμὸν τοῦ θρόνου τύπος νομιμότητος, ἐξήγαγον οἱ ἐπαναστάται ἐκ τῆς ἐν Ἰσαυρίᾳ φυλακῆς της τὴν χήραν τοῦ Λέοντος Βηρίνην καὶ ἔπεισαν αὐτὴν νὰ στέψῃ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς χειρὸς ὡς βασιλέα τὸν Λεόντιον.

Βραδεῖα δι' ἀγνώστους λόγους ὑπῆρξεν ἡ διάδοσις τῆς ἀποστασίας, ἥτις κύριον κέντρον ἐξηκολούθησε νὰ ἔχῃ τὴν Συρίαν. Τέλος δ' εἰσῆλθεν ὁ Λεόντιος ὡς βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῇ 27 Ἰουνίου τῷ 484· ἐκεῖθεν δ' ἐξεπορεύθη μετὰ τοῦ Ἴλλου, ἡγούμενος ἑβδομηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ προεχώρει νικῶν ἐν Συρίᾳ. Ἐν τούτοις δὲ τὰ ὑπὲρ τοῦ Λεοντίου πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ Βυζαντίνους ἄρχοντας ἐγκύκλια γράμματα τῆς Βηρίνης, ἥτις καὶ ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ, ἐξήγειραν γενικὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐνδιαφέρον, ἐπεκταθὲν μέχρις αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐξάπλωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους τὸν Ζήνωνα νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεστάλη κατὰ τῶν ἀποστατῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Λογγῖνος, ἀλλ' ἡττήθη πλησίον τῆς Ἀντιοχείας. Τότε δ' ἐξεπέμφθη παρὰ τοῦ βασιλέως δευτέρα στρατιὰ ὑπὸ τὸν Γότθον Θεοδώριχον τὸν υἱὸν Τριαρίου, ἔχοντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Γότθον Ἰωάννην. Γενομένης δὲ μάχης παρὰ τὴν ἐν Ἰσαυρίᾳ Σελεύκειαν, οἱ ἀποστάται ἡττήθησαν κατὰ κράτος (485).

Ἀλλ' ἡ παρὰ τὴν Σελεύκειαν ἧττα δὲν ἐπήνεγκε τὴν ὁριστικὴν ἐκνίκησιν τοῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἴλλου, οἵτινες ἐκλείσθησαν μετὰ καὶ τοῦ Παμπρεπίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἴλλου Τροκούνδου ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἰσαυρίαν *καστελλίῳ* τῷ καλουμένῳ τοῦ *Παπυρίου*. Καὶ ὁ μὲν Θεοδώ-

ριχος βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ὁ δὲ Γότθος Ἰωάννης μόλις μετὰ τριετῆ πολιορκίαν (488) ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ διὰ προδοσίας τὸ ὀχυρὸν φρούριον, ὅτε ἤδη ἐπέλειπον αἱ τροφαὶ τοὺς πολιορκουμένους. Καὶ ὁ μὲν Τροκοῦντος εἶχεν ἤδη φονευθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων κατά τινα ἀπόπειραν ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων. Τὸν δὲ Παμπρέπιον εἶχον διαμελίσει καὶ κατακρημνίσει ἀπὸ τοῦ τείχους αὐτοὶ οἱ ἀποστάται, κατανοήσαντες τὸ ψευδὲς τῶν προφητειῶν τοῦ Αἰγυπτίου γόητος. Τοῦ δὲ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἴλλου ἀπέτεμον οἱ νικηταὶ τὰς κεφαλάς, αἵτινες, σταλεῖσαι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ περιαχθεῖσαι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἐξετέθησαν ἐπὶ πασσάλων εἰς κοινὴν θέαν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ πολέμου ἐκείνου στηθὲν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπὸ τῶν νικητῶν αἱματηρὸν τρόπαιον, ὑπομιμνῆσκον εἰς τοὺς Βυζαντίνους ὁποῖον ἐπεφύλασσεν ἡ βασιλεία τέλος εἰς τοὺς προδότας καὶ τοὺς ἀποστάτας.

Οὕτως ὁ Ζήνων ὅπου καὶ ἂν ἔστρεφε περὶ ἑαυτὸν τὸ βλέμμα προσέκρουεν εἰς προδοσίαν καὶ ἀπιστίαν. Οὐδ' ἦτο εὐτυχέστερος ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτοῦ οἴκῳ, ὅπου ἐστενοχώρει μὲν βεβαίως αὐτὸν ἡ διαγωγὴ τῆς Ἀριάδνης, κατέθλιβε δὲ τὴν πατρικήν του καρδίαν ὁ σπάταλος καὶ ἄσωτος, ἀσελγὴς καὶ ὅλως ἀνάξιος βασιλόπαιδος βίος τοῦ ἐκ πρώτου γάμου υἱοῦ του, τοῦ Ὁμωνύμου πρὸς ἑαυτὸν Ζήνωνος. Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ αἰσχροῦ ἡγεμονίδου, ἐπελθὼν τῷ 475 ἐν ἀκόμῃ νεαρᾷ ἡλικίᾳ, ἀπήλλαξε τὸν μὲν πατέρα τῆς ὀδύνης νὰ βλέπῃ ἀτιμαζόμενον τὸν βασιλικὸν οἶκον. τὸ δὲ κράτος τοῦ κινδύνου νὰ βασιλευθῇ ὑπὸ τοιούτου τέρατος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ζήνωνος τοῦ νεωτέρου ἐπέζησε καταισχύνων τὴν βασιλείαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Λογγῖνος, ἀνὴρ μέθυσος καὶ ἀσελγής, δι' ὃν οὐδὲν εἶχεν ἱερὸν ἡ τιμὴ τῶν βυζαντιακῶν οἰκογενειῶν καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν, οὐδὲν ὅσιον ἡ θρησκεία καὶ ἡ εἰς θεὸν ἀφοσίωσις μοναζουσῶν παρθένων. Ἀλλ' εὐτυχῶς καὶ οὗτος δὲν ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὸν Ζήνωνα.

Ὑπὸ τοιούτων συνεχῶν στάσεων κινδυνεύων, ἐν μέσῳ τοιούτων οἰκογενειακῶν αἰσχῶν διαβιῶν ὁ Ζήνων ἔμελλεν, ὡς εἰκός, νὰ γείνῃ φιλύποπτος καὶ δύσκολος, βαρὺς καὶ ὠμὸς καὶ νὰ μισηθῇ ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων. Τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διαστραφῇ πως ἡ γνησία αὐτοῦ εἰκὼν ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ νὰ παρασταθῇ πολὺ χειρότερος ἢ ὁποῖος ἦτο κατ' ἀλήθειαν.

ΙΗ΄

Ὁ Ζήνων καὶ οἱ δύο Θεοδώριχοι.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ζήνωνος δὲν διεσαλεύθη μόνον ὑπὸ τῶν ἀλληλοδιαδόχων ἐκείνων στάσεων, ἃς εἴδομεν μετὰ κόπου καταστελλομένας, ἀλλὰ διέτρεξε καὶ ἀξιομνημονεύτους ἐξωτερικοὺς κινδύνους. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι διὰ τῆς ἐν ἔτει 475 μετὰ τοῦ Γιζερίχου ὁμολογηθείσης εἰρήνης τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἀπηλλάγη ἔκτοτε τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βανδήλων καὶ ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα οὐδεὶς ὑπῆρχε κίνδυνος παρὰ τῶν Οὔννων. Ἀλλ' αἴφνης ἀνεφάνη νέος ἐχθρὸς, οὗ ἡ δύναμις εἶχεν ἀναβλαστήσει ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ μετὰ τοῦ Ἀττίλα συνταφέντος οὐννικοῦ κράτους. Οἱ δὲ νέοι οὗτοι πολέμιοι ἦσαν οἱ Ὀστρογόθθοι.

Οἱ Ὀστρογόθθοι, ἀπαλλαγέντες τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν Οὔννων, εἰς οὓς τέως ἐδούλευον, εἶχον καταλάβει τὴν Παννονίαν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ΄. Καὶ παρὰ τοῦ τότε δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ βασιλεύοντος Μαρκιανοῦ ἔλαβον ὑπόσχεσιν ἐτησίας χορηγίας. Κατόπιν δὲ, τοῦ Λέοντος ἐκκλίνοντος τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων, οἱ Ὀστρογόθθοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Θεοδόμηρον εἰσῆλασαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἀλλὰ τῷ 461 ἐπῆλθε συνθηκολογία, καθ' ἣν ὁ μὲν Λέων ὑπεσχέθη νὰ πληρόνῃ κατ' ἔτος εἰς τοὺς Γότθους τριακοσίας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰς τετρακοσίας τριάκοντα χιλιάδας δραχμῶν, ὁ δὲ Θεοδόμηρος, ὑποχρεωθεὶς νὰ μὴ παραβλάπτῃ τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ἀπέστειλε χάριν ἐγγυήσεως τῆς ἀσφαλοῦς τηρήσεως τῶν συνθηκῶν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν ὡς ὅμηρον τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱὸν Θεοδώριχον.

Ὁ Θεοδώριχος εἶχεν ἡλικίαν ὀκτὼ μόλις ἐτῶν, ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διατρίψας δ' ἐν τῇ πόλει ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὸν βυζαντιακὸν κόσμον καὶ νὰ μυηθῇ τὰ μυστήρια τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἤργησε δὲ νὰ ἑλκύσῃ διὰ τῶν τρόπων αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' οὐχ ἧττον μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα εἰσῆλασεν ὁ Θεοδώριχος μετ' αὐτοῦ ἐκ τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κατέλαβε τὴν Νάϊσσον, τοὺς Στόβους, τὴν Ἡράκλειαν. Εἰσβαλὼν δὲ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, προεχώρησε μέχρις αὐτῆς

τῆς Λαρίσης. Ἡ δὲ βυζαντιακὴ βασιλεία ἠναγκάσθη ἐπί τινα βραχὺν χρόνον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γότθους μακεδονικάς τινας πόλεις, ἕως μετ' οὐ πολὺ ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Μυσίαν.

Ἐν τούτοις δὲ τῷ 474 ἀπέθανεν ὁ Θεοδόμηρος, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Θεοδώριχος ὡς βασιλεὺς ἐν ἡλικίᾳ νεαρᾷ εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἐτῶν. Ἐνεργῶν δὲ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, θελόντων νὰ ἀποφύγωσι τὴν πρὸς τοὺς βορειοτέρους ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως βαρβάρους σύγκρουσιν, ἀπέβλεπε πρὸς τὸ Βυζάντιον, καὶ κατώρθωσε νὰ συνδέσῃ τοιαύτας μετὰ τοῦ Ζήνωνος σχέσεις, ὥστε νὰ θεωρῆται ὑποστηρικτὴς μᾶλλον ἢ ἐχθρὸς τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, ἣν ὑπηρέτει πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ συμφέρον καὶ χάριν τῆς ὠφελείας, ἣν ἐξ αὐτῆς ἐκαρποῦτο.

Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος εἶχεν ἐνισχυθῆ καὶ ὁ ἄλλος Θεοδώριχος, ὁ υἱὸς τοῦ Τριαρίου, ὁ ἐπιλεγόμενος Στράβων, ὅστις οὐχ ἧττον τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ βασιλέως εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ἰδίως μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄσπαρος, ὃν ἐζήτει νὰντικαταστήσῃ. Ἠξίωσε δὲ οὗτος καὶ μετά τινα ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Θρᾴκην ἐπέτυχε τὰν ἀποδοχὴν τῶν περὶ ἑαυτὸν στιφῶν εἰς τὴν Θρᾴκην, ἐτήσιον φόρον χιλίων λιτρῶν χρυσοῦ καὶ ἀναγνώρισιν ἑαυτοῦ ὡς βασιλέως τῶν Γότθων.

Οἱ δύο οὗτοι Θεοδώριχοι ἀνταγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος ὁπότερος αὐτῶν νὰποκτήσῃ μείζονα ἰσχὺν ἐν Βυζαντίῳ. Κατὰ δὲ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Βασιλίσκου ὁ μὲν Στράβων ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ἀποστάτου, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Θεοδομήρου ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Εἶχε λόγους λοιπὸν ὁ Ζήνων μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδώριχον, ἐργασθέντα ὑπὲρ τῆς καθόδου αὐτοῦ. Ἀλλὰ Θεοδώριχος ὁ Θεοδομήρου, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς ἀπονεμηθείσας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος μεγάλας τιμὰς καὶ ἀμοιβάς, ἐγκαθιδρύθη ἐν ταῖς χώραις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, καταλαβὼν τὴν πόλιν τῆς Μυσίας Νοβάς.

Παρὰ τὴν ἀπιστίαν ταύτην τοῦ βασιλέως Θεοδωρίχου ὁ Ζήνων ἐξηκολούθει νὰ φρονῇ φίλια πρὸς αὐτὸν, καὶ δὴ διενήργησε κοινὴν μετ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Στράβωνος, ὃν εἶχε μὲν προσπαθήσει νὰ προσεταιρισθῇ ἐν τῷ μεταξὺ, ἀλλ' ἔπειτα ἀπεμάκρυνε, φοβηθεὶς τὰς παρατόλμους αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν βασιλείαν ἐπικινδύνους ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει σκευωρίας. Ἀλλ' ἡ κυρία πρόθεσις τοῦ Ζήνωνος, προ-

καλοῦντος τὸν βασιλέα Θεοδώριχον εἰς ἀγῶνα κατὰ τοῦ Στράβωνος καὶ ψευδῶς ὑποσχομένου τὴν μετ' αὐτοῦ προσεχῆ συνένωσιν βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἦτο ἡ πρὸς ἀλλήλους σύγκρουσις τῶν δύο Θεοδωρίχων καὶ ἡ δι' ἀλλήλων ἐξουδετέρωσις τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Καὶ ἐφέρετο μὲν κατ' ἀλήθειαν ἀπίστως ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ ἀπιστία ἐκείνη τοῦ Ζήνωνος ἦτο οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνταπόδοσις τῆς ἀχαρίστου καὶ ἀστάτου πρὸς αὐτὸν διαγωγῆς τῶν δύο Γότθων στρατηλατῶν.

Οὐχ ἧττον οἱ Θεοδώριχοι, ἐννοήσαντες τὸ ἐπίβουλον τοῦ Ζήνωνος σχέδιον, συνήνωσαν ἐναντίον αὐτοῦ τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις. Μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ ἀξιώσεις, ἃς διετύπωσαν στείλαντες πρέσβεις εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ δύο Γότθοι. Ὅτε δ' ὁ Ζήνων ἀπέκρουσε μὲν τοὺς εἰς αὐτὸν ὑποβληθέντας ὅρους, ἀπέτυχε δ' ἀποπειραθεὶς νὰ ἀποσπάσῃ τοῦ Στράβωνος τὸν βασιλέα Θεοδώριχον, ὁ αὐτοκράτωρ ἐνέπνευσε σθένος εἰς τὴν στρατιὰν καὶ ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν αὐτῆς. Ἀλλ' ἤρκεσαν μικραί τινες ἐπιτυχίαι κατὰ τῶν ἤδη μέχρι τῆς Προποντίδος τὰς δηώσεις αὐτῶν ἐπεκτεινόντων Γότθων, ὅπως ἀποκοιμίσωσι καὶ πάλιν τὸν Ζήνωνα. Ἀλλὰ τοιαύτη προεκλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγανάκτησις ἐπὶ τῇ ῥαθυμίᾳ αὐτοῦ, ὥστε οὗτος ὡς ἄριστον μέσον πρὸς ἀποσόβησιν ἐπαπειλουμένης στάσεως ἐθεώρησε τὴν μετὰ τοῦ Στράβωνος συνθηκολογίαν ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδόσεως τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων, ὧν εἶχε τύχει παρὰ τοῦ Βασιλίσκου.

Ἡ μετὰ τοῦ Στράβωνος συνθηκολογία τῶν Βυζαντίνων ἠρέθισε μεγάλως Θεοδώριχον τὸν βασιλέα, παυθέντα τῆς στρατηγικῆς ἀρχῆς, ἥτις ἦτο πρότερον εἰς αὐτὸν ἀπονενεμημένη ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος. Ἀρξάμενος δὲ νέων ἐχθροπραξιῶν, ἐδήωσε μὲν τὴν περὶ τὴν Ῥοδόπην εὐφορωτάτην θρᾳκικὴν χώραν, κατέλαβε δὲ τοὺς Στόβους, σπουδαιοτάτην μακεδονικὴν πόλιν, ἔφερεν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ, ἀποκρούσας τὰς περὶ συνδιαλλαγῆς προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορος, προεχώρησε μέχρι τῆς Ἡρακλείας, ἥτις ἐπεῖχε πιθανῶς τὴν θέσιν τῶν σημερινῶν Βιτωλίων. Ἐκεῖθεν δ' ἐμελέτα νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ἠπείρῳ, ἐφ' ᾧ καὶ προέβη εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Γότθου Σιδιμούνδου, ὅστις ὡς ὑπόσπονδος τῶν Βυζαντίνων φίλος κατεῖχε μέρος τῆς Ἰλλυρίας. Ἔγεινε δ' ἀρχὴ τοῦ ἔργου διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Σιδιμούνδου διὰ δόλου καταλήψεως τοῦ Δυρραχίου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Θεοδώριχος προεχώρει ἐκ τῆς Ἡρακλείας εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, οὐ μακρὰν τῶν

συνόρων παρὰ τὴν Λυχνηδὸν (Ἀχρίδα) ἀντεπεξελθὼν κατὰ τῆς οὐραγίας αὐτοῦ ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατηγὸς Σαβινιανὸς ἐνίκησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων Θεοδιμοῦνδον. Δισχίλιαι δὲ ἅμαξαι καὶ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους αἰχμαλώτους περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν (479).

Ἡ δ' ἀνέλπιστος αὕτη ἐπιτυχία ἐνεθάρρυνε τὸν Ζήνωνα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διέκοψε τὰς πρὸ τῆς νίκης τοῦ Σαβινιανοῦ πρὸς τὸν Θεοδώριχον διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου Ἀδαμαντίου γενομένας διαπρεσβεύσεις. Ἀλλ' ἡ ἀνησυχία ἣν ἐνέβαλλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ μετὰ τὴν καταπάλαισιν τῆς ἀποστασίας τοῦ Μαρκιανοῦ ἡ στάσις τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἡττηθέντος συγγάμβρου, Προκοπίου καὶ Ῥωμύλου, φυγόντων πρὸς Θεοδώριχον τὸν Στράβωνα, ἔφερε τὸν Ζήνωνα εἰς νέαν πρὸς τοῦτον ῥῆξιν, προβᾶσαν μέχρι νέας τοῦ Στράβωνος ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 481. Καὶ ἀπηλλάγη μὲν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία μετ' οὐ πολὺ τῶν ἀπὸ τοῦ Στράβωνος κινδύνων διὰ τοῦ αἰφνιδίως ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἀπειλητικώτερος ἀναδεικνύεται ὁ βασιλεὺς Θεοδώριχος καὶ ὁσημέραι μείζονας προβάλλει ἀξιώσεις εἰς τὸν Ζήνωνα, ὅστις ζῶντος τοῦ Στράβωνος κατώρθωνεν ὁπωσδήποτε νὰ ἐξουδετερόνῃ μέχρι τινὸς δι' ἀλλήλων τοὺς δύο Γότθους ἀντιζήλους.

Ἀναγκάζεται λοιπὸν ἔκτοτε ὁ Ζήνων νὰ προβαίνῃ εἰς ὁσημέραι μεγαλειτέρας παραχωρήσεις πρὸς τὸν Θεοδώριχον, ὅστις μάλιστα γίνεται δεξιὰ χεὶρ τοῦ αὐτοκράτορος κατά τε τὸ ἔτος 485, ὅτε τὸ πρῶτον ἤδη ἀναφαινόμενοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ Βούλγαροι προεχώρουν μὲν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου πρὸς τὸν Ἴστρον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοδωρίχου, καὶ τῷ 486, ὅτ' ἐξερράγη ἡ ἀποστασία τοῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἴλλου. Ἀλλ' ἡ συναίσθησις τῆς δυνάμεως ἣν ἀπέκτησεν οὕτως ἐν τῷ κράτει ἐθράσυνε τέλος τὸν Θεοδώριχον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ ἑπόμενον ἔτος 487 ἐπῆλθεν ἀπειλητικὸς καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἤδη δὲ εἶχε φθάσει εἰς τὴν Μελαντιάδα, κειμένην ἐν μικρᾷ ἀπ' αὐτῆς ἀποστάσει, καὶ παρεσκευάζετο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας καὶ ἡ περίστασις ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ ἔτους 395, ὅτε εἶχε φθάσει πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἀλάριχος. Ἀλλ' ὡς τότε ὁ Ῥουφῖνος κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὰ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τρέψας τὴν προσοχὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐπὶ τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ τώρα ἔπεισεν ὁ Ζήνων τὸν Θεοδώριχον νὰ φεισθῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως

καὶ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ἀντὶ ἐπισφαλῶν ἐν αὐτῷ κατακτήσεων καταλαμβάνων τὸ καταρρέον ῥωμαϊκὸν κράτος.

θ'

Θεοδώριχος ὁ Θεοδομήρου ἐν Ἰταλίᾳ.

Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ τῷ 404 μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν ὀχυρὰν Ῥάβενναν ἔσπευδεν ὁσημέραι ταχύτερον πρὸς τὴν παρακμήν. Πράγματι δὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι τὸ τέλος τοῦ κράτους ἐπέρχεται τῷ 454 σὺν τῷ οἰκτρῷ θανάτῳ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξίμου Πετρωνίου καὶ τῇ ἁλώσει καὶ δηώσει τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βανδήλων Γιζερίχου. Καὶ ἀπέρχονται μὲν πάλιν μετ' οὐ πολὺ οἱ Βανδῆλοι εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἀλλ' ἡ τελευταία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰκοσαετὴς ζωὴ ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὸν σπαραγμὸν μελλοθανάτου πνέοντος τὰ λοίσθια. Γότθοι καὶ ἄλλοι βάρβαροι ὁπλαρχηγοὶ ἢ Βυζαντῖνοι αὐλικοί, ὄργανα τοῦ Σουηβοῦ Ῥεκιμέρου ἢ ἀσθενεῖς προστατευόμενοι τῆς βυζαντιακῆς αὐλῆς, καταλαμβάνουσι τὸν θρόνον τῆς Ῥαβέννης. Εἰς μάτην ὁ γενναῖος Μαϊοριανὸς ἀγωνίζεται νἀναστείλῃ τὸν γοργὸν ὄλεθρον. Πίπτει θῦμα τοῦ Ῥεκιμέρου, ὅστις ἐξακολουθεῖ διέπων ἀληθῶς τὰ τοῦ κράτους μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν, αἴρων τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοκράτορος Ἀνθεμίου, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ῥώμην τῇ 11 Ἰουλίου 472. Ὁ λοιμὸς, ἁρπάσας μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν Ῥεκίμερον καὶ μετὰ βραχὺ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ δημιούργημα, τὸν αὐτοκράτορα Ἀνίκιον Ὀλύβριον, δὲν ἔσωσε καὶ τὸ ἤδη πῖπτον κράτος. Ὁ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Α' ἐγκαθιδρυθεὶς ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Δαλμάτης Ἰούλιος Νέπως ἠναγκάσθη τῇ 28 Αὐγούστου 475 νὰ φύγῃ ἐξ Ἰταλίας, ἐγκαταλείπων τὸν ῥωμαϊκὸν θρόνον ἕρμαιον εἰς τὸν ἐκ Παννονίας στρατηλάτην Ὀρέστην. Οὗτος δ' ἀνεβίβασεν ἐπ' αὐτὸν τὸν νεαρὸν τοῦ υἱὸν Ῥωμύλον. Ἀλλ' ὁ ὁμώνυμος οὗτος τοῦ μυθευομένου κτίστου τῆς Ῥώμης, ὃν εἰρωνευομένη ὠνόμασεν Αὐγούστουλον ἡ ἱστορία, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, σὺν αὐτῷ καταλυθέντος τῇ 4 Σεπτεμβρίου 476 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ὀδοάκρου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἀρειανῶν Ῥουγίων, ὅστις καὶ κατέλαβε τὴν Ῥάβενναν ὡς βασιλεύς.

Ὁ Ζήνων εἶχε μὲν ἀναγνωρίσει τὸν Ὀδόακρον, ἀναδείξας αὐτὸν

πατρίκιον, ἀλλ' ὁ ἄμεσος ἀπὸ τοῦ Θεοδωρίχου κίνδυνος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀναγνώρισιν ἐκείνην καὶ νὰ εὐχηθῇ νίκας εἰς τὸν Θεοδώριχον, ἀποπέμπων αὐτὸν χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ ἰδίου κράτους εἰς τὴν ἀπωτάτην Δύσιν. Ὁ δὲ Θεοδώριχος διὰ τριῶν μεγάλων νικῶν, ὧν ἐπιφανεστάτη ἡ παρὰ τὴν Οὐηρῶνα τῷ 489, περιέστειλεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν δύναμιν τοῦ Ὀδοάκρου, ὥστε τὸ ἐπιὸν ἔτος (490),

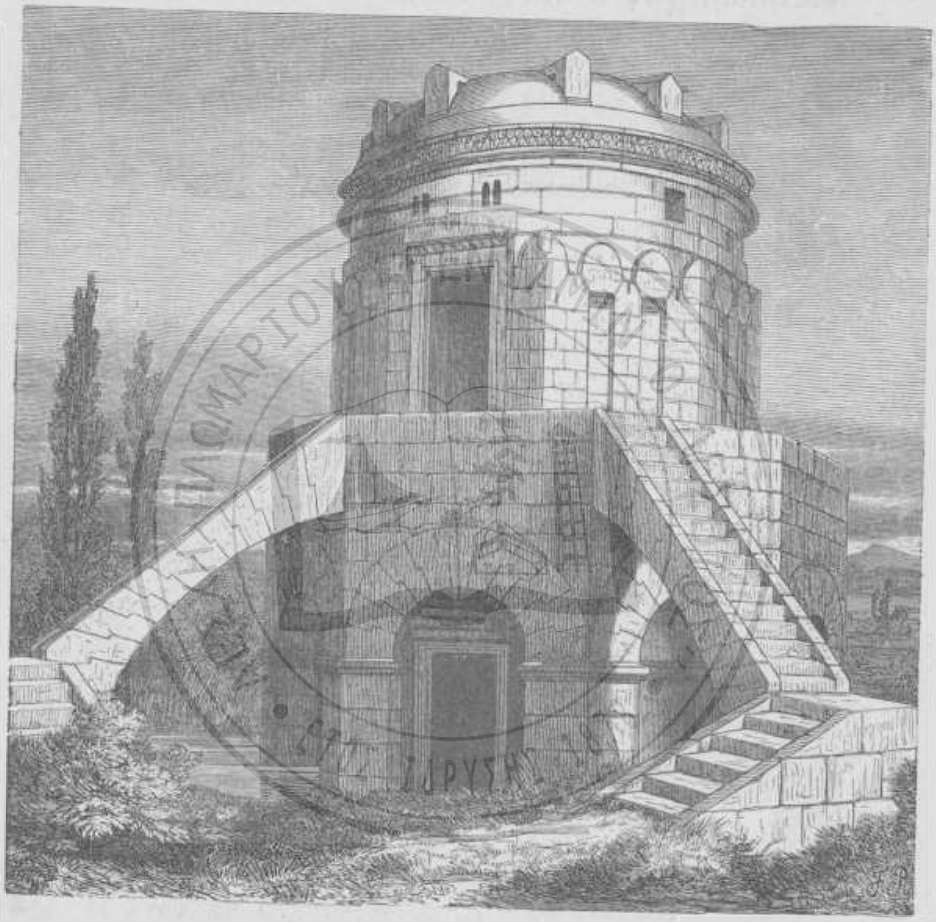

ΜΑΥΣΩΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΧΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗι

πολιορκήσας αὐτὸν ἐν Ῥαβέννῃ, ἠνάγκασε νὰ παραδοθῇ καὶ ἐφόνευσεν ἔπειτα ἐπιόρκως ἰδίᾳ χειρί.

Ὁ Γότθος στρατηλάτης, γενόμενος κύριος τοῦ καταρρεύσαντος ρωμαϊκοῦ κράτους, ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸ νέαν ζωήν. Τὸ νέον ἐν Ἰταλίᾳ γοτθικὸν κράτος δὲν ἀποκτᾷ διὰ τοῦ Θεοδωρίχου μόνον τὴν ἀναγκαίαν βάσιν πάσης προόδου, τὴν εἰρήνην, ἧς ἐστερεῖτο ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ἤδη τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ διοργανοῦται μὲν ἐξαι-

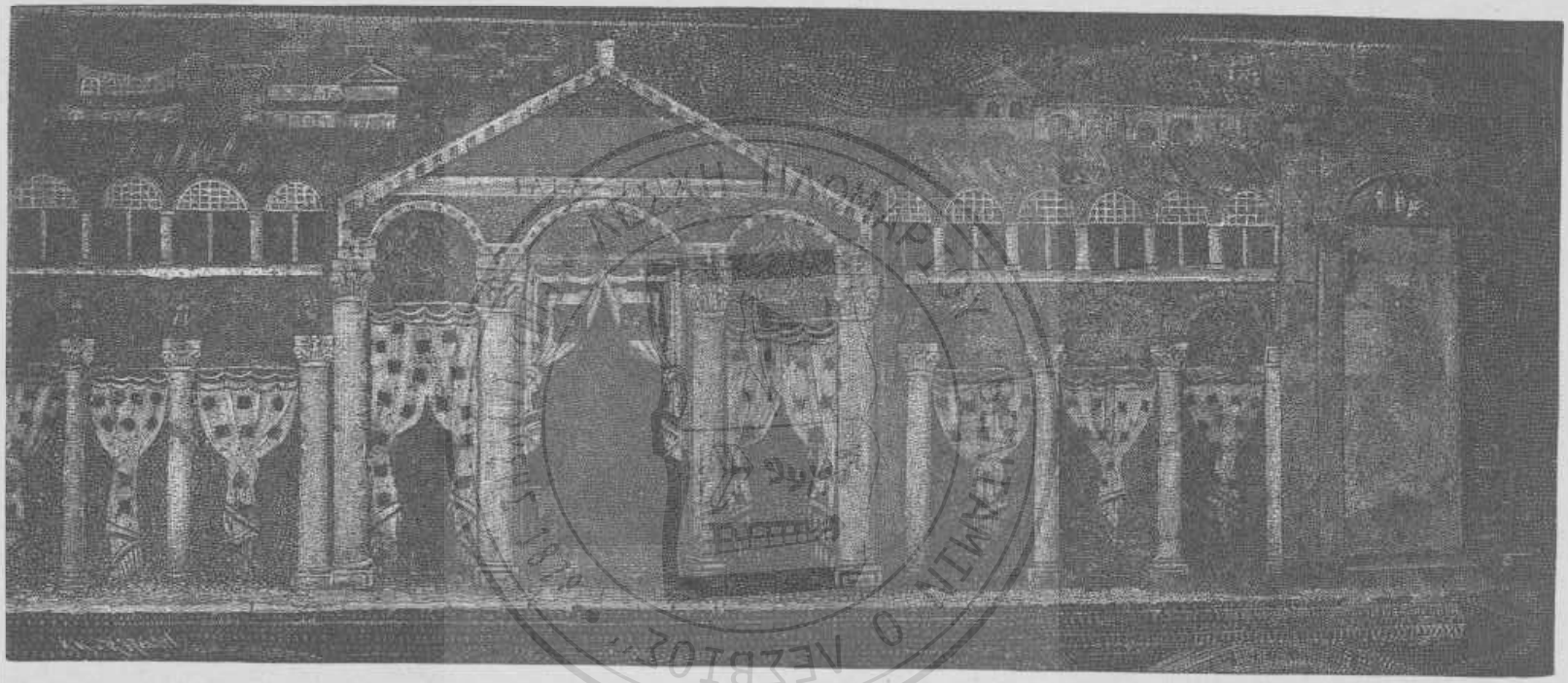

ΤΟ ΜΕΓΑΡΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΙΧΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗ.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ρέτως καθ' ἑαυτὸ, ἐνισχύεται δὲ καὶ ἐπεκτείνεται ἐξωτερικῶς μέχρι πέραν τῶν Ἄλπεων καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπὸ βορρᾶ μέχρι τῆς Ἰλλυρίας. Οὐδ' ἐμποιεῖ εἰς τὸ νέον αὐτοῦ δημιούργημα ὁ μεγαλοφυὴς υἱὸς τοῦ Θεοδομήρου μόνην τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν τάξιν, ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ ἥκιστα ἠδύνατό τις νἀναμένῃ παρὰ τοῦ βαρβάρου, κοσμεῖται μὲν διὰ καλλιστευμάτων τῆς συγχρόνου τέχνης ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, ἡ Ῥάβεννα, προάγεται δὲ ἡ ἐπὶ μακρὸν ἐπισχεθεῖσα καλλιτεχνικὴ διακόσμησις τῆς Ῥώμης. Οὐχ ἧττον δὲ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων διακοσμοῦνται ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἥ τε Οὐήρων, πρὸς ἣν ὁ Θεοδώριχος ἔτρεφεν ἰδιάζουσαν ἀγάπην ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς παρὰ τὴν πόλιν ταύτην μεγάλης αὐτοῦ νίκης, καὶ ἄλλαι τῶν ἰταλικῶν πόλεων.

Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ὀστρογοτθικοῦ κράτους συμπίπτει πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ τοῦ Θεοδωρίχου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου βασιλέως, θανόντος αἰφνιδίως ἐν γήρατι βαθεῖ μετὰ μακρὰν βασιλείαν ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἓξ (490-526), ἤρχισεν ἀμέσως νὰ κινδυνεύῃ τὸ ἀρτιπαγὲς κράτος. Καὶ ἐπάλαισαν μὲν ἡρωικῶς οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη καὶ πλέον πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὰς νικηφόρους στρατιὰς τοῦ Ναρσῆ καὶ τοῦ Βελισαρίου. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ ἐν Ῥαβέννῃ μαυσωλεῖον τοῦ Θεοδωρίχου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τάφος τοῦ πρώτου ἅμα καὶ κατ' ἀλήθειαν τελευταίου βασιλέως τῶν Ὀστρογότθων ἐν Ἰταλίᾳ.

ε'

Τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τὸ πρῶτον σχίσμα.

Ἡ ὀρθοδοξία ἐφαίνετο καὶ πάλιν θριαμβεύσασα καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Βασιλίσκος εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀντεγκύκλιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐπανέλθει δι' αὐτῆς ἡ εἰρήνη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὐδ' εἶχον ἐκλίπει αἱ μονοφυσιτικαὶ ἔριδες. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πολλὴν ἀκόμη δύναμιν εἶχον οἱ μονοφυσῖται. Ἰδίως δ' ἴσχυον οὗτοι ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τασσόμενοι ἐν μὲν Συρίᾳ περὶ τὸν αἱρετικὸν πατριάρχην Πέτρον τὸν Κναφέα, ἐν δὲ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Αἰγύπτου περὶ Πέτρον τὸν Μογγόν.

Καὶ ὁ μὲν Πέτρος ὁ Κναφεὺς εἶχε καθαιρεθῆ μετὰ τὴν κατάλυσιν

τοῦ Βασιλίσκου, ὁ δὲ Πέτρος ὁ Μογγὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη κατορθώσει νὰνέλθῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἀμφότεροι δὲν ἦσαν ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων· πεποιθότες δ' εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν φανατικῶν αὐτῶν ἀκολούθων, ἐνέπλησαν ταραχῆς καὶ στάσεως τὰς δύο μεγάλας ἐκείνας πόλεις. Ὁ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ δεύτερος διάδοχος τοῦ Κναφέως Στέφανος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀποβλήτου πατριάρχου, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Καλανδίων καθηρέθη μετὰ τετραετίαν· ὁ δὲ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιος ἠναγκάσθη νὰνεχθῇ τὴν ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀντιοχείας ἐκ νέου ἐγκατάστασιν Πέτρου τοῦ Κναφέως, ὅστις ἐκήρυξε μὲν φανερὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἐσκανδάλισε δὲ τοὺς ὀρθοδόξους διὰ τῶν αἱρετικῶν αὐτοῦ πράξεων. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐκυμαίνετο ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας, ἐν ᾗ μετὰ τὸν θάνατον Τιμοθέου τοῦ Σαλοφακιόλου (481) τὸ χριστιανικὸν ποίμνιον εἶχε διαιρεθῇ εἰς δύο στρατόπεδα. Καὶ οἱ μὲν μονοφυσῖται ἀνεκήρυξαν πατριάρχην Πέτρον τὸν Μογγὸν, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι τὸν πρεσβύτερον καὶ οἰκονόμον Ἀντιοχείας Ἰωάννην τὸν Ταβεννησιώτην. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ζήνων ἀνεγνώρισεν ὡς γνήσιον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν Ἰωάννην, ἀλλ' ἔπειτα, παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν Πέτρου τοῦ Μογγοῦ, ἀνεβίβασε τῷ 484 τοῦτον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐξέλθῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας.

Ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας ἄνοδος Πέτρου τοῦ Μογγοῦ ἦτο συμπλήρωσις τῶν συμβιβαστικῶν διαθέσεων, ἃς ἤδη τῷ 482 ἐπέδειξεν ὁ πατριάρχης Ἀκάκιος καὶ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ὁ πατριάρχης, βλέπων, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥῆξις ἔρθανεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἰδίως δὲ ὅτι ἕνεκα τῶν μονοφυσιτικῶν ἐρίδων ἐνόσουν δεινῶς τὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκκλησίας, συνεβούλευσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ προβῇ εἰς σπουδαῖον διάβημα, δι' οὗ καὶ μόνου ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡ εἰρήνη. Ὁ ἐπὶ Βασιλίσκου ἀδιάλλακτος ἱεράρχης ἔκρινε πρέπον νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τῆς συνδιαλλαγῆς. Τοιαύτη δὲ συνδιαλλαγὴ, φαινομένη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος διὰ τῆς πλήρους ἀναγνωρίσεως τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἦτο κατορθωτὴ μόνον ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων.

Ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἦτο λοιπὸν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου. Οὔτε τὰ δόγματα τοῦ Ἀρείου, οὔτε ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος συζήτησις, οὔτε ὁ Νεστόριος ἦσαν οἱ καθ' αὐτὸ διασπῶντες τὴν ἀνατολικὴν ἐκ-

κλησίαν. Τὴν δᾳδα τῆς διχοστασίας εἶχεν ἀνάψει ἡ περὶ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἔρις καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος· ἂν δ' ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ αὕτη μὴ ὑφισταμένη, ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἑνώσεως τῶν διισταμένων. Ἡ συνεννόησις ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ πλήρης διὰ μικρῶν παραχωρήσεων πρὸς τοὺς μονοφυσίτας, οἵτινες ἀφ' ἑτέρου οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἔνστασιν, ὅπως προσχωρήσωσιν εἰς νέαν κήρυξιν τοῦ κύρους τῶν δεδογμένων εἰς τὰς τρεῖς πρώτας συνόδους, ὑπό τινας δὲ ὅρους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀναθεματισμὸν τοῦ Εὐτυχοῦς.

Τὸ ἄριστον μέτρον πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιμαχομένων ἐπὶ τοιούτων βάσεων ὤφειλε βεβαίως νὰ εἶνε ἡ κατὰ τὰ κεκανονισμένα σύγκλησις νέας οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν ἦτο μόνον θρησκευτικόν, ἦτο δὲ καὶ ζήτημα πολιτικόν, ζήτημα ἐσωτερικῆς τάξεως, ταύτης δ' ἡ ἐξασφάλισις ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ πολὺ μᾶλλον δι' ἰδιαιτέρας συνεννοήσεως μετὰ τῶν μετριοπαθεστέρων ἐκ τῶν διισταμένων ἢ διὰ τῆς ἀναθέσεως εἰς σύνοδον, ἥτις ἦτο φόβος μὴ ἔχῃ ἐπισφαλῆ ἐπακόλουθα διὰ τὴν εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν γνώμας ἐμμονὴν τῶν ἄκρων ἀδιαλλάκτων.

Ἐκ τοιούτων πάντως σκέψεων ὡρμήθη ὁ Ζήνων, παρακινούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀκακίου, εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα οὐχὶ διὰ συνόδου, ἀλλὰ δι' ἰδίου διατάγματος, τοῦ κληθέντος Ἑνωτικοῦ. Ἀπηυθύνετο δὲ τὸ Ἑνωτικὸν ἰδίως πρὸς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, Αἰγύπτου, Λιβύης καὶ τῆς κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως, διότι ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις κυρίως εἶχε ῥιζοβολήσει ἡ μονοφυσιτικὴ αἵρεσις. Διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐκηρύσσετο τὸ ὑπέρτατον κῦρος τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου καὶ ἀνεγνωρίζοντο ὡς ταὐτὸ κυροῦσαι πᾶσαι αἱ κατόπιν σύνοδοι, οὐδ' αὐτῆς τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐξαιρουμένης, ἀνενεοῦτο δ' ὁ ἀναθεματισμὸς τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, γινομένων δεκτῶν καὶ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀνενεοῦτο ὁ ἐν Χαλκηδόνι ψηφισθεὶς ἀναθεματισμὸς τοῦ Εὐτυχοῦς, τῆς αὐτόθι συγκληθείσης συνόδου ἐγίνετο παροδική τις μόνον μνεία κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αὕτη ἐφαίνετο μὴ συμπεριλαμβανομένη εἰς τὰς ἐπισήμως ἀναγνωριζομένας ὡς ἐγκύρους. Καὶ ἄλλη δὲ προσχώρησις ἐγίνετο εἰς τοὺς μονοφυσίτας, μὴ ἀναγνωριζομένης μὲν κατ' οὐσίαν ὡς ὀρθῆς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ γινομένης τῆς ὁμολογίας, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐτύγχανεν εἷς καὶ οὐχὶ δύο, διότι ἑνὸς εἶνε τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη, ἅπερ ἑκουσίως ὑπέμεινε σαρκί. Καὶ οὐδεμία μὲν ἐγίνετο μνεία τῆς ἀκανθώδους λέξεως φύσεως, ἡ δ' ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ὁμολογία

ἦτο διατετυπωμένη μετὰ τοιαύτης τέχνης καὶ τινος σοφιστείας, ὥστε νὰ δύνανται νὰ εὑρίσκωσιν ἐν αὐτῇ τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δόξας οἵ τε ὀρθόδοξοι καὶ οἱ μονοφυσῖται.

Τοιοῦτον ὂν τὸ Ἑνωτικὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν τριῶν μεγάλων πατριαρχείων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ παρὰ τῶν δύο Πέτρων, τοῦ τε Μογγοῦ καὶ τοῦ Κναφέως. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀκόμη ἀδιάλλακτοι οἱ ἄκροι ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, μὴ προσχωρήσαντες εἰς τὴν ἄλλως ἐπελθοῦσαν ἕνωσιν, ἀλλὰ καθόλου δύναται νὰ θεωρηθῇ πλήρης ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὡς πολιτικοῦ μέτρου τῆς κυβερνήσεως ἐξεταζομένου. Ἀλλ' εἶχεν ὁ βασιλεὺς τὸ δικαίωμα χάριν τῆς εἰρήνης τῆς πολιτείας νὰ προβῇ εἰς τοιαύτην ἐπίλυσιν ζητημάτων δογματικῶν, συνήθως κανονιζομένων διὰ συνόδων; Ἐδικαιοῦτο δ' ὁ πατριάρχης νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Ζήνωνα τοιαύτην ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα;

Σφοδρὰς ἀντιρρήσεις ἀντέτεινε περὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. Ἡ Ῥώμη εἶχεν αἰσθανθῆ βαθύτατα τὸ τραῦμα, ὅπερ εἶχε κατενέγκει κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς ὑπεροχῆς ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος. Ὁ κανὼν δι' οὗ εἶχον ἀναγνωρισθῆ τὰ πρεσβεῖα τοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἅτε βασιλευούσης ἐφαίνετο στερῶν αὐτὴν τῶν πρωτείων εὐθὺς ὡς ἔπαυεν ἡ ἰδιότης αὐτῆς ὡς βασιλευούσης. Βαρέως λοιπὸν φέροντες οἱ πάπαι τὴν διὰ τοῦ κανόνος ἐκείνου σὺν τῇ πτώσει τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπερχομένην ἀνάδειξιν τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς πρωτεύοντος θρόνου, διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὴν ἐν Βυζαντίῳ πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ διενέξεως. Καὶ δὴ ὅτε ὁ Ζήνων ἀνεγνώρισεν ὡς πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν Μογγὸν ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου, οὗτος ἀπετάθη πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ πάπαν Σιμπλίκιον, ὅστις ἀπήτησε τήν τε καθαίρεσιν τοῦ Μογγοῦ καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἑνωτικοῦ.

Ἔτι δὲ δραστηριώτερον ἐπέμεινεν ὁ ἀπὸ τοῦ 483 διάδοχος τοῦ Σιμπλικίου Φῆλιξ ὁ Γ', συνεργοὺς ἔχων ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς λεγομένους *ἀκοιμήτους* μοναχούς, τοὺς φανατικοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀδιαλλάκτου τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων φατρίας. Ὅτε δὲ οἱ ἐκ Ῥώμης ἀποσταλέντες πρέσβεις, ἀπειληθέντες καὶ φυλακισθέντες, ἀνεγνώρισαν τὴν χει-

ροτονίαν Πέτρου τοῦ Μογγοῦ, ὁ Φῆλιξ συνεκάλεσεν ἐν Ῥώμῃ τῷ 484 τοπικὴν σύνοδον, ἥτις ἀνεθεμάτισε τὸν Ἀκάκιον. Ἀλλὰ δὲν ὑπελείφθη τοῦ ἀκάκου ἐκείνου ποιμενάρχου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάκιος, ἐξαλείψας καὶ αὐτὸς τὸ ὄνομα τοῦ Φήλικος ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταλόγων.

Οὕτως ἡ προσπάθεια τοῦ Ζήνωνος ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν ὁμόνοιαν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἤγαγεν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ῥῆξιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, προάγγελον τοῦ σχίσματος, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ μετὰ ἓξ περίπου αἰῶνας. Ἡ δὲ πρώτη αὕτη ῥῆξις δὲν ὑπῆρξε βραχυχρόνιος, οὐδὲ διελύθη διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μογγοῦ (489), τοῦ Κναφέως (490) καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀκακίου (489) καὶ τοῦ Ζήνωνος (491), ἀλλὰ διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ὅλην γενεάν, τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως συνδιαλλαχθεισῶν μόλις τῷ 519 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου.

ια'

Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστίνου.

Τὸν Ζήνωνα, θανόντα τῇ 9 Ἀπριλίου 491 ἐκ δυσεντερίας ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν ταφέντα ζῶντα μετ' ἰσχυρὰν προσβολὴν ἐπιληψίας, ἐξ ἧς ἔπασχε, διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἐκ Δυρραχίου σιλεντιάριος Ἀναστάσιος, λαβὼν σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Ζήνωνος Ἀριάδνην. Εὗρε δὲ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν ἑαυτοῦ ὡς βασιλέως κατέχοντα τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τὸν Εὐφήμιον ὡς διάδοχον τοῦ τὸν Ἀκάκιον διαδεχθέντος Φραβίτα (489-490).

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν σκάνδαλον δὲν εἶχε λήξει ἐπὶ τοῦ Φραβίτα, πανούργως μετεωριζομένου μεταξὺ τοῦ παπικοῦ θρόνου καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ. Ἡ δ' ἐπαμφοτερίζουσα ἐκείνη τοῦ πατριάρχου πολιτεία καὶ αἱ ἀνωμαλίαι ἃς ἐπήνεγκε τὸ Ἑνωτικὸν εἶχον προκαλέσει πολλὴν σύγχυσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἤδη πλὴν τῶν μετριοπαθῶν καὶ τὴν μέσην ὁδὸν ἀκολουθούντων ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ εἶχον ἀναφανῆ δύο νέαι φατρίαι τῶν ἑκατέρωθεν ἀδιαλλάκτων, ἡ τῶν *ἀκοιμήτων*, εἰς ἣν ἐτάσσοντο οἱ ἄκροι ὀρθόδοξοι ἰδίως ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἡ τῶν *ἀκεφάλων*, ἥτις ἀπετελεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀμεταπείστων μονοφυσιτῶν.

Δυστυχῶς ἐν μέσῳ τῆς νέας ταύτης συγχύσεως δὲν ὑφίστατο μεταξὺ

βασιλέως καὶ πατριάρχου ἡ σύμπνοια, ἥτις ὑπῆρχε μεταξὺ Ζήνωνος καὶ Ἀκακίου. Διότι ὁ μὲν Ἀναστάσιος ἐθεώρει καὶ πρὸ τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον καὶ μετ' αὐτὴν συμφέρουσαν εἰς τὸ κράτος τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸ Ἑνωτικόν· ὁ δ' Εὐφήμιος ἐτάσσετο εἰς τοὺς ἄκρους ὀρθοδόξους. Εἶχε μάλιστα συγκαλέσει ὁ πατριάρχης τῷ 491 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοπικὴν σύνοδον, δι' ἧς εἶχον ἐπικυρωθῆ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ βαρὺς ἐφέρετο κατὰ τῶν ἀναθεματιζόντων αὐτήν· καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ βασιλέως εἶχεν ἀπαιτήσει κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως. Καὶ μέχρι μέν τινος καίπερ διεστῶτες ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης δὲν εἶχον ἔλθει εἰς διάστασιν. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπῆλθε τελεία ῥῆξις τοῦ Εὐφημίου καὶ τοῦ Ἀναστασίου, ὑποπτεύοντος, ὅτι ὁ πατριάρχης εὑρίσκετο εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν κατὰ τῆς βασιλείας στασιαζόντων Ἰσαύρων. Μετὰ διπλῆν δ' ἀπόπειραν δολοφονίας τοῦ πατριάρχου ἀποτυχοῦσαν ὁ Εὐφήμιος καθῃρέθη τῷ 496 καὶ παρ' ὅλην τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιδειχθεῖσαν εὔνοιαν τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Παφλαγονίαν.

Διάδοχος δὲ τοῦ Εὐφημίου ἀνηγορεύθη ὁ Μακεδόνιος. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτου μάτην ἐπειράθη ὁ Ἀναστάσιος νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ὁμολογίαν πίστεως, ἣν εἶχε παραδώσει ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν Εὐφήμιον κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μακεδόνιος σὺν τῷ χρόνῳ ἀφίστατο τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὅπερ εἶχεν ἀποδεχθῆ γινόμενος πατριάρχης, καὶ ὁσημέραι φανερώτερον ἐπεδείκνυε τὰς φιλορθοδόξους αὐτοῦ διαθέσεις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἀναστάσιος περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ ματαιόνῃ ἢ παρακωλύῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ τέλος, ὅτε ἡ μὲν διάστασις μεταξὺ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκορυφώθη, τὰ δὲ πλήθη, ὑποδαυλιζόμενα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, προέβησαν μέχρι ταραχῶν καὶ στάσεως ἐναντίον τῆς βασιλείας, ὁ Ἀναστάσιος διενήργησε τῷ 510 τὴν καθαίρεσιν τοῦ Μακεδονίου ὡς πρότερον τὴν τοῦ Εὐφημίου.

Τὸ δεύτερον ἤδη ἐθριάμβευεν ἐπὶ Ἀναστασίου κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολιτεία. Οἱ δύο πατριάρχαι, παραφερόμενοι ἴσως πέρα τοῦ δέοντος ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου αὐτῶν ζήλου, ἐπέσυρον ἐφ' ἑαυτοὺς ὄχι κατὰ πάντα ἀδίκως τὴν καταδίκην τῆς πολιτείας, ἥτις ἐζήτει διὰ παντὸς τρόπου τὴν εἰρήνην, ἣν ἐτάρασσεν ἡ ἐκκλησία. Ἐκεῖνοι μὲν παρουσίαζον ἑαυτοὺς ὡς μάρτυρας, ἀλλ' ἡ βασιλεία τοὺς ἐθεώρει ὡς κοινοὺς στασια-

στάς. Οὕτω δὲ διαφόρου οὔσης τῆς ἀντιλήψεως, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτάσσετο μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐθεώρει διωκομένην. Ὅτε δὲ ἡ βασιλεία, γαυριῶσα ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῆς νίκῃ καὶ βλέπουσα τὴν ἐμφαινομένην ἀντίστασιν, ἐγκατέλιπε κατ' ὀλίγον τὴν θέσιν τῆς ἀμύνης καὶ ἤρχισε προβαίνουσα εἰς μέτρα ὀσημέραι βιαιότερα, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξωθούμενος ὑπὸ τῶν ἀκοιμήτων, προέβη εἰς φοβερὰν στάσιν, ἐξ ἧς ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ Ἀναστασίου, τελευτῶντος τοῦ 512.

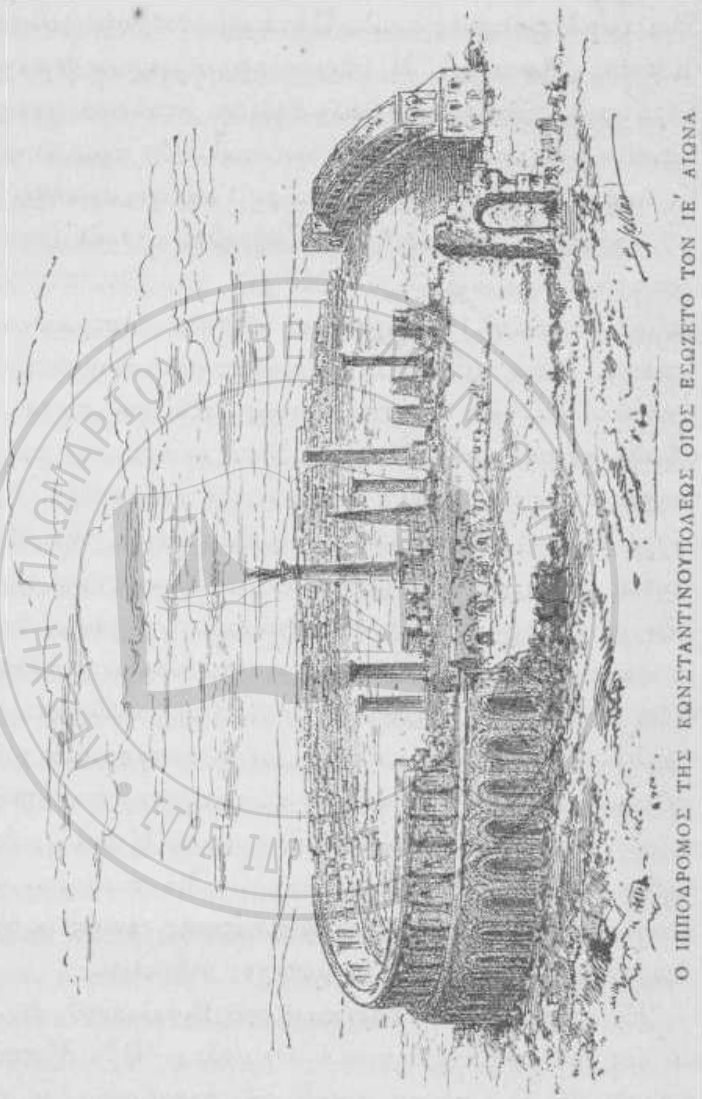

Ο ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΟΙΟΣ ΕΣΩΖΕΤΟ ΤΟΝ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ

Κυριώτατον θέατρον τῆς στάσεως ὑπῆρξεν ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃν συνεκεντρώθησαν οἱ στασιασταί. Ἐναλλὰξ δὲ ἀντήχησαν ἐν αὐτῷ ἱεραὶ ψαλμῳδίαι καὶ ἀπειλητικαὶ κραυγαὶ τῶν φανατικῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐχθρῶν καὶ συνωμοτῶν κατὰ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη τὸ πρῶτον νὰ κρυφθῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ προαστείου τῶν Βλαχερνῶν, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τῆς μανίας τοῦ πλήθους. Ἀλλὰ τέλος ἡ πρὸ τῶν στασιαστῶν ἐμφάνισις τοῦ αὐτοκράτορος τεταπεινωμένου καὶ ἱκετεύοντος, ἐτοί-

μου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ δεομένου, κατηύνασε τὰ ἐξηρεθισμένα πνεύματα καὶ κατέστειλε τὴν στάσιν.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἐν Σκυθίᾳ καὶ Μυσίᾳ ὀρθοδόξων περιέστησε τὸν Ἀναστάσιον εἰς κίνδυνον πολὺ μεγαλείτερον. Ὑπὸ τούτων παρακινούμενος ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας κατὰ τοῦ βασιλέως Βιταλιανὸς ὁ υἱὸς Πατρικίου τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐπὶ Λέοντος θανατωθέντος Ἄσπαρος. Ἡ ἐπανάστασις προεχώρησε ταχέως διαδιδομένη. Στρατιὰ δ' ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, σταλεῖσα παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν βαινόντων ἤδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ βασιλέως Ὑπάτιον, ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Βιταλιανοῦ, αὐτὸς δὲ ὁ στρατηγὸς ἐζωγρήθη. Ὁ δὲ Βιταλιανὸς μετὰ τὴν νίκην ταύτην προεχώρησε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας αὐτῆς. Καὶ τότε μὲν ἠδυνήθη νὰ πομακρύνῃ αὐτὸν ὁ Ἀναστάσιος, ἐλθὼν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ λύσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πάπα. Ἀλλ' ἡ ἀθέτησις τῶν ὑποσχέσεων τοῦ βασιλέως ἐξῆψεν ἐκ νέου τὸν πόλεμον, ὅστις παρίσταται ἔχων αὐτόχρημα θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Καὶ θριαμβεύει μὲν μέχρι τινός, καθ' ἃ φαίνεται, ὁ Βιταλιανός, τὴν δὲ αὔξησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἄγοντος μεθ' ἑαυτοῦ Οὔννους καὶ Βουλγάρους καὶ λυμαινομένου τὴν Θράκην, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι καὶ διὰ στόλου ἐπειράθη νὰ προσβάλῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡττηθέντος τοῦ Βιταλιανοῦ κατὰ θάλασσαν πιθανῶς τῷ 515. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ στόλου τοῦ Βιταλιανοῦ ἦτο κυριώτατα ἔργον τῶν μηχανημάτων τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου μετακληθέντος φυσικοῦ Πρόκλου, ὅστις κατέκαυσε τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων κατά τινας μὲν διὰ πυρφόρων κατόπτρων, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τῆς χρήσεως ἐμπρηστικῆς κόνεως ἐκ θείου ἀπύρου, ἀναπτομένης δι' αὐτῆς τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου.

Ἓν ἔτος πρὸ τῆς ἐκνικήσεως τοῦ Βιταλιανοῦ, τῷ 514, εἶχεν ἀνέλθει ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ὁ Ὁρμίσδας. Ἤδη δ' ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Φήλικος δὲν εἶχε παύσει μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἡ ῥῆξις, ἣν εἶχε προκαλέσει τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος. Ὁ διάδοχος τοῦ Φήλικος Γελάσιος (492-496) εἶχε δείξει ἐπιμονὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ οὐχ ἧττονα τῆς τοῦ προκατόχου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διαδεχθέντων τὸν Γελάσιον παπῶν, τοῦ ἄλλως μετριοπαθοῦς Ἀναστασίου τοῦ Β' (496-498) καὶ τοῦ Συμμάχου (498-514) δὲν εἶχεν

ἐπιτευχθῆ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἡ συνδιαλλαγή. Ἡ ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων κατάληψις τῆς Ἰταλίας εἶχεν ἀπολύσει τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ εἶχε καταστήσει τοὺς πάπας αὐθαιρετωτέρους καὶ ἐπιμονωτέρους. Ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων τραχύτερος ἀνεδείχθη ὁ Ὁρμίσδας, κωφεύων πρὸς τὰς ἐπιστολὰς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀναστασίου, δι' ὧν οὗτος, ἤδη στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς ἀκόμη εὐδοκιμούσης ἀποστασίας τοῦ Βιταλιανοῦ, ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Ἀναστάσιον ἡ συνδιαλλαγὴ μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἧς οἱ ὅροι δὲν συνεφώνουν πρὸς τὴν προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι. Ἡ δὲ λύσις τῆς διενέξεως ἐπῆλθε βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, ὅτ' ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἀνῆλθεν ὁ φιλορθόδοξος Ἰουστῖνος.

Ἤδη εἶχεν ἀποθάνει πλὴν τοῦ Ἀναστασίου καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μακεδονίου Τιμόθεος ὁ Κήλων (511-518) ὁ ὁμόφρων μὲν τοῦ βασιλέως, διώκτης δὲ τῶν φίλων τοῦ Μακεδονίου. Κατεῖχε δὲ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ὁ Καππαδόκης Ἰωάννης ὁ Β', ἀνὴρ οὐχ ἧττον τοῦ Ἰουστίνου ἀποδεχόμενος τὰς ἀρχὰς τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων, πρὸς ἃς τό γε νῦν ἔχον συνεφώνει καὶ ἡ Ῥώμη. Οὕτω δὲ κατέστη δυνατὴ τῷ 519 ἡ λῆξις τῆς ἀπὸ τριάκοντα καὶ πέντε ἤδη ἐτῶν διχαζούσης τὴν ἐκκλησίαν διενέξεως. Τελευτῶντος δὲ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἔγεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πομπικὴ ἡ εἴσοδος καὶ πανηγυρικὴ ἡ δεξίωσις τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα, ἤδη δὲ τὴν 9 Ἰουλίου ὁ Ὁρμίσδας ἐπέστελλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ τελεσθείσῃ ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν.

Οἱ ὅροι τοῦ πάπα, οὓς ἀπεδέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικὴ σύνοδος, ἦσαν ἡ ὑπογραφὴ ὁμολογίας ἀναιρούσης τὸ Ἑνωτικὸν καὶ ἡ ἀπὸ τῶν διπτύχων διαγραφὴ τοῦ Ἀκακίου, τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου. Ἐπ' ἴσης δὲ διεγράφησαν, ἀλλὰ χωρὶς ναναθεματισθῶσιν, ὁ Εὐφήμιος καὶ ὁ Μακεδόνιος, ὧν τὴν μνήμην ἀνεστύλωσεν ἐπιφανῶς μετά τινα ἔτη ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας ἀποδοχὴν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πάπα ἐσωτερικὰ σκάνδαλα ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει καὶ σπαραγμοὶ προκληθέντες

ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἑνώσεως, ἣν δυσαρέστως εἶδον πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὧν τὴν ἀντίστασιν εἶχε κρατύνει ἡ μακρὰ τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιμονή. Ἰδίως δὲ διεσπαράχθη ἡ ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἤρκεσεν ἡ σύνεσις καὶ τὸ συνδιαλλακτικὸν πνεῦμα τοῦ Ἰουστίνου, ὅπως ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ κράτους.

ιϐ'

Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος.

Ἀναστάσιος ὁ διάδοχος τοῦ Ζήνωνος καὶ ἔνζηλος τοῦ Ἑνωτικοῦ θιασώτης εἶχεν ἤδη ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἡ ἐξωτερική του ὄψις ἦτο ἐπιβλητική, τὸ δ' ἐκτάκτως ὑψηλόν του σῶμα ἐκορυφοῦτο εἰς κεφαλὴν ἐπιμήκη, φαλακράν πως καὶ πολιάν. Ἰδιαζόντως δὲ περίεργοι ἦσαν οἱ ὀφθαλμοί του, ὧν ἑκατέρα κόρη ἦτο ἑτερόχρους, διὸ καὶ ἐπωνομάσθη Δίκορος ὁ Ἀναστάσιος.

Ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Ὁ Ἀναστάσιος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, δὲν παρουσίαζεν ὡς μόνον προσὸν τὸ ὅτι ἦτο ὁμόκοιτος τῆς χήρας τοῦ Ζήνωνος· ἀλλ' εἶχε καὶ ἀρετὰς ἡγεμονικάς, δι' ὧν ἠδυνήθη οὐ μόνον νὰ κρατήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν μέσῳ περιστάσεων δυσκόλων, καταβάλλων στάσεις παντοίας, ἀλλὰ καὶ νὰ πράξῃ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῶν λαῶν ὧν ἦρχε. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι, κρινόμενος ἐκ μόνης τῆς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα πολιτείας αὐτοῦ, ἔτυχε πολλῶν κατακρίσεων. Ἀλλ' εἴδομεν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ του πολιτεία, ἐξεταζομένη ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, δὲν ἦτο δίκαιον νὰ ἐπισύρῃ τὸ ἀνάθεμα, ὅπερ ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Καὶ πρῶτον πολὺ ἤθελεν ἀπατηθῇ ὁ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Ἀναστασίου εἰκάζων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀσεβής. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ βασιλεὺς πᾶν ἄλλο ἦτο ἢ κακόθρησκος. Ὅσον καὶ ἂν ἐδυσφήμουν τὸν Ἀναστάσιον οἱ ἄκροι ὀρθόδοξοι, λέγοντες, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἔχαιρον Μανιχαῖοι καὶ Ἀρειανοί, καθότι ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ ἦτο Μανιχαία, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτῆς Κλέαρχος Ἀρειανὸς, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ οἱ δικαίως εὐφημοῦντες

αὐτὸν ὡς ἐξόχως εὐσεβῆ. Αὐτὸς ὁ πάπας Γελάσιος, γράφων, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ αὐτοῦ βίῳ πάντοτε ἐσπούδαζε περὶ τὴν εὐσέβειαν, οἱονεὶ ἐκήρυττε διὰ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ ταύτης, ὅτι μόνον πολιτικοὶ λόγοι ἦγον τὸν βασιλέα εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑνωτικοῦ ἐπιμονήν του. Τὸν δ' ἐν γένει ἐνάρετον αὐτοῦ βίον μέχρι τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως ἀποδεικνύει ἡ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ ὡς βασιλέως ἀνακραυγὴ τοῦ λαοῦ, ἐκφράσαντος τὴν εὐχὴν νὰ βασιλεύσῃ ὁ Ἀναστάσιος καθ' ὃν τρόπον εἶχε ζήσει ὡς ἰδιώτης.

Ἀλλ' ὅμως ἄλλως ἐσκέπτοντο οἱ ἐπίβουλα κατ' αὐτοῦ διανοούμενοι καὶ δυσθύμως βλέποντες αὐτὸν περιβεβλημένον τὸ βασιλικὸν διάδημα. Καὶ μικρὸν μὲν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὁ Ἀναστάσιος ἐπιδεξίως ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ στάσιν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας ῥήξεως τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ἔμεινε καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἀπηλλαγμένος ἐχθρῶν ὁ αὐτοκράτωρ.

Ἐν τοῖς πρώτοις δ' ἐκείνει τὰ πάντα κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀξιώσεις ἔχων ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ζήνωνος Λογγῖνος, πρόεδρος ὢν τῆς συγκλήτου, ἀνὴρ αἰσχρότατος, ὃν αὐτὸς ὁ Ζήνων εἶχε θεωρήσει παντελῶς ἀνάξιον τοῦ θρόνου. Ἀλλὰ καίπερ τοιοῦτον ὄντα ὑπεστήριζον τὸν Λογγῖνον οἱ Ἴσαυροι, οὓς εἶχε καταστήσει θρασεῖς ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ συμπατριώτου αὐτῶν Ζήνωνος καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ παρεχομένη προστασία. Ὁ δ' Ἀναστάσιος ἐπίστευσεν, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Λογγίνου, στεροῦσα τοὺς Ἰσαύρους ἀρχηγίας, ἔμελλε νὰ ἐλευθερώσῃ ἑαυτὸν μὲν ἀπὸ παντὸς κινδύνου, τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῆς ταραχῆς καὶ ἀνησυχίας, εἰς ἣν ἐνέβαλλε τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης ἡ θρασύτης τῶν Ἰσαύρων. Ἐξώρισε λοιπόν, ἀρχομένου τοῦ 492, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀνταρσίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ὁ Λογγῖνος, χειροτονηθεὶς πρεσβύτερος καὶ καταισχύνων τὸ ἱερατικὸν σχῆμα, ἀπέθανε μετὰ ἑπτὰ ἔτη. Ἐξεδίωξε δ' ὁ Ἀναστάσιος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλον Λογγῖνον τὸν ἐπιλεγόμενον μὲν Φαλακρόν, ὄντα δὲ μάγιστρον τῶν ὀφφικίων.

Ἀλλ' ἡ ἔξωσις αὕτη Λογγίνου τοῦ ἀπὸ μαγίστρων ὑπῆρξε τὸ σύνθημα γενικῆς ἀναστατώσεως ἐπὶ μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Λογγῖνος, διαβὰς εἰς τὴν Ἰσαυρίαν, ἐξήγειρεν εἰς ἀποστασίαν τοὺς δυσηνίους αὐτοῦ συμπολίτας, οἵτινες, ἀποπτύσαντες πάντα χαλινὸν καὶ συμποσωθέντες μετ' ἄλλων ἀποστατῶν εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας, προεχώρησαν δῃοῦντες μέχρι τῆς Φρυγίας. Ἦτο δὲ ἡ ἀποστασία

αὕτη κινδυνωδεστάτη, ἐπειδὴ οἱ Ἴσαυροι εὑρίσκοντο ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀκόμη διαμενόντων συμπολιτῶν αὐτῶν. Καὶ ἐξεδίωξε μὲν τούτους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἀναστάσιος, ἀλλ' ὁ ἀγὼν τῶν Ἰσαύρων δὲν ἐπεράνθη. Ὁ φανατισμὸς αὐτῶν ἦτο τοιοῦτος, ὥστε εἰς τὸν ἀγῶνα κατῆλθε καὶ ὁ Ἴσαυρος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀπαμείας Κόνων, γενόμενος στρατηλάτης ἀπὸ ἀρχιερέως. Ὑπὸ τοῦτον δέ, τὸν Λογγῖνον, τὸν πρώην ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκλητικὸν Ἀθηνόδωρον καὶ δύο ἄλλους στρατηγούς, φέροντας βαρβαρικὰ ὀνόματα, τὸν Νινίλιγγιν καὶ τὸν Ἴνδον, ἡ ἰσαυρικὴ ἀποστασία ἐλάμβανε λίαν ἐπικινδύνους διαστάσεις.

Ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, εὑρισκομένη ἀντιμέτωπος τοιούτου κινδύνου, ἠναγκάσθη νἀναπτύξῃ ἔκτακτον δραστηριότητα. Ὁ Ἀναστάσιος δὲν ἐστερεῖτο γενναίων στρατηγῶν, ὧν κυριώτατοι ἦσαν ὁ Γότθος Ἰωάννης ὁ ἐπὶ Ζήνωνος ἀντιταχθεὶς ἐναντίον τοῦ Ἴλλου καὶ τοῦ Λεοντίου, Ἰωάννης ὁ Κυρτὸς καὶ ὁ πατρίκιος Διογένης ὁ Ἀρχελάου, συγγενὴς ὢν τῆς Ἀριάδνης. Πάντας δὲ τούτους, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, ἐν οἷς καὶ ὁ ἔπειτα γενόμενος αὐτοκράτωρ Ἰουστῖνος, ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ μετὰ στρατιῶν ὁ Ἀναστάσιος ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν, ἐπειδὴ τό τε θέατρον τοῦ πολέμου εἶχεν εὐρείας διαστάσεις καὶ ἡ διάρκεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μακρά.

Ὁ ἰσαυρικὸς πόλεμος ἤρχισε διὰ λαμπρᾶς τῶν Βυζαντίνων νίκης παρὰ τὸ Κοτύαιον τῆς Φρυγίας, ὅπου ἔπεσε μὲν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἰσαύρων Νινίλιγγις, πολλὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ λάφυρα τῶν νικητῶν. Ἀλλ' ἡ περὶ τὴν σκύλευσιν μακρὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀναστασίου διατριβὴ ἐμείωσε τὸ μέγεθος τῆς νίκης καὶ ἀφῆκε καιρὸν εἰς τοὺς ἡττηθέντας νὰ φύγωσιν εἰς τὰς ἀνὰ τὸν Ταῦρον δυσαλώτους δυσχωρίας. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ καρτερία αὐτῶν, ὥστ' ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη ἀντεῖχον γενναίως ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν αὐτῶν κρησφυγέτων. Ἀλλὰ καὶ ἐπίθεσιν ἐθάρρησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Διογένους, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν μεταξὺ τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου ἐν Καταονίᾳ κειμένην Κλαυδιούπολιν. Ἀλλ' ὅμως, ἐπελθὼν εἰς βοήθειαν τοῦ πολιορκουμένου συστρατήγου Ἰωάννης ὁ Κυρτὸς, ἔλυσε μὲν τὴν πολιορκίαν τῆς Κλαυδιουπόλεως, ἠδυνήθη δὲ νὰ νικήσῃ μετὰ τοῦ Διογένους ἐπιφανῶς τοὺς Ἰσαύρους ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἐτραυματίσθη βαρέως καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κόνων, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος (494).

Ἡ δευτέρα αὕτη μεγάλη νίκη τῶν στρατηγῶν τοῦ βασιλέως ἐκλό-

νησε μεγάλως τὴν δύναμιν τῶν Ἰσαύρων, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῶν ἄσυλα ἐξεπολιορκήθησαν τῷ 496 ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Γότθου. Λογγῖνος ὁ Φαλακρὸς, ὁ Ἀθηνόδωρος καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἐπιζώντων ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας ἐζωγρήθησαν, αἱ δὲ κεφαλαὶ αὐτῶν ἀποτμηθεῖσαι ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπομπεύθησαν θριαμβευτικῶς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ μετὰ τῶν πεμφθέντων δεσμίων ἐκ τῶν Ἰσαύρων. Ὅπως δὲ καταστραφῇ αὐτὸς ὁ φωλεὸς τῶν ἐπικινδύνων ἀνταρτῶν, οἱ Ἴσαυροι μετῳκίσθησαν ἐξ Ἰσαυρίας εἰς τὴν Θράκην, ἐξαναγκαζόμενοι νὰ μεταβληθῶσιν ἀπὸ ἐπιφόβων λῃστῶν, εἰς οὓς ἐτέλει ἐτησίαν χορηγίαν ἡ βασιλεία, εἰς φιλοπόνους γεωργούς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος ἴσως λόγος ἔπεισε τὸν Ἀναστάσιον νὰ μετοικίσῃ εἰς Θράκην τὸν φιλοπόλεμον λαὸν τῶν Ἰσαύρων. Ἡ χώρα αὕτη δὲν εἶχεν ἡσυχάσει ἀπὸ τοῦ θανάτου Θεοδωρίχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Τριαρίου καὶ τῆς εἰς Ἰταλίαν μεταβάσεως Θεοδωρίχου τοῦ βασιλέως. Τὰς δῃώσεις τῶν Γότθων εἶχον διαδεχθῆ αἱ ἐπιθετικαὶ ἐπιδρομαὶ νέων βαρβαρικῶν λαῶν. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Ὅπως δὲ προστατεύσῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν παροδικῶν τούτων, ἀλλ' ἐπανειλημμένων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ὁσημέραι ἐφαίνοντο ἀπειλητικώτεραι, ὁ Ἀναστάσιος ἐγκαθίδρυσε μὲν τοὺς μετοικισθέντας Ἰσαύρους ἐν τῇ Θράκῃ, ἔκτισε δὲ τὸ λεγόμενον μακρὸν τεῖχος, οὗ ἡ οἰκοδόμησις ἐπερατώθη τῷ 512. Καὶ ἀπεῖχε μὲν τοῦτο τοῦ Βυζαντίου ὁδὸν ὀλίγῳ μακροτέραν ὀκτὼ ὡρῶν, διῆκε δ' ἀπὸ τῶν Δέρκων κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον μέχρι τῆς Προποντίδος κατὰ τὴν Σηλυβρίαν, καὶ εἶχεν ἐν συνόλῳ πλάτος μὲν εἴκοσι ποδῶν, περίβολον δὲ μήκους περίπου ἐνενήκοντα καὶ τριῶν χιλιομέτρων. Τὸ ἀξιολογώτατον τοῦτο ἀμυντικὸν ἔργον, οὗ λείψανα σώζονται μέχρι καὶ τοῦ νῦν κατὰ τὰ δάση τῆς Στράντζας, καθίστατο ἔτι ὀχυρώτερον διὰ τῶν ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα προεκτισμένων εἰς αὐτὸ πύργων, οἵτινες ἐκοινώνουν ἔσωθεν πρὸς ἀλλήλους. Δικαίως δ' ἐθαυμάσθη τὸ μακρὸν τεῖχος ὑπὸ τῶν συγχρόνων, εἰ καὶ δὲν ἦτο τὸ μόνον δημόσιον ἔργον, οὗ ἐπεμελήθη ὁ Ἀναστάσιος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μετὰ πατρικῆς ὄντως στοργῆς ἐμερίμνα περὶ ἐπανορθώσεως τῶν ζημιῶν, ἃς ἐπήνεγκον κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐν διαφόροις πόλεσι τοῦ βασιλείου, καὶ αὐταῖς πολλάκις ταῖς ἀπωτάταις ἡ ἀσήμοις, πυρκαϊαὶ ἢ σεισμοί, φυσικαὶ ἐπήρειαι ἢ πολεμικὴ μῆνις. Οὕτω δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐφρόντισε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Διογένους, αὐτοῦ ἐκείνου, ὃν εἴδομεν διακριθέντα κατὰ τὸν ἰσαυρικὸν πόλεμον, περὶ ἀνορθώσεως τῶν

τειχῶν τῶν Μεγάρων, δι' ἣν ὁ στρατηγὸς καὶ ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ περιουσίας κατέβαλεν ἐπίδομα ἑξ ἑκατὸν χρυσῶν νομισμάτων, ἤτοι δισχιλίων περίπου δραχμῶν.

Αἱ πράξεις αὗται τοῦ Ἀναστασίου εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιέπαινοι καθ' ὅσον ἐγίνοντο ἐν μέσῳ διαρκῶν σχεδὸν ῥήξεων τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ἐν Κωνσταντινουπόλει, αἵτινες εἶχον ὑψώσει εἴπερ ποτὲ θρασεῖαν τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ ἐπανειλημμένων μὲν ἀπειλητικῶν στάσεων κατὰ τῆς βασιλείας, μακρῶν δ' αὐτῆς πολέμων κατ' ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἐν οἷς κυριώτατος ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας.

ιγ'

Ὁ περσικὸς πόλεμος.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας ὁ Ἀναστάσιος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἔχῃ προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς πολλὰ συγχρόνως μέρη. Δίκην δεξιοῦ μονομάχου ἐφρόντιζε νὰ ποκρούῃ πολλὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιφερομένας προσβολάς. Εἴδομεν δὲ ἤδη τὴν ἐπιτυχίαν, μεθ' ἧς ἠγωνίσθη κατὰ τῶν ποικίλων στάσεων καὶ ἀποστασιῶν, ὑφ' ὧν ἐκλονήθη ὁ θρόνος αὐτοῦ, καὶ τὰ μέσα, ἅτιν' ἀντέταξε πρὸς τοὺς τὴν Θρᾴκην λῃζομένους Βουλγάρους καὶ Σλάβους. Ἀλλὰ καὶ ἀπώτερον ἠναγκάζετο νὰ μάχηται ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, ἐν μὲν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐσχατιαῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου παρὰ τὰρμενικὰ σύνορα ἀντεπεξερχομένη πρὸς τοὺς λῃστρικοὺς Τζάνους, τοὺς ὁμόρους τῶν Λαζῶν (505), μετ' οὐ πολὺ δ' ἀντιτασσομένη παρὰ τὸν Δούναβιν πρὸς τοὺς Γότθους. Ἀλλ' εἰς τὸν ἐκεῖσε σταλέντα Σαβινιανὸν, τὸν ὁμώνυμον υἱὸν τοῦ ἄλλοτε νικήσαντος τὸν Θεοδιμοῦνδον, δὲν ἐπεφυλάσσετο νὰ νικήσῃ ἐν Παννονίᾳ τὸν Γότθον Μούνδωνα, κατισχύσαντα τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων.

Ὁ δ' ἐπιφανέστατος τῶν πολέμων οὓς ἐπεχείρησαν ἐπὶ Ἀναστασίου οἱ Βυζαντῖνοι ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ περσικός.

Ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 422 ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ μεταξὺ Περσῶν καὶ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ὁμολογηθείσης ἑκατονταετοῦς εἰρήνης. Κατὰ τὸν μακρὸν δὲ τοῦτον χρόνον ἀπησχόλουν τοὺς βασιλεῖς τῶν Περσῶν ἔριδες περὶ τοῦ θρόνου, μακροὶ ἀγῶνες πρὸς τοὺς λαούς, οἵτινες ἐκαλοῦντο μὲν ὑπὸ τῶν Βυζαν-

τίνων Οὔννοι Ἐφθαλῖται, ἀλλ' οὐδὲν φαίνονται ἔχοντες κοινὸν πρὸς τοὺς Οὔννους, θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ αἱρέσεις καὶ ἄλλαι ἐσωτερικαὶ τοῦ κράτους ἀνωμαλίαι. Διὰ πάντας δὲ τοὺς λόγους τούτους οὐ μόνον δὲν εἶχε διαταραχθῆ ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίνους εἰρήνη, ἀλλὰ καὶ εἶχε συσφιγχθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἔτι μᾶλλον ἡ φιλία τῶν δύο κρατῶν διὰ τῆς ἐν ἔτει 442 ὁμολογηθείσης συνθήκης. Διὰ ταύτης ὑπεχρεοῦντο οἱ Βυζαντῖνοι νὰ τελῶσι κατ' ἔτος τεταγμένον χρῆμα χάριν τῆς δαπάνης, ἣν ἀπῄτει ἡ φύλαξις φρουρίου κειμένου κατὰ τὰς Κασπίας πύλας μεταξὺ τῶν ἐσχάτων παρωρειῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης, καὶ ταῦτα ὅπως πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν δύο κρατῶν παρακωλύηται ἡ πρὸς νότον διάβασις τῶν τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Καυκάσου χέρσους οἰκούντων λαῶν.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν δύο κρατῶν, ὅτε Καβάδης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς (487-498), ἐξωσθεὶς ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ζαμάσπου, ἀνέκτησε τῷ 501 τὸν θρόνον διὰ τῆς βοηθείας τῶν Ἐφθαλιτῶν. Στερούμενος δὲ χρημάτων, ὧν εἶχε μεγάλην ἀνάγκην, ὅπως ἀποτίσῃ τὰς βαρείας ὑποχρεώσεις, ἃς εἶχεν ἀναλάβει πρὸς τοὺς ὑποστηρίξαντας αὐτὸν κατὰ τὴν κάθοδον, ἀπετάθη πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, ἀπαιτῶν τὰ πρὸς φύλαξιν τῶν Κασπίων πυλῶν ὑπεσχημένα χρήματα ἄτιν' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος καθυστέρουν οἱ Βυζαντῖνοι. Ὁ δ' Ἀναστάσιος ἢ τὸ παρ' ἄπαν ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὰ ὀφειλόμενα ἢ ἐδέχθη νὰ παράσχῃ χρήματα μόνον ὑπὸ τὸν τύπον δανείου.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν διετύπωσεν ὁ Ἀναστάσιος τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ, ὁ Σασανίδης βασιλεὺς ἐθεώρησε τὴν τοιαύτην ἀπάντησιν ὡς παράβασιν τῶν συνθηκῶν, καὶ, ἐπιχειρῶν πόλεμον ἀκήρυκτον, εἰσέβαλε τῇ 23 Αὐγούστου 502 εἰς τὸ βυζαντιακὸν μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἡγούμενος μεγάλης στρατιᾶς Περσῶν, Ἐφθαλιτῶν καὶ Ἀράβων. Μέχρι δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ὀκτωβρίου εἶχε καταλάβει μὲν τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ Μαρτυρόπολιν, εἰσχωρήσας δ' εἰς τὰ βόρεια τῆς Μεσοποταμίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ πολιορκῇ τὴν ὀχυρὰν Ἄμιδαν, τὸ σημερινὸν Διαρβεκήρ. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ βυζαντιακὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἦτο ὀλιγάνθρωπος, τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ γενναιότης τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει μοναχῶν περὶ τὴν ἄμυναν, ὥστε καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ὑπὲρ τοὺς τρεῖς μῆνας ματαία ἀπέβη πᾶσα ἐνέργεια τῶν πολιορκητῶν. Τέλος δὲ μετὰ πολλὰς δυσχερείας καὶ κατόπιν μεγάλων ἀπωλειῶν τῆς περσικῆς στρατιᾶς ἐκυριεύθη ἡ Ἄμιδα ἀρχομένου τοῦ 503. Ὁ Κα-

βάδης, εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν, διέταξε γενικὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν πολλαὶ χιλιάδες. Ὅτε δὲ τέλος ἔπαυσεν ἡ σφαγή, τοῦ νικητοῦ πεισθέντος εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ παραστάσεις ἱερέως τινός, ὁ Καβάδης ἐξῆλθε τῆς πόλεως, συγκομίσας μὲν πλουσιώτατα λάφυρα, ἐγκαθιδρύσας δ' ἐν Ἀμίδᾳ φρουρὰν περσικὴν τριςχιλίων ἀνδρῶν.

Ἡ ἅλωσις τῆς Θεοδοσιουπόλεως καὶ Μαρτυροπόλεως, ἰδίως δὲ τῆς Ἀμίδας ἐνέβαλεν εἰς μεγάλην ταραχὴν τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν. Ὁ δ' Ἀναστάσιος, ὅστις μέχρι τινὸς εἶχεν ἐλπίσει νὰποτρέψῃ τὸν Καβάδην ἀπὸ τοῦ πολέμου διὰ διαπραγματεύσεων, εὑρέθη ἠναγκασμένος μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ἐκείνας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν νάντεπεξέλθῃ ἐναντίον αὐτοῦ πάσῃ δυνάμει. Ἀπεστάλη λοιπὸν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν στρατιὰ μεγίστη, τοιαύτη ὁποία οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον ἐστάλη ποτὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Στρατηγὸν δ' ἔταξεν ὁ Ἀναστάσιος τὸν Γότθον Ἀρεόβινδον, ἔγγονον ὄντα δύο τῶν ἐπιφανεστάτων στρατηγῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, πρὸς μὲν πατρὸς τοῦ ὁμωνύμου Ἀρεοβίνδου τοῦ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ ἐκστρατεύσαντος ἐπὶ τοὺς Πέρσας, πρὸς δὲ μητρὸς τοῦ Ἄσπαρος. Πλὴν δ' αὐτοῦ συναπεστάλησαν καὶ ἄλλοι πλεῖστοι στρατηγοί, ὧν ἐπιφανέστατοι ὁ Φρὺξ Πατρίκιος καὶ Ὑπάτιος ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως. Συνεστρατεύετο δὲ καὶ Ἰουστῖνος ὁ ἔπειτα βασιλεύσας.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΚΑΒΑΔΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ

Οὕτως ὑπό τε ἔποψιν πλήθους, καθότι ὁ στρατὸς λέγεται ὑπερβὰς τοὺς πεντηκοντακισχιλίους ἄνδρας, καὶ ὑπὸ ἔποψιν γενναιότητος καὶ πείρας τῶν στρατηγῶν αἱ δυνάμεις αἱ κατὰ τῶν Περσῶν σταλεῖσαι ἦσαν ἄξιαι πλείστου λόγου, καὶ ὁ Ἀναστάσιος ἐδικαιοῦτο νἀναμένῃ τἄριστα ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ συνέβη μέγα στρατηγικὸν λάθος τῶν Βυζαντίνων, ἡ διάσπασις αὐτῶν εἰς μοίρας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠδυνήθησαν ὁ Ἀρεόβινδος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ῥωμανοῦ νἀναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τὸν Καβάδην, πολιορκοῦντα τὴν Νίσιβιν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπελθὼν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μετὰ πολυαριθμοτάτης στρατιᾶς ἠνάγκασε τὸν Ἀρεόβινδον νἀνακαλέσῃ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, ὅστις εἶχε σπεύσει ὑπὸ τὸν Ὑπάτιον καὶ Πατρίκιον εἰς πο-

λιορκίαν τῆς Ἀμίδας. Ἀλλ' οὗτοι, ἐκ φθόνου πρὸς τὸν Ἀρεόβινδον, ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσωσι, προφασιζόμενοι, ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἐπείγουσα νὰ μένωσι περὶ τὴν Ἄμιδαν. Οὕτω δὲ ὁ μὲν Ἀρεόβινδος, βλέπων ἑαυτὸν ἐγκαταλελειμμένον, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ μόλις που μετὰ δυσκολίας ἐπείσθη νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν ἐφ' ἧς εἶχε ταχθῆ, ὁ δὲ Καβάδης, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς διχονοίας τῶν Βυζαντίνων στρατηγῶν, κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν Νίσιβιν, μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπιπεσὼν κατὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ Ὑπατίου καὶ Πατρικίου, ἐν πορείᾳ εὑρισκομένης, κατέστρεψε μέγα μέρος αὐτῆς. Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς νίκας ταύτας εἰς μάτην ἔπειτα ἠγωνίσθη ἐπὶ μακρὸν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἔδεσσαν, ἣν γενναίως ὑπερησπίσθη μετὰ τῶν κατοίκων ὁ ἐν αὐτῇ ἐγκεκλεισμένος Ἀρεόβινδος.

ΠΕΡΣΗΣ ΙΠΠΕΥΣ

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε οἱ Ἐφθαλῖται, ἐπωφελούμενοι ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ ἀμφιρρόπου ἀγῶνος τῶν Βυζαντίνων ἐναντίον τῶν Περσῶν, εἰσῆλασαν εἰς τὰ βορειοανατολικὰ σύνορα τῆς Περσίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 503. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Καβάδης νὰ στραφῇ πρὸς τοὺς νέους τούτους πολεμίους, ἐν ᾧ οἱ στρατηγοί του ἐξηκολούθουν ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀνεπιτυχῶς τὸν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους πόλεμον.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἀναστάσιος, βλέπων τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ πολέμου ὑπὲρ τὸ δέον μηκυνομένου, ἀνεκάλεσε μὲν τὸν Ὑπάτιον, ἔστειλε δ' ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου τὸν Ἰλλυριὸν μάγιστρον Κέλερα μετὰ καὶ ἄλλων στρατηγῶν καὶ νέας στρατιᾶς. Ἡ δ' ἱκανότης τοῦ Κέλερος καὶ ἡ ὁσημέραι αὔξουσα στενοχωρία τοῦ Καβάδου, ταλαιπωρουμένου ὑπὸ τῶν Ἐφθαλιτῶν, πρὸς οὓς ἠναγκάσθη νὰ πολεμῇ ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, ἔτρεψαν τὰ τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν Βυζαντίνων. Ἡ Ἀρζανηνὴ, χώρα τῆς Ἀρμενίας, ἐδηοῦτο ὑπὸ τοῦ Κέλερος θριαμβεύοντος

καὶ κυριεύοντος ἢ πυρπολοῦντος πολλὰ φρούρια τῆς Περσίδος, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐνίκων ἀλλαχοῦ. Τέλος δ' ἔπεσε μὲν ἡ Νίσιβις, ἐπολιορκεῖτο δὲ ἤδη τὸν χειμῶνα τοῦ 504 καὶ αὐτὴ ἡ Ἄμιδα καὶ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ παρ' ὅλην τὴν γενναίαν ἄμυναν ἣν ἀντέτασσεν εἰς τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἡ φυλάσσουσα τὴν ὀχυρὰν πόλιν περσικὴ φρουρά.

Εἰς τοιοῦτο κινδυνῶδες σημεῖον περιστάντων τῶν πραγμάτων, μὴ δυνάμενος νἀνθέξῃ ὁ Καβάδης εἰς τὸν διπλοῦν πρὸς Βυζαντίνους καὶ Ἐφθαλίτας πόλεμον, ἦλθεν εἰς λόγους εἰρήνης πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἀναστασίου. Οἱ Βυζαντῖνοι παρέλαβον τὴν Ἄμιδαν ἀντὶ χρημάτων, καὶ ὁ Κέλερ ὡμολόγησε μετὰ τῶν Περσῶν ἑπταετεῖς σπονδάς, δι' ὧν ἔληξε τῷ 505 ὁ περσικὸς πόλεμος τρία ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν λίαν ἐπιεικεῖς διὰ τοὺς Πέρσας οἱ ὅροι τῆς ὁμολογηθείσης εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀναστάσιος μετ' οὐ πολὺ ἀπέδειξεν, ὅτι, καίπερ οὕτως ἐπὶ μετρίοις ὅροις περατώσας τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα, οὐδαμῶς διενοεῖτο νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Καβάδην οἱανδήποτε μείωσιν τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων ἐν τοῖς ἐνδοτάτοις τῆς Ἀσίας. Καὶ δὴ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν ὠχύρωσε μὲν κατὰ τἀρμενικὰ σύνορα τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἔκτισε δὲ τῷ 507 εἰς ἀπόστασιν τριῶν ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἀπὸ τῆς Νισίβεως ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Μασίου ὄρους κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Μεσοποταμίας νέον φρούριον, μεταβαλὼν τὸ χωρίον Δάρας εἰς ὀχυρὰν καὶ εὐρεῖαν πόλιν, ἥτις ἐκλήθη ἀπ' αὐτοῦ Ἀναστασιούπολις. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ τέχνη ἐκόσμησε τὸ βασιλικὸν ἐκεῖνο κτίσμα δι' ἐκκλησιῶν καὶ στοῶν, ἀποθηκῶν σίτου, μεγάλων δεξαμενῶν καὶ λουτρῶν. Ἡ δὲ οἰκοδόμησις τοῦ ἀπωτάτου ἐκείνου προσκόπου τῶν Βυζαντίνων ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους παρ' αὐτὰ τὰ περσικὰ σύνορα δεικνύει τὴν πρόνοιαν τοῦ Ἀναστασίου καὶ τὴν εὐπορίαν καὶ δύναμιν τοῦ βασιλείου.

Ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπύργιον κατά τε Περσῶν καὶ Ἀράβων, εὐλόγως ἐτάραξε τὸν Καβάδην· ἀλλ' ὁ πρὸς τοὺς Ἐφθαλίτας συνεχὴς πόλεμος δὲν ἄφινεν εἰς αὐτὸν καιρὸν ἀντιδράσεως. Μόλις δὲ μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐθάρρησε νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὅρων τῆς ἐπὶ Θεοδοσίου ὁμολογηθείσης συνθήκης, καθ' ἣν εἰς οὐδέτερον τῶν γειτόνων ἐπετρέπετο νὰ κτίσῃ φρούριον ἐγγὺς τῶν συνόρων. Ἀλλ' ἡ διπλωματικὴ τέχνη τοῦ Ἀναστασίου ἐξωμάλυνε τὰς ἐκ τῆς διαμαρτυρήσεως ταύτης τοῦ Καβάδου ἐπαπειλουμένας δυσχερείας, καὶ τὰ ὀχυρώματα τῆς Ἀναστα-

σιουπόλεως ἐξηκολούθησαν συμμένοντα ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς περσικῆς ὀφρύος.

Ἡ δ' ἐκνίκησις τῶν Περσῶν καὶ ἡ κτίσις τῆς Ἀναστασιουπόλεως ἦσαν φραγμὸς καὶ κατὰ τῶν Σκηνιτῶν Ἀράβων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ὄντες τῶν Περσῶν, καὶ στρατοπεδεύοντες ὑπὸ σκηνὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Εὐφράτου, ἐπέτρεχον τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον ὅρια τῆς Συρίας. Ἤδη τῷ 498 εἶχον νικήσει τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σκηνιτῶν ἐκείνων δύο Βυζαντῖνοι στρατηγοὶ τῆς Εὐφρατησίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Ῥωμανός. Ἀποτέλεσμα δὲ τῶν νικῶν ἐκείνων ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις τῆς ἐν τῷ ἀραβικῷ κόλπῳ κειμένης νήσου Ἰωτάβης, ἣν εἴδομεν καταληφθεῖσαν ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου ὑπὸ τοῦ Σαρακηνοῦ Ἀμορκέσου. Ἡ δ' ἀνάκτησις τῆς νήσου ταύτης, ἀποδοθείσης εἰς Βυζαντίνους ἐμπόρους, ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη διὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δημοσίων προσόδων διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἐμπόρων πληρονομένου φόρου, καὶ ταῦτα καθ' οὓς χρόνους ὁ Ἀναστάσιος, εἰς γενικὸν συμφέρον τῶν ὑπηκόων ἀποσκοπῶν, μετερρύθμισε τὰ τῆς φορολογίας ἐν τῷ κράτει.

ιδ'

Ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου.

Ὅσον καὶ ἂν ἐπεσκότισεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀναστασίου, ὁ ἐξετάζων αὐτὰ τὰ πράγματα, ὡς εἴδομεν, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου. Τοιοῦτον δ' ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν καὶ οἱ νόμοι αὐτοῦ.

Ἤδη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ πλὴν ἄλλων διατάξεων, ἀναφερομένων εἰς τὴν μετὰ παρέλευσιν τεσσαρακονταετίας παραγραφὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐξέδωκεν ἀξίαν μνείας διαταγήν, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς δικαστὰς ἐφ' οἱῳδήποτε λόγῳ προσοχὴ εἰς βασιλικὰ κελεύσματα ἀντικείμενα εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον ἢ εἰς τοὺς κειμένους νόμους. Καὶ αἱ μὲν διαταγαὶ αὗται ἀπεσκόπουν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀξιώματος τῆς δικαιοσύνης. Ἄλλος δὲ νόμος, ἔπειτα ἐκδοθείς, ἀντικείμενον εἶχε τὴν ἀνύψωσιν τῆς διοικήσεως διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ ὠνίου τῶν ἀρχῶν, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξηγοράζοντο ὑπὸ τῶν ἀπαιτητῶν παρὰ τῶν ἰσχυόντων. Ἐξέλιπε δ' οὕτω κακὴ συνή-

θεια, τοὺς μὲν εἰς ἀξιώματα ἀνερχομένους ἐξευτελίζουσα, τὸ δὲ ὑπήκοον ἐπιβαρύνουσα δι' ἐπαχθῶν δωρεῶν πρὸς τοὺς οὕτως ἀξιουμένους τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν γένει εἰσάγουσα εἰς τὴν διοίκησιν τὴν κατάχρησιν καὶ τὴν πίεσιν.

Εἰς ὁποῖον δὲ σημεῖον εἶχον φθάσει αἱ ἐν τῇ διοικήσει καταχρήσεις μανθάνομεν ἐκ τῶν περισωζομένων *τύπων*, δι' ὧν ὁ Ἀναστάσιος διερρύθμισε τὰ στρατιωτικὰ πράγματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως. Ἐκ τῶν τύπων τούτων βλέπομεν, ὅτι ταπεινοὶ ἦσαν οἱ στρατιωτικοὶ μισθοί. Ἕκαστος τῶν περὶ τὸν δοῦκα, ἤτοι τὸν στρατηγόν, ἀξιωματικῶν ἐλάμβανε κατὰ μέσον ὅρον ἐννέα χρυσᾶ νομίσματα κατ' ἔτος. Ἀλλὰ τὴν ἀληθῶς ἀνεπαρκεστάτην ταύτην ἐκ δραχμῶν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἐτησίαν τοῦ κράτους χορηγίαν συνεπλήρονον διάφορα ἐπιδόματα εἰσπραττόμενα παρὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐν ᾗ ἐφρούρουν οἱ ἀξιωματικοί, καὶ διάφορα δικαιώματα, ἅτινα ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἐλάμβανον παρὰ τῶν ὑφ' ἑαυτοὺς στρατιωτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς διδομένων ἦτο καὶ ἡ λεγομένη *εὐμένεια*, ἥτις ἐσήμαινε τέλος χορηγούμενον εἰς τὸν δοῦκα ὡς δεῖγμα τῆς φιλοφροσύνης τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευομένων. Ἐκ τῶν ἐπιδομάτων τούτων ὁ Ἀναστάσιος ἀφῆκε μὲν τὰ παρὰ τῶν κατοίκων εἰσπραττόμενα, ἀλλὰ κατήργησε τὰ διδόμενα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν *ὑπὲρ τῆς καλουμένης μὲν εὐμενείας, οὔσης δὲ ἐξ ἔθους οὐκ ἀγαθοῦ κακῆς συνηθείας*. Καὶ ἄλλων δὲ χορηγιῶν παρὰ τῶν στρατιωτῶν εἰσπραττομένων ἀπηγόρευσεν ἢ περιώρισε τὴν χρῆσιν ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἶνε δὲ οἱ περὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων τῆς Πενταπόλεως *θεῖοι τύποι* βασιλικὸν διάταγμα καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἀξιομνημόνευτον. Εἶνε δῆλα δὴ συντεταγμένον ἑλληνιστί, καὶ δεικνύει τὴν κατ' ὀλίγον εἰσχώρησιν τῆς ἑλληνικῆς ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐπονομάζεται δ' ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῇ διασωζούσῃ τοὺς τύπους τούτους ἐπιγραφῇ *νικητὴς εὐσεβὴς εὐτυχὴς τροπαιοῦχος ἀεισέβαστος αὔγουστος*, φέρει δῆλα δὴ πλήρεις τοὺς τίτλους, οὓς διεφύλαξεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία μέχρι τοὐλάχιστον καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀλλ' ἐκ πασῶν τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Ἀναστασίου ἡ κυριωτάτη καὶ ἀμερίστου τυχοῦσα ἐπαίνου εἶνε ἡ κατάργησις τοῦ λεγομένου *χρυσαργύρου*, ὅπερ εἴδομεν εἰσαγόμενον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ἦτο δὲ τὸ χρυσάργυρον κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα, παρ' ὅλην τὴν ἐπισκότισιν τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ σημασίας, ἣν βλέπομεν παρὰ

τοῖς μεταγενεστέροις Βυζαντίνοις ἱστοριογράφοις, φόρος ἐπιτηδεύματος, οὗ δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι οὐδ' αὐταὶ αἱ πτωχόταται τῶν πολιτῶν τάξεις. Συνεδέετο δὲ πιθανῶς πρὸς αὐτὸν καὶ μετριώτερός τις κεφαλικὸς φόρος ἐπὶ τῶν ζώων. Συνίστατο δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος φόρος ἐκεῖνος εἰς ἓν ἀργυροῦν νόμισμα κατ' ἔτος καὶ κατ' ἄτομον, ἤτοι εἰς τέσσαρα ἀργυρᾶ νομίσματα κατὰ τετραετίαν, ὅτε εἰςεπράττετο ὁ φόρος. Τῆς δὲ ἀξίας τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος ἰσοδυναμούσης πρὸς ὀγδοήκοντα περίπου λεπτά, τὸ κατὰ τετραετίαν πληρωτέον παρ' ἑκάστου ποσὸν ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρεῖς καὶ λεπτὰ εἴκοσιν, ἤτοι εἰς σημερινὰς δραχμὰς δεκαὲξ, ἂν πενταπλασιάσωμεν τὸ ποσόν, ὅπως εὕρωμεν τὴν τότε σχετικὴν ἀξίαν τοῦ πολυτίμου μετάλλου. Κατὰ ταῦτα ὁ φόρος οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐπαχθὴς, δυςβάστακτον δὲ καθίστανον αὐτὸν πιθανῶς τὸ ἄνισον τῆς φορολογίας καὶ αἱ καταχρήσεις τῶν δημοσίων εἰςπρακτόρων. Ἐντεῦθεν θρῆνοι καὶ ὀδυρμοὶ ἠκούοντο ἀπανταχοῦ κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν Βυζαντίνων, ὅταν ἐπήρχετο ὁ χρόνος τῆς εἰςπράξεως τοῦ χρυσαργύρου. Μεγάλως δὲ συνεκινήθη ὁ Ἀναστάσιος, ὅτε ἦλθον μὲν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις μοναχῶν, παραπονούμενοι περὶ τῆς φορολογίας ἐκείνης, εἶδε δ' ἐκτραγῳδούμενα τὰ ἐκ τοῦ χρυσαργύρου δεινὰ ἐν τραγῳδίᾳ Τιμοθέου τοῦ Γαζαίου, ποιητοῦ καὶ γραμματικοῦ ἀξιολόγου τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων. Εἰς τοιαύτας δὲ παραστάσεις πειθόμενος καὶ θέλων νὰ κατευνάσῃ τὴν κοινὴν κατακραυγὴν, κατήργησεν ὁ Ἀναστάσιος τὸ χρυσάργυρον.

Ἀλλὰ κατὰ τἀνωτέρω λεχθέντα φαίνεται, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἐκ τοῦ χρυσαργύρου εἰςπραττόμενα χρήματα δὲν ἦσαν πολλὰ, δὲν ἦσαν τοὐλάχιστον τοσαῦτα, ὥστε ἡ ἐκκοπὴ αὐτῶν νὰ ἐπιφέρῃ κλονισμὸν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ὧν ἄλλως μετὰ μεγάλης φειδοῦς ἐκήδετο ὁ Ἀναστάσιος. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εὑρέθησαν τεθησαυρισμέναι ἐν τῷ βασιλικῷ ταμείῳ τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες λιτρῶν χρυσίου, ἤτοι περὶ τὰ τετρακόσια τεσσαράκοντα καὶ πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου, ἀγαθὴ καὶ πατρικὴ ἐν συνόλῳ καὶ μόνον ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἔχουσα περισσοτέρους τοὺς ψέγοντας ἢ τοὺς ἐπαινοῦντας. Ἀλλὰ περίεργον εἶνε, ὅτι ὁ Ἀναστάσιος, καίπερ κατὰ τὰ λεγόμενα καταργήσας τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων κατὰ τῶν θηρίων, δὲν εἶχε τὸ θάρρος νἀντεπεξέλθῃ καὶ κατὰ τῆς ἀτασθαλίας τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου.

Τούτων ἡ θρασύτης εἶχε μὲν ἀρχίσει ἤδη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, ἐμβάλλουσα μὲν πολλάκις τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς ταραχήν, πληροῦσα δὲ τὸν ἱππόδρομον βοῆς καὶ ἐνίοτε αἵματος. Ὁ Ἀναστάσιος, μὴ θελήσας νὰ πατάξῃ τὴν θρασύτητα ταύτην, ἀλλὰ συγκαταβὰς μέχρι διαπραγματεύσεων πρὸς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ἐνίοτε συμπράξας πρὸς τὴν ἑτέραν αὐτῶν, προεκάλεσεν ἐνοχλήσεις δι' ἑαυτὸν καὶ μέχρι τινὸς ἐματαίωσε τὸ ἔργον τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως, ὑπὲρ ἧς ἐπόνησε, παρεσκεύασε δὲ τὴν ὁδὸν εἰς ἀκόμη ἀτασθαλωτέραν στάσιν, ἥτις, μετ' ὀλίγα ἔτη ἐκρηγνυμένη, ἔμελλε νὰ περιστήσῃ εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν.

Ἀλλ' ἡ ἀσύνετος αὕτη διαγωγὴ τοῦ Ἀναστασίου πρὸς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου δὲν ἀρκεῖ νὰ μειώσῃ τὴν ἄλλως ἀγαθωτάτην ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ βασιλεία αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ δικαιοτάτη φαίνεται ἡ κρίσις, ἣν ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Λυδός, συγγραφεὺς τοῦ ἕκτου αἰῶνος, γεννηθεὶς μὲν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀναστασίου εἰς τὸν θρόνον, μὴ παρασυρθεὶς δὲ ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ εἰς ἄδικον γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρός, ὃν εἶδε κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἰδίας του νεότητος χρόνους ἐπιφανῶς κατέχοντα τὰ σκῆπτρα τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Καλεῖ δὲ ὁ Λυδὸς τὸν Ἀναστάσιον συνετὸν καὶ πεπαιδευμένον, ἐπιφανῆ ἅμα καὶ δραστήριον, μεγαλόδωρον καὶ ἀνώτερον ὀργῆς καὶ σεβόμενον τὰ γράμματα. Ἐν δὲ τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ οὐδένα τῶν δεομένων ἀπέπεμπε σκυθρωπὸν οὕτως, ὥστε οὔτε πόλις οὔτε φρούριον ἢ λιμὴν ἢ τόπος τις ἐστερεῖτο, ἐπιστάσης ἀνάγκης, τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως. Ὡς ἄριστον δ' ἐπιτάφιον τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν αἱ λέξεις τοῦ Λυδοῦ *θεὸν ἐχέτω ἵλεω τῶν ὁπωσδήποτε πλημμεληθέντων αὐτῷ· καὶ γὰρ ἄνθρωπος ἦν.*

ΚΣ΄

Ο ΜΕΓΑΣ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ

α΄

Ἰουστῖνος.

Ὁ Ἀναστάσιος θνήσκων ὑπερογδοηκοντούτης τὴν 1 Ἰουλίου 518 μετὰ βασιλείαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν καὶ δύο σχεδὸν μηνῶν οὐδένα ἄφινε κληρονόμον τῆς βασιλείας. Μετ' αὐτοῦ δ' ἐξέπνευσεν ἡ δυναστεία Λέοντος τοῦ μεγάλου, καθότι καὶ ἡ Ἀριάδνη εἶχεν ἤδη ἀποθάνει τῷ 515. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ θρόνος, μένων ἀδέσποτος, ἠδύνατο νὰ περιελθῃ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου διακριθέντων. Ὡς τοιοῦτοι δ' ἀνεδεικνύοντο ἐκ μὲν τῶν ἀνεψιῶν τοῦ θανόντος βασιλέως ὁ Ὑπάτιος ὁ κατά τε τὸν περσικὸν πόλεμον καὶ ἐν τῷ ἐναντίον τοῦ Βιταλιανοῦ ἀγῶνι στρατηγήσας, ἐκ δὲ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀναστασίου ὁ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ ἀναλαβὼν καὶ μέχρι τινὸς εὐδοκιμήσας Βιταλιανός.

Ἀλλ' ὅμως ἀντὶ τούτων Ἀμάντιος ὁ τῶν βασιλικῶν κοιτώνων προεστὼς παρεσκεύαζε τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἄνοδον ἀσήμου τινὸς ἀνδρός, καλουμένου Θεοκρίτου. Καὶ ὄργανον μὲν τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ ὡς βασιλέως μετεχειρίσθη ὁ Ἀμάντιος τὸ ἀργύριον, πρὸς διανομὴν δ' αὐτοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν λαὸν ἐξέλεξε τὸν ἀρχηγὸν τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς Ἰουστῖνον. Ἀλλ' ὁ ἐντολοδόχος ἐφρόντισε μόνον περὶ ἑαυτοῦ, καὶ πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τοῦ Ἀμαντίου ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου, τῇ 9 Ἰουλίου, ἀνεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων βασιλεὺς ὁ Ἰουστῖνος, τὴν δ' ἐκλογὴν ταύτην ἐπεκύρωσεν ἡ σύγκλητος.

Τὸν Ἰουστῖνον συνηντήσαμεν ἤδη ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, καὶ εἴδομεν αὐτὸν ἀγωνιζόμενον γενναίως πρός τε τοὺς Ἰσαύρους καὶ πρὸς τοὺς Πέρσας. Γεννηθεὶς ἐν τῇ ἰλλυρικῇ Δαρδανίᾳ

κατὰ τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας καὶ ἐξ ἀφανῶν καταγόμενος γονέων, σλαβικοῦ, ὡς φαίνεται, γένους, ὤφειλε τὰ πάντα εἰς ἑαυτόν. Ἀλλὰ λέγοντες τὰ πάντα, πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μόνον τὴν ἐν τοῖς πολέμοις πεῖραν καὶ τὴν διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας ἀνάρρησιν εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ τέλος εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Ἄλλως δὲ ὁ Ἰουστῖνος, καὶ ὅτε ἡ κόμη αὐτοῦ ἐλευκάνθη ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ὅτε βεβαρημένος ἤδη ὑπὸ ἑξήκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν κατέλαβε τὸν θρόνον, εἶχε μείνει ἄξεστος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ἔβοσκε τὰ ποίμνια ἐπὶ τῶν ἰλλυρικῶν ὀρέων. Οὐχ ἧττον δ' ἀπαίδευτος ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστίνου, εἰς ἣν, καλουμένην πρότερον Λουππικίαν, ἔδωκαν οἱ δῆμοι κατὰ τὴν στέψιν αὐτῆς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Εὐφημία.

Μία τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ Ἰουστίνου ὑπῆρξε τὸ νὰ στερεώσῃ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θρόνον, ἀπαλλασσόμενος παντὸς ἐπικινδύνου στοιχείου, ἐξαιρουμένων τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου, οἵτινες, οὐδεμίαν περὶ τῆς βασιλείας ἐπιδείξαντες ἀξίωσιν, ἐθεωρήθησαν ἀβλαβεῖς. Καὶ εὐκόλως μὲν ἄνευ κἂν καταδιώξεώς τινος ἀπηλλάγη ὁ Ἰουστῖνος τοῦ ἀνδρός, ὃν ὀλίγοι τινὲς ἀντεταξαν εἰς αὐτὸν ἅμα τῇ στέψει ὡς ἀντίπαλον αὐτοκράτορα. Καὶ ἐκαλεῖτο μὲν ὁ ἀνὴρ Ἰωάννης, ἐχειροτονήθη δὲ δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστίνου ἐπίσκοπος τῆς ἐν Θράκῃ Ἡρακλείας. Τῷ δὲ 519 ἐφονεύθησαν μὲν ὁ Ἀμάντιος καὶ ὁ Θεόκριτος, ἐτιμωρήθησαν δ' οἱ κυριώτατοι τῶν συνεργῶν αὐτῶν, διενεργούντων, ὡς φαίνεται, στάσιν κατὰ τοῦ Ἰουστίνου. Τὸν δὲ Βιταλιανὸν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπροστάτευσεν ὁ Ἰουστῖνος ἐκ φόβου πιθανῶς καὶ ὕπατον τοῦ ἔτους 520 ἀνέδειξεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος τῆς ὑπατείας ἐδολοφονήθη ὁ Βιταλιανὸς ἐν ᾧ ἐξήρχετο τῶν ἀνακτόρων.

Εἴδομεν ἤδη τὸν Ἰουστῖνον μετερχόμενον ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι πολιτείαν ὅλως διάφορον τῆς τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἀναγνωρίζοντα μὲν τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, ἀποκηρύσσοντα δὲ τὸ Ἑνωτικόν. Προσπελάζων δ' οὕτως ὁ Ἰουστῖνος πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν καὶ οἱονεὶ ἀνοίγων τὴν πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἄγουσαν, ἣν ἔμελλε νὰ τραπῇ κατόπιν ὁ διάδοχος αὐτοῦ, δὲν ἠμέλει τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾗ εἵλκυσαν ἀναγκαίως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ὁμηρῖται.

Ἡ Περσία εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρὸς τὸν Ἀναστάσιον πολέμου ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὅτε, θανόντος τοῦ βασιλέως τῶν τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα οἰκούντων Λαζῶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τζάθος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλεσε τὸν Ἰουστῖνον

νὰ στέψῃ αὐτὸν καὶ βαπτίσῃ Χριστιανόν. Ὁ δὲ Ἰουστῖνος οὐ μόνον ἐξετέλεσε τὰ αἰτήματα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Βυζαντίνου πατρικίου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Καβάδης ἐθεώρησε τοῦτο ὡς παράβασιν τῶν πρὸς τὴν Περσίαν συνθηκῶν, ἐπειδὴ οἱ Λαζοὶ ἐπρέσβευον τὴν θρησκείαν τῶν Περσῶν καὶ ἐθεωροῦντό πως ὑποτελεῖς τῆς Περσίας. Ἀπηύθυνε λοιπὸν περὶ τῶν γενομένων παραστάσεις εἰς τὸν Ἰουστῖνον, ἀλλ' ἡ ἀξιοπρεπὴς αὐτοῦ ἀπάντησις δὲν ηὐχαρίστησε τὸν Καβάδην, ὅστις ἡτοιμάζετο νὰ κηρύξῃ πόλεμον ἐναντίον τῶν Βυζαντίνων. Καὶ νέα δ' ἀφορμὴ ῥήξεως ἐδόθη, ὅτε ὁ Ἰουστῖνος ἀπέκρουσε πρότασιν τοῦ Καβάδου, ζητήσαντος τὴν υἱοθέτησιν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ υἱοῦ Χοσρόου. Ἐπέκειτο λοιπὸν νέος αἱματηρὸς πόλεμος μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας, ἀλλ' ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ πόλεμός τις τῶν Περσῶν πρὸς τοὺς τὴν Γεωργίαν οἰκοῦντας Ἴβηρας περιέστειλαν μεγάλως ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἰουστῖνος τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἰουστίνου καὶ Καβάδου. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν ὁ Ἰουστῖνος νὰ στείλῃ μικρὰν στρατιὰν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἰβήρων, νὰ προστατεύσῃ δὲ καὶ τοὺς Λαζοὺς ἀπὸ τῶν Περσῶν, καὶ εἰς τὴν Περσαρμενίαν δὲ καὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἐπέμφθησαν βυζαντιακοὶ στρατοί, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ πρὸς τὰς πολεμικὰς ταύτας κινήσεις οὔτε νῖκαι συνδέονται μεγάλαι οὔτε καταστροφαί.

ϛ'

Ἕλληνες καὶ Ἀβησσυνοί.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἐδόθη εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἡ εὐκαιρία νὰ δείξωσι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν πρὸς λαόν, ὅστις ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν ἤδη χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς νεωτάτων ἔχει συμπαθῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας, λέγω τοὺς Αἰθίοπας, ὧν ἀπόγονοι εἶνε οἱ σημερινοὶ Ἀβησσυνοί.

Τὴν σημερινὴν Ἀβησσυνίαν ᾤκει ἐκ παλαιοτάτων χρόνων λαὸς τῆς καυκασίας φυλῆς σημιτικὴν λαλῶν γλῶσσαν. Ἤδη δ' ἐνωρὶς οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου, εἰσελάσαντες εἰς τὴν χώραν, διέδωκαν ἐν αὐτῇ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων. Ἔτι δὲ μᾶλλον διεδόθη ἐν τῇ χώρᾳ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν μεταναστευσάν-

των ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων. Οὕτω δ' ἡ πρωτεύουσα τοῦ αἰθιοπικοῦ βασιλείου Ἀξὼμ, ἥτις καὶ Ἄξωμις ἢ Αὔξουμις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, κατέστη τὸ κέντρον βασιλέων, οἵτινες οὐ μόνον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἑλληνικὰς ἐπέγραφον λέξεις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λίθου ἑλληνικὰς ἐχάρασσον ἐπιγραφάς. Ἰδίαν δ' ἀπένεμον λατρείαν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν θεῶν εἰς τὸν Ἄρη, οὗ καὶ υἱοὺς ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς κατὰ τὸ παράδειγμα Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου, ὅστις, εἰσχωρήσας διὰ πολέμου εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ἔστησεν ἐν τῇ παραλίῳ πόλει Ἀδούλῃ, τῇ σημερινῇ Ζούλᾳ, στήλην ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀναγράφουσαν τὰ κατορθώματά του.

Ἡ δὲ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρεσκεύασε παρὰ τοῖς Ἀξωμίταις τὴν ὁδὸν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Εἶνε δὲ ἡ εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴ τῶν Αἰθιόπων ἔργον τοῦ Αἰγυπτίου Φρουμεντίου. Οὗτος μετὰ τοῦ συνεταίρου αὐτοῦ Αἰδεσίου ἔμπορος ὢν καὶ συλληφθεὶς ἦχθη εἰς τὴν ἀξωμιτικὴν αὐλήν, ὅπου ἴσχυσε μὲν μέγα, ὑπῆρξε δ' ὁ πρῶτος παρ' Ἀβησσυνοῖς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολος, ὃν Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐχειροτόνησε τῷ 326 πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Ἀξώμιος.

Ὁ φιλελληνισμὸς δὲ καὶ ὁ χριστιανισμὸς συνέδεσαν οὐκ ὀλίγον τοὺς Ἀξωμίτας πρὸς τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ ὁ μὲν φιλελληνισμὸς αὐτῶν ἦτο τοιοῦτος, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ λατινική, ἠναγκάζετο νὰ ἐπιστέλλῃ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἀξωμιτῶν ἑλληνιστί. Ἡ δὲ πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ προσήλωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ βασιλεῖς ἐπετύπωσαν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὸν σταυρὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦτο ἀρέσει τῇ χώρᾳ.

Καὶ ὑποτελεῖς μὲν τῶν Βυζαντίνων δὲν ἔγειναν οἱ Αἰθίοπες, οἵτινες ἐξηκολούθησαν διατηροῦντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὡς θερμοὶ ὑπέρμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις χώραις καὶ πλησίον τῶν διωκόντων αὐτὸν Ἀράβων καὶ διὰ τὴν σημασίαν ἣν εἶχεν ἡ χώρα αὐτῶν ὡς ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίου ἀπήλαυον τῆς φιλίας τῶν Βυζαντίνων καὶ τῆς προστασίας τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἐθεωροῦντο δὲ τρόπον τινὰ ὡς θρησκευτικοὶ ἅμα καὶ ἐμπορικοὶ τῶν Βυζαντίνων πράκτορες ἐν Ἀφρικῇ καὶ παρὰ τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν Ἀξωμιτῶν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, ὅτε βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστίνου ἀνηγγέλθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 523 εἰς

τὸ Βυζάντιον, ὅτι οἱ Ὁμηρῖται εἶχον φονεύσει Βυζαντίνους πραγματευτὰς ἐρχομένους ἐξ Ἰνδιῶν καὶ διαβαίνοντας ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν, ὅπως διαπεράσωσιν εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν. Ἐκάλουν δ' Ὁμηρίτας οἱ Βυζαντῖνοι τοὺς Χιμιαρίτας, λαὸν συγγενῆ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχαίους Αἰθίοπας, οἰκήσαντα δ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τὰ νότια τῆς ἀραβικῆς χερσονήσου, τὴν Εὐδαίμονα λεγομένην Ἀραβίαν. Τὸ συμβὰν δὲ τοῦτο προεκάλεσε πόλεμον μεταξὺ τῶν Ὁμηριτῶν καὶ τῶν Ἀξωμιτῶν, ὅστις προσέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διότι ἡ μὲν ὁμηριτικὴ δυναστεία ἦτο ἰουδαϊκή, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀβησσυνίας Ἄνδας, ὅστις ἐπωνομάζετο Ἐλλισθεαῖος ἢ Ἐλεσβαάν, ἤτοι εὐλογημένος, ἦτο ἔνζηλος θιασώτης τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπέληξε δ' ὁ πόλεμος οὗτος τῷ 524 εἰς τὴν νίκην τοῦ Ἄνδα καὶ τὴν δι' αὐτοῦ διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις τῆς Ἀραβίας.

Καὶ ἀμέσως μὲν δὲν μετέσχε τοῦ πολέμου τούτου ὁ Ἰουστῖνος. Ἀλλὰ ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀξωμιτῶν διαπεραίωσιν εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, μέρος τοῦ στόλου αὐτοῦ συναπετέλεσαν βυζαντιακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα· παριστάνεται δ' ὁ Ἰουστῖνος παρορμῶν τὸν Ἄνδαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, δι' ἧς συνεπληρώθη ἡ ἐν Ἀραβίᾳ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νέας συνδέων σχέσεις μετὰ τῆς ἀξωμιτικῆς ἐκκλησίας καὶ συντελῶν εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Ὁμηρίταις.

Ἡ ὑποστήριξις δὲ αὕτη, ἣν ὁ Ἰουστῖνος παρέσχεν εἰς τοὺς Ἀξωμίτας, ὅπως ἐπεκτείνωσι μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐκεῖθεν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἑλκύσωσι δὲ καὶ τοὺς Ὁμηρίτας εἰς τὸν χριστιανισμόν, εἶχε καὶ πολιτικὴν ἔννοιαν. Ἀπεσκοπεῖτο δῆλα δὴ δι' αὐτῆς ἡ ἀπόκτησις φίλων, δυναμένων ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσωσι μεγάλως ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πρὸς τὴν Περσίαν, ὡς καὶ πράγματι ἐχρησίμευσαν κατόπιν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα φιλικαὶ διέμειναν αἱ σχέσεις τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν Αἰθιόπων μέχρι τῆς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἐπελθούσης καταλύσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἀφρικῇ. Ἔκτοτε δὲ ὁσημέραι πλεῖον διεχώρισεν ἀπ' ἀλλήλων Ἕλληνας καὶ Ἀβησσυνοὺς ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου καὶ ἡ προβαίνουσα διάδοσις τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐν τῇ ἐνδοτέρᾳ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Ἀβησσυνία δὲν ἐλησμόνησε τὰς παλαιὰς αὐτῆς πρὸς τὸ Βυζάντιον σχέσεις, καὶ διετήρησεν ὡς μόνον ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ἐκείνῃ

τῆς Ἀφρικῆς χριστιανικὸν βασίλειον συμπαθῆ τινα ἀγάπην πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ πάντων τῶν αἰώνων.

Ἐκκλησίαι βυζαντιακοῦ ῥυθμοῦ σώζονται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν Ἀβησσυνίᾳ λελαξευμέναι ἐντὸς βράχων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, καὶ εὐλαβῶς διατηρεῖ ἡ μνήμη τῶν Ἀβησσυνῶν τὰ ὀνόματα Ἑλλήνων ναοδόμων, ὡς τοῦ Κυριάκου ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κτίσαντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Χαραμὴτ τὴν ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην Ἀρμπα-Ἀτσύπη. Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα Ἕλληνες χρυσοχόοι καὶ ζωγράφοι ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διεκόσμησαν τὸ ἀνάκτορον Ἰαοῦ τοῦ Β' τοῦ τῷ 1729 ἀνελθόντος ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Ἀβησσυνίας. Εἰς μεγάλην δὲ δύναμιν ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ φιλελληνικωτάτου ἐκείνου ἡγεμόνος οἱ Ἕλληνες ἐν Ἀβησσυνίᾳ καὶ μεγάλα κατέλαβον ἀξιώματα ἐν τῇ αὐλῇ, διεκρίθησαν δ' ὁ ἐξ Ἴου Γεώργιος καὶ οἱ ἐκ Ῥόδου Πέτρος καὶ Δημήτριος. Διὰ τούτων δ' ἐπὶ τοσοῦτον διεδόθη ἐν Ἀβησσυνίᾳ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἑλληνικήν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν καὶ ἡ μήτηρ του Μάρθα ἐξέμαθον τὴν γλῶσσαν ταύτην, καὶ ὁ Ἰαοῦς λέγεται διατηρῶν ἀλληλογραφίαν μετὰ πολλῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ διαδόχου τοῦ Ἰαοῦ, τοῦ Ἰωᾶ, εὗρεν ὁ τὴν Ἀφρικὴν πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου περιοδεύσας κατὰ τὰ ἔτη 1768 μέχρι τοῦ 1772 Ἄγγλος Ἰωάννης Βρους ἰσχύοντας τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἀβησσυνίᾳ, καὶ ἐν πολλαῖς τῆς χώρας πόλεσιν ὑφίσταντο κοινότητες Ἑλλήνων. Καὶ ἄγνωστος μὲν εἶνε ἡ περαιτέρω ἱστορία τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἀλλ' ὁ φιλελληνισμὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀβησσυνίας δὲν ἔπαυσε μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καθ' οὓς νέα αὐτοῦ δείγματα παρέσχον οἱ αὐτοκράτορες Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης.

γ'

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἀγαθὴ διοίκησις τοῦ Ἰουστίνου δὲν προήρχετο ἐκ τῶν φώτων αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν λείπουσαν παιδείαν καὶ τὴν ἀπραγμοσύνην ἀνεπλήρονεν ἡ πρεσβυτικὴ σύνεσις καὶ ἄλλη τις μεγάλη τοῦ αὐτοκράτορος, ἀληθῶς ἡγεμονικὴ, ἀρετὴ, ἡ προσήκουσα ἐκλογὴ τῶν καταλλήλων ἀνδρῶν, οὓς μετεχειρίζετο ὡς ὄργανα τῆς διοικήσεως, καὶ ἡ ἐπ' αὐτοὺς

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ

ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗΙ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ 'ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ'
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

πεποίθησις. Οὕτω δὴ πανίσχυρος ἦτο παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὡς ὑπουργὸς ὁ χρηστὸς καὶ δεξιὸς Πρόκλος. Οὕτως ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου ἤδη τὸ πρῶτον ἀναφαίνεται ὡς στρατηγὸς ἐν Περσαρμενίᾳ ὁ Βελισάριος, ὅστις ἔμελλεν ἔπειτα νὰ δοξάσῃ τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Τέλος δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως ἵσταται παρέχων εἰς τὸν πρεσβύτην τὴν ὑπηρεσίαν τῶν νεαρῶν αὐτοῦ δυνάμεων ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἔμελλε νὰ κλείσῃ τὸν θρόνον ὡς διάδοχος αὐτοῦ, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστίνου Οὐπράουδα, ἤτοι Δίκαιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαβιώσεώς του εἶχε μετονομασθῆ ἐπὶ τὸ λατινικώτερον Ἰουστινιανός.

Ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε γεννηθῆ τὴν ἑνδεκάτην Μαΐου περὶ τὸ 483 ἐν Δαρδανίᾳ ὡς καὶ ὁ Ἰουστῖνος, ἐκ γονέων σλαβικὴν πιθανῶς ἐχόντων τὴν καταγωγήν· καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Ἰστὸκ ἢ Σαββάτιος, ὡς μετωνομάσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ μήτηρ ἡ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Ἰουστίνου Βιγλινίτσα ἢ Βιγιλαντία. Πάτριον δ' αὐτοῦ πόλισμα ἦτο τὸ Ταυρήσιον, κείμενον πλησίον τῆς γενεθλίου τοῦ Ἰουστίνου πολίχνης Βεδεριανῆς, ὅπερ ἔπειτα, αὐξηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς πόλιν, ἐκαλεῖτο Τετραπυργία ἐκ τῶν τεσσάρων ἐν αὐτῷ πύργων.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, νεαρὸς ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἤδη ὁ θεῖος αὐτοῦ ἴσχυεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀναστασίου, ἔτυχεν ἐξαιρέτου παιδείας, ἀξιωθεὶς τῆς διδασκαλίας τοῦ λογίου πρεσβυτέρου Θεοφίλου. Καὶ εἰς Ῥάβενναν δὲ πρὸς τὸν Θεοδώριχον φαίνεται σταλεὶς ἐκ Βυζαντίου ὡς ὅμηρος, ὅτε καὶ ἔσχεν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον ἐν τῇ αὐλῇ ἐκείνῃ τοῦ Γότθου βασιλέως τῆς Ἰταλίας τὴν νέαν ἄνθησιν τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σπαργῶσαν ἀκμὴν τοῦ νεαροῦ ἐκείνου κράτους, ὡς ἄλλοτε αὐτὸς ὁ Θεοδώριχος ὡς ὅμηρος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λέοντος εἶχεν εἰσδύσει ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὰ μυστήρια τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ.

Νέος δὲ βίος ἄρχεται διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν, ἤδη ἄγοντα τὸ τριακοστὸν πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος, σὺν τῇ ἀνόδῳ τοῦ Ἰουστίνου εἰς τὸν θρόνον. Εἰσελθὼν εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν σύγκλητον, ἀνέρχεται εἰς ὁσημέραι μεγαλείτερα ἀξιώματα. Ἀλλ' ἰδίως μετὰ τὸν φόνον τοῦ Βιταλιανοῦ (519), εἰς ὃν καὶ συνήργησε, καθ' ἃ λέγεται, ἀνακηρυχθεὶς διάδοχος αὐτοῦ ὡς στρατηλάτης, γίνεται ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ θείου. Λαμβάνει δὲ κατ' ὀλίγον εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐνεργὸν μέρος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστίνου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἁπλῆ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ δὲ Ἰουστῖνος οὐ μόνον πλήρη συνείδησιν

εἶχε τῆς ἐπιρρώσεως ἣν ἐλάμβανεν ὁ θρόνος αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ, ἀλλὰ καὶ προώριζεν αὐτὸν ὡς διάδοχον, ἅτε ὢν ἄτεκνος. Ἤδη ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο πατρίκιος καὶ στρατηγός, καὶ, τοῦθ' ὅπερ ἐσήμαινεν ἀκόμη περισσότερον, εἶχεν εἰσποιηθῆ ὑπὸ τοῦ θείου ὡς θετὸς αὐτοῦ υἱός. Ἀλλὰ κατὰ τύπους δὲν ἦτο ἀκόμη συμβασιλεὺς τοῦ Ἰουστίνου.

Ἡ σύγκλητος παρώρμα ἤδη τὸν αὐτοκράτορα νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο δεῖγμα τῆς εὐνοίας. Ἀλλ' ὁ Ἰουστῖνος τότε μόνον ἐκήρυξε καὶ κατὰ τύπους συνάρχοντα τὸν Ἰουστινιανόν, ὅτε, ἀσθενήσας τὴν 1 Ἀπριλίου τοῦ 527, ἠσθάνθη προσεγγίζον τὸ τέλος αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας, τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ὁ νέος αὔγουστος ἐστέφετο ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐφημίου. Μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας, τὴν 1 Αὐγούστου, ἀπέθνησκεν ὁ Ἰουστῖνος, ἄγων ἡλικίαν ἐτῶν ἑβδομήκοντα ἑπτά, καὶ κατελάμβανε τὸν θρόνον μόνος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων.

δ'

Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα.

Ἤδη ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ πατριάρχης ἔστεψε τὸν Ἰουστινιανόν, ὑπῆρξεν ἡμέρα χαρᾶς διὰ τοὺς δήμους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὸ τῶν ὁποίων, συνηθροισμένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, παρέστη ὁ νέος αὔγουστος μετὰ τὴν στέψιν. Τὸ βασιλικὸν στέμμα ἐφαίνετο προσῆκον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ μεσοκόπου ἐκείνου ἀνδρός, οὗ τὰς ἀρετὰς ἤδη ἐγνώριζον οἱ ὑπήκοοι τοῦ Ἰουστίνου. Ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς ἐκείνης μορφῆς τοῦ νέου αὐγούστου, ὅστις εἶχε τὸ μὲν ἀνάστημα κατὰ βραχὺ μεῖζον τοῦ μετρίου, τὸ σῶμα μᾶλλον εὔσαρκον καὶ τὸ πρόσωπον στρογγύλον, τὸ δὲ βλέμμα χαροπὸν καὶ εὐπερίστροφον καὶ τὴν κεφαλὴν ὑποφάλακρον, ἀπετυποῦτο εὐφυία ἀσυνήθης καὶ θέλησις σιδηρᾶ καί τι τὸ δεσποτικόν. Οὐχ ἧττον δ' αὐτοῦ ἐγνώριζεν ἡ Κωνσταντινούπολις τὴν γυναῖκα, ἥτις παρίστατο πλησίον αὐτοῦ, καὶ εἶχε πρὸ ὀλίγου στεφθῆ μετ' αὐτοῦ ὡς αὐγοῦστα. Ἦτο δὲ αὕτη Θεοδώρα ἡ σύζυγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τῆς Θεοδώρας ἔχομεν δύο εἰκόνας διαφόρους ἀλλήλων, γραφείσας ἀμφοτέρας ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός, τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκοπίου τοῦ ἐκ Γάζης, ὅστις ὡς σύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ

στρατηγοῦ Βελισαρίου, ἀκολουθήσας αὐτὸν εἰς τοὺς πλείστους τῶν πολέμων του, ἀνῆκεν οὕτως εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ, συμμετασχὼν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῆς ἐπ' αὐτοῦ δράσεως, ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τά τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα. Ἀλλὰ περίεργον εἶνε, ὅτι ὁ Προκόπιος ἐν ᾧ ἐν τῇ *Περὶ κτισμάτων* συγγραφῇ του, περιγράφων τὰ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καθ' ὅλον τὸ κράτος γενόμενα κτίρια, ἀμερίστους παρέχει ἐπαίνους εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν, ἐν μὲν τῷ προγενεστέρῳ αὐτοῦ ἔργῳ, τῷ *Ἱστορικῷ ἐν βιβλίοις ὀκτὼ*, ἐκθέτει τοὺς πρὸς τοὺς Πέρσας, τοὺς Βανδήλους καὶ τοὺς Γότθους πολέμους μετὰ φιλαληθείας οὐδεμίαν ἐγκρυπτούσης κολακείαν, ἐν δὲ τοῖς κατόπιν συνταχθεῖσι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δημοσιευθεῖσιν *Ἀνεκδότοις* πολλαχῶς καταφέρεται κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας, τοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀντωνίνης. Ἐκ πρώτης δ' ἀπόψεως τοιαύτη φαίνεται ἡ διαφορὰ τῆς ἐξεικονίσεως τῶν δρώντων τούτων προσώπων μεταξὺ τῶν Ἀνεκδότων καὶ τῶν λοιπῶν συγγραφῶν, ὥστε καὶ ὑπετέθη, ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα δὲν εἶνε ἔργον αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου. Ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν Ἀνεκδότων ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας συγγραφὰς ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ τούτων συγγραφεὺς εἶνε ὁ Προκόπιος, θελήσας νὰ γνωρίσῃ δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπιγενεστέρους ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν περὶ πραγμάτων, ἅτινα ἐδυσωπεῖτο νὰ ὁμολογήσῃ ἐφ' ὅσον ἔζη μὲν αὐτός, εὑρίσκετο δὲ μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ ὁ Ἰουστινιανός.

Οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ Θεοδώρα ἐν μὲν τῷ Περὶ κτισμάτων εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ὡς ἔχουσα κάλλος τοιοῦτον, ὥστε ὅλως ἀδύνατον ἦτο εἰς ἄνθρωπον νὰ περιγράψῃ τὴν εὐπρέπειαν αὐτῆς διὰ λόγου ἢ νὰ πομιμηθῇ αὐτὴν δι' εἰκόνος, ἐν δὲ τοῖς Ἀνεκδότοις ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἁπλῶς εὐπρόσωπος καὶ εὔχαρις. Τὸ δ' ἀνάστημα αὐτῆς ἦτο βραχὺ καὶ ἡ ὄψις ὠχριῶσα. Ἀλλ' ἡ ὠχρότης αὐτῆς δὲν ἦτό τις νοσώδης καὶ ἀποκρουστικὴ, ἦτο δὲ μόνον τόση, ὅσον νὰ ἐπιχύνηται εἰς τὸ πρόσωπον ἡ συμπαθὴς ἐκείνη ὑπόχλωρος χροιὰ ἡ οὐκ ἀσυνήθης εἰς τὰς ἀνατολίτιδας, ἧς τὸ ἡδυπαθὲς ηὔξανε τὸ γοργὸν τῆς βασιλίσσης καὶ ἀεικίνητον βλέμμα.

Τοῦ βλέμματός της τὴν λάμψιν δὲν εἶχον σβέσει τῶν νεανικῶν της νυκτῶν αἱ ἀγρυπνίαι καὶ τοῦ προτέρου της τρικυμιώδους βίου ἡ ἀσωτία. Ἀληθῶς ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν εἶχεν ἀχθῇ εἰς τὸν νυμ-

φῶνα ἀγνὴ ἀπό τινος παρθενῶνος, ἀλλὰ συνεμερίσθη τὴν βασίλειον κλίνην ἀφ' οὗ πρῶτον τῆς ἰδίας αὐτῆς κλίνης εἶχεν ἐπιβῆ ἡ ἀγορά.

Ἡ Θεοδώρα ἦτο θυγάτηρ Ἀκακίου τινός, ἀρκτοτρόφου τῆς φατρίας τῶν Πρασίνων ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Θανὼν δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου ὁ θηριοκόμος, ἀφῆκεν ὀρφανὰ τρία κοράσια, ὧν τὸ πρεσβύτατον εἶχε μόλις που συμπληρώσει τὸ ἕκτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τῶν θυγατρίων ἐκείνων τὸ δεύτερον ἦτο ἡ Θεοδώρα. Αὐξανομένων δὲ τῶν κορασίων, ἡ πτωχεία ὤθησε τὴν μητέρα νἀναβιβάσῃ αὐτὰ ἐπὶ τῆς ἀμφιθεατρικῆς σκηνῆς, ὅπως κερδήσωσι τὸν ἄρτον αὐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Θεοδώρα, μικρὰ οὖσα, παρεῖχεν ἁπλῶς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πρεσβυτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Κομιτώ, εἶτα δ' αὐξηθεῖσα ἔτερπε καὶ αὐτὴ τοὺς θεατὰς τοῦ ἀμφιθεάτρου τῶν Βενέτων. Ἀλλ' ἂν πιστεύσωμεν τὸν Προκόπιον, οὔτε ὡς αὐλήτρια, οὔτε ὡς ψάλτρια ἢ ὀρχηστρὶς διεκρίθη, ἀλλ' ἡ σύμπασα αὐτῆς τέχνη συνίστατο εἰς τὴν ἀπαράμιλλον μιμικὴν καὶ τὸ ἐξόχως σκωπτικὸν καὶ ἀναιδὲς τῆς γελωτοποιίας. Ἀλλ' ἀπὸ τοιαύτης τινὸς πρὸ τοῦ πλήθους ἀναισχυντίας μέχρι τῆς ὄπισθεν τῶν παρασκηνίων μετὰ τῶν μίμων καὶ γελωτοποιῶν ἀσελγοῦς ἀναστροφῆς ἓν καὶ μόνον ὑπῆρχε βῆμα. Οὕτω δ' ἡ ὡραία ὀρφανὴ ἐβυθίζετο κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Προκοπίου ὁσημέραι βαθύτερον εἰς βόρβορον ἀνηθικότητος δυσώδη. Ἀφ' οὗ δ' ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσικχάνθη πλέον τὰς πάντοτε νέας ἐπιτεχνήσεις τῆς ἀσωτίας της, περιῆλθεν ἡ Θεοδώρα τὴν Ἀφρικὴν καὶ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν ὡς ἑταίρα, ἔπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐπαναφέρουσα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς βασιλευούσης τὸ κάλλος αὐτῆς, ὀλίγον καταβεβλημένον ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι μέχρις εἴκοσι καὶ πέντε καὶ ἐκδεδιητημένον ὑπὸ τῆς πορνικῆς ἀκολασίας.

Καίπερ εἰς τὸν ὅλεθρον ἐκεῖνον βεβυθισμένην ἰδὼν, ἠράσθη τῆς Θεοδώρας ὁ Ἰουστινιανὸς καθ' ὃν ἤδη χρόνον ἦτο περιβεβλημένος μεγάλην ἰσχὺν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰουστίνου. Κατισχύσας δὲ τέλος παντὸς ἀπαγορευτικοῦ νόμου, πάσης προλήψεως καὶ πάσης ἀντιστάσεως ἐκ μέρους τῶν οἰκείων, ἀνώρθωσε τὴν πεπτωκυῖαν, καταστήσας τὴν πρώην παλλακίδα του νόμιμον σύζυγον περὶ τὸ 523 μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἰδίας αὐτοῦ μητρὸς καὶ ἀναβιβάσας ἔπειτ' αὐτὴν ἐπὶ τὸν θρόνον.

Πρὸς τὴν τοιαύτην εἰκόνα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Θεοδώρας, ἣν παρέχει ὁ Προκόπιος, δὲν συμφωνοῦσιν ἄλλαι μαρτυρίαι, δι' ὧν ὁμολογεῖται τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ μάθησις καὶ ἡ παιδεία καὶ

ἐξαίρεται ἡ δι' ὅλου τοῦ βίου ἀφοσίωσις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὴν σύνευνον αὐτοῦ. Καὶ ἄλλη δ' ἀπόδειξις φέρεται περὶ τῆς δυσπιστίας, ἥτις πρέπει νὰντιταχθῇ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Γαζαίου ἱστορικοῦ, τὸ γεγονὸς, ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀντιπολίτευσιν τὴν ἀντιταχθεῖσαν ἐνίοτε πρὸς τὴν βασίλισσαν παρὰ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατ' αὐτὴν τὴν λεγομένην στάσιν τοῦ Νίκα, ὅτε βαρεῖται ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐξετοξεύθησαν ὕβρεις περὶ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐδεμία ἠκούσθη προσβολὴ περὶ προτέρου τῆς Θεοδώρας ἀσέμνου βίου.

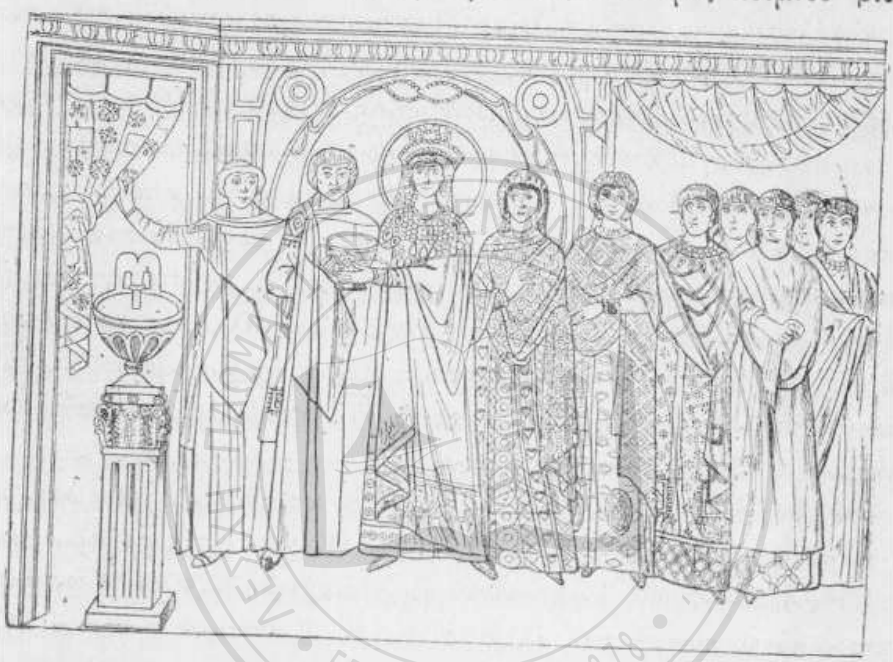

Η ΘΕΟΔΩΡΑ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΑΥΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ
Ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν Ἁγίῳ Βιταλίῳ τῆς Ῥαβέννης.

Ἀλλ' ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ πρότερος τῆς Θεοδώρας βίος, μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν θρόνον παρίσταται αὕτη ὡς ἀξία αὐτοῦ σύζυγος. Εἰς μὲν τὴν αὐλὴν παρέχει αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν, εἰς δὲ τὸν θρόνον δύναμιν καὶ κράτος. Αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἄλλως σθεναρὰ θέλησις ἐφαίνετο καμπτομένη πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς βασιλίδος, ἥτις πολλάκις παρουσιάζεται αὐτὴ μᾶλλον ἄρχουσα ἀντὶ τοῦ ἀνδρὸς, κατὰ δὲ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ σώζει τὸν σαλευόμενον τοῦ συζύγου θρόνον. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ, εἰς ἣν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰσάγεται ἀσιατική τις μεγαλοπρέπεια καὶ ὄγκος ἐθιμοτυπίας σεσοφισμένης, ἡ Θεοδώρα γίνεται τὸ κέντρον πάσης δουλοπρεποῦς τῶν περὶ τὴν βασιλείαν ἐκδηλώσεως, καὶ περιβάλλει αὐτὴν σέλας λαμπρό-

τητος ἰσοθέου. Οἱ προσερχόμενοι εἰς τὰ βασίλεια πατρίκιοί τε καὶ μὴ ἔπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, καὶ ἠσπάζοντο τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ ξένοι πρέσβεις μεθ' ὁμοίων ἐνδείξεων λατρείας προσεκύνουν τὴν αὐτοκράτειραν.

Αἱ κακαὶ γλῶσσαι δὲν ἔπαυσαν διηγούμεναι περὶ τῆς Θεοδώρας, ὅτι καὶ ὡς αὐτοκράτειρα εἶχε περὶ ἑαυτὴν ἐν τιμῇ τινας τῶν συντρόφων τῆς προτέρας αὐτῆς ἀκολασίας, τὴν Χρυσομαλλὼ, τὴν Ἰνδαρὼ, τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλ' ἡ εἴδησις αὕτη, δι' ἧς τἀνάκτορα παριστάνονται μεταβαλλόμενα εἰς οἶκον ἀπωλείας, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου περὶ τῆς φροντίδος, ἣν ἐλάμβανεν ἡ βασίλισσα περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀκολασίας. Ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι, συναγείρασά ποτε ἐκ μέσης τῆς ἀγορᾶς ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας γυναῖκας τῶν τριόδων, ἔστειλεν αὐτὰς εἰς τὸ κατὰ τὴν ἀπέναντι ἀσιατικὴν παραλίαν μοναστήριον τῆς Μετανοίας. Ἓν μόνον δύναται νὰ πιστευθῇ περὶ τῆς Θεοδώρας, ὅτι ἀποκατέστησεν ὡς καλὴ συγγενὴς τὰς ἀδελφὰς καὶ ἐπιμόνως ἐπροστάτευσε πάντοτε τὰς φίλας, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ὑπ' αὐτῆς παρεχομένης προστασίας δεχομένη θυμιάματα καὶ αὐξάνουσα τὴν ἐν τῇ αὐλῇ δύναμίν της, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως κατώρθονε καὶ διὰ τῶν ἀφθόνων ἐλεῶν, ἃ παρεῖχε.

Ἀληθῶς δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἰσχὺς, ἣν ἀπέκτησεν ἡ Θεοδώρα, καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τὸν Ἰουστινιανόν. Οὐ μόνον τῆς μεγάλης οἰκοδομικῆς δράσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ συμμετέσχεν ἡ βασίλισσα ὡς ἀκούραστος αὐτοῦ συνεργάτις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ πολιτείαν ἀνεμίχθη καὶ τῆς διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας ἐκοινώνει καὶ εἰς τοὺς πολέμους παρώρμα τὸν σύζυγον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν νομοθετικὴν ἐνέργειαν τοῦ βασιλέως ἐπέδρασεν. Ἐν γένει δὲ ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ ἄνευ τῆς Θεοδώρας, οὐδ' ὁ *ἄρχων τῶν δαιμόνων*, ὡς ἀπεκάλεσαν τὸν Ἰουστινιανὸν οἱ ἐχθροί του, δύναται νὰποσπασθῇ ἀπὸ τῆς *δαιμονοδώρας*, ἥτις ἦγε καὶ ἔφερε καὶ αὐτὸν καὶ τὸ κράτος.

ε'

Ἡ αὐλὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὡς ἡ Θεοδώρα ἐπετύπωσε τὴν σφραγῖδα τῆς θελήσεως καὶ τοῦ πνεύματός της εἰς τὴν πολιτικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ τὰ κτίσματα τοῦ Ἰου-

στινιανοῦ καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν καὶ νομοθετικὴν δρᾶσιν, οὕτω τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀντιλαλοῦσι κυρίως ἓν ὄνομα, ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ βασιλέως, τὸ ὄνομα τοῦ Βελισαρίου.

Ὁ Βελισάριος ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμπατριώτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἱκανῶς νεώτερος αὐτοῦ, ἅτε γεννηθεὶς περὶ τὸ 505. Συνετέλεσε δ' εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς δοξασμὸν τῆς βασιλείας διὰ τοῦ ξίφους αὐτοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς ἐμπειρίας, ἀναδειχθεὶς ὁ ἐνδοξότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ αἰῶνος καὶ ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη περιαγαγὼν νικηφόρον τὸ λάβαρον τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατὰ τῶν Οὔννων. Οὐδεὶς τῶν στρατιωτῶν ἠδύνατο ἐν τῇ κρισίμῳ τῆς μάχης ὥρᾳ νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ εὐρύνοντος τὰ στέρνα τοῦ γενναίου στρατηγοῦ. Οὐδεὶς ἀνεδεικνύετο καρτερικώτερος αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ, ἐπιμονώτερος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προδιαγεγραμμένου προγράμματος. Ἀλλ' ὅτε ὁ στρατηγὸς ἐπέστρεφε νικηφόρος ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου καὶ κατέθετε τὰς δάφνας του πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλέως, οὐδεὶς ἦτο πιστότερος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς δειλότερος καὶ ἀφανέστερος αὐτοῦ δοῦλος τῆς βασιλείας. Οὐδ' ἔκλινε τὴν κεφαλὴν ὁ στρατηλάτης πρὸ μόνου τοῦ βασιλείου ζεύγους, ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἦτο ἐν τῷ οἴκῳ πειθήνιον καὶ ἑτεροκίνητον ὄργανον τῆς συζύγου Ἀντωνίνης.

ΛΑΒΑΡΟΝ

Ἀντωνῖνα ἡ σύζυγος τοῦ Βελισαρίου ἦτο γύναιον ὅλως ἀνάξιον τοῦ στρατηγοῦ. Ἡ μὲν μήτηρ αὐτῆς ἦτο γυνὴ τῆς θυμέλης ἀκόλαστος, ὁ δὲ πατὴρ ἡνίοχος τοῦ ἱπποδρόμου ὡς καὶ ὁ πάππος. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον τοῦ γένους αὐτῆς ἐπονείδιστος ἦτο τῆς Ἀντωνίνης ὁ βίος. Συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Βελισαρίου, καίπερ νεωτέρου αὐτῆς ὄντος, ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν γάμον διαβιοῦσα ἀσέμνως καθ' ἃ καὶ πρότερον καὶ ἐξαπατῶσα τὸν σύζυγον ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς στρατείαις, εἰς ἃς ἠκολούθει αὐτόν. Ἐν ᾧ δὲ οὐδεὶς ἠγνόει ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὸν σκανδαλώδη τῆς γυναικὸς βίον, μόνος ὁ ἀφελὴς σύζυγος ἠπατᾶτο ἢ ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμούς, προσποιούμενος, ὅτι οὐδὲν ἔβλεπεν. Ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα τῆς συζυγικῆς ἀπιστίας ἡ Ἀντωνῖνα προσέφερεν

εἰς τὸν Βελισάριον γενναίαν ὑποστήριξιν, οὐ μόνον διὰ τῆς φιλίας αὐτῆς μετὰ τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς πανούργου ῥᾳδιουργίας ἐνισχύουσα τὴν θέσιν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἀρρενωποῦ χαρακτῆρος, τοῦ δεσποτικοῦ τρόπου καὶ τῆς ἀκλινοῦς καρτερίας γινομένη πολλάκις ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χείρ.

Ὅλως δὲ διάφορος τοῦ Βελισαρίου τὸν χαρακτῆρα ἦτο ὁ ἕτερος στρατηγὸς ὁ δοξάσας τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Ναρσῆς. Καταγόμενος ἐκ Περσαρμενίας ὁ εὐνοῦχος οὗτος συμμετέσχεν ἤδη τοῦ πρώτου πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου τοῦ Βελισαρίου, ταχέως δὲ προήχθη διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν εἰς τὴν βασιλείαν κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ καὶ τῆς δυσεφίκτου δολορροφίας. Ἀλλὰ τὸ θέατρον ἐν ᾧ κυρίως διεκρίθη ὁ Ναρσῆς ὑπῆρξεν ἡ Ἰταλία, ὅπου ἠνδραγάθησε μὲν ἀγωνισθεὶς κατὰ τῶν Γότθων ἐπιφανῶς, ὑπῆρξε δ' ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ὁ πρῶτος ἐν τῷ ἐξαρχάτῳ τῆς Ῥαβέννης ἔξαρχος τῶν Βυζαντίνων, ἀναδείξας ἐν τῇ διοργανώσει τῶν νέων ἐκείνων κτήσεων τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου ὡς διοικητὴς ἀρετὰς οὐχὶ κατωτέρας τῶν στρατηγικῶν του τροπαίων.

Ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἐξέχει διὰ μόνα τὰ πολεμικὰ αὐτῆς ἆθλα. Ἔργον αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν μόνον αἱ κατακτήσεις, ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς αὐτὰς βαίνουσιν ἡ διοικητικὴ ἀναδιοργάνωσις, ἡ νομοθετικὴ ἐνέργεια, τὰ κτίσματα. Ὡς λοιπὸν ἐγνωρίσαμεν τοὺς ἐπιφανεῖς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀρχιστρατήγους τῶν νικηφόρων αὐτοῦ στρατιῶν, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τοὺς κυριωτάτους περὶ αὐτὸν ἀντιπροσώπους τῆς εἰρηνικῆς δράσεως, δι' ἧς ἀπηθανατίσθη τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἡ διοίκησις ἐχρεώστει τὰ μέγιστα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ἐπιφανέστατος ἦτο Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης. Ὁ πανίσχυρος οὗτος ὑπουργὸς οὔτ' ἐπὶ παιδείᾳ διεκρίνετο, οὔτ' ἐπὶ ἰδιωτικαῖς ἀρεταῖς. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Αἱ δὲ περὶ ἠθικῆς ἰδέαι του δὲν ἦσαν πολὺ προηγμέναι, καὶ τὸ πολιτεύεσθαι ἐθεώρει ἀπροκαλύπτως ὡς μέσον πλουτισμοῦ. Οὔτε θεοῦ φόβος, οὔτε αἰδὼς ἀνθρώπων κατέστελλε τὰς πλεονεκτικὰς αὐτοῦ διαθέσεις. Ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ πεπλασμένος ἐκ φύσεως πρὸς θησαυρισμόν. Χαρακτηριστικῶς δ' ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, ὅτι μέχρι μὲν τοῦ προγεύματος ἠσχολεῖτο εἰς τὴν διαρπαγὴν τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐδαπάνα εἰς μέθην καὶ

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΟΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

κραιπάλην καὶ ἀσωτίαν παντοδαπὴν, κατασπαταλῶν τὰ ἄνομα τῆς πρωίας κέρδη.

Ἀλλ' ὁ ἅρπαξ ἐκεῖνος καὶ σπάταλος εἶχε μεγάλην πολιτικὴν ἀξίαν, δι' ἧς σπουδαίας παρέσχεν ὑπηρεσίας εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐν ᾧ κατὰ τἆλλα ὡμοίαζέ πως τὸν ἀρχαῖον Ἀλκιβιάδην, πρὸς τὴν ἀκράτειαν τοῦ δυστραπέλου ἐκείνου Ἀθηναίου συνεδύαζε τὴν εὐφυᾶ διορατικότητα καὶ ἐπίκαιρον ἐπινοητικότητα τοῦ Θεμιστοκλέους. Ὡς τοῦ Νεοκλέους ὁ υἱὸς, οὕτως ἦτο καὶ ὁ Καππαδόκης ἱκανώτατος νὰ γνωρίσῃ μὲν τὸ δέον γενέσθαι, νὰ εὕρῃ δὲ τὴν λύσιν ζητημάτων ἀπόρων καὶ περιπλόκων. Ὡς εἰκὸς δὲ, τοιαύτην ἔχων φύσεως ἰσχὺν ὁ Ἰωάννης καὶ τοιαύτην δύναμιν θελήσεως καὶ ἐπιμονὴν, ἥκιστα ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς Θεοδώρας, ἧς δὲν ἠνείχετο νὰ γείνῃ ὑποπόδιον. Ἡ Θεοδώρα, ἥτις εὐκόλως εἶχε κατορθώσει νἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Παφλαγόνα ἐπιστολογράφον, ἤτοι μυστικὸν γραμματέα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Πρίσκον ἀποπειραθέντα νἀντιτείνῃ εἰς αὐτὴν, ἡ ἐπίμονος βασίλισσα, ἥτις ἔβλεπεν ἀμειλίκτως πίπτοντας ἢ θανατουμένους πάντας τοὺς εἰς αὐτὴν ἐπιπροσθοῦντας, ἐφαντάσθη, ὅτι μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας θὰ ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν Ἰωάννην. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς οὔτ' αἱ παρακλήσεις αὐτῆς ἴσχυσαν παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ, οὔτ' αἱ διαβολαί. Ἀλλὰ τέλος φοβερὰ δολοπλοκία τῆς δαιμονοδώρας ἐσάλευσε τὴν εἰς τὸν πιστὸν θεράποντα πεποίθησιν τοῦ ἄρχοντος τῶν δαιμόνων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἰωάννης καθῃρέθη μετὰ δεκαετῆ ἐν ὅλῳ ἀρχὴν, καὶ, ἐξορισθεὶς εἰς τὴν Ἀφρικὴν, κατέλυσε τὸν βίον οἰκτρῶς.

Οὐχ ἧττον δὲ τοῦ Ἰωάννου ἰσχυρὸς ὑπῆρξε παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ ὁ Τριβωνιανὸς, ὃν οὐ μόνον εἰς μεγάλα διοικητικὰ ἀξιώματα ἀνύψωσεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ κυριώτατον κατέστησεν ὄργανον τῆς νομοθετικῆς του ἐνεργείας. Ὁ Τριβωνιανὸς κατήγετο μὲν ἐκ Παμφυλίας, κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς Ἰωάννην τὸν Καππαδόκην ἐκοσμεῖτο ὑπὸ παιδείας ἐκτάκτου καὶ ἦτο γλυκὺς καὶ αἱμύλος τοὺς τρόπους. Καὶ ἡ μὲν περιουσία τῆς μαθήσεως αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐξεῖχεν ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους, ἐνεδείκνυεν αὐτὸν ὡς τὸν ἄνδρα, ὃν μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως ἠδύνατο νὰ περιβάλῃ ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς προεδρίας τῆς ἐπιτροπείας, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ κωδικοποίησις τῶν νόμων. Διὰ δὲ τῆς προσηνείας τῶν τρόπων καὶ τῆς χάριτος ἐπεσκίαζε μέχρι τινὸς τὴν μόνην κακίαν, ἥτις ἤσχυνε τὴν ἀχανῆ αὐτοῦ πολυμάθειαν, τὴν φιλαργυρίαν. Ἀληθῶς φαίνεται ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ Τριβωνιανὸς δὲν ἦτο ἀνώ-

τερος χρημάτων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ὑπὸ δαιμονίας τινὸς δίψης χρυσοῦ ἐλαυνόμενος, τὰ πάντα ὑπέτασσεν εἰς τὸ κέρδος. Ἦτο δὲ τὸ πάθος τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ἀξιοκατακριτότερον, καθ' ὅσον ἡ δωροδοκία ὤφειλε κατὰ καθῆκον νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀσυμβίβαστος πρὸς τἀξιώματα τοῦ Τριβωνιανοῦ, κατέχοντος μὲν τὴν ἀρχὴν κοιαίστωρος, ἀνάλογον οὖσαν πρὸς τὴν τοῦ παρ' ἡμῖν ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης, προϊσταμένου δὲ τῶν νομοδιδασκάλων, εἰς οὓς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ διαρρύθμισις τῆς νομοθεσίας. Ὁ Τριβωνιανός, καπηλευόμενος τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ ἀπεμπολῶν χάριν κέρδους τοὺς νόμους, παρέβλεψε μὲν ἐνίοτε διὰ τῶν πρὸς τὸ χρῆμα ἀντιμετρουμένων ἀντιφατικῶν αὐτοῦ διατάξεων τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἐμείωσε δὲ τὸν εἰς αὐτὸν διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸ μέγα νομοθετικὸν αὐτοῦ ἔργον ἄλλως ὀφειλόμενον ἀμέριστον θαυμασμόν.

Παρ' ὅλα δ' αὐτῶν ταῦτα τὰ ἐλαττώματα οἱ ἄνδρες περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος ἦσαν βεβαίως οἱ ἄριστοι τῶν συγχρόνων, ὑπερτεροῦντες μὲν αὐτοὺς διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, ἐν ὑπερβολῇ δὲ ἴσως κακιζόμενοι διὰ τὰς κηλῖδάς των. Κατὰ ταῦτα δ' ἀποδεικνύεται ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχων ταύτην τὴν μεγάλην ἀρετὴν ἡγεμόνων ὑπερόχων, τὸ νὰ διαγινώσκῃ μετ' ὀξυνοίας τίνες τῶν περὶ αὐτὸν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἄριστα ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός του.

Μετὰ τοῦ βασιλικοῦ δὲ προγράμματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοσοῦτον ἀναποσπάστως συνδέεται ἡ οἰκοδομικὴ τοῦ βασιλέως ἐνέργεια, ὥστε εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας τὴν αὐλὴν αὐτοῦ πρέπει νὰ ταχθῶσιν οἱ δύο ἀρχιτέκτονες οἱ συνδέσαντες ἐς ἀεὶ τὸ ὄνομά των μετὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος.

Ὁ Ἰουστινιανός, ἀναθέτων τὴν κτίσιν τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὸν Ἀνθέμιον, ἐγνώριζεν ὁποία ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἀξία οὐ μόνον ὡς ἀρχιτέκτονος, ἀλλὰ καὶ ὡς μηχανικοῦ. Ὁ Ἀνθέμιος, ἀνήκων εἰς οἶκον ἐκ Τράλλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιφανῆ διὰ τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἐπίδοσιν, εἶχεν ἤδη διακριθῆ ἐν τῇ πατρίδι ὡς ἄριστος μαθηματικὸς καὶ ἀρχιτέκτων, ὡς διεκρίνετο ἐν τοῖς γραμματικοῖς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μητρόδωρος. Τὴν ἀδελφικὴν δὲ ταύτην δυάδα καλέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰουστινιανός, εἰς τὸν Ἀνθέμιον ἀνέθηκε τὴν σχεδίασιν καὶ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ πεπαιδευμένος αὐτοκράτωρ δὲν ἠπατᾶτο ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ. Ἀληθῶς ὁ Ἀνθέμιος εἶχε δείξει τὴν μαθηματικὴν αὐτοῦ σοφίαν ἐν τῇ *Περὶ παραδόξων μηχανημάτων*

συγγραφῇ του καὶ ἐν ἄλλοις μηχανικοῖς ἔργοις. Ὁ δὲ ἀνὴρ, ὅστις διὰ τῶν πραγμάτων εἶχε δείξει ὅτι ὡς μηχανικὸς προέβαινε πολὺ περισσότερον τοῦ τε Ἀρχιμήδους καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἥρωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ ὡς δυνάμεως κινητικῆς, ἦτο εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἁρμόδιος νἀναλάβῃ τὴν κτίσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ναοῦ, καθ' ἣν ὁ δαιμόνιος αὐτοῦ νοῦς ἐπεχείρησε νὰ ἐπιλύσῃ τὸ δύσκολον πρόβλημα τῆς συνενώσεως τοῦ τρούλλου πρὸς τὸ σύνηθες σχῆμα τῆς κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλικῶν ναοδομίας.

Θανόντα δὲ τὸν Ἀνθέμιον πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ ὅλου ἔργου ἀνεπλήρωσεν ὁ ἐκ Μιλήτου Ἰσίδωρος, οὐ μόνον αὐτὸς ὢν ἄξιος λόγου μηχανικὸς, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἀναδείξας προέχοντας ἐν ταῖς μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις. Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν θὰ ἴδωμεν αὐτὸν ἐπισκευάζοντα τὸν ἐκ σεισμοῦ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς οἰκοδομῆς διαρραγέντα μέγαν τροῦλλον τῆς Ἁγίας Σοφίας, δεικνύει, ὅτι ὁ Μιλήσιος ἀρχιτέκτων ἦτο κατὰ πάντα ἐφάμιλλος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἄξιος ἀληθῶς νὰ ἐφελκύσῃ ὡς ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐκλέξαντος καὶ τοὺς περὶ ἑαυτὸν καλλιτέχνας μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης ὀξυνοίας, μεθ' ἧς καὶ πάντας τοὺς ἀναδείξαντας τὴν βασιλείαν αὐτοῦ περιφανῆ.

ς'

Ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πρῶτος πόλεμος.

Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ὁ Βελισάριος, ὅστις εὑρίσκετο ἤδη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου εἶχε συμμετάσχει ἀνεπιτυχῶς τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου, διωρίσθη φρούραρχος ἐν Δάρας, ἐν τῇ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Περσίας ὀχυρᾷ ἐκείνῃ πόλει, ἣν εἴδομεν ὀχυρουμένην ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς, βλέπων τὸ ἔκρυθμον τῶν πρὸς τὴν Περσίαν σχέσεων τοῦ κράτους καὶ θέλων ἔτι μᾶλλον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ πρὸς αὐτὴν σύνορα, ἔστειλεν εἰς τὸν Βελισάριον ἀρχομένου τοῦ 528, ὀλίγους δῆλα δὴ μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του, τὴν διαταγὴν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς οἰκοδομήσεως νέου φρουρίου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀριστερὰν τῆς Νισίβιος. Ἀλλ' ἂν ὁ Καβάδης, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πρὸς τοὺς Ἐφθαλίτας μακροῦ πολέμου, εἶχεν ἀναγκασθῇ νἀνεχθῇ τὴν τείχισιν τοῦ Δάρας, οἱ Πέρσαι οὐδεμίαν εἶχον τώρα διάθεσιν νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν νέαν διὰ τῆς ὀχυρώ-

σεως τοῦ χωρίου Μίνδονος ἐνίσχυσιν τῶν Βυζαντίνων. Ἀποφασισθείσης δὲ τῆς διὰ τῶν ὅπλων παρακωλύσεως τοῦ ἔργου, ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς ἀντὶ τοῦ γηραιοῦ Καβάδου ὁ νεώτερος υἱὸς αὐτοῦ Ξέρξης μετὰ τοῦ πρωτοστρατήγου ἢ μιρράνου, ὡς ἐκάλουν τὸ ἀξίωμα οἱ Πέρσαι, Περόζου.

Ἡ περσικὴ στρατιά, συγκειμένη ἐκ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, διέβη τὰ σύνορα, καὶ, εἰσελάσασα εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, παρεκώλυσε τοὺς τειχοποιοὺς τῶν Βυζαντίνων. Ὅτε δ' ὁ Βελισάριος, λαβὼν ἐν τῷ μεταξὺ νέας ἐπικουρίας ἐκ Συρίας, ἐθάρρησε νὰντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, οἱ Πέρσαι ἐνίκησαν τὸν Βυζαντῖνον στρατηγόν. Πολλοὶ τῶν μετὰ τοῦ Βελισαρίου στρατευομένων ἀρχηγῶν τῶν ἐπικουρικῶν στρατευμάτων ἔπεσον, ἄλλοι δ' ἐζωγρήθησαν, αὐτὸς

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

δ' ὁ Βελισάριος διεσώθη φεύγων. Οἱ δὲ Πέρσαι μετὰ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ ὑπέστησαν ἀξίας λόγου ζημίας, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Περσίαν, καὶ τοὺς μὲν αἰχμαλωτισθέντας καθεῖρξαν ἐν σπηλαίῳ, ὅπου καὶ ἐξέπνευσαν, τὴν δὲ οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου καθεῖλον εἰς ἔδαφος, οὐδενὸς πλέον ἀμυνομένου. Συνέβησαν δὲ ταῦτα περὶ τὸ θέρος τοῦ 528.

Ἀλλ' ἡ ἥττα τοῦ Βελισαρίου οὔτε αὐτὸν ἀπεθάρρυνεν οὔτε τὴν ἐπ' αὐτὸν πεποίθησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐμείωσεν, ὅστις ἀνηγόρευσεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Καὶ κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα ἔπαυσαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος 529, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος, εἰσῆλασε μὲν εἰς τὴν Συρίαν ὁ βασιλεὺς τῶν Σαρακηνῶν Ἀλαμούνδαρος, καὶ προεχώρησε δηῶν μέχρι σχεδὸν τῆς Ἀντιοχείας, μεθ' ὃ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἔστειλαν στρατιὰν ἐκ Φρυγῶν εἰς τὴν χώραν τῶν Σαρακηνῶν καὶ εἰς τὴν Περσίαν, ἥτις ἐπ' ἴσης περιωρίσθη εἰς δηώσεις, σκοπὸν ἐχούσας ἀντιπερισπασμὸν διὰ τὴν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαμουνδάρου. Ἀλλὰ παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἀμοιβαίας ἐχθροπραξίας διεξήχθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, ναυαγήσασαι διὰ τὴν ἀγερωχίαν τοῦ Καβάδου, ἐπιμένοντος εἰς τὴν παρὰ τῶν Βυζαντίνων πληρωμὴν τακτικοῦ φόρου.

Ἔφθασεν οὕτω τὸ θέρος τοῦ 530. Οἱ δὲ Πέρσαι, θαρροῦντες εἰς τὴν ἐν ἔτει 528 ἐπιτυχίαν αὐτῶν περὶ τὴν κατασκαφὴν τῶν τειχιζομένων ὀχυρωμάτων τοῦ Μίνδονος καὶ προλαμβάνοντες πιθανῶς παρασκευαζομένην ἐπίθεσιν τοῦ Βελισαρίου, ἐνισχυθέντος ἐν τῷ μεταξὺ διὰ νέων ἐπικουριῶν, προεχώρησαν πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν, πρόθεσιν ἔχοντες νὰ καταστρέψωσι καὶ τὸ ἄλλο παρὰ τὰ σύνορα ἔρεισμα τῶν Βυζαντίνων, τὸ Δάρας.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 530 στρατιὰ τεσσαρακοντακισχιλίων Περσῶν ἐστρατοπεδεύετο εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Δάρας. Ἡγεῖτο δὲ αὐτῆς ὁ μιρράνης Περόζης. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἐπὶ τὴν νίκην πεποίθησις τοῦ Πέρσου ἀρχιστρατήγου, ὥστ' ἐμήνυσεν εἰς τὸν Βελισάριον ἐν Δάρας νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ λουτρὸν διὰ τὴν ἐπαύριον ἐν τῷ βαλανείῳ τῆς πόλεως, ἣν ἐθεώρει ἤδη ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἀληθῶς δὲ τὴν ταχθεῖσαν ἡμέραν παρέστη ὁ Περόζης μετὰ τῆς στρατιᾶς τῶν Περσῶν πρὸ τοῦ Δάρας, ἀλλ' εὗρε τὰς μὲν πύλας κλειστάς, πρὸ δὲ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρατεταγμένον τὸν στρατὸν τοῦ Βελισαρίου, ἀνερχόμενον εἰς εἴκοσι καὶ πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἡμέραν ἐκείνην ἔμειναν ἀντιπαρατεταγμέναι αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἀπέναντι ἀλλήλων χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς σύγκρουσιν, καὶ τὴν ἑσπέραν ἀπεχώρησαν οἱ Πέρσαι καὶ πάλιν εἰς τὸ ἑαυτῶν στρατόπεδον, ἡ δὲ μάχη συνεκροτήθη τὴν ἐπιοῦσαν.

Ἡ μάχη ἤρχισε μετὰ μεσημβρίαν δι' ἐπιθέσεως τῶν βαρβάρων, ὑπῆρξε δὲ κρατερά. Πυκνὰ ἔβαλλον κατ' ἀλλήλων τὰ τοξεύματα αἱ ἀντίπαλοι στρατιαί. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἔλειψαν τὰ βέλη, καὶ οἱ μαχόμενοι ἔλαβον εἰς χεῖρας τὰ δόρατα, καὶ ἡ μάχη ἐγίνετο ἐκ τοῦ συστάδην. Καὶ μέχρι μέν τινος ἐφαίνοντο νικῶντες οἱ Πέρσαι, τὸ δ' ἀριστερὸν τῶν Βυζαντίνων κέρας ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῶν Περσῶν. Ἀλλ' ἡ ταχύτης τῆς ἐνεργείας τοῦ Βελισαρίου καὶ ἡ στρατηγικωτάτη διάταξις τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἔσωσε μὲν τὸ καταπονούμενον ἀριστερὸν κέρας τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἐματαίωσε δὲ τὴν φοβερὰν κατὰ τὸ δεξιὸν αὐτῆς κέρας ἐπίθεσιν τῶν Περσῶν. Πρὸς τὸ δεξιὸν ἐκεῖνο κέρας εἶχε στρέψει κυριώτατα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ Περόζης, ἐξαποστείλας ἐναντίον αὐτοῦ τοὺς ἐφίππους ἀθανάτους, ἀποτελοῦντας τὸ ἄνθος τοῦ στρατοῦ τὸ προοριζόμενον διὰ τὰς ἐπικινδυνωτάτας τῶν θέσεων, διὰ τὰς κρισιμωτάτας τῶν περιστάσεων. Ἀλλ' ἐκεῖ ἀντετάχθησαν γενναίως εἰς τοὺς ἀθανάτους οἱ ἐν τῇ στρατιᾷ τοῦ Βελισαρίου Οὖννοι. Ὅτε δ' ἔπεσεν ὁ μετὰ τῶν ἀθανάτων μαχόμενος ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν Περσῶν Βαρεσμανᾶς, κατέλαβε τοὺς βαρβάρους τοιοῦτον δέος, ὥστ' ἐτράπησαν εἰς ἄκοσμον φυγήν. Σωρηδὸν δ' ἐφονεύοντο ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς ἐν τῇ φυγῇ ῥίψαντες τοὺς θυρεοὺς οἱ ἐκ τῶν Περσῶν πεζοί, διωκόμενοι κατὰ πόδας, ἕως ὁ Βελισάριος μετὰ τοῦ συστρατήγου Ἑρμογένους διέταξαν τὴν παῦσιν τῆς διώξεως ἐκ φόβου μὴ, ἐξαναγκαζομένων ἐξ οἱουδήποτε λόγου τῶν Περσῶν εἰς ὑποστροφήν, μετατραπῇ ἡ δίωξις εἰς φυγὴν καὶ ματαιωθῶσι τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης.

Ἡ νίκη τοῦ Βελισαρίου ὑπῆρξε τελεία. Περὶ τοὺς δεκακισχιλίους Πέρσας εἶχον πέσει ἐν τῇ μάχῃ. Ὁ δὲ Περόζης, πικρὰν λαβὼν πεῖραν τῆς τόλμης καὶ ῥώμης τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, δὲν ἀπετόλμησε νὰ συγκροτήσῃ ἄλλην μάχην. Ἔγειναν δὲ μόνον ἀμφοτέρωθεν ἔφοδοί τινες ἐξ ἐπιδρομῆς, ἀποβᾶσαι καὶ αὗται ὑπὲρ τῶν Βυζαντίνων.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Περσαρμενίᾳ ἐνίκων περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Βυζαντῖνοι. Οὕτω δὲ πάντοθεν πιεζόμενος ὁ Καβάδης ἐφάνη εὐδιάθετος νὰ ἐπιληφθῇ διαπραγματεύσεων περὶ εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διεκόπησαν αὗται, προσενεχθείσης εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν τῆς συμπράξεως τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σαρακηνῶν Ἀλαμουνδάρου καὶ γενομένης δεκτῆς τῆς προτάσεως αὐτοῦ περὶ εἰσβολῆς εἰς τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρας, δηώσεως τῆς ἀνεπαρκῶς φυλασσομένης Συρίας καὶ ἐπιθέσεως

ἐναντίον τῆς Ἀντιοχείας. Πράγματι δὲ ὁ Ἀλαμούνδαρος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Σαρακηνῶν καὶ δεκαπεντακισχιλίων ἀρίστων Περσῶν ἱππέων, ἐχόντων ἀρχηγὸν τὸν Ἀζαρέθην, διέβη τὸν Εὐφράτην ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Κομμαγανὴν, τὴν ἐπὶ τῶν Βυζαντίνων καλουμένην Εὐφρατησίαν. Ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν περσικὸν στράτευμα εἰσήλαυνεν εἰς ταύτην τὴν χώραν.

Ἡ βαρβαρικὴ αὕτη εἰσβολὴ κατέπληξε τὸν Βελισάριον, ὅστις ἐγνώριζεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Ἀλαμουνδάρου, ἐπὶ μακρὸν χρόνον φοβερωτάτου πολεμίου τῶν Βυζαντίνων. Παρελθούσης δὲ τῆς πρώτης ταραχῆς, ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Δάρας, παραλαβὼν ὀκτακισχιλίους ἄνδρας, αὐξηθέντας ἔπειτα ἐν ὅλῳ εἰς εἰκοσακισχιλίους, ἐν οἷς καὶ Ἴσαυροι περὶ τοὺς διςχιλίους.

Ἐν τούτοις δὲ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλαμούνδαρον Σαρακηνοὶ καὶ Πέρσαι, πορευόμενοι μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὄχθην, εἶχον φθάσει μέχρι τῆς πόλεως Καλλινίκου, ἀπεχούσης ἐξ Ἀντιοχείας, κατ' εὐθεῖαν ἐξ ἀνατολῶν διεύθυνσιν, ὁδὸν πεντήκοντα περίπου ὡρῶν πορείας διὰ γῆς ἐρήμου. Ἐκεῖθεν δὲ προχωρήσαντες πρὸς δυσμὰς, εἶχον στρατοπεδεύσει ἐν τῷ χωρίῳ Γαββουλῶν, ἀπέχοντι τῆς Ἀντιοχείας ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν ὥρας. Ἡ δὲ στρατιὰ τοῦ Βελισαρίου μετὰ μακρὰν πορείαν πεντήκοντα περίπου ὡρῶν ἐκ τοῦ Δάρας ἔφθασεν εἰς Σοῦρα, ἀπέχοντα τοῦ Καλλινίκου μόνον τρεῖς ὥρας καὶ κείμενα κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐφράτου. Προβᾶσα δ' ἐκεῖθεν πρὸς δυσμὰς, ἐστρατοπέδευσεν εἰς Χαλκίδα, κειμένην μὲν πρὸς νότον τοῦ Γαββουλῶν, ἀπέχουσαν δ' αὐτοῦ περὶ τὰς τέσσαρας ὥρας. Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ Βελισάριος δὲν ἐθάρρει νὰντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες καὶ κατέλαβον τὸ Γαββουλῶν, ἤρχισαν δ' ἐνσπείροντες τὸν πανικὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἤδη κινδυνευούσης Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ἡ παρὰ τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου θαρραλέα κατὰ τῶν Περσῶν ἐπίθεσις ἑνὸς τῶν ὑπὸ τὸν Βελισάριον στρατηγῶν μετέβαλε τὰ πράγματα, καὶ τὸν μὲν Ἀλαμούνδαρον ἠνάγκασε νὰ τραπῇ εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὸ Καλλίνικον, τὸν δὲ Βελισάριον ἔπεισε νὰ προσβάλῃ τοὺς πολεμίους παρὰ ταύτην τὴν πόλιν.

Ἡ μάχη συνεκροτήθη τὴν 19 Ἀπριλίου 531, τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα. Ἤρχισε δὲ διὰ πλαστῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἔξωσις τοῦ ἱππικοῦ τῶν Οὔννων τοῦ κατέχοντος τὸ ἀριστερὸν κέρας τῆς στρατιᾶς τοῦ Βελισαρίου.

Τῶν δὲ Περσῶν ἀποπειρωμένων νὰ ῥίψωσιν εἰς τὸν ποταμὸν τὸ ἀποκρουσθὲν ἐκεῖνο κέρας τῶν Βυζαντίνων, ἡ μάχη ἐγενικεύθη. Γενναῖοι ἀρχηγοὶ ἀμφοτέρωθεν ἔπιπτον. Αἴφνης δὲ πεσόντος μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φρυγῶν Ἄψκαλ καὶ περιελθούσης τῆς σημαίας αὐτῶν εἰς τοὺς Πέρσας, πρῶτοι οἱ Φρύγες ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἠκολούθησαν δ' αὐτοὺς καὶ ἄλλαι μοῖραι τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς. Ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ ἐπιμείναντες καὶ γενναίως πολεμήσαντες ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Βελισάριον, ἀλλ' ἡ γενναιότης αὐτῶν δὲν ἤρκει ὅπως ὁ βυζαντιακὸς στρατὸς νικήσῃ ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀστοχία ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι δὲν συνεφώνουν περὶ τοῦ κυριωτάτου αἰτίου τῆς ἀποτυχίας. Ἀμφίβολον δὲ μένει ἂν πταίει ὁ Βελισάριος ἢ ἂν ἐνεφιλοχώρησε μᾶλλον προδοσία τῶν μετὰ τῶν Βυζαντίνων συμπραττόντων Σαρακηνῶν. Πιθανώτατον δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ ἥττα ἦτο μᾶλλον ἀποτέλεσμα τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Βυζαντίνων ὑπαρχηγῶν καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἥτις καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι διαφόρως ὑπὸ δύο ἱστορικῶν παρεστάθησαν τὰ τῆς μάχης συμφώνως πρὸς τὰς ὑπὲρ τοῦ Βελισαρίου ἢ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀντιθέτων συμπαθείας. Ὅπωςδήποτε δὲ φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην καὶ οἱ Πέρσαι ὑπέστησαν ἀξίας λόγου ζημίας, διὸ βλέπομεν αὐτοὺς ὑποχωροῦντας μετὰ τὴν νίκην. Οἱ δὲ Βυζαντῖνοι διέσωσαν τὸ ὑπόλοιπον τῆς στρατιᾶς αὐτῶν εἰς Καλλίνικον, διαβιβασθὲν εἰς τὴν πόλιν ταύτην δι' ὁλκάδων ἐκ μικρᾶς τοῦ ποταμοῦ νήσου, ὅπου εἶχον διασωθῆ διακολυμβήσαντες τὸν ποταμόν.

Ὁ Ἰουστινιανός, μαθὼν τὰ γενόμενα, ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον εἴτ' ἐκ δυσμενείας ὡς θεωρηθέντα ὑπαίτιον τῆς παρὰ τὸ Καλλίνικον ἀποτυχίας, εἴτε ὅπως ἐκλίπῃ ἡ ἐν τῇ στρατιᾷ ἀσυμφωνία τῶν ἡγεμόνων. Ἀπεστάλη δ' ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολῆς ὁ Μοῦνδος, λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον, εἰ καὶ διεξήγοντο ἤδη διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Ἀλαμουνδάρου, αἵτινες εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα.

Ἐπαναληφθέντος δὲ τοῦ πολέμου, δὶς ἀπεπειράθησαν οἱ Πέρσαι, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, νὰ κυριεύσωσι τὴν Μαρτυρόπολιν, ἀλλ' ἀπέτυχον. Καὶ ἐν Περσαρμενίᾳ δ' ὑπέστησαν ἀπωλείας, ἀποβαλόντες ὀχυρὰ φρούρια, κυριευθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων. Ἐν τούτοις δὲ τὴν 13 Σεπτεμβρίου τοῦ 531 ἀπέθανεν ὁ Καβάδης, διεδέχθη δ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς Χοσρόης ὁ Α'. Τρέψας

δ' ὁ νέος τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ θρόνου, διαμφισβητουμένου καὶ ὑπ' ἄλλων ἀπαιτητῶν, καὶ εἰς τὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τοῦ περσικοῦ βασιλείου, προθύμως ἐδέχθη τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ δ' ἔαρ τοῦ 532 ὑπεγράφη ὁριστικῶς μεταξὺ τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν Περσῶν ἡ ἄνευ προθεσμίας καὶ διὰ τοῦτο *ἀπέραντος* κληθεῖσα εἰρήνη, δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ τριακονταετὴς πόλεμος, ὃν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀρξάμενον τῷ 502, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ Καβάδης ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ἀναστασίου. Κατὰ δὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ἀπεδίδοντο εἰς ἀλλήλους τὰ κατεχόμενα ἐν τῇ τέως πολεμίᾳ χώρᾳ φρούρια, καὶ ἔμενε μὲν βυζαντιακὴ φρουρὰ ἐν Δάρας, ἀλλ' ἔπαυεν ἡ πόλις αὕτη νὰ εἶνε ἕδρα τοῦ Βυζαντίνου κατὰ τὴν Μεσοποταμίαν στρατηγοῦ. Ἀνέλαβον δ' οἱ Βυζαντῖνοι καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς Πέρσας ἕνδεκα χιλιάδας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ δεκαέξ ἑκατομμύρια δραχμῶν, χάριν τῆς δαπάνης πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν στενῶν τοῦ Καυκάσου, ἣν ἀνέλαβον διὰ τὸ μέλλον καθ' ὁλοκληρίαν οἱ Πέρσαι.

Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ Χοσρόης ὠνόμασαν ἑαυτοὺς ἐν ταῖς συνθήκαις ἀδελφοὺς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ συνεφώνησαν νὰ παρέχωσιν ἀφιλονείκως εἰς ἀλλήλους βοήθειαν σωμάτων ἢ χρημάτων, ἂν ἤθελε παραστῆ τοιαύτη ἀνάγκη. Καὶ ὅμως παρ' ὅλας τὰς ἐπισήμους ταύτας ὁμολογίας ἡ ἀπέραντος εἰρήνη ἔσχε ταχύτατον τὸ πέρας, διαρκέσασα, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν, ἑπτὰ μόνον ἔτη.

ζ'

Ὁ ἱππόδρομος.

Ἀπὸ παλαιοτάτων ἤδη χρόνων ἡ παλαιὰ Ῥώμη ἠρέσκετο εἰς τὰς ἱπποδρομίας, ὡς καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ἰδίως εἶχον ἀναπτυχθῆ ἐν Ῥώμῃ οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ὅτε, ἐκλιπούσης τῆς εἰς τὴν πολιτείαν ἐλευθέρας συμμετοχῆς τῶν Ῥωμαίων, ὁ μὲν δῆμος ἐζήτει ἄρτον καὶ ἱπποδρομίας, οἱ δ' αὐτοκράτορες διεβουκόλουν τὰ πλήθη διὰ τοιούτων ἑορτῶν, τινὲς δὲ καὶ αὐτοὶ συμμετεῖχον τῆς ἐξ αὐτῶν εὐφροσύνης, καταβαίνοντες ὡς ἡνίοχοι εἰς τὸν κίρκον καὶ ἐνθέρμως ἀναλαμβάνοντες τὴν προστασίαν μιᾶς τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Ἦσαν δ' ἐν Ῥώμῃ τοιαῦται φατρίαι τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς δύο,

ἡ τῶν Λευκῶν καὶ ἡ τῶν Κοκκίνων· ἔπειτα δὲ προσετέθησαν εἰς αὐτὰς ἕτεραι δύο, ἡ τῶν Πρασίνων καὶ ἡ τῶν Βενέτων, διακρινόμεναι ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἡνιόχων, τοῦ λευκοῦ, ἐρυθροῦ, πρασίνου καὶ κυανοῦ ἢ μᾶλλον οὐρανόχρου, ἅτινα ἔγειναν καὶ τῆς ὅλης φατρίας τὰ χαρακτηριστικὰ χρώματα. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αἱ τέσσαρες

ΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΒΕΛΙΣΚΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
ΕΝ ΤΩΙ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩΙ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

φατρίαι, εἰς ἃς ἐπὶ βραχὺ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δομιτιανοῦ προσεπῆλθον καὶ τὸ χρυσοῦν καὶ τὸ ἀργυροῦν γένος, περιωρίσθησαν κυρίως εἰς δύο, τῆς μὲν τῶν Λευκῶν συγχωνευθείσης εἰς τὴν τῶν Βενέτων, τῆς δὲ τῶν Κοκκίνων ἢ Ῥουσίων, ὡς ἐκάλουν αὐτοὺς οἱ Βυζαντῖνοι, ἑνωθείσης μετὰ τῆς τῶν Πρασίνων.

Ἀλλ' ἡ ἱπποµανία καὶ ἡ πρὸς τὰ θεάµατα τάσις, ἧς ὁ κορεσµὸς

ἀπήτει τὴν δαπάνην ποσῶν μυθωδῶν, δὲν περιωρίζετο ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐξηπλοῦτο καὶ εἰς τὰς κυριωτάτας πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν. Ὡς εἰκὸς δέ, ὁ τῶν τοιούτων θεαμάτων ζῆλος μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤδη ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Σεπτίμιος ὁ Σεβῆρος ἤρχισε τὴν οἰκοδομὴν μεγάλου ἱπποδρόμου, ἀποπερατωθέντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.

Ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ Ἀτ-μεϊδὰν, πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀποτελεῖ οἷος σώζεται ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἡμέραις ὀρθογώνιον τετράπλευρον ἔχον πλάτος μὲν ἑβδομήκοντα πέντε μέτρων, μῆκος δὲ τριακοσίων. Σήμερον ἡ πλατεῖα αὕτη, ἣν περιβάλλουσι μικρὸς κῆπος καὶ διάφορα νεώτερα κτίρια, παρέχει θέαμα οἰκτρὸν ἐγκαταλείψεως καὶ ἀκαθαρσίας. Ὁ μόνος δ' αὐτῆς κόσμος εἶνε τὰ λείψανα τριῶν μνημείων, τοῦ τριελίκτου χαλκοῦ δράκοντος, ἐφ' οὗ ἦτό ποτε ἱδρυμένος ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ὑπὸ τῶν νικητῶν τῶν Πλαταιῶν ἀφιερωθεὶς εἰς τὸν δελφικὸν Ἀπόλλωνα, μαρμάρινος στῦλος ἱδρυθεὶς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ ὀβελίσκος ἐκ γρανίτου ἱστάμενος ἐπὶ βάσεως λιθίνης κεκοσμημένης διὰ παραστάσεων ἀναγλύφων ἀναφερομένων εἰς Θεοδόσιον τὸν μέγαν. Ἀλλ' ἡ θέα τοῦ ἱπποδρόμου κατὰ τοὺς χρόνους, ὅτε τὸ οἰκοδόμημα ἠγείρετο σῷον πρὶν ἢ κατὰ μέγα μέρος γείνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρὶν ἢ διαρπασθῶσιν ἢ καταστραφῶσι τὰ κοσμοῦντα αὐτὸν ἔργα τέχνης, ἦτό τις ἀληθῶς καταπληκτική. Ἀγάλματα θεῶν καὶ ἀνδριάντες ἡγεμόνων, παραστάσεις ἀνθρώπων καὶ μορφώματα ζώων, πᾶν ὅ τι ἄριστον εἶχεν ἀποτυπώσει ἐπὶ λίθου ἢ χαλκοῦ ἡ σμίλη τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Σκόπα ἢ τοῦ Λυσίππου, πᾶν ὅ τι ἐκόσμει ἄλλοτέ ποτε δίκην κειμηλίου τὰς Ἀθήνας ἢ τὰς Συρακούσας, τὴν Κύζικον ἢ τὴν Χίον, τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἢ τὴν Ῥώμην, ἐστόλιζε τότε τὴν νύσσαν τοῦ ἱπποδρόμου ἢ τὰς στοὰς αὐτοῦ. Ἐν τῷ κτιρίῳ ἐκείνῳ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκέκτητο ἀληθὲς μουσεῖον γλυπτικῆς.

Ἀλλ' ὁ ἱππόδρομος δὲν ἦτο μόνον μουσεῖον. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὀλίγοι διήρχοντο πρὸ τῶν ἀπαραμίλλων ἐκείνων καλλιτεχνημάτων ὡς θαυμασταὶ τῆς τέχνης, διὰ δὲ τὸ πολὺ πλῆθος ἔμενεν ἄφωνος ἡ τέχνη καὶ ἀκατανόητος ἡ σημασία τοῦ πλείστου τῶν ἀρχαίων ἐκείνων παραστάσεων. Τὸ μέγα πλῆθος δὲν εἰσήρχετο εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπως θαυμάσῃ τἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ τοὺς ἀνδριάντας τῶν ἡγεμόνων καὶ αὐτοκρα-

τόρων, οὐδὲ τὴν λύκαιναν τὴν θηλάζουσαν τὸν Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον, οὐδὲ τὸν ὄνον τὸν προδηλώσαντα εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην, οὐδὲ τοὺς τέσσαρας χαλκοῦς καὶ ἐπιχρύσους ἵππους τοὺς φρυάσσοντας ἀπέναντι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου. Πλειότερον παντὸς ἄλλου ἀγάλματος προσείλκυον τὰ πλήθη αἱ στῆλαι τῶν νικησάντων ἡνιόχων, καὶ πλειότερον παντὸς λιθίνου ἢ χαλκοῦ ζῴου οἱ ἔμπνοοι ἵπποι, οἵτινες

ΤΟ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΘΙΣΜΑ ΕΝ ΤΩΙ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩΙ

θυμοειδεῖς καὶ χρυσοσήμαντα φέροντες *σαγίσματα* ἔμελλον νὰ διαγωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἄθλου ἐζευγμένοι εἰς τὰ ἅρματα.

Ἡ ἁρματοδρομία λοιπόν, χάριν τῆς ὁποίας μετεφέροντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ ἄριστοι τῶν ἵππων τοῦ βασιλείου ἀπὸ πάσης γωνίας γῆς, ἦτο τὸ ἐπαγωγότατον θέαμα, ὅπερ εἵλκυεν εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ πλήθη. Μόνον αἱ γυναῖκες ἀπεκλείοντο τοῦ θεάματος, τοῦθ'

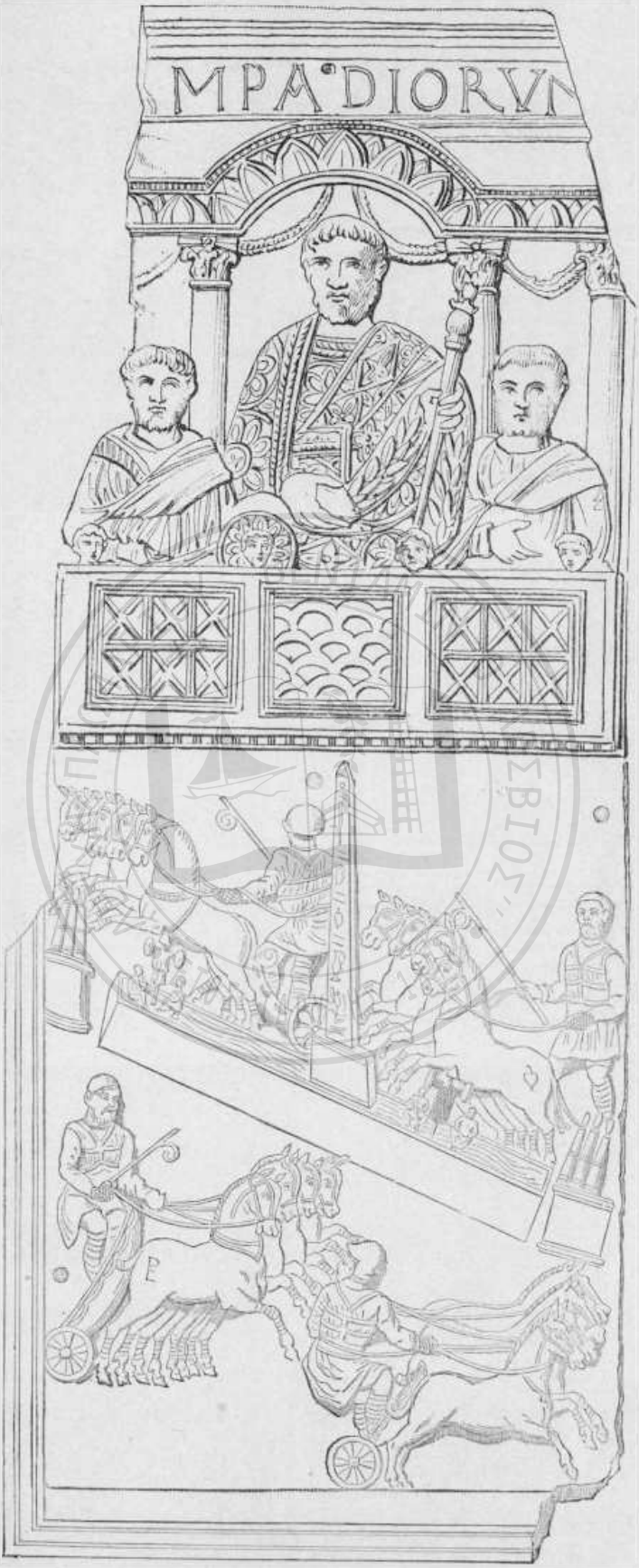

ΑΓΩΝΕΣ ΕΝ ΤΩ ΙΠΠΟΔΡΟΜΩ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ὅπερ δὲν ἐκώλυεν αὐτὰς νὰ ἐνδιαφέρωνται μεγάλως ὑπὲρ τῶν φατριῶν. Ἄλλως δὲ τὸ ὑπὲρ τῶν ἱπποδρομιῶν ἐνδιαφέρον κατεῖχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐ μόνον τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἐθεᾶτο τῶν ἀγώνων ἀπὸ ἰδίου θεωρείου τοῦ ἱπποδρόμου, λεγομένου *καθίσματος*, καὶ ἦτο ὁ προκηρύσσων τοὺς ἀγῶνας καὶ παρέχων τὰ ἆθλα, οὐ μόνον τοὺς συγκλητικοὺς, δι' οὓς ἴδιαι ἦσαν ὡρισμέναι θέσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην καὶ τὸν κλῆρον, συμπαρισταμένους καὶ συνθεωμένους. Ἡ ἱπποµανία εἶχε προβῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοιούτου βαθμοῦ, ὥστε ὑπῆρξε πατριάρχης, ὁ Θεοφύλακτος (933-956), υἱὸς Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ, ὅστις ἔτρεφεν ἐν τοῖς ἱπποστασίοις του πλείονας τῶν χιλίων ἵππων, καὶ ὅστις διέκοψέ ποτε τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, ὅτι μία τῶν φορβάδων του εἶχε τέξει.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ὁ ἱππόδρομος συνεκέντρωσε μέγα μέρος τῆς βυζαντιακῆς ζωῆς οὐ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς κυριωτάταις τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων, ἰδίως δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἀλλὰ τὴν μεγίστην σημασίαν εἶχεν ὁ ἱππόδρομος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις δὲν ἦτο μόνον τόπος θεαμάτων, ἀλλὰ μέχρι τινὸς καὶ τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, ἐκλιπούσης μετὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ αὐτενεργοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἤρχετο εἰς ποιάν τινα συνάφειαν ἡ βασιλεία μετὰ τοῦ λαοῦ, ἐν αὐτῷ συγκατέβαινεν ὁ αὐτοκράτωρ μέχρι τῶν δήμων, καὶ τὰ πλήθη ἐπολυχρόνιζον τὸν βασιλικὸν οἶκον. Ἐν αὐτῷ ὁ λαὸς ἐπέβαλλεν ἀρεστὰ αὐτῷ ὀνόματα εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, καὶ ἐξεφράζοντο συμβολικῶς ἢ διαρρήδην τὰ λαϊκὰ παράπονα περὶ τῶν καταχρήσεων τῆς διοικήσεως ἢ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἐν αὐτῷ ὁ μὲν βασιλεὺς εἱστία τὰ πλήθη, ἀλλὰ τὰ πλήθη δὲν ὤκνουν νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τὴν εὐφυίαν των, ἐνίοτε νὰ τοξεύωσι κατ' αὐτῆς τὸ σκῶμμά των, σπανίως ποτὲ καὶ νὰ διευθύνωσι κατ' αὐτῆς καὶ τῶν ἰδίων ἀντιπάλων τοὺς λίθους καὶ τὰ βέλη των καὶ τὰς ὑπὸ τὰ λάχανα τὰ ἐν ταῖς στοαῖς τοῦ ἱπποδρόμου κεκρυμμένας μαχαίρας των.

Ἡ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων πυρκαϊὰ ἐπιφέρει τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὸν ἱππόδρομον, οὗ ἡ σημασία εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐλαττουμένη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀναστασίου μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ὁ ἱππόδρομος εἶνε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ βυζαντιακὸν κράτος τρόπον τινὰ ὅ τι διὰ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἡ ἀγορὰ ἅμα

καὶ ἡ Πνύξ. Ἐνώπιον τῶν δεκαπέντε μυριάδων Βυζαντίνων τῶν συναθροιζομένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐτελέσθησαν ἀναβιβάσεις αὐτοκρατόρων ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ θανατώσεις βασιλέων. Ἐνώπιον αὐτῶν ἐπετέλει τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ βασιλικὸς δήμιος, στιγματίζων διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου τοὺς κακούργους ἢ ἐπιβάλλων εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς βασιλείας τὰς ἀνελεήμονας ἐκείνας ποινάς, ἐφ' αἷς ἐπέχαιρον ἀκόμη οἱ μέσοι αἰῶνες. Ἐκεῖ ἐπομπεύθησαν πρὸ τοῦ πλήθους πατριάρχαι ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καθήμενοι καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὴν πυρὰν παραβάται τῆς θρησκείας καὶ ἄρχοντες πλεονέκται. Ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τέλος ἐπανηγύρισε πολλάκις ὁ βυζαντιακὸς λαὸς ἀλησμονήτους ἐθνικοὺς θριάμβους, βλέπων τὸν Βελισάριον ἄγοντα πρὸ τοῦ αὐτοκράτορός του τεταπεινωμένον τῶν Βανδήλων τὸν βασιλέα καὶ ψάλλων ἐν συνοδείᾳ τῶν πολυαύλων τῶν δήμων *ὀργάνων* ἐπινίκια ὡσαννὰ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πομπευομένων Σαρακηνῶν αἰχμαλώτων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τζιμισκῆ. Καὶ ἐδόξαζεν ἔξαλλος ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια τὸν θεὸν τῶν Χριστιανῶν, βλέπουσ' ἀνατρεπομένας ἐπὶ τῆς ἄμμου τοῦ ἱπποδρόμου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ αὐτοκράτορος τὰς σημαίας τῶν ἡττημένων Μουσουλμάνων. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ παραφόρου ἀλαλαγμοῦ τῶν ἐνθουσιώντων θριαμβευτῶν εἰς οὐδενὸς τὸν νοῦν ἐπήρχετο νὰ ἐκφωνήσῃ πλὴν ὕμνων καὶ ἐπινικίων τοὺς λόγους τοῦ ψαλμῳδοῦ οὓς εἶπεν ὁ Βανδῆλος Γελίμερος, ὑπογλυκαίνων τῆς πικρᾶς του τύχης τὸ ὄνειδος· *ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης.*

ΙΗ΄

Οἱ δῆμοι.

Ὁ βυζαντιακὸς λαός, στερούμενος εὐρέων πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ μὴ ἔχων εὐκαιρίαν ναὐτενεργήσῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ, εὕρισκεν ἱκανὴν διέξοδον δράσεως ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ διὰ τῶν ἱππικῶν ἀγώνων· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ συμμετάσχῃ ἀπ' εὐθείας τῶν τῆς πολιτείας, ἠρκεῖτο εἰς τὴν σκιὰν ἐκείνην τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας, ἥτις παρείχετο εἰς αὐτὸν διὰ τῆς εἰς τὰς ἱπποδρομίας συμμετοχῆς. Τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου μόνον κοινοτικάς τινας ἐλευθερίας καὶ μόνον συντεχνιῶν αὐτόνομα συστήματα ἀνεγνώριζεν. Οἱονεὶ δὲ συμπλήρωσις αὐτῶν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ δικαιώματα ὧν ἀπήλαυεν ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐξασκήσει τῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τὰς ἱπποδρομίας.

Ἡ ἀρχαία ἐκκλησία εἶχεν ἤδη ἐκλίπει ἀπὸ πολλοῦ, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν ὀργανισμὸν εἶχε παραλάβει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἡ δὲ πολιτικὴ αὐταρχία εἶχεν ἀπορροφήσει πᾶσαν λειτουργίαν τοῦ δημοσίου βίου τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ὁ ἱπποδρομος διέσωζε τὰ τελευταῖα λείψανα αὐτονόμου διοικήσεως. Αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, τῶν *μερῶν*, ἅτινα ἐκαλοῦντο καὶ *δῆμοι*, αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνωτάτων αὐτῶν ἀρχόντων, τῶν *δημάρχων* καὶ *δημοκρατῶν*, δεικνύουσι προφανῶς, ὅτι αἱ ἱππικαὶ φατρίαι ἦσαν τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῶν παλαιῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν. Εὐλόγως λοιπὸν οἱ ἀποτελοῦντες τοὺς δήμους ἐκαλοῦντο *δημόται* ἢ *λαός*.

Τὰ μέρη τῶν Βενέτων καὶ τῶν Πρασίνων, εἰς ἃ εἶχον ἤδη, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ παλαιοῦ συγχωνευθῆ οἱ Λευκοὶ καὶ οἱ Ῥούσιοι, ἦσαν ἑταιρίαι ἀποτελοῦσαι νομικὰ πρόσωπα καὶ ὡς τοιαῦται ἐκέκτηντο ἰδίαν περιουσίαν, συνέλεγον εἰσφοράς, εἶχον ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἰδίαν ὑπαλληλίαν. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὗται, ὧν ἀνωτάτη ἦτο ἡ τοῦ *δημάρχου* ἢ *διοικητοῦ τοῦ δήμου*, ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ μέρος, μόνον δὲ οἱ δημοκράται ἑκατέρων τῶν δήμων διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατὰ ταῦτα ἦσαν οἱονεί τινες βασιλικοὶ ἐπίτροποι, τοῦ βασιλέως ἐξασκοῦντος δι' αὐτῶν ποιάν τινα ἐποπτείαν, ὡς εἶχεν ἐπιφυλάξει ἡ βασιλεία εἰς ἑαυτὴν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως τῶν δήμων πρὸς ἱππικὸν ἀγῶνα. Ἑκάτερα δὲ τῶν φατριῶν εἶχε τοὺς ἰδίους αὐτῆς *ἡνιόχους* καὶ ἵππους, καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας διδόμενα χρηματικὰ ἆθλα διενέμοντο εἰς ἅπαντας τοὺς ἀποτελοῦντας τὸν νικήσαντα δῆμον. Οὕτω τὸ ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων ὑλικὸν κέρδος ἐπανέρχεται εἰς τοὺς δήμους, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν καὶ αἱ δαπάναι. Κατὰ ταῦτα δ' αἱ ἁρματοδρομίαι εἶνε παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις λαϊκώτεραι ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις, παρ' οἷς τὰ πάντα ἐπήγαζον ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ τοῦτο ἡ εἰς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου συμμετοχὴ δὲν περιωρίζετο ἐν Βυζαντίῳ ὡς ἐν Ῥώμῃ εἰς μόνους τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ ἔχοντας ἐνεργὸν εἰς τὰς ἱπποδρομίας μέρος, ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἐξικνεῖτο πολὺ περαιτέρω τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ οἰκείου μέρους, ἑκάτερος δὲ τῶν δήμων δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ μόνων τῶν δημοτευόντων καὶ ἐγγεγραμμένων μὲν εἰς τοὺς καταλόγους, ἐκπληρούντων δὲ τὰς ἐπιβεβλημένας χρηματικὰς ὑποχρεώσεις, ἀλλ' ἐτάσσετο εἰς αὐτοὺς καὶ μέγα ἐκτὸς τοῦ καταλόγου πλῆθος. Οὕτως ἡ μόνη μαρτυρία ἣν ἔχομεν περὶ

τῶν τακτικῶν οὕτως εἰπεῖν ἑταίρων τῶν δύο δήμων, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, ἀναβιβάζει τοὺς μὲν δημότας τῶν Πρασίνων εἰς χιλίους πεντακοσίους, τοὺς δὲ τῶν Βενέτων εἰς ἐννεακοσίους, ἐν ᾧ ἀπειράριθμοι ἦσαν οἱ ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν μερῶν συμπαθοῦντες καὶ μετ' αὐτοῦ συμπράττοντες χωρὶς νὰ εἶνε ἐγγεγραμμένοι εἰς τοὺς καταλόγους. Οὐδὲ περιωρίζετο τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου τῶν χρωμάτων εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πᾶσα μεγάλη πόλις εἶχεν ὁμοίως τοὺς δύο αὐτῆς δήμους, τοὺς δ' ὁμοχρόους δήμους πασῶν τῶν πόλεων συνέδεεν ἀναποσπάστως πρὸς ἀλλήλους κοινότης συμπαθειῶν καὶ συμφερόντων.

Ὁ λαὸς λοιπόν, συμμετέχων τῶν ἱπποδρομιῶν μετ' ἐνδιαφέροντος ἐξικνουμένου μέχρι μανίας καὶ συντασσόμενος πρὸς τοῦτο εἰς εὐσυναρμόστους ἑταιρίας, ἀπετέλει συμπαγῆ μᾶζαν, ἔχουσαν δύναμιν ὄχι ἀξιοκαταφρόνητον. Ἀπόδειξις δὲ τούτου τρανὴ εἶνε ἡ εἰς τὰς φατρίας τοῦ ἱπποδρόμου παρεχομένη ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων προσοχή, ἡ εἰς τὰς ἱπποδρομίας ἄμεσος αὐτῶν συμμέθεξις καὶ τὰ ἰδιαίτερα ἐκεῖνα προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τοὺς δήμους, ὧν κυριώτατα ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἀνακηρύξεως ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀρχόντων καὶ τὸ δικαίωμα στρατιωτικῆς διοργανώσεως καὶ ἐκπληρώσεως στρατιωτικῶν τινων ὑπηρεσιῶν ἀναλόγων πρὸς τὰς τῶν ἐθνοφυλάκων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ δῆμοι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ εἶνε ἡ ἀγνοτάτη ἔκφανσις τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου τοῦ Βυζαντιακοῦ κόσμου. Ὅ τι καλὸν καὶ ὅ τι κακὸν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐγκατοπτρίζεται ἐν τῇ δράσει τῶν μερῶν. Ἡ περὶ τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας ἅμιλλα ὑπεκκαίει τὸ αἴσθημα τῆς λαϊκῆς αὐτενεργείας, συντηρεῖ τὸν συνεταιρικὸν βίον, συνδυάζεται ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ μετ' αὐτοῦ πολλάκις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Πολλαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου λαμβάνουσιν ὑπόστασιν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ διὰ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἔχει καθιερωμένην ὡς γλῶσσαν τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἄμβωνος τὴν ἀρχαίαν, ἀπέναντι τῆς κυβερνήσεως, ἧς ἐπίσημος γλῶσσα εἶνε μέχρι μέν τινος ἡ λατινικὴ, ἔπειτα δ' ἡ ἀττικίζουσα ἑλληνικὴ, ὁ λαὸς ἀντιτάσσει ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τὴν δημώδη, οἵα διεμορφώθη διὰ τῶν αἰώνων ἀπὸ τῆς κοινῆς τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων. Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ πλήθους ἐξέρχονται εὐφυίαι καὶ σκώμματα, λέξεις καὶ φράσεις, φέρουσαι καθαρὸν τὸν τύπον τῆς κοινολογίας τῶν ἀγυιῶν καὶ τῶν καπηλείων τῆς

Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἀπερικόσμητον καὶ γυμνὴν τὴν δημώδη γλῶσσαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἣν ἀποκρύπτουσιν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν οἱ ἀπ' ἄμβωνος ῥήτορες, οἱ γραμματεῖς τῶν δημοσίων γραφείων καὶ οἱ φιλογώνιοι λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, βαπτίζοντες τὴν γραφίδα αὐτῶν εἰς τὴν ἐξηνθηκυῖαν πορφύραν τοῦ ἀττικισμοῦ.

Ὅ τι δὲ συνέβαινε περὶ τὴν γλῶσσαν, παρατηρητέον καὶ περὶ τῆς λαϊκῆς ὀρχήσεως, τῆς μελοποιίας, τῆς ποιήσεως. Ὁ *μελιστὴς* καὶ ὁ *ὀρχηστὴς*, οὓς εὑρίσκομεν μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τῶν δήμων, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν χορῶν καὶ μελῶν τῆς ἐκκλησίας, εἰ καὶ ὁ ἱππόδρομος ὡς πάντα τὰ βυζαντιακὰ καθιδρύματα εἶνε τεθειμένος ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς. Παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους τοὺς ἀντηχοῦντας ἐν αὐτῷ ἀκούονται μελῳδίαι καθαρῶς λαϊκαί, οἷα ἡ ἐμφαινομένη διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τοῦ *ἀπελατικοῦ*, οὗ γίνεται ῥητὴ μνεία καὶ ὅστις βεβαίως εἶχε τύπον ὄχι πολὺ ἄσχετον πρὸς τὸ μέλος τῶν κλεφτικῶν ἀσμάτων τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀναντιρρήτως δὲ καὶ ὁ ὀρχηστὴς ὁ ἔχων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν παντομίμων εἶνε ἀντιπρόσωπος καὶ συνθέτης λαϊκῶν ὀρχηστικῶν σχημάτων. Καὶ ὁ *ποιητὴς* δὲ ὁ συντάσσων τὰς ὑπὸ τῶν δήμων ἀδομένας εὐφημίας τῶν βασιλέων ἔδιδεν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα δημώδη. Διὰ τοῦτο διὰ τοῦ ἱπποδρόμου βλέπομεν διαδιδόμενον σὺν τῷ χρόνῳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ χωλιαμβικὰ τρίμετρα τῶν λογίων τὸν δεκαπεντασύλλαβον ἐκεῖνον στίχον, ὅστις μετὰ περιφρονήσεως μὲν ὠνομάσθη *πολιτικὸς*, ἤτοι δημώδης, ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτρόπων μιμητῶν τῶν τριμέτρων καὶ ἑξαμέτρων, ἀλλ' ἔμελλε νὰ γείνῃ τὸ κυριώτατον μέτρον τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς στιχουργίας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐπέδρασεν ὁ ἱππόδρομος εἰς τὴν μορφὴν τῆς δημώδους ποιήσεως, διότι πιθανώτατα λείψανον τῆς πυκνῆς ἐν ταῖς *ἀκτολογίαις* τῶν δήμων ἀντιφωνικῆς ὑπαμοιβῆς εἶνε ὁ διαλογικὸς χαρακτὴρ καὶ ὁ δραματικὸς τύπος ὃν φέρουσι τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τῶν ἁρματωλικῶν χρόνων.

Αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρόμου εἶνε κατὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῶν βυζαντιακῶν χρόνων ἐν τῇ γνησιωτάτῃ αὐτοῦ ἐκφάνσει, διασκεδάζων καὶ κολακεύων, ὀργιζόμενος καὶ στασιάζων, λαλῶν τὴν φυσικήν του γλῶσσαν, καλλιεργῶν τὸ προσφυὲς εἰς τὸν χαρακτῆρά του δημῶδες μέλος, ὀρχούμενος καὶ ποιῶν καθ' ὃν τρόπον ᾐσθάνετο φυσικὴν ἀνάγκην νὰ χορεύσῃ καὶ στιχουργήσῃ. Ἀλλὰ διὰ τίνα λόγον εἶνε διῃρημένος εἰς

δύο μέρη ; Διὰ τίνα λόγον ὁ χῶρος ἐκεῖνος τῆς εὐφροσύνης καὶ τῆς ψυχαγωγίας μεταβάλλεται εἰς παλαίστραν παθῶν καὶ κονίστραν αἵματος ; Χωρίζει τὰς δύο φατρίας ἀπ' ἀλλήλων χάσμα βαθὺ ἰδεῶν ἀντικρουομένων ; Οἱ δήμαρχοι τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων, ὁ Μανδαλᾶς ἢ ὁ Χαρσίας, ὁ Κοσμᾶς ἢ ὁ Σέργιος, εἶνε ἀντιπρόσωποι ἰδιαιτέρου προγράμματος περὶ τῶν τῆς πολιτείας ἢ περὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ τάσσει ἀντιμετώπους ἀλλήλων τοὺς δήμους ; Ἂν συνέβαινέ τι τοιοῦτον, ὑψηλὴ θὰ ἦτο ἀληθῶς ἡ θέσις τῶν δήμων, καὶ ἡ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ σύγκρουσις τῶν δύο φατριῶν θὰ ἦτο ἀκραιφνὲς ἀπαύγασμα προηγμένου πολιτικοῦ βίου, θὰ μετεβάλλετο δ' ὁ ἱππόδρομος οὕτως εἰπεῖν εἰς κοινοβούλιον λῦον τὰ ἐπίκαιρα πολιτικὰ ἢ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἀλλὰ τοιαύτη οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ σημασία τοῦ ἱπποδρόμου. Οἱ δῆμοι οὐδέποτε ἀνυψώθησαν εἰς πολιτικὰς ἢ θρησκευτικὰς φατρίας. Καὶ δὲν ἔμειναν μὲν πάντοτε ἀμέτοχοι τῶν τῆς πολιτείας, ἦλθον δὲ πολλάκις εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν διακρίνεται ἐν τῇ δράσει αὐτῶν σύστημα ἀρχῶν διέπον τὰς πράξεις των, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἔχει ἀφορμὰς προσωπικάς, οὐδὲ χωρίζει τὰ χρώματα εἰς τὸ διηνεκὲς ἄλλη τις διένεξις ἢ ἡ περὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἡνιόχων.

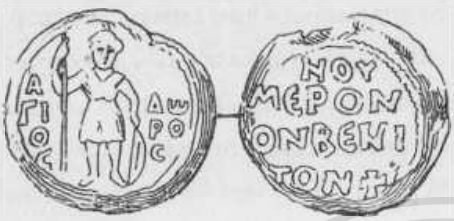

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ

Καὶ ὅμως, καίπερ μὴ ὑπάρχοντος ὡρισμένου πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ προγράμματος, δι' οὗ νὰ διαστέλλωνται ἀπ' ἀλλήλων αἱ ἱππικαὶ φατρίαι, ἀνεπαισθήτως ἐν τῇ ἀντιθέσει ἣν προεκάλει ὁ εἰς διάφορα χρώματα χωρισμὸς συνέβαινε πολλάκις νὰ συνταυτίζωνται τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη τῶν ὁμοφρονούντων, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ μένωσιν οἱ δῆμοι πάντοτε παντελῶς ἀδιάφοροι πρὸς τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας τὰ συγκυκῶντα τὴν βυζαντιακὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν.

Ἰδίαν δ' ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῶν ἱππικῶν δήμων ἡ παρ' ἐνίων τῶν αὐτοκρατόρων παρασχεθεῖσα ἰδιαιτέρα προστασία εἰς τὸ ἕτερον τῶν μερῶν. Εἶνε φανερόν, ὅτι καὶ χωρὶς νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τῆς τοιαύτης προστασίας ἀξιούμενον δῆμον αὐτόχρημα βασιλικὴν φατρίαν, οὐ μικρὰ ἦτο ἡ μεταξὺ τοῦ προστάτου καὶ τῶν προστατευομένων δημοτῶν ἐπερχομένη σχέσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προκαλουμένη ἀντίδρασις τῶν εἰς τὸν ἄλλον ἀντίπαλον δῆμον τασσομένων.

Ὁ δὲ δῆμος ὁ συνήθως τυγχάνων τῆς φιλίας τῶν βασιλέων ἦτο ὁ τῶν Βενέτων, οὗ οἱ δημόται ἐκάθηντο διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐκ δεξιῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεωρείου. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς βασιλικῆς προστασίας ἀπέρρεε θρασύτης τῶν Βενέτων καὶ πίεσις τῶν Πρασίνων, βλέπομεν τὸν δῆμον τοῦτον ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς αὐτοσυντηρησίας νὰ καταφεύγῃ ἐνίοτε εἰς ἐπίθεσιν καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὸν ἱππόδρομον εἰς παλαίστραν ἀνδροκτασίας ἀχαλινώτου. Πρώτη δὲ τοιαύτη ἔκρηξις τῶν τὰς φατρίας διαφλεγόντων παθῶν ὑπῆρξε στάσις ἐκραγεῖσα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῷ 501 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, ὅτε τοσοῦτον βίαιος καὶ αἱματηρὸς ἀπέβη ὁ ἐμφύλιος ἀγών, ὥστε ὁ ἱππόδρομος ἐπληρώθη αἵματος καὶ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἐστρώθη διὰ τῶν πτωμάτων ὑπερτριχιλίων πολιτῶν.

Ἔκτοτε τὸ ἀμοιβαῖον πάθος τῶν δύο φατριῶν ἐφαίνετο κοπάσαν ἐπί τινα χρόνον, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν ὑπέβοσκεν, ἐπιζητοῦν μόνον κατάλληλον καιρόν, ὅπως ἀναρριπισθῇ καὶ πάλιν εἰς νέας φλόγας. Ἀφορμαὶ δὲ δὲν ἔλειπον ἰδίως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς εἶχεν ἀναβῇ ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Ἰουστινιανός.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἐμπαθὴς φίλος τῶν ἱππικῶν ἀγώνων. Τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐπανηγύρισε δι' ἱππικῆς ἑορτῆς, ἐν ᾗ ἡ μεγαλοπρέπεια ἀνθημιλλᾶτο πρὸς τὸ μέγεθος τῆς σπατάλης. Μία δὲ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν προκατόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπέδειξεν ὡρισμένην εὔνοιαν πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου ὅσον αὐτός. Ἦσαν δ' εὐνοούμενοι αὐτοῦ οἱ Βένετοι. Φαίνεται δὲ ὅτι προεξηταιρίσθη τὴν πρὸς τὸν δῆμον τῶν Βενέτων εὔνοιαν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς Θεοδώρας, ἥτις πρὸς μὲν αὐτοὺς εἶχεν εὐλόγους ἀφορμὰς εὐγνωμοσύνης, ἅτε ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν διελθοῦσα τὰ πικρὰ τῆς ὀρφανίας ἔτη, πρὸς δὲ τοὺς Πρασίνους λόγους δυσαρεσκείας, ἅτε ἀσπλάχνως παρ' αὐτῶν ἀποκρουσθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός.

Ἀλλ' ἡ προστασία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξεθράσυνε τοὺς εἰς τοὺς Βενέτους δημοτεύοντας εἰς βαθμὸν ἀνήκουστον οὕτως, ὥστε ἤδη κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔτη ἐσαλεύθη ἡ δημοσία τάξις καὶ ἀσφάλεια. Οἱ δημόται τῶν ἱπποδρομικῶν φατριῶν περιήρχοντο νύκτωρ τὴν πόλιν φέροντες κεκρυμμένα ξιφίδια, συμπορευόμενοι δὲ κατὰ συμμορίας ἐπέπιπτον κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἐν ταῖς στενωποῖς ἐναντίον τῶν ἡσυχωτέρων, καὶ ἐλωποδύτουν αὐτούς. Ἱμάτια, ζῶ-

ναι, περόναι χρυσαῖ ἦσαν τὰ λάφυρα τῶν νυκτίων μαχαιροφόρων, οἵτινες ἐνησμένιζον μιμούμενοι μὲν τὴν ἐνδυμασίαν τῶν Οὔννων, ἀποκείροντες δὲ ὡς ἐκεῖνοι τὰς μέχρι τῶν κροτάφων ἐμπροσθίους τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ἀφίνοντες ἐκ τῶν ὄπισθεν ἀποκρεμαμένας μακρὰς πλεξίδας. Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἁρπαγὰς, ἀλλὰ καὶ φονεύοντες τοὺς ληστευομένους. Ἡ δὲ τρομοκρατία ἀπέβη τοιαύτη, ὥστε οἱ μὲν ἄκακοι πολῖται ἠναγκάζοντο νὰ κρύπτωνται εἰς τοὺς οἴκους πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, τῶν δὲ Πρασίνων τινὲς μὲν οἱ κακουργότεροι ἠνοῦντο μετὰ τῶν κακουργούντων ἐκ τῶν Βενέτων, τινὲς δ' ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως. Αἱ δύο αὐταὶ ἦσαν ἀληθῶς αἱ μόναι διέξοδοι, ἃς ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν οἱ δημόται τοῦ διωκομένου μέρους, οἵτινες ὁμοίως ἐκινδύνευον ἐκ τοῦ ξιφιδίου τῶν ἀντιστασιωτῶν καὶ ἐκ τῆς ἀδικίας τῶν τὴν ἰσχύουσαν φατρίαν προστατευόντων δικαστῶν.

Ἡ κατάστασις ἦτο ἀληθῶς ἔκρυθμος, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποφευχθῇ ἡ καταιγὶς ἣν ἐνεκυμόνουν τὰ ὑπερκείμενα τῆς πόλεως μελανὰ νέφη.

θ'

Ἡ ἀνταρσία τοῦ Νίκα.

Ἐν τῇ φοβερᾷ τρομοκρατίᾳ, ἥτις ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐνίσχυσιν τῆς φατρίας τῶν Βενέτων, δὲν παύει μὲν ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο δήμων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξακολουθεῖ εἴπερ ποτὲ ἀκμαία. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν δύο φατριῶν κοιναὶ σημεῖα ἐπαφῆς. Τὸ δὲ συνδέον αὐτὰς εἶνε ἡ τάσις πρὸς τὴν κακουργίαν, τὸ ἄνομον ὄφελος ἐκ τῆς διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ὁ Ἰουστινιανὸς, ξένος ὢν καὶ μὴ ἀνήκων εἰς δυναστείαν ἀπὸ μακροῦ ἡδραιωμένην ἐπὶ τοῦ θρόνου, εἰς δύο δυνάμεις πλὴν τοῦ στρατοῦ τῶν Γότθων μισθοφόρων του εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν στήριξιν τοῦ θρόνου, εἰς τὴν αὐστηρὰν ὀρθοδοξίαν καὶ εἰς τὴν φατρίαν τῶν Βενέτων. Προστατεύων τοὺς Βενέτους, παρέλυε τοὺς Πρασίνους ἐκείνους τοὺς προστατευθέντας ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου καὶ περὶ ὧν ἐδικαιοῦτο νὰ ὑποπτεύῃ, ὅτι παρεῖχον εὐήκοον οὖς εἰς ἀνατρεπτικὰς παρακελεύσεις τῶν ἐπιζώντων τοῦ Ἀναστασίου ἀνεψιῶν, τοῦ Ὑπατίου καὶ Πομπηίου, οἵτινες ἐκαυχῶντο, ὅτι ἀνῆγον τὸ γένος εἰς παλαιὸν τῆς Ῥώμης οἶκον. Ἀλλ' ἡ προστασία τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν πεφιλημένον δῆμον μέχρι τινὸς μόνον

ἠδύνατο νὰ φθάσῃ, ὅτε δ' ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως Εὐδαίμων ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἐκλιποῦσαν τάξιν, μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν ἄνδρες κακουργότατοι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, οἵτινες καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν 13 Ἰανουαρίου ἔμελλον νὰ τελεσθῶσιν αἱ ἱπποδρομίαι αἱ λεγόμεναι *τῶν εἰδῶν*. Δύο δὲ πρὸ τῶν ἱπποδρομιῶν ἡμέρας, γινομένων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῶν ἐπισήμων δοκιμῶν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ Πράσινοι, χρώμενοι τῷ δικαιώματι ὅπερ παρεῖχον αὐτοῖς οἱ νόμοι καὶ τὰ ἔθιμα, ἀπετάθησαν πρὸς αὐτὸν, ἐκφράζοντες τὰ παράπονά των περὶ τῶν πιέσεων ἃς ὑφίσταντο. Διημείφθη δὲ τότε μεταξὺ τοῦ βασιλικοῦ κήρυκος, τοῦ *μανδάτωρος*, καὶ τοῦ δημάρχου ἢ τοῦ *κράκτου* τῆς φατρίας τῶν Πρασίνων ζωηρὸς διάλογος, ἀπολήξας εἰς ἀντεγκλήσεις καὶ ὕβρεις. Οἱ Πράσινοι ἐκήρυξαν, ὅτι ἀδικοῦνται καὶ καταδιώκονται ὑπ' ἀνδρὸς ἰσχυροῦ, ὃν ἐκ φόβου δὲν ἠθέλησαν νὰ ὀνομάσωσι τὸ κατ' ἀρχάς. Ἀλλὰ τέλος μετά τινας ὑπεκφυγὰς ὠνόμασαν τὸν ἀδικοῦντα, ὅστις ἦτο Καλαπόδιος ὁ σπαθάριος καὶ κουβικουλάριος, ἤτοι βασιλικὸς ἀρχιθαλαμηπόλος. Ἀλλ' ἀντὶ ἐπαγγελιῶν περὶ δικαίας ἐξετάσεως τῶν παραπόνων τῶν Πρασίνων ὁ βασιλικὸς μανδάτωρ ἐκτοξεύει κατ' αὐτῶν ὕβρεις, τοὺς ἀποκαλεῖ Ἰουδαίους, Μανιχαίους καὶ Σαμαρείτας, τέλος δ' ἀπειλεῖ αὐτούς. Οἱ Βένετοι παρεμβαίνουσιν εἰς τὸν διάλογον, βαρεῖαι φράσεις καὶ ἀπειλαὶ ἐκσφενδονίζονται ἀπὸ τῶν βάθρων τῶν Βενέτων εἰς τὰ τῶν Πρασίνων καὶ τἀνάπαλιν. Τέλος δ' ἡ διένεξις λύεται διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου ἀποχωρήσεως τῶν Πρασίνων συσσώμων, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν ἐξῆλθον παράπονα ἅμα καὶ ὕβρεις, ἀπειλαὶ ἀναμιξ καὶ κατάραι κατά τε τοῦ ἀντιθέτου δήμου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἀπεδείχθη ὅτι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐχώριζε τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τοὺς Πρασίνους βαθὺ θρησκευτικῆς διχογνωμίας χάσμα.

Ἡ ταραχώδης αὕτη καὶ ἀκόλαστος ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ σκηνὴ ἀπεδείκνυεν εἰς τὴν βασιλείαν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῶσι μέτρα δραστήρια πρὸς περιορισμὸν τῆς ἀχαλινώτου θρασύτητος τῶν φατριῶν. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀπροκάλυπτον συμπάθειαν τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τοὺς Βενέτους, τὸ δημόσιον συμφέρον ἀπῄτει αὐστηρότητα πρὸς τοὺς δήμους. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ παραδειγματικὴ τιμωρία τῶν ἑπτὰ δολοφόνων, οὓς ἐκράτει ἐν φυλακῇ ὁ ἔπαρχος Εὐδαίμων καὶ οἵτινες ἀνῆκον εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη. Τέσσαρες τούτων ἔμελλον νὰποκεφαλισθῶσι, καὶ

ὁ δήμιος ἐξετέλεσεν ἀκωλύτως τὸ ἔργον του, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἦσαν καταδεδικασμένοι εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον. Καὶ ὁ μὲν εἷς αὐτῶν εὐκόλως ἀπηγχονίσθη, ἀλλ' οἱ ὑπολειπόμενοι, ὧν εἷς Πράσινος καὶ εἷς Βένετος, κατέπεσον δὶς ἐκ τῆς ἀγχόνης ζῶντες εἰς τὸ ἔδαφος, ῥαγέντων τῶν ξύλων. Καὶ ἐπευφήμησε μὲν ὁ παριστάμενος ὄχλος τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ συμβὰν ἐθεωρήθη ὡς κακὸς οἰωνὸς διὰ τὴν βασιλείαν. Παραλαβόντες δὲ τοὺς παραδόξως διασωθέντας οἱ μοναχοὶ τῆς γειτονος μονῆς τοῦ ἁγίου Κόνωνος, διεβίβασαν ἐπὶ ἀκατίου εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου,

ΔΗΜΙΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

ἐξ ἧς ἅτ' ἐχούσης προνόμιον ἀσυλίας οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξαγάγῃ αὐτούς. Ἀλλ' ὁ ἔπαρχος Εὐδαίμων ἔστειλε στρατιώτας πρὸς φύλαξιν τῆς ἐκκλησίας, εἰς ἣν εἶχον καταφύγει οἱ κακοῦργοι. Τοῦ δ' Εὐδαίμονος ἀποκρούσαντος πᾶσαν τοῦ ὄχλου παράκλησιν, Βένετοι καὶ Πράσινοι, λησμονήσαντες τὰ χωρίζοντα αὐτοὺς πάθη, συνηνώθησαν ὅπως διεκδικήσωσι τὰ κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν καταπατούμενα δικαιώματά των.

Ἡ ὑστεραία, 13 Ἰανουαρίου, ἦτο ἡ ἡμέρα τῶν ἱππικῶν ἀγώνων. Πανηγυρικῶς δὲ μετέβη ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ἱππόδρομον μετὰ τὸ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐν τῷ παρακειμένῳ παλατίῳ τελεσθὲν ἐπίσημον γεῦμα. Ἀλλ' ὅτι ἐπεκρέμαντο νέφη εἰς τὸν ὁρίζοντα, ἐνόησεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ εἰς τὸ κάθισμα. Ἀπαιτητικὴ ἠκούσθη ἀμέσως ἔκ τε δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἀπό τε τῶν βάθρων τῶν Βενέτων καὶ ἀπὸ τῶν τῶν Πρασίνων κραυγή, ἐπικαλουμένη τὴν ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ ἀσύλῳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου φιλανθρωπίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Τελεία σιγὴ ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἀπάντησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἴς τε τὴν πρώτην ἐκείνην ἀνακραυγὴν καὶ εἰς πᾶσαν αὐτῆς ἐπανάληψιν μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου βαίου, ἤτοι ἀγωνίσματος. Ἀλλ' ἡ περιφρόνησις ἐκείνη ἐξηρέθισε τὰ πλήθη, καὶ αἱ ἱπποδρομίαι ἐπερατώθησαν διὰ πολυχρονισμοῦ τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων ἀντὶ τῆς συνήθους

ἀνευφημίας ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ ἱπποδρομίαι ἀπελύθησαν ἐν μέσῳ γενικῆς συγχύσεως τοῦ στασιάζοντος πλήθους, καὶ σύνθημα τῶν ἀνταρτῶν ἔγεινεν αὐτὴ ἐκείνη ἡ κραυγὴ, δι' ἧς οἱ δημόται τῶν φατριῶν συνήθως παρώρμων τοὺς διαγωνιζομένους ἡνιόχους των, ἡ κραυγὴ *Νίκα*, ἐξ ἧς καὶ ἐπονομάζεται ἡ στάσις ἐκείνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ ἀνταρσία ἤρχισε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἡνωμένων φατριῶν ἐναντίον τοῦ πραιτωρίου τοῦ ἐπάρχου, εὐθὺς ὡς τὰ πρὸ αὐτοῦ συναθροισθέντα πλήθη, ἀνανεώσαντα τὰς περὶ τῶν ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ἀπαιτήσεις, οὐδεμιᾶς ἔτυχον παρὰ τοῦ Εὐδαίμονος ἀποκρίσεως. Τὸ πλῆθος, βλέπον τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἐπάρχου, ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὸ πραιτώριον. Εἰς μάτην ἐστάλησαν στρατιῶται πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ ἀπόσβεσιν τοῦ πυρός. Οἱ μὲν στρατιῶται κατεσφάγησαν ἀφειδῶς, οἱ δὲ ἀντάρται ἀνέῳξαν τὰς πύλας τῶν δεσμωτηρίων, ἠλευθέρωσαν τοὺς καθειργμένους, καὶ περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας εἰσερχόμενοι εἰς τοὺς οἴκους τῶν πλουσίων καὶ διαρπάζοντες αὐτούς, ἐν ᾧ τὸ πῦρ ἀνηλεῶς ἐλυμαίνετο τὴν πόλιν. Ὁ ἄνεμος ἀνερρίπισε τὰς φλόγας ἀπὸ τοῦ πραιτωρίου ἐπὶ τὰ παρακείμενα οἰκοδομήματα, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔλαβε κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην νύκτα τὴν ὄψιν πόλεως κυριευθείσης ὑπὸ πολεμίων.

Μετὰ δυσερμηνεύτου ἀληθῶς ψυχραιμίας διέταξεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἐπιοῦσαν νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου τὸ *βῆλον*, ἡ αὐτοκρατορικὴ σημαία, εἰς σημεῖον, ὅτι ἔμελλον νὰ συνεχισθῶσιν οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες. Ἀλλὰ τὰ πλήθη ἐρεθισθέντα μᾶλλον ἀντὶ νὰ κατευνασθῶσιν ἐνέβαλον πῦρ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἱπποδρόμου. Καὶ οὗτος μὲν δὲν ἔπαθε, μετεδόθη δὲ τὸ πῦρ εἰς τὸ βαλανεῖον τὸν Ζεύξιππον καὶ διαδιδόμενον προέβη μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῶν ἀνακτόρων, συνεχομένων μετὰ τοῦ ἱπποδρόμου.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ εἰρηνικοῦ ἐκείνου διαβήματος ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τὸν Ἰουστινιανὸν, ἐγκεκλεισμένον ἐν τοῖς ἀνακτόροις μετὰ τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Μούνδου. Θέλων ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ κατευνάσῃ τὰ πλήθη εἰρηνικῶς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου νὰ δείξῃ καὶ τὴν δύναμίν του, διατάσσει τὸν στρατηγὸν Μοῦνδον, τὸν ἀρχηγὸν τῶν κουβικουλαρίων Κωνσταντίολον καὶ τὸν πατρίκιον Βασιλείδην νὰ ἐξέλθωσι πρὸς τὰ πλήθη μετ' ἐνόπλων. Ἐπὶ δὲ τῇ ἐρωτήσει αὐτῶν περὶ τῶν λόγων τῆς στάσεως οἱ τἀνάκτορα περιβάλλοντες ἀντάρται ἀπῄτησαν τὴν ἀπόλυσιν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τῆς βασιλείας, Ἰωάννου τοῦ Καππαδόκου, τοῦ Τριβωνιανοῦ, τοῦ Εὐδαίμονος.

Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς, ὅστις πρὸ τριῶν ἡμερῶν οὐδὲ περὶ Καλαποδίου κἂν ἠνείχετο νὰ γείνῃ λόγος, οὐδὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δύο ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ κακούργων ἐπέτρεπεν, εὑρέθη τώρα ἠναγκασμένος νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ πλήθη, ἀπαιτητικώτερα γενόμενα, διὰ τῆς ἀπολύσεως τῶν τριῶν ὑπουργῶν καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως αὐτῶν δι' ἀνδρῶν δημοφιλῶν. Ἀλλὰ τὰ πλήθη ἦσαν ἀκόρεστα. Ἡ προϊοῦσα ἐπιτυχία ἐπηύξανεν ὁσῶραι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν τὰ πλήθη ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Καλαποδίου μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ὁ Ἰουστινιανὸς διεμήνυεν εἰς αὐτὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν πανισχύρων ὑπουργῶν του εἶχε μεταβάλει τὸν σκοπὸν καὶ τὰς προθέσεις τῶν ἀνταρτῶν κρυφία ἀντιδυναστικὴ σκευωρία, καταλλήλως ἐνεργήσασα. Ἐζητήθη λοιπὸν τώρα ἡ παραίτησις αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ τὰ πλήθη ἔσπευσαν εἰς τὸν οἶκον Πρόβου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀναστασίου, ὅπως ἀνακηρύξωσιν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἤδη φύγει εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν. Ὁ δὲ Βελισάριος, ἐξελθὼν ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν ἀνακτόρων μετὰ τῶν Γότθων αὐτοῦ στρατιωτῶν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν καὶ πολλοὺς αὐτῶν κατέσφαξε, διήρκει δὲ ἡ σφαγὴ μέχρι τῆς νυκτὸς, ὅτε οἱ βασιλικοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι περιβαλλόμενοι ὑπὸ καπνοῦ καὶ φλογῶν ἕνεκα τοῦ νέου πυρὸς, ὅπερ οἱ ἀντάρται ἐνέβαλον εἰς τοὺς περὶ τἀνάκτορα τόπους.

Τὰς δὲ δύο ἑπομένας ἡμέρας ἡ μὲν βασιλικὴ φρουρὰ δὲν ἐξῆλθε κατὰ τοῦ πλήθους, ἀλλ' οἱ ἀντάρται ἐπεχείρησαν νέας ἐπιθέσεις καὶ νέας πυρπολήσεις. Διὸ, ἐλθουσῶν ἐν τῷ μεταξὺ διὰ θαλάσσης νέων ἐπικουριῶν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, ἅμα τῇ πρωΐᾳ τῆς 17 Ἰανουαρίου, ἡμέρας Σαββάτου, ἐπεχειρήθη νέα ἐπίθεσις τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν στασιαστῶν, καθ' ἣν πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ φονευθέντες. Ἡ ὁρμὴ τῶν βαρβάρων μισθοφόρων, Γότθων καὶ Ἐρούλων, κατὰ τοῦ πλήθους, ὅπερ κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἀκόμη ἄοπλον, ὑπῆρξεν ἀγρία, καὶ τὰ πτώματα, συρόμενα διὰ τῶν ὁδῶν, ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν ἀσπλάγχνως. Μεταξὺ δὲ τῶν φονευομένων ἦσαν καὶ γυναῖκες. Ὅτε δὲ πολλοὶ τῶν τοῦ δήμου, ὅπως διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν ἐπιτιθεμένων, ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ὀκτάγωνον, μέγα οἰκοδόμημα οὕτω καλούμενον ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοῦ, οἱ στρατιῶται, βλέποντες, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπολιορκήσωσιν αὐτοὺς, ἐνέβαλον πῦρ, καῦσαν μὲν τὴν Ὀκτάγωνον, διαδοθὲν δ' ἐξ αὐτῆς καὶ εἰς τὰ περι-

κείμενα κτίρια. Ἀλλὰ καὶ οἱ δῆμοι, φυγόντες ἐκεῖθεν, ἀντεξεδικήθησαν διὰ νέου πυρὸς ἐμβληθέντος εἰς τὴν Μαγναύραν, ὅπερ πολλῶν συνδραμόντων ἀπεσβέσθη.

Τέσσαρες ἤδη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς φανερᾶς ἐκρήξεως τῆς ἀποστασίας ἡμέραι, οὐκ ὀλίγοι εἶχον φονευθῆ καὶ τέσσαρες φοβεραὶ πυρκαϊαὶ εἶχον φθείρει λαμπρὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα, καὶ ὅμως οὐδεμία ὑπέφωσκεν ἀκόμη ἐλπὶς κατευνάσεως τῶν τεταραγμένων πνευμάτων. Ταῦτα βλέπων ὁ Ἰουστινιανός, ἀπεφάσισε νὰ προβῆ εἰς γενναῖον βῆμα πρὸς συνδιαλλαγήν. Τὴν Κυριακὴν, 18 Ἰανουαρίου, ἐκάλεσε δι' ἀγγέλων εἰς τὸν ἱππόδρομον τὰ πλήθη. Παρέστη δ' εἰς αὐτὸν βαστάζων τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὡρκίσθη ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι παρέχει γενικὴν ἀμνηστείαν ἐπὶ τῷ ὄρῳ καταπαύσεως τῆς στάσεως, ἐπέρριψε δὲ τὴν πᾶσαν εὐθύνην ἐφ' ἑαυτὸν ὡς μὴ ἀκούσαντα τὰς πρώτας ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀξιώσεις τοῦ πλήθους. Ἡ συνδιαλλακτικὴ αὕτη τοῦ βασιλέως ὑποχώρησις ἔπεισέ τινας, ἀλλὰ παρὰ τῶν πολλῶν ἠκούσθησαν μόνον ὕβρεις, ὁ αὐτοκράτωρ ὠνομάσθη ἐπίορκος καὶ *σγαύδαρις*, ἤτοι πιθανῶς *γάδαρος*, καὶ ἡ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ συνέλευσις διελύθη ἄπρακτος.

Ἄπελπις ἐπανῆλθεν εἰς τὰνάκτορα ὁ Ἰουστινιανός. Τὴν δ' αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν διέταξε τὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων ἀπόλυσιν τῶν δύο ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου, Ὑπατίου καὶ Πομπηίου, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνταρσίας διέμενον ἐν αὐτοῖς. Βλέπων, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον καὶ ὅτι τὰ πάντα ἔτεινον εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὅτι δὲ πιθανώτατος ὑποψήφιος τῶν δήμων ὡς βασιλεὺς ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ Ὑπάτιος, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀσφαλέστερον ἂν ἦτο μᾶλλον μακρὰν ἑαυτοῦ ὁ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος.

Πράγματι δ' εὐθὺς τὴν ἐπιοῦσαν τὰ πλήθη, σπεύσαντα πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ὑπατίου, ἀνηγόρευον αὐτὸν βασιλέα. Εἰς μάτην ἀντέστη ἡ συμπαθὴς καὶ συνετὴ αὐτοῦ σύζυγος Μαρία, καὶ παρεκάλει αὐτὸν βοῶσα καὶ ὀλολύζουσα νὰ μὴ ἐνδώσῃ εἰς τὸν πειρασμόν. Μετέωρον ἀκόμη ὄντα μεταξὺ συζυγικοῦ φίλτρου καὶ φιλοδοξίας ἀνήρπασαν τὸν ἄνδρα οἱ δῆμοι, ἀγαγόντες δ' εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Κωνσταντίνου, ἔθηκαν ἐν ἐλλείψει διαδήματος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ παρατυχόντα χρυσοῦν στρεπτὸν καὶ ἀνεκήρυξαν βασιλέα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνελθόντες καὶ τῶν συγκλητικῶν ὅσοι δὲν ἐκρατοῦντο ἐν τοῖς ἀνακτόροις περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν ἔσπευσαν νὰναγνωρίσωσι τὸν νέον βασιλέα. Πάντες ἔσπευδον. Οὐδεμία φωνὴ συνέσεως ἐγίνετο ἀκουστή. Τέλος δὲ αὐτὸς ὁ

Ὑπάτιος, συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τῶν βιαιοτέρων, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς προχωρήσεως πρὸς τὸν ἱππόδρομον καὶ ἐφόδου ἐναντίον τῶν ἀνακτόρων. Ἡ τύχη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἵστατο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς.

ε΄

Ἡ αἱματηρὰ λύσις.

Ἐν τούτοις δ' ἐν τοῖς ἀνακτόροις συνέβαινε σκηνὴ ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὑπατίου πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Συγκροτηθέντος συμβουλίου περὶ τῶν γενησομένων, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφάνη ὅλως διάφορος τοῦ παρατόλμου Ὑπατίου, καὶ ἐν μέσῳ τῆς συζητήσεως, ἐφ' ἑκάτερα τρεπομένης, δυσελπιστῶν περὶ σωτηρίας, ἀπεδέχετο τὴν γνώμην περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς βασιλευούσης, ἐπιβιβάσεως τῶν θησαυρῶν εἰς δρόμωνα καὶ ἀναχωρήσεως εἰς τὴν θρᾳκικὴν Ἡράκλειαν. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, τῶν βασιλέων ἀναχωρούντων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ φύλαξις τοῦ παλατίου ἔμελλε νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν Μοῦνδον καὶ τὸν Κωνσταντίολον μετὰ τριςχιλίων ἀνδρῶν καὶ τῶν κουβικουλαρίων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ὅλως δ' ἀντίθετος πρὸς τὴν δειλὴν Μαρίαν τὴν σύζυγον τοῦ Ὑπατίου ἔδειξε τὸν ἐπίμονον αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀρρενωπὴν θέλησιν ἡ Θεοδώρα. Ἀκαταπτόητος πρὸ τῆς ἰδέας τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ θανάτου, ὡμολόγησεν ἄφευκτον μὲν δι' ἄνθρωπον ἰδόντα τὸ φῶς τοῦ κόσμου τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ αἰσχρὰν τὴν φυγαδείαν ἀνδρὸς καθεσθέντος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐχαρακτήρισεν ἀσύμφορον τὴν φυγήν, κατέδειξε τὴν αἰσχύνην τῆς σωτηρίας συνδεδεμένης μετ' ἀπωλείας τοῦ θρόνου καὶ, στερρῶς ἐχομένη τῆς ἀλουργίδος, ὑπέμνησεν, ὅτι τὸ κατ' αὐτὴν ἐπιδοκιμάζει πληρέστατα τὸ ἀρχαῖον λόγιον καθ' ὃ εἶνε ὡραῖον ἐντάφιον ἡ βασιλεία.

Οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς βεβαίως ἐξεφώνησεν ἡ Θεοδώρα μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, ἀλλ' ἅμα καὶ θυμελικῆς σκηνοποιίας, ἐνεποίησαν αἴσθησιν βαθεῖαν εἰς τοὺς μετέχοντας τοῦ συμβουλίου ἄνδρας, οἵτινες ἐρυθριῶντες ἤκουσαν παρὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ὁποῖον τὸ ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ ἐπιβαλλόμενον καθῆκον πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀπειλουμένου βασιλέως. Καὶ λοιπὸν ἀντὶ φυγῆς ἀπεφασίσθη ἄμυνα μέχρις ἐσχάτων, εἰ καὶ ἀνεπαρκεῖς εἶχε δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτῆς ἡ βασιλεία διὰ τὴν ἀμφίβολον στάσιν τινῶν τῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τὴν φανερὰν ἄλλων

τινῶν σύμπραξιν μετὰ τῶν ἀποστατῶν. Οὐχ ἧττον ἀνέθηκεν ὁ βασιλεὺς τὴν πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὸν Βελισάριον καὶ τὸν Μοῦνδον.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Ὑπάτιος ἐκάθητο ἐν τῷ βασιλικῷ καθίσματι τοῦ ἱπποδρόμου, ἐν ᾧ ἀντήχουν εὐφημίαι τοῦ παρισταμένου πλήθους καὶ ὕβρεις ἐναντίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Θαρσαλέος ὁ βασιλεὺς τῶν δήμων οὐδ' ἐσκέπτετο πλέον περὶ ἐκπολιορκήσεως τῶν ἀνακτόρων, ἐπειδὴ ἐκ ψευδοῦς ἀγγελίας εἶχε πεισθῆ, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει καὶ ὅτι τἀνάκτορα ἦσαν ἤδη κενά. Ἀλλ' αἴφνης μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις συμβουλίου καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ὁ ἱππόδρομος, ὅστις εὑρίσκετο ἐν ταῖς χερσὶ τῶν δήμων καὶ τοῦ νέου αὐτῶν βασιλέως, εὑρέθη περικεκυκλωμένος ἀπὸ διαφόρων μερῶν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς στρατιᾶς καὶ φρουρᾶς, ὧν ἡγοῦντο ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Μοῦνδος, ὁ Ναρσῆς, ὁ Κωνσταντίολος, ὁ Βασιλείδης. Ἡ κατάπληξις ὑπῆρξε τοσούτῳ μείζων, καθ' ὅσον ἤδη μικρὸν μέρος τῶν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ Βενέτων, ἐπιτηδείως δεκασθὲν διὰ χρημάτων διανεμηθέντων πρὸ τῆς ἐφόδου τῆς στρατιᾶς ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ καὶ ἀποστὰν ἀπὸ τῶν στασιαστῶν, ἐβόα ὑπὲρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Καταπεπληγμένους λοιπὸν ὑπὸ τῆς ἀρχομένης ἤδη ἀντιδράσεως καὶ ἐπτοημένους ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας καὶ μὴ ἀναμενομένης ἐπιθέσεως εὗρε τοὺς δήμους εἰσελαύνουσα ἀπὸ διαφόρων διευθύνσεων ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιά.

Ἀλλεπάλληλοι εἰσώρμησαν αἱ διάφοροι μοῖραι τῆς στρατιᾶς εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου κατέλαβον τὰ πλήθη ὡς ἐν μυάγρᾳ· δὲν ἤργησαν δὲ νὰ ὑπερευδοκιμήσωσι τοὺς ταραχώδεις, ἀλλ' ἀπολέμους ἀντιπάλους. Ὅτε δ' ἡ εὐχάριστος αὕτη ἀγγελία περιῆλθεν εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, τἀνάκτορα ἐκενώθησαν ἀπὸ πάσης φυλακῆς, πάντες δ' οἱ φρουροὶ αὐτῶν ἐξῆλθον ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον, ὅστις μετεβλήθη εἰς θέατρον σφαγῆς. Τὰ πλήθη εἶχον ἤδη ἐκνικηθῆ, καὶ ὁ ἱππόδρομος ἐπληροῦτο νεκρῶν, ὅτε οἱ περὶ τὸν Βελισάριον ἢ κατ' ἄλλους δύο ἀνεψιοὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁρμήσαντες εἰς τὸ βασιλικὸν κάθισμα, ἀποτελοῦν οἱονεὶ τὸ τελευταῖον ἐν αὐτῷ ὀχύρωμα, συνέλαβον τὸν ἐν αὐτῷ ἐγκεκλεισμένον Ὑπάτιον μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Πομπηίου, καὶ ἤγαγον πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διατάξαντος τὴν κράτησιν αὐτῶν.

Ἡ σφαγὴ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὑπῆρξε τῶν φοβερωτάτων ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων κατὰ μὲν τὸν μετριώτατον τῶν ὑπολογισμῶν ὑπερέβαινε τὰς τριάκοντα χιλιάδας, κατὰ δὲ τὸν ἀνώ-

τατον ἀνήρχετο εἰς τεσσαρακοντακισχιλίους. Ἀληθὲς κοιμητήριον μυριάδων νεκρῶν ἀτάφων ἦτο ὁ ἱππόδρομος τὴν ἑσπέραν τῆς ὀγδόης ἡμέρας μετὰ τὴν ἐνδεκάτην ἐκείνην τοῦ Ἰανουαρίου, καθ' ἣν ἀντηλλάγησαν ἐν αὐτῷ μεταξὺ τῶν Πρασίνων καὶ τοῦ μανδάτωρος τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἱ πρῶται ἀντεγκλήσεις. Τὴν δὲ νύκτα ἐκείνην τῆς 19 Ἰανουαρίου ὕπνωσε τέλος ἥσυχος ὁ Ἰουστινιανός, ἂν μὴ ἐτάρασσον αὐτὸν κατ' ὄναρ τὰ φάσματα τῶν μυριάδων ἐκείνων αἱμασσόντων πτωμάτων, καὶ ἐκοιμήθη ἥσυχος ἡ Κωνσταντινούπολις τὸν ὕπνον πόλεως νεκρᾶς. Μετὰ τὴν θύελλαν ἡ γαλήνη, ἀλλὰ γαλήνη θανάτου.

Ἡ ὑστεραία διῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν μέσῳ σιγῆς νεκρικῆς. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἔρημοι, καὶ ἐκ τῶν ἐργαστηρίων μόνα ἀνεῴχθησαν τὰ παρέχοντα βρῶσιν καὶ πόσιν. Ἀλλ' ἦτο ἡμέρα ἐκδικήσεως καὶ ποινῶν. Ὁ Ὑπάτιος ὑπέστη τὸν θάνατον καρτερικῶς, οὐ μόνον αὐτὸς κλίνας ἀγερώχως τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ δημίου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξάδελφον Πομπήιον ὀδυρόμενον ὀνειδίσας καὶ φιλοψυχοῦντα ἐνθαρρύνας πρὸς τὸν θάνατον. Ἀλλ' ὁ Ὑπάτιος κατεδιώχθη καὶ πέραν τοῦ θανάτου. Ὅτε ἡ θάλασσα, εἰς ἣν ἐρρίφθη ὁ νεκρός, ἐξέβρασε τὸ λείψανον παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκέλευσε νὰ ταφῇ ἐν μέσῳ τῶν λοιπῶν βιαιοθανάτων, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐτέθη ἐπιγραφὴ μεστὴ ὕβρεως καὶ εἰρωνείας *Ἐνταῦθα κατάκειται ὁ βασιλεὺς τῆς Λούπας*. Δι' αὐτῆς ὁ σλαβογενὴς αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐχλεύαζε τὸν καυχώμενον, ὅτι ἦτο γνήσιος ἀπόγονος τῆς Ῥώμης, ἥτις εἶχεν ὡς ἔμβλημα τὴν λύκαιναν τοῦ Ῥωμύλου. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔκαμψαν τὸν βασιλέα τὰ δάκρυα τῆς χήρας, καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Ὑπατίου, παραδοθεὶς εἰς τὴν ἀπαρηγόρητον Μαρίαν, ἐτάφη εὐπρεπῶς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Μαύρας.

Πλὴν τοῦ Ὑπατίου καὶ Πομπηίου ἐφονεύθησαν καὶ τινες τῶν δραστηρίως ὑπὲρ τοῦ πρώτου ἐργασθέντων, ἄλλοι δ' ἐξωρίσθησαν. Ἐτιμωρήθησαν δὲ καὶ τῶν συγκλητικῶν οἱ ὑπὲρ τοῦ Ὑπατίου κηρυχθέντες διὰ καθαιρέσεως καὶ δημεύσεως τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν. Ἐδημεύθη δ' ὁμοίως καὶ τοῦ Ὑπατίου καὶ Πομπηίου ἡ περιουσία, ἧς μέρος μὲν ἐχρησίμευσε πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν πιστῶν εἰς τὴν βασιλείαν, τὸ δὲ λοιπὸν ἀπεδόθη ἔπειτα εἰς τὰ τέκνα τῶν θανατωθέντων. Τέλος δὲ διωρίσθησαν καὶ πάλιν βραχὺν μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως χρόνον εἰς ἃς τὸ πρότερον κατεῖχον θέσεις Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης καὶ ὁ Τριβωνιανός.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ οἰκτρὸν τέλος τῆς ἀνταρσίας, ἥτις ἐντὸς ἡμερῶν ὀλίγων ἐπλήρωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν αἵματος πολλοῦ καὶ τέφρας

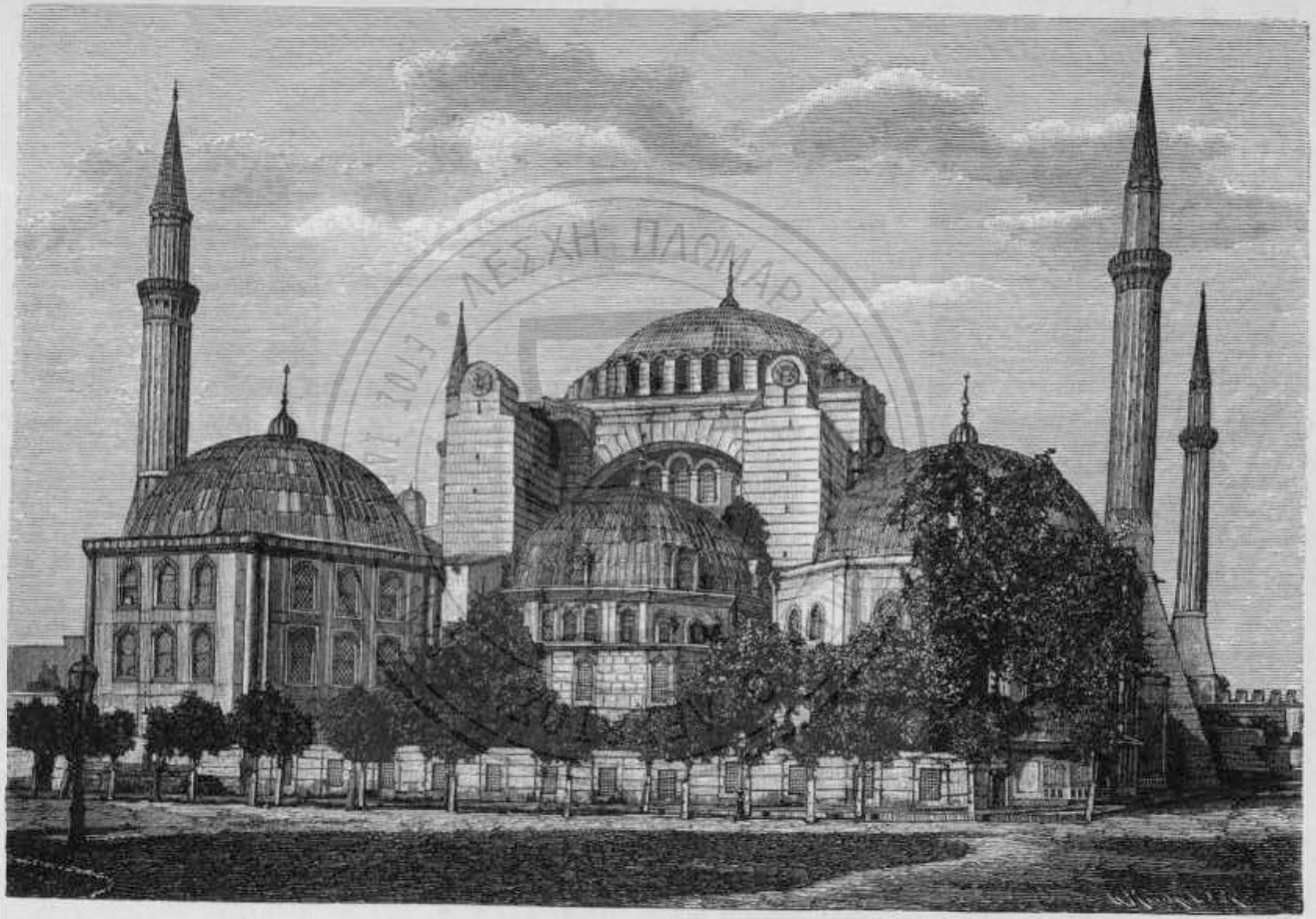

ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

καὶ ἐρειπίων. Κτίρια λαμπρὰ καὶ μεγάλα εἶχον γείνει παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὰς τέσσαρας πυρκαϊὰς τῶν ἑπτὰ ἀποφράδων τῆς στάσεως ἡμερῶν. Μεταξὺ τῶν ἀποτεφρωθέντων οἰκοδομημάτων ἦσαν ἐκκλησίαι καὶ νοσοκομεῖα, στοαὶ καὶ ἀψῖδες, ἐργαστήρια καὶ λουτρῶνες, ἰδιωτικὰ μέγαρα καὶ δημόσια κτίρια. Ἐκ δὲ τῶν αἰσθητοτάτων ζημιῶν ἦτο καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς Ἁγίας Σοφίας μετὰ τῶν ἀρχείων αὐτῆς.

Ἡ βασιλεία ἐνίκησεν. Εἰς τὴν βασιλείαν ἐπεβάλλετο νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν πυρποληθέντων ἐκείνων κτιρίων, νὰ πληρώσῃ τὰ ἐν ταῖς ἀγρίαις ἡμέραις τῆς στάσεως σχηματισθέντα ἐν τῇ πόλει κενά, νὰ ἐπουλώσῃ τὰς χαινούσας ἐκείνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πληγάς.

ια'

Ἡ κτίσις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

Ἤδη τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁ Ἰουστινιανὸς διέταξεν Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανόν, εὑρισκόμενον τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ διαγράψῃ σχέδιον πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐξηνθρακωμένης ἐκκλησίας.

Τὸ νέον τοῦτο οἰκοδόμημα δὲν ἦτο τὸ μόνον περὶ οὗ ἐφρόντισεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ καθ' ἅπαν τὸ κράτος ἡ οἰκοδομικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὥστε ὁ Προκόπιος ἰδίαν ἔγραψε συγγραφὴν *Περὶ τῶν τοῦ δεσπότου Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων*. Καὶ μόνη ἡ ὑπόθεσις τῶν ἓξ λόγων, εἰς οὓς διαιρεῖται τὸ ἔργον τοῦ Καισαρέως, δεικνύει ὁποία ὑπῆρξεν ἡ οἰκοδομικὴ δρᾶσις τοῦ νέου τούτου Περικλέους, οὐ μόνον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διακόσμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποβλέψαντος, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην τῆς λέξεως ἔννοιαν μεριμνήσαντος. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα ἅτινα ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰ ὀχυρὰ ἐρύματα τὰ κτισθέντα κατὰ τὰς ἐσχατιὰς τοῦ κράτους τὰς πρὸς τὴν Περσίαν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρμενίαν, αἱ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις τοῦ κράτους ὀχυρώσεις πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βαρβάρων, αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ αὐτὴν τὴν Νουμιδίαν οἰκοδομίαι τοῦ βασιλέως ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς

συγγραφῆς τοῦ Προκοπίου, καὶ εἶνε ἀληθῶς θαυμασταὶ διά τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν πολυτέλειαν, τὴν σκοπιμότητα ἢ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Ὅπως δὲ συμπληρωθῇ ἡ πολυποίκιλος εἰκών, ἣν ἐχάραξεν ἡ γραφὶς τοῦ γραμματέως τοῦ Βελισαρίου, καὶ ἀποτελεσθῇ πλήρης ὁ ἤδη μακρὸς αὐτοῦ κατάλογος, ἀνάγκη νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ οἰκοδομαὶ αἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ γενόμεναι ἐν Ῥαβέννῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ ἐπιτευχθεῖσαν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τῶν ἰουστινιανείων κτισμάτων πάντων ὑπερέχει ἡ Ἁγία Σοφία ὅσον ὁ ὑπερύψηλος αὐτῆς τροῦλλος ὑψοῦται ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τῶν περὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν οἰκοδομῶν.

Πρῶτος Κωνσταντῖνος ὁ μέγας εἶχε κτίσει ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγορᾷ ναὸν ἀνατεθέντα εἰς τὴν ὑψίστην τοῦ θεοῦ Σοφίαν, ὅστις συνετελέσθη ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου. Πυρποληθέντα δὲ τῷ 404 ἐπὶ Ἀρκαδίου ἀνῳκοδόμησε τῷ 415 ὁ τούτου υἱὸς Θεοδόσιος ὁ μικρός. Ἀναλαμβάνων δὲ καὶ πάλιν τὴν ἀνάκτισιν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, δὲν προετίθετο τὴν ἁπλῆν ἀνέγερσιν τοῦ πεπτωκότος κτίσματος, ἀλλ' εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐπῆλθεν ἡ σκέψις νὰ κατασκευάσῃ οἶκον ἀντάξιον μὲν τοῦ θεοῦ, οὗ τῆς Σοφίας ἦτο ἐπώνυμος, νὰ ἐνσαρκώσῃ δ' ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν τῆς ὁριστικῆς ἤδη νίκης τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν νέαν ἐκκλησίαν τὸ κυριώτατον τοῦ χριστιανισμοῦ προσκύνημα ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἐνιαίου κράτους, ὅπερ ἐδημιούργει ἤδη ἐν ὀνείροις. Ὡς ἀνηγέρθη ὁ Παρθενὼν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ Ἑκατομπέδου μεγαλειότερος οἶκος τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ἔμελλεν ἡ νέα τῆς θείκῆς Σοφίας ἐκκλησία νὰ ἱδρυθῇ καλλιπρεπεστέρα καὶ θαυμασιωτέρα μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας ἐναντίον τῶν αἱρέσεων, μετὰ τὴν νίκην τῆς βασιλείας ἐναντίον τῆς ἀνταρσίας. Ὁ δὲ Ἰκτῖνος καὶ ὁ Καλλικράτης τοῦ Παρθενῶνος τούτου τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξαν Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος.

Ὅτ' ἐξεσκάφησαν τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, ὁ πατριάρχης Ἐπιφάνιος (520-535) ἠλόγησε τὸ ἔργον, καὶ κατήρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπιρρίψας πρῶτος εἰς τὰ θεμέλια τὸ δι' ὕδατος κριθῆς διαβεβρεγμένον μῖγμα, ὅπερ ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν οἰκοδομὴν ὡς συνδετικὴ ὕλη. Μετὰ δὲ σύντονον ἐργασίαν πέντε ἐτῶν, δέκα μηνῶν καί τινων ὀλίγων ἡμερῶν, συντελεσθείσης τῆς οἰκοδομῆς, ἐτελέσθησαν τὴν 27 Δεκεμβρίου τοῦ 537 τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, πατριαρχεύον-

τος τοῦ Μηνᾶ (536-552). Καὶ ἐπόμπευσεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐν ἅρματι τεθρίππῳ, ἔχων ἐπὶ τοῦ ἅρματος καθήμενον καὶ τὸν πατριάρχην, μέγα δὲ πλῆθος λαοῦ ἠκολούθει τὴν λιτανείαν, ἐκκινήσασαν ἐκ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς ἐκκλησίας ἐν ᾗ τὸ πρῶτον εἶχεν ἀκουσθῆ πρὸ ἑνὸς περίπου καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ὁ ἱερὸς λόγος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ θέα τῆς νέας ἐκκλησίας δὲν ἦτο πρωτοφανὴς τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀπ' ἐναντίας δὲ καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς οἰκοδομήσεως δὲν εἶχε παύσει καθ' ἑκάστην ἐν λινῷ χιτῶνι παριστάμενος εἰς τὰ ἔργα, παρακολουθῶν τὰς προόδους τῶν ἐργασιῶν καὶ αὐτὸς ἐπιστατῶν καὶ τοὺς ἐργάτας παροτρύνων καὶ ἀμείβων διὰ δώρων. Καὶ ὅμως τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῶν πανηγυρικῶν ἐγκαινίων κατέλαβε καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἔκπληξις ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ καινουργοῦς δημιουργήματος αὐτοῦ, ἀκτινοβολοῦντος ἐκ τοῦ πλούτου τῶν πολυειδῶν μαρμάρων καὶ τοῦ πολυτελοῦς κόσμου τῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων, περιαυγαζομένων ὑπὸ φωτὸς ἀπλέτου, καὶ ἔκπαγλος ἐπὶ τῷ λαμπρῷ θεάματι ἐφώνησεν αὐταρέσκως «Νενίκηκά σε, Σολομῶν.»

Ὁ κτίστης δὲν εἶχεν ἄδικον θαυμάζων τὸ κτίσμα, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχον δαπανηθῆ κατά τινας μὲν ὀγδοήκοντα κεντηνάρια χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ ἕνδεκα καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν, κατ' ἄλλους δὲ τριακόσια εἴκοσι κεντηνάρια, ἤτοι περὶ τὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἑκατομμύρια. Ἀλλ' εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο τῆς ἀπαιτηθείσης δαπάνης δὲν συνυπολογίζεται ἡ ἀξία μεγάλου πλήθους ὑλικοῦ, ἀδαπάνως συγκομισθέντος ἐξ ἀρχαίων ἐρειπίων ἐν πολλαῖς πόλεσι τοῦ βασιλείου ἢ δωρηθέντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ ἰδιωτῶν χάριν τοῦ ναοῦ. Διὰ τῶν μεγάλων δὲ τούτων δαπανῶν, τῆς τέχνης τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου καὶ τῆς διηνεκοῦς ἐπιβλέψεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπετελέσθη οἰκοδόμημα, οὗ τὴν μεγαλοπρέπειαν συνώψισεν ἐξαιρέτως δι' ὀλίγων λέξεων ὁ Προκόπιος. Ἡ ἐκκλησία ἔχει γείνει, ἔγραψεν ὁ Καισαρεύς, θέαμα κεκαλλιστευμένον, ὑπερφυὲς μὲν εἰς τοὺς ὁρῶντας, παντελῶς δ' ἀπίστευτον εἰς τοὺς γνωρίζοντας αὐτὸ μόνον ἐξ ἀκοῆς. Οὐράνιον μὲν ὅσον εἶνε τὸ ὕψος εἰς ὃ αἴρεται, ὑπερκειμένη δὲ τῆς ἄλλης πόλεως κοσμεῖ μὲν αὐτήν, ἅτε σέμνωμά της οὖσα, ὡραίζεται δὲ διὰ τῆς ὑπὲρ τὰς ἄλλας οἰκοδομὰς ὑψώσεώς της, οὔσης τοιαύτης, ὥστ' ἐξ αὐτῆς ἀποσκοπεῖται ἡ πόλις ἐκ περιωπῆς. Οὕτως ἐπιτηδείως δ' εἶνε ἀποτετορνευμένον τὸ εὖρος αὐτῆς καὶ τὸ μῆκος, ὥστε δύναται νὰ ὀνομασθῆ συγχρόνως καὶ περιμήκης καὶ εὐρυτάτη. Ἀμύθητον δ' εἶνε τὸ περιβάλλον αὐτὴν σεμνὸν κάλλος. Διότι ἔχει κομψότητα

ἐγκειμένην εἰς ὄγκον εὐπρεπείας ἅμα καὶ ἐναρμόνιον συμμετρίαν, οὔτ' ἔνδειαν ἔχουσα περί τι, οὔτε κατάφορτος οὖσα, ἐπειδὴ καὶ τοῦ συνειθισμένου εἶνε κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου παρ' ἅπαν κοσμιωτέρα, ἔχει δὲ θαυμαστὴν περίσσειαν φωτὸς καὶ ἡλιακῶν μαρμαρυγῶν. Θὰ ἔλεγες, ὅτι δὲν καταλάμπεται ὁ χῶρος ὑπὸ ἀκτίνων ἡλίου ἔξωθεν εἰσερχομένων, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ αὐτόφυτος πηγὴ αἴγλης. Τοσαύτη περιουσία φωτὸς εἶνε περικεχυμένη εἰς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν.

ιϐ'

Ἡ Ἁγία Σοφία.

Ἡ Ἁγία Σοφία ἡ κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὔτε τὸ αὐτὸ σχῆμα εἶχε πρὸς τὴν παλαιοτέραν ὁμώνυμον ἐκκλησίαν, οὔτε τὰς αὐτὰς καὶ ἐκείνη διαστάσεις, ἀλλ' ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα. Ἐν τῶν πρώτων λοιπὸν τῆς βασιλείας ἔργων ὑπῆρξεν ἡ δι' ἀγορᾶς ἐπέκτασις τοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ἔμελλε νὰ κτισθῇ ἡ νέα ἐκκλησία. Πρὸς τοῦτο δὲ ἠγοράσθησαν μὲν οἰκόπεδα, κατερρίφθησαν δὲ οἰκίαι, καὶ τοῦτο μὲν διὰ παρακλήσεων αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦτο δ' ἐνίοτε καὶ δι' ἀπειλῶν ἢ χορηγήσεως προνομίων ὑπερενικήθησαν αἱ παρ' ἰσχυρογνωμόνων τινῶν ἰδιοκτητῶν παρεμβαλλόμεναι δυσκολίαι.

Συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκκλησίας, διεύθυνσις κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἀλλ' ἂν ἐτηρεῖτο ὁ κανὼν ἐκεῖνος, ἔμελλε τὸ νέον κτίριον νὰ ἔλθῃ εἰς ἀκαλλαίσθητον ἀνωμαλίαν πρὸς τὰ περικείμενα κτίρια, ἰδίως δὲ τἀνάκτορα. Διὰ τοῦτο οἱ ἀρχιτέκτονες ἔστρεψαν τὴν ἐκκλησίαν ὀλίγον πρὸς νότον, ὅπως ὁ ἄξων αὐτῆς γείνῃ παράλληλος πρὸς τὸν τῶν ἀνακτόρων. Ἐν δὲ τῇ οἰκοδομήσει τῆς Ἁγίας Σοφίας πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι παρίσταντο δυσχέρειαι, ἀλλὰ κυριωτάτη ἦτο αὐτὴ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ τολμηροῦ σχεδίου τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐπίλυσιν προβλήματος δυσχερεστάτου, τοῦ ἐν τῇ ναοδομίᾳ συνδυασμοῦ δύο μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου καθ' ἑαυτοὺς παρουσιαζομένων ἀρχιτεκτονικῶν τρόπων. Αἱ πλεῖσται δῆλα δὴ τῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου οἰκοδομηθεισῶν ἐκκλησιῶν ἦσαν ἐκτισμέναι κατὰ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων βασιλικῶν, τουτέστιν ἦσαν ἐπιμήκη ὑπόστεγα παραλληλεπίπεδα, ἀπολήγοντα εἰς εὐρεῖαν ἡμικυκλικὴν κόγχην, ἔχοντα

δ' ἐπίπεδον τὴν ὀροφήν. Καὶ ὅτε δὲ ποικιλώτερον ἔγεινε τὸ σχέδιον τῶν τοιούτων *δρομικῶν* ἐκκλησιῶν, γενομένων περὶ τὸ μέσον εὐρυτέρων καὶ ἀποτελεσθέντος ἐν ὅλῳ σχήματος σταυρωτοῦ, ἐξαρθείσης δὲ καὶ τῆς στέγης τοῦ μέσου κύτους τῆς ἐκκλησίας, ἡ κατασκευὴ τῆς στέγης δὲν ἦτο πολὺ διάφορος. Ἀλλ' ἤδη ἐν ἄλλοις κτιρίοις ἄλλου ἀρχιτεκτονικοῦ τρόπου εἶχε γείνει χρῆσις στέγης θολωτῆς στηριζομένης ἐπὶ τόξων καὶ σφαιρικῶν ὑποθολίων. Ἀλλ' ὁ θόλος ἐκεῖνος, ὁ *τροῦλλος*, μόνον πολύγωνα οἰκοδομήματα εἶχε στεγάσει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου. Ἐν τούτῳ λοιπὸν ἔγκειται τοῦ Ἀνθεμίου ἡ μεγαλοφυία, ὅτι ἐπεχείρησε καὶ κατώρθωσεν ἐν τῇ οἰκοδομήσει τῆς Ἁγίας Σοφίας νὰ συνδυάσῃ τὸ ἐπίμηκες σχέδιον τῆς σταυρωτῆς βασιλικῆς μετὰ τοῦ θόλου τῶν πολυγώνων οἰκοδομῶν, κατασκευάσας οὐ μόνον μέγαν κεντρικὸν τροῦλλον, ἀλλὰ καὶ χαμηλότερα αὐτοῦ ἡμιθόλια. Οὕτω δὲ προῆλθεν ὁ εἰς τὴν βυζαντιακὴν τέχνην ἰδιάζων νέος τρόπος ναοδομίας.

Καὶ τὸ μὲν πρόβλημα τῆς στηρίξεως τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου ἐπὶ τοῦ τετραγώνου οἰκοδομήματος ἔλυσε σοφώτατα ὁ Ἀνθέμιος διὰ τῆς ἐπὶ τῆς τετραπλεύρου βάσεως τοῦ τρούλλου ἐποικοδομήσεως ὑψηλοτάτων τόξων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκτίσθησαν μεγάλα σφαιρικὰ τόξα. Ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ ἐπινόημα ἦτο τοσοῦτον τολμηρὸν καὶ οὕτω μέγας καθ' ἑαυτὸν ὁ τροῦλλος, οὗ ἡ βάσις εἶχε διάμετρον ποδῶν ἑκατὸν τεσσάρων, ὥστε παρ' ὅλην τὴν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ καταβληθεῖσαν προσοχὴν καὶ παρὰ τὰ ἐλαφρότατα ὑλικά, ὧν κατὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ ἔγεινε χρῆσις, ὁ τροῦλλος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἑτοιμόρροπος ἤδη μετ' οὐ πολύ· ἐπελθόντων δὲ μετὰ ταῦτα ἐπανειλημμένων σεισμῶν, ἐπὶ τοσοῦτον διερράγη, ὥστε καὶ κατέπεσε τῇ 7 Μαΐου 558 τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ μέρος. Ἀνεκτίσθη δὲ καὶ πάλιν ἀσφαλέστερον, γενόμενος κατά τινας μὲν ὑψηλότερος τοῦ προτέρου, κατά τινας δὲ χαμηλότερος αὐτοῦ, καὶ ἐτελέσθησαν δεύτερα ἐγκαίνια τῆς οὕτως ἀνακαινισθείσης ἐκκλησίας τῇ 24 Δεκεμβρίου 567. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔπειτα ἐχρειάσθησαν διάφοροι νεώτεραι ἐπισκευαὶ τοῦ τε τρούλλου καὶ ἄλλων τῆς ἐκκλησίας μερῶν, ἰδίως δὲ τῷ 987 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου καὶ τῷ 1317 ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου.

Τοῦ δὲ τρούλλου οἷος σώζεται σήμερον ἡ ἐσωτερικὴ κορυφὴ ἀπὸ μὲν τῆς κατωτάτης αὐτοῦ στεφάνης ἀπέχει σχεδὸν τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ πόδας, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐκκλησίας ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα. Ἡ δ' ἐκκλησία ἔχει πλὴν τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἁψῖδος, περιλαμ-

βανομένου τοῦ πάχους τῶν τοίχων, μῆκος μὲν διακοσίων τεσσαράκοντα καὶ ἑνὸς ποδῶν, πλάτος δὲ διακοσίων εἴκοσι καὶ τεσσάρων. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἁγία Σοφία εἶνε πολὺ μικροτέρα κατὰ τὰς διαστάσεις ἄλλων μεγάλων ναῶν, οἷοι ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐν Ῥώμῃ καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγιος Παῦλος τοῦ Λονδίνου.

Ἀλλὰ τῆς μητροπόλεως τοῦ Βυζαντίου, καίπερ μικροτέρας οὔσης, ἐκπληκτικὴ εἶνε καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ἡ θέα παρ' ὅλην τὴν παρέλευσιν ὑπερχιλίων ἐτῶν, παρ' ὅλας τὰς δηώσεις ἃς ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων κατάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρ' ὅλην τὴν ἀλλοίωσιν ἥτις ἐπῆλθεν ἐκ τῆς μετατροπῆς εἰς τζαμίον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Πόλεως. Καὶ ὅμως ὁ θεατής, θαυμάζων τὸ ὑπάρχον, μόλις που δύναται νὰ συμπληρώσῃ διὰ τῆς φαντασίας ὅ τι ἐξέλιπεν. Ἀκέραιος βέβαια σχεδὸν μένει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τῆς ἐκκλησίας κόσμος καὶ ὁ πλοῦτος τῶν πολυχρώμων κιόνων, ἀλλὰ τὸ κονίαμα τοῦ κατακτητοῦ ἔχει καλύψει βαρβάρως τὴν ζωγραφικὴν τοῦ ναοῦ διακόσμησιν, καὶ μόλις που διαφαίνονται ψηφιδωταί τινες εἰκόνες, μαρτυροῦσαι τὴν τέχνην τῶν ψηφοθετῶν.

ΕΙΚΩΝ ΑΓΙΟΥ
ΕΝ ΤΗι ΑΓΙΑι ΣΟΦΙΑι

Ἀληθῶς ἡ Ἁγία Σοφία διακρίνεται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν μαρμάρων αὐτῆς. Εἰς διακόσμησιν αὐτῆς ὑπερφυᾶ συνετέλεσεν ὁ γρανίτης τῆς Αἰγύπτου καὶ ὁ πορφυρίτης τῆς Σάϊος, ὁ ῥοδόχρους διὰ κυανῶν καὶ λευκῶν ποικιλμάτων ἐστιγμένος Φρύγιος λίθος, ὁ πράσινος τῶν Κροκεῶν τῆς Λακωνικῆς, ὁ αἱματόχρους τῆς Καρίας, ὁ Λύδιος οὗ αἱ φλέβες εἶνε πράσιναι ἀναμὶξ καὶ κιτρινωπαί, ὁ κυανοῦς καὶ κροκόχρους τῆς Λιβύης, ὁ μελανὸς καὶ διὰ λευκῶν ζωνῶν πεποικιλμένος λίθος τῆς Κελτικῆς, ὁ ὑπομελανίζων λευκὸς τῶν βοσπορικῶν λατομείων, ὁ ὀφίτης τῆς Θεσσαλίας, οἱ λίθοι τῆς Προκοννήσου καὶ τῆς Ἠπείρου. Πάντες δ' οἱ πολύχρωμοι οὗτοι λίθοι εὗρον τὴν θέσιν των παραλλήλως πρὸς τοὺς ἑτοίμους κίονας οὓς ἐδάνεισαν τὰ καταπεπτωκότα ἱερὰ τῶν ἀρχαίων εἰδώλων εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ μεγάλου τῶν Χριστιανῶν θεοῦ. Τίς θὰ ἡδύ-

νατο νὰ διαριθμήσῃ τὴν εὐπρέπειαν τῶν κιόνων καὶ τῶν λίθων ; ἔγραψε δικαίως ὁ Προκόπιος.

Ἀντίστοιχος δὲ πρὸς τὸν πολύχρουν πλοῦτον τῶν κιόνων, ὑπερβαινόντων τοὺς ἑκατόν, ἦτο ἡ ποικιλία μεθ' ἧς ἐκοσμήθησαν τὰ κιονόκρανα, ἐν οἷς ἰδιαζόντως ἤδη ἐχαριεντίζετο ἡ βυζαντιακὴ τέχνη, περιοριζομένης ὁσημέραι μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς, ἣν δὲν ηὐνόει ἡ ἐκκλησία. Ἔργα τοιαῦτα ὡς ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος ἄμβων ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος κατειργασμένος καὶ περισωζόμενος νῦν τεθραυσμένος ἐν τῇ αὐλῇ δύο τῆς Θεσσαλονίκης ἐκκλησιῶν, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, δὲν παρουσιάζονται πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σπάνια δὲ εἶνε τὸ ἐξῆς καὶ τὰ γάλματα καὶ τὰ ἔκτυπα ἀνάγλυφα, οἷον τὸ τῆς δεομένης Παναγίας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ τῆς Χαλκίδος, ἥτις εἶνε παλαιοτάτη ἐκκλησία, πολλαχῶς μὲν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετασχηματισθεῖσα, ἀλλ' ἀρχῆθεν ἔχουσα σχῆμα βασιλικῆς, καὶ φαίνεται οἰκοδομηθεῖσα κατὰ τοὺς ἰουστινιανείους χρόνους. Ἀλλὰ, ἐν ᾧ ἐξετοπίζοντο κατ' ὀλί-

ΑΜΒΩΝ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΙ

γον ἐκ τῆς ἐκκλησίας αἱ ἀνάγλυφοι καὶ περιφερεῖς ἐκ λίθου παραστάσεις τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, ἡ σμίλη εὗρισκεν οὕτως εἰπεῖν τελευταῖόν τι καταφύγιον, ἐνασμενίζουσα εἰς τὴν ἔντεχνον διακόσμησιν τοῦ κιονοκράνου. Τὸ ἰωνικὸν καὶ τὸ κορινθιακὸν ἰδίως κιονόκρανον, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων εἶχε γείνει πολὺ ποικιλώτερον τοῦ ἀρχαίου, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὰ ὑπερτεταμένα τόξα διακοσμοῦνται μετὰ μεγάλης ποικιλίας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐζητημένης καλλιτεχνικῆς σοφιστείας. Τὸ κιονόκρανον διπλασιάζεται οὕτως εἰπεῖν δι' ἐπικράνου, ἐπιτιθεμένου ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἤδη βυζαντιακοὺς χρόνους. Καὶ τοῦ μὲν ἐπικράνου σπανίως εἶνε πλούσιος ὁ γλυπτικὸς κόσμος, συνήθως δὲ κοσμεῖ αὐτὸ μόνον τὸ μονόγραμμα τὸ δηλοῦν τὸν Χριστόν. Ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ κιονοκράνου ἀμύθητος εἶνε ἡ ποικιλία, ἀντλοῦσα τὴν χάριν αὐτῆς ἔκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ ζωικοῦ κόσμου καὶ ὁτὲ μὲν περιοριζομένη εἰς ἀνθέμια ποικιλόσχημα πολυειδῶς διατεταγμένα καὶ ἕλικας εὐστρόφους καὶ φύλλα ἀκάνθου ὡς ὑπὸ τοῦ ἀνέμου περιεπτυγμένα, ὁτὲ δὲ συμπληροῦσα καὶ ζωογονοῦσα τὸν φυτικὸν τοῦτον κόσμον διὰ ζῴων, ἰδίως δὲ πτηνῶν ἀληθινῶν ἢ καὶ φανταστικῶν.

Ἀλλ' ὁ λίθινος τῆς ἐκκλησίας κόσμος δὲν ἤρκει εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, διεκοσμήθη δ' ἡ ἐκκλησία πλουσιώτατα κατά τε τὸν θόλον καὶ τὰ ἡμιθόλια καὶ κατὰ μῆκος τῶν τοίχων διὰ μεγάλων ψηφιδωτῶν εἰκόνων, ὧν χρυσοῦν μὲν ἦ βαθυκύανον ἦτο τὸ ἔδαφος, πολύχρωμοι δ' αἱ ψηφῖδες. Οὐδ' ἐτελείωσε τὸ ἔργον τῆς διὰ ψηφιδωτῶν εἰκόνων διακοσμήσεως ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἐτῶν μέχρι τῆς ἐγκαινιάσεως τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους προσετίθεντο νέα ψηφοθετήματα ἢ ἐπεσκευάζοντο τὰ παλαιότερα. Οὕτω μεταξὺ τῶν ὀλίγων τὰ νῦν καταφανῶν νεωτέρα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶνε ἡ ἄνωθεν τῶν θυρῶν τοῦ νάρθηκος μεγάλη ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἡ παριστάνουσα τὸν Χριστὸν ἐπὶ θρόνου μεγαλοπρεποῦς καθήμενον μεταξὺ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἐν θυρεοῖς ἐξεικονιζομένων, πρὸ δὲ τοῦ Σωτῆρος γονυκλινῆ ἄγνωστον αὐτοκράτορα.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔδαφος ἂν κατεβίβαζέ τις τὸν ὀφθαλμόν, ὅπως ἀναπαυθῇ ἀπὸ τοῦ πλούτου τῶν χρωμάτων τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λίθων, εὗρισκε καὶ αὐτὸ διάκοσμον ἐκ πολυτελῶν καὶ ποικίλων μαρμάρων ἀποστιλβόντων.

Παῦλος ὁ ἐκ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς ἐπιστάτου ἐπὶ τῆς σιγῆς τῶν περὶ τὸν βασιλέα Σιλεντιάριος καλούμενος, ἀναλαβὼν τὴν

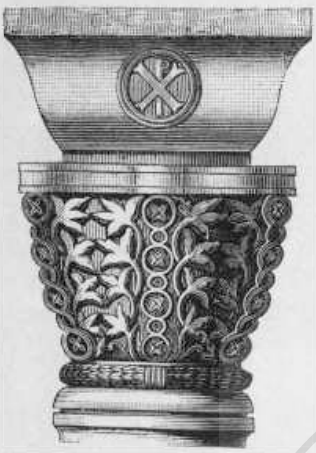

1.

2.

3

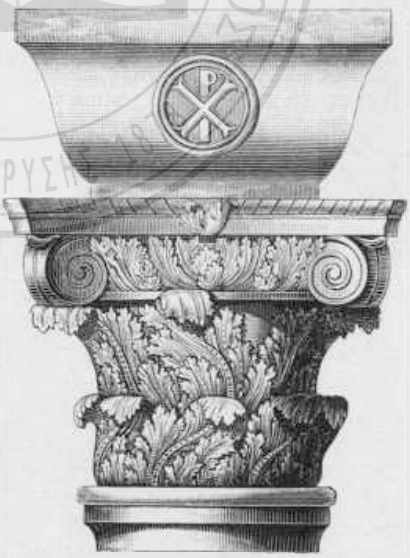

4.

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΑ.

1. 2. 3. *Ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.* 4. *Ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας.*

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

κατὰ τὰ δεύτερα τῆς ἐκκλησίας ἐγκαίνια διὰ στίχων ἐξύμνησιν αὐτῆς, ἥτις σωζομένη εἶνε μακροτάτη ἐν λεπτομερείᾳ περιγραφὴ τῶν καθ' ἕκαστον τοῦ ναοῦ, ἰδίου στιχουργήματος ἄξιον ἔκρινε τὸν ἄμβωνα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Καὶ δικαίως, διότι ὁ ἄμβων, εἰς οὗ τὴν κατασκευήν, ὡς εἴδομεν, μέγιστα ποσὰ ἐξωδεύθησαν, ἦτο ἀληθὲς θαῦμα τέχνης καὶ πολυτελείας. Ἀλλὰ καὶ ὅτε, συντριβεὶς μετὰ τὴν κατάπτωσιν τοῦ τροῦλλου, ἀνηγέρθη ἐκ νέου, δὲν ἀνῳκοδομήθη μὲν οἷος πρότερον, ἀλλ' ἔλαμπεν ὅμως ἐκ λίθων καὶ ἀργύρου καὶ εἶχε κίονας ἀργυρενδύτους.

ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΟΜΕΝΗΣ
ΕΝ ΤΗι ΑΓΙΑι ΠΑΡΑΣΚΕΥΗι ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΟΣ

Ἡ δὲ μετὰ τοῦ ἄμβωνος συνεχομένη πολυκόσμητος σολέα ἐχωρίζετο ἀπὸ τοῦ ἁγίου βήματος διὰ κιγκλιδώματος κατεσκευασμένου ὅλου ἐξ ἀργύρου. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἁγίου βήματος ἵστατο ἐπὶ βαθμίδων περιενδεδυμένων διὰ χρυσοῦ ἡ ἁγία τράπεζα, στηριζομένη μὲν ἐπὶ χρυσῶν κιονίσκων, πεποικιλμένη δὲ ὅλη διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Ὑπερθεν δ' αὐτῆς ἐξετείνετο μεγαλοπρεπὲς ὑψηλὸν κιβώριον ἀργυροέγκαυστον, ἀπολῆγον εἰς μέγαν χρυσοῦν διάλιθον σταυρόν. Ἀλλ' ἡ ἁγία τράπεζα καὶ τὸ ὑπερκείμενον αὐτῆς κιβώριον δὲν ἦσαν οἱ μόνοι στολισμοὶ τοῦ

ἁγίου βήματος, ἐν ᾧ σὺν ἄλλοις πολλοῖς ἔκειτο καὶ ὁ θρόνος τοῦ πατριάρχου καὶ ὁ τοῦ βασιλέως. Τοσοῦτος δὲ ἦτο ὁ πλοῦτος τῶν κειμηλίων τοῦ ναοῦ καὶ τοσαῦτα τὰ χρυσώματα καὶ τὰ ἀργυρᾶ καὶ διὰ λίθων πολυτίμων κεκοσμημένα ἱερὰ σκεύη, ὥστε κατὰ τὸν Προκόπιον μόνα τὰ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἀποκείμενα εἶχον ἀξίαν τεσσαράκοντα χιλιάδων λιτρῶν ἀργύρου, ἤτοι τριῶν καὶ ἡμίσεος περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

Τοιοῦτον ἦτο ἐν ὀλίγοις τὸ λαμπρὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ Σοφίαν. Συνείχετο δὲ τοῦτο ἐκ μεσημβρίας πρὸς τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα διὰ τοῦ Αὐγουσταίου φόρου ἢ Αὐγουστεῶνος, πλατείας ἐχούσης κτίριά τινα καὶ κοσμουμένης δι' ἀγαλμάτων. Πρὸς τὴν *αὐλαίαν* δὲ ταύτην *τοῦ Αὐγουστεῶνος* ἔβλεπον προσαρτήματά τινα τῆς Ἁγίας Σοφίας, πρὸς τῷ μεσημβρινῷ αὐτῆς μέρει προσῳκοδομημένα, τὸ Προπύλαιον τοῦ νάρθηκος, τὸ λεγόμενον Διδασκαλεῖον, τὸ Ὡρολόγιον, τὸ Ἅγιον Φρέαρ, τὸ Μητατώριον, ὁ τρίκλινος Θωμαΐτης, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἡ πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη, καὶ τὸ Βαπτιστήριον. Διὰ τῶν πλείστων τῶν οἰκοδομημάτων τούτων ἐγίνετο ἡ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴσοδος καὶ μετ' αὐτῆς συγκοινωνία τῶν βασιλέων.

Τὸ δὲ πλῆθος εἰσήρχετο διὰ περιστώου αὐλαίου, ἐξ οὗ διὰ τοῦ ἐξωνάρθηκος αἱ *ὡραῖαι πύλαι* ἦγον εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα, ὅστις δι' ἐννέα *βασιλικῶν* πυλῶν ἔφερεν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ ναοῦ.

Ὁ δὲ οὕτως εἰσερχόμενος εἰς τὸν ναόν, περιλαμβάνων διὰ μιᾶς τὴν ὅλην τῶν ἐνδοτέρων θέαν, κατελαμβάνετο ὑπ' ἀληθοῦς ἐκπλήξεως. Ηὔξανε δὲ αὕτη τελουμένης λειτουργίας, ὅτε εἰς τὸ ἄπλετον τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς τῆς ἐκκλησίας προσετίθετο ἡ λάμψις ἡ διαχεομένη ἐξ ἀπειραρίθμων λυχνιῶν καὶ λαμπτήρων, πολυκανδήλων καὶ μανουαλίων, ἅτινα ἐν ὅλῳ ἀνήρχοντο εἰς τρισχίλια, ἐκ καθαροῦ ἀργύρου κατεσκευασμένα καὶ ἐπικεχρυσωμένα. Ὁ ἱερὸς χῶρος οὕτω περιλαμπόμενος ἔπλεεν εἰς πέλαγος φωτός, καὶ ἠκτινοβόλουν ἀπὸ τῶν τοίχων αἱ χρυσαῖ ψηφῖδες, καὶ ἐξέπεμπον μαρμαρυγὰς εὐάκτινας τὰ πολύχρωμα μάρμαρα τὰ ἐστιλβωμένα, καὶ ἐξήστραπτον παμφαεῖς οἱ πολύτιμοι λίθοι, καὶ ἐσκόρπιζον ἀνταυγείας πολυφεγγεῖς ὁ πανταχοῦ ἐπικεχυμένος χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος. Τὴν δὲ ψυχὴν κατελάμβανεν ἄρρητόν τι αἴσθημα εὐλαβείας καὶ θεοσεβείας, ὅταν ἐν τῷ σεμνῷ ἐκείνῳ τοῦ θεοῦ ἐγκατοικήματι ἀντήχουν τὰ μονοφωνικὰ ᾄσματα τῶν *δομεστίκων* τῶν χορῶν ἢ ἡ *παναρμόνιος* ᾠδή, ἡ ἁρμονικὴ πολυφωνία τῶν πολυπροσώπων τριῶν χορῶν τῆς με-

ΨΗΦΙΔΩΤΗ ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

γάλης ἐκκλησίας, ὧν μετεῖχον καὶ γυναῖκες, καὶ ἠκούετο συνεξηχῶν τοὺς ἱεροὺς ὕμνους ὁ παριστάμενος λαός.

Τοιαύτη οὖσα ἡ μητροπολιτικὴ ἐκείνη τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησία εἶχεν, ὡς εἰκὸς, ἀνάγκην μεγάλου προσωπικοῦ, καὶ εἶχεν ἀληθῶς τοιοῦτον ἐν ταῖς ἡμέραις τοὐλάχιστον τῆς εὐημερίας. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἰς χιλίους ἀνήρχοντο οἱ κληρικοὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ ψάλται καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διακονοῦντες. Μετὰ δέ τινας ἐτῶν δεκάδας ἐπὶ Ἡρακλείου (610-641) περιωρίσθησαν οἱ κληρικοὶ μετὰ καὶ τῶν θυρωρῶν εἰς ἑξακοσίους, ἀλλ' ὑπῆρχον πλὴν τούτων καὶ ὀγδοήκοντα ὀκτὼ διάφοροι ἄλλοι ὑπάλληλοι τοῦ ναοῦ. Μεταξὺ δὲ τούτων ἐπιφανῆ κατεῖχον θέσιν οἱ *ἔκδικοι* ἢ *ἐκκλησέκδικοι*, οὓς καὶ εὑρίσκομεν ἐπιγεγραμμένους μετὰ καὶ τῶν πρεσβυτέρων ἐπὶ τοῦ ὡραίου μολυβδοβούλλου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐφ' οὗ παριστάνεται ὁ Ἰουστινιανὸς προσκομίζων τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Θεοτόκον ὡς προστάτιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον σὺν τῇ παρακμῇ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἠλαττώθη ἡ λαμπρότης ἐκείνη, καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἦλθον ἡμέραι, καθ' ἃς τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας μόλις ἐπήρκουν πρὸς φωταγώγησιν αὐτῆς, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Ἁγία Σοφία ἐκέκτητο ἐκ δωρεῶν καὶ ἀφιερωμάτων χίλια ἑκατὸν ἐργαστήρια, ἀργότερον δὲ ἐννεακόσια πεντήκοντα.

Συνηυτύχει λοιπὸν καὶ συνεδυστύχει μετὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ἧς τὴν αἴγλην ἐπηύξανον αἱ περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς καὶ τῆς κατ' αὐτὴν συμμετοχῆς ἀγγέλου θεοπέμπτου θαυμάσιαι παραδόσεις τοῦ βυζαντιακοῦ λαοῦ. Ἐν αὐτῇ ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς τοῦ μέσου ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐνίων αὐτῶν τὰ στέμματα περιεκόσμουν τὸ κιβώριον τὸ ὑπερκείμενον τῆς ἁγίας τραπέζης, οἱονεὶ ἀνατεθέντα εἰς τὸν θεὸν τὸν καταπέμψαντα ἐπ' αὐτοὺς τὴν βασιλείαν. Ἐν αὐτῇ ἐλειτούργουν οἱ πατριάρχαι. Ὑπὸ τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς θόλους ἠκούσθησαν εὐχαριστήρια ἐπὶ ταῖς νίκαις καὶ ἐτελέσθησαν λιταὶ πρὸς ἀποτροπὴν ἐθνικῶν κινδύνων. Ἐν αὐτῇ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἀποκρούσασα νικηφόρος τοὺς Ἄραβας, ἔψαλεν ἀκάθιστος ἡ πόλις τῆς Θεοτόκου, λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια. Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἐζήτησεν ἄσυλον ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξελθόντες ἐν λιτανείᾳ προσέπεσον μάτην εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ, ζητοῦντες τὸν ἔλεον αὐτοῦ. Καὶ τέλος ἐν αὐτῇ μετέλαβε μετὰ τῶν περὶ

αὐτὸν πρὸ τῆς τελευταίας τοῦ μαρτυρίου ὥρας τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτωρ, τὴν ἐσχάτην πρὸ τῆς ἁλώ-

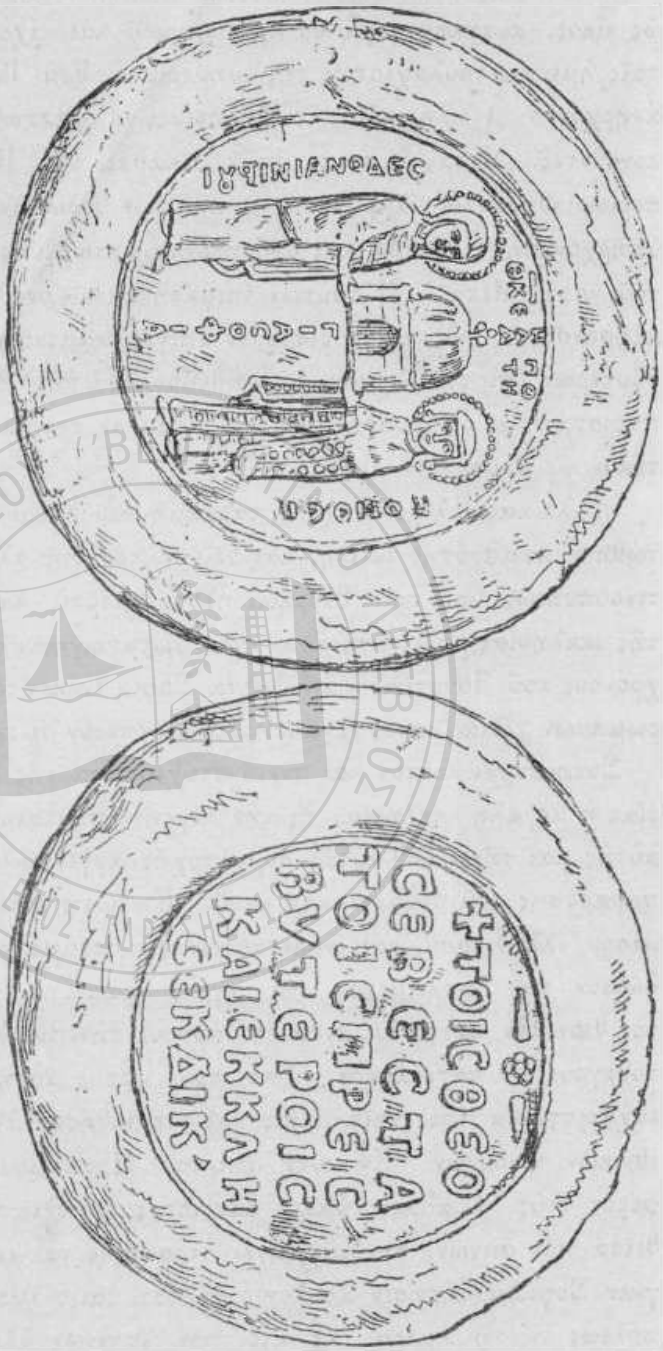

σεως νύκτα, πρὶν εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πόλιν ὁ στρατηλάτης τῶν Τούρκων καὶ μεταβληθῇ τὸ ἱερὸν τῆς Σοφίας τέμενος εἰς εὐκτήριον τοῦ Μωάμεθ.

Τὸ κονίαμα τοῦ βαρβάρου νικητοῦ ἀπέσβεσε τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεγάλα μεγαλωστὶ ἡπλώθησαν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ ναοῦ τὰ ῥητὰ τοῦ κορανίου, ὑψηλότερος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ τρούλλου τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου ἤρθη ἔξωθεν ἐν μέσῳ παντοίων βαρβαρικῶν προσαρτημάτων ὁ μωαμεθανικὸς μιναρές. Ἀλλ' ὁ μανδύας τῆς δουλείας δὲν ἐκάλυψε τὸ νεουργὸν ἀκόμη κάλλος τοῦ περιτέχνου ἐνδιαιτήματος, ἐν ᾧ ἐπὶ ἐννεακόσια ὅλα ἔτη εἶχε στήσει τὸν θρόνον αὐτῆς ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ Σοφία, ἧς τὸ ὄνομα οἱονεὶ πτοούμενος διεφύλαξε καὶ αὐτὸς ὁ κατακτητής. Οὐδ' ὁ μωαμεθανικὸς πούς, ἀνυπόδητος βαίνων ἐπὶ τῶν ψιάθων τῶν νῦν ἐπεστρωμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἠδυνήθη ποτὲ νὰ λακπατήσῃ καὶ ἐκβάλῃ ἐκ τοῦ ἱεροῦ χώρου τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἐθνικὰς ἀναμνήσεις, ἃς περιφρουρεῖ ἀκοίμητος ἡ στοργὴ ἑνὸς ὅλου ἔθνους καὶ καθιστάνουσιν ἀκόμη ἱερωτέρας καὶ ἐπιβλητικωτέρας τεσσάρων καὶ ἡμίσεος αἰώνων ἐλπίδες καὶ πόθοι καὶ δάκρυα.

εγ'

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Διὰ τῆς καταστολῆς τῆς ἀνταρσίας τοῦ Νίκα ἐστερεώθη ὁ θρόνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἔκτοτε δὲ δὲν ἔλειψαν μὲν διενέξεις καὶ ταραχαὶ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδένα πλέον ἐξ αὐτῶν διέτρεξε κίνδυνον. Ἅπαξ δὲ μόνον τῷ 549 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία κατὰ τοῦ βασιλέως, ὑποκινουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Ἀρταβάνου, ἀλλὰ ταχέως προδοθεῖσα ἀπεσοβήθη. Οὕτω δ' ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, διαρκέσασαν ἐν ὅλῳ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη (527-565), ἠδυνήθη ὡς τὸ πλεῖστον ἀνενόχλητος ὑπὸ ἐσωτερικῶν περιπλοκῶν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου προγράμματός του.

Εἴδομεν ἤδη, ὅτι διὰ τῆς μεγάλης του οἰκοδομικῆς δράσεως ἔδωκεν ὥθησιν εἰς τὴν γέννησιν ἰδιάζοντος τρόπου τῆς βυζαντιακῆς τέχνης. Ἀλλὰ πάντα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ κτίσματα δὲν ἀνεφέροντο εἰς τὰς καλὰς τέχνας. Ὅσα δ' αὐτῶν ἦσαν ἔργα δημοσίας ἀνάγκης συνέχονται ὡς τὸ πλεῖστον ἀναποσπάστως πρὸς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους καὶ αὔξησιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συντελοῦσαν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ σκοποῦ ὃν προετίθετο.

Πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο ἡ καὶ πάλιν ὑπὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ

σκῆπτρον ἕνωσις τῶν χωρῶν, αἵτινες ποτὲ ἀπετέλουν τὸ ἐνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος. Αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἐν Ἀφρικῇ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τοῦ αὐτοκράτορος πολιτείας. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ δὲ σκοπῷ τοὺς Οὔννους, Ἄβαρας καὶ Σλάβους τοὺς εἰσβάλλοντας ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου ἢ καταπολεμεῖ διὰ τῶν ὅπλων ἢ ζητεῖ νὰ παραλύσῃ διὰ χρηματικῶν δώρων ἢ διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ, στρέφων τοὺς βαρβάρους τούτους λαοὺς ἐναντίον ἀλλήλων καὶ παντὶ σθένει ἀγωνιζόμενος νὰ σώσῃ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους ἔν τε τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου καὶ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἀλλὰ ταῦτα διανοούμενος δὲν στρέφει καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ὀπίσω, οὐδὲ λησμονεῖ τοὺς χρόνους καὶ τὰς χώρας ἐν αἷς ἄρχει. Καίπερ ἐξωθήσας τὴν ἀπολυταρχίαν περαιτέρω καὶ αὐτῶν τῶν ὁρίων εἰς ἃ εἶχε φθάσει ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἀναδειχθεὶς αὐτοκράτωρ ὀνόματί τε καὶ πράγματι, καίπερ μελετῶν καὶ ἐργαζόμενος ὅπως ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος μέχρι τῶν παλαιῶν του ὁρίων, οὔτε ρωμαϊκὸν ἐδικαιοῦτο νὰ φαντασθῇ τὸ κράτος τοῦτο, οὔτε ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιδιώξῃ τὴν στερέωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ὀρθοδοξίας ἐκείνης ἥτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ Κωνσταντίνου εἶχεν ὑπάρξει πλὴν βραχυχρονίων παραπλανήσεων τὸ στήριγμα καὶ καύχημα τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου.

Ὡς λοιπὸν οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς τάσεως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὁλότητος τοῦ κράτους, οὕτως ἡ ἐπιθυμία τῆς προαγωγῆς τῆς ὀρθοδοξίας εἶν' ἐπαρκὴς ἐξήγησις τῆς περὶ τὰ θρησκευτικὰ πράγματα πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐκ τῶν πρώτων ἀληθῶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔργων ὑπῆρξεν ἡ καταδίωξις τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Καθ' οὓς αἰῶνας οἱ Χριστιανοὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ σωτῆρος, ἐκ τῶν διενέξεων ἐκείνων ἐπωφελούμενοι ἐνέμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν οἱ τελευταῖοι λάτραι τῶν εἰδώλων. Ἀλλ' ἡ αὐστηρότης τοῦ αὐτοκράτορος ἠφάνισε τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα καταφύγια τῶν ἀρχαίων θεῶν, εἴτ' ἐν Κυρηναϊκῇ εὑρίσκοντο, εἴτ' ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτ' ἐν οἱᾳδήποτε ἄλλῃ τοῦ κράτους ἐσχατιᾷ. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον ἀνεπιεικὴς πρὸς τοὺς αἱρετικούς. Ἓν καὶ μόνον ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀναστύλωσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐπεδίωκε τὸ σκοπούμενον διὰ παντὸς μέσου, οὐδὲ πρὸ αὐτῆς τῆς ὠμότητος ὑποχωρῶν. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν κανόνων τῶν ἁγίων συνόδων ἐθεωρήθη ὡς προσὸν ἀπαραίτητον διὰ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους. Οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν αἱρετικῶν

ἐκλείοντο μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς. Ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἡ αἵρεσις κατεπολεμοῦντο ἀμφότεραι ὡς εἰ ἦσαν στάσεις πολιτικαί, ὡς εἰ ἦσαν ἐγκλήματα κατ' αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως, κατ' αὐτῆς τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους, ὅπερ μίαν καὶ μόνην ἀνεγνώριζεν ἐνιαίαν θρησκείαν, τὴν καθωρισμένην ὑπὸ τῶν συνόδων δίκην τινὸς συντακτικῆς συνελεύσεως τῆς ἐκκλησίας. Ὡς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἡ κατὰ τῆς βασιλείας ἀντίστασις ἀπεσβέσθη διὰ ποταμῶν αἵματος, οὕτως ἐν Φρυγίᾳ ἡ αἵρεσις ἐδιώχθη μέχρι τῆς ἐξαναγκάσεως τῶν αἱρετικῶν νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἐκκλησιῶν των, ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων πυρπολουμένων· οὕτως ἐν Παλαιστίνῃ ἡ ἀντίστασις πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας ἤγαγεν εἰς φανατικὸν πόλεμον, ἐρημώσαντα μὲν τὴν χώραν, στρώσαντα δὲ τὸ ἔδαφος αὐτῆς διὰ δεκακισμυρίων πτωμάτων· οὕτως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αἱ βασιλικαὶ λόγχαι ὑπὸ τὸν Ναρσῆν ἐγκαθίδρυσαν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν ὑποψήφιον τῆς βασιλείας Θεοδόσιον, εἰ καὶ ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Εὐτυχοῦς (537). Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανός, πιστὸς πάντοτε εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ὀρθοδοξίας, ἀνεγνώρισε τὴν πλάνην του, καὶ ἀνεκάλεσε μετά τινας μῆνας τὸν αἱρετικὸν ἐπίσκοπον, ὡς καθήρεσε καὶ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἄνθιμον (535-537), εὐθὺς ὡς ἐξηλέγχθη αἱρετικὸς ὑπὸ τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀγαπητοῦ, καίπερ προστατευόμενον ὑπὸ τῆς Θεοδώρας.

Ἡ Θεοδώρα ἀληθῶς οὐδαμῶς ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασι, τασσομένη ὑπὲρ τῶν Εὐτυχιανῶν, ἐν ᾧ ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπερεμάχει τῆς ὀρθοδοξίας. Οἱ μονοφυσῖται δὲν εἶχον ἐκλίπει καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἔκδοσιν τοῦ Ἑνωτικοῦ, ὅπερ, ὡς εἴδομεν, εἶχε χρησιμεύσει μᾶλλον πρὸς διάσχισιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἢ πρὸς ἀληθῆ ἕνωσιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱρετικῶν πρὸς τοὺς ὀρθοδοξοῦντας. Καὶ ἐπανήγαγε μὲν τὴν εἰρήνην εἰς τὸ κράτος ἡ συνδιαλλακτικὴ πολιτεία τοῦ Ἰουστίνου, μεθ' οὗ ἐφαίνετο συνθριαμβεύσασα ἡ μερὶς τῶν ἄκρων ὀρθοδόξων καὶ ἐπανελθοῦσα ἡ ἁρμονία μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ οὕτως ἐπελθὼν θρίαμβος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὑπῆρξεν ὁπωσδήποτε προσωρινός, καὶ οἱ μονοφυσῖται, εὑρίσκοντες μάλιστα ὑποστήριξιν ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ παρὰ τῇ Θεοδώρᾳ, ἐτάρασσον καὶ πάλιν τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔδιδον ἀφορμὴν νυχθημέρων σκέψεων εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ συνεκέντρονε τὴν πᾶσαν τοῦ κράτους διοίκησιν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἀπησχόλουν τὰ τῆς ἐκκλησίας, διά τε τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὰς θεολογικὰς μελέτας,

μετ' ἐπιμονῆς ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένας, καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν, ἐπειδὴ ἔβλεπεν, ὅτι ἡ κίνησις ἐκείνη τῶν μονοφυσιτῶν ἀντέκειτο εἰς τὸ θρησκευτικόν του πρόγραμμα, τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος ἦτο δυσχερής, ἐπειδὴ ἀπῃτεῖτο διέξοδος ἐπιφέρουσα μὲν τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μὴ ταράσσουσα δὲ τὰς ἀγαθὰς αὐτῆς σχέσεις πρὸς τὴν Δύσιν καθ' ὃν χρόνον τὴν διάνοιαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατεῖχεν ἡ σκέψις περὶ ἑνιαίου ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἐπεκτεινομένου κράτους. Μὴ πτοούμενος ὑπό τινος ἀνασκοπῆς ὅπως λύσῃ αὐτὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διὰ διατάγματος, ὡς ἤδη εἶχεν ἐπιχειρήσει πρὸ αὐτοῦ ὁ Ζήνων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ βασιλεία συνεκέντρονεν ἐν ἑαυτῇ τήν τε πολιτείαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, συνεκρότει διαβούλια μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, ὅπως στηρίξῃ τὴν πίστιν καὶ διενεργήσῃ τὴν συνδιαλλαγήν. Ἐνόμισε δὲ τέλος, ὅτι συμβιβάζει τὰ διεστῶτα, ἀφίνων μὲν ἄθικτον τὸ κῦρος τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἐξαλείφων δὲ τινας τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς πρὸς ἃς ἦσαν ἀδιάλλακτοι οἱ μονοφυσῖται. Διὸ τῷ 544 ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ κατεκρίνοντο *τρία κεφάλαια* τῶν ὁρισμῶν τῆς συνόδου ἐκείνης, ἀποδεχόμενα ὡς μὴ ἀπαδούσας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν συγγραφάς τινας τοῦ Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας καὶ Ἴβα τοῦ Ἐδέσσης. Ἦτο δὲ ἡ ἀποδοκιμασία αὕτη τῶν τριῶν κεφαλαίων διάβημα συνδιαλλακτικὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γενόμενον χάριν τῶν μονοφυσιτῶν, οἵτινες τὰς συγγραφὰς τῶν τριῶν ἐκείνων ἐπισκόπων ἐθεώρουν περιλαμβανούσας δόγματα τοῦ νεστοριανισμοῦ.

Τὸ θέσπισμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς πρὸς μὲν τὴν Ἀνατολὴν ἐπήνεγκε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, τῶν μὲν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀποδεχθέντων αὐτό, τοῦ δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἀντέκειτο, ἀντικατασταθέντος, διωχθέντων δὲ καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἐπισκόπων ὅσοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διὰ τῆς συνδιαλλακτικῆς πολιτείας τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιδιωκομένην ὁμόνοιαν. Οὕτω δὲ διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας ἐφαίνετο εἰρηνεύσασα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὡς συνέβη ἐπὶ τοῦ Ἑνωτικοῦ, ἡ καταδίκη τῶν τριῶν κεφαλαίων ἥνωσε μὲν τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ δὲν εὗρε σύμφωνον τὴν Δύσιν. Ὁ πάπας Βιγίλιος εὑρίσκετο μετέωρος, μὴ θέλων μὲν νὰ ὑπογράψῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ μὴ τολμῶν νὰ ἀποκρούσῃ αὐτήν. Καὶ ἀπεδέχθη μὲν τὸ θέσπισμα, ὅτε ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστι-

νιανοῦ, ἀλλ' ἔπειτα καὶ πάλιν ἀπέστη, ὅτ' ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν τοπική τις σύνοδος ἐν Καρχηδόνι συνελθοῦσα. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ λυθῇ ἡ διαφορὰ ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου, συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις καὶ συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Μάϊον τοῦ 553.

Τὴν πέμπτην οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀπετέλεσαν ἑκατὸν ἑξήκοντα πατέρες, οἵτινες ἐπεκύρωσαν τὰ δογματισθέντα ὑπὸ τῆς τετάρτης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς κατ' αὐτῆς βλασφημοῦντας, ἐν οἷς καὶ τὰς βλασφήμους διδασκαλίας τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας, τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τοῦ Ἴβα. Καὶ ὁ μὲν πάπας Βιγίλιος, καίπερ παραστὰς εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, προετίμησε τὴν διάλυσιν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἢ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου, μόνον δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀλλ' ὅ τι μετὰ τοσαύτας δυσκολίας καὶ οὐκ ἄνευ ὄκνου ἀπεδέχθη τέλος ὁ Βιγίλιος, ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ ἐνεκολπώθη ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πελάγιος. Καὶ προῆλθε μὲν ἐντεῦθεν ἀντίστασις ἐναντίον τοῦ πάπα ἐν αὐτῇ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἀποστασία τινῶν ἐπισκόπων αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε θριαμβεύσει, ἡ ἀπ' εὐθείας ἀνάμιξις αὐτοῦ εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα εἶχεν ἐπιτύχει, καὶ ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἑνότης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συμπροῆγε τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανός, προδιαγράψας εἰς ἑαυτὸν τὴν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του συνένωσιν τῶν χωρῶν αἵτινες ποτὲ ἀνῆκον εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, δὲν διενοεῖτο ἁπλῆν ἐκείνου ἀναδημιούργησιν, ἀλλὰ παρεσκεύαζε τὴν ἀνίδρυσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀσφαλοῦς κρηπῖδος χριστιανικῆς ἑνότητος, μετέβαλλε δὲ καὶ τὴν βασιλείαν εἰς αὐταρχίαν, χειριζομένην τὰς ἡνίας τῆς τε πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παρεῖχε τὴν προσήκουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀπ' αἰώνων νέαν θρησκείαν, οὕτω δὲν παρεγνώριζε καὶ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ πλείστου τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἦρχε καὶ ἀφ' ὧν ὡς ἀφ' ὁρμητηρίου προέβαινεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῶν ὑπολειπομένων τμημάτων τοῦ πάλαι ῥωμαϊκοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν προχωροῦσαν ἐπ' αὐτοῦ ἱκανῶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις, ἀρξαμένη ἤδη μάλιστ' ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου, ὁλονὲν προώδευεν, ἐγκαθιδρυομένη παρὰ τὴν λατινικήν, ἣν καὶ ἔμελλε τέλος ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐντελῶς νὰ ἐξωθήσῃ, μένουσα ἡ μόνη ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα.

Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροστάτευσεν ἐκ συστήματος πᾶν ὅ τι ἑλληνικόν. Ἐπέτρεψε μὲν τὴν μεγαλειτέραν τῆς ἑλληνικῆς ἐν δημοσίοις ἐγγράφοις χρῆσιν, συμπεριέλαβε δὲ καὶ τὰς χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν τῇ ὀχυρωματικῇ αὐτοῦ μερίμνῃ, ὅπως προστατεύσῃ αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἤδη εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν ἐπιχειρουμένων ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ ἰδίως τῶν Βουλγάρων, οἵτινες θρασυνόμενοι φαίνονται προχωρήσαντες τῷ 540 μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰσθμοῦ. Τότ' ἐτειχίσθησαν σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ Κόρινθος, αἱ Πλαταιαὶ καὶ ἄλλαι τῶν βοιωτικῶν πόλεων καὶ αὐταὶ δ' αἱ Ἀθῆναι. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ συστηματικὴ καταδίωξις τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰς τὰς ἀρχὰς ἀνόδου τῶν ἐθνικῶν οὐ μικρὰς ἐπέφερε ζημίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς ταύτας χώρας, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ προσεπάθει νὰ σώσῃ διὰ τῆς ἀνακτίσεως τῶν τειχῶν των ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἰδίως κατηνέχθη τραῦμα βαρὺ διὰ τῆς καταργήσεως τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν σχολῶν ἐν ἔτει 529.

Τὴν κατάργησιν ταύτην δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν γενομένην κατὰ τύπους διὰ βασιλικοῦ προστάγματος. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Μαλάλας ἀναφέρει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἔπεμψε πρόσταξιν εἰς Ἀθήνας, κελεύσας ὅπως μηδεὶς διδάσκῃ φιλοσοφίαν μηδ' ἐξηγῇ τοὺς νόμους, ἀλλ' ἡ εἴδησις αὐτοῦ αὕτη οὐ μόνον πρὸς ἄλλην του τινὰ μαρτυρίαν διαφωνεῖ, καθ' ἣν τὸν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα κώδικα ἔστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Βηρυτὸν, ἀλλὰ καὶ ἄλλως δὲν φαίνεται βεβαιουμένη. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, καίπερ μὴ ἐπελθούσης τυπικῆς καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν, αὗται πράγματι διελύθησαν, ἐκλιπόντων τῶν μέσων πρὸς συντήρησιν αὐτῶν μετὰ τὴν ἐπιταχθεῖσαν ἁφαίρεσιν τῶν κτημάτων δι' ὧν συνετηροῦντο καὶ τὴν παῦσιν τῶν παρεχομένων εἰς τοὺς διδάσκοντας μισθῶν.

Βεβαίως αἱ ἀθηναϊκαὶ σχολαὶ δὲν εἶχον πλέον ὅτε ἀνέβη ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπὶ τὸν θρόνον τὴν προτέραν σημασίαν τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων καὶ τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὅτε εἰς τὴν πόλιν συνέρρεον, ὅπως παρακαθήσωσιν εἰς τοὺς πόδας διδασκάλων σοφωτάτων μαθηταὶ ἐπιφανεῖς. Οὐ μόνον αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι ἡμέραι εἶχον παρέλθει ἀνεπιστρεπτεί, ἀλλ' εἶχε σβεσθῆ καὶ αὐτὴ ἡ νέα, ἀλλὰ παροδικὴ αἴγλη ἣν εἶχε παράσχει εἰς τὴν πόλιν ἡ διδασκαλία τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Πρόκλου. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μετὰ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὁ Μαρῖνος, ὁ Ἰσίδωρος

καὶ αὐτὸς ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἐπιγόνων τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ὁ Δαμάσκιος, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ἀττικοῦ Κηφισοῦ τὴν λάμψιν, ἥτις πολὺ μᾶλλον τῶν Ἀθηνῶν ἐφώτιζεν ἤδη τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐν τοιαύτῃ δ' ἐκπτώσει εὑρισκομένην ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν πλήξασαι αἱ διατάξεις τοῦ αὐτοκράτορος, ἔπληξαν μετ' αὐτῆς καὶ τὴν πόλιν. Ἡ δὲ παράδοσις τῶν συγχρόνων παριστάνει εἰς ἡμᾶς συγκινητικὴν τὴν ἐκ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Πλάτωνος ἀναχώρησιν τῶν τελευταίων ἑπτὰ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν φιλοσόφων, λαμβανόντων ἀνὰ χεῖρας τὴν βακτηρίαν τοῦ πλάνητος καὶ τρεπομένων τὴν μακρὰν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, ἥτις ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόου, ὅστις, προστατεύσας αὐτούς, ἠνάγκασεν ἔπειτα, καθ' ἃ λέγεται, τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπάνοδον αὐτῶν. Ἀλλ' αἱ δάφναι τῆς Ἀκαδημίας δὲν ἠδύναντο νὰ βλαστήσωσι πλέον νέους κλῶνας ἐν τῇ πόλει ἧς τὸν Παρθενῶνα μετέβαλεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς ναὸν τῆς Παναγίας.

Ἐν ᾧ δ' οὕτω παρήκμαζεν ἡ πόλις ἡ ἐπὶ χιλιετηρίδα ὅλην ἄσβεστον βαστάσασα τὴν λαμπάδα τῆς φιλοσοφίας, ἄλλαι πόλεις μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, ἰδίως δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Βηρυτός, ἀνεδεικνύοντο ὡς κέντρα τῆς διδασκαλίας καὶ ἑρμηνείας τῶν νόμων, οὓς ἐνιαίους παρεῖχεν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανός, συμπληρόνων διὰ τῶν νομοθετικῶν αὐτοῦ ἐργασιῶν τὴν ἑνότητα, ἣν διενοεῖτο νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας ἐπεκτεινόμενον καὶ διὰ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας ἐκχριστιανιζόμενον κράτος.

ιδ'

Ἡ νομοθετικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἓν τῶν κυριωτάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ χρονολογικὴν ἔποψιν πρώτων ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξεν ἡ φροντὶς περὶ κωδικοποιήσεως τῶν νόμων τοῦ κράτους, ἔργου ὅπερ ὡς ἐκ τῶν μεγάλων αὐτοῦ συνεπειῶν διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τῆς ὑψίστης ἱστορικῆς αὐτοῦ σημασίας ἤρκει καὶ μόνον αὐτὸ νὰναδείξῃ τὸν Ἰουστινιανὸν ἕνα τῶν μεγίστων τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατόρων.

Εἴδομεν ἤδη Θεοδόσιον τὸν μικρὸν προβάντα εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ θεοδοσιακοῦ κώδικος, ὅστις, πληρέστερος ὢν τῶν προγενεστέρων τοῦ

Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου κατατείνων, ἦτο παρ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀτελείας συλλογὴ νομοθετικὴ μεγάλην ἔχουσα τὴν ἀξίαν.

Ἀλλ' ἔκτοτε οὐ μόνον νέαι εἶχον προστεθῆ διατάξεις τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τῶν προϋπαρχουσῶν εἶχον ἀπαρχαιωθῆ οὕτως, ὥστε παρίστατο ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως καὶ συμπληρώσεως τῆς νομοθεσίας, ὅπως καταργηθῶσι μὲν αἱ παλαιαὶ διατάξεις αἱ εἰς θεσμοὺς ἐκλελοιπότας ἀναφερόμεναι, ἐκλίπωσι δ' οἱ ὑπὸ νεωτέρων νόμων εἰς ἀχρηστίαν πεσόντες παλαιότεροι, ἐκκαθαρθῶσι δ' αἱ ἑρμηνεῖαι, ἀφαιρεθῶσι δ'αἱ ἀντιφάσεις καὶ, μεταρρυθμιζομένων τῶν δεομένων μεταρρυθμίσεως, ἰδίως δὲ παραλειπομένων τῶν περιττῶν προοιμίων καὶ ἐπαναλήψεων, ἀποκρουσθῆ ἡ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ κρατοῦσα σύγχυσις. Ἦτο δ' εὐτυχὴς ὁ Ἰουστινιανός, ἔχων περὶ ἑαυτὸν τοὺς πρὸς τὸ τοιοῦτο μέγα ἔργον ἁρμοδίους νομομαθεῖς, ὧν ἐξεῖχεν ὁ κοιαίστωρ Τριβωνιανός.

Ἀποφασίσας δὲ νὰ προβῆ εἰς τοῦτο τὸ ἔργον, ἀνέθηκεν ὁ Ἰουστινιανὸς τῇ 13 Φεβρουαρίου 528 τὴν σύνταξιν τοῦ Κώδικος εἰς ἐπιτροπείαν δέκα ἀνδρῶν, ἐν οἷς ἐξοχώτατοι ὁ Τριβωνιανὸς καὶ ὁ Θεόφιλος. Ἐργασθέντες δ' οὗτοι συντόνως, παρέδωκαν τὸ ἔργον ἕτοιμον ἐντὸς βραχυτάτου ἀληθῶς χρόνου, τὴν 7 Ἀπριλίου 529. Συνέκειτο δ' ὁ *Ἰουστινιάνειος κῶδιξ* οὗτος ἐκ δώδεκα βιβλίων, καὶ, ἐπικυρωθεὶς δι' εἰδικοῦ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντικατέστησε τὰς παλαιοτέρας συλλογάς, ὧν ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρέλευσιν πέντε ἐτῶν ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἀναθεώρησις τοῦ κώδικος ἐκείνου, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε μετὰ τὴν δημοσίευσιν ἄλλων νομικῶν συλλογῶν, περὶ ὧν ἀμέσως κατωτέρω θὰ γείνῃ λόγος, καὶ πολλὰς νέας διατάξεις. Ἀνετέθη δὲ καὶ αὕτη ἡ ἀναθεώρησις εἰς τὸν Τριβωνιανόν, βοηθούμενον ὑπὸ τεσσάρων ἄλλων νομομαθῶν, ὁ δὲ νέος οὗτος Κῶδιξ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῇ 29 Δεκεμβρίου 534, καταργηθέντος τοῦ παλαιοτέρου, ὅστις μὴ ἀντιγραφόμενος ἔκτοτε ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων ἐξέλιπε, μόνον τοῦ δευτέρου περισωθέντος εἰς ἡμᾶς. Διῃρεῖτο δὲ καὶ ὁ νέος οὗτος Κῶδιξ εἰς δώδεκα βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους, περιέχοντας ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ τὰς εἰς ἕκαστον ἀντικείμενον ἀναφερομένας διατάξεις.

Ἓν δ' ἔτος πρὸ τοῦ νέου κώδικος ἐδημοσιεύθησαν τῇ 16 Δεκεμβρίου 533 οἱ *Πανδέκται*, εἰς ὧν τὴν σύμπηξιν ἠσχολήθη ὁ Τριβωνιανὸς μετὰ καὶ δεκαὲξ ἄλλων νομομαθῶν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ παλαιοῦ κώδικος. Ἦσαν δ' οἱ Πανδέκται συλλογὴ σπουδαιοτάτη καὶ ἀναγκαιότατον συμ-

πλήρωμα τῶν ἐν τῷ κώδικι περιλαμβανομένων κειμένων τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων. Σκοπὸς δὲ τῶν Πανδεκτῶν ἦτο ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων διὰ τῆς παραθέσεως τῶν γνωμῶν καὶ ἑρμηνειῶν τῶν περιφανεστάτων προγενεστέρων νομοδιδασκάλων. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς ἐπιτροπείας δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν ἁπλῆν περισυναγωγὴν τῶν παλαιοτέρων ἐκείνων γνωμῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀνετέθη εἰς αὐτὴν ἡ κατὰ τὴν συνόψισιν αὐτῶν ἐπιτομὴ ἢ προσθήκη συνῳδὰ πρὸς τὰς παρουσιαζομένας ἀνάγκας, ὁ ἐξοβελισμὸς τῶν ἀπηρχαιωμένων καὶ ἀχρήστων, ἡ τροποποίησις καὶ μεταρρύθμισις. Περιελήφθησαν δ' εἰς τὸ ἔργον ἐν συνόλῳ περὶ τὰ δισχίλια ἀποσπάσματα τριάκοντα καὶ ἐννέα παλαιοτέρων νομομαθῶν. Διαιρεῖται δ' ἡ σύμπασα συλλογὴ εἰς πεντήκοντα βιβλία, ἅτινα, τριῶν μόνον ἐξαιρουμένων, διαιροῦνται εἰς τίτλους ἀποτελουμένους ἐκ κειμένων νόμων, εἰλημμένων ἐκ παλαιῶν νομοδιδασκάλων, καὶ ἐξ ἀποσπασμάτων· τῶν τε δὲ κειμένων τούτων καὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν ἀποσπασμάτων ἕκαστον θεωρητέον ὡς ἔχον κῦρος ἰδίου νόμου ἐκδεδομένου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἶχε δὲ κυριώτατον σκοπὸν ἡ συλλογὴ αὕτη τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου, πρὸς διευκόλυνσιν δὲ ταύτης τὸ ἔργον τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων ἐθεωρήθη συντελεσθὲν διὰ τῶν Πανδεκτῶν, καὶ οὐ μόνον τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν νομοδιδασκάλων, ὅσα δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὸ νέον τοῦτο σύνταγμα, ἐθεωρήθησαν περιττά, καὶ παρεκωλύθη αὐτῶν ἡ χρῆσις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀπηγορεύθη ἡ σύνταξις ὑπομνημάτων περὶ τῆς νέας συλλογῆς πρὸς ἀποφυγὴν νέων διχογνωμιῶν καὶ νέας συγχύσεως, ματαιούσης τὸ μέγα βασιλικὸν ἔργον. Ἀλλ' ὡς εἰκός, ἐπετράπη ἡ ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς μελέτη τῶν Πανδεκτῶν, καὶ μάλιστα χάριν εὐκολίας τῆς διδασκαλίας διῃρέθησαν οὗτοι εἰς ἑπτὰ μέρη.

Εἰ καὶ πρὸς σύνταξιν τῶν Πανδεκτῶν ἡ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπιτροπεία εἰργάσθη ἐν ὅλῳ τρία μόνον ἔτη, εἰς τὸν ἀκάματον αὐτοῦ ὑπουργὸν καὶ ἄλλο συγχρόνως ἐπέταξεν ἔργον ὁ Ἰουστινιανὸς οὐχ ἧττον τοῦ κώδικος καὶ τῶν Πανδεκτῶν σπουδαῖον. Ἀνέθηκε δῆλα δὴ εἰς αὐτὸν νὰ συντάξῃ, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Δωροθέου καὶ τοῦ Θεοφίλου, χάριν τῶν νομικῶν σχολῶν ἐγχειρίδιον περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀσχολία τῶν ταύτην ἐπιτραπέντων νομοδιδασκάλων διηυκολύνετο ὑπὸ τῆς προϋπάρξεως ἀναλόγων ἐγχειριδίων τῶν προτέρων χρόνων. Ἰδίως δ' ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις αὐτοῦ αἱ περὶ τὸ 161 μ. Χ. συνταχθεῖσαι

εἰσηγήσεις τοῦ Γαίου, ὅστις ἔγραψε μὲν λατινιστί, ἀλλ' ἔζησεν ἴσως καὶ ἔδρασεν ἐν Τρῳάδι, ἦτο δ' ὁπωσδήποτε ἐντρεχὴς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς. Ὡς τοῦ Γαίου ἡ συγγραφή, οὕτω διηρέθησαν εἰς τέσσαρα βιβλία, ὑποδιαιρούμενα εἰς τίτλους, καὶ αἱ *Εἰσηγήσεις* τῶν ἰουστινιανείων νομοδιδασκάλων, εἰσαγαγόντων εἰς τὸ νέον ἔργον πολλὰ ἔκ τε τοῦ κώδικος καὶ τῶν Πανδεκτῶν καὶ πάσας τὰς ἀναγκαίας ἐκ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ μεταρρυθμίσεων προελθούσας εἰς τὸ δίκαιον μεταβολάς. Συνετελέσθησαν δ' αἱ Εἰσηγήσεις τὸν Νοέμβριον τοῦ 533, καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν ἤρχισε συγχρόνως μετὰ τῶν Πανδεκτῶν τῇ 30 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἡ νομοθετικὴ ἐργασία ἡ συμπεριληφθεῖσα εἰς τὰς τρεῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογὰς ἦτο ἀληθῶς τεραστία, δι' αὐτῶν δ' ἀναδεικνύεται μέγας ὁ Τριβωνιανὸς ὁ διευθύνας τὸ ὅλον ἀκαμάτως καὶ συντελέσας διὰ τῆς νομομαθείας αὐτοῦ καὶ τῆς διοικητικῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν ἐν σχετικῶς βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου. Ἀλλ' ὡς εἰκός, καὶ μετὰ τὴν σύνταξιν τῶν συλλογῶν τούτων δὲν ἠδύνατο νὰ παύσῃ ὑφισταμένη ἡ ἀνάγκη νέων νόμων, ἀφ' οὗ μάλιστα διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἰσχύος τῶν βιβλίων τῶν παλαιῶν νομοδιδασκάλων, καθ' ὅσον δὲν περιελαμβάνοντο ἐν τοῖς Πανδέκταις, καὶ τῆς παρεμποδίσεως νέων ὑπομνημάτων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσημος ἑρμηνεία προγενεστέρων νόμων ἐν περιπτώσει ἀμφισβητήσεως ἐπεφυλάσσετο τὸ ἐξῆς εἰς μόνον τὸν αὐτοκράτορα. Οὕτω λοιπὸν καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κώδικος, τῶν Πανδεκτῶν καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, ὧν σκοπὸς δὲν ἦτο ἡ δημιουργία νέας νομοθεσίας, ἀλλ' ἡ συναρμολόγησις, κωδικοποίησις καὶ ἐκκάθαρσις τῆς ἤδη προϋπαρχούσης, ἐξέδωκεν ὁ Ἰουστινιανὸς νέας ἰδίας ἑαυτοῦ *διατάξεις*, αἵτινες ὠνομάσθησαν *Νεαραί*, ὡς ἐκαλοῦντο ἔκτοτε τὰ μετὰ τὸν ἰουστινιάνειον κώδικα ἐκδιδόμενα βασιλικὰ διατάγματα.

Εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἡ γλῶσσα ἐν ᾗ συνετάχθησαν τὰ διάφορα τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομοθετικὰ ἔργα δεικνύει πασιφανῶς τὴν ροπήν, ἣν ἄρχεται λαμβάνουσα ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ὁ Ἰουστινιανὸς εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ μεταιχμίου μεταξὺ τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως καὶ τῆς συναισθήσεως, ὅτι ἄρχει κράτους, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Οἱ βασιλεῖς τῶν Βυζαντίνων δὲν παύουσι μὲν καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐπὶ μακρότατον χρόνον καυχώμενοι, ὅτι εἶνε *βασιλεῖς Ῥωμαίων*, καὶ τοῦτον τὸν τίτλον ἐξακολουθοῦσι φέροντες· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ νομίσματά των φέρουσιν ἐπὶ δύο ἀκόμη αἰῶνας μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρω-

νύμου ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς εἰκονομαχίας ἐπιγραφὰς λατινικάς. Ἀλλὰ τοῦ τίτλου ἐκείνου τὸ ψευδὲς μίαν μόνην δύναται νὰ ἔχῃ δικαιολογίαν, τὴν μετάπτωσιν αὐτῆς τῆς σημασίας τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀνόματος καὶ τὴν μετονομασίαν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς Ῥωμαίους ἀπὸ τῶν χρόνων ἴσως καθ' οὓς ὁ Καρακάλλας ἐπεξέτεινε καὶ ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Οὕτως ἔγειναν *Ῥωμαῖοι* αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, τὸ δὲ παλαιὸν καὶ ὑπερήφανον ἐθνικὸν ὄνομά των, μεταβαλὸν ἔννοιαν, ἐσήμαινε πλέον τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν πίστιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοὺς εἰδωλολάτρας. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα ἐν τῇ νέᾳ ἀπὸ Κωνσταντίνου ἕδρᾳ τοῦ κράτους, ἰδίως δ' ἀπὸ Ἀρκαδίου, περιβομβεῖ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ βοὴ τοῦ πέριξ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἥτις ὁσημέραι μᾶλλον μᾶλλον κατισχύει τῆς ἰσχνῆς φωνῆς τῶν νεκρῶν διαδόχων τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, μετὰ τὴν νίκην αὐτῆς ἑνώσασα τοὺς τέως ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας διεσπασμένους Ἕλληνας, ἔχει ἐπιβάλει εἰς αὐτούς, εἶνε ἀληθές, τὸ δίκαιόν της, ἔχει φορτώσει εἰς αὐτούς, ἐπιλήσμονας τῆς παλαιᾶς αὐτῶν αὐτονομίας καὶ ἐθνικῆς ἱστορίας, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ κατακτητοῦ. Ἀλλὰ τὸ κράτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἔθνος, ὅτε δὲ μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὁ Ἀρκάδιος ἔπηξε τὸν διχοτομηθέντα τοῦ Θεοδοσίου θρόνον παρὰ τὰς μαγικὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου, ἐν τῇ ἀρξαμένῃ μακρᾷ πάλῃ μεταξὺ κράτους καὶ ἔθνους τὸ ἔθνος τέλος ἐνίκησε τὸν θρόνον, ἐπέβαλε τὴν γλῶσσάν του εἰς τὴν διοίκησιν, ἔδωκεν ἐθνικὴν πλέον χροιὰν εἰς τὴν βασιλείαν του, ἔπλασε κατ' ὀλίγον ἐν πολλοῖς ἴδιον δίκαιον διάφορον τοῦ κατὰ παράδοσιν δικαίου τῶν κατακτητῶν καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας.

Ὁ Ἰουστινιανός, ὅσον καὶ ἂν ἔφερε τὸ προωνύμιον Φλάβιος, ὅσον καὶ ἂν ὠνειρεύετο τὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ κράτους, εἴδομεν, ὅτι συνῃσθάνετο τὴν διαφορὰν τῶν καιρῶν καὶ δὲν ἐτύφλωττε πρὸς τοὺς νέους ὅρους τοὺς ἐπιβαλλομένους ὑπὸ νέων ἀναγκῶν. Μόνος ὁ ἕτερος τῶν ὀφθαλμῶν του ἐστρέφετο πρὸς τὸ παρελθόν, διὰ δὲ τοῦ ἄλλου προσέβλεπεν ἀσκαρδαμυκτὶ τὸ ἐνεστὼς, ὅπως δι' αὐτοῦ παρασκευασθῇ τὸ μέλλον. Ἀποκαλῶν διὰ τοῦ ἐπιταφίου τοῦ Ὑπατίου τὸν ρωμαΐζοντα ἀντίπαλον *βασιλέα τῆς Λούπας*, ἐδείκνυεν, ὅτι μέχρι τινὸς μόνον ἐσέβετο τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ῥώμης αὐτὸς ἄρχων ἐν τῇ χριστιανικῇ Κωνσταντινουπόλει τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἑλένης. Οὐδ' ἐσήμαινεν ἄλλο τι ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 542 κατάργησις τῆς ὑπατείας, θεσμοῦ ἀπηρ-

χαιωμένου, ὅστις ἐν τούτοις διετηρεῖτο ἀκόμη μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους. Οὕτω καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ του αἱ μὲν τρεῖς συλλογαί του ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, αἱ δὲ Νεαραὶ εἶνε γέννημα τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐνεστῶτος. Διὰ τοῦτο ὁ κῶδιξ, οἱ Πανδέκται, αἱ Εἰσηγήσεις δὲν ἀπεξεδύθησαν τὴν τήβεννον τὴν ῥωμαϊκὴν, καὶ οἱ ἐν τοῖς συντάγμασι τούτοις νόμοι μετὰ τῶν ἑρμηνειῶν καὶ τῆς ἱστορίας των φέρουσι τὸ ἀρχαῖόν των ἔνδυμα, τὴν πρωτότυπόν των γλῶσσαν, ἥτις εἶνε πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἡ λατινική. Ἀλλὰ, κλεισθέντος τοῦ λογαριασμοῦ ἐκείνου πρὸς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, αἱ Νεαραὶ, αἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τὸ παρὸν, εἶνε συντεταγμέναι σχεδὸν πᾶσαι ἑλληνιστί.

Ἡ μεγάλη αὕτη νίκη τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἣν ἐλάλει ἡ μεγίστη ὁμὰς τῶν κατοίκων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, δὲν ἔγεινε διὰ μιᾶς τότε ὡς ἐκ μηχανῆς. Ἤδη ἐπὶ Ἀρκαδίου εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς δικαστὰς ἡ σύνταξις τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ἑλληνιστί. Ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τῇ αὐτῇ γλώσσῃ σύνταξιν τῶν διαθηκῶν. Εἴδομεν δὲ τὸν Ἀναστάσιον ἑλληνικοὺς τύπους ἐκδίδοντα περὶ τῶν ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ στρατιωτικῶν πραγμάτων. Καὶ τὰ περὶ ἐκκλησιαστικῶν δὲ ὑποθέσεων διατάγματα τῶν αὐτοκρατόρων ἦσαν συνήθως γεγραμμένα ἐν τῇ ἑλληνικῇ, τῇ γλώσσῃ τῶν ἀρχαιοτάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συνόδων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τὰ σποραδικὰ φαινόμενα οὐδὲν ἦσαν παραβαλλόμενα πρὸς τὴν συστηματικὴν σχεδὸν εἰπεῖν καὶ ἐπίσημον ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς Νεαραῖς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καίπερ κηρύσσοντος πάτριον γλῶσσαν τὴν λατινικὴν, ἀλλ' ἀναγκαζομένου νὰ δώσῃ τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κοινὴν φωνὴν διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας, ὡς αὐτὸς ὡμολόγει.

Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως, μεθ' ἧς ἐπεβάλλετο εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων καὶ ἡ δικαίωσις τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐπικρατεστάτου τῶν ἐν τῷ κράτει στοιχείων, τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ, ὡς εἴδομεν, ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσε κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Πανδεκτῶν νὰ γράφωνται νέα ὑπομνήματα εἰς τὴν νέαν ταύτην συλλογὴν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ ἑλληνικὰς κατὰ πόδα μεταφράσεις, διότι ἄνευ αὐτῶν ἤθελε ματαιωθῇ κατὰ μέγα μέρος τὸ νομοθετικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἠναγκάζετο λοιπὸν νἀναγνωρίσῃ ἀνάγκην ἤδη καὶ πρότερον ὑφισταμένην, ἐξ ἧς ἤδη εἶχον προέλθει ἑλληνικαὶ παραφράσεις καὶ ἑρμηνεῖαι τῶν λατινιστὶ συντεταγμένων νόμων καὶ νομικῶν συγ-

γραφῶν. Οὕτω βραχὺν ἀκόμη χρόνον πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Εἰσηγήσεων παρέδιδεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνιστὶ νομικὰ μαθήματα εἷς τῶν τριῶν ἀνδρῶν τῶν τὰς Εἰσηγήσεις ἐπεξεργασθέντων, ὁ Θεόφιλος, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν ἔπειτα ἑλληνικὴν παράφρασιν τῶν αὐτοκρατορικῶν Εἰσηγήσεων. Πολὺ δὲ μεγαλειτέρα εἶχεν ὑπάρξει ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τὴν μελέτην καὶ ἑρμηνείαν τῶν νόμων ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ τῆς Βηρυτοῦ, ἥτις ἀμέσως πρὸ τῆς συντάξεως τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ἐπὶ πλειάδι νομομαθῶν ἐξόχων, τοῦ Κυρίλλου, Δομνίνου, Δημοσθένους, Εὐδοξίου καὶ Πατρικίου, οὓς αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Τριβωνιανὸν ἄνδρες ἀπεκάλουν διδασκάλους. Εἶχον δὲ γράψει οὗτοι ἑλληνιστὶ διαφόρους νομικὰς συγγραφάς, ἰδίως δ' ὑπομνήματα εἴς τε τοὺς παλαιοτέρους κώδικας καὶ τὸν θεοδοσιακὸν, ἐξ ὧν παρέλαβον ὅλα χωρία οἱ περὶ τὸν Τριβωνιανὸν ἐν τῷ Πανδέκτῃ. Ἀλλ' ὡς εἰκὸς, πολὺ μᾶλλον ἐπεξετάθη ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ μελέτῃ τῶν νόμων μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου καθ' ὅσον ὁσημέραι μᾶλλον ἀπέβαλλον οἱ Βυζαντῖνοι νομομαθεῖς τὴν γνῶσιν τῆς λατινικῆς. Ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης ἐν ταῖς νομικαῖς σχολαῖς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπεξεργασίας τῶν λατινικῶν κειμένων προῆλθον κατ' ὀλίγον ἑλληνικαὶ νομικαὶ συγγραφαὶ παραγκωνίσασαι τὰς λατινικὰς, ἕως μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος αὐτὴ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἤρχισεν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ἐκδιδοῦσα καὶ ἐκλογὰς νόμων ἑλληνιστί.

Ὡς δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέβαλον εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, οὕτω καὶ δι' ἄλλα τῶν ἐν τῷ ἀχανεῖ κράτει ἐγκατοικούντων ἐθνῶν ἦσαν δύσχρηστοι αἱ συλλογαὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐφ' ὅσον γλῶσσα αὐτῶν ἦτο ἡ λατινική. Ἐν δὲ Συρίᾳ προέβησαν καὶ περαιτέρω τὰ πράγματα, τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου μὴ δυνηθέντος νὰ κατισχύσῃ ἐγχωρίου τινὸς νομοκάνονος, ἐξ ἑλληνικῶν συνόψεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου ἐκπηγάσαντος καὶ ἤδη τὸν πέμπτον αἰῶνα τελευτῶντα εἰς τὴν συριακὴν μεταφρασθέντος, περιέχοντος δὲ καὶ ἰδιορρύθμους τινὰς ἐγχωρίους διατάξεις. Καὶ ὅτε ἀκόμη αἱ ἰουστινιάνειοι συλλογαὶ συντελεσθεῖσαι ἐστάλησαν καὶ εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τῆς Βηρυτοῦ καὶ δι' αὐτῆς διεδόθησαν ἀνὰ τὴν Συρίαν, δὲν ἐξέλιπεν ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ παλαιοτέρου ἐκείνου νομοκάνονος, ἀλλ' οὗτος ἐξηκολούθησε μὲν ὑφιστάμενος καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν, διετηρήθη δὲ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατιῶν τοῦ Ὁμὰρ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος κατάληψιν τῆς Συρίας καὶ τῆς

Μεσοποταμίας, ὅτε ὑπὸ τοὺς χαλίφας πολὺ μᾶλλον ἢ πρότερον ἡ δικαστικὴ ἐξουσία περιῆλθεν ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις εἰς τοὺς ἐπισκόπους, ὧν νομικὸν κείμενον ὑπῆρχεν ὁ εἰρημένος νομοκάνων, ὅστις διὰ τοῦτο μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἀραβικήν.

ιε'

Διοίκησις, ἐμπόριον, βιομηχανία.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐν χρόνοις τεταραγμένοις καὶ θέλων οὐ μόνον νὰ ἐνισχύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐρύνῃ τὸ κράτος, εὑρέθη, ὡς εἰκὸς, ἀντιμέτωπος μεγάλων δαπανῶν. Οἱ συνεχεῖς αὐτοῦ πόλεμοι καὶ τἀπειράριθμα κτίσματα ἐξήντλουν τὸ ταμεῖον, καὶ οὐδεὶς πλέον λόγος ἠδύνατο νὰ γείνῃ περὶ τῶν μεγάλων περισσευμάτων ἅτινα εἶχε καταλίπει ὁ Ἀναστάσιος. Αἱ δὲ τοιαῦται μεγάλαι ἀνάγκαι ἐπέφερον ἀνάλογον αὐστηρότητα περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων καὶ περὶ τὴν καθόλου οἰκονομικὴν διαχείρισιν, ὅπως τὸ κράτος δυνηθῇ νἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἐπ' αὐτὸ βαρυνούσας ὑποχρεώσεις. Διὰ ταῦτα ἡ βασιλεία ἡ κρατοῦσα σὺν τοῖς ἄλλοις τὰς ἡνίας τῆς οἰκονομικῆς τοῦ κράτους λειτουργίας ἐτύγχανεν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐν ταύτῃ αὐστηρᾶς διοικήσεως πολλῶν ἐπικριτῶν, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέσυρε τὸν βαρὺν ψόγον αὐτοῦ τοῦ Προκοπίου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις ὡς φιλάρπαξ καὶ πλεονέκτης. Ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται μομφαὶ εἶνε κατὰ μέγα μέρος ἄδικοι. Ἕνεκα τῶν συγκεντρωτικῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀρχῶν καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς βυζαντιακῆς πολιτείας ἐπερρίπτετο ἐπ' αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἡ εὐθύνη πολλῶν καταχρήσεων τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων. Κατὰ τοσοῦτον δὲ μόνον αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ πλεονεκτικὸς, καθ' ὅσον αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει καὶ συγκεντρόνει ἐν ἑαυτῷ τὸ κράτος αὐτὸ, οὗ αἱ ἀπαιτήσεις συναυξάνουσι μετὰ τῶν ἀναγκῶν.

Εἶνε δὲ κατάδηλον τὸ πνεῦμα τῆς συγκεντρώσεως οὐ μόνον ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθόλου διοικήσει. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ πρότερον κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου εἰσηγμένον ὀργανισμὸν τοῦ κράτους ἡ διοίκησις ἦτο ἀποκεντρικωτέρα καὶ ἐμμεσωτέρα, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἄρχεται νέα περίοδος, καθ' ἣν τὸ ὅλον σύστημα ἀποβαίνει συγκεντρωτικώτερον καὶ ἀμεσώτερον. Πρότερον μὲν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦτο κεχωρισμένη ἡ πολιτικὴ διοίκησις

ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς, μεταξὺ δὲ τῶν διοικούντων τὰς ἐπαρχίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὑπῆρχον οὐ μόνος ὁ ἔπαρχος τοῦ πραιτωρίου, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ τὰς ἐπαρχίας διοικοῦντος *βικάριοι*. Ἀλλ' ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, χωρὶς νὰ καταργηθῇ κατ' ἀρχὴν τὸ προϋπάρχον σύστημα, διὰ τῶν καθ' ἕκαστα προσταγμάτων τοῦ αὐτοκράτορος συντελεῖται κατὰ μικρὸν ἡ ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις συνένωσις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας ἐν τῷ προσώπῳ *πραίτωρος Ἰουστινιανοῦ*, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐκλείπουσιν ἐνιαχοῦ οἱ βικάριοι. Καὶ προβαίνει μὲν εἰς ταύτας τὰς ἀποφάσεις ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν νῷ ἔχων τὴν ἀνάστασιν ἐκλελοιπότων θεσμῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ φανταζόμενος τὴν ἀναδημιούργησιν τῆς ἀρχαίας τῶν Ῥωμαίων πραιτωρικῆς ἀρχῆς· ἀλλ' ὅμως, θέλων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ παρελθόν, παρασκευάζει ἀνεπαισθήτως τὸ μέλλον, καὶ προλεαίνει, διά τε τῶν εἰρημένων νεωτερισμῶν καὶ τῆς τάσεως πρὸς κατάτμησιν τῶν μεγάλων ἐπαρχιῶν εἰς μικρότερα τμήματα, τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ θέματα διοίκησιν τοῦ κράτους.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἰουστινιανὸς διαρρυθμίζει οὕτω κατὰ νέον τρόπον τὰ τῶν ἐπαρχιῶν, παρέχει νέαν εἰς τὸ κράτος ζωὴν καὶ νέους διανοίγει πόρους διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Ἡ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχον δυνηθῇ νὰ μεταβάλωσι κατ' οὐσίαν τοὺς ὅρους τῆς ἐμπορικῆς σημασίας ἣν εἶχον ὡς ἐξ αὐτῆς αὐτῶν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι. Κείμεναι μεταξὺ τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, κατεῖχον τὸ μέσον ἐν τῇ κινήσει τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ὅπερ μέχρις αὐτῶν τῶν μέσων αἰώνων ἠσκεῖτο ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη καθ' ἃς αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον ἀνοίξει εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Ἀνατολήν. Καὶ εἶχε μὲν ἐλαττωθῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ ἡ ἐκ τῶν ἀπωτάτων τῆς Ἀνατολῆς χωρῶν προμήθεια ἀντικειμένων πολυτελείας, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀλλάξει αἱ ὁδοὶ δι' ὧν ἤρχοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἡ μεταξα τῆς Σινικῆς, ταρώματα τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ὁ σῖτος τῆς Αἰγύπτου, οἱ τάπητες τῆς Περσίας, τὰ προϊόντα τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Συρίας, τῆς Κύπρου. Ἡ Μεσόγειος καὶ ἐν μέρει ὁ Εὔξεινος Πόντος ἦσαν πάντοτε αἱ ὑγραὶ κέλευθοι δι' ὧν τὰ ἐμπορεύματα τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας μετεβιβάζοντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἱσπανίας. Εὑρίσκετο δὲ

τὸ μὲν ἐμπόριον τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ἰταλίας ἰδίως εἰς χεῖρας Ἑλλήνων, τὸ δὲ τῆς Γαλλίας ἰδίως καὶ τὸ τῆς Ἱσπανίας εἰς χεῖρας Σύρων ἐμπόρων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον προαχθῆ ὡς ἔμποροι κατά τε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες παρὰ μὲν τοῖς βαρβάροις τῆς Δύσεως, ἰδίως δὲ τοῖς Γότθοις, ἐτύγχανον παντοδαπῆς προστασίας, διεξάγοντες ἐπαισχύντως τὴν δουλεμπορίαν, κατὰ δὲ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, καίπερ μισούμενοι καὶ διὰ θρησκευτικοὺς μάλιστα λόγους καταδιωκόμενοι, εἶχον εὐδοκιμήσει ἐν τῇ ἐμπορίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἔζων ἰδίως ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Χαλκοπρατείων, ἥτις ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἔγεινε κατ' ἐξοχὴν ἰουδαϊκή. Ἐπισημότατα δὲ τῶν ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἐμπορικῶν κέντρων ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Γάζα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Βηρυτὸς, ἡ Χερσὼν ἡ διάδοχος τῆς ἀρχαίας Χερσονήσου ἐν τῇ σημερινῇ Κριμαίᾳ, καὶ τέλος ἡ μεγάλη πρωτεύουσα, εἰς ἣν συνεκεντροῦτο ὅλος τοῦ κράτους ὁ βίος, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥτις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπολογίζεται ἔχουσα περὶ τὸ ἓν ἑκατομμύριον κατοίκων.

Καὶ ἡ μὲν Χερσὼν εἶχε κυρίως σημασίαν διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν βαρβάρων τῆς Σκυθίας καὶ τῶν Γότθων. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας τῶν προειρημένων πόλεων συνέρρεον ὡς εἰς μεγάλα κέντρα αἱ διὰ τῶν μεγάλων ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας ἐμπορικῶν ὁδῶν διαβιβαζόμεναι πραγματεῖαι καὶ τὰ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἐξ Ἰνδιῶν ἐρχόμενα ἐμπορεύματα. Καὶ ἐν μὲν τῷ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τελουμένῳ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίῳ οἱ Ἕλληνες εἶχον συναγωνιστὰς τοὺς Ἀξωμίτας, εἰ καὶ ὑπῆρχεν οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Σουὲζ καὶ ἑλληνικὸς λιμὴν, τὸ Κλίσμα, εἰς ὃν ἤρχοντο ἰνδικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐξ οὗ ἐξέπλεον Ἕλληνες ἔμποροι εἰς τὴν Ἰνδικήν. Ἐκεῖθεν δ' ἐπὶ καμήλων ἢ διὰ θαλάσσης μετεφέροντο τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὰς πόλεις τῆς Μεσογείου. Εἴδομεν δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἐμπορίῳ τούτῳ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης σημασίαν τῆς νήσου Ἰωτάβης διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Τὸ δὲ διὰ ξηρᾶς μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπόριον ἠκολούθει ὡς τὸ πλεῖστον τὴν παλαιὰν καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως προδιαγεγραμμένην διὰ τῆς Πενταποταμίας καὶ τῶν στενῶν τοῦ ἰνδικοῦ Καυκάσου ἄγουσαν ὁδόν. Κατὰ δὲ τὴν πρὸς δυσμὰς μεταβίβασιν αὐτῶν ἐνούμενά που τὰ ἰνδικὰ ἐμπορεύματα μετὰ τῶν ἐκ τῆς Σινικῆς προερχομένων εἰσεβιβάζοντο εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος περὶ τὰ Ἀρτάξατα ἢ τὴν Νίσιβιν. Ἀλλὰ καὶ διὰ θαλάσσης ἤρχοντο εἰς τὸν περσικὸν κόλπον ἢ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τί-

γριδος καὶ Εὐφράτου, οὓς καὶ ἀνέπλεον καθ' ὅσον ἦσαν πλωτοὶ πλοῖα μεταφέροντα προϊόντα ἰνδικὰ ἢ σινικά, προωρισμένα διὰ τὰς δυτικώτερον κειμένας ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ οὕτως λοιπὸν ἢ ἄλλως τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς, ἕως φθάσωσιν εἰς τὰς χώρας τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, κατὰ τὸ πλεῖστον διήρχοντο διὰ τῶν χειρῶν τῶν Περσῶν.

Ἡ ἰδιότης δ' αὕτη τῶν Περσῶν ὡς μεσαζόντων κατὰ τὸ ἐμπόριον μεταξὺ τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν λαῶν τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς ἐβάρυνε μεγάλως τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἐκρηγνυμένου πολέμου μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας, καὶ εἴδομεν πόσον οἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων κρατῶν πόλεμοι ἦσαν συχνοί, τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον ἔπασχε μεγάλως, οἱ Βυζαντῖνοι ἔμποροι ἐξετίθεντο εἰς μεγάλας ζημίας, καὶ ὁ βυζαντιακὸς κόσμος ἐστερεῖτο τῶν ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ἀντικειμένων πολυτελείας καὶ ἀρωματικῶν, ἅτινα ἔν τε αὐτῷ τῷ κράτει εἶχον πολλὴν κατανάλωσιν, ἐχρησίμευον δὲ καὶ ὡς κυριώτατον ἀντικείμενον τοῦ μετὰ τῆς Δύσεως ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως δ' ἦτο αἰσθητὴ εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἡ διὰ τῶν χειρῶν τῶν Περσῶν διαβίβασις τοῦ κυριωτάτου καὶ πολυτιμοτάτου τῶν ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ἐρχομένων προϊόντων, τῆς σινικῆς μετάξης, ἧς ἡ παρασκευὴ εἶχεν ἤδη διαδοθῆ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν βασιλείῳ τοῦ Χοτὰν, ὅπερ Σηρίνδα ὠνομάζετο παρὰ τῶν Βυζαντίνων.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον ὑπὸ ἐμπορικὴν ἔποψιν νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τῶν Περσῶν, οἵτινες εἶχον οὕτως εἰπεῖν τὸ μονοπώλιον τῆς μετάξης. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ τοιούτου σκοποῦ δύο τινὰ μέσα ἐπενόησεν ὁ Ἰουστινιανὸς, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλλιεργείας τοῦ μεταξοσκώληκος σὺν τῇ παρασκευῇ τῆς μετάξης ἐν αὐτῷ τῷ βυζαντιακῷ κράτει καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀναγκαίας προμηθείας διὰ τῆς συνδέσεως νέων σχέσεων ἐμπορικῶν μετ' ἄλλου λαοῦ τῆς ἐνδοτέρας Ἀσίας πρὸς διαβίβασιν ἑτοίμης μετάξης ἐκ τῆς Σινικῆς χάριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν καταθλιπτικῆς ἐπικοινωνίας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπετεύχθη διὰ τῆς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐκ τοῦ Χοτὰν εἰσαγωγῆς ὠῶν σκωλήκων μετάξης ὑπὸ μοναχῶν ὡς ἀποστόλων τοῦ χριστιανισμοῦ φοιτώντων εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Τῆς δ' ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐξαρτήσεως ἀπηλλάγησαν οἱ Βυζαντῖνοι διὰ τῆς συνάψεως ἐμπορικῶν σχέσεων μετὰ τοῦ μεγάλου τουρκικοῦ κράτους, ὅπερ μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἐφθαλιτῶν Οὔννων κατεῖχε τὴν

ὅλην κεντρικὴν Ἀσίαν, καὶ ἐξετείνετο πρὸς μὲν βορρᾶν μέχρι τῆς Κασπίας, πρὸς δ' ἀνατολὰς μέχρις αὐτῆς τῆς Σινικῆς, νοτιοανατολικὸν δὲ ὅριον εἶχε τὸν ἰνδικὸν Καύκασον. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον οἱ Τοῦρκοι, ἐνσφηνούμενοι μεταξὺ Σινικῆς καὶ Περσίας, ἦσαν ἁρμοδιώτατοι, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν Περσῶν τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης καὶ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπείγουσαν διὰ τοὺς Βυζαντίνους συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκαίων προμηθειῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Σινικῆς μέχρι τῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας τῆς μετάξης. Ηὔξησαν δὲ πολὺ μᾶλλον αἱ μετὰ τῶν Τούρκων σχέσεις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ διὰ τὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπελθοῦσαν παρακμὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους ὀλίγας μόνον δεκαετηρίδας διήρκεσεν ἡ μετ' αὐτῶν ἐμπορικὴ συναλλαγὴ τῶν Βυζαντίνων, ἐπανῆλθε δὲ καὶ πάλιν τὸ ἐμπόριον εἰς τὰς παλαιὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐξάρτησιν, ἥτις δὲν ἦτο πλέον ὅσον πρότερον καταθλιπτικὴ διὰ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἠδυνήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βυζαντῖνοι νὰ ἔλθωσι διὰ τῆς μετὰ τῶν Τούρκων ἐπικοινωνίας εἰς σχέσιν πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ὑποτεταγμένους λαοὺς καὶ νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Σινικῆς, ἐδόθη δ' ἐν τούτοις εἰς αὐτοὺς καιρὸς καὶ νἀναπτύξωσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν χώρᾳ τὴν σηρικὴν βιομηχανίαν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεπτύχθη ἐν τῷ κράτει ἡ σηροτροφία, πρὸς τοῦτο δὲ διεδόθη ἡ καλλιέργεια τῆς μορέας, δένδρου ἀπαραιτήτου δι' αὐτὴν, ὅπερ ἦτο ἤδη εἰσηγμένον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τοῦ πέμπτου τοὐλάχιστον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Ἐπειδὴ δὲ κυριωτάτη χρῆσις τῶν σηρικῶν ἐνδυμάτων ἐγίνετο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐχρειάζοντο οὐ μόνον χάριν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς δῶρα διδόμενα εἰς τοὺς πρεσβευτὰς ξένων κρατῶν, ἡ βασιλεία ἐπροστάτευσεν ἴδια ἐργοστάσια μεταξουργίας, τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤδη ἐκ προτέρων χρόνων ἱδρυμένα *γυναικεῖα*, ἅτινα συνεκέντρονον τὴν μεταξουργικὴν βιομηχανίαν, ἀποβαίνουσαν ὡς πρὸς τὰ πολυτελέστερα τῶν ὑφασμάτων βασιλικὸν μονοπώλιον. Πλὴν δὲ τῶν γυναικείων τούτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν οἷς εἰργάζοντο δοῦλοι, καὶ ἰδίως γυναῖκες, ὑπῆρχον καὶ ἰδιωτικὰ ἐργοστάσια· ἰδίως δ' ἤκμαζε πλὴν τοῦ Βυζαντίου ἡ βιομηχανία αὕτη ἐν Συρίᾳ, καὶ μάλιστα ἐν Τύρῳ καὶ Βηρυτῷ, μέχρι τῆς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὑποδουλώσεως τῆς Συρίας εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἡ διὰ τῆς σηροτροφίας δοθεῖσα εἰς τὴν

μεταξουργίαν ὥθησις ὑπῆρξεν, ὡς εἰκός, μεγάλη καὶ ἀνέῳξε νέους πόρους εἰς τὴν βυζαντιακὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Οὐδ' ἐχρησίμευεν ἡ μέταξα μόνον εἰς κατασκευὴν ὁλοσηρικῶν ὑφασμάτων, ἀλλ' ἐγίνετο χρῆσις αὐτῆς τε καὶ τῶν χρυσῶν νημάτων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν λαμπρῶν ἐκείνων προϊόντων τῆς βυζαντιακῆς ποικιλτικῆς

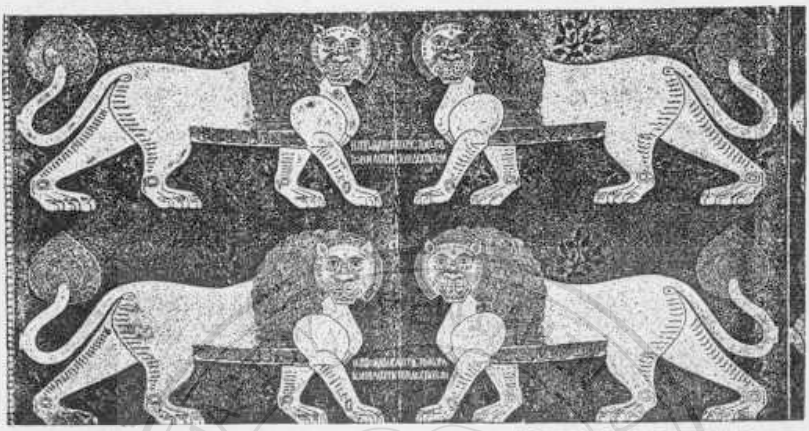

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΠΟΡΦΥΡΟΒΑΦΕΣ ΥΦΑΣΜΑ

καὶ κεντητικῆς, ἅτινα σὺν τοῖς τάπησι καὶ τοῖς πορφυροῖς ὑφάσμασιν ἐχρησίμευον μὲν εἰς τὴν πολυτέλειαν τῆς ἐνδυμασίας καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, τῶν οἴκων τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀπετέλουν δὲ, καθ' ὅσον ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ ἐξαγωγὴ αὐτῶν, ἓν τῶν κυριωτάτων ἀντικειμένων τοῦ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τῶν βαρβάρων τῆς Σκυθίας ἐμπορίου.

ις'

Ὁ εἰς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς τοῦ Βελισαρίου.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, σωθεὶς ἐκ τοῦ κινδύνου ὃν διέτρεξεν ὁ θρόνος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Νίκα, ἡσύχασεν ἔτι μᾶλλον, ὅτε μετ' ὀλίγους μῆνας συνωμολόγησε τὸ ἔαρ τοῦ 532 τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνην. Ἠδυνήθη λοιπὸν, ὡς εἴδομεν, νὰ τραπῇ ἐπὶ τὰ ἔργα ἐκεῖνα τῆς εἰρήνης, ὅσα κατέστησαν περιφανῆ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ προγράμματος, δι' οὗ καὶ μόνου ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνάκτησις τῶν χωρῶν ἃς ἤθελε νὰ προσαρτήσῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ βασίλειον, ἀποσπῶν αὐτὰς ἀπὸ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες διὰ τῆς ἀφαιρέσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ

κράτους εἶχον ἐπιφέρει τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Αἱ χῶραι αὗται ἦσαν ἡ Ἀφρικὴ, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἱσπανία. Πρώτη δ' αὐτῶν καθ' ἃς ἐστράφη ὑπῆρξεν ἡ Ἀφρική.

Τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν ἐξηκολούθουν κατέχοντες οἱ Βανδῆλοι, οὐδ' ἐφαίνοντο διατρέχοντές τινα κίνδυνον παρὰ τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐπὶ Λέοντος τοῦ μεγάλου ἐκστρατείαν τῶν Βυζαντίνων, εἰς ἣν ἔπειτα εἶχεν ἐπακολουθήσει ἡ ὑπὸ τῶν Γότθων κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸν κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἐκείνην πανωλεθρίαν τοῦ 468 ἄρχοντα τῶν Βανδήλων Γιζέριχον εἶχε διαδεχθῆ ἀπὸ τοῦ 477 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀνώριχος, ὃν θανόντα τῇ 11 Δεκεμβρίου 484 διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γουνδαμοῦνδος (484-496) καὶ τοῦτον ὁ ἀδελφός του Τρασαμοῦνδος, ὅστις ἔσχε τῇ 26 Μαΐου 523 διάδοχον τὸν Ἱλδέριχον, υἱὸν ὄντα τοῦ Ὀνωρίχου καὶ Εὐδοκίας τῆς ἐγγονῆς Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ καὶ τῆς Ἀθηναΐδος. Ἀλλ' οὗτος δὲν εἶχε τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς τῶν προκατόχων αὐτοῦ, κατέστησε δὲ ταχέως ἑαυτὸν διὰ μὲν τῆς καταδιώξεως τῆς χήρας τοῦ Τρασαμούνδου Ἀμαλαφρίδης, ἀδελφῆς Θεοδωρίχου τοῦ μεγάλου, ἐχθρὸν πρὸς τοὺς Γότθους τῆς Ἰταλίας, διὰ δὲ τῆς προστασίας τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὀρθοδόξων καὶ τῆς πρὸς τοὺς Βυζαντίνους εὐνοίας του μισητὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν παρὰ Βανδήλοις φατρίαν. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ μίσους τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 530 ἐκθρόνισις καὶ δέσμευσις τοῦ Ἱλδερίχου ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνικῆς φατρίας Γελιμέρου, δισεγγόνου τοῦ Γιζερίχου.

Ἡ ἀνάβασις τοῦ γενναίου Γελιμέρου ἐπὶ τὸν θρόνον οὐ μόνον κίνδυνον τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἐσήμαινεν, ἀλλὰ καὶ μείωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ Ἱλδερίχου ἀρξαμένης ἐπιδράσεως τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοὺς Βανδήλους. Διὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ἔσπευσεν ἤδη τῷ 531 νὰ διαβιβάσῃ πρὸς τὸν ἅρπαγα τοῦ θρόνου διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ ἐξώσει καὶ φυλακίσει τοῦ Ἱλδερίχου, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις ἦτο καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ αὐτοκράτορος, μεθ' οὗ διετήρει τακτικὴν ἀλληλογραφίαν. Ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ὁ Γελίμερος, προφασισθεὶς μελετωμένην ἀπόδρασιν τοῦ Ἱλδερίχου, τοῦτον μὲν ἐφύλασσεν αὐστηρότερον, ἐξετύφλωσε δὲ τὸν ἄνδρα ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κυριώτατον στήριγμα τοῦ ἐκπτώτου βασι-

ΓΕΛΙΜΕΡΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

ΜΕΘΩΝΗ

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

λέως. Μετὰ ματαίας δὲ πρὸς τὸν Γελίμερον διαπραγματεύσεις καὶ ἀνταποκρίσεις, ὁμολογηθείσης ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνης, ἐψηφίσθη ὁ πρὸς τοὺς Βανδήλους πόλεμος, καὶ ἐξέλιπε πᾶς δισταγμὸς, δοθέντος εἰς τὸν ἀναλαμβανόμενον ἀγῶνα χαρακτῆρος θρησκευτικοῦ καὶ παρασταθέντος αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ὡς εὐνοοῦντος τὴν τολμηρὰν ἀληθῶς ἐπιχείρησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 533 ἐξέπλεεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ διὰ τὸν ἀφρικανικὴν ἐκστρατείαν προωρισμένος βυζαντιακὸς στόλος, συγκείμενος ἐξ ἐνενήκοντα μὲν καὶ δύο ταχυπλόων δρομώνων μονήρων, ἤτοι ἐχόντων μίαν μόνην ἑκατέρωθεν σειρὰν ἐρετῶν, φερόντων δισχιλίους ἐρέτας ἐκ Βυζαντίου, καὶ πεντακοσίων φορτηγίδων ἐχουσῶν ἐν ὅλῳ ναύτας δισμυρίους, ἐξ Αἰγύπτου καὶ Κιλικίας καὶ τοὺς πλείστους ἐξ Ἰωνίας. Ἡ δὲ ἀρχηγία τοῦ σύμπαντος στόλου ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς Καλώνυμον τὸν Ἀλεξανδρέα. Ἐπέβαινον δὲ τοῦ στόλου δεκακισχίλιοι μὲν πεζοί, πεντακισχίλιοι δ' ἱππεῖς, πολλοὺς ἔχοντες ἡγεμόνας. Καὶ ἡ μὲν γενικὴ ἐπιμελητεία τοῦ στρατοῦ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν πατρίκιον Ἀρχέλαον, τὴν δ' ἀρχιστρατηγίαν εἶχεν ὁ Βελισάριος, οὗ τὴν ἀκολουθίαν ἀπετέλουν πολλοὶ μὲν δορυφόροι, πολλοὶ δὲ ὑπασπισταὶ γενναῖοι καὶ ἐμπειροπόλεμοι· συνηκολούθει δὲ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Βελισαρίου Ἀντωνῖνα καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ ἱστοριογράφος Προκόπιος ὁ καὶ ἀκριβεστάτην τοῦ ὅλου πολέμου ἔκθεσιν συγγράψας.

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΩΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

Αἱ δυνάμεις ἃς ἀπέστελλε κατὰ τῶν Βανδήλων ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία δὲν ἦσαν βεβαίως ἐπαρκεῖς οὔτε καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι, οὔτε πρὸς τὰς μεγάλας παρασκευὰς τοῦ ἔτους 468 ἀντιμετρούμεναι. Ἀλλ' ὅμως μεγάλη ἦτο τῶν δύο ἐκστρατειῶν ἡ διαφορά. Ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος ἡγεῖτο τῶν βυζαντιακῶν δυνάμεων ὁ Βασιλίσκος, ὅστις μικρὸν ἀπεῖχε προδοσίας· τώρα δ' ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τῆς ἐκστρατείας εἰς ἄνδρα πιστὸν καὶ δεδοκιμασμένον ἐν τοῖς πολέμοις. Πλὴν δὲ τούτου τότε μὲν συνεμάχουν μετὰ τῶν Βανδήλων οἱ Γότθοι, τώρα δὲ διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς διαγωγὴν τοῦ Ἱλδερίχου οὐ μόνον δὲν συνέπραξαν οὗτοι μετὰ τῶν Βανδήλων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἡγουμένης τῆς βασιλίσσης Ἀμαλα-

σούνθης, τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀμαλαφρίδης, κατέστησαν τὴν Σικελίαν ὁρμητήριον τῶν Βυζαντίνων κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, καὶ παρέσχον εἰς τὸν Βελισάριον διὰ τοῦ Προκοπίου πάσας τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις περὶ τοῦ στόλου τῶν πολεμίων, ὃν κυρίως ἐφοβοῦντο οἱ Βυζαντῖνοι, ἐνθυμούμενοι τὴν ἐπὶ τοῦ Λέοντος συμφοράν. Καὶ ἄλλα δὲ συμβάντα ἐφαίνοντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συντελοῦντα εἰς μείωσιν μὲν τῆς δυνάμεως τοῦ Γελιμέρου, ἐνίσχυσιν δὲ τῶν ὑπὸ τὸν Βελισάριον Βυζαντίνων. Κυριώτατον δὲ τούτων ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν Βανδήλων ἀποστασία τῆς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσης νήσου Σαρδοῦς ὑπὸ τὸν Γότθον διοικητὴν αὐτῆς Γώδαν, καθ' οὗ ἠναγκάσθησαν οἱ Βανδῆλοι νἀποστείλωσιν ὁλόκληρον αὐτῶν τὸν στόλον.

Οὕτω διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βανδηλικοῦ στόλου ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως ἠδυνήθη νὰ προσορμισθῇ ὁ Βελισάριος εἰς τὰ παράλια τῆς Καρχηδονίας, καὶ δὴ εἰς θέσιν καλουμένην Καπούτβαδα, ὑπὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων Κεφαλὴν βράχους. Ἀπεῖχε δ' ἡ θέσις αὕτη ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος ὁδὸν πέντε ἡμερῶν.

Ὁ πρὸς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς τοῦ στόλου εἶχε γείνει περὶ τὴν Πελοπόννησον, ἔπειτα δὲ διὰ Σικελίας καὶ Μελίτης. Ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου κατεφάνη, ὅτι ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ μόνον πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν βαρβάρων κινδύνους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐκ τῆς πλεονεξίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ προμηθευτῶν ζημίας. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης εἶχε μὲν ἀντιστῆ τὸ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν βανδηλικὴν ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἀναγκασθεὶς ἔπειτα νὰ ὑποχωρήσῃ δὲν συνυπεχώρησε καὶ εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ περιστείλῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς εἰς αὐτὴν δαπάνας. Θέλων νὰ οἰκονομήσῃ ἐκ τῶν ξύλων καὶ ἐκ τῶν μισθῶν τῶν ἀρτοποιῶν παρέδωκεν εἰς τὴν στρατιὰν διπυρίτην ἀνεπαρκῶς ἐψημένον, ὅστις, ὅτε ὁ στόλος, περιπλέων τὴν Πελοπόννησον, ἔφθασεν εἰς τὴν Μεθώνην, κατετρίβη εἰς ἄλευρα σεσηπότα καὶ εὐρωτιῶντα, ἐξ ὧν πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἐνόσησαν καὶ περὶ τοὺς πεντακοσίους ἀπέθανον.

Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Βελισάριος νὰ φροντίσῃ ἐν Μεθώνῃ περὶ νέων προμηθειῶν. Ἀλλὰ καὶ νέον κίνδυνον διέτρεξαν οἱ ἐπὶ τοῦ στόλου, διαφθαρέντων κατὰ τὸν πλοῦν μεταξὺ τοῦ Ἰονίου ἢ ὀρθότερον σικελικοῦ λεγομένου πελάγους καὶ τῆς Σικελίας τῶν ὑδάτων, ἅτινα εἶχον παραλάβει ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζακύνθου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἀποδεικνύουσι τὴν ἀπρονοησίαν καὶ ἀνεπιστημοσύνην τῆς γενικῆς ἐπιμελητείας. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους τίς οἶδεν ὁποῖαι ζημίαι ἔμελλον ἐντεῦθεν νὰ προξε-

νηθῶσιν, ἂν μὴ συνετῶς ἀντεπεξήρχετο πρὸς τὸ ἀπρομηθὲς ἢ καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν ἄλλων ὑπευθύνων ὁ Βελισάριος καὶ ἂν μὴ παρουσιάζοντο αἱ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, καταστήσασαι δυνατὴν τὴν ἐν μικρῷ χρόνῳ ἐκνίκησιν τῶν Βανδήλων.

ιζ΄

Ἡ κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Βανδήλων.

Ἤδη κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατεφάνη, ὅτι τὰ πράγματα ἐστρέφοντο κατὰ τοῦ Γελιμέρου, ἀποβαλόντος σπουδαῖον στήριγμα τῆς ἀρχῆς του, τὴν ἐν Λιβύῃ Τρίπολιν, ἥτις, ἀπηλλαγμένη βανδηλικῆς στρατιᾶς, εἶχε προσχωρήσει εἰς τοὺς Βυζαντίνους, παραδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τῶν Βανδήλων ἐλευθερώσαντος αὐτὴν Τριπο-

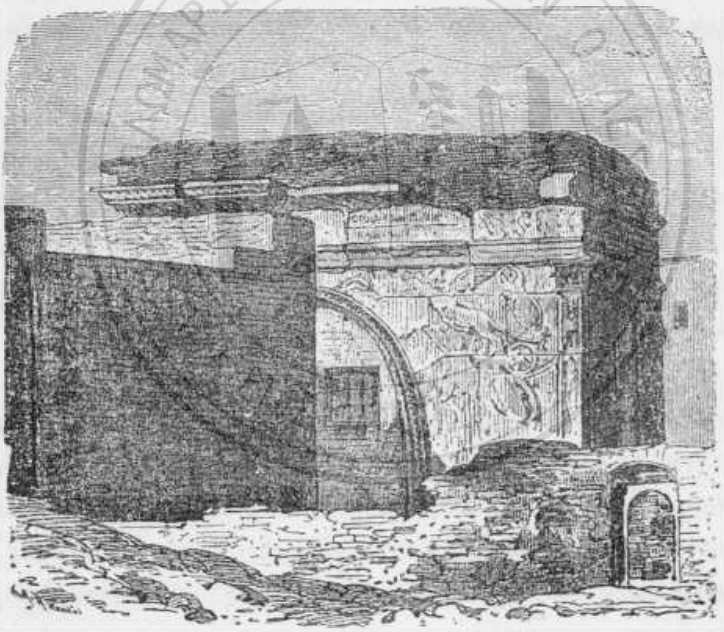

ΕΡΕΙΠΙΑ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗΣ ΑΨΙΔΟΣ ΕΝ ΤΡΙΠΟΛΕΙ

λίτου Πουδεντίου. Πρὶν δ' ὁ Γελίμερος προφθάσῃ νἀνακτήσῃ τὴν σπουδαίαν ταύτην χώραν, εὑρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ ὑπὸ τὸν Βελισάριον βυζαντιακοῦ στρατοῦ, ὅστις μετὰ τοιαύτης συνέσεως καὶ φειδοῦς ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς τὴν Λιβύην οἰκοῦντας ὑπηκόους τῶν Βανδήλων, ὥστε ταχέως οὗτοι προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, παρουσιαζομένους ὡς ἐλευθερωτάς.

Κατὰ ταῦτα αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἐφαίνετο ὑπεκφεῦγον ἀπὸ τῶν ποδῶν τοῦ τὴν Καρχηδονίαν κατέχοντος Γελιμέρου, στερουμένου μὲν τοῦ στόλου, ἅτε λείποντος ἐν Σαρδινίᾳ, ἀποβαλόντος δὲ τὴν συμπάθειαν καὶ ἀρωγὴν τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν Βυζαντίνων. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Γελίμερον πίστις τῶν Βανδήλων, εἰς οὓς μάτην ἀπεπειράθη νὰ ἐνσπείρῃ διχόνοιαν ὁ Βελισάριος, καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ βασιλέως παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νὰντιστῇ ἐπί τινα χρόνον γενναίως, εἰ καὶ ματαίως.

Πρῶτον ἔργον τοῦ Γελιμέρου ὑπῆρξε νὰ διατάξῃ τὸν φόνον τοῦ δεσμώτου Ἱλδερίχου εἰς τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ Ἀμμάταν, εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη τὴν Καρχηδόνα, αὐτὸς σπεύδων νὰντεπεξέλθῃ ἐναντίον τῶν Βυζαντίνων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Βελισάριος προέβαινε μετὰ τῆς στρατιᾶς πρὸς τὴν Καρχηδόνα, τοῦ στόλου παραπλέοντος, ὅπως ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ἐπιβιβασθῇ εἰς αὐτὸν ὁ στρατός. Εἰς ἀπόστασιν δὲ δύο ὡρῶν καὶ ἡμισείας ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος, περὶ τὸ προάστειον Δέκιμον, συνεκροτήθη τὴν 2 Ὀκτωβρίου τοῦ 533 ἡ πρώτη μεταξὺ τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Βυζαντίνων φονικὴ μάχη. Ἡ ἐπίθεσις εἶχε προδιαγραφῆ στρατηγικώτατα ὑπὸ τοῦ Γελιμέρου, ἔμελλον δὲ νὰ μετάσχωσιν αὐτῆς ἐκ τριῶν μερῶν πλὴν αὐτοῦ ὁ Ἀμμάτας καὶ δύο τοῦ βασιλέως ἀνεψιοί, ὁ Γουνθίμερος καὶ ὁ Γουδιμοῦνδος. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀμμάτα, ἐπιτεθέντος πρὸ τῆς τεταγμένης ὥρας καὶ μετὰ δυνάμεων ἀνεπαρκῶν, ἐπήνεγκεν εἰς τοὺς Βανδήλους τελείαν πανωλεθρίαν. Οὐ μόνον αὐτὸς ὁ Ἀμμάτας ἔπεσεν, ἀλλὰ καὶ ὁ Γελίμερος, ἐλθὼν μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἥτταν, βραδύνας περὶ τὸν ὀλοφυρμὸν καὶ τὴν ταφὴν τοῦ περιλημένου ἀδελφοῦ. Ἐκ δὲ τῆς βραδύτητος τοῦ Γελιμέρου ταύτης ἐπωφελούμενος ὁ Βελισάριος, συνεπλήρωσε τὴν νίκην, τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς βαρβάρους. Ὁ Γελίμερος, μὴ θαρρῶν νὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τὴν τοιαύτην ἥτταν εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἧς τὰ μὲν τείχη δὲν ἦσαν ἀρκούντως ὀχυρὰ, οἱ δὲ κάτοικοι ἦσαν φιλίως διατεθειμένοι πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, διηυθύνθη φεύγων μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πρὸς τὴν ἔρημον τῆς Νουμιδίας.

Κατάφωτος ἡ Καρχηδὼν τὴν ἑσπέραν τῆς ὑστεραίας ἡτοιμάσθη νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς νικητὰς καὶ τὸν Βελισάριον, ὅστις καὶ εἰσῆλθε τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὴν πόλιν. Μεγίστη δ' ὑπῆρξεν ἡ τάξις μεθ' ἧς διερρύθμισεν ὁ Βελισάριος τὰ τῶν προμηθειῶν τοῦ τὴν πόλιν καταλαβόντος βυζαντια-

κοῦ στρατοῦ, ἡ πειθαρχία, ἣν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ ἡ αὐστηρότης, ἣν ἐπέδειξε πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Καλώνυμον ναύτας τοῦ εἰς τὸν λιμένα τῆς Καρχηδόνος εἰσπλεύσαντος στόλου, οἵτινες εἶχον ἅμα τῷ εἰσπλῳ ἀποτολμήσει νὰ διαρπάσωσι τὰ ἐπιθαλάσσια οἰκήματα. Οἱ κάτοικοι συνεῖδον, ὅτι ἀληθῶς ὁ Βελισάριος παρουσιάζετο ὡς ἐλευθερωτὴς μᾶλλον ἢ κατακτητής, καὶ ἡ Καρχηδὼν ἠδυνήθη ἐν πλήρει τάξει καὶ ἄνευ οὐδενὸς θορύβου νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν συνήθη καὶ καθημερινὸν βίον, ὡς εἰ μηδεμία εἶχεν ἐπέλθει πραγμάτων μεταβολή. Οὕτως ἐν πλήρει ἡσυχίᾳ ἠδυνήθη ὁ Βελισάριος νὰ ἐπιληφθῇ μετὰ δραστηριότητος τῆς ἐπισκευῆς τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἅτινα ἐν πολλοῖς μέρεσιν ἦσαν καταπεπτωκότα, καὶ τῆς περιταφρώσεως καὶ περιχαρακώσεως αὐτῶν, καὶ τοῦτο διότι ἐφοβεῖτο ἐπίθεσιν τοῦ Γελιμέρου.

Ἀληθῶς ὁ Γελίμερος δὲν εἶχεν ἀπελπισθῇ ἐντελῶς καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου κατάκτησιν τῆς Καρχηδόνος. Καὶ παρὰ μὲν τοῦ βασιλέως τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Οὐισιγότθων Θεύδιδος μάτην ἐζήτησε βοήθειαν. Ἀλλὰ προθύμως ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος τῶν Βανδήλων βασιλέως ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τζάζων, ἀνακληθεὶς μετὰ τοῦ στόλου ἐκ τῆς Σαρδοῦς, ἣν, ἀποστατήσασαν, ὡς εἴδομεν, ταχέως ἠδυνήθη νἀνακτήσῃ, νικήσας καὶ φονεύσας τὸν Γώδαν.

Ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Βούλλης, κειμένῳ εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ἡμερῶν, συνηντήθησαν οἱ δύο ἀδελφοί, ἀπόφασιν ἔχοντες διὰ κοινοῦ ἐν τῷ μέλλοντι ἀγῶνος ἢ νἀνασώσωσι τὴν τύχην τὴν προτέραν ἢ τοὐλάχιστον νὰ ὑποστῶσιν ὁμοῦ τοὺς κινδύνους καὶ τὰς μοιραίας συμφοράς. Ἔπειτα δὲ προεχώρησαν ὁ Γελίμερος καὶ ὁ Τζάτζων πρὸς τὴν Καρχηδόνα, ὅπως κυριεύσωσιν αὐτήν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἤλπισαν οἱ Βανδῆλοι, ὅτι ἔμελλον νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτῶν ὁμοθυμαδὸν πλὴν ὀλίγων προσελθόντων οἱ Μαυρούσιοι, ὡς καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει καὶ τῷ στρατοπέδῳ τῶν Βυζαντίνων Ἀρειανοὶ καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Βελισάριον δυσηρεστημένοι Μασσαγέται. Εἰς μάτην δὲ κατέστρεψεν ὁ Γελίμερος τὸ μέγα ὑδραγωγεῖον τὸ φέρον ὕδωρ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅπως στενοχωρήσῃ διὰ λειψυδρίας τὴν πόλιν. Τέλος δὲ μεσοῦντος τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 533 συνεκρούσθησαν παρὰ τὸ Τρικάμαρον, ἀπέχον τῆς Καρχηδόνος περὶ τὰς πέντε ὥρας, αἱ ἀντίπαλοι στρατιαί, ὧν ἡ μὲν περὶ τὸν Βελισάριον ἦτο ἱππικὴ καὶ ἀνήρχετο εἰς πεντακισχιλίους ἄνδρας, ἡ δὲ τῶν Βανδήλων ἦτο δεκαπλασία κατὰ τὸ πλῆθος. Ἡ νίκη τοῦ Βελισαρίου ὑπῆρξεν ἐπιφανής. Οἱ Βανδῆλοι, καίπερ γενναίως ἀγωνισθέντες, ὑπέστησαν ὁλο-

σχερῆ ἦτταν μετὰ τὸν ἡρωικὸν θάνατον τοῦ Τζάτζωνος καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου τῶν μὲν Βυζαντίνων ἔπεσον πεντήκοντα, ὀκτακόσιοι δὲ τῶν Βανδήλων. Περὶ δὲ τὴν ἑσπέραν, προελθόντων εἰς τὸν Βελισάριον ἐκ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῶν πεζῶν αὐτοῦ, ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, καὶ ἡ νίκη συνεπληρώθη διὰ τῆς φυγῆς τοῦ Γελιμέρου.

Ἡ παρὰ τὸ Τρικάμαρον νίκη τοῦ Βελισαρίου ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους ἐν Ἀφρικῇ. Ἡ μὲν μετὰ τὴν δὲ περιῆλθον εἰς τοὺς Βυζαντίνους αἱ κτήσεις τῶν Βανδήλων ἐν Ἀφρικῇ, ἀλλὰ καὶ ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κύρνος. Ἓν μόνον ἦδη ὑπελείπετο, ἡ σύλληψις αὐτοῦ τοῦ Γελιμέρου, ὅστις φεύγων εἶχεν εὕρει ἄσυλον εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Νουμιδίας, κατὰ τὸ ὄρος Παππούαν. Ἐν μέσῳ μυρίων στερήσεων ὑπέστη ὁ τελευταῖος τῶν Βανδήλων βασιλεὺς στενὴν πολιορκίαν παρὰ τοῦ Ἐρούλου Φάρα, εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει ὁ Βελισάριος τοῦ Γελιμέρου τὴν ἐκνίκησιν. Ἡ παράδοσις παρέστησεν αὐτὸν ζητήσαντα τρία τινὰ παρὰ τοῦ πολιορκητοῦ, σπόγγον, ὅπως σπογγίσῃ τὰ δάκρυά του ἐπὶ τῇ ἀνοικτίρμονι τύχῃ, ἄρτον, ὅπως κορέσῃ τὴν ἀνηλεῆ πεῖναν, καὶ κινύραν, ὅπως συνοδεύσῃ δι' αὐτῆς ᾄσμά τι περὶ τῆς πληξάσης αὐτὸν βαρείας συμφορᾶς. Τέλος δὲ παρεδόθη τὸ ἔαρ τοῦ 534 ὁ γενναῖος διςέγγονος τοῦ Γιζερίχου εἰς τὸν ἔλεον τοῦ νικητοῦ, καὶ ἦλθη εἰς τὴν Καρχηδόνα πρὸς τὸν κατακτητὴν τῆς Ἀφρικῆς, ὅστις μετ' οὐ πολύ, τὸν Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Πανηγυρικὸς ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τοῦ Βελισαρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀνέμενεν αὐτὸν πομπεύοντα ἐκ τοῦ οἴκου του τὸ βασιλικὸν ζεῦγος. Ἐκόσμουν δὲ τὴν πομπὴν τῶν Βανδήλων βασιλέων οἱ θησαυροὶ καὶ τὰ λάφυρα, θρόνοι χρυσοῖ καὶ ὀχήματα χρυσᾶ τῶν βασιλισσῶν, κοσμήματα χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἐκπώματα καὶ σκεύη τιμαλφῆ καὶ πολλῶν χιλιάδων ταλάντων ἄργυρος καὶ τὰ κειμήλια τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ, ἅτινα ὁ μὲν Τῖτος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως εἶχε μεταγάγει εἰς Ῥώμην, ἐκεῖθεν δ' εἶχε λάβει ὁ Γιζέριχος, ὁ δ' Ἰουστινιανὸς ἀπέδωκε μετὰ τὴν πόμπευσιν εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀλλὰ τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ θριάμβου κόσμημα ἦσαν τὰ ἀνδράποδα, οἱ εὐσωμότατοι καὶ ὑψηλότατοι τῶν Βανδήλων, καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Γελιμέρου καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἡττημένων βασιλεύς, ἐσθῆτα ἐπὶ τῶν ὤμων ἀμπεχόμενος πορφυρᾶν. Συγκίνησις καὶ χαρὰ κατέλαβεν ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἐθνικῇ καὶ θρησκευτικῇ

νίκῃ τὸν ἱππόδρομον τὸν πρὸ δύο μόλις ἐτῶν καὶ ἡμίσεος μολυνθέντα δι' αἵματος ἐμφυλίου, ὅτε εἰσελθὼν ὁ Γελίμερος ἔβη πρὸ τοῦ βασιλείου βήματος, καὶ, ἀφαιρεθεὶς τὴν πορφυρίδα, ἠναγκάσθη νὰ πέσῃ πρηνὴς καὶ νὰ προσκυνήσῃ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τοῦ καταλυομένου τῶν Βανδήλων κράτους δὲν συναπέβαλε μετὰ τῆς πορφύρας τὴν βασιλικὴν παρρησίαν καὶ, ὑπαινισσόμενος τῆς τύχης τὸ εὐμετάβολον, ἐξεφώνησε τὸ γραφικὸν Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης χωρὶς νὰ ἐκφύγῃ τοῦ στήθους του στεναγμὸς οὐδὲ νὰ ἀποστάξῃ δάκρυ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βελισάριος ὡς μόνος ὕπατος τοῦ ἔτους 535 ἐτέλει νέον θρίαμβον κατὰ τὸν παλαιὸν παρὰ Ῥωμαίοις τρόπον, ὀχούμενος ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ Βανδήλων αἰχμαλώτων καὶ σκορπίζων εἰς τὰ πλήθη τὰ ἐκ τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου λάφυρα.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδείχθη ἐπιεικὴς πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν ἡττημένων. Καὶ ὁ μὲν Γελίμερος, λαβὼν ὄχι εὐκαταφρόνητα χωρία ἐν Γαλατίᾳ, ἠξιώθη τῆς ἀδείας νὰ οἰκήσῃ ἐν αὐτῇ ἀνενόχλητος μέχρι τοῦ μεθ' ἱκανὰ ἔτη ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ. Εἰς δὲ τὰ τέκνα τοῦ Ἱλδερίχου καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς βυζαντίνης βασιλόπαιδος Εὐδοκίας συγγενεῖς ἐδωρήθησαν πλούσια δῶρα.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῶν ἐν Ἀφρικῇ νικῶν τοῦ Βελισαρίου εἶχε προσλάβει ἐπ' αὐταῖς τὰ ἐπίθετα *Βανδηλικὸς*, *Ἀλανικὸς*, *Ἀφρικανὸς*, ἔκοψε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ χρυσᾶ μετάλλια φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν *Δόξα Ῥωμαίων* (Gloria Romanorum). Ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἠδύνατο δικαίως νὰ καυχηθῇ ἐπὶ ταῖς ἐνδόξοις νίκαις. Ἀληθῶς τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν τῇ καθυποταχθείσῃ Ἀφρικῇ δὲν ὑπῆρξε δύσκολον μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους. Ὁ ἐν τῇ στρατηγίᾳ κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπαρχίαν διάδοχος τοῦ Βελισαρίου Σολόμων ἠδυνήθη γενναίως νὰ περιστείλῃ τοὺς στασιαστικοὺς ἀγῶνας τῶν Μαυρουσίων, τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ συνεπλήρωσε τῷ 536 ὁ Βελισάριος, μετὰ ταχύτητος κεραυνοῦ διαπεράσας ἐκ Σικελίας καὶ προσθέσας νέας δάφνας εἰς τὰ παλαιά του τρόπαια.

ΜΕΤΑΛΛΙΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ
ΕΠΙ ΤΗΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

ιη΄

Μετὰ τοὺς Βανδήλους οἱ Γότθοι.

Ἡ κατάκτησις τῆς Ἀφρικῆς ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα ἐν τῇ ἐπιτελέσει τοῦ πολεμικοῦ προγράμματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς πλουσίας ἐκείνης ἐπαρχίας οὐ μόνον οἱ πόροι τοῦ κράτους ηὐξάνοντο, ἀλλ' ἀπεκτήθη καὶ ἄξιον λόγου ὁρμητήριον πρὸς τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων, οὗ προανάκρουσμα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐπὶ τὴν Καρχηδόνα ἐκστρατεία. Ἀφορμαὶ δὲ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἰταλίας δὲν ἔλειψαν εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου. Ἐκτὸς ἐρίδων ἃς προεκάλεσεν ἡ ἀπαίτησις τῶν Βυζαντίνων νὰ καταλάβωσι μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βανδηλικοῦ κράτους τὸ ἐπὶ τῆς Σικελίας Λιλύβαιον, ὅπερ πρότερον οἱ Γότθοι εἶχον παραχωρήσει εἰς τοὺς Βανδήλους ὡς προῖκα τῆς συζύγου τοῦ Τρασιμούνδου Ἀμαλαφρίδης, κυριωτάτη αἰτία πολέμου ὑπῆρξεν αὐτὴ ἡ σύγχυσις ἡ ταράξασα τὰ τῶν Γότθων ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδωρίχου.

Θεοδώριχος ὁ μέγας, θνήσκων τῷ 526 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑβδομήκοντα καὶ δύο, ἀφῆκε διάδοχον τῆς διὰ τῆς ἀνδραγαθίας αὐτοῦ κτηθείσης καὶ διὰ τῆς συνέσεως λαμπρυνθείσης ἀρχῆς τὸν ἔγγονον Ἀταλάριχον, οὗ τὴν ἐπιτροπείαν, ὀκταετοῦς ὄντος, ἀνέλαβεν ἡ χήρα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Εὐθαρίχου Ἀμαλασοῦνθα. Ἡ περικαλλὴς αὕτη καὶ λογία θυγάτηρ τοῦ Θεοδωρίχου ἐπελήφθη τῆς διοικήσεως τοῦ γοτθικοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κράτους μετὰ σθένους καὶ συνέσεως ἀνταξίας τῆς τοῦ πατρός, ἀνέτρεφε δὲ τὸν υἱὸν μετ' αὐστηρότητος καὶ κοσμιότητος, ἥτις δὲν ἤργησε νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περὶ αὐτήν, μηχανωμένων τὴν πτῶσιν τῆς Ἀμαλασούνθης. Θέλουσα δ' ἡ Ἀμαλασοῦνθα νὰ στηρίζῃ τὸν θρόνον, ἀφ' ἑνὸς μὲν συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ, θανόντος τοῦ Ἀταλαρίχου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 534, ἔδωκε τὴν χεῖρα αὐτῆς εἰς τὸν ἐξάδελφον Θεοδάτον τὸν υἱὸν τῆς Ἀμαλαφρίδης, ἄνδρα πεπαιδευμένον μὲν ἀλλ' ἄδικον καὶ πλεονέκτην, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἐφυλάκισεν αὐτὴν καὶ ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 535 διά τινων Γότθων δυσηρεστημένων.

Ὁ φόνος τῆς συμμάχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἥτις εὑρίσκετο κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Βυζαντίνους περὶ παραχωρήσεως τῆς Ἰταλίας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεοδάτος πρὸ τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τὸν θρόνον, ἐξηρέθισε τὸν Ἰουστινια-

νὸν, ζητοῦντα εὔλογον ἀφορμὴν ἐπιθέσεως, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ματαίως ἀπεπειράθη ὁ Θεοδάτος νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀποσοβήσῃ τὸν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἐπικρεμασθέντα κίνδυνον.

Τὸ θέρος τοῦ 535 ἐξέπλεεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως στρατιὰ μικρὰ, ἀλλ' ἐκλεκτὴ, συνισταμένη ἐν ὅλῳ ἐξ ἑπτακισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἐν οἷς τρισχίλιοι Ἴσαυροι. Στρατηγὸς δ' αὐτοκράτωρ ἦτο ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφρικανικοῦ πολέμου ὁ Βελισάριος, ὃν ἠκολούθει ὡς καὶ τότε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἀντωνῖνα. Ὁ Βελισάριος συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν διαταγὰς ἔπλευσε κατὰ τὸ φαινόμενον πρὸς τὴν Καρχηδόνα, ἀλλ' ὅτ' ἐπλησίασεν εἰς τὴν Σικελίαν, προσωρμίσθη εἰς τὴν νῆσον, ὅπως ἀναπαύσῃ τὸν στόλον καὶ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου, ἂν ἔβλεπε τὸ πρᾶγμα εὐκατόρθωτον. Καὶ ἀληθῶς ἡ νῆσος, εἰ καὶ εἶχον παρέλθει ἑπτὰ καὶ πλέον αἰῶνες ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καθυποτάξεως αὐτῆς, δὲν εἶχε λησμονήσει τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις, καὶ ἐφάνη πρόθυμος νἀπαλλαχθῇ τῆς γοτθικῆς κυριαρχίας καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἐλευθερωτῶν. Μία μετὰ τὴν ἄλλην ἀνέῳξαν εἰς τὸν Βελισάριον τὰς πύλας αὐτῶν αἱ σικελικαὶ πόλεις. Ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου κατελήφθη μὲν ἡ Κατάνη, παρεδόθησαν δ' ἑκουσίως αἱ Συράκουσαι, ἐκυριεύθη δὲ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ὁ Πάνορμος, τῶν δὲ τριῶν τούτων πόλεων ἡ κατάληψις ἐξησφάλισε τὴν ταχεῖαν καθυπόταξιν τῆς ὅλης νήσου. Τὴν δὲ 31 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους 535, καθ' ὃ εἶχεν ἐκπλεύσει ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, εἰσῆλαυνεν ὁ Βελισάριος πανηγυρικῶς εἰς τὰς Συρακούσας, ἐπευφημούμενος ὑπὸ τοῦ συρρεύσαντος πλήθους τῶν Σικελιωτῶν, καὶ ἐώρταζε τὴν ἐκ τῆς ὑπατείας ἔξοδόν του, συμπίπτουσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ῥίπτων κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸν λαὸν νομίσματα χρυσᾶ.

Ἡ ἀγγελία τῆς ἁλώσεως τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν πόλεων ἐνέπλησε τρόμου τὸν ἄλλως ἀπειροπόλεμον Θεοδάτον, μαθόντα συγχρόνως καὶ τὰς ἐν Δαλματίᾳ νίκας ἑτέρου στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Μούνδου, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐξαποστείλει κατὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Γότθων τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Βελισάριος ἐξεστράτευεν ἐναντίον τῆς Σικελίας. Ἤρξατο λοιπὸν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν, μηνύσας εἰς αὐτὸν, ὅτι, οὐ μόνον τὴν Σικελίαν ἦτο ἕτοιμος νὰ παραχωρήσῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ καταθέσῃ τὴν βασιλείαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως χωρίων ἀποφερόντων ἐτησίαν πρόσοδον δώδεκα τοὐλάχιστον κεντηναρίων χρυσοῦ, ἤτοι ἑνὸς

ἑκατομμυρίου καὶ ἑπτακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Θεοδάτου, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἡττηθέντος ὑπὸ τῶν Γότθων ἐν Δαλματίᾳ καὶ φονευθέντος τοῦ Μούνδου, μετέβαλε γνώμην ὁ Θεοδάτος, ὅστις πρότερον ἐφαίνετο διατεθειμένος νάνταλλάξῃ τὸ περιττὸν τῆς βασιλείας βάρος ἀντὶ τῶν προσφιλῶν αὐτῷ πλατωνικῶν μελετῶν. Ὅτε δ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἶδεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων οὐ μόνον τὰ ὑπεσχημένα δὲν ἐξετέλει, ἀλλὰ καὶ ἐνέπαιζε καὶ ἐκράτει ἐν αὐστηρᾷ φυλακῇ τοὺς πρὸς αὐτὸν σταλέντας πρέσβεις, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ δραστηρίως τὸν πόλεμον ἔν τε Δαλματίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

Καὶ εἰς μὲν τὴν Δαλματίαν ἀπεστάλη ὁ ἄρχων τῶν ἱπποκόμων τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινιανὸς, ὅστις, ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἐπίδαμνον καὶ συναγείρας νέας δυνάμεις, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Δαλματίαν, καὶ, νικήσας τοὺς Γότθους, κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας Σάλωνα, τὴν πόλιν ἐν ᾗ ἄλλοτε μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ εἶχε διαγάγει τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη ὁ Διοκλητιανός. Διὰ δὲ τῆς ἀνακτήσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἣν περὶ τὸν ἥμισυν ἤδη αἰῶνα κατεῖχον οἱ Γότθοι, ἔγειναν οἱ Βυζαντῖνοι καὶ πάλιν κύριοι τῆς Δαλματίας. Καὶ κατελήφθη μὲν ἔπειτα ἡ χώρα αὕτη ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ κατόπιν ἀρχομένου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Σλάβων, ἀλλὰ περιῆλθεν ὅμως καὶ πάλιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἐκράτησαν αὐτῆς μέχρι τοῦ ἑνάτου αἰῶνος, ὅτε κατέλαβον αὐτὴν οἱ Κροάται.

Ἐν τούτοις δὲ τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἀνεδεικνύοντο νικηφόρα καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, εἰς ἣν ἐκ τῆς Σικελίας διέβη ὁ Βελισάριος. Προεχώρησε δ' ὁ ἀρχιστράτηγος μετὰ ταχύτητος καταπληκτικῆς, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας. Τὸ Ῥήγιον, εἰς ὃ διέβη πρῶτον ὁ Βελισάριος, προσεχώρησεν ἀμέσως ὡς καὶ ἅπασαι αἱ περιοικίδες, βεβαρημέναι μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν Γότθων, ἀπηλλαγμέναι δὲ γοτθικῆς φρουρᾶς. Ἄνευ δ' ἀντιστάσεως οὐδεμιᾶς διὰ τὴν προσχώρησιν τοῦ γαμβροῦ τοῦ Θεοδάτου Ἐβριμοὺθ, ὅστις εἶχε σταλῆ παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ στρατιὰ τῶν Βυζαντίνων, τοῦ στόλου πλέοντος ἐγγύτατα τῶν παραλίων, ἀνῆλθε διὰ τῶν χωρῶν τῶν Βρεττίων καὶ Λευκανῶν, καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Καμπανίαν. Ἐκεῖ δ' ἀντέταξε τὴν πρώτην εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἀντίστασιν ἡ Νεάπολις, ἥτις καὶ καθ' ἑαυτὴν ἦτο ὀχυρὰ καὶ μεγάλην γοτθικὴν φρουρὰν εἶχεν. Ἄκοντες ἔβλεπον οἱ ἐν τῇ πόλει Ἕλληνες καὶ

Σύροι τὴν βυζαντιακὴν στρατιὰν ἐγκαθιδρυομένην πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Διαπρεσβευόμενοι δ' ὑπεδείκνυον εἰς τὸν Βελισάριον, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἐκ φόβου πρὸς τοὺς κατέχοντας τὴν πόλιν πολυαρίθμους Γότθους δὲν ἠδύναντο νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν, νὰ προχωρήσῃ πρότερον εἰς τὴν Ῥώμην, ἧς ἡ ἅλωσις ἔμελλε νὰ συνεπιφέρῃ καὶ τῆς Νεπόλεως τὴν πτῶσιν. Τέλος δ' ὁ Βελισάριος, ἀσχάλλων ἐπὶ τῇ ἀπράκτως ἐπιμηκυνομένῃ πολιορκίᾳ, εἶχε πράγματι ἀποφασίσει νὰ λύσῃ αὐτὴν, ὅτε ἀνελπίστως, ἀνακαλυφθείσης στενῆς διώρυγος ἀγούσης εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ παρέχοντος εἰς αὐτὴν ἔξωθεν τὸ ὕδωρ, ἤνοιξαν οἱ Βυζαντῖνοι τὴν δίοδον ταύτην, καὶ εἰσώρμησαν εἰς τὴν Νεάπολιν.

Ἀργὸς διέμενεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Θεοδάτος, ὅστις χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀντίστασιν κατὰ τῆς ὁλονὲν προβαινούσης στρατιᾶς τοῦ Βελισαρίου καὶ χωρὶς νἀποπειραθῇ τὴν διάσωσιν τῆς κινδυνευούσης Νεαπόλεως εἶχε κλεισθῇ ἐν Ῥώμῃ. Βλέποντες δ' οἱ δυσηρεστημένοι Γότθοι τὴν ἀδράνειαν τοῦ ἡγεμόνος, εὐθὺς ὡς οὗτος διώρισε στρατηγόν του τὸν ἐξ ἀφανῶν καταγόμενον, ἀλλὰ γενναῖον ἀξιωματικὸν Οὐίτιγιν, ἔσπευσαν νἀνακηρύξωσιν αὐτὸν βασιλέα ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ, πορευομένου ἐκ Ῥώμης πρὸς τὴν Καμπανίαν. Ἅμα δὲ τῇ ἀναγορεύσει ὁ νέος τῶν Γότθων βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἣν ἐν τούτοις ἐγκατέλιπεν ὁ Θεοδάτος, σπεύδων νὰ σωθῇ. Ἀλλ' οὐ μακρὰν τῆς Ῥαβέννης κατέλαβον τὸν ἔκπτωτον βασιλέα οἱ παρὰ τοῦ Οὐίτιγίδος σταλέντες διῶκται, καὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν ἀνηλεῶς.

Ὁ Οὐίτιγις δὲν ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐκλέξας τὴν παλαιὰν τῶν Γότθων βασιλέων τῆς Ἰταλίας ἕδραν, τὴν Ῥάβενναν, ὡς κέντρον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ἠγωνίζετο ἐκεῖθεν ναύξήσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, συνθηκολογῶν μετὰ τῶν Φράγκων, εἰς οὓς παρεχώρησε τὰς ἐν τῇ νοτίᾳ Γαλλίᾳ γοτθικὰς ἐπαρχίας, καὶ νὰ καταστήσῃ στρατιὰν ἀξιόμαχον διὰ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀνακλήσεως καὶ συγκεντρώσεως τῶν ἐν Γαλλίᾳ, Λιγυστικῇ καὶ Βενετίᾳ διεσκορπισμένων γοτθικῶν στρατευμάτων.

Ἐν τούτοις δ' ἡ Ῥώμη ἔμενεν ἐμπεπιστευμένη εἰς φρουρὰν τετρακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Γότθον Λεύδεριν, ἄνδρα γηραιὸν καὶ συνετόν. Ἀλλ' εἰς μάτην κατεῖχε τὴν πόλιν ἡ ἄλλως ἀνεπαρκὴς αὕτη γοτθικὴ στρατιά. Ἡ φήμη τῶν προτέρων τοῦ Βελισαρίου κατορθωμάτων τοιοῦτον ἐνέσπειρε φόβον εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε αὐτὸς ὁ πάπας Σιλβέριος παρὰ τὴν δοθεῖσαν εἰς τὸν Οὐίτιγιν περὶ πίστεως διαβεβαίωσιν

ἐκάλεσε τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ Βελισάριος σπεύσας κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν Ῥώμην τὴν 10 Δεκεμβρίου 536, εἰσελάσας μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ διὰ τῆς Ἀσιναρίας πύλης, ἐν ᾧ οἱ ὑπὸ τὸν Λεύδεριν Γότθοι ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς Φλαμινίας, διευθυνόμενοι εἰς τὴν Ῥάβενναν πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ, ὅστις ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου μετὰ καὶ τῶν κλειδῶν τῆς Ῥώμης εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

Ἡ νέα Ῥώμη ἦτο τὸ πρῶτον ἤδη κυρία τῆς παλαιᾶς, καὶ ὁ Βελισάριος ἐντὸς ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν διαβάσεως ἦτο κύριος τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ συντετελεσμένον ἐφ' ὅσον ὁ Οὐίτιγις εἶχεν ἀκόμη δυνάμεις ναντιστῇ. Φοβούμενος δ' ἐπίθεσιν τοῦ Γότθου βασιλέως κατὰ τῆς Ῥώμης, ὠχύρωνεν αὐτὴν δραστηρίως, καὶ παρεσκευάζετο πρὸς ἄμυναν, ἀπεκδεχόμενος ἀκαταπόνητος νέους ἀγῶνας.

ιθ'

Ὁ πρὸς τὸν Οὐίτιγιν ἀγών.

Ὁ Οὐίτιγις ἀργὰ ἐνόησεν, ἰδὼν τὴν Ῥώμην περιελθοῦσαν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ὁποῖον σφάλμα εἶχε πράξει, θαρρήσας εἰς τὴν πίστιν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Βλέπων δὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Βελισαρίου, ἀπεφάσισε νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν. Ἀλλ' ὅτε οἱ πρέσβεις αὐτοῦ ἐπέστρεψαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἄπρακτοι, ἐδέησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πολλὰ ἤλπισεν ἐξ ἀντιπερισπασμοῦ ἐν Δαλματίᾳ, ὅτε δὲ ἡ ἐκστρατεία τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην σταλέντων στρατηγῶν ἀπέτυχεν ὁλοτελῶς, συνεκέντρωσε πάσας τὰς δυνάμεις του εἰς ἀνάκτησιν τῆς Ῥώμης.

Τελευτῶντος δὲ τοῦ Φεβρουαρίου 537 ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων, ἄγων στρατιὰν, ἣν ὁ Προκόπιος ἀναβιβάζει εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἱππεῖς μετὰ καὶ τῶν ἵππων αὐτῶν ἦσαν κατάφρακτοι, ἐξεκίνησεν ἐκ Ῥαβέννης ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Τοσαύτης δ' ἡγούμενος στρατιᾶς, εἶχε μὲν πλήρη πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἓν δὲ μόνον ἐφοβεῖτο, μὴ ὁ Βελισάριος προλάβῃ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν ἀποδιδράσκων. Ἀλλὰ τοιοῦτος φόβος δὲν ὑπῆρχε, διότι ἡ ἀπόδρασις ἦτο μέσον ἄγνωστον ἐν τῇ στρατηγικῇ τοῦ Βελισαρίου. Ἀληθῶς ὁ ἀρ-

χιστράτηγος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καίπερ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του μόνον πεντακισχιλίους ἄνδρας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ῥώμης, ἀνέμεινεν εὐθαρσὴς τοὺς πολιορκητάς, εἰς οὓς καὶ ἀντέστη καρτερικώτατα ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος καὶ ἐννέα ἡμέρας. Εἰς μάτην ἐπετίθεντο κατὰ τῆς πόλεως οἱ Γότθοι, ἐγκαθιδρυμένοι ἐν ἑπτὰ στρατοπέδοις περὶ τὰ τείχη τῆς Ῥώμης. Εἰς μάτην ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ Βελισαρίου οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἰδίως μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων καταστροφὴν τῶν ὑδραγωγείων τῶν φερόντων τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν. Εἰς μάτην αἱ ἔφοδοι τῶν πολιορκητῶν καὶ αἱ συγκρούσεις αὐτῶν μετὰ τῶν πολιορκουμένων, ἀνελθοῦσαι ἐν ὅλῳ εἰς ἑξήκοντα καὶ ἐννέα. Ἀκαταπόνητος ὁ Βελισάριος ἀπέκρουε μὲν πᾶσαν προσβολήν, διηύθυνε δὲ στρατηγικῶς τὴν ἄμυναν, καὶ ἐμερίμνα πατρικῶς περὶ ἀποσοβήσεως παντὸς γογγυσμοῦ, περὶ ἀνακουφίσεως τῶν ἐκ τῆς μακρᾶς πολιορκίας συμφορῶν, τῆς λειψυδρίας, τοῦ λιμοῦ, τοῦ λοιμοῦ, ὅστις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δεινῶν ἤρχισεν ἀποδεκατίζων πολιορκητάς τε καὶ πολιορκουμένους.

Τέλος δὲ μετὰ τὴν ἔναρξιν προηγουμένων διαπραγματεύσεων διαρκούσης τριμήνου ἀνακωχῆς, καθ' ἣν οἱ Βυζαντῖνοι ἠδυνήθησαν νὰ εἰσαγάγωσι νέας τροφὰς εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ Οὐίτιγις ἀπεπειράθη νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πρότερον κατεστραμμένου ὑδραγωγείου. Ἀποτυχούσης δὲ καὶ ταύτης τῆς ἀποπείρας, ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων, φοβηθεὶς τὴν συνεννόησιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου Ματασούνθης, τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀμαλασούνθης, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Βελισαρίου Ἰωάννου, ἀποσταλέντος χάριν ἀντιπερισπασμοῦ πρὸς τὴν Ῥάβενναν καὶ ἤδη κυριεύσαντος τὸ Ἀρίμινον, ἀπεφάσισε περὶ τὰς ἐαρινὰς τροπὰς τοῦ 538 νὰ λύσῃ τὴν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀνωφελῶς ἐπιμηκυνθεῖσαν πολιορκίαν.

Ἤδη δὲ οἱ Γότθοι, καύσαντες τὰ χαρακώματα αὐτῶν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ, ἐξεκίνουν, ἐγκαταλείποντες τὴν πόλιν, ἣν ἐπὶ ἔτος ἤδη ὅλον καὶ ἐννέα ἡμέρας ἐπολιόρκουν, ὅτε ὁ Βελισάριος, καίπερ ἠλαττωμένην ἔχων τὴν στρατιάν του, ὁπλίσας ἅπαντας τοὺς περὶ αὐτὸν, πεζούς τε καὶ ἱππεῖς, διέταξε γενικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν φευγόντων, οὓς καὶ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν, αὐτὴν ἐκείνην ἥτις εἶχε δοξασθῇ ἐκ τῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἥττης τοῦ Λικινίου. Ἡ δὲ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν Βυζαντίνων.

Ἀλλ' ὁ Οὐίτιγις οὐδὲ μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ῥώμης ἐσκέπτετο νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀποσπάσας δὲ μοίρας τινὰς τῆς περισωθεί-

σης στρατιᾶς του εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Τυρρηνίας καὶ τῆς Πικεντίνης, ἐπελήφθη μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀριμίνου, ὅπερ κατεῖχεν ὁ Ἰωάννης. Συγχρόνως δ' ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Οὐραΐας ἐπολιόρκει τὰ Μεδιόλανα, ἅτινα, κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Γότθων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδωρίχου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἀναχώρησιν τοῦ Οὐϊτίγιδος εἶχε παραδώσει ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως εἰς τὸν Βελισάριον, ἀποστείλαντα εἰς αὐτὰ μικρὰν μοῖραν τῆς στρατιᾶς του. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Μεδιολανῖται μετὰ κόπου ἠμύνοντο πολιορκούμενοι ὑπὸ τοῦ Οὐραΐα, ὁ Βελισάριος ἔσπευδε πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀριμίνου. Καθ' ὁδὸν δὲ πλησίον τῆς πόλεως Φίρμου, κειμένης πρὸς τὸ ἀδριατικὸν πέλαγος εἰς ἀπόστασιν ἡμερησίας πορείας ἀπὸ τοῦ Αὐξίμου, συνηντήθη ὁ Βελισάριος μετ' ἐπικουρικῆς στρατιᾶς, ἥτις, σταλεῖσα ἐκ Βυζαντίου, εἶχεν ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ δ' ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἄνδρες, ἀνερχόμενοι ἐν ὅλῳ εἰς ἑπτακισχιλίους, ὧν διςχίλιοι Ἔρουλοι, ἦσαν τεταγμένοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ εὐνούχου Ναρσῆ.

Συμβουλίου δὲ γενομένου, ἀπεφασίσθη συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Ναρσῆ ἡ ἄμεσος ἐνέργεια ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν τοῦ Ἀριμίνου. Ὁ δὲ Βελισάριος δεξιῶς ἐνεργήσας κατώρθωσε πράγματι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ νὰναγκάσῃ εἰς διάλυσιν τὴν στρατιὰν τῶν πολιορκητῶν. Ἀλλ' ἡ εἰς Ἰταλίαν ἄφιξις τοῦ Ναρσῆ ἀντὶ νὰ ἐπιρρώσῃ τοὺς Βυζαντίνους, ὡς ἠδύνατο πᾶς τις νἀναμένῃ, ἐπί τινα χρόνον παρεκώλυσε τὴν πρόοδον αὐτῶν διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ πολυμηχάνου εὐνούχου πρὸς τὸν Βελισάριον, ἥτις ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντίπραξις μᾶλλον ἢ ἐπικουρία αὐτοῦ. Αἱ δ' ἀξιώσεις τοῦ εὐνούχου, ἐνεργοῦντος ὡς ἰσοτίμου πρὸς τὸν Βελισάριον, εἰ μὴ ὡς ἀνωτέρου αὐτοῦ, καὶ ἡ μετὰ τοῦ Ναρσῆ σύμπραξις τοῦ Ἰωάννου, ἀπειθοῦντος πρὸς τὸν Βελισάριον, ἔγειναν αἰτία τῆς ὑπὸ τῶν Γότθων μεσοῦντος τοῦ 539 ἐκπολιορκήσεως τῶν Μεδιολάνων, ἥτις ἦτο μεγάλη ἐνίσχυσις μὲν τοῦ Οὐϊτίγιδος, ζημία δὲ τῶν Βυζαντίνων. Ὀγδοηκοντακισχίλιοι δὲ τῶν κατοίκων τῆς ἀτυχοῦς πόλεως, οἵτινες εἶχον γενναίως συναγωνισθῆ μετὰ τῆς ἀνεπαρκοῦς βυζαντιακῆς φρουρᾶς, ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν νικητῶν.

Ἡ ἀγγελία τῆς ἁλώσεως τῶν Μεδιολάνων, εἰς ἣν ἐπηκολούθησεν ἡ ὑπὸ τῶν Γότθων κατάκτησις τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Λιγυστικῆς, ἠνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἄρσεως τοῦ σκανδάλου, ἐξ οὗ προῆλθον τὰ δεινὰ ἐκεῖνα, καὶ νἀνακαλέσῃ τὸν Ναρσῆν. Καὶ ἀπεχώρησαν μὲν σὺν τῇ ἀνακλήσει τοῦ Ναρσῆ ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντια-

κῆς στρατιᾶς οἱ εἰς αὐτὸν πιστοὶ δισχίλιοι Ἔρουλοι, χολωθέντες, ἀλλ' ὁ Βελισάριος, μὴ κωλυόμενος πλέον ὑπὸ τῶν ἀντιπράξεων τοῦ συστρατήγου, ἠδυνήθη νὰ κινηθῇ ἐλευθερώτερον, ἡ δ' ἑνότης ἐνεργείας ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα εὐαρεστότατα διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν στρατιάν.

Ἀληθῶς βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ναρσῆ ὁ Βελισάριος ἠδύνατο ἤδη νὰ προβῇ ἐναντίον τοῦ Οὐϊτίγιδος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπιληφθῇ τῆς πολιορκίας τῆς Ῥαβέννης, ἐν ᾗ ἀνέμενε τοὺς πολεμίους ὁ τῶν Γότθων βασιλεύς, ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Φαισούλας καὶ τοῦ Αὐξίμου, πόλεων κειμένων κατὰ τὴν ἀπὸ Ῥώμης εἰς Ῥάβενναν ἄγουσαν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν ἦτο εὔκολον διά τε τὸ ὀχυρὸν τῶν πόλεων καὶ τὴν γενναιότητα τῶν κατεχόντων αὐτὰς Γότθων. Ἐν ᾧ δ' οἱ Βυζαντῖνοι στενῶς ἐπολιόρκουν τὰς δύο ταύτας πόλεις, αἴφνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν νέος ἐχθρός, κρατήσας ἐπί τινα χρόνον μετεώρους τοὺς ἀντιμαχομένους. Ἦτο δὲ οὗτος Θεοδίβερτος ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ὅστις, καίπερ ὢν σύμμαχος τῶν τε Γότθων καὶ τῶν Βυζαντίνων, ἠθέλησε, πρὸς ἀμφοτέρους ἀπιστῶν νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν πρὸς ἀλλήλους διαμαχομένων ὅπως γείνῃ αὐτὸς κύριος τῆς Ἰταλίας. Σφάξαντες δ' ἀνηλεῶς οἱ ἑκατοντακισχίλιοι τοῦ Θεοδιβέρτου Φράγκοι τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῶν κατὰ τὸ Τικῖνον Γότθων, διέβησαν ὁρμητικοὶ εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου. Ἀλλὰ βραχεῖα καὶ παροδικὴ ὑπῆρξεν ἡ ὁρμὴ τῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες, μόνον μέχρι τῆς Λιγυστικῆς καὶ τῆς Αἰμιλίας προχωρήσαντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἰταλίαν, ἀποδεκατισθέντες ἐκ δυσεντερίας καὶ σιτοδείας, ἣν προεκάλεσεν ἡ ἐκ τοῦ μακροῦ πολέμου ἐρήμωσις τῆς χώρας.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Οὐίτιγις, βλέπων, ὅτι δυσχερὴς καθίστατο ὁ πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἀγὼν ἄνευ συμμάχων καὶ ἀναμένων ὁσημέραι τὴν κατὰ τῆς Ῥαβέννης ἐπίθεσιν τοῦ Βελισαρίου, εἶχεν ἤδη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Φράγκων ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῶν Λομβαρδῶν. Ἀποκρουσθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ, ἀπεπειράθη διὰ πρεσβείας, σταλείσης εἰς τὴν Περσίαν, νὰ πείσῃ τὸν τότε τὸν περσικὸν θρόνον κατέχοντα Χοσρόην, ὅπως διαλύσῃ τὴν μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰρήνην. Πράγματι δὲ ἤδη παρεσκευάζετο ὁ Χοσρόης νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Συρίαν, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησε πρέπον νὰ πείσῃ δι' ἐπιεικῶν ὅρων εἰς ὑποταγὴν τὸν Οὐίτιγιν, ὃν προετίθετο νὰναγνωρίσῃ βασιλέα ἐκεῖθεν τοῦ Πάδου, λαμβάνων παρ' αὐτοῦ τὴν κτῆσιν τοῦ λοιποῦ τῆς

Ἰταλίας καὶ τοῦ ἡμίσεος τῶν θησαυρῶν του. Ἀλλ' ὁ Βελισάριος ἐθεώρει καταβιβαζομένην τὴν ἀξίαν τῶν νικῶν του διὰ τοιαύτης λύσεως τοῦ μακροῦ ἰταλικοῦ πολέμου, εἰς ὃν ἠξίου νὰ ἐπιθέσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ξίφους πέρας οὐδεμίαν ἐπιτρέπον συνθηκολογίαν.

Ἀληθῶς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Φαισούλας καὶ τοῦ Αὐξίμου, ἃς πόλεις δὲν ἠδυνήθησαν εἰς τέλος νὰ κρατήσωσιν οἱ Γότθοι, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσωσι τελευτῶντος τοῦ 539, μόνη ὑπελείπετο ἡ ἅλωσις τῆς Ῥαβέννης. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως οἱ πρέσβεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ φέροντες τοὺς ἐπιεικεῖς ὅρους τῆς εἰρήνης, οὓς ἐφαίνοντο ἀσπαζόμενοι καὶ πάντες οἱ περὶ τὸν Βελισάριον. Ἐν ᾧ δὲ δυσφορῶν ὁ στρατηγὸς ἔβλεπε καταστρεφόμενον τὸ πρόγραμμά του καὶ ματαιουμένην τὴν ὑπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν σκῆπτρον συνένωσιν ἁπάσης τῆς Ἰταλίας, οἱ Γότθοι, πιστεύσαντες, ὅτι ὁ Βελισάριος ἀντετάσσετο εἰς τὴν εἰρήνην χάριν δολίων προθέσεων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐμήνυσαν εἰς αὐτόν, προτείνοντες νὰ ἀνακηρύξωσι βασιλέα τῆς Ἑσπερίας, τὴν δὲ πρότασιν ταύτην ἀπεδέχθη κατηναγκασμένος καὶ αὐτὸς ὁ Οὐίτιγις. Τοῦ δὲ Βελισαρίου ὑποκρινομένου, ὅτι συναινεῖ, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἁμαχητὶ λάβῃ τὴν Ῥάβενναν καὶ ζωγρήσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐγκεκλεισμένους ἐπιφανεστάτους τῶν Γότθων μετὰ καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν, οἱ Γότθοι παρέδωκαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 540 τὴν πόλιν, ἐν ᾗ ὑπεσχέθη ὁ Βυζαντῖνος στρατηγὸς ὅτι ἔμελλε νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ προτεινομένου εἰς αὐτὸν στέμματος ἐνώπιον τοῦ Οὐίτιγιδος καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἰσχυρῶν.

Ὁ δόλος ἐπέτυχε, μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνοιγομένων τῶν πυλῶν εἰσήλαυνεν ὁ Βελισάριος μετὰ τῆς στρατιᾶς του πανηγυρικῶς εἰς τὴν Ῥάβενναν, γενόμενος δεκτὸς δίκην βασιλέως μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν παλινοστοῦντος. Ἀλλὰ πάραυτα κατεφάνη, ὅτι δὲν εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν ὡς βασιλεὺς τῶν Γότθων, ἀλλὰ κατελάμβανεν αὐτὴν ὡς νικηφόρος στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Οὐίτιγις καὶ οἱ θησαυροὶ τῶν ἀνακτόρων αὐτοῦ ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες, ἑπόμενοι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βελισαρίου, τῶν μὲν ἰδιωτῶν καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἐφείσθησαν, τὰ δὲ βασιλικὰ πλούτη ἐπεφύλαξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Ἡ κατάληψις τῆς Ῥαβέννης ἐπέσυρε τὴν καθυπόταξιν συμπάσης τῆς Ἰταλίας, ἡ δὲ πραότης καὶ προσήνεια τοῦ Βελισαρίου πρὸς τοὺς ἡττημένους εἵλκυσε πρὸς αὐτὸν τοὺς Γότθους, οἵτινες καὶ πάλιν ἐπέμειναν νὰ ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ὁ Βελισάριος ἀπέκρουσε

τὸ εἰς αὐτὸν προσφερόμενον στέμμα, εἰπών, ὅτι οὐδέποτε ἐφ' ὅσον ζῇ ὁ Ἰουστινιανὸς θὰ δεχθῇ νὰ γείνῃ ἅρπαξ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος βασιλείου ὀνόματος.

Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς ὁ κατακτήσας τὴν Ἰταλίαν ἀπαρασάλευτον ἐτήρει τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πίστιν. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανός, παρέχων εὐήκοον οὖς εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν μηνυομένας διαβολὰς καὶ φοβηθείς, ἀνεκάλεσεν αὐτὸν καὶ προέστησε τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατιῶν. Ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ νικηφόρος τῆς Ἰταλίας κατακτητής, ἀλλά, πρὶν ἢ ὁρμήσῃ πρὸς νέους ἀγῶνας εἰς τὴν Περσίαν, κατέθηκε πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ αὐτοκράτορος τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς τῆς Ἰταλίας καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν Γότθων καὶ τὸν Οὐίτιγιν μετὰ τῆς Ματασούνθης καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς ἐκ φόβου ὑπερυψώσεως τοῦ στρατηγοῦ δὲν παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν πανηγυρικοῦ θριάμβου. Ἀλλ' ἀνώτερος πάσης ἐπισήμου θριαμβευτικῆς πομπῆς ἦτο ὁ θαυμασμὸς τοῦ πλήθους καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ ἡ ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τὸν δύο ἤδη ἀγαγόντα εἰς τὸ Βυζάντιον πρὸ τοῦ βασιλείου θρόνου βασιλεῖς ἡττημένους νικητὴν τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Γότθων.

κ'

Ὁ δεύτερος πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος.

Ὁ Ἰουστινιανός, ἀνακαλέσας τὸν Βελισάριον ἐκ τῆς Ἰταλίας, διέταξεν αὐτὸν νὰ τραπῇ ἐπὶ τὴν Περσίαν. Εἰς μάτην ὁ Χοσρόης καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχον ὁμολογήσει τῷ 532 εἰρήνην *ἀπέραντον*. Μεταξὺ γειτόνων εὑρισκομένων ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν διηνεκεῖ σχεδὸν πρὸς ἀλλήλους πολέμῳ δὲν ἔλειπον ἀφορμαὶ ἀμοιβαίας δυσαρεσκείας καὶ ῥήξεως. Βλέπων δ' ὁ Χοσρόης τὴν ὀσημέραι μεγαλειτέραν αὔξησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐνισχυόμενος διὰ πρεσβειῶν τοῦ Οὐϊτίγιδος καὶ τῶν Ἀρμενίων, ὑποσχομένων σύμπραξιν πρὸς κοινὸν ἀγῶνα, ἀπεφάσισε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ πολέμου, ὅστις ἀπησχόλει τὸν δεξιώτατον τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ, ἀποκρούσας πᾶσαν τοῦ αὐτοκράτορος συνδιαλλακτικὴν ἀπόπειραν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ἀκολουθῶν δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Καβάδου, δὲν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἢ τὴν Ἀρμενίαν, ἀλλὰ διηυθύνθη τῷ

540 πρὸς τὴν πλουσίαν Συρίαν, ἧς αἱ ἀνθοῦσαι πόλεις ἄφθονον ἠδύναντο νὰ παράσχωσι λείαν.

Μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὰ κατώτερα αὐτοῦ ὁ Χοσρόης, οὐδεμιᾶς ἀξιώσας προσοχῆς τὰς πρώτας πόλεις, ἐξ ὧν διῆλθε, τὸ Κιρκήσιον, τὴν Ζηνοβίαν καὶ τὸ Καλλίνικον, προεχώρει πρὸς τὴν Συρίαν. Ἀλλ' ἤδη οὐ μακρὰν τοῦ Εὐφράτου φοβερῶς ἐτιμώρησε τὴν πόλιν Σοῦραν, ἥτις ἐτόλμησε νὰντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Ὡς φόβητρον δ' ἐπισείων ἐν τῇ περαιτέρω αὐτοῦ πορείᾳ τὴν σκληρὰν τῆς Σούρας τύχην, εἰςέπραττε παρὰ τῶν καθ' ὁδὸν πόλεων μεγάλα λύτρα, βαρύτερα πάσης λαφυραγωγίας. Πᾶσα δὲ τυχὸν ἀντίστασις πρὸς τὴν ἐπαχθῆ ἐκείνην φορολογίαν ἐτιμωρεῖτο διὰ καταστροφῆς ἀπηνοῦς, ὡς συνέβη εἰς τὴν Βέρροιαν, ἧς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ Ἀλέππον. Οὕτω δ', ἐνσπείρων τρόμον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Συρίας καὶ παραλύων πᾶσαν ἀντίστασιν τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνης βυζαντιακῆς ἀρχῆς, ἔφθασεν ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου ἀπὸ τῆς ἐκκινήσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς Κτησιφῶντος, τῆς πρωτευούσης τοῦ περσικοῦ κράτους, εἰς τὰ προάστεια τῆς Ἀντιοχείας.

Ἡ ἐπιφανὴς καὶ ἔνδοξος ἕδρα τῶν Ἀντιόχων καὶ τῶν Σελεύκων εἶχε μετὰ τὴν ἐπὶ Βαλεριανοῦ ἅλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Σαπώρου τῷ 258 ἀναλάβει, διὰ δὲ τῆς προθύμου συναντιλήψεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε συνελθει καὶ ἀπὸ τῆς προσφάτου καταστροφῆς, ἣν εἶχον ἐπιφέρει εἰς τὴν πόλιν ἐπανειλημμένοι φοβεροὶ σεισμοὶ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 525 μέχρι τοῦ Αὐγούστου 526. Ἀλλ' ἀνεπαρκὴς ἦτο ἡ ὀχύρωσις τῆς Ἀντιοχείας, ἔμεινε δὲ καὶ ἄλλως ἐκτεθειμένη εἰς τὸν Χοσρόην ἡ πόλις, ἐγκαταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν φύλαξιν αὐτῆς. Καὶ ἔσπευσαν μὲν εἰς ἐπικουρίαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως οἱ ἄρχοντες τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ βασιλικῆς φρουρᾶς Θεόκτιστος καὶ Μολάτζης μετ' ἀνδρῶν ἑξακισχιλίων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι μετὰ γενναίαν τὸ πρῶτον ἀντίστασιν, ἰδόντες κινδυνεύουσαν τὴν πόλιν, ἔφυγον, ἀφήσαντες τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἀντιοχείας εἰς μόνους τοὺς εὐτολμοτάτους τοῦ δήμου νεανίας, οἵτινες δὲν ἐπήρκεσαν νὰ σώσωσι τὴν πόλιν.

Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ δήωσις τῆς Ἀντιοχείας μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Χοσρόου ἅλωσιν αὐτῆς. Τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια καὶ τὰ λαμπρὰ μάρμαρα τῶν ἐκκλησιῶν ἀφῃρέθησαν ὅπως μετακομισθῶσιν εἰς τὴν Περσίαν, μετὰ δὲ τὴν διαρπαγὴν καὶ τὴν ζώγρησιν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν περισωθέντων ἐκ τῶν Ἀντιοχέων ἐνεβλήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Χοσρόου πῦρ εἰς τὴν ἀτυχῆ πόλιν.

Ἐν τούτοις δ' ἔφθασαν ἐκ Βυζαντίου πρέσβεις, εἰς οὓς ὑπηγόρευσεν ὁ μέγας βασιλεὺς τοὺς βαρεῖς του ὅρους, ἐφ' οἷς καὶ μόνον ἐδέχετο νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον. Ὁ Χοσρόης ἠξίου ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν πεντακισχιλίας λίτρας χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ ἑπτὰ ἑκατομμύρια καὶ διακοσίας χιλιάδας δραχμῶν, πρὸς δὲ τούτοις ἐτήσιον δασμὸν πεντακοσίων λιτρῶν, ἤτοι ἑπτακοσίων εἴκοσι χιλιάδων δραχμῶν. Γενομένης δ' ἀνακωχῆς, οἱ μὲν πρέσβεις ἀπῆλθον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ἀνακοινώσωσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὁ δὲ Χοσρόης, ἀφ' οὗ πρῶτον κατέβη εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀντιοχείας, τὴν Σελεύκειαν, καὶ ἐλούσθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου, ἐπέστρεψε διὰ τῆς Ἀπαμείας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐκεῖθεν δ' ἐτράπη τὴν ἄγουσαν ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν χωρὶς νὰ ποστῇ καθ' ὁδὸν τῆς δηώσεως τῶν ὑπολειπομένων πόλεων τῆς Συρίας καὶ τῶν τῆς Μεσοποταμίας, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Δάρας ἐξαιρουμένου, ὅπερ κατελήφθη μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεκοινώθη εἰς αὐτὸν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδοχὴ τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης.

Ἀλλ' ὀλίγον μόνον χρόνον διήρκεσεν ἡ νέα αὕτη μετὰ τῶν Βυζαντίνων εἰρήνη τοῦ Χοσρόου. Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου ἔδωκεν ἡ εἰς τὴν Λαζικὴν ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν τῷ 541. Ἐκάλεσαν δὲ τὸν Χοσρόην αὐτοὶ οἱ Λαζοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν ἀρχαίαν Κολχίδα καὶ τὴν σημερινὴν Μιγγρελίαν καὶ Ἰμεριτίαν. Ἦσαν δ' οἱ Λαζοὶ ὑποτελεῖς τῶν Βυζαντίνων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τζάθου, ἀναγνωρίσαντος τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (522). Καὶ μέχρι μέν τινος οἱ ὅροι τῆς προσχωρήσεως δὲν ἦσαν ἐπαχθεῖς, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον οἱ Βυζαντῖνοι, οὓς μεγάλως ὠφέλει ἡ μετὰ τῶν Λαζῶν φιλία, ἐξασφαλίζουσα αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πέραν τοῦ Καυκάσου σκυθικῶν φύλων, κατέστησαν αὐτόχρημα κύριοι τῆς χώρας. Οἱ μὲν βασιλεῖς τῶν Λαζῶν οἱονεὶ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων οἰκοδόμησιν ἐπιθαλασσίας ὀχυρᾶς πόλεως ἐν τῇ Λαζικῇ, καλουμένης Πέτρας καὶ κατεχομένης ὑπὸ αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ, ἐξησκεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φρουράρχου ἐπαχθὲς διὰ τοὺς Κόλχους μονοπώλιον, ὅπερ ἀφῄρει αὐτοὺς πᾶσαν ἐμπορικὴν ἐλευθερίαν.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς δουλικῆς ταύτης ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων ἐξαρτήσεως κληθεὶς ὑπὸ τῶν Λαζῶν ὁ Χοσρόης, ἔσπευσεν εἰς τὴν Λαζικήν, ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τοῦ βασιλέως Γουβάζου, καὶ ἐξεπολιόρκησε τὴν Πέτραν, ἧς οἱ Βυζαντῖνοι φρουροὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ

φρουράρχου Ἰωάννου νὰ παραδοθῶσι. Καταλαβὼν δὲ τὴν Πέτραν ὁ Χοσρόης καὶ ἐπανορθώσας τὰς ἐκ τῆς πολιορκίας ζημίας, ἀπεχώρησε, μεταβαλὼν ἐντὸς βραχέος χρόνου τὴν Λαζικὴν εἰς περσικὴν ἐπαρχίαν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Βελισάριος ἔφθασεν εἰς τὸ Δάρας, καὶ, ἀγνοῶν τὴν ἐπὶ τὴν Λαζικὴν πορείαν τοῦ Χοσρόου, εἰσήλασεν εἰς τὴν περσικὴν Μεσοποταμίαν, καὶ προεχώρησε μέχρι τοῦ φρουρίου Σισαυράνων, ὅπερ καὶ κατέλαβεν. Ἀλλὰ μικραὶ ὑπῆρξαν αἱ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπιτυχίαι τοῦ Βελισαρίου, ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ συμμάχου ἀρχηγοῦ τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀράβων Ἀρέθα, ὅστις, σταλεὶς ὡς πρόσκοπος πρὸς τὴν Ἀσσυρίαν, εἰς ἣν ἐσκόπει νὰ εἰσελάσῃ ὁ Βελισάριος, ἂν ἤγγελλεν εὐάρεστα ὁ Ἀρέθας ἐπιστρέφων κατὰ τὰ προσυμπεφωνημένα, δὲν ἐπέστρεψεν. Οὕτω δ' ἠναγκάσθη ὁ Βελισάριος ἐπελθόντος τοῦ θέρους τοῦ 541 νὰποσύρῃ ἐκ τῆς Μεσοποταμίας τὴν ὑπὸ τῶν καυμάτων ἀποδεκατιζομένην στρατιάν του καὶ νὰπέλθῃ αὐτὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐπελθόντος δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 542, ὁ Χοσρόης εἰσέβαλε μετὰ μεγάλης στρατιᾶς εἰς τὴν Κομμαγηνὴν, σκοπῶν νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἀλλ' ἡ ἔγκαιρος παρὰ τὸν Εὐφράτην ἄφιξις τοῦ Βελισαρίου ἠνάγκασε τὸν Χοσρόην νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Συνετέλεσε δὲ πιθανῶς εἰς τὴν ὑποχώρησιν ταύτην τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ ἡ φοβερὰ λοιμώδης νόσος, ἥτις, ἐκ τῆς Αἰθιοπίας ἐλθοῦσα καὶ ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 542, ἐπεξετάθη πρῶτον μὲν εἰς τὸ λοιπὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἔπειτα δὲ καὶ μέχρι Περσίας μὲν ἐξ ἑνὸς, τοῦ Βυζαντίου δ' ἐξ ἑτέρου, ὅπου ἐπήνεγκεν ἐπὶ τέσσαρας ὅλους μῆνας φοβερὰς καταστροφάς.

Ἐξηκολούθει δ' ἔτι ἐν Περσίᾳ ὁ λοιμὸς, ὅτε τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Χοσρόης εἰσήλασεν εἰς τὴν βυζαντιακὴν Ἀρμενίαν. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, τοῦ λοιμοῦ εἰσβαλόντος εἰς αὐτὸ τὸ στρατόπεδόν του. Ἐν τούτοις δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος βυζαντιακὴ στρατιὰ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἧς ἡγοῦντο ἀντὶ τοῦ Βελισαρίου, στρατηγοῦντος ἐν Ἰταλίᾳ, στρατηγοὶ ἀνάξιοι, εἰσήλασεν εἰς τὴν Περσαρμενίαν. Ἐκεῖ δ' ὑπέστησαν οἱ Βυζαντῖνοι κατὰ τὰς παρὰ τὴν κώμην Ἀγγλὼν δυσχωρίας φοβερὰν ἥτταν παρὰ τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ Ναβέδου.

Ἐνθαρρυνθεὶς δ' ἐκ ταύτης τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ καταπαύσεως τοῦ λοιμοῦ, ἐπῆλθεν ὁ Χοσρόης αὐτὸς τὸ ἐπιὸν ἔτος 544 κατὰ τῆς δυτικῆς Μεσοποταμίας, καὶ ἐπελήφθη τῆς

πολιορκίας τῆς εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἀνηκούσης Ἐδέσσης. Ἡ ἅλωσις τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ Δάρας ἤθελεν ἀναγκάσει τοὺς Βυζαντίνους νὰ περιορισθῶσιν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Χοσρόης πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν καὶ ἐπιμονὴν κατέβαλεν ὅπως κυριεύσῃ τὴν Ἔδεσσαν, ἀλλὰ μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ γενναιότητος ἐματαίωσε τὴν ἐνέργειαν τῶν πολιορκητικῶν τοῦ Πέρσου βασιλέως μηχανημάτων καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐφόδων αὐτοῦ ἡ βυζαντιακὴ φρουρὰ τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν Ἐδεσσηνῶν.

Ὁ Χοσρόης, ἀναγκασθεὶς νἀποχωρήσῃ ἄπρακτος ἐκ τῆς Ἐδέσσης, ἀφ' οὗ μόνον ἔλαβε πεντακοσίας λίτρας χρυσοῦ παρὰ τοῦ φρουράρχου τῆς πόλεως Μαρτίνου, ἐσκέφθη ἤδη σπουδαίως μετὰ πενταετῆ διάρκειαν πολέμου ἀμφιρρόπους σχόντος τὰς τύχας περὶ παύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐλθόντων δὲ τῷ 545 πρέσβεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Κτησιφῶντα, προέτεινεν ὁ Χοσρόης πενταετῆ ἀνακωχήν, γενομένην δεκτὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὡς ἀμοιβὴ δὲ τῆς ἀνακωχῆς ταύτης ἐστάλησαν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν διςχίλιαι λίτραι χρυσοῦ, ἤτοι περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια καὶ τριακοσίας χιλιάδας δραχμῶν, καὶ ὁ Βυζαντῖνος ἰατρὸς Τριβοῦνος, ὃν, θεραπεύσαντα αὐτὸν ἄλλοτε καὶ φίλον ὄντα, ἐζήτησεν ὁ Χοσρόης, ὅπως μείνῃ παρ' αὐτῷ τακτόν τινα χρόνον.

Ἡσύχασαν λοιπὸν ἀμφοτέρωθεν τὰ ὅπλα. Ἀλλ' ὅτι τοιαύτη εἰρήνη δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε μακροχρόνιος ἀποδεικνύει αὐτὸς ὁ τύπος τῆς ἀνακωχῆς ὁ εἰς αὐτὴν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Χοσρόου δοθείς.

κα'

Ὁ λαζικὸς πόλεμος.

Εἶχον ἤδη προηγηθῆ ἄλλαι μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων ἀντεγκλήσεις, ὅτε τὸ τέταρτον τῆς ἀνακωχῆς ἔτος (549) ὁ βασιλεὺς τῆς Λαζικῆς Γουβάζης, βλέπων τὰ δεινὰ ὅσα ὑφίσταντο οἱ Λαζοὶ μετὰ τὴν εἰς τὸν Χοσρόην προσχώρησιν ἕνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν Περσῶν μάγων καὶ τῆς περσικῆς αὐθαιρεσίας, ἀπετάθη πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, ζητῶν συγγνώμην καὶ βοήθειαν. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ προθύμως ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποστείλῃ εἰς τὴν Λαζικὴν στρατιὰν ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ στρατηγὸν τὸν νεαρὸν Δαγισθαῖον, εἰς οὓς

προσετέθησαν χίλιοι ἐπίκουροι Τζάνοι ἐκ τῶν κατὰ τὰ σύνορα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας οἰκούντων.

Ἀπέβη δὲ ὁ ὑπὲρ τῆς Λαζικῆς πόλεμος μακρὸς, διαρκέσας ἐννέα ὅλα ἔτη μέχρι τοῦ 557, ἐπειδὴ ἡ ἐπικυριαρχία τῆς χώρας ταύτης συνεδέετο πρὸς τὴν κατὰ τὸν Εὔξεινον πόντον ἐμπορικὴν ἐπικράτησιν. Οἱ Βυζαντῖνοι οὐδόλως ἠδύναντο νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Χοσρόου μελετωμένων σχεδίων. Προετίθετο δὲ οὗτος νὰ ἱδρύσῃ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιδος ναυτικὸν σταθμὸν, ὅστις ἔμελλε νὰ διευκολύνῃ διὰ τῶν ναυσιπόρων τῆς χώρας ποταμῶν τὸ μετὰ τῶν ἐνδοτέρων ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου. Ἐντεῦθεν δ' ἡ μεγάλη κατὰ τὸν πόλεμον ἀμφοτέρων τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀντιμαχομένων ἐπιμονή.

Κυριώτατον σημεῖον, εἰς ὃ ἔδει νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ, ἦτο ἡ ἅλωσις τῆς Πέτρας. Πράγματι δ' ὁ Δαγισθαῖος ἐπελήφθη ἐπιμόνως μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς πολιορκίας τοῦ ὀχυροῦ τούτου φρουρίου, ἐκτισμένου ἐπὶ βράχου δυσπορθήτου. Ἀλλ' ἡ περσικὴ φρουρὰ τῆς Πέτρας, καίπερ εἰς χιλίους πεντακοσίους μόνον ἄνδρας ἀνερχομένη, μετὰ τοσαύτης καρτερίας ἀντέστη εἰς τοὺς πολιορκητὰς, ὥστε τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ Βυζαντῖνοι οὐδὲν κατώρθουν τειχομαχοῦντες. Ἀλλ' ὅτε τῶν μὲν Περσῶν φρουρῶν πολλοὶ ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ Βυζαντῖνοι δι' ὑπονόμων κατεσάλευσαν τὸ ὀχυρὸν φρούριον, ἐπέκειτο ἤδη ἡ πτῶσις τῆς Πέτρας. Ἀλλ' ὁ Δαγισθαῖος, ἐκ πλεονεξίας ἀναστείλας τὴν ἅλωσιν, ὅπως μηνύσας εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν προαπαιτήσῃ ὡρισμένας ἐπὶ τῷ προσδοκωμένῳ τούτῳ κατορθώματι ἀμοιβὰς, ἀφῆκεν ἀνοήτως καιρὸν εἰς τὸν Χοσρόην νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον.

Καὶ ἀληθῶς ὁ στρατηγὸς τοῦ Πέρσου Μερμερόης, ἐκβιάσας τὰ πὸ τῆς Ἰβηρίας εἰς τὴν Λαζικὴν ἄγοντα στενὰ, κατῆλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Φάσιδος μετὰ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ ἠνάγκασε τὸν Δαγισθαῖον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Πέτρας, εἰς ἣν, ἐπισκευασθέντων τῶν ὀχυρωμάτων, εἰσεβιβάσθησαν τρισχίλιοι ἐπίλεκτοι στρατιῶται.

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐνίσχυσις τῆς Πέτρας ἔδωκε παντελῶς νέαν τροπὴν εἰς τὸν πόλεμον οὕτως, ὥστε, εἰ καὶ ἔκτοτε δὶς ἐνίκησαν οἱ Βυζαντῖνοι ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις τοὺς Πέρσας, ἡ Πέτρα ἠδυνήθη νὰνθέξῃ ἐπὶ μακρὸν, καὶ μόνον μετ' ἐπιπονωτάτην καὶ κινδυνωδεστάτην πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ τὸν Δαγισθαῖον διαδεχθέντος στρατηγοῦ Βέσσα κατωρθώθη ἡ ἅλωσις αὐτῆς τῷ 552.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Πέτρας πολὺ ἀπεῖχεν ὁ πόλεμος

ἀπὸ τοῦ τέλους. Ἐκ νέου εἰσελάσας εἰς τὴν Λαζικὴν ὁ Μερμερόης ἠδυνήθη ἐπὶ τοσοῦτον ναποκαταστήσῃ τὴν περσικὴν δύναμιν ἐν τῇ χώρᾳ, ὥστε καὶ πάλιν ἠναγκάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ὁμολογήσῃ ἀνακωχὴν πενταετῆ καὶ νὰ πληρώσῃ νέον χρῆμα, δισχιλίας ὀκτακοσίας λίτρας χρυσοῦ, πρὸς μεγάλην ἀγανάκτησιν τῶν ὑπηκόων του, ὑπολογιζόντων, ὅτι ἐντὸς ἕνδεκα ἐτῶν ἐπληρώθησαν εἰς τοὺς Πέρσας περὶ τὰ ἓξ ἑκατομμύρια καὶ ἑξακοσίας χιλιάδας δραχμῶν.

Ἀλλ' ἡ μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων ἀνακωχὴ δὲν συνεπέφερε τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν τῇ Κολχίδι, αἵτινες, λωφάσασαι καθ' ὅλον τὸ 552, ἐκ νέου ἐξερράγησαν τὸ ἑπόμενον ἔτος, καθ' ὃ διεκρίθη ὁ Μερμερόης, νικήσας τοὺς δύο Βυζαντίνους στρατηγοὺς Μαρτῖνον καὶ Ἰουστῖνον. Τοιαῦται δ' ὑπῆρξαν αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Πέρσου μιρράνου, ὥστ' ἔμελλε κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα νὰ ἐξελάσῃ τελείως ἐκ τῆς Λαζικῆς τοὺς Βυζαντίνους, ἂν μὴ κατέβαλλον τὸ γηραιὸν αὐτοῦ σῶμα οἱ κόποι τῆς στρατηγίας. Θανόντα δ' ἐν Ἰβηρίᾳ τὸ φθινόπωρον τοῦ 553, διεδέχθη αὐτὸν ὁ Πέρσης στρατηγὸς Ναχοραγάν, ἀνὴρ τῶν ἐν Πέρσαις λογιμωτάτων καὶ ὀνομαστοτάτων, ἀλλ' ὅστις δὲν ἐπωφελήθη δεόντως ἐκ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθούσης ἐν τῇ Λαζικῇ ἀνωμαλίας.

Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ὁ Ναχοραγὰν παρεσκευάζετο νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Λαζικὴν, ὁ βασιλεὺς Γουβάζης, περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἡγήτορας τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ μὲν Ναχοραγὰν ἠμέλησε νὰ προκαταλάβῃ τὰ πράγματα εἰσελαύνων, ὡς ἔδει, εἰς τὴν Λαζικὴν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν, οἱ δὲ Λαζοί, σταθμήσαντες τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ ὑπαγαγόντες εἰς αὐτὸ τὴν ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Γουβάζου θλῖψιν, ἐξηκολούθουν συμπράττοντες μετὰ τῶν Βυζαντίνων, ὡς μόνην δικαίωσιν ἀπαιτήσαντες τὴν τιμωρίαν τῶν φονέων καὶ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Λαζικῆς ἀνάρρησιν Τζάθου τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ θανόντος.

Ἐν τούτοις δὲ τῷ 555 εἰσελάσας ὁ Ναχοραγὰν διὰ τῆς Ἰβηρίας μετὰ ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν ἀντεμετρήθη πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, ὧν ἡγοῦντο ὁ Μαρτῖνος, ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἄλλοι στρατηγοί, παρὰ τὴν πόλιν Φᾶσιν, κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, ἣν ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσιν οἱ Πέρσαι. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Ναχοραγὰν εἶχε στρατιὰν πολὺ ἀνωτέραν κατὰ τὸ πλῆθος, ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν παρὰ τῶν Βυζαντίνων, μεθ' ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῆς Λαζικῆς.

Ἀλλ' ἡ ἧττα τοῦ Ναχοραγὰν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ Χοσρόης τὸν μὲν ἀτυχῆ στρατηγὸν διέταξε νὰ ἐκδάρωσι ζῶντα, πεισθεὶς δὲ, ὅτι εἰς μάτην διὰ τοῦ μακροῦ, ἀλλ' ἀμφιρρόπου πολέμου ἠγωνίζετο νὰ στηριχθῇ ἐν τῇ Λαζικῇ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν τῶν ἰθαγενῶν, ἦλθε πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ἑκάτεροι ἔμελλον νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα ἐξακολουθοῦντες νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ Λαζικῇ πάνθ' ὅσων ἦσαν ἤδη κύριοι, εἴτε πολίσματα ἦσαν εἴτε φρούρια. Τέλος δὲ τῷ 562 ὡμολογήθη μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντίνων εἰρήνη πεντηκονταετής. Κυριώτατος δὲ ὅρος τῶν συνθηκῶν, γραφεισῶν ἑλληνιστὶ καὶ περσιστὶ, ἦσαν ἡ παρὰ τῶν Περσῶν ἐντελὴς ἀποχώρησις ἐκ τῆς Λαζικῆς ἐπ' ἀνταλλάγματι ἐτησίας δόσεως τριακοντακισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, ἤτοι ἑξακοσίων περίπου χιλιάδων δραχμῶν, καὶ ἡ παραμόνων τῶν Περσῶν φύλαξις τῶν Κασπίων πυλῶν ἀπὸ τῶν Οὔννων καὶ τῶν Ἀλανῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ διετυπώθησαν καὶ ἄλλα πολλὰ, καὶ διερρυθμίσθησαν ἰδίως τὰ κατὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Οὕτω δὲ μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ὅλα ἔτη, καθ' ἃ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἐπολέμησαν μετὰ βραχειῶν διακοπῶν ἐν Περσίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ, Συρίᾳ καὶ Λαζικῇ, κατετέθησαν τέλος ὁριστικῶς τὰ ὅπλα, ἅτινα μόνον μίαν δεκαετίαν ἐπέπρωτο νὰ ἡσυχάσωσι. Καὶ ὁ μὲν μακρὸς πόλεμος δὲν δύναται βεβαίως νὰναγραφῇ μεταξὺ τῶν θριαμβευτικωτάτων, οὓς διεξήγαγον ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε καὶ παντελῶς ἄδοξος. Αἱ δὲ χρηματικαὶ ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλαβεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία διὰ τῶν πρὸς τὸν Χοσρόην συνθηκῶν, οὐ μόνον ὡς ὁμολογία ὑποτελείας πρὸς τοὺς Πέρσας δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας καὶ μικροῦ λόγου εἶνε, μετρούμεναι πρὸς τὸ μέγα κέρδος τῆς ἐλευθέρας κατὰ τὸν Εὔξεινον πόντον ἐμπορίας, ἣν μάτην εἶχον ἐπιζητήσει νὰ οἰκειωθῶσιν οἱ Πέρσαι διὰ τῆς ἐν τῇ Λαζικῇ ἐγκαταστάσεώς των.

κϐ'

Ἡ ὁριστικὴ ἐγκατάστασις ἐν Ἰταλίᾳ.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἦτο ἀπησχολημένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ, εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ παλαίῃ ἐν Ἰταλίᾳ πρὸς τελείωσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Βελισαρίου. Ἀληθῶς ἡ ἧττα

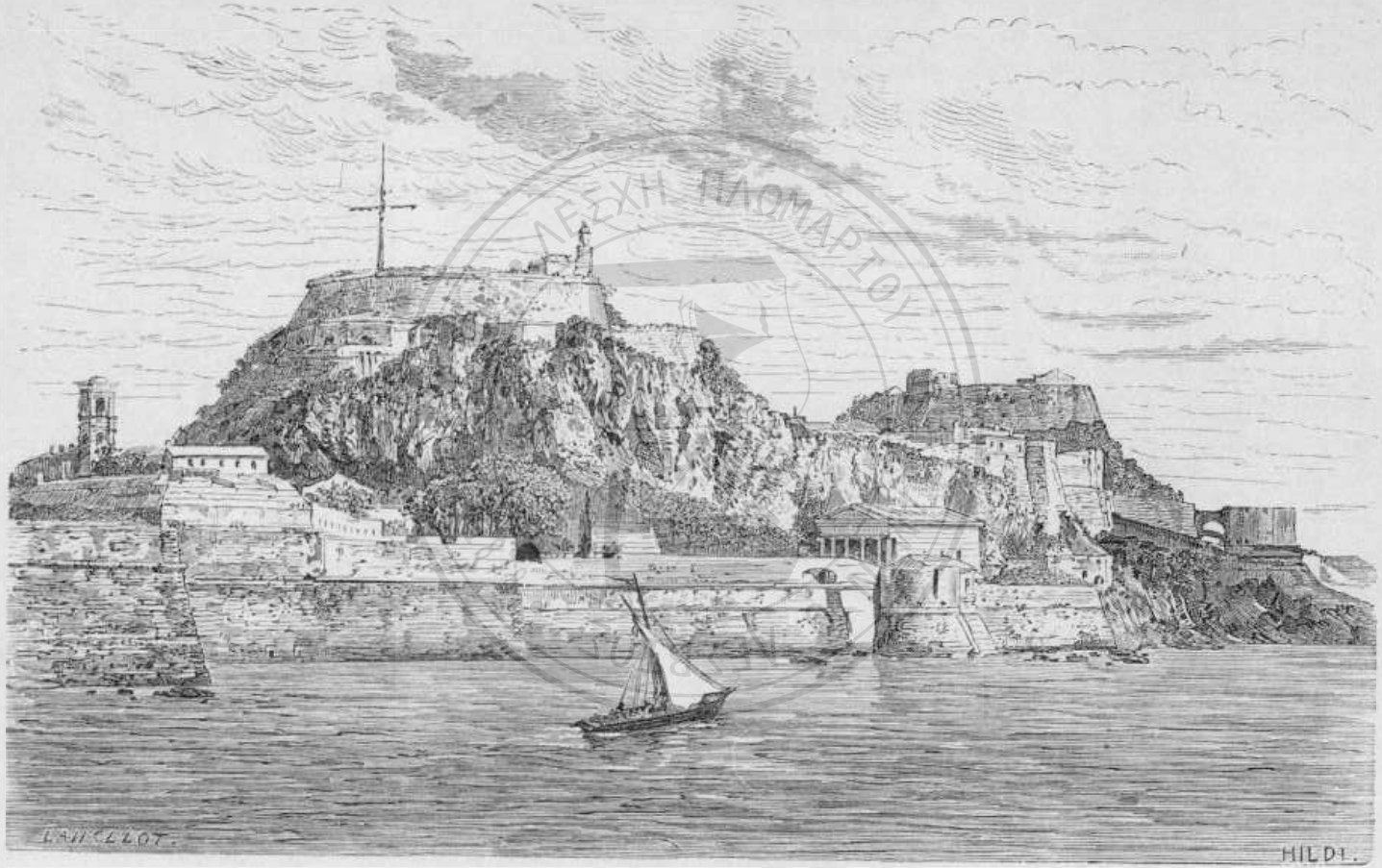

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

τοῦ Οὐϊτίγιδος καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Ῥαβέννης δὲν ἤρκουν ὅπως θεωρηθῇ συμπεπληρωμένον καὶ ἀκλόνητον τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ. Ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Βελισαρίου ὁ Ἰλδίβαδος, ὃν ἀνεκήρυξαν βασιλέα των οἱ ὑπολειπόμενοι τῶν Γότθων, ἠδυνήθη νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν αὐτούς τε καὶ τοὺς δυσηρεστημένους ἐκ τῶν Ἰταλῶν καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἀντίστασίν του καθ' ἅπασαν τὴν Λιγυστικὴν καὶ τὸ Βενετικόν.

Αἰτία δὲ τῶν ταχειῶν προόδων τῆς ἐναντίον τῶν Βυζαντίνων κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀντιδράσεως ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἔλλειψις ἑνότητος ἐν τῇ διοικήσει τῶν στρατηγῶν τῶν διαδεχθέντων ἐν τῇ χώρᾳ τὸν Βελισάριον καὶ ἡ ἀδράνεια αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ πλεονεξία τῶν οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων τῆς αὐτοκρατορίας, μὴ ἀναλογιζομένων, ὅτι ἡ Ἰταλία περιήρχετο εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἐξηντλημένη ἐκ μακρῶν πολέμων, σιτοδείας καὶ λοιμῶν. Ὑπερεῖχε δὲ πάντας ἐν τῇ ἀδικίᾳ καὶ τῇ πιέσει ὁ λογοθέτης Ἀλέξανδρος. Χαρακτηριστικώτατον δὲ τῆς φιλοχρηματίας αὐτοῦ εἶνε τὸ ἐπώνυμον οὗ ἠξιώθη, ἐπικληθεὶς Ψαλίδιος ἀπὸ τοῦ ψαλιδίου, δι' οὗ συνείθιζε νὰ περικόπτῃ κύκλῳ τὰ χρυσᾶ νομίσματα μετὰ τοιαύτης τέχνης, ὥστε νὰ διατηρῶσι μὲν τὸ πρότερον κυκλοτερὲς σχῆμα, νὰ γίνωνται δὲ πολὺ μικρότερα τοῦ κεκανονισμένου.

Πολὺ δὲ σπουδαιοτέρα ἀπέβη ἡ ἀντίδρασις τῶν Γότθων, ὅτε περιῆλθεν ἡ βασιλεία εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἰλδιβάδου Τωτίλαν. Ἐν ἤδη ἔτος μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἐπανειλημμέναι ἦτται τῶν Βυζαντίνων στρατηγῶν εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἐνισχύσει τοὺς Γότθους, ὥστε μεσοῦντος τοῦ 542 ὁ Τωτίλας, ἐκκινήσας ἐκ τῶν βορείων τῆς χερσονήσου, ἔγεινε κύριος ὅλης τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας καὶ ἐπολιόρκει τὴν Νεάπολιν. Πεσούσης δὲ καὶ ταύτης τῷ 543, ὁ Τωτίλας, ὅστις εἶχε γείνει ἀγαπητὸς διὰ τῆς ἐξόχου αὐτοῦ πραότητος καὶ ἐπιεικείας, παρεκίνει ἤδη δι' ἐπιστολῶν τοὺς Ῥωμαίους νὰνοίξωσιν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας τῆς Ῥώμης.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐν Ἰταλίᾳ μεταβολὴ ἦτο κρίσιμος. Οἱ Γότθοι ἀπὸ ἡττημένων εἶχον μεταβληθῆ εἰς νικητάς, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι κύριοι τῆς χώρας εἶχον ἕνεκα τῆς τόλμης τοῦ Τωτίλα καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν πταισμάτων μετατραπῆ εἰς πολεμουμένους καὶ ἀμυνομένους. Ἤδη δ' ὁ Τωτίλας ἐβάδιζε κατὰ τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰναθέσῃ τὴν σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης Ἰταλίας εἰς τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, εἰς ὃν ἐχρεωστεῖτο ἡ κατάκτησις αὐτῆς, εἰς τὸν Βελισάριον.

Ὁ Βελισάριος λοιπὸν, ἀνακληθεὶς ἐκ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀνατολῆς

καὶ ἀφίνων ἀτέλεστον τὸν περσικὸν πόλεμον, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τῷ 544, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τετρακισχιλίους μόνον ἄνδρας. Ἀλλὰ τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς στρατιᾶς δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἐν ᾧ ὁ Τωτίλας, προβαίνων ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, κατώρθωσε τέλος νὰ κυριεύσῃ, τελευτῶντος τοῦ 546, καὶ αὐτὴν τὴν ἐν τῷ τότε ὀλιγάνθρωπον Ῥώμην, κατεχομένην μὲν ὑπὸ τοῦ Βυζαντίνου φρουράρχου Βέσσα, στενῶς δὲ πολιορκηθεῖσαν καὶ περιελθοῦσαν διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς σιταγωγίας εἰς τὸ ἔσχατον τῆς στενοχωρίας. Καὶ ἡ μὲν Ῥώμη ἐκυριεύθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου, ἐπιστρέψαντος μετὰ νέων δυνάμεων ἐκ τοῦ Δυρραχίου, ὅπου εἶχε πλεύσει ἐν τῷ μεταξύ. Ἀλλ' αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἀξία λόγου ἐπιτυχία τοῦ Βελισαρίου. Εἰς μάτην ἀνέμενε παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰπαραίτητα μέσα πρὸς αἰσίαν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, περὶ ὧν εἶχεν ἐπιστείλει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἤδη μεσοῦντος τοῦ 545, ἄνδρας καὶ χρήματα. Αἱ μὲν κατὰ διαλείμματα στελλόμεναι ἐπικουρίαι ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἰταλίαν βυζαντιακαὶ φρουραὶ ἀπρόθυμοι διὰ τὴν καθυστέρησιν μισθῶν. Τοιαύτης δ' οὔσης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων, ἀτυχίαι ἐπελθοῦσαι εἰς τὸν Βελισάριον, διεξάγοντα τῷ 548 τὸν πόλεμον ἐν τῇ νοτίᾳ Ἰταλίᾳ, ἠνάγκασαν αὐτὸν ναπουρθῇ προσωρινῶς εἰς τὴν σικελικὴν Μεσσήνην, ὁπόθεν ἔστειλε πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ κατὰ τὸ σύνηθες συνακολουθοῦσαν σύζυγον Ἀντωνῖναν, ζητῶν δι' αὐτῆς δραστηριωτέραν ἐπιδίωξιν τοῦ πολέμου. Καὶ ἐπέστρεψε μὲν μετ' οὐ πολὺ καὶ πάλιν ἐκ τῆς Σικελίας εἰς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας ὁ Βελισάριος, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνακληθεὶς τῷ 549 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως σταλῇ καὶ πάλιν κατὰ τῶν Περσῶν, ὡς εἴδομεν. Ἦτο δὲ ἡ ἀνάκλησις αὕτη τοῦ Βελισαρίου ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ ἰταλικοῦ πολέμου, ὅπου διήνυσε πέντε ἄδοξα ἔτη, κατόρθωμα τῆς Ἀντωνίνης, ἥτις, καίπερ στερηθεῖσα τῆς φίλης αὐτῆς καὶ προστάτιδος, τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, θανούσης περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 548, ἔτυχε τῆς χάριτος ταύτης παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἀποτυχία τοῦ Βελισαρίου ἔπεισε τὸν Ἰουστινιανὸν νἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀνεψιὸν Γερμανόν, ὅστις διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ Ματασούνθης τῆς ἐγγονῆς τοῦ Θεοδωρίχου καὶ χήρας τοῦ Οὐϊτίγιδος ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς Γότθους τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ φανῇ ὡς ἀντιπρόσωπος συνδυασμοῦ τινος τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τῶν παραδόσεων τῆς γοτθικῆς βασι-

λείας. Πράγματι δ' ὁ Γερμανὸς προωρίζετο ὡς ἐπικινδυνότατος ἀντίπαλος τοῦ Τωτίλα, ὅτ' ἐξέλιπεν αἴφνης ἐκ τοῦ μέσου, θανὼν ἐκ νόσου καθ' ἣν χρόνον ἠναγκάζετο πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκστρατείας νὰ τραπῇ ἐπὶ τοὺς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου δῃοῦντας Σλάβους καὶ Οὔννους.

Τέλος ὅ τι δὲν κατώρθωσεν ὁ Βελισάριος, ὅ τι δὲν προέφθασε νὰ πράξῃ ὁ Γερμανὸς ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ τῷ 552 ὁ ἕτερος τῶν μεγάλων στρατηγῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ γηραιὸς εὐνοῦχος Ναρσῆς, εἰς ὃν ἐδόθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ἄφθονα μέσα καὶ πολυπληθὴς στρατιά, ἣν ἀπετέλουν ὡς τὸ πλεῖστον βάρβαροι, Ἔρουλοι, Λομβαρδοί, Γήπαιδες, Οὖννοι καὶ Πέρσαι ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τοῦ περσικοῦ πολέμου καὶ αὐτομόλων. Εἰς μάτην ὁ Τωτίλας, ζητῶν νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς Δαλματίας, ὅπου ἀπεβιβάσθη ὁ Ναρσῆς, διὰ τῆς Ἰστρίας καὶ Βενετίας κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπεπειράθη ἀντιπερισπασμόν, ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τῆς Κερκύρας καὶ δῃῶν τὴν Ἤπειρον. Ἡ ἐλευθέρωσις τοῦ ὑπὸ τῶν Γότθων πολιορκουμένου Ἀγκῶνος διὰ τῆς παρὰ τὴν ἐγγὺς αὐτοῦ κειμένην Σενογαλλίαν ναυτικῆς νίκης τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ τοῦ Βιταλιανοῦ καὶ ἡ παρὰ τοῦ Περσαρμενίου Ἀρταβάνου ἐκδίωξις τῶν Γότθων ἐκ τῆς Σικελίας ὑπῆρξαν γεγονότα μεγάλα, ἀντισηκώσαντα μὲν τὰς τολμηρὰς ἐκείνας εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὰς τοῦ Τωτίλα, παρασκευάσαντα δὲ τὴν ταχεῖαν τοῦ Ναρσῆ εὐδοκίμησιν ἐν Ἰταλίᾳ. Εἰς μάτην ὁ Τωτίλας, ἀγωνιζόμενος νὰ περισώσῃ παντὶ σθένει τὰ ναυάγια τῆς ἐν Ἰταλίᾳ γοτθικῆς δυνάμεως, ἔστειλεν εἰς τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου τὸν γενναῖον Γότθον Τεῖαν, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ ἐξ Ἰλλυρίας κατερχομένου Ναρσῆ, ἔσπευσε δὲ καὶ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ στρατηγοῦ τῶν Βυζαντίνων. Μετὰ διαπραγματεύσεις ἀποτυχούσας αἱ δύο στρατιαὶ παρετάχθησαν ἐναντίον ἀλλήλων τὸν Ἰούλιον τοῦ 552 οὐ μακρὰν τοῦ ποταμοῦ Κλασίου παρ' αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀπεννίνων πλησιέστατα τῆς κώμης, ἣν οἱ ἐγχώριοι ἐκάλουν Ταγίνας. Τὸ στρατηγικὸν βλέμμα τοῦ Ναρσῆ, κελεύσαντος τὴν ἔγκαιρον ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κατάληψιν λόφου τινός, δεσπόζοντος τοῦ πεδίου τῆς μάχης, καὶ τάξαντος ἀνὰ τετρακισχιλίους τοξότας καθ' ἕκαστον τῶν κεράτων τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῶν Γότθων. Τῶν τοξοτῶν ἐκείνων τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ δραστηριότης καὶ εὐστοχία, ὥστε κατ' αὐτὴν τὴν ἔναρξιν τῆς συγκρούσεως τὸ ἱππικὸν τῶν

Γότθων ἀπέβαλε πλῆθος ἀνδρῶν καὶ ἵππων, καὶ, ἀποκρουσθὲν, συμπαρέσυρεν ἐν τῇ φυγῇ του τοὺς πεζοὺς, περιελθόντας εἰς διάλυσιν τελείαν καὶ καταληφθέντας ὑπὸ πανικοῦ, διευκολύνοντος ἐν τῷ σκότει τῆς ἤδη ἐπελθούσης νυκτὸς τὸ ἔργον τῶν νικητῶν. Ἑξακισχίλιοι ὑπῆρξαν οἱ πεσόντες Γότθοι, μεταξὺ δ' αὐτῶν εὑρίσκετο καὶ αὐτὸς ὁ Τωτίλας, πληγεὶς ὑπὸ Γερμανοῦ μὴ ἀναγνωρίσαντος αὐτόν. Τὸν δὲ Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐνώπιον τῆς συγκλήτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνεδριαζούσης κατετέθησαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλέως τὰ καθημαγμένα ἱμάτια τοῦ ἡττηθέντος τῶν Γότθων ἡγεμόνος μετὰ καὶ τοῦ διαλίθου αὐτοῦ κράνους, στελλόμενα ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ ὡς τρόπαιον τῆς μεγάλης ἐν Ἰταλίᾳ νίκης.

Ὁ Τωτίλας εἶχε δίκαιον ἀναβοᾶν πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν μαχομένους πρὸ τῆς συρράξεως τῶν ὅπλων, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔμελλε νὰ εἶνε κρίσιμος διὰ τὴν τύχην τῶν Γότθων. Ἀληθῶς μετὰ τὴν ἧτταν ἐκείνην νικηφόρος προήλασε διὰ τῆς Τυρρηνίας ὁ Ναρσῆς, παραλαμβάνων τὰς καθ' ὁδὸν ὀχυρὰς πόλεις, παραδιδομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Γότθων φρουράρχων, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ αὕτη παρεδόθη μετὰ βραχεῖαν ἄμυναν ὑπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὴν γοτθικῆς φρουρᾶς, ὁ δὲ Ναρσῆς ἀπέστειλε τὸ πέμπτον ἤδη τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἐν τούτοις οἱ ἐκ τῆς παρὰ τὰς Ταγίνας μάχης περισωθέντες Γότθοι, τραπέντες πρὸς βορρᾶν καὶ διαβάντες τὸν Πάδον, ἔφυγον πρὸς τὸ Τικῖνον, ὅπου ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν γενναῖον Τείαν τὸν υἱὸν τοῦ Φρεδιγέρνου, ὅστις, παραλαβὼν τοὺς ἐν Τικίνῳ θησαυροὺς τοῦ Τωτίλα, ἔσπευσε μετ' οὐ πολὺ εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Κύμῃ τῆς Καμπανίας ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ πολιορκουμένου ἀδελφοῦ του Ἀλιγέρνου. Καὶ ἐστρατοπέδευσε μὲν ὁ Τείας προχωρήσας μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Βεσουβίου, ἀλλὰ παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν Δράκοντα ἠναγκάσθη νὰ ἐπιπέσῃ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 552 κατὰ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἥτις μετὰ μάχην ἀμφίρροπον, ἐπὶ πολλὰς διαρκέσασαν ὥρας καὶ ἐπαναληφθεῖσαν τὴν ἐπιοῦσαν, κατήγαγε τέλος νίκην περιφανῆ. Ἄπελπις ὑπῆρξε τῶν Γότθων ὁ ἀγὼν καὶ γενναία κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἡ ἀντίστασις τοῦ Τεία, ἀγωνισθέντος ἡρωικώτατα ἐπὶ ὀκτὼ ὅλας ὥρας μέχρι τῆς ὑστάτης αὐτοῦ πνοῆς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑστεραίαν μεγάθυμος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία τῆς ἀβασιλεύτου γοτθικῆς στρατιᾶς, ἥτις τὰ λείψανα τέλος ἀποδυσπετήσαντα παρεδόθησαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἐλευθέρας ἐξόδου ἐκ τῆς Ἰταλίας.

Ὁ θρίαμβος τοῦ Ναρσῆ ἐφαίνετο πλέον πλήρης μετὰ τὴν ἐκ τῆς χερσονήσου ἔξοδον τῶν μόλις εἰς χιλίους ἀνερχομένων τελευταίων ἀνδρῶν τῆς παρὰ τὸν Βεσούβιον ἡττηθείσης στρατιᾶς τοῦ Τεία. Ἀλλ' οἱ Βυζαντῖνοι εἰς νέους μετ' οὐ πολὺ ἤγοντο ἀγῶνας ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Θευδιβάλδου προστατευόμενοι, εἰσήλασαν εἰς τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον οἱ δύο Ἀλαμαννοὶ στρατηλάται Λεύθαρις καὶ Βουτιλῖνος, ἄγοντες ἑβδομήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, περὶ οὓς ἐτάχθησαν καί τινες τῶν ὑπολειπομένων ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων, τῶν λοιπῶν προτιμώντων τοὺς Βυζαντίνους τῶν Φράγκων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τεία Ἀλίγερνος, ὅστις καὶ παρέδωκε τέλος εἰς τὸν Ναρσῆν τὰς κλεῖδας τῆς Κύμης. Ἐν τούτοις δ' οἱ Ἀλαμαννοὶ ἐπιδρομεῖς εἶχον μὲν προχωρήσει πρὸς νότον, ἄλλ' ἔπειτα μετὰ τὴν κατὰ τὸν χειμῶνα δήωσιν τῆς Ἰταλίας ὁ Λεύθαρις, ἐπιστρέφων εἰς τὰ βόρεια, ἀπέβαλεν ἐν τῇ Πικεντίνῃ ἐξ ἐνέδρας μέγα μέρος τῆς στρατιᾶς του, ἐντελῶς κατόπιν καταστραφείσης ἐν τῷ Βενετικῷ ὑπὸ τυφοειδῶν πυρετῶν καὶ λοιμοῦ. Οὐχ ἧττον δὲ δεινὴ ὑπῆρξε τοῦ Βουτιλίνου ἡ πανωλεθρία, ὅστις μετὰ μεγάλην ἐκ δυσεντερίας φθορὰν τοῦ στρατοῦ του ἦλθε μὲν παρὰ τὴν Καπύην εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ναρσῆν μετὰ δυνάμεων πολλῷ ἀνωτέρων, ἀνερχομένων εἰς τριακοντακισχιλίους ἄνδρας, ἐν ᾧ ἡ βυζαντιακὴ στρατιὰ ἀπετελεῖτο ἐκ μόνων δεκαοκτὼ χιλιάδων, ἀλλ' ἡττήθη οἰκτρῶς, πεσὼν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἀγῶνι, ἐξ οὗ ὀκτὼ μόνον τῶν Ἀλαμαννῶν καὶ Φράγκων ἐλέγοντο περισωθέντες. Τέλος δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους 554 ἐξενικῶντο οἱ τελευταῖοι τῶν πολεμίων τοῦ Ναρσῆ, ἑπτακισχίλιοι Γότθοι, οἵτινες εἶχον δι' ὑποστηρίξεως τῶν Φράγκων καταλάβει ὀχυρόν τι φρούριον τῆς Σαυνίτιδος, καὶ ἔληγεν εὐκλεῶς ὁ εἰκοσαετὴς γοτθικὸς πόλεμος τῶν Βυζαντίνων ἐν Ἰταλίᾳ, ἥτις ἀπέβη ἐπαρχία τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, διαμείνασα τοιαύτη, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν, ἐπὶ δύο ὅλους αἰῶνας. Πρωτεύουσα δὲ τῆς βυζαντιακῆς Ἰταλίας ἔγεινεν ἡ αὐτὴ ἐκείνη Ῥάβεννα, ἥτις ἐπὶ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Θεοδωρίχου εἶχε πλουσίως διακοσμηθῆ σὺν τοῖς ἄλλοις διὰ δύο λαμπρῶν ἐκκλησιῶν, τῆς τρουλλωτῆς τοῦ Ἁγίου Βιταλίου καὶ τῆς ἐν σχήματι βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου τοῦ ἐν Κλάσει, τῷ οὕτω καλουμένῳ κατὰ τὴν ἀδριατικὴν θάλασσαν ἐπινείῳ τῆς Ῥαβέννης, ἥτις πολὺ μᾶλλον ἔμελλε νὰναδειχθῇ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γινομένη μέχρι τινὸς ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν ἐνάμιλλος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ῥώμην.

Ἀλλ' οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας δὲν ἦσαν οἱ μόνοι, οὓς ἐξενίκησεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸ πέρας τῶν ἰταλικῶν πολέμων ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν Οὐσι-

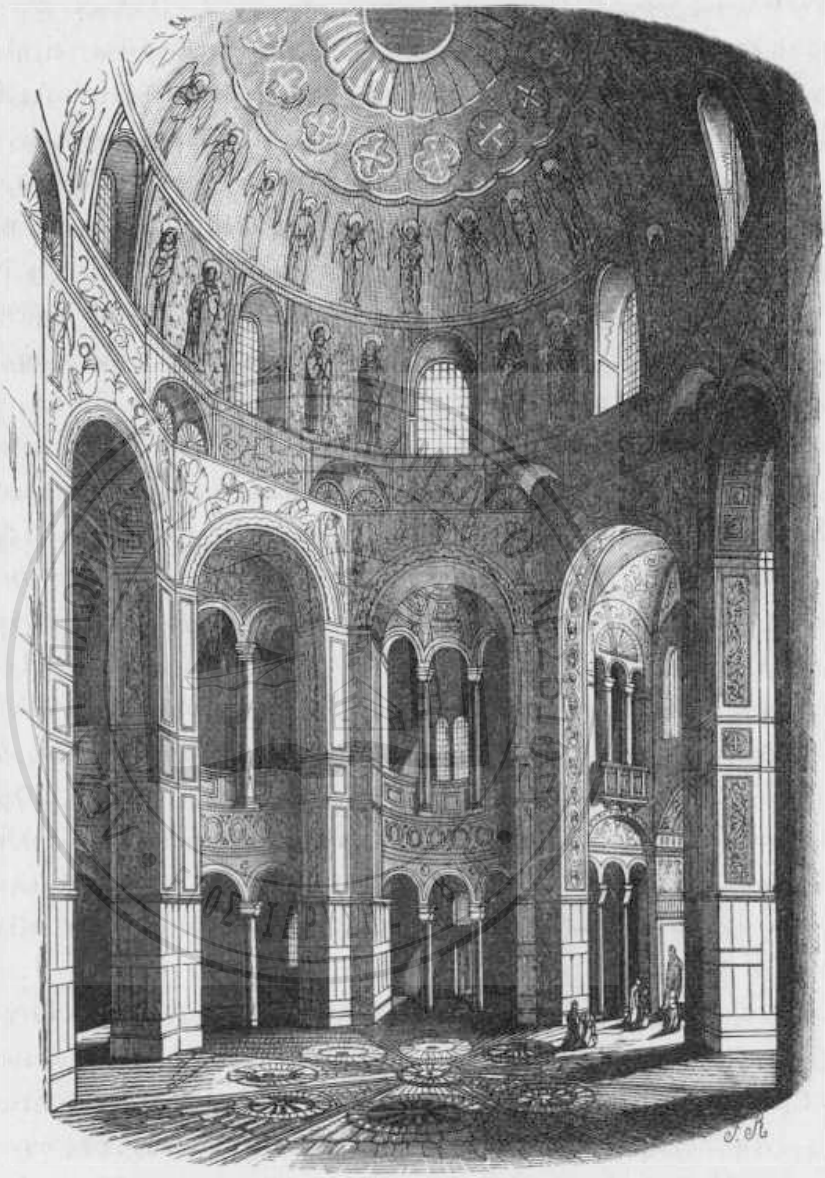

ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΙΤΑΛΙΟΥ ΕΝ ΡΑΒΕΝΝΗΙ

γότθων τῆς Ἱσπανίας. Ἤδη τῷ 542 καὶ τῷ 544 οἱ Οὐσιγότθοι, βασιλεύοντος ἐν Ἱσπανίᾳ τοῦ Θεύδου (531-548), εἶχον ἀποπειραθῆ ἄνευ ἐπιτυχίας νὰ καταλάβωσιν, ἐξ αὐτῆς ὁρμώμενοι, μέρος τῆς Ἀφρικῆς ἐκ τοῦ ἀνήκοντος εἰς τοὺς Βυζαντίνους. Κατεῖχε δὲ τὸν ἱσπανικὸν θρό-

νον μετὰ τὸν δολοφονηθέντα τοῦ Θεύδου διάδοχον ὁ Ἀγίλας (549-554), ὅτε, κατὰ τοῦ Ἀρειανοῦ τούτου βασιλέως ἐπαναστὰς ὁ ὀρθόδοξος Γότθος Ἀθανάγιλδος, ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, δυνάμενος ἤδη μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας νὰ διαθέσῃ καὶ χρῆμα καὶ στρατιάν, προθύμως ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς διαιρέσεως τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Οὐσιγότθων, ἥτις ἐπικαιρότατα ἐφαίνετο συντελοῦσα εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ περὶ ἐπεκτάσεως τοῦ βασιλείου εἰς τὰ ἀρχαῖα ὅρια τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ δὴ ἀνετέθη εἰς τὸν πατρίκιον Λιβέριον ἡ μετὰ στόλου διαπεραίωσις εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἧς αἱ πλεῖσται τῶν κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ παράλια πόλεων ἀνέῳξαν εἰς αὐτὸν τὰς πύλας. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀγίλας, ἡττηθεὶς παρὰ τὴν Σεβίλλην ὑπὸ τῆς ἡνωμένης στρατιᾶς τῶν Βυζαντίνων καὶ τῶν ἀποστατῶν καὶ φυγῶν, ἐφαίνετο ἀνοίγων εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν ὁδὸν τῆς κατακτήσεως συμπάσης τῆς Ἱσπανίας, ὅτε οἱ ἄρχοντες τῶν Οὐσιγότθων, φονεύσαντες τὸν βασιλέα, ὅστις εἶχε καταφύγει εἰς Ἐμερίταν, τὴν σημερινὴν Μερίδαν, ἐτάχθησαν περὶ τὸν Ἀθανάγιλδον. Οὗτος δ' ἐστράφη μὲν εὐθὺς ἐναντίον τῶν τέως συμμάχων του, οὓς αὐτὸς εἶχε καλέσει εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ ἐπέδειξε τὴν συνήθη τῶν Γότθων γενναιότητα. Ἀλλ' οὔτε οἱ ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις ἀγῶνες ἀπέβησαν πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ, οὔτε ἠδυνήθη ὁ Ἀθανάγιλδος νὰ κυριεύσῃ καὶ πάλιν τὰς ὀχυρὰς πόλεις καὶ τὰ παράλια φρούρια, ἅτινα κατεῖχον ἤδη οἱ Βυζαντῖνοι, οἵτινες, ἐν τῷ μεταξὺ λαμβάνοντες ἐπικουρίας ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, εἶχον καταλάβει τὰς παραλίας ἀπὸ τοῦ Σούκρωνος κατὰ τὴν Μεσόγειον μέχρι τοῦ κατὰ τὸν ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν Ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, προχωροῦντες πολλαχοῦ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μεσόγεια. Ἔτι δὲ ἰσχυρότεροι ἀπέβησαν κατὰ τὴν Ἱσπανίαν οἱ Βυζαντῖνοι ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Λιβέριον Φραγκίωνος, ὅστις καὶ προσηύξησε τὰς προϋπαρχούσας ἐν τῇ ἰβηρικῇ χερσονήσῳ κτήσεις, ἀποτελεσάσας δύο ἐπαρχίας, διοικουμένας ὑπὸ πατρικίων. Διήρκεσε δ' ἡ κατάκτησις τῆς Ἱσπανίας ἐπὶ ἑξήκοντα καὶ ἐννέα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 554 μέχρι τοῦ 623, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐσιγότθων Σουινθίλας κατώρθωσε νὰπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βυζαντιακῆς κυριαρχίας, συμπληρόνων τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Οὐιτερίχου, ὅστις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου εἶχεν ἤδη ἀνακτήσει τὰς πλείστας τῶν κατὰ τἀνατολικὰ τῆς Ἱσπανίας ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων κατεχομένων πόλεων.

κγ'

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων.

Εἴδομεν μέχρι τοῦδε τοὺς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς Βανδήλους καὶ τοὺς Γότθους τῆς Ἰταλίας, πρὸς τοὺς Οὐισιγότθους τῆς Ἱσπανίας καὶ τοὺς Πέρσας. Καὶ διὰ μὲν τῶν ἄλλων πολέμων ἐσκοπεῖτο ἡ ἐπέκτασις τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου, οἱ δὲ πρὸς τοὺς Πέρσας, οἱ καὶ ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων ἔνδοξοι, ἦσαν μᾶλλον ἀμυντικοί, καὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διάδοσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορίου τῶν Βυζαντίνων. Ἀλλ' ἀμυντικοὺς πολέμους ἠναγκάζετο νὰ ἐπιχειρῇ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία καὶ πρὸς τὰ βόρεια τοῦ βασιλείου, εἰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κατώρθωνε πολλοὺς νὰ παμύνῃ ἀπὸ τοῦ κράτους κινδύνους, ἐπιτυγχάνων τὴν καταπολέμησιν τῶν βορείων βαρβάρων δι' ἀλλήλων καὶ κατατρίβων οὕτως ἐν μέρει τὴν δύναμιν αὐτῶν. Τῶν δὲ πολεμίων ἐκείνων ἐπικινδυνότατοι ἦσαν οἱ Οὖννοι οἱ ἐκ τοῦ φύλου τῶν καλουμένων Κοτριγούρων, οἵτινες, κατοικοῦντες κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μέχρι τινὸς μόνον ἀνασχεθέντες, εἰσῆλασαν ὁρμητικοὶ εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ζαβεργὰν, τελευτῶντος τοῦ 559. Εἰσώρμησαν δ' ἐξ ἔρωτος λείας καὶ θέλοντες νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς Βυζαντίνους ἐπὶ τῇ παρ' αὐτῶν παρεχομένῃ εἰς τοὺς Οὐτιγόρους Οὔννους καὶ τὸν βασιλέα αὐτῶν Σάνδιλλον φιλίᾳ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις τοῖς εἰς αὐτοὺς στελλομένοις.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 559 ὁ Ζαβεργὰν διέβη κατὰ τὴν σημερινὴν Δοβροῦτσαν τὸν Δούναβιν, διαβατὸν ὄντα καὶ ἱππήλατον ἐκ τοῦ πάγου, καὶ προεχώρησεν ἄνευ ἀντιστάσεως διὰ τῆς Σκυθίας καὶ τῆς Μυσίας. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Θρᾴκην, διαιρέσας τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς τρία μέρη, μίαν μὲν μοῖραν ἔστειλεν εἰς τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον, ἑτέραν δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸς δ' ἡγούμενος ἑπτακισχιλίων ἱππέων διηυθύνθη πρὸς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀκώλυτος ὑπῆρξεν ἡ διὰ τῆς Θρᾴκης πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους πορεία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Οὔννων, ὅστις ἠδυνήθη νὰ δηώσῃ οἰκτρῶς τὰ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀπαγάγῃ εἰς αἰχμαλωσίαν πλῆθος κατοίκων, ἐκτρεπόμενος εἰς ὠμότητας, περιγραφομένας συγκινητικῶς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀγαθίου. Ἀπεδεικνύετο δ' ἐκ τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην ἡ Θρᾴκη, καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεξε μέχρι τινὸς αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις, τὸ μονομερὲς τῆς πολεμικῆς παρα-

σκευῆς καὶ τῶν ἀμυντικῶν ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἕνεκα τῶν ἀπωτέρων πολέμων παραμελήσαντος τὰ πρὸ ποδῶν. Ὁ μὲν στρατὸς τοῦ κράτους, ὅστις ἔπρεπε νὰ νέρχηται εἰς ἑξακοσίας τεσσαράκοντα πέντε χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν, περιωρίζετο τότε μόλις εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ ταύτας τὸ πλεῖστον διεσκορπισμένας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Λιβύῃ, ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Κολχίδι, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ κατὰ τὰ σύνορα τῆς Περσίας. Ἐν ᾧ δὲ περὶ τοσούτων κτισμάτων καὶ ἀμυντικῶν ἔργων εἶχε φροντίσει ἀλλαχοῦ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰ κατὰ τὴν Θρᾴκην φρούρια ἦσαν παρημελημένα, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μακρὰ ὀνομαζόμενα τείχη οὐ μόνον εἶχον πολλαχοῦ καταπέσει ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀτημελείας, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀφρούρητα ἦσαν. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα εὔκολος καὶ ὁμοία πρὸς στρατιωτικὸν περίπατον ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς ὑπὸ τὸν Ζαβεργὰν μοίρας τῆς στρατιᾶς μέχρις αὐτῶν τῶν περιχώρων τῆς βασιλευούσης.

Ὁ Ζαβεργὰν, προχωρήσας ἑστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ εἰς τὴν Προποντίδα ἐκβάλλοντος ποταμοῦ Ἀθύρα παρὰ τὴν κώμην Μελαντιάδα, κειμένην εἰς ἀπόστασιν πέντε μόνον ὡρῶν ἀπὸ τῆς πρωτευούσης κατὰ τὴν ἀπὸ Ἡρακλείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσαν ὁδόν. Ἦτο λοιπὸν ἄμεσος ὁ κίνδυνος, καὶ δικαίως τοὺς κατοίκους τοῦ Βυζαντίου κατέλαβε φόβος καὶ κατάπληξις. Αἱ μὲν θύραι τῶν πωλητηρίων ἐκλείοντο, τινὲς δὲ τῶν κατοίκων ἔφευγον ἐκ τῆς πόλεως, τὰ δὲ πολύτιμα τῶν ἀναθημάτων τῶν ἐν τῇ περιχώρῳ τῆς πόλεως συσκευαζόμενα ἐφέροντο εἰς τὴν πόλιν ἢ διεπεραιοῦντο ἐπ' ἀκατίων εἰς τἀσιατικὰ παράλια. Ἡ δὲ παρασκευαζομένη ἄμυνα τῆς πόλεως δὲν ἐφαίνετο παρέχουσα βεβαίας ἐλπίδας, ἀφ' οὗ ἡ βασιλεία ἕνεκεν ἐλλείψεως στρατιωτῶν ἠναγκάσθη νὰ ναθέσῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κατὰ τὰς λεγομένας Συκᾶς, ἀντιστοιχούσας πρὸς τὸν σημερινὸν Γαλατᾶν, παραλίου τείχους καὶ τῆς Χρυσῆς πύλης οὐχὶ εἰς τακτικοὺς στρατιώτας τῆς γραμμῆς, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλικὴν φρουρὰν τῶν λεγομένων *σχολαρίων*. Ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τῶν χρόνων Ζήνωνος τοῦ Ἰσαύρου οὐδὲ κἂν πρὸς σημερινοὺς ἐθνοφύλακας ἠδύναντο νὰ παρομοιωθῶσιν, ἀλλ' ἦσαν τὸ πλεῖστον ἄνδρες ἐντελῶς ἀπόλεμοι, διὰ χρημάτων ἐξαγοράζοντες τὴν τιμὴν νὰ παρίστανται ἐν τῇ βασιλείῳ αὐλῇ φέροντες λαμπρὰν στολήν.

Ἀλλ' ἐν ταῖς κρισίμοις ἐκείναις ὥραις ὁ Ἰουστινιανὸς, βλέπων κινδυνεύουσαν τὴν πόλιν καὶ σαλευόμενον τὸν θρόνον, κατέφυγεν εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις τοσάκις εἶχε θριαμβεύσει τιμῶν τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα. Ὁ Βελισάριος ἀπὸ τοῦ 549, ὅτε εἶχεν ἀνακληθῆ ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἔζη,

καθ' ἃ φαίνεται, ἰδιωτεύων. Ὁ κατὰ τὸ 548 ἐπελθὼν θάνατος τῆς Θεοδώρας, τῆς φίλης τῆς Ἀντωνίνης, στερήσας αὐτὸν ἰσχυρᾶς προστασίας, εἶχε περιστήσει σχεδὸν εἰς ἀφάνειαν τὸν τέως ἔνδοξον στρατηγὸν καθ' οὓς χρόνους ἔδρεπεν ἐν Ἰταλίᾳ δάφνας ὁ Ναρσῆς. Οὐχ ἧττον δὲ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυσμενείας εἶχον κλονήσει τὸν Βελισάριον αἱ περιπέτειαι ἀτυχοῦς συζυγικοῦ βίου καὶ τὰ δεινὰ τοῦ ἤδη ἀρχομένου γήρατος, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἡλικίαν πεντήκοντα καὶ τεσσάρων περίπου ἐτῶν. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἡ ἐντολὴ ναναλάβῃ τὴν σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως, ᾐσθάνθη ἀναγεννωμένην ἐν

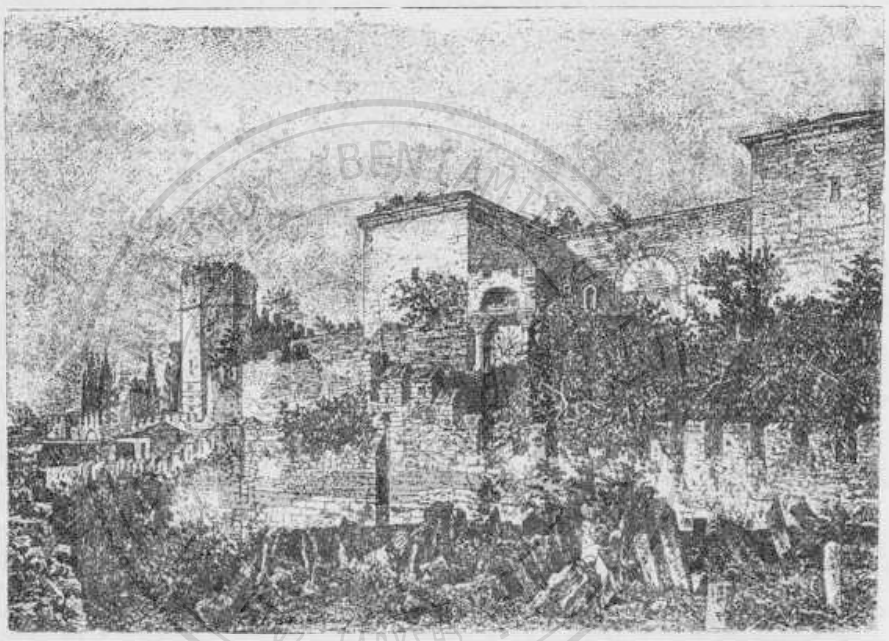

Η ΧΡΥΣΗ ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ἑαυτῷ τὴν ὁρμὴν τῶν προτέρων του ἐτῶν, καὶ, μετὰ προθυμίας νεανικῆς περιβληθεὶς τὸν θώρακα καὶ τὸ κράνος, ἔσπευσε γοργὸς ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἐπιτακτικὴ ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος.

Τριακόσιοι μόνον ἐκ τῶν παλαιμάχων τοῦ Βελισαρίου στρατιωτῶν τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ποτὲ συναγωνισθέντων ὑπῆρξαν οἱ ἔνοπλοι, οὓς ἠδυνήθη νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ στρατηλάτης, ἐξερχόμενος τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ περὶ αὐτοὺς ἐτάχθη πλῆθος πολὺ ἐκ τοῦ ἄστεως, ἄοπλον μὲν καὶ ἀπόλεμον, ἀλλὰ πεποιθὸς εἰς τὴν στρατηγίαν τοῦ Βελισαρίου, καὶ ὁ τῶν πλησιοχώρων ἀγροτῶν ὅμιλος. Αἱ δ' ἀνεπαρκεῖς αὗται δυνάμεις ἤρκεσαν ὅμως εἰς

τὸν στρατηγὸν, δραστηρίως μὲν προβάντα εἰς κατασκευὴν τάφρου, ἐπιτηδείως δὲ διὰ κατασκόπων διερευνήσαντα τὸ πλῆθος τῶν Οὔννων καὶ διὰ μέσων διαφόρων πειραθέντα νὰ πατήσῃ τὸν ἐχθρὸν περὶ τῆς ὀλιγότητος τῆς ἰδίας στρατιᾶς. Τέλος δὲ διὰ μὲν τοῦ ἰδίου θάρρους ἐμπνεύσας πολεμικὸν μένος εἰς τοὺς περὶ ἑαυτὸν, διὰ δὲ τῶν συνετῶν αὐτοῦ λόγων ρυθμίσας τὴν ἄλογον αὐτῶν ὁρμὴν, κατώρθωσε νὰ ἐκθέσῃ τοὺς πολεμίους εἰς ἐνέδραν τοιαύτην, ὥστε, γενομένης μάχης, δισχίλιοι τῶν Οὔν-

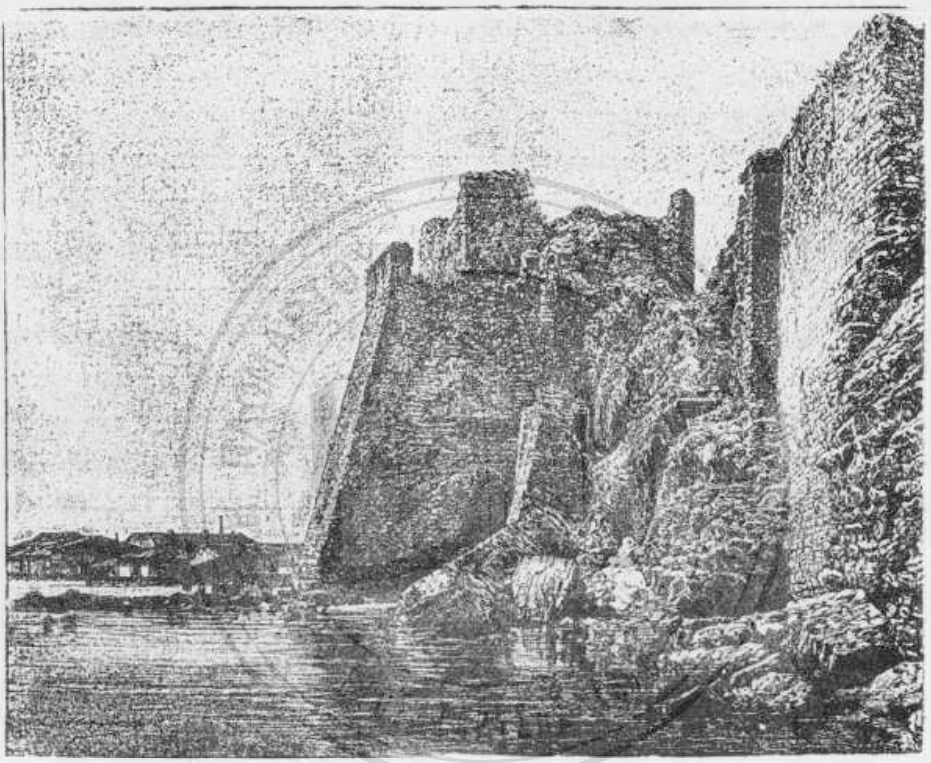

ΜΕΡΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

νων ἱππεῖς ἐπιδραμόντες ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς ἄτακτον φυγὴν, καταλιπόντες περὶ τοὺς τετρακοσίους νεκρούς. Ὁ δὲ Ζαβεργὰν μετὰ τῶν ὑπολειπομένων ἐσώθη φεύγων εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐξ οὗ ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀποσυρόμενος εἰς τὰ περὶ τὴν Ῥοδόπην, ὁπόθεν ἐδῄου τὴν περίχωρον μέχρι τοῦ Αὐγούστου.

Ὡς δ' ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς συνέσεως τοῦ Βελισαρίου, οὕτως ἔσωσε τὴν θρᾳκικὴν χερσόνησον ἡ γενναιότης Γερμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δωροθέου, νεαροῦ Ἰλλυριοῦ στρατηγοῦ,

ὃν ἀπέστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐναντίον τῆς ὑπὸ τοῦ Ζαβεργὰν ἐκείσε σταλείσης μοίρας τῶν Οὔννων. Οἱ βάρβαροι, οὔτε τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς χερσονήσου ὀχυρὸν τεῖχος δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσιν, οὔτ' ἐπιτυχόντες ἐν τῇ ἀποπείρᾳ αὐτῶν πρὸς ἀπόβασιν διὰ θαλάσσης πέραν τοῦ τείχους ἐπὶ σχεδιῶν καλαμίνων, τέλος δὲ νικηθέντες μετὰ γενναίαν τῶν περὶ τὸν Γερμανὸν ἔξοδον ἐκ τοῦ τείχους, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσι πρὸς τὸν Ζαβεργάν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνηνοῦντο ἐν τοῖς περὶ τὴν Ῥοδόπην χωρίοις μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Κοτριγούρων καὶ οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες, οἵτινες ἐπ' ἴσης ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι, μόνον μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν προχωρήσαντες, ὅπου γενναίαν ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς ἀντίστασιν ἡ τὸ στενὸν φυλάσσουσα βυζαντιακὴ φρουρά.

Οὕτως ἡ εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐπιδρομὴ τῶν Κοτριγούρων Οὔννων ἀπέτυχεν ὡς ἐπιχείρησις στρατιωτική, καὶ ὁ Ζαβεργὰν εὑρίσκετο ἠναγκασμένος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, ἀρκούμενος εἰς τὴν δήωσιν τῆς Θρᾴκης. Ἀλλ' ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἀποχώρησιν, ἠπείλησε μέν, ὅτι θὰ σφάξῃ τοὺς ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ Βυζαντίνους αἰχμαλώτους, ἀπῄτησε δὲ παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βαρέα μὲν λύτρα δι' αὐτούς, χρυσίον δ' ἐπαρκές, ὅπως ἀποχωρήσῃ ἀμέσως, διατηρήσῃ δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἰρήνην. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἔστερξε μὲν εἰς τὰ αἰτήματα τοῦ Ζαβεργὰν, καὶ ἐξετέλεσεν αὐτά. Ἀλλὰ μετὰ μεγάλης διπλωματικῆς ἀγχινοίας ἠδυνήθη ἔπειτα νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν Οὐτιγούρων καὶ Κοτριγούρων πρὸς ἀλλήλους, προκαλέσασαν ἐμφύλιον μεταξὺ αὐτῶν ἀγῶνα, αὐτοὺς μὲν κατατρίψαντα, τοὺς δὲ Βυζαντίνους ἀπαλλάξαντα ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν μέχρι τοῦ 562. Καὶ εἰσῆλασαν μὲν τότε πάλιν κατὰ τὸ ἔαρ οἱ Οὖννοι εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ κατέλαβον τὴν Βαισίπολιν καὶ Ἀναστασιούπολιν, ἀλλ' ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Μάρκελλος, ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν καὶ νικήσας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια.

κδ'

Τὸ τέλος τοῦ Βελισαρίου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Βελισαρίου σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Οὔννων ὑπῆρξεν ἡ τελευταία νίκη τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Βελισάριος,

νικήσας τὸν ἐχθρὸν καὶ τρέψας εἰς φυγήν, ἦτο ἕτοιμος νὰ διώξῃ αὐτὸν μακρὰν τῆς Θράκης, ὅτε ἠναγκάσθη ἄκων νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἄστυ κατὰ προσταγὴν τοῦ βασιλέως. Οὐ μόνον ἡ νίκη αὐτοῦ, σώσαντος τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀμοιβῆς, ἀλλὰ καὶ ἔπεσε πάλιν ὁ στρατηλάτης εἰς δυσμένειαν, τῶν ἐν τῇ πόλει ἐχθρῶν αὐτοῦ σπευσάντων νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ὕποπτον εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ὡς δῆθεν τυραννιῶντα. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐδεινώθη ἡ θέσις αὐτοῦ, ὅτε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 562 ἀνεκαλύφθη συνωμοσία τις κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Καὶ ἀπέτυχον μὲν οἱ συνωμόται, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βελισαρίου ἐπωφελήθησαν ἐκ τῶν γενομένων, ὅπως παραστήσωσι διὰ ψευδομαρτύρων ὡς εἰσηγητὴν τοῦ σκοτίου ἔργου τὸν γηραιὸν στρατηγόν. Βωβὸς ἐκ καταπλήξεως καὶ περιφρονήσεως ἤκουσεν ὁ Βελισάριος τὰς κατ' αὐτοῦ ψευδεῖς καταγγελίας. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ μεγαλοψυχία αὐτοῦ. Ὁ νικητὴς τῶν Βανδήλων καὶ τῶν Γότθων, στερηθεὶς πάσης τιμῆς, ἀφῃρέθη πάντας τοὺς δορυφόρους αὐτοῦ, καὶ δίκην καταδίκου ἐνεκλείσθη εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὡς ἐν φυλακῇ, μὴ ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ ἐξέρχηται εἰς τὴν πόλιν. Μόλις δὲ μετὰ ἑπτὰ μῆνας τὴν 19 Ἰουλίου 563, ἀποδειχθείσης τῆς ἀθωότητος αὐτοῦ, ἀπεδόθησαν εἰς τὸν γέροντα ἡ ἐλευθερία καὶ αἱ πρότεραι τιμαί. Ἀλλὰ βραχὺς ὑπῆρξεν ὁ μετὰ ταῦτα βίος τοῦ Βελισαρίου, ἀποθανόντος τὸν Μάρτιον τοῦ 565 καὶ προηγηθέντος εἰς τὸν τάφον ὀλίγους τινὰς μόνον μῆνας τοῦ αὐτοκράτορος, οὗ ἡ βασιλεία εἰς αὐτὸν ἐχρεώστει τῶν τροπαίων της τὰ ἄριστα. Ἐπέζησε δὲ ἡ Ἀντωνῖνα, ἥτις ἐκ τοῦ εἰς αὐτὴν ἀπολειφθέντος μέρους τῆς συζυγικῆς περιουσίας ἵδρυσε μονήν, τοῦ πλείστου τῶν χρημάτων τοῦ Βελισαρίου περιελθόντος εἰς τοὺς βασιλικοὺς θησαυρούς.

Ἡ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου τοῦ Βελισαρίου ψευδὴς αὐτοῦ καταμήνυσις καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ νικηφόρου στρατηλάτου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον ἐξωγκώθησαν κατ' ὀλίγον διὰ τῆς παραδόσεως ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ παρεστάθησαν ἐπὶ τὸ τραγικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἤδη τελευτῶντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος διεμορφώθη περὶ αὐτοῦ θρῦλος, ἐπὶ μακρὸν πιστευθείς, ἕως ἀπεδείχθη τὸ ψευδὲς αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ ζηλοτυπίας ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Βελισαρίου, ὁ δὲ τυφλὸς γέρων διήγαγε τὰς τελευταίας τοῦ βίου του ἡμέρας ὡς ἐπαίτης, καθεζόμενος καθ' ὁδὸν καὶ δεχόμενος ἐν σκεύει πηλίνῳ τὸν ὀβολὸν τῶν διαβατῶν. Τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην οἱονεὶ τυπικὴν κατέ-

στησαν τρεῖς στίχοι τοῦ Ἰωάννου Τζέτζου, συγγραφέως τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, οἱ ἑξῆς·

Ἔκπωμα ξύλινον κρατῶν ἑβόα τῷ Μιλίῳ·
Βελισαρίῳ ὀβολὸν δότε τῷ στρατηλάτῃ,
ὃν τύχη μὲν ἐδόξασεν, ἀποτυφλοῖ δὲ φθόνος.

Τὸν ψευδῆ δὲ τοῦτον θρῦλον τέλος παραλαβοῦσα καὶ ἡ δημωδεστέρα τῶν Ἑλλήνων ποίησις, ἔτι μᾶλλον διέστρεψε τὰ γεγονότα. Ἐν τοῖς σωζομένοις στιχουργήμασι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος παριστάνεται ὁ Βελισάριος, *ἡ δόξα τῶν Ῥωμαίων*, ἐν οὐ μικρᾷ συγχύσει τῶν χρόνων καὶ τῶν τόπων διαβαλλόμενος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ Παλαιολόγου καὶ Καντακουζηνοῦ, Ῥάλλη καὶ Ἀσάνη, Λάσκαρη καὶ Κανανοῦ καὶ Δούκα, πάντων δῆλα δὴ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς οἴκους αἰώνων πολὺ μεταγενεστέρων τοῦ ἰουστινιανείου. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ, πειθόμενος εἰς τοὺς λόγους τῶν συκοφαντῶν,

ὁρίζει καὶ ’σεβάζουν τον ’ς τοῦ Ἀνεμᾶ τὸν πύργον,
βουλλόνουσι τὰ ’μάτια του μὲ τὸ χρυσὸν μανδήλι,
βουλλόνουν οἱ μεσάζοντες κι' ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας,
τρεῖς χρόνους τοῦ νὰ κάθεται ἀπέσω εἰς τὸν πύργον
νὰ ὑστερῆται καὶ τὸ φῶς καὶ τῆς ἀβροτραπέζης,
νἄχῃ ψωμὶ καμπανιστὸν καὶ ὕδωρ μὲ τὸ μέτρος.

Ἀλλὰ πόλεμος πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Ἀγγλίας ἀναγκάζει τὸν Ἰουστινιανὸν νἀναθέσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Βελισάριον, ὅστις ἐκστρατεύσας ἐπιστρέφει νικηφόρος, σύρων πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ αὐτοκράτορος χειροδέσμιον τὸν πολέμιον βασιλέα. Καὶ πάλιν ὅμως ἀκοίμητος ἐργάζεται ὁ φθόνος τῶν ἰσχυρῶν, καὶ ὁ Βελισάριος, ἀποτυφλούμενος τελείως, ἐγκλείεται εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος. Ἀλλὰ νέος αὖθις κίνδυνος ἀπειλεῖ τὸ κράτος ἕνεκα πολέμου πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Σαρακηνούς, καθ' ὧν ἀποστέλλεται κατὰ τὰ ποιήματα υἱός τις τοῦ Βελισαρίου, καλούμενος Ἀλέξιος, ὅστις καὶ νικᾷ τοὺς πολεμίους. Παρ' ὅλας δὲ ταύτας τὰς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑπηρεσίας τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς μένει ἄκαμπτος πρὸς τὸν τυφλὸν γέροντα, ὃν μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσιν οἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν προσερχόμενοι πρέσβεις τῶν ξένων βασιλέων περιφέροντα τὸν δίσκον τῆς ἐπαιτείας καὶ θρηνοῦντα τὴν στέρησιν τῶν προσηκουσῶν αὐτῷ τιμῶν.

Τοιοῦτος ὁ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ ἐπαιτείας τοῦ Βελισαρίου μῦθος, οἷος διεμορφώθη διὰ τῶν αἰώνων. Εἶνε δὲ προφανές, ὅτι αἱ κατεψευ-

σμέναι αὗται παραστάσεις προῆλθον ἐκ συγχύσεως πρὸς τὴν τύχην τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννου τοῦ Καππάδοκος, περὶ οὗ λέγει ὁ Προκόπιος, ὅτι, ὅτε ἔπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτοῦ πολιτείας, οἱ πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Κύζικον σταλέντες συγκλητικοί, ἀφ' οὗ πρότερον ἐγύμνωσαν αὐτὸν καὶ διέταξαν νὰ μαστιγωθῇ κατὰ τοῦ νώτου, ἐπιβιβάσαντες εἰς ναῦν, φέροντα τραχὺ μόνον ἱμάτιον, ἠνάγκασαν ὅπου ἤθελε καταπλεύσει ἡ ναῦς νὰ ἐπαιτῇ ἄρτον ἢ ὀβολοὺς παρὰ τῶν προσπιπτόντων. Πολὺ δὲ ὁμοιότερα πρὸς τὴν μυθευομένην τύχην τοῦ Βελισαρίου εἶνε τὰ παθήματα τοῦ γαμβροῦ τοῦ Βάρδα Συμβατίου, ὅστις ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' τοῦ Μεθύσου (856-867), συμπράξας μετὰ τῶν κατ' αὐτοῦ συνωμοσάντων, ἐτιμωρήθη δι' ἐξορύξεως μὲν τοῦ ἑτέρου τῶν ὀφθαλμῶν, ἀποκοπῆς δὲ τῆς δεξιᾶς χειρός, καὶ ἐκαθέσθη ἀληθῶς ἐν ταῖς ὁδοῖς, εἰσδεχόμενος εἰς δίσκον τὸν ὀβολὸν τῶν διαβατῶν.

Καὶ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ δὲ διεδόθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἄλλος παράδοξος θρῦλος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Βελισαρίου, ὅστις ἐλέγετο φονευθεὶς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν Ἰταλίᾳ. Οὕτω δὲ Ἀνατολή τε καὶ Δύσις ἐφάνησαν ἁμιλλώμεναι πρὸς ἀλλήλας, ὅπως περικαλύψωσι διὰ μύθων τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀνδρός, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐδόξασεν ὡς στρατηγὸς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν.

κε'

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὀλίγους μόνον μῆνας ἔζησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ ὁ αὐτοκράτωρ. Ὁ θάνατος ἐπήρχετο λίαν ἐπικαίρως εἰς τὸν ἐσχατογέροντα, ὃν εἶχον ἤδη καταστήσει βαρὺν καὶ δύσκολον τὰ ὀγδοήκοντα καὶ τρία αὐτοῦ ἔτη. Ἀληθῶς αἱ τελευταῖαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡμέραι δὲν εἶχον ὑπάρξει ἀνώδυνοι. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου τῶν Οὔννων εἰς τὴν Θρᾴκην ἐπιδρομῆς εἶχε καταβληθῇ. Οἱ μόχθοι αὐτοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ μακροῦ τείχους εἶχον ὑποσκάψει τὴν ὑγείαν αὐτοῦ ἐν Σηλυμβρίᾳ, ὅπου εἶχε διατρίψει τῷ 559 ἐπί τινα χρόνον. Κατὰ δὲ τὴν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπιστροφήν του ἐπὶ τῇ ψευδεῖ εἰδήσει τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος προεκλήθησαν ταραχαὶ τοῦ πλήθους, εὐκόλως ἄλλως

κατασταλεῖσαι, καὶ καταγγελίαι ἐξηγγέλθησαν περὶ συνωμοσίας, ἐξυφανθείσης ἐναντίον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἐξηλέγχθησαν ψευδεῖς. Πολὺ δὲ ταραχωδεστέρα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 561 ἐκραγεῖσα στάσις μεταξὺ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, ἥτις οὐδαμῶς μὲν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν τοῦ Νίκα οὔτε ὡς πρὸς τὴν σημασίαν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν, ἀλλ' ἥτις ὅμως οὐ μικρὸν ἀνησύχησε τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ προεκάλεσεν αὐστηρὰς τῶν πρωτουργῶν τιμωρίας. Ἀλλὰ πάσας τὰς ἀνησυχίας ὑπερέβη ἡ ἄλλως ἀποτυχοῦσα συνωμοσία τοῦ 562, ἥτις ὑπῆρξεν, ὡς εἴδομεν, ἡ αἰτία τῆς ἀδίκου κακοπραγίας τοῦ Βελισαρίου.

Εἰς δὲ τὸν κλονισμόν, ὃν ὁπωσδήποτε ἐπέφερεν ἡ σειρὰ αὕτη τῶν ἀνωμαλιῶν, προσετίθεντο τὰ παράπονα τοῦ δήμου ἐπὶ τῇ οἰκονομικῇ δυσπραγίᾳ τῇ προξενηθείσῃ ὑπὸ τῶν μεγάλων πολεμικῶν δαπανῶν καὶ τῆς χάριν τῶν πολυειδῶν κτισμάτων σπατάλης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν δανειστῶν τοῦ βασιλέως, ὧν ἀπλήρωτα ἔμενον τὰ χρεωστικὰ γραμμάτια, καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ αὐτοκράτορος ἡμέρας θρησκευτικὴ αὐτοῦ μετάστασις. Ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἄλλοτε μέγιστον εἶχεν ἐπιδείξει ζῆλον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, πλανηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ὑπὸ τοῦ Εὐτυχιανοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Θεοδώρου, προσεχώρησε τῷ 564 εἰς νέαν αἵρεσιν, ἀπό τινος χρόνου λυμαινομένην τὸ χριστιανικὸν ποίμνιον τῆς Ἀλεξανδρείας, τὴν τῶν Ἀφθαρτοδοκητῶν. Κατὰ τὴν αἵρεσιν ταύτην, ἥτις ἦτο νέα τις φάσις τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ἀπ' αὐτῆς τῆς στιγμῆς τῆς συλλήψεώς του ἦτο ἄφθαρτον καὶ κατὰ ταῦτα ἀπαθὲς πρὸς τὸ μαρτύριον καὶ τὰς βασάνους. Οὐ μόνον δ' αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεδέχθη τὴν αἱρετικὴν ταύτην θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἤρχισε καταδιώκων τοὺς πρὸς αὐτὴν ἀντιτασσομένους ἐπισκόπους, καὶ ἐξέδωκε διάταγμα, ἀναγνωρίζον τὴν νέαν διδασκαλίαν, ὅπερ ἐμελέτα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς ἐπισκόπους πρὸς ὑπογραφήν. Ἀλλ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Εὐτυχίου (552-565). Καὶ καθῄρεσε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν εὔτολμον πατριάρχην, ἀντικαταστήσας αὐτὸν δι' Ἰωάννου Γ' τοῦ Σχολαστικοῦ (565-577). Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ ἐπίσκοποι, παρ' ὧν ἀπῄτησεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ διατάγματος, μὴ ἔχοντες τὸ θάρρος νὰντιστῶσι διαρρήδην εἰς τὸ κέλευσμα τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνήρτησαν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ ἐπιφανοῦς πατριάρχου Ἀναστασίου. Οὗτος δὲ μετὰ μεγάλης παρρησίας

καὶ ἐξόχου ἐμμονῆς εἰς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας ἀπέκρουσε τὴν αἵρεσιν, ἣν κατεδίκαζε καὶ αὐτὴ ἡ Δύσις.

Ἐν μέσῳ τοῦ τοιούτου θρησκευτικοῦ σάλου κατέλαβε τὸν Ἰουστινιανὸν ὁ θάνατος τὴν 14 Νοεμβρίου τοῦ 565 μετὰ βασιλείαν ἐτῶν τριάκοντα ὀκτὼ καὶ ὀλίγων μηνῶν. Καίπερ δὲ στερούμενος υἱοῦ, δὲν ἄφινεν ἐκτεθειμένον εἰς τοὺς περισπασμοὺς ταραξιπόλιδος ἀναρχίας τὸ κράτος, ὅπερ, ἐπ' αὐτοῦ αὐξηθὲν μεγάλως, οὐχ ἧττον ὑπὸ πολλῶν ἠπειλεῖτο κινδύνων. Ἤδη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφαίνετο προά-

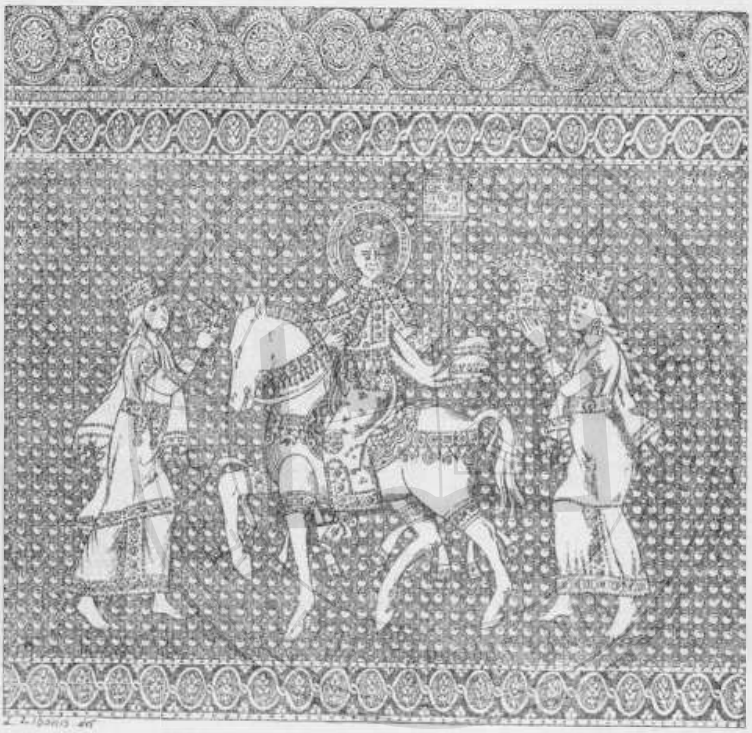

ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΜΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ

γων ἐκ τῶν ἑπτὰ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς Βιγιλαντίας καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Γερμανοῦ ἀνεψιῶν τὸν υἱὸν τῆς Βιγιλαντίας καὶ τοῦ Δουλκισσίμου Ἰουστῖνον. Ὡς κουροπαλάτης, ἤτοι αὐλάρχης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρίσταται ὁ Ἰουστῖνος κατὰ τὰ κρίσιμα ἐκεῖνα ἔτη, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 559, ὡς ἡ δεξιὰ τοῦ αὐτοκράτορος χείρ. Καὶ δὲν ἀνεκήρυξε μὲν αὐτὸν ζῶν ὁ Ἰουστινιανὸς αὔγουστον, ἴσως ἕνεκα τῶν συνεχῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη στάσεων καὶ συνωμοσιῶν φοβούμενος μὴ διὰ τοιαύτης τινὸς πράξεως διασαλεύσῃ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑστάτην

αὐτοῦ ὥραν ὑπέδειξεν εἰς τὸν πατρίκιον Καλλίνικον, τὸν ἀρχηγὸν τῶν σχολαρίων, ὡς διάδοχον ἑαυτοῦ τὸν Ἰουστῖνον. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Οὐάλεντος συμμετεῖχε τοὐλάχιστον κατὰ τύπους τῆς ἐκλογῆς τῶν αὐτοκρατόρων, ἐπεκύρωσε τὴν τελευταίαν θέλησιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Μεγαλοπρεπὴς ὑπῆρξε τοῦ ἐνδόξου αὐτοκράτορος ἡ κηδεία. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τοῦ θανάτου κατετέθη ἐν τῷ προστώῳ τῶν ἀνακτόρων ὁ νεκρός, περιβεβλημένος τὰ ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ φερέτρου,

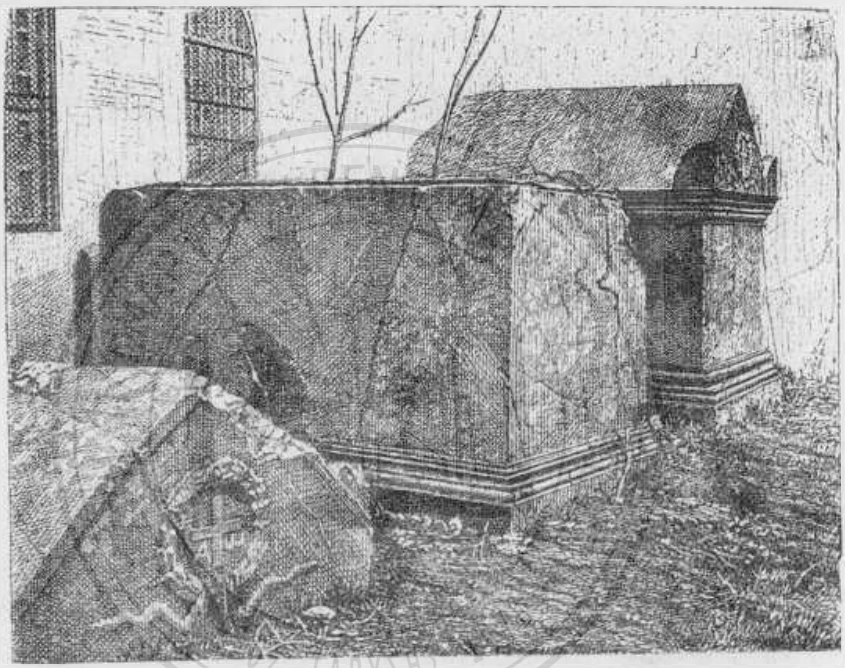

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ
ΕΝ ΤΗΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

περιβαλλομένου ὑπὸ πλήθους λαμπάδων. Θρηνῶν δὲ προσῆλθε πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ θείου ὁ Ἰουστῖνος μετὰ τῆς συζύγου του Σοφίας, ἥτις καὶ κατέθηκεν ὕφασμα, παριστάνον ἐξυφασμένους τοὺς κυριωτάτους τῶν ἄθλων τοῦ θανόντος. Τὴν δ' ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ ἠκολούθησε μετὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος ὅλη ἡ πόλις, προπέμπουσα τὸ λείψανον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου τοῦτο κατετέθη ἐντὸς σαρκοφάγου, ἑτοίμου ἤδη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος καὶ κατεσκευασμένου μὲν ἐκ μαρμάρου πολυτίμου, φέροντος δ' ἔνδοθεν ἐπένδυσιν πλακῶν χρυσῶν.

ΚΖ΄

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

α΄

Ἰουστῖνος ὁ Β΄.

Ὁ Ἰουστῖνος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, ἦτο ἤδη ἀνὴρ καθεστηκώς, ὑπερβὰς τὸ πεντηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Εἶχε λοιπὸν ὑπάρξει μάρτυς τῶν ἐνδοξοτάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡμερῶν ὡς καὶ τῶν κινδύνων αὐτοῦ, εἶχε γνωρίσει ἐκ τοῦ πλησίον καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ θείου καὶ τὰ λάθη αὐτοῦ. Αἱ δὲ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνόδου ὑπηρεσίαι τοῦ Ἰουστίνου ἐφαίνοντο ὑποσχόμεναι, ὅτι ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔμελλεν, ἂν μὴ ναναδειχθῇ ἀντάξιος τοῦ θείου, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ ἐπανορθώσῃ μὲν τὰ κακῶς ἔχοντα, νὰ συντηρήσῃ δὲ τὰ διὰ μεγάλων θυσιῶν καὶ μακρῶν πολέμων κατωρθωμένα. Ἠδύνατο δέ τις καὶ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐν τῷ βαρεῖ τούτῳ ἔργῳ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀρωγὸν τὴν σύζυγον Σοφίαν, ἥτις, ἀνεψιὰ οὖσα τῆς Θεοδώρας, δὲν εἶχε μὲν τὸ δαιμόνιον ἐκείνης πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὑποδεεστέρα αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν ἐπιμονήν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ μὲν Σοφία τὰ πάντα, καὶ αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ συζύγου, στερουμένου τέκνων ἀρρένων, ἐθεώρησε δεύτερα τῶν ἰδιοτελῶν αὐτῆς σκοπῶν, ὁ δὲ Ἰουστῖνος, καίπερ μὴ ὢν ὅλως ἀμέτοχος ἀρετῶν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἦτο ἀντάξιος τῶν περιστάσεων.

Ὁ Ἰουστῖνος εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναρρήσει αὐτοῦ διὰ προσλαλιᾶς ἣν ἀπηύθυνεν εἰς τὰ πλήθη ὑπεσχέθη σύνεσιν καὶ δικαιοσύνην. Τῶν δὲ πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θησαυροῦ πληρωμὴ τῶν μεμψιμοιρούντων δανειστῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις δεσμωτῶν ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ καθειργμένων. Εἶτα δὲ διὰ μεγάλης αὐστηρότητος καὶ διὰ τοῦ διορισμοῦ εὐθέος ὑπάρχου τῆς πόλεως κατώρθωσε, κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἐγκωμιαστοῦ αὐτοῦ

Κορίππου, τὸν ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἡμερῶν περιορισμὸν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῶν καταχρήσεων τῶν ἀρχόντων, ἐξ ὧν πολλαὶ προήρχοντο ἀδικίαι καὶ πιέσεις τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ ἄκρα αὕτη δικαιοσύνη τοῦ Ἰουστίνου δὲν ἦτο συνδεδεμένη καὶ πρὸς ἐπιεικῆ μεταχείρισιν τῶν στασιαστῶν καὶ τῶν ἐπικινδύνων τῆς βασιλείας ἀπαιτητῶν. Ἀπ' ἐναντίας δ' αὐτὴ ἡ ἀσφάλεια τοῦ θρόνου ἐφαίνετο ἀπαιτοῦσα τὴν χρῆσιν αὐστηρῶν μέτρων, εἰς ἃ ἄλλως παρώρμα τὸν Ἰουστῖνον καὶ ἡ Σοφία. Οὕτω συνωμοσία τις δύο ἐπιφανῶν συγκλητικῶν, τοῦ Αἰθερίου καὶ τοῦ Ἀδδαίου, οἵτινες παρεσκεύαζον τὴν διὰ τοῦ ἰατροῦ τοῦ αὐτοκράτορος δηλητηρίασιν αὐτοῦ, ἐγκαίρως ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 566, ἐτιμωρήθη αὐστηρότατα καὶ κατεστάλη διὰ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ τῶν δύο ἐνόχων. Οὐχ ἧττον δ' ὡμῶς κατεδίωξεν ὁ Ἰουστῖνος τὸν ὁμώνυμον ἑαυτοῦ ἐξάδελφον, υἱὸν ὄντα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Γερμανοῦ, ἄνδρα, ὅστις, διακριθεὶς ἤδη ἐπὶ τῆς προκατόχου βασιλείας ἐν τοῖς πολέμοις, ἐφαίνετο ὕποπτος εἰς τὸν βασιλέα ὡς δυνάμενος νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἐν τῷ στρατῷ δύναμίν του πρὸς βιαίαν κατάληψιν τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο Ἰουστῖνος ὁ υἱὸς τοῦ Γερμανοῦ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς στρατιᾶς ἧς ἡγεῖτο, ἔπειτα δ' ἐστάλη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου καὶ ἐδολοφονήθη ἐν αὐτῇ του τῇ κλίνῃ, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπουλιν πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, ὅπερ καὶ κατεπάτησεν αὐτὴν διὰ τῶν ποδῶν.

Οὕτως ὁ Ἰουστῖνος μετήρχετο πολιτείαν πάντῃ διάφορον τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὰς μὲν μεμψιμοιρίας ἐπὶ τῇ οἰκονομικῇ διοικήσει καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ προκατόχου διοικητικαῖς καταχρήσεσι πειρώμενος νὰ ἐξαλείψῃ, ὅπως γείνῃ δημοφιλέστερος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς στασιαστὰς φαινόμενος πολὺ αὐστηρότερος τοῦ θείου. Καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δὲ πράγμασι καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι πρὸς τοὺς ἐκ βορρᾶ λαοὺς ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστίνου διάφορον τοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδαμῶς ἀποδεχόμενος τὰς περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αἱρετικὰς πλάνας τοῦ θείου, ἐξέδωκε τὸ κατ' ἀρχὰς προκήρυξιν θρησκευτικὴν πρὸς πάντας τοὺς αὐστηρῶς τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας τηροῦντας, ἀποκλείσας ῥητῶς τοὺς ἀποδεχομένους τὴν μονοφυσιτικὴν αἵρεσιν. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἓξ τῆς βασιλείας του ἔτη, καίπερ ἐχόμενος πιστῶς τῆς ὀρθοδοξίας, ὑπῆρξεν ἐπιεικὴς καὶ πρᾶος πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 572, συμπράττων μετὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Γ' τοῦ ἀπὸ Σιρίμιος, κώμης πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, αὐτοῦ ἐκείνου, ὃν

εἶχεν ἐγκαταστήσει ὁ Ἰουστινιανὸς τῷ 565 ἀντὶ τοῦ Εὐτυχίου, καὶ θέλων νὰ εἰρηνεύσῃ τὰς τεταραγμένας ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, προέβη εἰς αὐστηρὰν καταδίωξιν τῶν μονοφυσιτῶν καὶ τῶν σαμαρειτῶν. Οἱ μονοφυσῖται μοναχοὶ καὶ αἱ μοναχαὶ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τῶν μονῶν

ΑΡΓΥΡΟΥΣ ΕΠΙΧΡΥΣΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Β΄
ΣΤΑΛΕΙΣ ΕΙΣ ΡΩΜΗΝ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΙΜΕΝΟΣ ΕΝ ΤΩι ΒΑΤΙΚΑΝΩΙ

αὐτῶν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν. Εἰς δὲ τοὺς σαμαρείτας ἀπηγορεύθη τὸ στρατεύεσθαι καὶ τὸ δικηγορεῖν καὶ τὸ μετέχειν τῆς πολιτείας. Ἐξηρέθησαν δ' ἀπὸ τῆς διώξεως μόνον οἱ τὰ τῶν σαμαρειτῶν πρεσβεύοντες γεωργοὶ ὄχι χάριν ἑαυτῶν, ὡς ῥητῶς ἔλεγεν ὁ Ἰουστῖνος ἐν τῇ κατὰ τῶν σαμαρειτῶν ἐκδοθείσῃ τῷ 572 νεαρᾷ, *ἀλλὰ διὰ τὴν*

παρ' αὐτῶν γεωργουμένων χωρίων σύστασιν καὶ διὰ τοὺς ἐκεῖθεν εἰσαγομένους φόρους τε καὶ προσόδους.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ κράτους πρός τε τοὺς Πέρσας καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους τοῦ βορρᾶ ἠθέλησε νἀποστῇ ὁ Ἰουστῖνος τῆς πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μὴ παρέχων εἰς αὐτοὺς τοὺς τεταγμένους ἐτησίους φόρους. Οὕτω δὲ προεκάλεσε κατὰ τοῦ κράτους νέας ἐπιδρομὰς καὶ νέους πολέμους, καθ' ὃν χρόνον ἤδη καὶ ἡ ἐν Ἰταλίᾳ κυριαρχία τῶν Βυζαντίνων αἰσθητῶς περιωρίζετο διὰ τῆς εἰς τὴν χερσόνησον ἐν ἔτει 568 ἐπιδρομῆς τῶν Λομβαρδῶν.

ϛ'

Τιβέριος καὶ Μαυρίκιος.

Αἱ συμφοραὶ τοῦ νέου περσικοῦ πολέμου, οὗ θὰ ἴδωμεν τὰς περιπετείας, ἐτάραξαν ἤδη τῷ 574 τὰς φρένας τοῦ Ἰουστίνου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ παραφορὰ τῆς παραφροσύνης αὐτοῦ κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν σκέψιν περὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως, οὗ ὁ μόνος υἱὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ ἐτῶν. Διὸ ἠδυνήθη ἡ Σοφία νὰ πείσῃ αὐτὸν κατά τινα τῶν στιγμῶν τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἠρεμίας ὅπως υἱοθετήσῃ τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 574 καὶ ἀναδείξῃ καίσαρα τὸν κόμιτα τῶν ἐξκουβίτων, ἤτοι ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, Τιβέριον. Ἡ Σοφία, πείθουσα τὸν παράφρονα σύζυγον εἰς τοῦτο τὸ διάβημα, ἤλπιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὸν Θρᾷκα ἀξιωματικὸν καὶ νὰ ἄρχῃ ἀντ' ἐκείνου. Ἀλλ' ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς διήρκεσε μόνον ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Ἰουστῖνος. Ὅτε δὲ, θανόντος ἐκείνου τὴν 5 Ὀκτωβρίου 578, διεδέχθη αὐτὸν ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Τιβέριος, αἱ ἡνίαι τῆς κυβερνήσεως ἐξέφυγον ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς φιλάρχου χήρας. Ὁ Τιβέριος εἶχε μὲν πολεμήσει πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἀτυχῶς πρὸς τοὺς Ἄβαρας, ἀλλ' ἐν τῇ διευθύνσει τῶν κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον εἶχεν ἀναδειχθῆ δεξιώτατος, οὐδαμῶς δ' ἠνείχετο ἐν καιροῖς κρισίμοις διὰ τὸ κράτος νὰ εἶνε ἁπλοῦν ὄργανον γυναικὸς, ἥτις ζῶντος τοῦ Ἰουστίνου οὐδὲ τὸ παρ' ἅπαν εἶχε συντελέσει εἰς εὐσταλεστέραν διοίκησιν τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἣν ἀκμαίαν εἶχε παραδώσει εἰς τὸν ἀνεψιὸν ὁ Ἰουστινιανός. Καὶ δὲν διέπραξε μὲν μεγάλα τινὰ ὁ Τιβέριος κατὰ τὴν τετραετῆ αὐτοῦ βασιλείαν, ἀλλ' ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου εἶνε οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ βυζαντιακοῦ

στρατοῦ διά τε ἄλλων μέτρων καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως ἀξιομάχου σώματος δεκαπεντακισχιλίων φοιδεράτων, οὗ ὁ ἀρχηγὸς Μαυρίκιος οὐ μόνον νὰ διακριθῇ ἔμελλεν ἐν τῷ ἐπαναληφθέντι πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Τιβέριον νὰ διαδεχθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἀλλ' ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰς πρὸς βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ προσπαθείας τοῦ Τιβερίου, ἡ λοιπὴ αὐτοῦ πολιτεία οὐδὲν ἔχει τὸ ἀξιόλογον. Θέλων νὰ στηρίξῃ τὸν θρόνον, κινδυνεύσαντα ἐκ τῶν σκευωριῶν τῆς Σοφίας, ἥτις διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐλπίδων ἃς ἐστήριζεν ἐπὶ τὸν Τιβέριον παρεσκεύαζε τὴν πτῶσιν αὐτοῦ διὰ συνωμοσίας τοῦ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτυχούσης, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου διὰ κουφισμοῦ τῶν καθυστερουμένων καὶ παροχῶν ἐλευθερίων εἰς τὰ πλήθη, μέτρων ἐξαντλησάντων τὸν δημόσιον θησαυρόν. Οὐδ' ἔμεινεν ἐπ' αὐτοῦ ἀπηλλαγμένον τὸ κράτος θρησκευτικῶν διωγμῶν, διότι ὁ Τιβέριος ἐπέτρεψε τὴν καταδίωξιν τῶν Ἀρειανῶν, θέλων νὰ καταστείλῃ στάσιν ἐκραγεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνεκα τῆς προσωρινῆς προσχωρήσεως τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ αἴτημα τῶν ἀποτελούντων τὸ σῶμα τῶν φοιδεράτων Ἀρειανῶν Γότθων, οἵτινες εἶχον ζητήσει τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἵδρυσιν ἐκκλησίας τοῦ ἰδίου αὐτῶν δόγματος.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐπελθόντος τῇ 14 Αὐγούστου 582, ὁ Τιβέριος ἔδωκεν εἰς τὸν Μαυρίκιον, ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψει ἐκ τῆς Περσίας, τὴν πρεσβυτέραν τῶν δύο αὐτοῦ θυγατέρων Κωνσταντῖναν, καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν διάδοχον τοῦ θρόνου. Ὁ μελλοθάνατος αὐτοκράτωρ, προσφωνῶν κατὰ τὴν στέψιν τοῦ γαμβροῦ ὡς καίσαρος τοὺς συνηγμένους συγκλητικοὺς καὶ ἀξιωματικοὺς τοῦ κράτους, ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ διαδόχου ἔσται τὸ λαμπρότατον ἑαυτοῦ ἐπιτάφιον μνημεῖον. Ἀλλ' ἡ βασιλεία τοῦ Μαυρικίου, ὅστις διὰ τῶν ἐν Περσίᾳ πρὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνόδου κατορθωμάτων αὐτοῦ λαμπρὸν ἐφαίνετο προοιωνιζόμενος μέλλον, μόνον μέχρι τινὸς ἐδικαίωσε τὴν πρόρρησιν τοῦ πενθεροῦ.

Ἀλλὰ δὲν πταίει αὐτὸς ὁ Μαυρίκιος, ὅστις εἶχεν ἀρετὰς ἀξίας λόγου οὐ μόνον στρατηγικάς, ἀλλὰ καὶ πολιτικάς. Δικαίως ἐπαινεῖται αὐτοῦ ἡ σώφρων ἐπιείκεια καὶ ἡ ἀγχίνοια, μεθ' ὧν ἀρετῶν συνεδέετο πείσμων αὐτογνωμοσύνη· συνετῶς δὲ φερόμενος ἀπετίναξε τὴν μισαλλόδοξον πολιτείαν τῶν δύο αὐτοῦ προκατόχων. Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἦσαν δύσκολοι, καὶ αἱ ἀρεταὶ τοῦ Μαυρικίου αὗται δὲν ἤρκεσαν, ὅπως δι' αὐτῶν ἀποκρουσθῶσιν ἀπὸ τοῦ κράτους κακά, ὧν ἡ ῥίζα ζητητέα ἐν τοῖς χρόνοις

τῆς ἀνισχύρου βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Τιβερίου. Ἐξωτερικῶς μὲν παρέλαβε παρὰ τῶν προκατόχων αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν μακρῶν πολέμων πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄβαρας, οἵτινες, διεξαγόμενοι ὡς τὸ πλεῖστον ὑπὸ στρατηγῶν ὄχι πάντων ὁμοίων πρὸς τὸν βασιλέα ὡς πρὸς τὴν γενναιότητα καὶ τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν, δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε εὐτυχεῖς. Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ θέλων νὰ ἐπανορθώσῃ διὰ παντὸς τρόπου τὰ ἀπὸ Τιβερίου ἰδίως σεσαλευμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ νὰ ὑποκαταστήσῃ εἰς τὴν σπατάλην τὴν τάξιν καὶ τὴν φειδωλίαν, ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ ἀδίκως τὴν κατηγορίαν πλεονεκτικῆς φιλοχρηματίας, καὶ ἀντὶ νὰ προκαλέσῃ εὐλογίας, ὡς ἔδει, κατέστη μισητός. Ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξησεν ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπάθεια, ὅτε τῷ 599 ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδέας τῆς τηρήσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ κράτους, ἥτις συχνότερον τοῦ δέοντος εἶχε παραμεληθῇ ἐπὶ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀπέκρουσε πρότασίν τινα τῶν Ἀβάρων περὶ τῆς διὰ λύτρων ἀπολύσεως δωδεκακισχιλίων Βυζαντίνων αἰχμαλώτων, ὧν πολλοὶ ἦσαν ἀνάξιοι σωτηρίας αὐτόμολοι. Οὕτω δ' ὀσημέραι κορυφουμένου τοῦ μίσους, ἀφηνιάσαντα τὰ κατ' αὐτοῦ πάθη ἤγαγον τέλος εἰς τὴν μοιραίαν ἐκείνην στάσιν, ἣν θὰ ἴδωμεν ἐπιφέρουσαν τῷ 602 τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς του καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ τε καὶ παντὸς τοῦ οἴκου του.

γ΄

Οἱ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμοι (572-591).

Αἱ μεμψιμοιρίαι, αἵτινες ἠκούσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῇ κατὰ τὸ ἔτος 562 μεταξὺ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ Χοσρόου συνομολογηθείσῃ εἰρήνῃ, ἀπεδείκνυον, ὅτι ἡ διάρκεια αὐτῆς πᾶν ἄλλο ἠδύνατο νὰ εἶνε ἢ πεντηκονταετής, ὡς ὥριζον αἱ συνθῆκαι. Πολλὰ αἴτια συνέρρεον εἰς διάρρηξιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν εἰρηνικῶν σχέσεων, ἐπιρρωνύοντα τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰουστίνου, μὴ ἀποδεχομένου τὴν πολιτείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις διὰ πληρωμῆς φόρων πρὸς τοὺς πολεμίους ἐζήτει νἀποφύγῃ μεγαλειτέρους κινδύνους. Πρεσβεῖαι τῶν Ὁμηριτῶν, τῶν ἐν Περσαρμενίᾳ καταδιωκομένων Χριστιανῶν, τῶν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας Τούρκων, οἵτινες προέτεινον εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀποκρουσθεῖσαν σύμπραξιν αὐτῶν ἐν τῇ διαδόσει τῆς μεταξουργικῆς βιομηχανίας, εἶχον ἤδη μεγάλως κλονήσει τὸν Ἰουστῖνον, ὅτ' ἐπέ-

στη τέλος τὸ ἔτος 572, καθ' ὃ ἔμελλε νὰ πληρωθῇ εἰς τοὺς Πέρσας ἡ δευτέρα δεκαετὴς δόσις τῶν μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ Χοσρόου συμπεφωνημένων ἐτησίων φόρων. Ἀλλ' ὁ Ἰουστῖνος ἠρνήθη τὴν πληρωμήν, ἡ δὲ ἄρνησις αὐτοῦ ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ὅστις ἀπὸ ἐτῶν ἤδη εἶχε καταστῇ σχεδὸν ἀναπόφευκτος.

Ὁ Ἰουστῖνος, ἐλπίζων ἴσως, ὅτι τὸ γῆρας τοῦ Χοσρόου ἔμελλε νὰ παρακωλύσῃ τὴν δραστηρίαν αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἠπατᾶτο, ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Περσῶν κατ' αὐτὸ ἤδη τὸ 573. Ἀληθῶς ὁ μὲν στρατηγὸς ὃν ἀπέστειλεν ὁ Ἰουστῖνος ἐπὶ τοὺς Πέρσας, ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Μαρκιανός, μικρά τινα μόνον κατώρθωσε, δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ κυριεύσῃ τὴν Νίσιβιν ἣν ἐπολιόρκησεν. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Πέρσαι ὑπὸ μὲν τὸν στρατηγὸν Ἀδαρμάνην ἠδυνήθησαν τῆς τε πόλεως ταύτης τὴν πολιορκίαν νὰ λύσωσι καὶ, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Συρίαν, νὰ προξενήσωσιν εἰς τὴν ἕνεκα μακρᾶς ἡσυχίας ἀπαράσκευον ταύτην χώραν μεγίστας ζημίας καὶ ἀπαγάγωσιν ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Περσίαν ἄπειρον πλῆθος αἰχμαλώτων, ὑπ' αὐτὸν δὲ τὸν Χοσρόην πολιορκήσαντες τὸ Δάρας ἐκυρίευσαν τὸ περιμάχητον τοῦτο ἔρυμα μετὰ πολιορκίαν ἓξ μηνῶν.

Ἕνεκα δὲ τῶν τοιούτων ἀτυχημάτων, πρὸς ἃ παραλλήλως ἔβαινον αἱ μετὰ τῶν Ἀβάρων περιπλοκαί, ἀνεκλήθη μὲν ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ περσικοῦ πολέμου ὁ Μαρκιανός, ἔπεισε δ' ἡ Σοφία τὸν παραφρονήσαντα Ἰουστῖνον νὰ προσλάβῃ συνάρχοντα τὸν Τιβέριον. Καὶ ὡμολογήθη μὲν βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Τιβερίου ὡς καίσαρος ἀνακωχὴ καὶ ἔπειτα (575) τριετὴς εἰρήνη, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον, ὅτι αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὴν Περσαρμενίαν, ὅπου καὶ ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος. Καὶ τῷ μὲν 576 μετ' ἀμφιρρόπους τινὰς ἀγῶνας ὁ Χοσρόης ἠδυνήθη μὲν νὰ καταστρέψῃ δύο τῶν βυζαντιακῶν πόλεων τῆς Ἀρμενίας, τὴν Σεβαστὴν καὶ τὴν Μελιτηνήν, ἀλλ' ὑπέστη δὶς μεγάλας ἥττας ὑπὸ τοῦ κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντος Ἰουστινιανοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Γερμανοῦ καὶ ὁμωνύμου ἀνεψιοῦ τοῦ μεγάλου νομοθέτου. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (577) ὁ στρατηγὸς τοῦ Χοσρόου Ταμχοσρὼ ἐνίκησεν ἐπιφανῶς τὸν Ἰουστινιανόν, καίπερ ἀντιτάξας εἰς αὐτὸν στρατιὰν πολὺ μικροτέραν. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἧττα τῶν Βυζαντίνων, ὥστε εἰς τριακοντακισχιλίους ἀνῆλθον, καθ' ἃ λέγεται, οἱ πεσόντες.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς δεινῆς ταύτης ἥττης ὁ Τιβέριος ἀνεκάλεσε τὸν Ἰουστινιανόν, καὶ ἔστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ὡς ἀρχιστράτηγον τὸν ἐκ Καππαδοκίας κόμιτα τῶν ἐξκουβίτων Μαυρίκιον, ὅστις, διακριθεὶς ἐν

τῷ πολέμῳ, ἀνῆλθεν ἔπειτα, ὡς εἴδομεν, ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἀληθῶς ὁ Μαυρίκιος δὲν ἦτο τυχαῖος στρατηγός, ὡς ἀποδεικνύουσιν οὐ μόνον αἱ νῖκαι αὐτοῦ κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ συνταχθεῖσα στρατηγικὴ συγγραφή. Ὁ Μαυρίκιος λοιπὸν ἀνώρθωσε μὲν τὸ ἠθικὸν τῆς στρατιᾶς, ἣν ἐφρόντισε νὰ καταρτίσῃ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐξ ἰδίων ἑαυτοῦ συμπολιτῶν, εἰσήγαγε δὲ κανόνας τελειοτέρας πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰντεπεξέλθῃ νικηφόρος πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐν ᾧ δ' οἱ στρατηγοὶ τῶν πολεμίων Μεβώδης, Σαπώης καὶ Ταμχοσρὼ, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἥττης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶχον ἤδη διαβῆ τὰ περσικὰ σύνορα καὶ ἐδήουν ἤδη τὰς περικειμένας ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας, ὁ Μαυρίκιος εἰσήλασε καὶ αὐτὸς μετὰ θάρρους εἰς τὸ περσικὸν ἔδαφος, καὶ, εὑρίσκων τὴν Περσαρμενίαν ἐστερημένην στρατιωτῶν, ἐπήνεγκεν εἰς τὴν χώραν ταύτην καταστροφὴν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην ἣν εἶχον ἐπιφέρει οἱ Πέρσαι τῷ 573 εἰς τὴν Συρίαν. Ὑπὸ τὴν σθεναρὰν τοῦ Μαυρικίου ἀρχηγίαν ἡ βυζαντιακὴ στρατιὰ κατέλαβε τὴν Ἀρζανηνὴν, προεχώρησεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσε τὰ Σίγγαρα καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν Κορδυηνὴν, τὸ σημερινὸν Κουρδιστὰν, ὅπερ δὲν εἶχε πατήσει ποὺς Ῥωμαίου ἢ Βυζαντίνου στρατιώτου ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ (363). Αὐτὸς ὁ Χοσρόης, ὅστις ἔτυχε διατρίβων ἐν τῇ Κορδυηνῇ, ἰδὼν τὰς φλόγας τῶν ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς στρατιᾶς πυρπολουμένων χωρίων, ἔφυγε μὲν ἐκ τῆς χώρας, ἐσκέπτετο δὲ ἤδη βεβαίως περὶ εἰρήνης, ὅτε κατέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος τὸ ἔαρ τοῦ 579 ὀλίγους μόνον μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστίνου.

Ἀλλ' ἡ ἐπ' ἀμφοτέρους τοὺς θρόνους, τόν τε βυζαντιακὸν καὶ τὸν περσικὸν, ἀνάβασις νέων ἡγεμόνων δὲν μετέβαλε τὰ πράγματα. Ὁ νέος τῶν Περσῶν βασιλεὺς Ὁρμίσδας ὁ Δ', ὁ πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ Χοσρόου, ὃν οἱ Βυζαντῖνοι συγγραφεῖς ἐξεικονίζουσι διὰ μελανῶν χρωμάτων ὡς ὠμότατον καὶ ἀνοσιουργὸν, ἀπέκρουσε τὴν ὑπὸ τοῦ Τιβερίου προταθεῖσαν εἰρήνην. Οὕτω δ' ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος, καθ' ὃν οἱ Βυζαντῖνοι, ἅτε ἀπαλλαγέντες

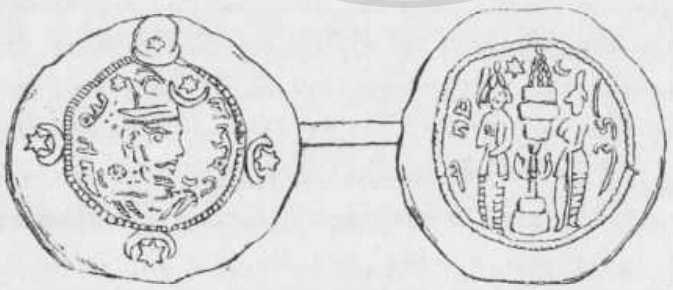

ΝΟΜΙΣΜΑ ΟΡΜΙΣΔΑ Δ'

μὲν ἀπὸ τῶν Ἀβάρων διὰ πληρωμῆς χρημάτων, στρατηγούμενοι δ' ἐν Περσίᾳ ὑπὸ τοῦ γενναίου Μαυρικίου, προέβαινον ὡς τὸ πλεῖστον νικῶντες. Τέλος δ' ἐνίκησε λαμπρῶς ὁ Μαυρίκιος τῷ 581 παρὰ τὴν πόλιν τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ὀσροηνῆς Κωνσταντῖναν, ἣν ἐπειρᾶτο νὰ κυριεύσῃ ὁ Ταμχοσρὼ, εἰσβαλὼν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος.

Ἀλλ' ὅτε ὁ Μαυρίκιος, ἀπελθὼν μετὰ τὴν νίκην ταύτην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀνεκηρύσσετο αὐτοκράτωρ, ἀφῆκε διάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ Περσῶν στρατηγίᾳ Ἰωάννην τὸν Μυστάκωνα, ὁ ἀδέξιος οὗτος στρατηγὸς ἐπήνεγκεν ἐπανειλημμένας τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων ἥττας. Καὶ ἀντικατέστησε μὲν αὐτὸν ὁ Μαυρίκιος διὰ τοῦ ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀδελφῇ Γορδίᾳ γαμβροῦ Φιλιππικοῦ, ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐδὲν μέχρι τοῦ 586 διέπραξεν ἄξιον λόγου. Μόλις δὲ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος, τολμηρότερος γενόμενος καὶ εἰσελάσας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσοποταμίαν, ἐνίκησε τοὺς Πέρσας λαμπρῶς ἐν μεγάλῃ μάχῃ συγκροτηθείσῃ κατὰ τὸ πεδίον τὸ καλούμενον Σολάχων. Ἀξιομνημόνευτος δ' εἶνε κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἡ χρῆσις τῆς λεγομένης ἀχειροποιήτου εἰκόνος τοῦ Σωτῆρος, μεθ' ἧς ὁ Φιλιππικὸς διατρέχων τὰς τάξεις τῶν ἰδίων στρατιωτῶν μετέδωκεν εἰς αὐτὰς θεῖον ἐνθουσιασμόν. Ἐπ' ἴσης δ' ἄξιον σημειώσεως εἶνε, ὅτι τῆς μάχης μετέσχεν ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Φιλιππικοῦ Ἡράκλειος ὁ πατὴρ τοῦ ἔπειτα γενομένου ὁμωνύμου αὐτοκράτορος. Μετὰ δὲ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ἀναθαρρήσας ὁ Φιλιππικὸς προέβη εἰς τὰ ἐνδότερα, καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ἀρζαννηνήν. Ἀλλὰ, τῶν Περσῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτοῦ σθεναρῶς, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διωκόμενος ὑπ' αὐτῶν, εἰς τὴν ὀχυρὰν Ἀμιδαν.

Ἔκτοτε δ' ὁ Φιλιππικὸς ἀνέθηκε τὴν ἐνεργὸν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου εἰς τὸν Ἡράκλειον, ὅστις, καὶ ὅτε τὸ ἓν τρίτον τῆς στρατιᾶς ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου εἰς ἄλλους στρατηγοὺς, προέβαινε μαχόμενος ἐπιτυχῶς. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μαυρίκιος ἔστειλε τὸ ἔαρ τοῦ 586 εἰς τὴν Περσίαν τὸν Πρίσκον ὡς διάδοχον τοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιστρέψαντος Φιλιππικοῦ, ἡ ἔπαρσις τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου καὶ ἡ ἀγγελία περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐλαττώσεως τῆς μισθοφορᾶς τῶν στρατιωτῶν μετέβαλον ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τὰ πράγματα. Μετὰ πολλοῦ κόπου ἠδυνήθη τέλος ὁ Μαυρίκιος νὰ παύσῃ τὴν στάσιν τῆς ἐν Περσίᾳ βυζαντιακῆς στρατιᾶς, ἀντικαταστήσας τὸν Πρίσκον διὰ τοῦ Φιλιππικοῦ. Ἀλλ' οὔτε τούτου ἡ παρὰ τὴν Μαρτυρόπολιν νίκη (588), οὔτε ἡ παρὰ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κομμεντιόλου καὶ

τοῦ Ἡρακλείου μεγάλη παρὰ τὴν Νίσιβιν ἥττα τῶν Περσῶν (589) ἐφαίνοντο ἀρκοῦσαι, ὅπως οἱ Πέρσαι καταθέσωσι τὰ ὅπλα, ἅτε μεγάλας μὲν ἔχοντες δυνάμεις, συγκρατούμενοι δὲ δι' ἐπιτυχιῶν ἀντιρρόπων πρὸς τὰς νίκας τῶν Βυζαντίνων. Τὸ ποθητὸν τέλος τοῦ μακροῦ πολέμου ἴσως θὰ ἤργει ἐπὶ πολὺ νὰ ἐπέλθῃ, ἂν μὴ συνέβαινον ἐν αὐτῇ τῇ Περσίᾳ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι, διασαλεύσασαι αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ κράτους τῶν Σασανιδῶν.

Μεγάλη τῶν Τούρκων ἐπιδρομὴ εἰς τὰ βόρεια τοῦ περσικοῦ κράτους ἠνάγκασε τὸν βασιλέα Ὁρμίσδαν νὰ στείλῃ κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν Βαραράμ, ὅστις καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἀλλ' ἔπειτα, πεμφθεὶς εἰς τὴν Κολχίδα, ἡττήθη ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων δὶς ἐν Ἀλβανίᾳ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀράξην. Παυθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ὁρμίσδα, ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ· φονευθέντος δὲ τοῦ βασιλέως τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 590, κατέλαβε τὸν περσικὸν θρόνον ὁ ἀποστάτης στρατηγός. Τότε δ' ὁ υἱὸς τοῦ θανόντος Ὁρμίσδα Χοσρόης, φυγὼν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος, ἐμήνυσε πρὸς τὸν Μαυρίκιον, ζητῶν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ πρὸς ἐγκατάστασιν ἑαυτοῦ ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ θρόνου. Ἀποδεχθέντος δὲ τοῦ Χοσρόου τοὺς ὑποβαλλομένους εἰς αὐτὸν ὅρους τῆς ὑποστηρίξεως, καθ' οὓς οἱ Πέρσαι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους τὴν Περσαρμενίαν καὶ τὰ ἀνατολικὰ τῆς Μεσοποταμίας καὶ νὰ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὸ Δάρας καὶ τὴν Μαρτυρόπολιν, ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιὰ ἐβοήθησε τὸν Χοσρόην. Οὗτος δὲ διὰ δύο μεγάλων νικῶν κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν Βαραράμ, ζητήσαντα ἄσυλον παρὰ τοῖς Τούρκοις, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κτησιφῶντα ὡς βασιλεὺς τῷ 591. Ἡ δ' ἀνάβασις αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον συνεπέφερε τὸ τέλος τοῦ εἰκοσαετοῦς πρὸς τοὺς Βυζαντίνους πολέμου.

δ'

Ἄβαρες καὶ Σλάβοι.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἐπάλαιε τὸν τελευταῖον πρὸς τὸ γερμανικὸν στοιχεῖον ἀγῶνα ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας, νέον ἔθνος ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ὁρμώμενον καὶ ὅλως ξένον πρὸς τοὺς Ἀρίους, εἰς οὓς ἀνῆκον καὶ οἱ τέλος ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καταβληθέντες Γερμανοί, ἤρχισεν ἀπὸ τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς χερσονήσου τοῦ

Αἵμου χωρῶν, εἰς ἃς εἶχεν ἐγκατασταθῆ, ἀπειλοῦν τὸ κράτος, ὅπερ ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν σχεδὸν διαρκῆ ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα. Ἦτο δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο τὸ τῶν Ἀβάρων.

Οἱ Ἄβαρες ἦσαν ἔθνος τουρανικῆς καταγωγῆς, καὶ δὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συγγενεῖς πρὸς τοὺς Οὔννους τοὺς περὶ τὸν Ἀττίλαν. Οἰκοῦντες δὲ τὸ πρῶτον ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Σιβηρίας καὶ ὑπήκοοι ὄντες τῶν Τούρκων, ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν, καὶ, φυγόντες ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐτράπησαν πρὸς δυσμάς. Εἰσελάσαντες δ' εἰς τὴν Εὐρώπην, μεσοῦντος τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, προσέβαλον τὰ διάφορα μεταξὺ τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Τανάϊδος ἐγκαθιδρυμένα φῦλα τῶν Οὔννων, ἔπειτα δὲ τοὺς Ἄντας, φῦλον σλαβικόν, οἰκοῦν παρὰ τὸν Εὔξεινον πόντον, καὶ κατέλαβον τὰς χώρας αὐτῶν. Οὕτω δὲ, πλησιάζοντες πρὸς τὸν Δούναβιν, καθίσταντο ἤδη ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς Βυζαντίνους, διὸ ὁ Ἰουστινιανὸς, πειθόμενος εἰς τὰς πρεσβείας αὐτῶν, ἐδέχθη νὰ παρέχῃ αὐτοῖς δῶρα, οὐ μόνον οὕτως αὐτοὺς ἐκείνους περιστέλλων, ἀλλὰ καὶ μεταχειριζόμενος αὐτοὺς πρὸς παράλυσιν τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως οὐννικῶν καὶ σλαβικῶν φύλων. Ἀλλ' ἤδη βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ διελύθη ἡ μεταξὺ Βυζαντίνων καὶ Ἀβάρων φιλία, ἡ δὲ σύγκρουσις ἀπέβη μεγαλειτέρα ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου, διαρρήδην ἀποκρούσαντος τὰς περὶ αὐξήσεως τοῦ εἰς αὐτοὺς παρεχομένου φόρου προτάσεις τῶν σταλέντων παρ' αὐτῶν πρέσβεων. Ἐπέμεινε δ' ὁ Ἰουστῖνος εἰς τὴν ἀγέρωχον αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἄβαρας πολιτείαν καὶ ὅτε οὗτοι, καταλαβόντες τὰς ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν καὶ τοῦ γοτθικοῦ λαοῦ τῶν Γηπαίδων πρότερον κατεχομένας χώρας, ἔγειναν κύριοι τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν, Μοραβίαν καὶ Βοημίαν χωρῶν καὶ ἀπέκτησαν δύναμιν πολὺ ἀνωτέραν τῆς προτέρας. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ οἱ Ἄβαρες ἀπῄτουν μὲν τὸν φόρον τὸν πρότερον διδόμενον εἰς τοὺς Κοτριγούρους καὶ Οὐτριγούρους Οὔννους, οὓς ἤδη εἶχον ὑποτάξει, ἐπωφθαλμίων δὲ τὴν κατάληψιν τοῦ ὀχυροῦ Σιρμίου, κειμένου παρὰ τὴν σημερινὴν Μιτροβίτσαν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως.

Ἀλλ' οἱ Ἄβαρες, βλέποντες, ὅτι τὸ Σίρμιον ὑπερησπίζετο ὑπὸ φρουρᾶς ἀξιομάχου, τεταγμένης ὑπὸ τὸν γενναῖον Βῶνον, ἀπέφυγον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ προσβάλωσιν αὐτὸ, καὶ ἐτράπησαν εἰς τὴν δῄωσιν τῆς Δαλματίας. Ὅτε δὲ, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ὁ Τιβέριος, ἠττήθη ὑπ' αὐτῶν, οἱ Βυζαντῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθωσι τῷ 570 εἰς συνθηκολογίαν πρὸς αὐτοὺς, πληρώσαντες ὀγδοήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομι-

σμάτων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς ἓν ἑκατομμύριον καὶ τριακοσίας χιλιάδας δραχμῶν, ποσὸν ὅπερ ἐκανονίσθη τῷ 574 ὡς ἐτήσιος πρὸς τοὺς Ἄβαρας φόρος τῶν Βυζαντίνων μετὰ νέαν τοῦ Τιβερίου ἦτταν. Τότε δὲ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία, ἀπαλλαγεῖσα πρὸς ὥραν τῶν Ἀβάρων, ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ ὅλην αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, ὅτε νέος παρέστη κίνδυνος ἐξ ἄλλου ἔθνους, ἐπιδραμόντος εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως βυζαντιακὰς χώρας. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι.

Εἴδομεν ἤδη τοὺς Σλάβους, παροδικῶς ἐπιφαινομένους τὸ πρῶτον ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, ἰδίως παρουσιαζομένους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, ὅτε ἀναφέρεται πρώτη τις σλαβικὴ ἐπιδρομὴ εἰς Θρᾴκην τῷ 493. Ἐπαναλαμβανόμεναι δὲ τοιαῦται ἐπιδρομαὶ ἠνάγκασαν, ὡς εἴδομεν, τὸν Ἀναστάσιον νὰ προβῇ εἰς τὴν κτίσιν τοῦ μακροῦ τείχους ἀπὸ τῶν Δέρκων κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ τείχους τούτου ἡ οἰκοδόμησις δὲν ἀναστέλλει τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, ὧν ἰδίας μνείας ἀξία εἶνε ἡ τελευταία τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀναστασίου, γενομένη τῷ 517 εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων οἱ Σλάβοι μετέχουσι μέχρι τινὸς μόνον, καὶ δὴ συμπαρακολουθοῦντες δίκην ὑποτελῶν τοὺς Βουλγάρους, φιλοπόλεμον τουρανικὸν φῦλον, ἐκ τῶν περὶ τὸν Βόλγαν πρώτων αὐτοῦ ἑδρῶν ἐξορμῆσαν καὶ τραπὲν ἐπὶ τὰ νοτιοδυτικά, ἐκεῖθεν δ' εἰσελαῦνον εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου βυζαντιακὰς χώρας χάριν λείας καὶ ἁρπαγῆς.

Βουλγάρων καὶ Σλάβων ἐπιδρομαὶ εἰς τὰ νοτιώτερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου γίνονται ἐπανειλημμένως καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' οὓς οἱ Σλάβοι, καίπερ ὑποτελεῖς ὄντες τῶν Βουλγάρων, ἄρχονται νὰ διαστέλλωνται σαφέστερον ἢ πρότερον. Εὑρίσκομεν δ' αὐτοὺς διῃρημένους εἰς δύο ἔθνη, τοὺς Ἄντας, προγόνους ὄντας τῶν ἔπειτα Βένδων, καὶ τοὺς Σκλαβηνούς. Ἦσαν δ' οἱ Σλάβοι ξανθότριχες καὶ γαλανόφθαλμοι, ὑψηλοὶ καὶ εὐπαγεῖς. Ἠσχολοῦντο δὲ περὶ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Καίπερ δὲ ὄντες εἰδωλολάτραι, παριστάνονται ὡς φιλόξενοι καὶ δὴ καὶ ἄδολοι, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατὸν εἰς βαρβάρους, ὧν τὴν διάνοιαν δὲν εἶχε φωτίσει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἀνώτερός τις πολιτισμός. Τὴν δὲ λιτότητα τοῦ βίου αὐτῶν μαρτυρεῖ ἡ ἁπλότης τῆς τροφῆς αὐτῶν, συνισταμένης κυρίως εἰς κέγχρον καὶ τὸ ἀπέριττον τῶν κατοικιῶν, αἵτινες ἦσαν οἰκτραὶ καλύβαι, ἐκ πλε-

γμάτων σποράδην ἐκτισμέναι καὶ μὴ συναποτελοῦσαι χωρία, ἅτε τῶν Σλάβων μὴ ἐχόντων ἐνδιαιτήματα σταθερά. Ἱδρύοντο δ' αἱ ἀπ' ἀλλήλων ἀφεστῶσαι αὗται καλύβαι ἐν τοῖς δάσεσιν ἢ παρὰ ποταμούς, τέλματα καὶ λίμνας. Ἁπλούστατοι δέ, ξυλοπαγεῖς ἦσαν καὶ οἱ ναοί, ἐν οἷς ἐλάτρευον τὸν ἀνώτατον κύριον τοῦ φωτός, τὸν ὕψιστον αὐτῶν θεὸν Σβαρώγ, ὑφ' ὃν ἦσαν τεταγμένοι διάφοροι κατώτεροι θεοὶ καὶ πνεύματα ποικίλα. Καὶ ἐν μὲν τῷ κατ' οἶκον βίῳ μεγάλη ἀνεφέρετο τιμὴ εἰς τὴν γυναῖκα, πᾶσα δὲ κτῆσις ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἧς ἀπεκλείετο μόνον ὁ κακός, διὸ καὶ συνέπιπτον αἱ ἔννοιαι τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πτωχοῦ. Πολιτικῶς δ' ἐξεταζόμενοι ἦσαν ἀφωσιωμένοι λάτραι τῆς ἀνεξαρτησίας, διὸ καὶ πολὺ ἀργὰ ἀνεπτύχθη παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς μοναρχίας καὶ συνεκρότησαν βασιλευόμενα κράτη. Καθ' οὓς δὲ χρόνους ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν βυζαντιακὸν κόσμον ἦσαν ἰδιόρρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, καὶ τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο δημοκρατικόν, ἀπετέλουν δὲ πολλὰς ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους, μόνον δ' ἐν περιπτώσει κοινῆς ἐπιχειρήσεως ἢ κοινοῦ κινδύνου ἑνουμένας πολιτικὰς ὁμάδας ἢ μᾶλλον φράτρας. Ὠνομάζοντο δ' αὗται, ὡς κατόπιν καὶ αἱ τοπικαὶ διαιρέσεις τῶν ὑπὸ τῶν Σλάβων καταληφθεισῶν χωρῶν, *ζουπανίαι*, οὕτω κληθεῖσαι ἐκ τοῦ κοινοῦ ἑκάστης αὐτῶν ἐδάφους καλουμένου *ζούπα*· εἶχε δ' ἑκάστη αὐτῶν ἀρχηγὸν τὸ πρεσβύτατον τῆς φράτρας μέλος, τὸν *ζούπανον*.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ λαός, ὅστις παρὰ τὸ ἔμφυτον αὐτῷ φιλελεύθερον πνεῦμα ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰκολουθήσῃ αὐτοὺς ἐν ταῖς πρώταις αὐτῶν ἐπιδρομαῖς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον, ἐξακολουθουσῶν τῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἰδίως μετὰ τὸ 534, ὅτ' ἐφονεύθη μαχόμενος ὁ δεξιώτατος τῶν βαρβάρων ἀντίπαλος Χιλβούδιος, ὁ Βυζαντῖνος στρατηγὸς τῆς Θράκης, οἱ Σλάβοι ἀναφέρονται ἄνευ τῶν Βουλγάρων, ὑποταχθέντων, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν πρότερον ὑποτελῶν εἰς αὐτούς. Ἐπανειλημμέναι δ' ὑπῆρξαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σλάβων, καθ' ὧν ἀντεπεξήρχετο ὁ αὐτοκράτωρ, εἴτε ἀποστέλλων εἰς αὐτοὺς στρατηγοὺς ἐπιφανεῖς, εἴτε παραλύων τὴν δύναμιν αὐτῶν διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου τῆς ὑποστηρίξεως ἄλλων βαρβάρων συγκρατούντων αὐτούς. Οὕτω δ' αἱ συνεχεῖς αὗται ἐπιδρομαὶ περιωρίζοντο εἰς προσωρινὰς δηώσεις καὶ ἦσαν συνήθως βραχυχρόνιοι, εἰ καὶ δὲν ἦσαν μικραὶ αἱ ζημίαι αἱ ἐπερχόμεναι εἰς τὰς χώρας ὅσας ἐπέτρεχον οἱ Σλάβοι. Τέλος δὲ καὶ ἡσύχασαν, ὡς φαίνεται, οἱ Σλάβοι ἐπί τινα χρόνον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 558 ἐπιδρομὴν

τῶν Κοτριγούρων Οὔννων, ἢς πιθανῶς μετέσχον καὶ σλαβικά τινα φῦλα. Οὕτω δ' οἱ Βυζαντῖνοι ἠδυνήθησαν νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐναντίον τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἐπ' ἴσης, ὡς εἴδομεν, ἡσύχασαν μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου τῷ 574 ὁμολογηθεῖσαν πρὸς τὸ Βυζάντιον συνθήκην.

Ἀλλ' αἴφνης τῷ 577 περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Σλάβοι, ἀνερχόμενοι περίπου εἰς ἑκατοντακισχιλίους, εἰσέβαλον ἐκ τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Βλαχίαν οἰκήσεων αὐτῶν εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ ἐδῄωσαν τὴν χώραν ταύτην καὶ τὰς περικειμένας ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη, μένοντες ἀνενόχλητοι ἕνεκα τῆς εἰς τὴν Περσίαν ἀπουσίας τοῦ πλείστου τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατιῶν. Πολλαὶ πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων, πολλὰ φρούρια ἐκυριεύθησαν, πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ οἱ Σλάβοι ἐνστρατοπεδεύσαντες ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ μείνωσι διαρκῶς ἐν ταῖς οἰκτρῶς δῃωθείσαις χώραις. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἰωάννης ἐθεώρησε λυσιτελὲς νὰ καλέσῃ εἰς βοήθειαν Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν περὶ τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν ἱδρυμένων Ἀβάρων. Ὁ δὲ Βαϊανός, προθύμως ἀκούσας τὸ αἴτημα τοῦ Ἰωάννου χάριν ἰδίου κέρδους, δυσαρεστηθεὶς δὲ καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ πρέσβεις ὠμότητα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σλάβων Δαυρεντίου, ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν τῷ 579, ἐκπορθῶν καὶ δῃῶν τὰς παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκήσεις αὐτῶν καὶ ἁρπάζων τὴν ὑπ' αὐτῶν συνηθροισμένην λείαν. Ἀλλὰ τὴν ἔμμεσον ταύτην πρὸς τοὺς ταλαιπωρουμένους ὑπὸ τῶν Σλάβων Βυζαντίνους βοήθειαν λαβὼν πρόφασιν ὁ Βαϊανός, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐξ αὐτῆς, ὅπως γείνῃ κύριος τοῦ Σιρμίου. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσε τῷ 581, τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου μὴ ἔχοντος τὴν δύναμιν νὰντεπεξέλθῃ διὰ πολέμου εἰς τοὺς δόλους αὐτοῦ καὶ τὰς νέας εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν ἤδη κρυφίων αὐτῶν συμμάχων, τῶν Σλάβων.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀβάρων κατάληψις τοῦ Σιρμίου, τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου παριστρίου προμαχῶνος τῶν βυζαντιακῶν χωρῶν, ἀνέῳξεν εἰς Ἄβαράς τε καὶ Σλάβους τὴν ὁδὸν νέων εἰς τὸ κράτος ἐπιδρομῶν, αἵτινες γίνονται συχνότεραι, ὀξύτεραι καὶ καταστρεπτικώτεραι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου, ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαυθαδιζομένων τῶν βαρβάρων. Ὅτε οἱ Βυζαντῖνοι ἡσύχαζον ἀπὸ τῶν Ἀβάρων, ἠναγκάζοντο νὰμύνωνται ἀπὸ τῶν Σλάβων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ἤδη ὡς τὸ πλεῖστον ὄντες τῶν Ἀβάρων, ἐξαπεστέλλοντο παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Θρᾴκην. Οὕτω

δ' ἕνεκα τῶν συνεχῶν πρὸς τοὺς Ἄβαρας καὶ Σλάβους συγκρούσεων συνείθισαν εἰς τὴν θέαν τῶν δύο τούτων ἐθνῶν, ἥτις τὸ κατ' ἀρχὰς εἶχε γεννήσει τὴν ἔκπληξιν αὐτῶν, ὅτε τὸ πρῶτον ἐγνώρισαν αὐτούς. Καὶ δὲν ἐξεπλήσσοντο μὲν πλέον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀμαξοβίων Ἀβάρων, ὡς ὅτε ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρῶτοι αὐτῶν πρέσβεις, ἔχοντες ὄπισθεν μακροτάτας τὰς κόμας δεδεμένας διὰ ταινιῶν καὶ πεπλεγμένας καὶ φέροντες ἐνδυμασίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Οὔννων. Τῶν δὲ Σλάβων, οἵτινες ἄλλως ἦσαν ἧττον ἀξιόμαχοι τῶν Οὔννων, ἐπὶ τοσοῦτον ἐγνώρισαν σὺν τῷ χρόνῳ τὸν πολεμικὸν τρόπον, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος ἐν τῷ στρατηγικῷ αὐτοῦ βιβλίῳ πολλὰς ἀναγράφει παρατηρήσεις περὶ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν συνηθειῶν καὶ πολλὰς ἐκφέρει κρίσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ πολεμῶνται.

Κατὰ τὸν στρατηγικὸν αὐτοκράτορα οἱ Σλάβοι ἀπέφευγον νὰ μάχωνται ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις, προετίμων δὲ νὰ παρασκευάζωσιν ἐνέδρας ἀπὸ ἀσφαλοῦς, κρυπτόμενοι εἰς ὄρη ἢ τέλματα, ἀφ' ὧν ἠδύναντο ἐπιτυχῶς νὰσκῶσι τὴν περὶ τὸ τοξεύειν δεινότητά των. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὅπλα των, τὰ πεφαρμακευμένα βέλη, ἦσαν ἐπιτηδειότερα εἰς τὴν ἄποθεν ἐπίθεσιν, εἰ καὶ ἦσαν ἐφωδιασμένοι μὲ πελέκεις καὶ σφύρας διὰ τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ὡς ἐπικαιρότατον δὲ χρόνον πρὸς καταπολέμησιν τῶν Σλάβων συνίστα ὁ Μαυρίκιος τὸν χειμῶνα, ὅτε τὰ δένδρα εἶνε ἄφυλλα καὶ τὰ δάση δὲν καλύπτουσι τὴν θέαν, τὰ δὲ βήματα προδίδονται ἐπὶ τῆς ἐπεστρωμένης χιόνος καὶ οἱ ποταμοί, οὓς οἱ Σλάβοι διενήχοντο δεξιώτατα, ἦσαν πεπηγμένοι.

Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς σοφὰς ταύτας παρατηρήσεις τοῦ ἐμπειροπολέμου αὐτοκράτορος, οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε εὐτυχεῖς οὔτε πρὸς τοὺς Σλάβους, οὔτε πρὸς τοὺς Ἄβαρας ἀγωνιζόμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ Ἄβαρες μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν νέας αὐτῶν ἀπαιτήσεως περὶ αὐξήσεως τοῦ παρεχομένου εἰς αὐτοὺς ἐτησίου φόρου ἐκυρίευσαν τῷ 583 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βαϊανοῦ τὴν Σιγγηδόνα, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, καὶ ἄλλας παριστρίους πόλεις, καὶ προέβησαν δηοῦντες μέχρι τῆς Ἀγχιάλου, ἀπεχώρησαν δὲ μόνον ὅτε ἔγεινε δεκτὴ ἡ ἀπαίτησις αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος παρώρμησαν εἰς εἰσβολὴν τοὺς Σλάβους, οἵτινες, εἰσελάσαντες εἰς τὴν Θράκην, προεχώρησαν πρὸς τὸ μακρὸν τεῖχος, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κομεντιόλου. Ἀλλ' οὗτος οὐδὲν κατώρθωσεν ἔπειτα κατὰ τῶν Ἀβάρων, παρασπόνδως εἰσορμησάντων εἰς τὴν

Μοισίαν καὶ καταλαβόντων πάντα τὰ παρίστρια φρούρια. Μόλις δὲ τῷ 587 προχωρήσαντας ἤδη τοὺς Ἄβαρας καὶ ἀπειλοῦντας αὐτὴν τὴν Βέρροιαν, τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπέκρουσε νικήσας παρὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν Ἰωάννης ὁ Μυστάκων, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, ὃν εἴδομεν ἀδεξίως στρατηγήσαντα τῷ 583 κατὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐπὶ τοὺς Πέρσας.

Οὐδαμῶς δὲ δεινοτέρα τῶν προγενεστέρων ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 589 ἐπιδρομὴ τῶν Σλάβων ἤ, κατ' ἄλλας πηγάς, τῶν Ἀβάρων, ἥτις κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας τῶν εἰδήσεων περιωρίσθη, ὡς καὶ αἱ πρότεραι τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαί, εἰς μόνην τὴν Θρᾴκην καὶ τὰς περικειμένας χώρας. Ἀλλ' ἐν τούτοις εἰς τὸν Βαυαρὸν Φαλλμεράϋερ, παρανοήσαντα, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοβούλως διαστρέψαντα τὰ κείμενα, ἐδόθη ἐξ αὐτῆς ἀφορμὴ νὰ ἐξενέγκῃ τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην θεωρίαν, καθ' ἣν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἱ Σλάβοι κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, ἧς καὶ ἐδέσποσαν κατ' αὐτὸν ἐπὶ ὅλα διακόσια δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη.

Ἓν καὶ μόνον εἶνε ἀναντίρρητον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο δὲν ἔπαυσαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Μαυρικίου αἱ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν εἰς τούτους ὑποτεταγμένων Σλάβων. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν περιωρίζοντο αὗται κυρίως εἰς τὴν Θρᾴκην, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ὑπῆρξαν πάντοτε ἀνίσχυρα κατ' αὐτῶν τὰ ὅπλα τῶν Βυζαντίνων. Ὁ Μαυρίκιος ἠδύνατο βεβαίως οὐ μόνον ὑπὸ θεωρητικὴν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ πολὺ στρατηγικώτερος τῶν στρατηγῶν του. Διὰ ταῦτα δέ, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἀπεφάσισε τῷ 591 νὰντεπεξέλθῃ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Βαϊανοῦ. Καὶ προεχώρησε μὲν μέχρι τῆς Ἀγχιάλου, ἀλλὰ κακοὶ οἰωνοὶ καὶ ἡ ἄφιξις περσικῆς τινος πρεσβείας ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπιστρέψῃ, οὐδ' ἀνέλαβε πλέον ἔκτοτε αὐτὸς τὴν στρατηγίαν, ἀνατιθεμένην ἐναλλὰξ εἰς διαφόρους ἄνδρας, τὸν Πρίσκον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Πέτρον, τὸν Κομεντίολον. Πολλάκις οἱ Ἄβαρες ἢ ὑπὸ τούτων ὑποκινούμενοι οἱ Σλάβοι εἰσορμῶσιν εἰς τὴν Θρᾴκην, διαβαίνοντες τὸν Δούναβιν, χρησιμεύοντα ἀντὶ ὁρίου εἰς τὰ βάρβαρα ταῦτα ἔθνη. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν δὲν εἶνε πάντοτ' ἐπιτυχεῖς. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁτὲ μὲν ὑποχωροῦσιν εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην ἀντίστασιν, ὡς τῷ 591, ὅτε οἱ Ἄβαρες ἐπέπεσον κατὰ τῆς Σιγγηδόνος, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Βυζαντῖνοι στρατηγοί, διαπεραιούμενοι διὰ τοῦ ποταμοῦ, εἰσελαύνουσιν εἰς τὴν πολεμίαν χώραν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἀπεθάρρυνον τοὺς Ἄβα-

ρας, οἵτινες, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατοντακισχιλίους, προσέβαλον τῷ 597 καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην, σωθεῖσαν, καθ' ἃ ἀναφέρει εὐλαβὴς παράδοσις, διὰ θαύματος τοῦ πολιούχου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου. Οὐχ ἧττον ἡ ἄμυνα τῶν Βυζαντίνων, καίπερ ἐπιμόνως, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπιτυχῶς

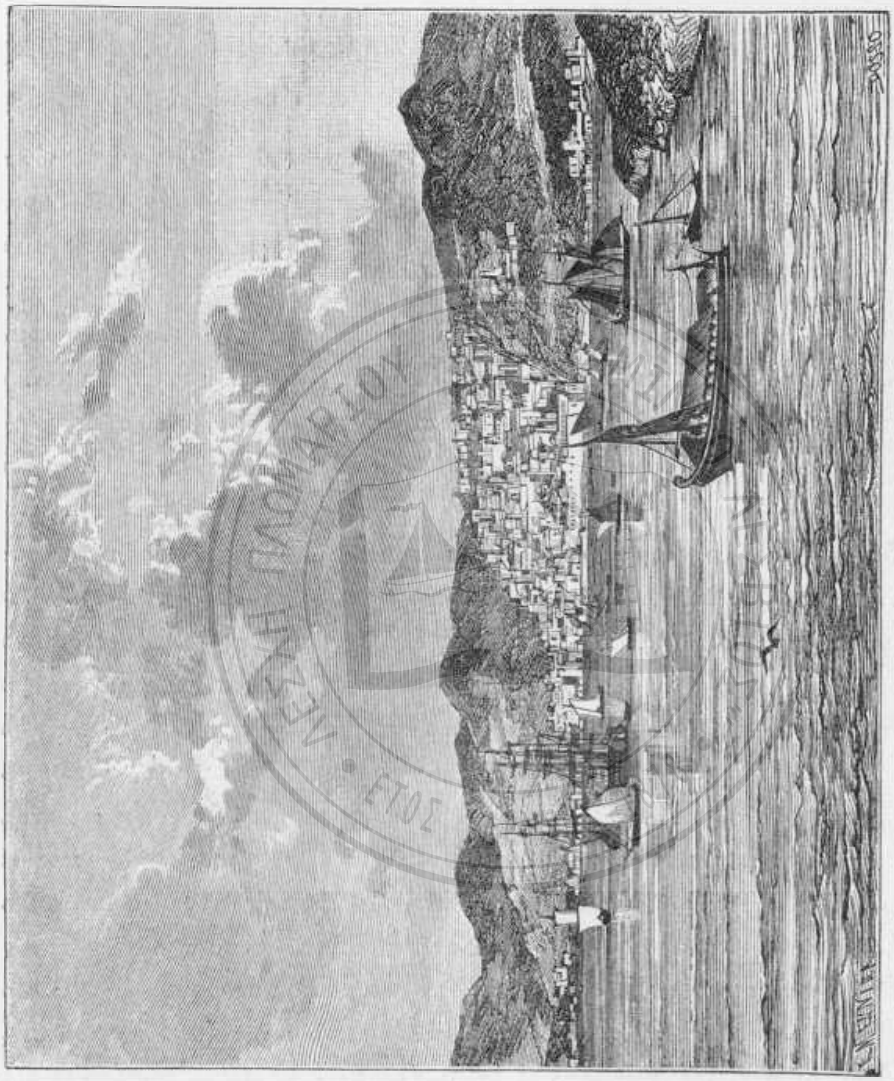

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

διεξαγομένη, δὲν ἐπήρκει ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν Θρᾴκην ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἐκ τούτων ζημίας. Προσεπῆλθε δ' εἰς ταῦτα τέλος τῷ 602, δεινώσασα τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἐν αὐτῷ τῷ πέραν τοῦ Δουνάβεως βυζαντιακῷ στρατοπέδῳ ἡ στάσις ἐκείνη τῆς ὑπὸ τῶν σκευωριῶν τοῦ Φωκᾶ ἐξερεθιζομένης στρατιᾶς ἡ προκαλέσασα τὸ

οἰκτρὸν τοῦ Μαυρικίου τέλος καὶ βυθίσασα τὸ κράτος εἰς νέα δεινὰ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ φονέως καὶ διαδόχου.

ε΄

Νέοι ἀγῶνες ἐν Ἰταλίᾳ.

Δεκατέσσαρα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ τοῦ Ναρσῆ τελείας ἐκνικήσεως τῶν Γότθων ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ δρᾶσις τοῦ πολυμηχάνου εὐνούχου δὲν εἶχε μόνον χρησιμεύσει εἰς τὴν ὁριστικὴν στερέωσιν τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἀλλὰ καὶ ἐνότητα εἶχε παράσχει εἰς τὴν βυζαντιακὴν διοίκησιν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐκλιπούσης τῆς πολυαρχίας, ἥτις εἶχεν ἐγκαταστῆ μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀνάκλησιν τοῦ Βελισαρίου. Ἀληθῶς δ' ἦτο ἀνάγκη τοιαύτης ἑνότητος, ὅπως ἀποκατασταθῇ ἐν Ἰταλίᾳ ἡ ὑπὸ τοῦ μακροῦ πολέμου σεσαλευμένη τάξις καὶ στερεωθῇ ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ κτήσει ἡ ἐξουσία τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὴν 13 Αὐγούστου 554 τὸ λεγόμενον *πραγματικὸν διάταγμα*, δι' οὗ ἤροντο μὲν αἱ καταχρήσεις καὶ αἱ ἀταξίαι αἱ λυμαινόμεναι τὴν Ἰταλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακτήσεως, εἰσήγετο δὲ τὸ νέον δίκαιον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, καταργουμένου τοῦ θεοδοσιακοῦ κώδικος τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ΄ ἰσχύοντος ἐν τῇ Δύσει. Μία τὸ ἑξῆς ἦτο, κατὰ τὰς ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία, καὶ εἷς ὤφειλε νὰ εἶνε ὁ νόμος, εἰς ὃν πάντες ὑπεῖκον. Καὶ ἦτο μὲν κυριωτάτη ἀκολουθία τῆς νέας ἐννόμου τάξεως τῶν πραγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ ὁ χωρισμὸς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἰς χεῖρας τοῦ πατρικίου Ναρσῆ συνεκεντροῦτο, καθ' ἃ φαίνεται, καὶ ἔκτακτός τις ἀρχή, ἀναγκαία μέχρι τῆς ἐντελοῦς καθησυχάσεως τῆς χώρας καὶ τῆς πλήρους διοικητικῆς ἀφομοιώσεως. Οὕτω δὲ δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον δυσχερειῶν τὸ ἔργον τοῦ πατρικίου, ὅπερ ἐξηκολούθει ἐπιτελῶν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ δεκατέσσαρα ὅλα ἔτη ἀπὸ τῆς ὁριστικῆς κατακτήσεως τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' αἴφνης τῷ 568 ἐκλείπει ὁ Ναρσῆς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου ἢ ἀποθνήσκων ἐξαπίνης ἢ ἀνακαλούμενος ἐξ Ἰταλίας, καὶ δή, ὡς ἐπιστεύετο, κατόπιν ῥήξεως πρὸς Σοφίαν τὴν σύζυγον τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἰουστίνου τοῦ Β΄. Τὸ δὲ περιεργότερον εἶνε, ὅτι παράδοσις ἥκιστα

ἀξιόπιστος ἐξεικονίζει τὸν γηραιὸν καὶ εἰς δυσμένειαν πεσόντα κατακτητὴν τῆς Ἰταλίας ὡς τὸν αἴτιον τῶν νέων κινδύνων οὓς διέτρεξεν ἀπ' ἐκείνου τοῦ ἔτους ἡ νέα βυζαντιακὴ κτῆσις, καὶ παριστάνεται ὡς δῆθεν χάριν ἐκδικήσεως καλέσας ἐπὶ τὴν βυζαντιακὴν Ἰταλίαν νέον ἐχθρὸν, τοὺς Λαγγοβάρδους.

Ἓν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ναρσῆ, τῷ 567, ἀπηλλάσσοντο οἱ Βυζαντῖνοι τῶν μακρῶν ἐνοχλήσεων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους τῶν Γηπαίδων. Οὗτοι, ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῶν οἰκήσεων κατὰ τὴν Βαλτικὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Οὐιστούλα καταβάντες κατ' ὀλίγον πρὸς νότον, ἠκολούθησαν τὸν πέμπτον αἰῶνα τοὺς Γότθους, μεθ' ὧν καὶ συνυπετάγησαν εἰς τοὺς Οὔννους. Ἀλλ' ἔπειτα, ἐλευθερωθέντες τῷ 459 ἀπ' αὐτῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ οὐννικοῦ βασιλείου, κατέλαβον τὴν Δακίαν. Καὶ ὁ μὲν Μαρκιανὸς, ἀναγνωρίσας τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐτῶν ταύτην ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως, ἀπήμυνεν ἀπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πάντα ἐκ τῶν Γηπαίδων κίνδυνον διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς χορηγίας ἐτησίου χρηματικοῦ φόρου. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως παραμείναντες Γήπαιδες μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀκολουθησάντων τὸν Θεοδώριχον εἰς τὴν Ἰταλίαν οὐ μικρὸν παρηνώχλουν τοὺς Βυζαντίνους, διὸ καὶ ἠναγκάσθη ναντιτάξῃ εἰς αὐτοὺς ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, τοὺς Λαγγοβάρδους, εἰς οὓς καὶ παρεχωρήθησαν οἰκήσεις ἐν Παννονίᾳ. Μετὰ μακροὺς δὲ τέλος ἀγῶνας οἱ Γήπαιδες ὑπὸ τὸν τελευταῖον αὐτῶν βασιλέα Κουνιμοῦνδον ἡττηθέντες ὑπετάγησαν εἰς τὸν γενναῖον τῶν Λαγγοβάρδων ἡγεμόνα Ἀλβοῖνον, καὶ ἐξέλιπον τὸ ἑξῆς ἐκ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας.

Ἦσαν δὲ καὶ οἱ Λαγγοβάρδοι, οἱ ἄλλως καὶ Λαγγίβαρδοι ἢ Λογγίβαρδοι καλούμενοι ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἔθνος ἐπ' ἴσης γερμανικὸν ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων μὲν εἰς τοὺς Οὔννους, ἐλευθερωθέντων δ' ἀπ' αὐτῶν ὡς καὶ οἱ Γήπαιδες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα. Ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτῶν καθυπόταξις τῶν Γηπαίδων, ἥτις ἐφαίνετο γινομένη ἐπὶ μεγάλῃ τῶν Βυζαντίνων ὠφελείᾳ, συνετέλεσεν εἰς αὔξησιν τῶν Λαγγοβάρδων κινδυνώδη διὰ τὸ Βυζάντιον. Καὶ ἀληθῶς εὐθὺς τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀπὸ τῆς ἥττης τοῦ Κουνιμούνδου, τῷ 568, οἱ Λαγγοβάρδοι, ἐκκινήσαντες ἐκ τῶν κατὰ τὴν Παννονίαν οἰκήσεων αὐτῶν, εἰσήλασαν ὑπὸ τὸν Ἀλβοῖνον εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Λαγγοβάρδοι, εἰσορμῶντες εἰς τὴν Ἰταλίαν, εὕρισκον τὴν βυζαν-

τιακὴν ταύτην κτῆσιν ἐν οὐ μικρᾷ ἀνωμαλίᾳ. Ὁ τὴν χώραν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ναρσῆ διοικῶν Λογγῖνος οὔτε τὴν ἀρχὴν ἀρχιστρατήγου ἦτο περιβεβλημένος, οὔτε στρατιὰν ἀξιόμαχον εἶχε πλὴν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ μονίμων ἀμυντικῶν φρουρῶν. Εὔκολος λοιπὸν ὑπῆρξε διὰ ταῦτα ἡ προέλασις τῶν Λαγγοβάρδων, ἐχόντων συμμάχους εἰκοσακισχιλίους Σάξονας καὶ ἄλλα γερμανικὰ φῦλα, ὑποστηριζομένων δὲ πιθανῶς καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τελευταίων λειψάνων τῶν Γότθων. Ἡ Βενετία μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας καὶ ἡ χώρα, ἥτις διατηρεῖ τὸ ὄνομα τῶν Λαγγοβάρδων μέχρι τῆς σήμερον, καλουμένη Λομβαρδία, ἐκυριεύθησαν εὐκόλως. Τὰ Μεδιόλανα ὑπετάγησαν ἄνευ ἀντιστάσεως, μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν αὐτῶν νικῶντες προεχώρησαν οἱ Λαγγοβάρδοι πρὸς νότον. Καὶ ὁ μὲν Ἀλβοῖνος προέβη μόνον μέχρι τῆς Τυρρηνίας, τῆς σημερινῆς Τοσκάνας, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐγενεῖς ὥρμησαν καὶ εἰς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας μέχρι Βενεουέντου καὶ Σπολέτου. Μόνον τὸ Τικῖνον, ἡ σημερινὴ Παβία, ἠδυνήθη ναντιστῇ γενναίως εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη, ἕως ἡ πόλις αὕτη κυριευθεῖσα ἔγεινε πρωτεύουσα τοῦ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ἱδρυθέντος λαγγοβαρδικοῦ κράτους. Ἐντὸς ὀλίγων καὶ μόνον ἐτῶν τὸ ἔργον τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Ναρσῆ κατεστράφη ἐπὶ τοῦ ἀναξίου διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι διετήρουν πλέον ἐν Ἰταλίᾳ μόνον τὴν Ῥάβενναν καὶ τὴν παλαιὰν ἐπαρχίαν Αἰμιλίαν, ἐπεκτεινόμενοι καὶ κατὰ τὴν λεγομένην Πεντάπολιν, ἤτοι μέχρις Ἀριμίνου πρὸς βορρᾶν καὶ Ἀγκῶνος πρὸς νότον καὶ πλὴν τούτων δεσπόζοντες τῶν δουκάτων τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ῥώμης, τῆς Καλαβρίας καὶ τοῦ Βρεττίου ὡς καὶ τινων πόλεων παραλίων.

Ὁ Ἰουστῖνος ἐθεώρησε τέλος ἀναγκαῖον νὰ κινηθῇ, ὅτε εἶδεν, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατάβασις τῶν Λαγγοβάρδων δὲν ἦτο παροδική τις ἐπιδρομή, ἀλλ' ἔφερε τὸν χαρακτῆρα ὁριστικῆς ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ χώρᾳ. Ἤδη ὁ Ἀλβοῖνος εἶχεν ἐκλίπει, φονευθεὶς τῷ 573, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἐφαίνοντο δυνάμενοι νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐπελθούσης παρὰ τοῖς Λαγγοβάρδοις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνωμαλίας. Ἀπέστειλε λοιπὸν ὁ Ἰουστῖνος τῷ 579 εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ στρατιᾶς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ γαμβρὸν, τὸν πατρίκιον καὶ κουροπαλάτην Βαδουάριον. Καὶ ἡ μὲν πολεμικὴ ἐνέργεια τοῦ Βαδουαρίου δὲν ὑπῆρξεν ἀξία λόγου, ἀπ' ἐναντίας δὲ βλέπομεν τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἡττωμένην ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἄφιξις τοῦ Βαδουαρίου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχει μεγάλην ἱστορικὴν σημασίαν, διότι οὗτος ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πι-

θανότητα ὁ πρῶτος ἐν Ἰταλίᾳ ἔξαρχος τῶν Βυζαντίνων ὁ θεὶς τὰς βάσεις τῆς ὀργανώσεως καὶ διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐξαρχάτου τῆς Ῥαβέννης.

Ἀλλ' ἐν τούτοις βαρὺς καὶ μέχρι τινὸς ἀνόνητος ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους ἀγὼν τοῦ τε Βαδουαρίου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀποθανόντα τῷ 577, πρώτων ἐξάρχων. Οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης, ὑποκειμένης μὲν καὶ αὐτῆς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ἀλλ' ἐγκαταλελειμμένης εἰς τὴν παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἱεραρχῶν ἄμυναν, ἔστελλον ἐπανειλημμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείας, ἐξαιτούμενοι βοήθειαν ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ βυζαντιακὴ βασιλεία, εὑρισκομένη εἰς διαρκεῖς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Σλάβους, ἐκ μόνης τῆς ἐναντίον τῶν Λαγγοβάρδων συμπράξεως τῶν Φράγκων ἀπεξεδέχετο τὴν καταπάλαισιν τοῦ τὸ πλεῖστον ἤδη τῆς Ἰταλίας νεμομένου ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἡ μὲν σύμπραξις τῶν Φράγκων δὲν ἐπετυγχάνετο ὡς ἔδει, οἱ δὲ Λαγγοβάρδοι ἐπὶ τοσοῦτον ὁσημέραι ἐνισχύοντο καὶ ἀπεθρασύνοντο, ὥστ' ἐπολιόρκησαν μὲν καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην, εἰ καὶ ἀνεπιτυχῶς, τοὺς δὲ Βυζαντίνους περιέστησαν εἰς τοιαύτην στενοχωρίαν, ὥστε οὐδ' αὐτὰς τὰς πόλεις, αἵτινες ἀπέμενον αὐτοῖς ἐν Ἰταλίᾳ, ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν, ἀφ' οὗ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ αὐτὴ ἡ Κλάσις, τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥαβέννης. Τέλος δὲ τότε μόνον ἀνέθαλλόν πως οἱ Βυζαντῖνοι ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε κατωρθοῦτο ἡ σύμπραξις αὐτῶν μετά τινος δοξομανοῦς εἰς αὐτοὺς προσχωροῦντος Λαγγοβάρδου ἀρχηγοῦ, ὡς τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς ἐξαρχείας τοῦ Σμαράγδου (585-589), ὥστε νῖκαί τινες τῶν Βυζαντίνων ἤγαγον εἰς τριετῆ ἀνακωχὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Λαγγοβάρδων.

Ἔτι δὲ μᾶλλον ὠρθοπόδησαν τὰ τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ διαδόχου τοῦ Σμαράγδου (589-596). Συνετέλεσε δ' εἰς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ ἡ τῷ 591 ὁμολογηθεῖσα εἰρήνη μετὰ τῶν Περσῶν, μεθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος, ὑπὸ μόνων τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων ἐνοχλούμενος, ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ῥωμανὸς, ἐπωφελούμενος καὶ ἐκ τῆς ἀνταρσίας Λαγγοβάρδων τινῶν δουκῶν κατὰ τοῦ τότε ἐν Τικίνῳ βασιλεύοντος Ἀὐθάριδος καὶ συμπράττων μετὰ τῶν Φράγκων, ἠδυνήθη νὰνακτήσῃ τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἄνω Ἰταλίας, ἥτις ἦτο σπουδαῖον ἀπόκτημα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς μετὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀκινδύνου διὰ ξηρᾶς ἐπικοινωνίας. Ἀλλ' ἡ ὡς ἐκ τούτου παραμέλησις τῶν νοτίων τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῆς τῆς Ῥώμης ἠνάγκασε τὸν μεγαλοφυᾶ πάπαν Γρηγόριον Α'

(590-604), ἄλλως δυσηρεστημένον πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς σχισματικοὺς ἐπισκόπους τῆς ἄνω Ἰταλίας ἀνοχῆς αὐτοῦ, νὰ προσπελάσῃ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους. Εἰς τὰς ἐπιμόνους δ' αὐτοῦ ἐνεργείας πεισθεῖσα ἡ ἐν Ῥαβέννῃ βυζαντιακὴ ἀρχὴ ἐπελήφθη ἤδη τῷ 596 διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους, αἵτινες ἀπέληξαν τῷ 598 εἰς ἀνακωχὴν μέχρι τοῦ 601. Οὕτω δ' ἠδυνήθη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς εἰρήνης ὁ νέος ἔξαρχος Καλλίνικος (597-603) νὰ τραπῇ εἰς τὴν Ἰστρίαν ἐπὶ τοὺς Σλάβους, ἐν ᾧ συγχρόνως ἄλλος στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπολέμει ἐν Δαλματίᾳ κατὰ τῶν Ἀβάρων. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἐπιτυχεῖς οἱ πόλεμοι οὗτοι τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ Ἄβαρες καὶ Λαγγοβάρδοι συνεῖδον, ὅτι κοινὸν εἶχον συμφέρον νὰ συμπράξωσι κατὰ τῶν Βυζαντίνων. Οὕτω δ' ὅτε διέρρευσε τῷ 601 ὁ συνωμολογημένος χρόνος τῆς μεταξὺ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀντιπολεμουμένων ἀνακωχῆς, οἱ Βυζαντῖνοι εὑρέθησαν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀντιμέτωποι τριπλῆς συμμαχίας ἐκ Λαγγοβάρδων, Ἀβάρων καὶ Φράγκων. Τοιαύτην δ' ἔχοντες πρὸ αὐτῶν οἱ Βυζαντῖνοι ἰσχυρὰν συμμαχίαν ἐπανέπεσον ἐν Ἰταλίᾳ εἰς ἀδυναμίαν χείρονα τῆς προτέρας, ἐν ᾧ ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τολμηρᾶς ἀνταρσίας ἀνετρέπετο ὁ θρόνος τοῦ ῥέκτου καὶ φιλοπολέμου Μαυρικίου.

ς'

Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον.

Εἴδομεν τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Μέγαν οὐ μόνον ἐνεργητικῶς ἀναλαμβάνοντα τῆς Ῥώμης τὴν ἄμυναν ἀπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας ἀγῶνα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς ἀναδεικνυόμενον οἱονεὶ ἀνεξάρτητον καὶ ἰδίαν μετερχόμενον πολιτείαν ἐν αἷς ἡμέραις τὸ Βυζάντιον ἐταπείνονε τὸ μέτωπον ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ πρὸ τοῦ μαχίμου τῶν Λαγγοβάρδων ἔθνους. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος, βλέπων τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ ὑποτασσομένους τέλος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποδεικνυομένην πολιτείαν, πολὺ μᾶλλον ἔδειξε τῆς ἀκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως τὴν ἀγερωχίαν ἐπὶ ἄλλου σταδίου, τοῦ θρησκευτικοῦ.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὸν κανόνα ἐκεῖνον τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρεσβεῖα τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρό-

νου τῆς Ῥώμης ἅτε βασιλευούσης, τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο συνεπιφέρον τὴν ὑπερευδοκίμησιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς τὴν δευτέραν θέσιν ἐπεχούσης Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν εἰς τοὺς Γότθους ὑποδούλωσιν τῆς Ῥώμης. Εἴδομεν δὲ ἤδη καὶ τὴν ἐντεῦθεν μεταξὺ τῆς ρωμαϊκῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπελθοῦσαν μακρὰν ῥῆξιν, ἥτις ἔληξε μόλις τῷ 519 ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α΄. Ἐν εἰρήνῃ εἶχον διαβιώσει ἔκτοτε πλὴν μικρῶν τινων σκανδάλων αἱ δύο ἐκκλησίαι, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἔτους 587 νέα ἐδόθη διενέξεως ἀφορμή. Τοπικὴ δῆλα δὴ σύνοδος, τὸ ἔτος ἐκεῖνο συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπένειμεν εἰς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον Νηστευτὴν (582-595), ἄνδρα ἐνάρετον καὶ ἐξόχως φιλελεήμονα, τὸν τίτλον *οἰκουμενικοῦ πατριάρχου*. Τὸ ἐπίθετον ἐκεῖνο δὲν ἐνεφανίζετο ἤδη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὡς τιμῆς ἐνδεικτικὸν ἐπώνυμον, ταὐτόσημον τὸ κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν λέξιν *χριστιανικὸς*, εἶχεν ἤδη κοσμήσει τὸ ὄνομα τῶν συνόδων καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχεν ἀπονεμηθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ συνόδων ἢ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ χριστωνύμου πληρώματος εἰς πατριάρχας ἢ πάπας, ἐπισκόπους ἢ καθηγητάς. Οὐδαμῶς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πρωτοφανὲς ἢ σκανδαλῶδες τὸ κοσμητικὸν ἐπίθετον, ὅπερ προσέλαβε, διαβιβάζων εἰς τὸν πάπαν τὰ πραχθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου ἐκείνης, Ἰωάννης ὁ Νηστευτής. Ἀλλ' ὁ τότε τὸν ἀποστολικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον κατέχων Πελάγιος ὁ Β' ἀπέδωκε μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν πρόσληψιν τοῦ τίτλου ἐκείνου, ἅτε δηλοῦντος τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπερτέρου τῶν ἄλλων ἀρχιερατικῶν θρόνων πάντων, καὶ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς Ῥώμης. Φέρων λοιπὸν βαρέως τὴν κατ' αὐτὸν θρασεῖαν ἐκείνην παρὰ τοῦ Ἰωάννου ἀντιποίησιν δικαιωμάτων, ἅτινα ὤκνει νὰναγνωρίσῃ, ἀπεδοκίμασεν αὐτοβούλως τὴν σύνοδον ἐκείνην τοῦ 587, καὶ διέκοψε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποκρισαρίου αὐτοῦ πᾶσαν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν πρὸς Ἰωάννην τὸν Νηστευτήν.

Τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἔριν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης εὑρὼν ἀδιάλυτον Γρηγόριος ὁ Μέγας κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀνέλαβεν ἐρρωμένως τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος, καίπερ ἄλλως τιμῶν τὸν πατριάρχην διὰ τὰς ἀναμφισβητήτους αὐτοῦ ἀρετάς, ἃς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ ὁ συγγενὴς ἄλλως τὴν ψυχὴν καὶ μεγάθυμος τῆς Ῥώμης ἱεράρχης. Δὲν ἦτο

λοιπὸν προσωπικὴ ἡ ἔρις τῶν δύο μεγάλων, τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ἴσης τιμώντων, ἀνδρῶν, ἀλλ' ὁ ἀγὼν τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἰωάννου εἶνε νέα φάσις τοῦ μεγάλου θρησκευτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις, ἐπὶ Μαρκιανοῦ τὸ πρῶτον ἀναφανεὶς καὶ μετὰ τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος κορυφωθεὶς, κατευνασθεὶς δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α', ἀνεφαίνετο ἔκτοτε μετὰ διαλειμμάτων ὑπὸ ποικίλους ἑκάστοτε τύπους μέχρι τῆς μοιραίας ἀπ' ἀλλήλων ἀποσχίσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ τοιοῦτος δ' ἀνταγωνισμὸς μετέδωκε καὶ εἰς τὸν ἄλλως ῥέκτην μὲν, ἀλλ' εὐλαβέστατον Γρηγόριον δριμύτητα ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς ἐμπαθείας. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀσκητικὴ ἐκείνη ἀρετὴ, δι' ἣν ὁ Ἰωάννης ἠξιώθη τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Νηστευτοῦ, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ πικρίᾳ αὐτοῦ ἀξία χλευαστικῶν ὑπαινιγμῶν ὡς δῆθεν ἀντικειμένη πρὸς τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν μετριοφροσύνην. Ἐπιστέλλων δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἔγραφε· «τὰ ὀστᾶ ἡμῶν ἀπεξηράνθησαν διὰ τῆς νηστείας, τὸ δὲ πνεῦμα ἡμῶν διωγκώθη ὑπὸ ἀλαζονείας· ὑπὸ ἐνδύματα οὐτιδανὰ ἔχομεν τὴν καρδίαν πεφυσιωμένην· κοιταζόμενοι δ' ἐπὶ σποδοῦ, ἀντιπαιούμεθα μεγαλείων.»

Εἰς μάτην ὁ πολὺς Γρηγόριος ὁ Διάλογος, θέλων ναντιτάξῃ ἐπιδεικτικῶς τὴν ταπεινοφροσύνην εἰς τὴν κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κομπορρήμονα ἀλαζονείαν τοῦ κατέχοντος τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ὠνόμασεν ἑαυτὸν *δοῦλον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ*, προσλαμβάνων οὕτω τίτλον διατηρηθέντα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ ὅτε ἡ παπικὴ ἕδρα μετεβλήθη εἰς αὐλὴν, ἀξιοῦσαν καὶ ἀσκοῦσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν ἐν προφανεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης ἐπωνυμίας. Οὔτ' αἱ παραινέσεις αὐτοῦ, οὔτ' αἱ ἀπειλαὶ πρὸς τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μαυρίκιον, πρὸς τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας ἤγαγον εἰς ἀποτέλεσμα. Ἡ ἔγγραφος αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀπαίτησις περὶ καταδίκης τοῦ πατριάρχου δὲν εἰσηκούσθη, καὶ ἡ διαταγὴ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διάκονον αὐτοῦ νὰ μὴ συλλειτουργήσῃ πλέον πρὸς τὸν Νηστευτὴν, ἕως οὗτος ἀποβάλῃ τὸ ἐπώνυμον οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, δὲν ἐφόβησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδ' ἴσχυσε νὰ πείσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν.

Ἰωάννης ὁ Νηστευτὴς ἀπέθανε τῇ 2 Σεπτεμβρίου 595. Τοῦ δὲ βίου αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἐνδεικτικώτατα χαρακτηρίζει ἡ περιουσία ἣν κατέλιπε καὶ ἣν εἶχε δώσει ὡς ἐνέχυρον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, παρ' οὗ ἐδα-

νείζετο ἐπ' αὐτῇ χρήματα ὁ φιλελεήμων, ὅπως παρέχῃ αὐτὰ εἰς τοὺς πτωχούς. Συνίστατο δ' ἡ περιουσία αὕτη ὅλη εἰς ἕνα σκίμποδα ξύλινον, ἓν ῥᾶσον μάλλινον καὶ τὴν ἀπέριττον στρωμνήν, ἐφ' ἧς ἀνέπαυε τὸ ἐκ τῶν νηστειῶν κατεσκληκὸς αὐτοῦ σῶμα. Δικαίως λοιπὸν ἡ μὲν ὀρθόδοξος ἐκκλησία γεραίρει τὴν μνήμην αὐτοῦ ὡς ἁγίου κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος Γρηγόριος δὲν ὤκνησε νὰ κλίνῃ τὸ μέτωπον πρὸ τοῦ νεκροῦ, καλέσας αὐτὸν ἁγιώτατον ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν του.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νηστευτοῦ δὲν ἐπερατώθη ὁ περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ τίτλου ἀγὼν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κυριακὸς (595-606) ἐξηκολούθησε φέρων αὐτόν, καὶ οὔτε Γρηγόριος ὁ Διάλογος οὔτε τῶν διαδόχων αὐτοῦ παπῶν αἱ διαμαρτυρίαι ἐστέρησαν τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ἀνεβίβασεν αὐτὸ ἡ σύνοδος τοῦ 587 διὰ τῆς κοσμητικῆς ἐκείνης ἐπωνυμίας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ ἐμπάθεια μεθ' ἧς ἐπολέμησε τὴν τιμὴν ταύτην ἡ Ῥώμη καὶ ὁ ὁσημέραι αὔξων τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀγὼν περιῆψαν κατ' ὀλίγον εἰς τὸν τίτλον ἐκεῖνον αὐτὴν ἐκείνην τὴν σημασίαν ἣν μόλις που ἐφαίνοντο ἔχοντες ἐν νῷ οἱ παρέχοντες αὐτὸν εἰς Ἰωάννην τὸν Νηστευτήν, καὶ κατήντησε τέλος νὰ σημαίνῃ ἀληθῶς τὸν πατριάρχην τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐχούσης τὰ πρεσβεῖα ὑπὲρ τὰς ἄλλας. Καὶ ἀναφέρουσι μέν τινες συγγραφεῖς τῶν ἑσπερίων, ὅτι Φωκᾶς ὁ διάδοχος τοῦ Μαυρικίου ἔπαυσε τὴν ἔριν καὶ κατέστειλε τὴν αὐθάδειαν τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτι ὁ μετὰ τὸν Γρηγόριον ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν παπικὴν ἕδραν Βονιφάτιος ὁ Γ' ἐπέτυχε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγίου Πέτρου ὡς κεφαλῆς πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀληθεύῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅπερ οὐδεὶς τῶν Βυζαντίνων ἱστοριογράφων ἀναφέρει, δὲν ἐθεωρήθη ὅμως οὐδ' ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ δεσμεύουσα τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν καὶ ἐκκλησίαν ἡ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ φονέως τοῦ Μαυρικίου, ὅστις εἶχεν ἰδιάζοντας λόγους εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν ἐπισκοπικὴν καθέδραν τῆς Ῥώμης, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Γρηγόριος ἐχαιρέτισε τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ δι' εὐφημιῶν ἀναξίων δούλου τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, προσφωνοῦντος ἀνδροφόνον, ἔστω καὶ αὐτοκράτορα ὄντα.

Διετήρησε λοιπὸν ἔκτοτε τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἰ καὶ ἡ ἐπίσημος τοῦ τίτλου τούτου χρῆσις ἤρχισε πολὺ βραδύτερον. Ἀληθῶς

μέχρι τέλους τῶν εἰκονομαχικῶν χρόνων οἱ πατριάρχαι ἔφερον ἐπισήμως μόνον τὴν ὀνομασίαν *ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, ἔκτοτε δ' ἐκλήθησαν *ἀρχιεπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως* μέχρι τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ἀναβάντος ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1043. Ἀπὸ δ' ἐκείνου τοῦ χρόνου συμπληροῦται ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ πατριάρχου, ὅστις ἔκτοτε ἀποκαλεῖται *ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης*. Τοῦτο τοὐλάχιστον φαίνεται διδάσκουσα ἡ μελέτη τῶν περισωζομένων πατριαρχικῶν μολυβδοβούλλων.

ζ'

Ἡ πτῶσις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου.

Ὅτε ἦλθε τὸ ἔτος 602, τὸ κατὰ τοῦ Μαυρικίου ἀδικαιολόγητον μῖσος τῶν ὑπηκόων, οὗ παρηκολουθήσαμεν ἤδη τὴν γένεσιν, εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἐξακολουθούντων δὲ τῶν πρὸς τοὺς Ἄβαρας πολέμων, ὁ τότε στρατηγῶν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ διαχειμάσῃ μετὰ τῆς στρατιᾶς πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξηρέθισε τὴν στρατιάν, ἤδη δυσανασχετοῦσαν ἐπὶ ταῖς δυσχερείαις τοῦ πολέμου καὶ τῷ αὐστηρῷ τοῦ χειμῶνος. Ποικίλοι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφέροντο λόγοι παρὰ τοῖς στρατιώταις περὶ φιλαργυρίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπίτηδες δῆθεν διατάξαντος τὴν διαμονὴν ἐν τῇ δυσχειμέρῳ ἐκείνῃ χώρᾳ, ὅπως ἀναγκάσῃ τὴν στρατιὰν νὰ διατρέφηται ἐκ τῆς γῆς τῶν Σκλαβηνῶν καὶ μὴ παρέχῃ τροφὰς ἐκ τοῦ δημοσίου. Εἰς μάτην πειρᾶται ὁ Πέτρος νὰ κατευνάσῃ τοὺς ἐξηρεθισμένους στρατιώτας, οἵτινες αὐτοβούλως ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸν Δούναβιν, ἀναγκάζοντες τὸν στρατηγὸν νὰποχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς. Κατὰ τὴν πόλιν Σεκούρισκα, κειμένην ἐν τῇ Μοισίᾳ, ἐκρήγνυται τέλος ἡ στάσις ἀποτομωτάτη, ὑπὸ τὴν αὐθαδεστάτην μορφήν. Καὶ οἱ μὲν ἀξιωματικοὶ ἠναγκάσθησαν νὰποσυρθῶσι πρὸς τὸν Πέτρον, οἱ δὲ στρατιῶται, ἀποπτύοντες πάντα χαλινόν, ὕψωσαν ἐπὶ ἀσπίδος τὸν ἑκατόνταρχον Φωκᾶν, καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν ἔξαρχον.

Ἀμηχανία δεινὴ κατέλαβε τὸν Μαυρίκιον, μαθόντα τὰ γενόμενα δι' ἀγγέλου σταλέντος ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Ἀλλ' ἠθέλησε νὰ δείξῃ ἀταραξίαν, ὅτε ἤρχισε διαδιδομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ περὶ τῆς στάσεως ἀγ-

γελία, καὶ ἀνέθετε τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἐλπίδα εἰς τὴν στήριξιν τοῦ θρόνου διὰ τῶν δήμων. Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει μετὰ τῶν ἀποστατῶν πρὸς τὴν Θράκην, ἀποτόμως δ' ἀπέκρουσεν ἄπρακτον τὴν εἰς αὐτὸν σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου πρεσβείαν. Προβαίνοντες δ' οἱ ἀποστάται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ δηοῦντες τὰ περίχωρα, ἐφείδοντο μόνον τῶν γαιῶν Γερμανοῦ τοῦ πενθεροῦ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Μαυρικίου Θεοδοσίου, ὅστις ἀπό τινων ἡμερῶν εὑρίσκετο ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀσχολούμενος περὶ τὴν θήραν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάσωσις τῶν κτημάτων τοῦ Γερμανοῦ ἐγέννησεν ὑποψίας ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ συνεννοήσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποστατῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπεσταλμένοι τῆς στρατιᾶς προσέφερον εἰς τὸν Γερμανὸν τὸ στέμμα. Διὸ μετεκάλεσεν ὁ Μαυρίκιος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Γερμανόν, ὅστις μετ' οὐ πολὺ, βλέπων ἀπειλουμένην τὴν

ΘΗΡΑΤΑΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

ζωήν του, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἀλλ' ὅτε σωματοφύλακες σταλέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρεσκευάζοντο ν' ἀποσπάσωσιν ἐκ τοῦ ἀσύλου του τὸν συμπένθερον τοῦ Μαυρικίου, τὰ πλήθη συρρεύσαντα ἐξετόξευον ὕβρεις καὶ βλασφημίας ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Τῆς δὲ ταραχῆς αὐξανούσης ὁλονέν, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι, οὓς ὁ Μαυρίκιος εἶχε τάξει φύλακας τῶν τειχῶν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Φωκᾶν σπευδόντων πρὸς τὴν πόλιν, ἀφήσαντες τὴν φρουρὰν ἀνεμίχθησαν μετὰ τοῦ ἐν τῇ πόλει στασιάζοντος λαοῦ. Ἐρχομένης δὲ ἤδη τῆς νυκτὸς, ὁ θόρυβος αὐξάνει, καὶ ἡ αὐθάδεια τῶν στασιαστῶν κορυφοῦται. Ὁ δὲ ὄχλος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ θέλων νὰ προσβάλῃ ἐμμέσως αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, βάλλει πῦρ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κωνσταντίνου Λαρδῦ, συγκλητικοῦ καὶ πατρικίου ἐκ τῶν φιλτάτων εἰς τὸν Μαυρίκιον.

Ὁ Μαυρίκιος, βλέπων τότε, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον περιστὴ εἰς τὸ ἔσχατον, ἀπεδύθη μεσούσης τῆς νυκτὸς τὴν βασιλικὴν στολὴν καὶ περιεβλήθη ἔνδυμα ἰδιώτου. Εἰσελθὼν δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς, τῶν τέκνων καὶ τοῦ Λαρδῦ εἰς δρόμωνα, ἐξέπλευσεν ἀποδιδράσκων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὡς εἰ ἡ μοῖρα ἤθελε νὰ ἐπικλώσῃ εἰς τὸν ἔκπτωτον βασιλέα πάσας ὁμοῦ τὰς συμφορὰς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς φυγῆς κατέλαβον τὸν δυστυχῆ αἱ ἀλγηδόνες ἐπωδύνου ἀρθρίτιδος τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, φοβερὰ δὲ θύελλα ἐκραγεῖσα μόλις ἐπέτρεψεν εἰς τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον νὰ σωθῇ προσορμιζόμενον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Νικομηδείας. Ἐν ᾧ δὲ τῶν πάντων ἤδη ἐστερημένος ὁ Μαυρίκιος ἀπὸ μόνου τοῦ Χοσρόου, ὃν ἄλλοτε εἶχε προστατεύσει, ἀπεξεδέχετο βοήθειαν, καὶ, στείλας πρὸς τοῦτον τὸν υἱὸν Θεοδόσιον μετὰ τοῦ Λαρδῦ, ὑπεμίμνησκε τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας καὶ ἐζήτει παρ' αὐτοῦ ἔλεον, ταχέα ἔσπευδον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ πράγματα πρὸς τὴν καταστροφήν.

Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τὴν γενικὴν σύγχυσιν προσετέθη ἡ φιλοδοξία τοῦ Γερμανοῦ, ὅστις, βλέπων ἀδέσποτον τὸ στέμμα, δὲν ἀπηξίωσε νὰ τείνῃ πρὸς αὐτὸ τὰς χεῖρας. Ἀλλ' αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐναυάγησαν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τῶν Πρασίνων, οὓς μάτην ἐπειράθη νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἀποτυχὼν δ' ἔσπευσε καὶ ἐκεῖνος νὰ χαιρετίσῃ τὸν εὐτυχῆ, εἰς ὃν ἐπεφυλάσσετο ὁ θρόνος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Φωκᾶς προεχώρει ταχὺς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κληθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων, ἐξελθόντος εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἀνῆλθεν εἰς τὸ προάστειον Ἕβδομον, καὶ, καλέσας πρὸς ἑαυτὸν τὸν πατριάρχην, τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 23 Νοεμβρίου ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἕβδομον ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν δίκην θριαμβευτοῦ ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, σκορπίζων εἰς τὰ πλήθη νομίσματα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ.

Ὁ Φωκᾶς, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐφαίνετο οὐδὲν ἔχων νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ πλήθους περιπεσόντος καὶ ἐκπτώτου Μαυρικίου. Ἀλλὰ κατ' ἀπρόοπτόν τινα στάσιν τῶν Βενέτων, προκληθεῖσαν ἐξ ἀφορμῆς ὅλως ἀσημάντου κατὰ τὴν 27 Νοεμβρίου, ἡμέραν τῆς στέψεως Λεοντίας τῆς συζύγου τοῦ Φωκᾶ, ἠκούσθη αἴφνης τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρικίου, ἐπισειόμενον ὑπὸ τοῦ στασιάζοντος τῶν Βενέτων δήμου

ὡς φόβητρον εἰς τὰ ὄργανα τοῦ βασιλέως. Ἡ φωνὴ *Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανε* ἤρκεσεν ὅπως ἐξεγείρῃ τὸν Φωκᾶν. Καὶ τὴν μὲν στάσιν κατέστειλεν, ἔσπευσε δὲ ταχὺς νἀποδείξῃ ἀλυσιτελῆ διὰ τὸ μέλλον τὴν ἀπειλὴν ἐκείνην τῶν Βενέτων.

Μετ' ὀλίγον ὑπὸ στρατιωτῶν σταλέντων ἤγετο εἰς τὸν ἐν Χαλκηδόνι λιμένα τοῦ Εὐτροπίου ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτοῦ ὁ φυγὰς βασιλεὺς μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἐξετελέσθη ὑπὸ τῶν δημίων τὸ σκότιον πρόσταγμα τοῦ Φωκᾶ. Ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ἐφονεύθησαν πρὸ τοῦ Μαυρικίου οἱ παρόντες πέντε αὐτοῦ υἱοί. Εἰς μάτην δέ, συμπαθοῦσα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἠθέλησε νὰ ὑποκλέψῃ τὸν τελευταῖον, βρέφος ἀκόμη ὑπομάζιον, ἡ τροφὸς αὐτοῦ, ἀντικαθιστῶσα αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς τέκνου. Ὑπερηφάνως ἀπέκρουσεν ὁ Μαυρίκιος τὴν εὐγενῆ προσφορὰν τῆς πιστῆς αὐτοῦ δούλης, καὶ γενναιοφρόνως ὑπέστη τὸ πεπρωμένον, ἀναφωνῶν ἐφ' ἑκάστῳ φόνῳ *Δίκαιος εἶ, κύριε, καὶ εὐθεῖαι αἱ κρίσεις σου.* Τέλος δ' ἦλθεν ἡ σειρὰ αὐτοῦ τοῦ Μαυρικίου, οὗ τὸ αἷμα ἀνεμίχθη μετὰ τοῦ τῶν τέκνων.

Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου ὑπελείποντο μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι τραγῳδίαν μόνον ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Θεοδόσιος, ὃν εἴδομεν σταλέντα πρὸς τὸν Χοσρόην, πλὴν δ' αὐτοῦ ἡ βασίλισσα Κωνσταντῖνα μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς θυγατέρων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάντες ἐξέλιπον, πρῶτος μὲν ὁ Θεοδόσιος, ὃν, ἀνακληθέντα ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου βραχὺ μετὰ τὴν εἰς τὴν Περσίαν ἀναχώρησιν, συνέλαβον καὶ ἀπεκεφάλισαν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν, μετὰ δὲ τρία ἔτη, τῷ 605, ἡ Κωνσταντῖνα καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἕνεκα στάσεως ὑπὲρ αὐτῶν ὑποκινουμένης φονευθεῖσαι ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ λιμένι τῆς Χαλκηδόνος, ὅπου τελευτῶντος τοῦ 602 εἶχε σφαγῇ ὁ Μαυρίκιος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ τέλος ὑπέστησαν ὅ τε Γερμανὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λαρδὺς καὶ πάντες οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου, ἱδρύοντος οὕτω τοῦ Φωκᾶ τὸν τυραννικὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπὶ θαλάσσης αἱμάτων.

η'

Τὸ πρῶτον δημῶδες ᾆσμα τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Διηγοῦνται οἱ χρονογράφοι, ὅτι κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην νύκτα, καθ' ἣν ὁ Μαυρίκιος, βλέπων κορυφουμένην τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ

καὶ ἀπαυθαδιζομένην τὴν στάσιν, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ στέμμα καὶ τὰ βασίλεια, τὰ πλήθη ὡς ἐν παννυχίδι ἐρραψῴδουν ὑβριστικὰ ἄσματα εἰς τὸν Μαυρίκιον, ἐπισκώπτοντα συγχρόνως καὶ τὸν πατριάρχην Κυριακόν. Τῶν δ' ἀσμάτων τούτων ἐσώθη ἕν, παραφθαρὲν μὲν ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων τῶν χρονογράφων, οἵτινες ἐξέλαβον αὐτὸ ὡς πεζὸν λόγον, ἀλλὰ πρό τινων ἐτῶν ἀναγνωρισθὲν καὶ ἀποκατασταθὲν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ὁ κορυβαντιῶν τοῦ Βυζαντίου δῆμος, γελειοποιῶν τὴν ἔκτακτον τοῦ πολύπαιδος βασιλικοῦ ζεύγους γονιμότητα, τὸν μὲν γηραιὸν Μαυρίκιον παρίστανεν ἐν τῷ λοιδόρῳ ἄσματι ὡς νεαρὸν ἀλεκτόριον, τὴν δὲ ἀτυχῆ Κωνσταντῖναν ὡς τρυφερὰν δάμαλιν, τὰ δὲ τέκνα τῶν βασιλέων ἔσκωπτεν ὡς ἄφθονα μὲν δίκην σπόρων ξυλοκεράτων, λεπτοφυᾶ δ' ὡς ἐκεῖνα. Σκωπτικῶς δ' ἐπεκαλοῦντο οἱ τὰ ἐξ ἀμάξης ψάλλοντες κατὰ τοῦ βασιλέως τὴν εὐχὴν τοῦ πατριάρχου, δεόμενοι αὐτοῦ νὰ κτυπήσῃ κατακέφαλα τὸν βασιλέα, ὅπως μὴ μεγαλαυχῇ ἐπὶ τῇ παιδοποιίᾳ, καὶ ὑποσχόμενοι εἰρωνικῶς νὰ χαρίσωσιν εἰς τὸν Κυριακὸν τὸν μέγαν βοῦν, τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τὸ ἐν τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πλατείᾳ τοῦ Ταύρου ἱδρυμένον καὶ περιέχον κάμινον, ἐν ᾗ καιόμενοι ἐτιμωροῦντο οἱ κατάδικοι κακοῦργοι. *Εὗρηκε τὴν δαμαλίδα*, ἔλεγεν αὐτολεξεὶ τὸ ἆσμα,

ΑΝΗΡ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ
ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Εὗρηκε τὴν δαμαλίδα ἁπαλὴν καὶ τρυφερὰν
καὶ ὡς τὸ καινὸν ἀλεκτόριν ταύτῃ ἐπιπεπήδηκεν
καὶ ἐποίησεν παιδία ὡς τὰ ξυλοκούκουδα
καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὅλους ἐφίμωσεν.
Ἅγιέ μου, ἅγιε, φοβερὲ καὶ δυνατέ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου ἵνα μὴ ὑπεραίρηται
κἀγὼ σοὶ τὸν βοῦν τὸν μέγαν προσαγάγω εἰς εὐχήν.

Μεθ' ὅσα εἴπομεν ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ ἐντελῶς δημώδους χαρακτῆρος τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ διαβιώσεως τῆς λαϊκῆς

ποιήσεως τῶν Βυζαντίνων, δὲν θὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καθ' ἃς μετὰ πάροδον ἱκανῶν δεκαετηρίδων ἡσυχίας αἱ φατρίαι τοῦ ἱπποδρόμου ἀνακτῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σημασίαν ὀλίγον διαφέρουσαν τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀνταρσίας τοῦ Νίκα, ἀναφαίνεται μετὰ τῆς πολιτικῆς δράσεως τῶν δήμων καὶ τὸ δημῶδες ᾆσμα. Ἀληθῶς ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ, ἐξεγείρουσα καὶ πάλιν ἀχαλίνωτον τὴν ὁρμὴν τοῦ δήμου, ἧς εἶνε γέννημα καὶ δι' ἧς λήγει, συμπίπτει παραδόξως μετὰ τῆς ἠοῦς τῆς δημώδους ἡμῶν ποιήσεως. Καὶ ἐν ᾧ τὰς παραμονὰς τῆς στέψεως αὐτοῦ ἀντηχεῖ ἐν ταῖς ῥύμαις καὶ ταῖς πλατείαις τῆς βασιλευούσης τὸ ἀγοραῖον ᾆσμα ὅπερ ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τελουμένης τῆς στέψεως τῆς Λεοντίας, ἀκούεται ἐν δημώδει πάλιν φωνῇ ἔμμετρος ἡ ἀπειλὴ τῶν Βενέτων

Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανε·
μάθε τὴν ἀλήθειαν,

καὶ πάλιν μετὰ ἓξ ἔτη ἔψαλλον οἱ Πράσινοι εἰς δημώδη ἰαμβικὰ δίμετρα πρὸς τὸν εἰς δυσμένειαν πεσόντα αὐτοκράτορα

Πάλιν 'ς τὸν καῦκον ἔπιες,
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκες.

Καὶ ἁπλῆ μὲν σύμπτωσις εἶνε βεβαίως, ὅτι παρέρχονται ἔκτοτε διακόσια ὅλα ἔτη καὶ πλέον μέχρις εὕρωμεν παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἄλλο δημοτικὸν ᾆσμα, καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Μεθύσου, ἀρχομένου τοῦ ἑνάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ παρουσιάζονται τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς δημώδους μούσης δὲν φαίνεται τυχαῖον, οὐδὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἀπωλείας δημωδῶν ᾀσμάτων τυχὸν προϋπαρξάντων ἐν τῷ μεταξύ. Ἐχρειάσθη ἡ συνδρομὴ πολλῶν περιστάσεων, ὅπως ἡ δημώδης ποίησις λάβῃ ἰδιόρρυθμόν τινα τύπον καὶ γείνῃ ἐν αὐτῇ ἐλευθέρα χρῆσις εἰδικῶν λαϊκῶν ῥυθμῶν καὶ γλώσσης ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς γραφομένης ὑπὸ τῶν λογίων. Πόσον δὲ βραδεῖα εἶνε ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἡ ἀπὸ παλαιοῦ μὲν ἀρξαμένη, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν χωρήσασα, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς βραδύτητος μεθ' ἧς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἐκ τῶν περισωζομένων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέτρων, ἅτινα εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐκκλησίας, μόνον ἀντικατασταθέντος τοῦ ῥυθμικοῦ χρόνου διὰ τοῦ τόνου, ἐξέλεξε τέλος ἓν ὡς τὸ κατὰ προτίμησιν δημῶδες. Ὁ τοιοῦτος πολιτικὸς στίχος, ὁ ἐκ δεκαπέντε συλλαβῶν τετράμετρος ἰαμβικὸς καταληκτικός, μόλις που κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα φαίνεται γενόμενος κοινὸν κτῆμα τοῦ ἑλληνι-

κοῦ λαοῦ καὶ κατισχύσας τέλος οὐκ ἄνευ καταπολεμήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαϊζόντων λογίων τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις τοῦ στίχου τούτου ἡ πρώτη ἐμφάνισις εἶνε κατὰ ἓξ αἰῶνας ἀρχαιοτέρα τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν χρήσεως αὐτοῦ, ἀνερχομένη εἰς τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, ὅτε πρῶτος φαίνεται γράψας πολιτικοὺς στίχους Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Ἡ τοιαύτη ἀργοπορία περὶ τὴν πρώτην σύστασιν τῆς δημώδους ποιήσεως, πρὸς ἣν βαίνει παραλλήλως καὶ ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ λόγῳ πρώτην χρῆσιν τῆς δημώδους γλώσσης, ἥτις μόλις τὸν ἕβδομον αἰῶνα παρουσιάζεται, εἶνε δυσεξήγητος ἐκ πρώτης ἀπόψεως. Ἀπὸ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον ἤδη χρόνων εἴδομεν σχηματιζομένην καὶ διαδιδομένην τὴν *κοινὴν*, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ μεταβαλλομένη εἶχε γεννήσει ἐν ταῖς ἑλληνοφώνοις χώραις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους λαϊκήν τινα γλῶσσαν. Ἦτο δ' αὐτὴ ἀναλυτικωτέρα τῆς ἀρχαίας, εἶχε τυπικὸν ἐν πολλοῖς ἁπλούστερον ἐκείνης, ἀποβαλοῦσα πτώσεις τινάς, χρόνους καὶ ἐγκλίσεις, καὶ ἐδείκνυεν ἐπιφανῆ τάσιν πρὸς τὴν ὁμαλότητα καὶ ἀναλογίαν. Ἐν δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς ἦτο ἡ ὀσημέραι μεγαλειτέρα χρῆσις τῶν εἰς τὰ πλήθη ἀγαπητῶν ὑποκοριστικῶν, πολλῶν εἰς τοῦτο συντελεσάντων λόγων, ἐν οἷς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἔν τισι συγγενοῦς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν στωικῆς φιλοσοφίας εἰσαχθεῖσα περιφρόνησις πρὸς τὰ τοῦ κόσμου καὶ σμίκρυνσις τῶν ἐν αὐτῷ. Καὶ εἰς τὸ λεκτικὸν δὲ εἶχον ἐπέλθει τινὲς μεταβολαί, ὧν κυριωτάτη ἡ διὰ τῆς διοικήσεως, ἀπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν δικαστηρίων εἰσαγωγὴ ἱκανῶν λατινικῶν λέξεων, πολλάκις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεταπλασσομένων καὶ ἐνίοτε διὰ προσθήκης ἑλληνικῶν καταλήξεων λαμβανουσῶν ἑλληνικὸν κατὰ τὸ φαινόμενον τύπον. Διέσωζε δ' ὅμως ἡ δημώδης αὕτη γλῶσσα πολλαχοῦ διαλεκτικὸν χαρακτῆρα, καὶ διεφύλαττε πολλάκις τήν τε προφορὰν καὶ τὸ τυπικὸν τῶν ἀρχαίων διαλέκτων. Ἀλλ' εἰς τὴν φιλολογικὴν χρῆσιν καὶ μόρφωσιν τῆς δημώδους ταύτης γλώσσης ἀντέκειντο πολλὰ μέχρι τινὸς ἐμπόδια. Κυριώτατα δὲ τούτων ἦσαν ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποδοχὴ καὶ ἀναγνώρισις ὡς ἐπισήμου γλώσσης μέχρι μὲν τοῦ ἕκτου αἰῶνος τελευτῶντος τῆς λατινικῆς, ἔπειτα δὲ τῆς ἀρχαϊζούσης ἑλληνικῆς καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων χρῆσις τῆς ἀρχαίας. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτων τῶν κωλυμάτων ὑπῆρξε ποιά τις ἀναστολὴ τῆς διαπλάσεως τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἡ παρεμπόδισις τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως. Τὸ

κράτος, ἐνασμενίζον εἰς παραδόσεις ἀρχαίας, ἐπιμένει νἀπευθύνηται πρὸς τὰ πλήθη ἐν γλώσσῃ, ἣν ταῦτα ἔπαυσαν τὸ πλεῖστον ἐννοοῦντα καὶ ἥτις δεῖται ἑρμηνείας, ἡ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία ἀποβαίνει τυπικὴ τηροῦσα τἀρχαιοπαράδοτα, ὁ ἄμβων ζητεῖ νὰ ἐποικοδομήσῃ τοὺς λαοὺς χωρὶς νὰ θίγῃ τὴν καρδίαν των διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Τέλος δ' οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους χωρίζονται κατ' ὀλίγον ἀπ' αὐτοῦ, ἀποτελοῦντες ἰδιόν τινα κύκλον σοφῶν ἀρχαϊζόντων, οἵτινες ἀρκοῦνται εἰς τὴν εὐφημίαν καὶ τὸν ἀμοιβαῖον θαυμασμὸν τῶν ὀλίγων ἐννοούντων τὰ δι' ἀρχαίου ψιμυθίου πεποικιλμένα κείμενα αὐτῶν καὶ προτιμῶσι, διαβιοῦντες νοερῶς μεταξὺ τῶν νεκρῶν, νὰ γείνωσιν οἱ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἔσχατοι τῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀντὶ νὰ λαλήσωσι πρὸς τοὺς ζῶντας καὶ ἀναδειχθῶσιν οἱ πρόκριτοι λογοτέχναι τοῦ νέου χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε τὸ παράδοξον φαινόμενον νὰ μείνῃ μὲν τὸ πλεῖστον ἀκαλλιέργητος ἡ λαλουμένη γλῶσσα τοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ἐπέλθῃ δὲ χάσμα μέγα μεταξὺ τῆς δημώδους καὶ τῆς ἐκ συνθήκης ἀρχαϊζούσης, χάσμα ὅπερ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλείψωσιν οἱ αἰῶνες.

θ'

Ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ.

Πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναρριχήσεως τοῦ Φωκᾶ, ἐνόησεν ὁ βυζαντιακὸς λαὸς πόσον ἀνάξιος τοῦ Μαυρικίου ἦτο ὁ διάδοχος αὐτοῦ. Ὁ τραχὺς ἑκατόνταρχος ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες μόνον ἐν τῇ ὁρμῇ καὶ τῇ μέθῃ τῶν ἐπαναστάσεων εἶνε ἀνεκτοὶ ὡς ὄργανα καταστροφῆς καὶ καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος. Κενὸς ὢν πάσης ἀρετῆς, ἔδειξε γυμνὴν τὴν θηριώδη αὐτοῦ φύσιν, ὅτε ηὐδοκίμησεν ἡ ἀνατροπή, ἧς ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος μοχλός. Αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ἐκλεκτοῦ τῶν Βυζαντίνων πραιτωριανῶν ἐξεδήλου τὸν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένον πικρόθυμον θῆρα. Ἦτο δῆλα δὴ ὁ Φωκᾶς μέσος τὸ ἀνάστημα, τὴν δ' ἔκτακτον αὐτοῦ καὶ φόβον ἐμπνέουσαν δυσμορφίαν ἐπηύξανεν οὐλὴ ἣν ἔφερεν ἐπὶ τῆς παρειᾶς καὶ ἥτις, τοῦ ἀνδρὸς θυμουμένου, ἐμελαίνετο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πυρρόχρουν τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν μεγάλων ὀφρύων, αἵτινες ἐπεσκίαζον τὸ κεκαρμένον πρόσωπόν του. Πρὸς τὴν τοιαύτην δ' ὄψιν ἀντίστοιχος ἦτο ἡ φύσις τοῦ

ἀνδρὸς, συνενοῦντος ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς κακίας, τὸ ἀσυμπαθὲς καὶ θηριῶδες, τὸ ἀκρόχολον καὶ θρασὺ ἐν τῇ φωνῇ καὶ τοῖς τρόποις. Ὡςεὶ δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα, ἦτο ὁ Φωκᾶς θηλυμανὴς, ἀκρατοπότης, αἱμοχαρής.

Τοιοῦτον δὲ ὂν τὸ θηριῶδες καὶ φονικὸν ἐκεῖνο θρέμμα τῆς ἐπαναστάσεως ἔμελλε φυσικῶς νὰ θερίσῃ ὅ τι εἶχε σπείρει. Τὰ πάθη τῶν δήμων ἀνεβίωσαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ ἀχαλίνωτα, περὶ δὲ τὴν χήραν τοῦ Μαυρικίου καὶ τὰ ὑπολειπόμενα τῶν μελῶν τοῦ οἴκου αὐτοῦ συνετάχθη ἡ κατὰ τῆς τυραννίδος ἀντίδρασις, ἣν εἴδομεν πνιγομένην ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ εἰς τὸ αἷμα. Ἀλλ' ἡ ἀπανθρωπία τοῦ τυράννου, ἀντὶ νὰ καταστείλῃ τὰ πνεύματα, ἐξερεθίζει πρὸς νέας συνωμοσίας. Μετὰ τοὺς ἐχθροὺς γίνονται ὕποπτοι αὐτοὶ οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς. Μόλις δ' ἐφάνη ἀναπνέων ὁ Φωκᾶς διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως παντὸς τοῦ οἴκου τοῦ Μαυρικίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν τῷ 605, αἱ ὑπόνοιαι αὐτοῦ στρέφονται κατὰ τοῦ γαμβροῦ του Πρίσκου, πιθανῶς αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ στρατηγοῦ ὃν εἴδομεν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου, εἰς ὃν τῷ 607 ἔδωκεν ὁ Φωκᾶς ὡς σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Δομεντζίαν. Ἡ κατὰ τὰς μεγαλοπρεπῶς τελεσθείσας ἑορτὰς τῶν γάμων ἔκθεσις ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τῶν δήμων τῶν εἰκόνων τοῦ νέου ζεύγους μετὰ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἤρκεσεν εἰς τὸν Φωκᾶν, ὅπως πειραθῇ νὰ τιμωρήσῃ διὰ θανάτου τοὺς θρασεῖς δημάρχους τοὺς οὕτω προώρως καὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ βασιλέως τολμῶντας νὰ ὑποδείξωσι τὸν Πρίσκον ἐμμέσως ὡς συμμέτοχον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Καὶ αἱ μὲν στασιαστικαὶ ἀπειλαὶ τοῦ πλήθους ἔσωσαν τοὺς δημάρχους, ἀλλ' οὔτε ὁ Φωκᾶς ἔπαυσεν ὑποπτεύων τὸν Πρίσκον, οὔτε ὁ γαμβρὸς ἐφάνη συγχωρήσας ποτὲ τὴν ἄμετρον φιλαυτίαν τοῦ πενθεροῦ.

Ἐν μέσῳ τοιαύτης ἀνωμαλίας καὶ τοιούτου οἱονεὶ διαρκοῦς κλονισμοῦ τοῦ θρόνου τοῦ Φωκᾶ οὐδεὶς βεβαίως ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ προόδου καὶ τάξεως καὶ βελτιώσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Ἡ δ' ἐσωτερικὴ ἀταξία καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπερχομένη ἀδυναμία τοῦ κράτους, ἣν καθίστανεν αἰσθητοτέραν ἡ ἔλλειψις πάσης τοῦ Φωκᾶ διοικητικῆς καὶ διπλωματικῆς ἱκανότητος, ἐπηύξανεν, ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους. Καὶ ἐν ᾧ οἱ Ἄβαρες ἐξηκολούθουν διὰ νέων ἐπιδρομῶν δηοῦντες τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θρᾴκην, ὁ Φωκᾶς, οὗ οἱ στρατηγοὶ ἐδεικνύοντο ἀνίκανοι νὰ καταπολεμήσωσι τοὺς πολεμίους, ἠναγκάζετο ναὐξήσῃ τῷ 604 τὸν εἰς αὐτοὺς παρεχόμενον ἐτήσιον φόρον, νομίζων

ὅτι οὕτω θὰ ἠδύνατο, ἀπαλλασσόμενος τῶν Ἀβάρων, νὰντιμετωπίσῃ τὸν νέον ἀπὸ τῶν Περσῶν κίνδυνον.

Εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Μαυρίκιον, βοηθήσαντα αὐτὸν εἰς ἀνάβασιν ἐπὶ τὸν περσικὸν θρόνον, ὁ Χοσρόης ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ εὐεργέτης αὐτοῦ. Αἱ εἰρηνικαὶ δ' αὗται σχέσεις οὐκ ὀλίγον συνετέλουν εἰς τὴν ἐν Περσίᾳ ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης διὰ τῆς μετακλήσεως Βυζαντίνων καλλιτεχνῶν, ἐργαζομένων ἐν τῇ αὐλῇ

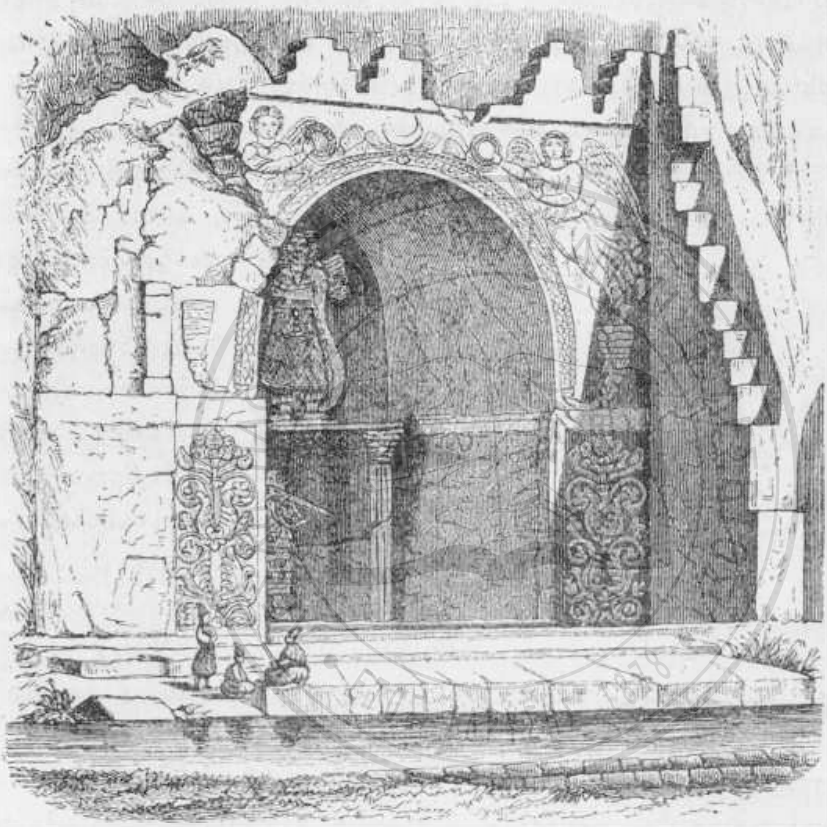

Η ΕΝ ΤΑΧΤ-Ι-ΒΟΣΤΑΝ ΑΨΙΣ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

τῶν Σασανιδῶν. Τούτων τὴν ἐπίδρασιν ἐπιφανέστατα δεικνύει σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ ὡραία ἐν Ταχτ-ι-βοστὰν ἐπὶ τοῦ Χοσρόου ἐν τῷ βράχῳ λαξευθεῖσα ἀψίς, ἣν οἱ Βυζαντῖνοι αὐτῆς καλλιτέχναι περιεκόσμησαν ἀπό τε ἰδίας δημιουργίας καὶ διὰ τῆς μιμήσεως προτύπων τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου διέκοψε τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας ἀγαθὰς σχέσεις. Ἀνὴρ οἷος ὁ Χοσρόης, προωρισμένος διὰ τῆς

στρατηγικῆς αὐτοῦ ἀξίας καὶ τῆς ἀκαταπονήτου δράσεως ναναδείξῃ τὸ νέον περσικὸν βασίλειον, δὲν ἠδύνατο νανεχθῇ ἐπὶ μακρὸν τὴν ταπεινὴν θέσιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μαυρικίου, ὅστις οἱονεὶ ἐδορυφόρει αὐτὸν, κινδυνεύοντα παρὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων. Εὐθὺς ὡς ἠσθάνθη ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Περσίᾳ, εὑρέθη δ' ἔχων ἀπέναντι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἀντὶ τοῦ φίλου καὶ εὐεργέτου τὸν φονέα αὐτοῦ, ἐθεώρησεν, ὅτι εἶχεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ὅπως ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῶν Βυζαντίνων πόλεμον. Ὡς λόγος δὲ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐχρησίμευσε δῆθεν ἡ προστασία τοῦ υἱοῦ καὶ νομίμου διαδόχου τοῦ Μαυρικίου, τοῦ Θεοδοσίου, ὃν εἴδομεν ἐν τούτοις μὴ δυνηθέντα νὰ ἐκφύγῃ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἅρπαγος τοῦ πατρικοῦ θρόνου.

Ὁ πόλεμος, ἀρξάμενος τῷ 603, δὲν ἔπαυσε καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Φωκᾶ. Ὁ Φωκᾶς, ἀνάξιος ὢν νὰ στρατηγήσῃ αὐτὸς καὶ φοβούμενος νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως μὴ σαλεύσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν ἀφ' ἑαυτοῦ κλονούμενον θρόνον, διεξῆγε τὸν πόλεμον διὰ στρατηγῶν, ὧν οὐδεὶς ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ μεγάλου τῶν Βυζαντίνων ἀντιπάλου. Οἱ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ταχθέντες ἐναντίον τοῦ Χοσρόου, ὁ Γερμανὸς, ὁ εὐνοῦχος Λεόντιος, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως Δομεντζίολος ὑπῆρξαν ὁμοίως ἀδέξιοι ἢ ἀτυχεῖς. Ὁ δὲ μόνος στρατηγὸς ὃν ἠδύναντο νὰ φοβηθῶσιν οἱ Πέρσαι, ὁ ἤδη ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου διακριθεὶς Ναρσῆς, ὁ ὁμώνυμος τοῦ εὐνούχου, τὸ μὲν πρῶτον ἀπέστη ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ, ἔπειτα δὲ, προσχωρήσας πρὸς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ περιβληθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν ἀνωτάτην κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγίαν ἐπ' ἀγαθαῖς ἐλπίσιν, ἐτιμωρήθη σκληρότατα διὰ τὴν ἀποστασίαν, κατακαυθεὶς παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἀμνηστείας ἣν εἶχε δώσει εἰς αὐτὸν ὁ Φωκᾶς. Οὕτω δ' οἱ Πέρσαι προέβαινον ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, καὶ ἐγίνοντο θρασύτεροι καθ' ἕκαστον ἔτος. Τῷ 606 κατελάμβανεν ὁ Χοσρόης τὸ Δάρας μετὰ ἐννεάμηνον πολιορκίαν. Ἡ δὲ πτῶσις τοῦ ὀχυροῦ τούτου προπυργίου ἤνοιγεν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος ἄγουσαν ὁδόν. Ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ὁ Χοσρόης εἰσήλαυνεν εἰς

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ προεχώρει νικῶν μέχρι τῆς Ἀμίδης. Τῷ δὲ 607, προβὰς ἔτι προσωτέρω καὶ διαβὰς τὸν Εὐφράτην, εἰσώρμησεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἐδήωσε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Φοινίκην, αἰχμαλωτίζων πλῆθος κατοίκων καὶ συναγείρων ἄπειρον λείαν. Κατὰ δὲ τὸ 609 ἄλλη περσικὴ στρατιὰ εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ἐδήωσε τὴν Καππαδοκίαν, ἧς ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις, ἡ Καισάρεια. Οὕτως οἱ Πέρσαι, οὐδεμίαν εὑρίσκοντες ἀντίστασιν παρὰ τῶν Βυζαντίνων, προεχώρουν ὁσημέραι προσωτέρω, λαφυραγωγοῦντες καὶ χώρας, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν εἶχον μείνει ἀπείρατοι πολέμων, καὶ ἁρπάζοντες τὸν πλοῦτον ὃν ἐπὶ αἰῶνας εἶχε συγκομίσει ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τέχνη. Ἡ Φρυγία, ἡ Γαλατία, ἡ Παφλαγονία ἔγειναν ἔρμαιον τῶν ἐπιδρομέων, καὶ αἱ περσικαὶ δηώσεις ἐπεξετάθησαν μέχρις αὐτῆς τῆς Χαλκηδόνος, ἤτοι μέχρις αὐτῶν τῶν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παραλίων, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φωκᾶ ἐξουθενωμένης βυζαντιακῆς βασιλείας.

ΑΕΤΟΣ ΔΙΚΕΦΑΛΟΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ ΕΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΙ

Ἐν ᾧ δὲ τοσοῦτον ἀπελπιστικὴ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους καὶ τοσοῦτον ἐπισφαλὴς αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Φωκᾶς οἱονεὶ τυφλώττων προσέθετε νέας ἀφορμὰς ἀνησυχιῶν καὶ κινδύνων. Παράκαιρος αὐτοῦ διαταγὴ περὶ βαπτίσεως πάντων τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πολυπληθῶν Ἰουδαίων παρώρμησε τὸν φανατικὸν τοῦτον λαὸν εἰς θυελλώδεις στάσεις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ (609). Αὗται δ' εἰς μὲν τοὺς Πέρσας παρέσχον εὐπρόσδεκτον εὐκαιρίαν νὰ εἰσελάσωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν Συρίαν, δηοῦντες καὶ καταστρέφοντες, τὸν δὲ Φωκᾶν ἐξηρέθισαν εἰς νέαν ἐπίδειξιν τῆς ἀπανθρώπου ὠμότητος αὐτοῦ καὶ τῶν ὀργάνων του (610).

Οὕτως ἡ παραλυσία εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμόν, καὶ τὸ ποταμηδὸν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ χυθὲν αἷμα ἐβόα ἐκδίκησιν. Ὁ βυζαντιακὸς

λαὸς εἶχε πληρώσει ἀκριβὰ τὴν κατὰ τοῦ Μαυρικίου ἀποστασίαν, καὶ πανταχόθεν μία ἠκούετο εὐχή, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ σωτὴρ εὑρέθη τέλος μακρὰν ἐκεῖ ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ αὐτὸν τὸ ξίφος τῶν δημίων τοῦ Φωκᾶ, ὅπερ εἶχεν ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς ἀριστεῖς τοὺς περιστοιχίζοντας τὸν θρόνον τοῦ γενναίου προκατόχου του.

ε΄

Ἡ ἀπὸ τοῦ τυράννου σωτηρία.

Ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Βυζαντῖνοι εἶχον ἀνακτήσει διὰ τοῦ Βελισαρίου τὴν Ἀφρικὴν, καταλύσαντες τὴν ἀρχὴν τῶν Βανδήλων, ἡ παλαιὰ ἐκείνη ἐπαρχία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐφάνη ἀναζῶσα ὑπὸ τὴν συνετὴν διοίκησιν τῶν παρὰ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας στελλομένων εἰς αὐτὴν ἐξάρχων, ἐχόντων τὴν ἕδραν αὐτῶν ἐν Καρχηδόνι. Καὶ μέχρι μέν τινος ἠνώχλουν τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἀφρικῇ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Μαύρων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς ὁ ἔξαρχος Γεννάδιος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου ἠδυνήθη νὰ καταλύσῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἡσύχασεν ἡ χώρα, ἥτις πολὺ μᾶλλον εἰς μεγάλην ἀνῆλθεν εὐημερίαν ἐπὶ τῆς ἐξαρχείας τοῦ πατρικίου Ἡρακλείου, ὃν εἴδομεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου διακριθέντα ἐν τῷ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ. Ἔκγονος ὢν ὁμωνύμου Ἡρακλείου, ἐκδιώξαντος τοὺς Βανδήλους ἐκ τῆς Τριπολίτιδος, ὁ Ἡράκλειος εἶχε μετὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ τρόπαια διακριθῆ ὡς διοικητὴς τῶν ἀπεράντων ἀφρικανικῶν κτήσεων, ἃς εἶχον ἀποδώσει εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος αἱ νῖκαι τοῦ Βελισαρίου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ καταδίωξις τῶν συγγενῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Μαυρικίου δὲν εἶχεν ἐπεκτείνει τὰς πλεκτάνας αὐτῆς μέχρι τῆς Ἀφρικῆς. Οὕτω δ' ὁ Ἡράκλειος ἐφαίνετο εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ τυράννου ὡς κιβωτός τις σωτηρίας, ἐπιπλέουσα τοῦ πελάγους τῆς καταστροφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πρίσκος μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐν ἔτει 607 ἐκδήλωσιν τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῶν δήμων ἀναστυλώσει τῶν εἰκόνων τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς θυγατρὸς, ἦλθε πρὸς τὸν πατρίκιον Ἡράκλειον εἰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῆς ἐνεργείας, ἥτις ἤγαγε τέλος εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος τοῦ Φωκᾶ.

Αἱ παρακελεύσεις τοῦ Πρίσκου ἔπεσον εἰς ἔδαφος γόνιμον. Ὁ νικηφόρος στρατηγὸς τοῦ Μαυρικίου ἔβλεπε μετ' ἀγανακτήσεως ἐπὶ τοῦ

θρόνου τὸν ἐξ ἑκατοντάρχων αὐτοκράτορα. Πρῶτον δὲ σημεῖον τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 609 ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαγόρευσις τοῦ ἀπόπλου τῶν πλοίων τῶν ἐξ Ἀφρικῆς φερόντων σῖτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀντεκδικούμενος δ' ὁ Φωκᾶς συνέλαβε τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ διατρίβουσαν σύζυγον τοῦ Ἡρακλείου Ἐπιφάνειαν μετὰ καὶ τῆς μνηστῆς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Εὐδοκίας καὶ ἐφυλάκισεν εἴς τινα μονήν. Ἀλλ' ὡς εἰκὸς τὸ τολμηρὸν τοῦτο διάβημα τοῦ Φωκᾶ ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὸν ἔξαρχον τῆς Ἀφρικῆς, ὅστις, παρορμώμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παρακινήσεων, ἀπεφάσισε τέλος νὰ πέμψῃ στόλον ἐναντίον τοῦ τυράννου. Ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπιχειρήσῃ εὐέλπις τὴν ἐκστρατείαν, διότι ὁ Φωκᾶς ἐπὶ τοσοῦτον ἤδη εἶχε καταστῇ μισητός, ὥστ' εὑρίσκετο ἐν φανερᾷ ῥήξει καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν δῆμον τῶν Πρασίνων, οἵτινες τέως ἦσαν οἱ ὑποστηρικταί του.

Τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς ὄντος ἤδη γηραιοῦ, ἡ διοίκησις τοῦ στόλου ἀνετέθη εἰς τὸν τριακονταπενταέτη ὁμώνυμον αὐτοῦ υἱὸν Ἡράκλειον. Ἐφαίνετο δ' ὁ στόλος ἀκατανίκητος, ἅτε συνιστάμενος ἐκ πλοίων *καστελλωμένων*, ἤτοι πυργωτῶν, ὧν ἐπέβαινον σὺν τοῖς ἄλλοις γενναῖοι Μαυριτανοί. Ἀλλ' ὁ γηραιὸς Ἡράκλειος, θέλων νὰ προβῇ ἀσφαλῶς ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φωκᾶ ἐνεργείᾳ του, δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἐξεπέμφθη δὲ πλὴν αὐτοῦ διὰ ξηρᾶς ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἱππικὴ στρατιά, ἧς ἡγεμὼν ἐτάχθη Νικήτας ὁ υἱὸς Γρηγορίου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐξάρχου. Προεκηρύχθη δ' εἰς τοὺς ἐξαποστελλομένους δύο νεαροὺς ἐξαδέλφους, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνος ὅστις προλάβῃ καὶ καταλύσῃ τὸν Φωκᾶν θἀξιωθῇ τῆς βασιλείας.

Τὸ προκηρυχθὲν ἔπαθλον τῶν μόχθων ἐκίνησε τὴν ἅμιλλαν τῶν ἐξαδέλφων, ὧν ἄνισος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁ ἀγών, τοῦθ' ὅπερ καθιστᾷ πάντως ἀπίθανον τὴν διήγησιν τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ θρόνου εἰς τὸν πρῶτον ὅστις ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ὁ μὲν Ἡράκλειος εἶχε βραχυτέραν τὴν διὰ θαλάσσης ὁδόν, ἀλλὰ κινδυνωδεστέραν, ὁ δὲ Νικήτας ἀσφαλεστέραν μέν, ἀλλὰ πολὺ μακροτέραν. Ἀλλ' εἶχον ὅμως ἀμφότεροι πεποίθησιν εἰς τὴν νεότητα αὐτῶν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανον, ὁ δ' Ἡράκλειος προσεπιτούτοις εἰς τὸ λάβαρον ὅπερ ἀνεπέτασεν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τῆς ναυαρχίδος του, τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς Θεοτόκου τὴν ἀχειροποίητον, ἣν δὲν εἶχον ζωγραφήσει χεῖρες ἀνθρώπων, ἀλλ' ἄγγελοι ἐλέγοντο καταβιβάσαντες ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Ὡς εἰκός, πρῶτος ἔφθασεν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ὁ στόλος, ὅστις, ὁρμηθεὶς εἰς τὴν Ἄβυδον, εἰσέπλευσε μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἀρχομένου τοῦ Ὀκτωβρίου 610, εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμένα τῆς Σοφίας. Πανικὸς κατέλαβε τοὺς περὶ τὸν Φωκᾶν, ὅτε εἶδον ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἐξ Ἀφρικῆς στόλον καὶ ἐπὶ τῶν ἱστῶν αὐτοῦ ἀντὶ σημαιῶν ἀνηρτημένας εἰκόνας τῆς θεομήτορος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνεφανίζετο ἐν καταλλήλῳ καιρῷ ὡς ἐλευθερωτὴς ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς θρησκείας, καθ' ἃς ἡμέρας μόλις ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε κατασταλῇ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ συνωμοσία ἀνακαλυφθεῖσα καὶ εἶχεν ἱδρυθῇ ὁ θρόνος τοῦ τρόμου ἐπὶ νεων ἀνθρωπίνων κεφαλῶν, πεσουσῶν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ δημίου. Πάντες οἱ ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἐξωρισμένοι εἶχον ἤδη ταχθῇ περὶ τὸν ἐλευθερωτὴν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας τοῦ εἰς τὴν Ἄβυδον κατάπλου αὐτοῦ. Ἔντρομος δ' ἀνέμενεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος ὃν εἶχεν ἀναλάβει, σπεύσας ἐκ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δομεντζίολος, ἐν ᾧ τοὺς μὲν ὑπερασπιστὰς τῆς βασιλείας οὐδεὶς ἐνέπνεεν ἐνθουσιασμός, ὁ δὲ γαμβρὸς τοῦ Φωκᾶ Πρίσκος συνέπραττε μετὰ τῶν ἐλευθερωτῶν, τὰ δὲ πλήθη ἀνυπομόνως ἐκαραδόκουν τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τοῦ τυράννου.

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους δὲν ἦτο δύσκολος ἡ νίκη τοῦ Ἡρακλείου. Τὴν 4 Ὀκτωβρίου, ἡμέραν Κυριακήν, ὁ υἱὸς τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς, νικήσας ἐν ναυμαχίᾳ, ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν πόλιν, τῶν ἀνθρώπων τοῦ Φωκᾶ τελείως ὑποχωρησάντων. Ἡ δὲ νίκη αὕτη τοῦ Ἡρακλείου συνεπέφερε τὴν πλήρη ἐγκατάλειψιν τοῦ Φωκᾶ. Τὴν δ' ὑστεραίαν, 5 Ὀκτωβρίου, ὁ μισητὸς τύραννος ἤγετο πρὸς τὸν Ἡράκλειον, ὅστις παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου. Εὐνόητον δ' εἶνε, ὅτι ἡ τύχη τοῦ Φωκᾶ δὲν ὑπῆρξεν ἐπιεικεστέρα τῆς σκληρᾶς ἀπανθρωπίας, μεθ' ἧς οὗτος εἶχεν ἐξολοθρεύσει τὸν οἶκον καὶ τοὺς φίλους τοῦ προκατόχου αὐτοῦ σύμπαντας, ἀλλ' ἐθανατώθη ἐν μέσῳ σκληρῶν βασάνων.

Τὴν δ' ὑστεραίαν ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον, διαδούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Στεργίου, ὁ νικηφόρος προστατευόμενος τῆς Θεοτόκου, ὑποχωροῦντος εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ παρὸν τοὐλάχιστον Πρίσκου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Φωκᾶ. Μετ' αὐτοῦ δ' ἐστέφετο, ἐλευθερουμένη ἀπὸ τῆς φυλακῆς, ἐν ᾗ κατεῖχεν αὐτὴν ὁ Φωκᾶς, ἡ μνηστὴ τοῦ Ἡρακλείου Εὐδοκία, ἀξιουμένη ἐνταὐτῷ τοῦ τε νυμφικοῦ στεφάνου καὶ τοῦ στέμματος τοῦ βασιλείου.

ΚΗ'

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ

α'

Ἡράκλειος ὁ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἡράκλειος, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀνελάμβανε παρὰ τοῦ ἐπιβάτου Φωκᾶ βαρεῖαν κληρονομίαν. Εὗρισκε τοὺς δήμους συνειθισμένους εἰς τὸ στασιάζειν, τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον πεποίθησιν καὶ ἀγάπην σεσαλευμένην, τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐν παραλυσίᾳ, ἐξωτερικῶς δὲ τὸ κράτος περιπεπλεγμένον εἰς ἐπικινδύνους ἀγῶνας πρὸς τοὺς Ἄβαρας καὶ τοὺς Πέρσας. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὲν τῆς τυραννίδος, εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην ἀνορθωτοῦ, καὶ τὴν ἀναμόρφωσιν ἐκείνην ἀναμένοντες ἀπέβλεπον θαρροῦντες οἱ Βυζαντῖνοι εἰς τὸ στιβαρὸν τέκνον τῆς Καππαδοκίας, εἰς τὸν θαλερὸν γόνον τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς.

Ὅτε μετὰ τὴν ναυτικὴν νίκην τοῦ Ἡρακλείου προσήχθη πρὸς αὐτὸν ὁ Φωκᾶς, λέγεται εἰπὼν πρὸς τὸν ἡττημένον ὁ νικητής· «οὕτως, ἄθλιε, τὴν πολιτείαν διῴκησας;»· ἐκεῖνος δ' ἀνταπήντησε «σὺ μᾶλλον κάλλιον διοικεῖν μέλλεις.» Ὁ διάλογος οὗτος, καὶ ἀληθὴς ἂν δὲν εἶνε, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων μᾶλλον πεπλασμένος, εἶνε ὅμως χαρακτηριστικὸς τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ δεικνύει τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν θλιβερῶν ἐντυπώσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τὸ μέλλον ἐπαγγελιῶν.

Ἡ ἀντίθεσις ἐφαίνετο ἐκδηλουμένη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξωτερικῇ ὄψει τῶν δύο αὐτοκρατόρων. Πρὸς τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Φωκᾶ μορφὴν ἀντέκειτο ἡ συμπαθὴς ὄψις τοῦ Ἡρακλείου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὰ κακότεχνα νομίσματα τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ ὁ ὑποτιθέμενος αὐτοῦ ἀνδριὰς ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς ἰταλικῆς πόλεως Βαρλέττας σωζόμενος δὲν παρέχουσι σαφῆ ἔννοιαν τῆς μορφῆς τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Βυ-

ζαντίου ἐξαίρουσι τὸ ἀρρενωπὸν ἅμα καὶ ἐπαγωγὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ, καὶ περιγράφουσιν αὐτὸν λευκὸν μὲν τὴν χρόαν καὶ εὐόφθαλμον, ξανθὸν δὲ τὴν τρίχα καὶ ὀλίγον ὑπόγλαυκον, πλατὺν ἔχοντα τὸν πώγωνα καὶ πρὸς μῆκος ἐκκρεμῆ, μέσον δὲ τὸ ἀνάστημα, εὔστερνον καὶ εὐσθενῆ, καὶ εὔχονται εἰς τὸν θεὸν νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ πάντα ἐν τῷ προσώπῳ τῶν υἱῶν ὁ τύπος τῆς εὐχάριτος πατρικῆς εἰκόνος.

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ ΚΟΛΟΣΣΙΑΙΟΣ ΧΑΛΚΟΥΣ ΑΝΔΡΙΑΣ ΕΝ ΒΑΡΛΕΤΤΑΙ

Οὐδ' ἐφημίζετο μόνον ἡ καλλονὴ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλ' οἱ σύγχρονοι ἐξῆρον καὶ τὰς ψυχικὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρὸς, ὃν τὸ ἀπελευθερωθὲν Βυζάντιον ἀνευφήμει ὡς νέον Ἡρακλέα καὶ νέον Περσέα, ἀπαλλάξαντα τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ τέρατος ὅπερ ἐξεθέριζε τὴν πολιτείαν ὅλην. Ἐπῃνεῖτο ὡς συνενόνων ἐν ἑαυτῷ τὴν εὐσέβειαν ἅμα καὶ τὴν παιδείαν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν, τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπην καὶ τὸ θερμὸν τοῦ πόθου. Τρόφιμος ὢν τῶν λόγων καὶ φίλος τῶν ἐπιστημῶν, ἠγάπα εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὸν πόλεμον ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ, καὶ μεστὸς ὢν ἐνθουσιασμοῦ νεανικοῦ συνεδύαζε πρὸς αὐτὸν πρακτικὴν εὐβουλίαν καὶ τῆς συνέσεως τὰ δῶρα. Τέλος δὲ τὸ παράδοξον ἐκεῖνο κρᾶμα ὁπλίτου κρατεροῦ καὶ λογίου φερεπόνου περιεκόσμει θαυμαστὴ μὲν περὶ τοὺς μόχθους καρτερία, δίψα δ' ἄσβεστος μελέτης, εὐστοχία περὶ τὴν ἐπίνοιαν καὶ ἰδεώδης τις τάσις πρὸς τὸ μέγα καὶ γενναῖον. Ἂν δὲ πλὴν τούτων τῶν ἀρετῶν εἶχεν ὁ Ἡράκλειος καὶ βούλησιν σθεναρωτέραν, τότε θὰ ἠδύνατο νὰ ῥηθῇ ἀληθῶς περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο φύσις τελεία, ὡς εἶπεν ὁ ἔνθερμος

πανηγυριστής του καὶ ὑμνῳδὸς τῶν πολέμων του, ὁ διάκονος Γεώργιος ὁ Πισίδης.

Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐξέτασις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡρακλείου δὲν φαίνεται ἐπικυροῦσα τὴν περιγραφὴν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ταύτην τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων χρονογράφων παρεχομένην. Αἱ ἀρεταὶ περὶ ὧν ἔγεινε λόγος δὲν ἀναφαίνονται κατὰ τὰ πρῶτα καὶ τὰ τελευταῖα τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἔτη, καὶ μόνον περὶ τὰ μέσα τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ὡσεὶ ἀποτινάσσων βίον ἀπαθῆ καὶ καταλείπων τὴν ἡδυπαθῆ εὐφροσύνην τῆς ἐρωτικῆς τρυφῆς, ὁρμᾷ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀκράτητος καὶ νικᾷ καὶ λαμπρύνει ἑαυτὸν καὶ τὸν θρόνον. Τοιαύτη δὲ φαίνεται τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς περιόδου τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων, ὥστε δύναταί τις νὰ νομίσῃ αὐτὸν ἐξεγειρόμενον κατ' αὐτὴν ἐκ μακροῦ ληθάργου καὶ πειράζεταί τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι αἱ ἀρεταὶ ἐκεῖναι ἂς τοσοῦτον ἐξύμνησαν οἱ πανηγυρισταί του ἀπέβλεπον εἰς μόνον τὸν ἰδιώτην, ἦσαν δὲ παντελῶς ξέναι ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ ὅμως ὑπάρχει ἄλλη, δικαιοτέρα λύσις τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος, ὅπερ παρουσιάζουσιν αἱ ἀντιθέσεις τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἑνὸς τῶν σπανίων ἀληθῶς ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου. Ἔγκειται δ' ἡ λύσις εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ πρῶτα ἔτη τῆς φαινομένης ἀπαθείας δὲν εἶνε ἔτη ληθάργου, ἀλλ' ἀναγκαίας ἐκ συστήματος καὶ ἀπὸ προμεμελετημένου προγράμματος παρασκευῆς, ἣν ὅμως ἀναστέλλουσι μέχρι τινὸς καὶ ἐπιβραδύνουσι περιπέτειαι οἰκιακαί. Διὰ τοιαύτης τινὸς μακρᾶς παρασκευῆς καὶ ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων ἐφαντάζετο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ὅτι ἠδύνατο νὰ σωθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν τέως ἐπικρεμαμένων κατ' αὐτοῦ κινδύνων, εἰς οὓς καὶ νέοι προσετέθησαν ἐπὶ τῆς ἄλλως λαμπρᾶς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου.

ϛ'

Τὰ ἔτη τῆς παρασκευῆς.

Εἰς ἀληθὲς χάος εὑρέθη ὁ Ἡράκλειος, ὅτε, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἔμελλε νὰ ἐπιληφθῇ τῆς διοικήσεως, ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰ παραλελυμένα τῆς πολιτείας πράγματα. Οἱ Πέρσαι ἀπειλητικοὶ μονονοὺκ ἔκρουον τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ χαγάνος τῶν Ἀβάρων ἀκόρεστος δηώσεων ἦτο ἕτοιμος πάντοτε πρὸς νέας ἐπιδρομὰς καὶ δόλους, ἡ Ἰτα-

λία, ἡ Ἱσπανία, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Παλαιστίνη ἐκινδύνευον. Τὸ ῥωμαΐζον κράτος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐφαίνετο διαλυόμενον χωρὶς κἂν νὰ δύναται νὰ συγκρατηθῇ τὸ ἑλληνίζον κράτος τοῦ Μαυρικίου, εἰς ὃ εἶχε κατενέγκει τραῦμα καίριον ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ. Ἀλλὰ διὰ τίνων χρημάτων, διὰ τίνων ἀνδρῶν, διὰ ποίων ὅπλων ἀντεπεξέλθῃ ὁ Ἡράκλειος πρὸς τοὺς περιστοιχίζοντας τὸ κράτος πολεμίους; Τὸ ταμεῖον ἦτο κενόν, ἀφ' οὗ οἱ βάρβαροι ἐλῃίζοντο ἢ κατεῖχον τὰς μάλιστα προσοδοφόρους τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Ὁποία δ' ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ δεικνύει, ὅσον καὶ ἂν εἶνε ὑπερβολικόν, τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους, ὅτι ὁ Ἡράκλειος, ἐξετάσας τὸν στρατόν, ἂν ἄρα ἐσώζοντο πολλοὶ στρατιῶται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου στρατευσάντων, εὗρε μόνον δύο καθ' ὅλον τὸ κράτος. Οὐδ' εἶχεν ἐρημώσει ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ μόνην τὴν στρατιὰν τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν, ἀλλ' ἐπ' ἴσης εἶχον ἀραιωθῇ καὶ αἱ τάξεις τῶν ἀριστέων. Ὁ Ἡράκλειος, στρέφων περὶ ἑαυτὸν τὸ βλέμμα, ἔβλεπε τὴν αὐλὴν κενὴν ἀξίων λόγου ἀνδρῶν δυναμένων νὰ ταχθῶσι περὶ ἑαυτόν, νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ. Τὸ ξίφος τῶν δημίων τοῦ Φωκᾶ εἶχεν ἐκθερίσει τὸ ἄνθος τῆς βυζαντιακῆς ἀριστοκρατίας. Διὰ ταῦτα λόγοι λειψανδρίας ἅμα καὶ ἀσφαλείας ἠνάγκασαν τὸν Ἡράκλειον νὰ συστείλῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον. Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου παρέσχεν εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Θεόδωρον, τὸν δ' εὐγενῆ αὐτοῦ ἐξάδελφον Νικήταν ἀνέδειξε κυριώτατον στήριγμα τοῦ θρόνου. Εἷς δὲ μόνος ξένος τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἔτυχε μεγάλης ἀρχῆς παρὰ τοῦ Ἡρακλείου, ὁ γαμβρὸς τοῦ Φωκᾶ καὶ κυριώτατος συνεργὸς τῆς πτώσεως αὐτοῦ, ὁ Πρίσκος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ὁ Ἡράκλειος τὴν στρατηγίαν τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ ἐπὶ τοὺς Πέρσας τεταγμένης στρατιᾶς. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ πρώτῃ γεννηθείσῃ περὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ ὑπονοίᾳ ὁ Πρίσκος, κληθεὶς δολίως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθῃρέθη τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκάρη μοναχός, ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὑπὸ Φιλιππικοῦ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Μαυρικίου, ὅστις ὀλίγον μόνον ἔζησε χρόνον.

Ἦτο φανερόν, ὅτι ἐν οἷς κινδύνοις εὑρίσκετο τὸ κράτος κυριωτάτη παρίστατο ἀνάγκη ἐνισχύσεως τῆς βασιλείας. Ἀλλ' ὅπως αὕτη παύσῃ νὰ εἶνε ἕρμαιον τῶν δήμων, ὅπως δυνηθῇ ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἀναφαινομένας αὐταρχικάς πως τάσεις τῆς συγκλήτου ἓν μέσον ἦτο ἀναπόφευκτον, ἡ μονιμότης τῶν βασιλέων. Ταύτην δ' ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τὸ κληρονομικὸν τῆς διαδοχῆς. Ἐθεώρησε λοιπὸν ὁ Ἡράκλειος πρωτί-

στην τοῦ κράτους ἀνάγκην τὴν στερέωσιν τοῦ θρόνου διὰ τῆς ἱδρύσεως δυναστείας ἑδραίας, καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου. Εἰς τοῦτο δὲ βλέπομεν αὐτὸν ἐντείνοντα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν σύμπασαν προσοχήν του. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τὴν μὲν ἐκ τῆς Εὐδοκίας θυγατέρα του Ἐπιφάνειαν στεφομένην αὐγοῦσταν ἐν ἡλικίᾳ ὀλίγων μόνων μηνῶν, κατόπιν δὲ τῇ 22 Ἰανουαρίου 612 καὶ τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς συζύγου υἱὸν Κωνσταντῖνον. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν καὶ αὐτὸν τὸν Ἡράκλειον ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης του συζύγου, ἐπελθόντα τῇ 14 Αὐγούστου 612, νυμφευόμενον παρὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ πατριάρχου Στεργίου μετὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀνεψιᾶς Μαρτίνας, θυγατρὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μαρίας.

Ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησεν ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ πρὸς τὸν χρηστὸν πατριάρχην, τῷ μόνῳ ἄλλως ὃν ἀνέλαβε πρὸς τὸν ἄξιον σεβασμοῦ ἐκεῖνον ἄνδρα, ὃν εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐσέβετο αὐτὸς ὁ Ἡράκλειος καὶ ὅστις ἀπέβη ἡ δεξιὰ τοῦ αὐτοκράτορος χείρ. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπλήρωσε τἀντίποινα τῆς παρακοῆς του ἐκείνης. Ὁ βυζαντιακὸς λαὸς δὲν ἔπαυσε θεωρῶν τὸν γάμον ἐκεῖνον τὸν ἀντιβαίνοντα εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας ὡς αἱμομιξίαν, καὶ ἐθεώρησεν ὡς θεϊκὴν τιμωρίαν τὴν δυσμορφίαν τῶν δύο πρώτων υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν γεννηθέντων ἐκ τῆς Μαρτίνας. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὴ ἐκείνη ἡ Μαρτῖνα, ἡς τὰ θέλγητρα ἐδέσμευσαν τὸν Ἡράκλειον, ἀπέβη ὁ κακὸς αὐτοῦ δαίμων. Ἡ ἀντιζηλία αὐτῆς πρὸς τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα τοῦ Ἡρακλείου ἐπίκρανε μὲν τὰς ἡμέρας τοῦ αὐτοκράτορος ζῶντος, ἔγεινε δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀφορμὴ σκανδάλων. Ἡ ἀνεψιὰ ἀντὶ νὰ γείνῃ στήριγμα τοῦ θείου καὶ κρηπὶς τοῦ θρόνου, ὡς ἐφαντάζετο παραζευγνύων αὐτὴν εἰς τὸ πλευρόν του, κατέστησεν αὐτὸν τιθασὸν εἰς τὰ νεύματά της, διστακτικὸν καὶ νωθρόν, ἀνέστειλε δὲ καὶ ἐπεβράδυνε τὴν ἀναμόρφωσιν ἣν πᾶς τις ἀνέμενε ταχεῖαν, ἄμεσον, ὁποίαν ἐπέβαλλεν ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων. Τέλος δὲ τοιαύτη κατέλαβε τὸν Ἡράκλειον ἀποθάρρυνσις, ὥστε, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς Μαρτίνας καὶ ἀποδυσπετῶν πρὸς τὰς ἐπαλλήλους συμφορὰς, πρὸς ἃς ἀτελῶς μόνον καὶ οἱονεὶ ἀπαθῶς ἐπειρᾶτο νἀντιπαλαίσῃ, ἀπεφάσισε νὰ καταθέσῃ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐντολὴν, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νἀποπλεύσῃ μετὰ παντὸς αὐτοῦ τοῦ οἴκου εἰς τὴν θετὴν αὐτοῦ πατρίδα, τὴν Καρχηδόνα, ὅπου, θανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ πατρὸς, εἶχε διαδεχθῇ αὐτὸν ὡς ἔξαρχος τῆς Ἀφρικῆς ὁ θεῖος τοῦ αὐτοκράτορος Γρηγόριος.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη τῷ 618, ἀφ' οὗ πρότερον φοβεραὶ συμφοραὶ εἶχον πλήξει, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ κράτος καὶ ἀγάγει τὸν Ἡράκλειον εἰς ἀπελπισμόν. Ληφθείσης δὲ τῆς παρατόλμου ἀποφάσεως, εἶχον ἤδη οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ ἐπιβιβασθῆ εἰς πλοῖα, πλεύσαντα πρὸς τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ' ὅτε ταῦτα ὡς ἐκ θείας τινὸς προνοίας ἐναυάγησαν ὑπὸ κλύδωνος, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν καὶ ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐπεμβάντες διεκώλυσαν τὸν Ἡράκλειον ἀπὸ τῆς μελετωμένης ἀναχωρήσεως.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ματαιωθεῖσαν ἐκείνην ἐγκατάλειψιν τῆς ὑψηλῆς του ἐντολῆς οἱονεὶ συνῆλθεν εἰς ἑαυτὸν ὁ Ἡράκλειος, καὶ, ἀποπτύων τὴν ἀδράνειαν, ἐπείσθη, ὅτι ἡ ἀνόρθωσις τῆς πολιτείας ἀπήτει ῥιζικὰ μέτρα, ὅτι πρὸς διάσωσιν τοῦ κράτους δὲν ἤρκει ἡ ὑπεκφυγὴ τῶν κινδύνων καὶ ἡ μετὰ τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν συνθηκολογία ἐξ ὑπολογισμοῦ τῆς ἰδίας ἀδυναμίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὅτι ἀπ' ἐναντίας οἱ κίνδυνοι ἐκεῖνοι πάντες ἔπρεπε νὰντιμετωπισθῶσι καὶ νἀναλάβῃ τοῦ Βυζαντίου ὁ βασιλεὺς θαρρούντως ἐν ὑψηλῇ ἐθελοθυσίᾳ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

γ'

Ὁ Χοσρόης θριαμβεύων.

Ὁ Χοσρόης ὡς πρόφασιν μόνον νέου πολέμου πρὸς τοὺς Βυζαντίνους μετεχειρίσθη τὸν φόνον τοῦ Μαυρικίου καὶ τὴν προστασίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου. Τούτου δ' ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι δὲν ἀπέστη τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὅτ' ἐξέλιπε μὲν ὁ Θεοδόσιος, κατελύθη δ' ἡ τυραννὶς τοῦ φονέως καὶ διαδόχου τοῦ Μαυρικίου.

Εὑρίσκετο λοιπὸν ἠναγκασμένος ὁ Ἡράκλειος ἅμα τῇ ἀναβάσει αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον νἀναλάβῃ τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ἦτο πόλεμος ἀμυντικός, νωθρός, ἀνισόπαλος, τοῦ βασιλέως μὴ ἔχοντος, μεθ' ὅσα εἴπομεν, τὰ μέσα νἀντεπεξέλθῃ γενναίως καὶ ἀποτελεσματικῶς. Καὶ δὲν ἐγκατέλιπε μὲν ὁλοσχερῶς τὴν πάλην ὁ Ἡράκλειος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ βλέπομεν στρατευομένους τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Θεόδωρον, τὸν Πρίσκον καὶ μετὰ τὴν τούτου ἀνάκλησιν τὸν Φιλιππικόν. Ἀλλὰ διὰ τούτων οὐδὲν κατορθοῦται, καὶ ὁ Ἡράκλειος ἀναγκάζεται ἐξ ἀδυναμίας νὰ περιορίζηται εἰς ἄμυναν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,

ἐν ᾧ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Χοσρόου νέας ἀναγράφουσιν ὁσημέραι νίκας. Τῷ 611 καταλαμβάνεται ἡ Συρία καὶ κυριεύεται ἡ Ἀπάμεια καὶ ἡ Ἀντιόχεια. Τῷ 612 εἰσβάλλουσιν οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Καππαδοκίαν, καὶ καταλαμβάνουσι τὴν Καισάρειαν, αἰχμαλωτίζοντες μυριάδας πολλάς. Τῷ 614 πίπτει εἰς χεῖρας τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ Σαρβαραζᾶ ἡ Δαμασκός. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται τῶν Περσῶν αἱ πρόοδοι οὐδὲν δύνανται νὰ λογισθῶσι παραβαλλόμενοι πρὸς τὰς μετὰ ταῦτα. Ἀληθῶς ἡ Δαμασκὸς ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς νικητὰς ὡς ὁρμητήριον, ὅπως συντάξωσι περὶ ἑαυτοὺς τοὺς Ἰουδαίους, οὓς εἴδομεν διωκομένους ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ, οὐ τοὺς διωγμοὺς ἐξηκολούθησεν ὁ Ἡράκλειος. Οἱ Ἰουδαῖοι συρρέουσι κατὰ χιλιάδας ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Σαρβαραζᾶς, ἡγούμενος τῶν ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἐκκαιομένων ἐκείνων στιφῶν καὶ μεταβαλλόμενος εἰς ἡγέτην πολέμου ἱεροῦ, καταλαμβάνει τὴν Παλαιστίνην καὶ πολιορκεῖ τέλος μεθ' ὁρμῆς αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ (615).

Μετ' ἀντίστασιν ὀγδοήκοντα ἡμερῶν ἢ κατ' ἄλλην εἴδησιν τριῶν μόνον ἑβδομάδων ἔπιπτεν ἡ ἱερὰ πόλις. Δεκαεπτὰ δὲ χιλιάδες Χριστιανῶν αὐτῆς κατοίκων κατὰ τὸν πιθανώτατον τῶν ἀριθμῶν παρεδίδοντο ὑπὸ τοῦ νικητοῦ εἰς τὸ ἀμφίβολον ἔλεος τοῦ ἰουδαϊκοῦ φανατισμοῦ, εὑρίσκοντος τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ ἀπανθρώπως διὰ τὰς μακροχρονίους τῶν Βυζαντίνων πιέσεις. Πλὴν δὲ τῶν φονευθέντων εἰς τριάκοντα καὶ πέντε χιλιάδας ἀνῆλθον οἱ ἐξανδραποδισθέντες. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ ἐν τῇ πόλει πρωθιεράρχης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας Ζαχαρίας. Ἐν μέσῳ δὲ τοιαύτης λύσσης παθῶν ἀχαλινώτων οἰκτρὰ ὑπῆρξε τοῦ ἐκπολιορκηθέντος τῶν Χριστιανῶν προσκυνήματος ἡ τύχη. Τῆς πόλεως τὸ μέγιστον μέρος κατεστράφη, ἡ ἐκκλησία τοῦ Παναγίου τάφου καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν εὐκτηρίων οἴκων, οὓς εἶχεν ἀνεγείρει ἡ εὐσέβεια τῆς ἁγίας Ἑλένης καὶ τῆς Εὐδοκίας ἐπυρπολήθησαν καὶ ἐλεηλατήθησαν, καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια ἐσκορπίσθησαν λαφυραγωγηθέντα πλὴν τινων διασωθέντων παραδόξως καὶ σταλέντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Αὐτὸ δὲ τὸ βαρύτιμον παλλάδιον, ὅπερ δίκην ὀφθαλμοῦ ἐφύλασσεν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγίας Ἑλένης ἡ Ἱερουσαλήμ, τὸ ξύλον ἐκεῖνο τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰς ὃ ἀπέβλεπεν εὐλαβῶς καὶ μετὰ σεβασμοῦ ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν, ἀπήχθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σασανιδῶν, τὴν Κτησιφῶντα, ὅπου περιέβαλεν αὐτὸ διὰ νέας λατρείας ἡ Χριστιανὴ σύζυγος τοῦ Χοσρόου Σειρέμ.

Ἡ ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ ἀφαίρεσις τοῦ τιμίου

ξύλου ἐβύθισε τοὺς Βυζαντίνους εἰς ἀπελπισμόν. Αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐφαινετο ἐγκαταλείπων τὸ ποίμνιόν του, παραδιδόμενον εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐδεινώθησαν τὰ πράγματα, ὅτε τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων καὶ ὁ διοικητὴς τῆς Αἰγύπτου, ὁ πατρίκιος Νικήτας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, οἱ δὲ νικηταὶ κατελαβον ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν Αἴγυπτον καὶ προεχώρησαν μέχρι τῆς Αἰθιοπίας. Ἐν τούτοις δὲ ἄλλη περσικὴ στρατιά, ἧς ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς Σάης, ἐκκινήσασα ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας, διήλασε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ προέβη μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἥτις καὶ κατελαμβάνετο τὸ ἐπιὸν ἔτος (617).

Ἤδη πολιορκουμένης τῆς Χαλκηδόνος, εἰς μάτην εἶχεν ἔλθει ὁ Ἡράκλειος εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Πέρσην στρατηγόν. Οἱ ὑπὸ τοῦ συγκλήτου μετὰ μακρῶν γραμμάτων πρὸς τὸν Χοσρόην σταλέντες πρέσβεις ἐδεσμεύθησαν κατὰ παράβασιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου, εὐθὺς ὡς ἐπάτησαν τὸ περσικὸν ἔδαφος, καὶ ἤχθησαν ἁλυσόδετοι πρὸς τὸν Σασανίδην. Οὐ μόνον δ' ἀπεκρουσε τὰς προτάσεις αὐτῶν ὁ Χοσρόης, ἀλλὰ καὶ τὸν μὲν Σάην ὡς ἐλθόντα εἰς λόγους πρὸς τὸν Ἡράκλειον ἀπέδειρε ζῶντα, τοὺς δὲ πρεσβευτὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκράτει ἐν φυλακῇ καὶ δεινῶς ἐκάκου.

Ὡζει δὲ μὴ ἤρκουν πάντα ταῦτα τὰ κακά, κατεφαίνοντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἐπακόλουθα τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου. Ἀφ' οὗ ὁ μέγας ἐκεῖνος σιτοβολὼν τῆς βασιλευούσης εὑρίσκετο εἰς χεῖρας πολεμίων, ἐκλιπόντος τοῦ ἐπισιτισμοῦ, ἐνέσκηψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμός, εἰς ὃν δὲν ἤργησε νὰ ἐπακολουθήσῃ νόσος λοιμώδης, διαφθείρουσα τὰ πλήθη.

Καταβεβλημένος ὑπὸ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης συρροῆς συμφορῶν ἐπαλλήλων, ἔκλινεν ὁ Ἡράκλειος τὴν κεφαλήν, καί, πειθόμενος, ὡς εἴδομεν, εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς συζύγου, ἀπεφάσισε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς ἠδυνήθησαν νἀποτρέψωσιν αὐτὸν τοῦ Σεργίου αἱ παραστάσεις.

Ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ ὥρᾳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ γενναῖος πατριάρχης ἔσωσε τὸν Ἡράκλειον, ἀλλ' ἔσωσε καὶ τὸ κράτος. Ἔσωσε τὸν Ἡράκλειον, ἐμπνεύσας εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, ἥτις εἶχε κλονηθῇ ἐν αὐτῷ, καὶ μεταδοὺς εἰς αὐτὸν τὴν θεόπνευστον ἐκείνην πίστιν, ὑφ' ἧς κατείχετο αὐτός. Ἔσωσε δὲ τὸ κράτος, ἀποδοὺς εἰς αὐτὸ

τὸν ἄνδρα, ὅστις μόνος ἠδύνατο, ἀνδρούμενος καὶ ἀποβάλλων τὸν καταλαβόντα αὐτὸν ὄκνον, νἀναλάβῃ τὸν μέγαν πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν ἀγῶνα.

δ'

Ἄβαρες καὶ Σλάβοι.

Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον, ἐγκαταλείπων τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ἔρμαιον εἰς τοὺς Ἄβαρας, οὓς εἶχεν ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσει ἡ ἀδυναμία τοῦ Φωκᾶ; Ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου τῷ 604 συνομολογηθείσης εἰρήνης οἱ Ἄβαρες δὲν εἶχον παύσει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, ἀλλ' ἰδίως ἐδῄουν τὴν Ἰστρίαν καὶ τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας. Τῷ δὲ 618 ὁ χαγάνος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς στενοχωρίας ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἡ Κωνσταντινούπολις διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Χαλκηδόνος ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τὸν κατόπιν ἐπελθόντα λιμὸν καὶ τὴν λοιμώδη νόσον, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Θράκην, καὶ προεχώρει ἐναντίον τῆς πρωτευούσης καθ' ἃς ἡμέρας εἶδομεν παρασκευάζοντα τὸν Ἡράκλειον τὴν εἰς Καρχηδόνα ἀναχώρησίν του. Ἀλλ' ἔπειτα οἱονεὶ μεταμεληθεὶς ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν Ἡράκλειον, ὅστις στείλας πρέσβεις συνεφώνησε νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν χάριν συνεντεύξεως περὶ εἰρήνης ἐν τῇ θρᾳκικῇ Ἡρακλείᾳ τῇ ἐπεχούσῃ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Περίνθου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀκόμη ὁ αὐτοκράτωρ εὑρίσκετο ἐν Σηλυβρίᾳ μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν λαμπρᾶς ἀκολουθίας, ἐνόησεν, ὅτι ὁ χαγάνος παρεσκεύαζε κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν, σκοποῦσαν τὴν σύλληψίν του. Ὁ δὲ Ἡράκλειος ἔσπευσεν, ἀποβαλὼν πάντα τῶν βασιλικῶν παρασήμων κόσμον, νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Ἄβαρες ἔφθασαν τότε μέχρις αὐτῶν τῶν προαστείων τῆς βασιλευούσης, καὶ ἀπεχώρησαν ἄγοντες πλουσίαν λείαν καὶ διακοσίας ἑβδομήκοντα χιλιάδας αἰχμαλώτων.

Μετὰ λύπης ἔβλεπεν ὁ Ἡράκλειος, ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα ἠνάγκαζον αὐτὸν νἀνεχθῇ τὴν παρασπονδίαν ταύτην τῶν Ἀβάρων. Ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὸν νὰ στραφῇ ἐναντίον τῶν Περσῶν, οἵτινες ἤδη τῷ 620 ἐκυρίευσαν καὶ αὐτὴν τὴν Ἄγκυραν. Εἰρήνη μετὰ τῶν Ἀβάρων ἔπρεπε λοιπὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἶνε τὸ πρόγραμμα τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Τὴν δὲ εἰρήνην ταύτην ὁ Ἡράκλειος τοῦτο μὲν ἐξηγόρασε, τοῦτο δ' ἐξησφάλισε διὰ τῆς εἰς τὸν χαγάνον ἀποστολῆς ὁμήρων, ἐν οἷς καὶ ὁ νόθος αὐτοῦ υἱὸς Ἀθαλάριχος, οἵτινες ἠδύ-

ναντο πολὺ μᾶλλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κατάσκοποι τῶν Ἀβάρων. Καὶ ἄλλο τι δ' ἐπεχείρησεν ὁ Ἡράκλειος, ὅπως ἀνακόψῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ χαγάνου. Ἀνέλαβε δῆλα δὴ τὸ σύστημα τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους πολιτείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπερ συνίστατο εἰς τὴν δι' ἀλλήλων καταστριβὴν τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν τῶν εἰς τὸ κράτος ἐπικινδύνων, καὶ συνεδύασε τὸ σύστημα τοῦτο πρὸς τὴν ἐνέργειαν Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ὅστις διὰ τῆς ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκατοικήσεως τῶν Γότθων ἐζήτησε νὰ μεταβάλῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς ἡσύχους γεωργοὺς καὶ νὰ μετατρέψῃ τὰς δῃώσεις αὐτῶν εἰς δύναμιν παραγωγὸν διὰ τὸ κράτος. Πρὸς τοῦτο δὲ παρεχώρησέ τινας τῶν βορειοτέρων χωρῶν τοῦ βασιλείου, καὶ ἰδίως τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, εἰς σλαβικὰ φῦλα, τοὺς Χρωβάτους, ὧν ἀπόγονοι εἶνε οἱ σημερινοὶ Κροάται, καὶ τοὺς Σέρβλους, τοὺς προγόνους τῶν Σέρβων, εἰσάγων οὕτως εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας στοιχεῖα ἅτινα ἔμελλον διὰ τῶν αἰώνων πολλαχῶς νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν σλαβικῶν τούτων ἐποικιῶν, μεγάλην ἐχουσῶν τὴν ἱστορικὴν σημασίαν, θὰ γείνωσι κατωτέρω ἀντικείμενον ἰδίου λόγου.

ε'

Τὰ ἱερὰ χρήματα.

Οὕτω πᾶσα ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἡρακλείου ἔτεινεν εἰς παράλυσιν τῶν Ἀβάρων χάριν συγκεντρώσεως πασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἤδη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Χαλκηδόνος οἱ Πέρσαι εἶχον ἀποπειραθῆ νὰ διαβῶσι τὸν Βόσπορον καὶ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ ναυτικὴ νίκη τῶν Βυζαντίνων, καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν τετρακισχίλιοι Πέρσαι, ἔσωσε τὴν πόλιν. Ἦτο λοιπὸν προφανές, ὅτι ἦτο ἀνάγκη στόλου, ὅπως μένῃ ἀσφαλὴς ἡ πόλις. Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη καὶ στρατοῦ, ὅπως δυνηθῇ ἡ βασιλεία νὰντεπεξέλθῃ τέλος ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Περσῶν. Στρατιὰ ἦτο εὔκολον νὰ συλλεχθῇ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, συμπληρουμένη ἐκ Τούρκων συμμάχων καὶ τῶν νεωστὶ εἰς τὸ κράτος εἰσαχθέντων Σλάβων, καὶ στόλος εὔκολον νὰ ναυπηγηθῇ, ἀλλὰ δι' ἀμφότερα ταῦτα ἀπῃτεῖτο χρῆμα, καὶ χρημάτων ἐστερεῖτο τὸ ταμεῖον. Μικρὰ δὲ δάνεια ἐπὶ τόκοις παρεχομένοις ὑπὸ τοῦ κράτους, οἰκονομίαι τινὲς καὶ κρατήσεις ἀπεδεικνύοντο μέσα ἀνεπαρκῆ πρὸς τὰς ἐπικειμένας ἀνάγκας.

Ἀλλ' ὡς ποτε ἐν Ἀθήναις ὁ Περικλῆς εἶχε κατασκευάσει περιαιρετὸν τὸν χρυσοῦν χιτῶνα τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς, ὅπως δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ἐν ἐσχάτῃ τινὶ ἀνάγκῃ τῆς πόλεως ἐκεῖνος ὁ χρυσός, ὡς ἄλλοτε κατὰ τὸν φωκικὸν πόλεμον τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν εἶχε παράσχει χρήματα ὑπὸ τύπον δανείου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ τώρα ἡ ἐκκλησία εἰς βοήθειαν τοῦ πενομένου κράτους, τῆς κινδυνευούσης πατρίδος ; Ἐνενήκοντα ἤδη ἐτῶν εὐλάβεια εἶχε σωρεύσει μεγάλα πλούτη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἅτινα εἶχεν ἐπαυξήσει ἡ μέριμνα τοῦ Ἡρακλείου, προνοήσαντος διὰ δύο αὐτοῦ χρυσοβούλλων, κατὰ τὰ ἔτη 612 καὶ 619 ἐκδοθέντων, ὅπως περισταλῇ ὁ ὑπέρμετρος ἀριθμὸς τῶν κληρικῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ διοικῶνται τὰ κατ' αὐτὴν ἄνευ σπατάλης. Ἡ Ἁγία Σοφία ἠδύνατο λοιπὸν νὰ σώσῃ τὸ κράτος διὰ τῶν θησαυρῶν της, ἡ δὲ πεφωτισμένη διάνοια πατριάρχου ἐλευθερόφρονος καὶ ὑπερμαχοῦντος τῆς πατρίδος οὐχ ἧττον ἢ τῆς θρησκείας, οἷος ὁ Σέργιος, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τοιαύτην τινὰ χρῆσιν τῶν ἱερῶν χρημάτων ὡς ἱεροσυλίαν. Ἄλλως δὲ ὁ ἐπιχειρηθησόμενος πόλεμος δὲν εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ; Δὲν ἔμελλε νὰ ἄρῃ τὸ χριστιανικὸν Βυζάντιον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν στιφῶν τῶν ὑπὸ τῶν Μάγων ἐξερεθιζομένων καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων συμμαχούντων, ἅτινα εἶχον δηώσει τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ ἁρπάσει τὸν τίμιόν του σταυρόν ; Ἀφ' οὗ δ' αὐτὸς ὁ πατριάρχης ἐπέτρεπε τὴν ὑπὲρ τοῦ πολέμου χρῆσιν τῶν κειμηλίων τῆς Ἁγίας Σοφίας, πῶς νὰ μὴ γείνῃ τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας τῆς βασιλευούσης, πῶς νὰ ὑστερήσωσι παρέχοντες τὴν αὐτὴν ἄδειαν περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας εὐαγῶν οἴκων οἱ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι ; Ἄλλως δὲ τὸ κράτος ὑπέσχετο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ δάνεια, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤνοιγε τὸ ἰδιόν του ταμεῖον ὅπως παράσχῃ τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν κληρικῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

Ἰδοὺ λοιπὸν εὑρέθη τὸ λεῖπον χρῆμα. Ἡ ἐκκλησία ἔσωζε τὸ κράτος. Τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ναῶν ἀναλυθέντα ἐκόπησαν εἰς νόμισμα, προωρισμένον νὰ μεταβληθῇ εἰς πλοῖα καὶ ὅπλα. Χαρακτηριστικώτατον δὲ εἶνε, ὅτι τότε πρῶτον ἀναφαίνονται καὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, καὶ δὴ ἐνδεικτικώταται, *ἀνανέωσις* (ΑΝΑΝΕΟ) καὶ *ἐν τούτῳ* (ΤΟΥΤΟ) *νίκα*, ὡς εἰ ἤθελε νὰ δηλώσῃ δι' αὐτῶν ἡ βασιλεία τὴν νέαν φάσιν, εἰς ἣν ἀνδρουμένου τοῦ Ἡρακλείου εἰσήρχετο τὸ κράτος.

Τὰ πάντα ἦσαν ἤδη ἕτοιμα. Ἓν μόνον ἔλειπε, δεδοκιμασμένοι στρα-

τηγοί. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀπεφάσισε νἀναπληρώσῃ ὁ Ἡράκλειος ἐκστρατεύων αὐτός. Κλεισθεὶς δὲ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 621 πρὸς τὸ 622 εἰς ἓν τῶν προαστείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς μεγάλην ἄλλως ἔκπληξιν τοῦ ἀνυπομονοῦντος λαοῦ του, ἐζήτησε νἀντλήσῃ ἐν τῇ ἀπομονώσει ἐκείνῃ ἐμπνεύσεις ἐκ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον καὶ πολεμικὰ διδάγματα ἐκ τῆς στρατηγικῆς συγγραφῆς τοῦ μεγάλου προκατόχου του Μαυρικίου. Ὅτε δ' ἔφθασε τὸ ἔαρ, ἀφεὶς τέλος ὁ αὐτοκράτωρ τὸ ἀναχωρητήριον αὐτοῦ ἐντελῶς ἑτοιμοπόλεμος, εἰςῆλθεν εἰς τὴν πόλιν.

Τὴν 5 Ἀπριλίου, Δευτέραν τοῦ Πάσχα τοῦ 622, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστατο εἰς θέαμα συγκινητικόν. Ὁ αὐτοκράτωρ, φέρων ὑποδήματα μέλανα ἀντὶ τῶν πορφυρῶν βλαττίων, ἅτιν' ἀπετέλουν τὴν συνήθη ὑπόδεσιν τῶν βασιλέων, εἰςῆλθεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, καὶ πεσὼν πρηνὴς ἠύχήθη μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐν μέσῳ τοῦ παρισταμένου πλήθους. « Δέσποτα θεὲ καὶ κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, μὴ παρα-
« δῷς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ'
« ἐπιβλέψας ἐλέησον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην δὸς ἡμῖν,
« ὅπως μὴ καυχήσονται οἱ ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαι-
« ρόμενοι. » Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατριάρχην εἶπεν· « εἰς χεῖρας τοῦ
« θεοῦ καὶ τῆς θεομήτορος καὶ σοῦ ἀφίημι τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὸν
« υἱόν μου. » Ἀληθῶς δ' ὁ πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ πατρίκιος Βῶνος ὑπῆρξαν οἱ ἄνδρες, εἰς οὓς ὁ Ἡράκλειος ἀφῆκε τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας, τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Εὐδοκίας υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὄντος ἤδη δεκαετοῦς. Λαβὼν δὲ μετὰ χεῖρας τὴν θεανδρικὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, ἔδωκε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τὸ κέλευσμα τοῦ ἀπόπλου, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δακρύων τοῦ πλήθους. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς συγκινήσεως ἐκείνης εὐοιώνως ηὔχετο εἰς αὐτὸν ὁ μέλλων ὑμνητὴς τῶν νικῶν του, ὁ διάκονος Γεώργιος ὁ Πισίδης, νὰ βάψῃ ἐρυθρὸν διὰ περσικῶν αἱμάτων τὸ πέδιλον τὸ μελαμβαφὲς, ὅπερ φέρων εἰςῆλθε μετὰ ταπεινώσεως εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ θεοῦ Σοφίας, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανε κατὰ τῶν βαρβάρων.

ς'

Ἡράκλειος καὶ Χοσρόης.

Ἅμα τῷ ἔκπλῳ τοῦ στόλου ἐφάνη, ὅτι ὁ Ἡράκλειος δὲν κατηυθύνετο κατὰ τῶν ἐν Χαλκηδόνι Περσῶν, ὡς ἠδύνατο πᾶς τις νἀναμένῃ, οὐδ' ἔσπευδε νὰ εἰσβάλῃ διὰ τῶν παρὰ τὸν Πόντον χωρῶν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν Περσίαν. Τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ σχέδιον, καρπὸς τῶν πολυμήνων μελετῶν τοῦ ἀναχωρητοῦ, ὑπῆρξε παντελῶς διάφορον. Πλεύσας διὰ τοῦ Αἰγαίου, προσωρμίσθη εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἰσσοῦ, ἣν εἶχε δοξάσει πρὸ ἐννεακοσίων πεντήκοντα ἐνιαυτῶν ἡ κατὰ τοῦ Κοδομαννοῦ ἐπιφανὴς νίκη τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξέλεξε δὲ σκοπίμως τὴν Ἰσσὸν ὁ Ἡράκλειος, ὅπως ἀθροίσῃ μὲν καὶ ἀσκήσῃ ἐν χώρῳ καταλλήλῳ διὰ μεγάλων γυμνασίων τὴν στρατιὰν αὐτοῦ, εὑρίσκηται δ' ἐστρατοπεδευμένος ἐν ἐπικαιροτάτῳ ὁρμητηρίῳ, ὅπερ ἐδέσποζε τῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἀγουσῶν ὁδῶν. Μόνον διὰ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν νέων περσικῶν κτήσεων, μόνον διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον αὐτῆς τῆς Περσίας ἐν καταλλήλῳ ὥρᾳ καὶ ἀπὸ παρασκευῆς προσηκούσης ἤλπιζεν ὁ Ἡράκλειος νἀπαλλάξῃ ὁριστικῶς παντὸς κινδύνου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτις ἠπειλεῖτο ἐκ τῶν περὶ τὴν Χαλκηδόνα Περσῶν. Ἀπεφάσισε δῆλα δὴ ὁ Ἡράκλειος νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἔπραξέ ποτε ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅστις, ἐξαγαγὼν τὸν στόλον ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων πολιορκουμένων Συρακουσῶν, μετήγαγε τὸν πόλεμον εἰς αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἐχθροῦ, εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Ἡ δὲ προσήκουσα παρασκευὴ τῆς πολυσυνθέτου ἐκείνης στρατιᾶς ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἓν τῶν θαυμασιωτάτων ἔργων τοῦ αὐτοκράτορος, βάλλοντος εὐρυτάτας βάσεις τῶν μελλόντων αὐτοῦ θριάμβων. Ἀληθῶς δ' ὁ Ἡράκλειος οὐ μόνον στρατηγικώτατα ἠδυνήθη νἀσκήσῃ τὴν στρατιάν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπόστολος τοῦ θεοῦ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν κατέχουσαν ἑαυτὸν ἐνδόμυχον εὐσέβειαν καὶ τὴν πεποίθησιν εἰς τὸ θεῖον. Πρὸς δὲ τὸν ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς αὐτὸν πῶς νὰ μὴ ἔχωσιν ἀγάπην καὶ πεποίθησιν οἱ στρατιῶται, ἀφ' οὗ εἶχον ἴδει δοκιμαζομένην τὴν τόλμην αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφοβίαν κατὰ τὸν ἐκ τοῦ Βοσπόρου πρὸς τὴν Κιλικίαν κατάπλουν, ὅτε ὁ στόλος εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ κλύδωνος δεινοῦ καταρραγέντος αἴφνης, εἶχε δὲ διατρέξει τὸν ἔσχατον κίνδυνον αὐτὴ τοῦ βασιλέως ἡ ναυαρχίς; Τὸ παράδειγμα τοῦ εὐθαρσοῦς

αὐτοκράτορος, ἡ τέχνη τοῦ στρατηγοῦ, οἱ ἔνθεοι λόγοι τοῦ εὐγλώττου ῥήτορος συνέταξαν καὶ ἐμέστωσαν ἐνθουσιασμοῦ τὰ στρατιωτικὰ ἐκεῖνα πλήθη, μεταβληθέντα ἐντὸς βραχέος χρόνου εἰς εὐπειθῆ καὶ εὐσύντακτον στρατιὰν, ἑτοίμην νάγωνισθῇ καὶ νὰ πέσῃ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἀφ' οὗ δὲ ἤθροισε τὰ πλήθη αὐτοῦ καὶ ἐξήσκησε προσηκόντως τὴν στρατιὰν καθ' ὅλον τὸ θέρος, ἐκκινήσας ὁ Ἡράκλειος ἐκ τῆς Κιλικίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 622, προεχώρησε πρὸς τὴν Καππαδοκίαν. Ἡ δὲ ἀγγελία τῆς ἐπιθετικῆς ταύτης πορείας τῶν Βυζαντίνων ἠνάγκαζε τὸν τὴν Χαλκηδόνα κατέχοντα Πέρσην Σαρβαραζᾶν, βλέποντα τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιήρχετο διὰ τῆς καταλήψεως τῶν νώτων αὐτοῦ, νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ βόρεια τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου καὶ νὰ σπεύσῃ πρὸς νότον. Ὁ δὲ Ἡράκλειος μέχρι μέν τινος ὑπεξέφευγε τὸν ἐχθρὸν καὶ ἄφινεν εἰς αὐτὸν ἐλευθέρας τὰς διόδους, ἀλλὰ τέλος ἐν ἐπικαίρῳ πεδίῳ οὐ μακρὰν τῶν ἀρμενικῶν συνόρων εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι αἱ δύο στρατιαί. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 623, οἱ Πέρσαι ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν, καὶ ἡ νίκη τοῦ Ἡρακλείου ὑπῆρξεν ἐπιφανής. Ἡ γενναία τοῦ αὐτοκράτορος πολιτεία ἀπὸ τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωρήσεως αὐτοῦ καὶ ἡ μία ἐκείνη νίκη εἶχον ἀρκέσει ὅπως ἀπαλλάξωσι μὲν τὴν σύμπασαν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἀποκαταστήσωσι δὲ τὴν γοητείαν τῶν βυζαντιακῶν ὅπλων καὶ ἀναμεστώσωσι τὸν αὐτοκράτορα χρηστῶν περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδων. Μετὰ δὲ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην ἡ μὲν νικηφόρος στρατιὰ ἔμεινεν ἐν τῷ Πόντῳ, ὅπως διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χειμῶνος καὶ τὸ ἔαρ, ὁ δὲ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ῥυθμίσῃ τὰς ἐκ νέου διαταραχθείσας πρὸς τὸν χαγάνον τῶν Ἀβάρων σχέσεις καὶ δυνηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἥσυχος τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον.

Μετὰ βραχεῖαν δὲ διαμονὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀνεχώρησε καὶ πάλιν τελευτῶντος τοῦ Μαρτίου 623, συμπαραλαβὼν καὶ τὴν αὐτοκράτειραν. Πλεύσας δὲ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, συνεκέντρωσεν ἐκεῖ τὴν στρατιὰν, αὐξηθεῖσαν διὰ περιοίκων ἐπικούρων, καὶ διαβὰς τὸν ποταμὸν Ἀράξην μετὰ περίπου ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, εἰσήλασε διὰ τῆς Λαζικῆς εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἀποστείλας δ' εἰς τὸν Χοσρόην ἀγέρωχον ἀπάντησιν περὶ εἰρήνης, χωρὶς νἀναμείνῃ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰσῆλθε τὴν 20 Ἀπριλίου εἰς τὰ βόρεια τῆς Μηδίας, τὴν Ἀτροπατηνὴν ἐκείνην, ἥτις ἦτο ἡ πολύκροτος ἕδρα τῶν πυρολατρῶν.

Ἓν μόνον εἶχεν ἤδη παρέλθει ἔτος ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ Ἡρακλείου ἀναχωρήσεως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο μετὰ καυχήσεως νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἔργον του, τοῦ θεοῦ τὸ ἔργον. Εἶχε μὲν ἤδη ἐκκενώσει τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τῶν Περσῶν, οἵτινες εἶχον φθάσει μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῆς βασιλευούσης, εὑρίσκετο δὲ τώρα ἐν αὐτῷ τῷ ἐχθρικῷ ἐδάφει, αὐτὸς ἐπιτιθέμενος καὶ ἡγούμενος μεγάλης στρατιᾶς. Ἡ θέσις τοῦ Χοσρόου ἦτο κρίσιμος. Διὸ ἀνεκάλεσε μὲν τὸν Σαρβαραζᾶν, ὃν εἶχε διατάξει ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Χαλκηδόνα, καὶ ἐκέλευσεν αὐτὸν νὰ ἑνωθῇ μετ' ἄλλης στρατιᾶς, ἧς ἡγεμόνα εἶχε τάξει τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Σάην, αὐτὸς δὲ μετὰ τεσσαρακοντακισχιλίων ἀνδρῶν κατεῖχε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας, τὰ Γάζακα, ὧν τὴν θέσιν δεικνύουσι τὰ ἐν Τάχτ-ι-Σουλεϊμὰν ἐρείπια οὐ μακρὰν τῆς σημερινῆς Ταυρίδος. Ἦτο δὲ ἡ πόλις αὕτη οὐ μόνον ἄνθηρα καὶ πλουσία, ἅτε οὖσα τὸ κέντρον τοῦ μεταξὺ Τραπεζοῦντος καὶ Περσίας ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ ὀχυρά, ὥστ' εὐλόγως ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εὐκόλως ἔμελλε νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν. Καὶ ὅμως ἐπὶ τῇ πρώτῃ νίκῃ Σαρακηνῶν προσκόπων τοῦ Ἡρακλείου, ἓξ ἑνέδρας ἐπιπεσόντων κατὰ τῆς προφυλακῆς τοῦ Χοσρόου, ὁ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη νικηφόρος Σασανίδης ἐγκατέλιπεν ἔντρομος τὰ Γάζακα, καὶ ἐτράπη φεύγων πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν.

ΧΟΣΡΟΗΣ ΕΦΙΠΠΟΣ
ΑΝΑΓΛΥΦΟΝ
ΕΝ ΤΑΧΤ-Ι-ΒΟΣΤΑΝ

Ὁ Ἡράκλειος εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐγκαταλειφθέντα Γάζακα, ὅπου πλουσία ὑπῆρξεν ἡ λεία τῶν νικητῶν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἤλπισεν ἡ εὐλαβὴς τοῦ Ἡρακλείου στρατιά, ὅτι οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἔμελλον νὰ στεφθῶσι κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν Γαζάκων διὰ τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὑρέσεως τοῦ τιμίου ξύλου, ὅπερ

εὑρίσκετο, ὡς εἴδομεν, ἐν Κτησιφῶντι. Ἀλλ' ἐξεδικήθησαν οἱ νικηταὶ διὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ταύτην, καταστρέφοντες τὴν πόλιν Θηβαρμᾶς, τὴν γενέτειραν τοῦ Ζωροάστρου, καὶ πυρπολοῦντες τὰ ἐν αὐτῇ ἱερὰ τῶν πυρολατρῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἡράκλειος, διώκων τὸν Χοσρόην, ἐπόρθησε πολλὰς πόλεις τῆς Μηδίας καὶ ἐδήωσε τὴν ὕπαιθρον χώραν. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν ὅμως νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς φυγῆς καὶ καταπλήξεως τοῦ Χοσρόου ὡς καὶ τῆς ἀργοπορίας τῆς εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου μεταβάσεως τῶν στρατηγῶν τοῦ Σασανίδου, ὅπως ἐπέλθῃ καὶ καταλάβῃ τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὴν Δασταγέρδην. Τούτων δὲ ἡ μὲν Δασταγέρδη ἦτο ἡ ἀγαπητὴ πόλις τοῦ Χοσρόου, ἡ δὲ Κτησιφῶν ἡ καθ' αὐτὸ πρωτεύουσα τῶν Σασανιδῶν, οἵτινες ὡς καὶ οἱ πάλαι μεγάλοι βασιλεῖς εἶχον διαφόρους ἕδρας ἐν τῷ ἀπεράντῳ αὐτῶν κράτει. Οὕτως εὑρέθησαν ἐρείπια ἀνακτόρου τοῦ Χοσρόου, οἰκοδομηθέντος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 614 καὶ 627, ἐν Μασίτᾳ τῆς χώρας τῶν Μωαβιτῶν, ἤτοι κατ' αὐτὰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ περσικοῦ βασιλείου.

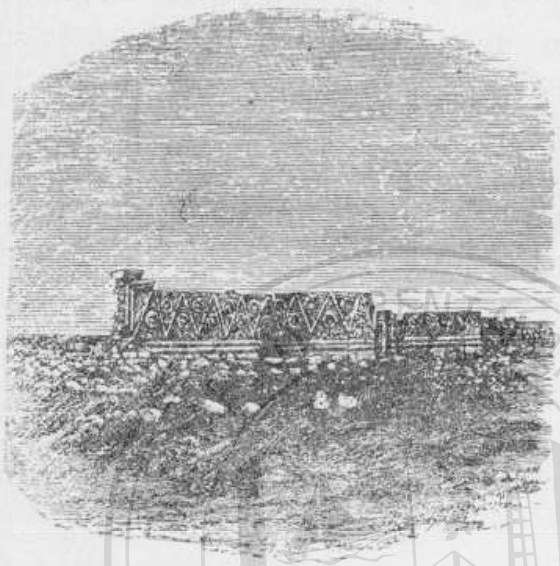

ΕΡΕΙΠΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΜΑΣΙΤΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΣΡΟΟΥ

Ὁ δὲ λόγος τῆς τοιαύτης ἐπιφυλάξεως τοῦ Ἡρακλείου δὲν ἦτο τὸ τυχὸν ἀπρόθυμον τῆς στρατιᾶς, διότι ἀπ' ἐναντίας αὕτη ἐκθύμως ἔσπευδεν εἰς τὴν κατὰ τῆς Κτησιφῶντος ἐκστρατείαν, ἀλλ' ὑπέρμετρος περίσκεψις τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις καὶ προετίμησε νὰ διαχειμάσῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ, χώρᾳ εὐφόρῳ παρὰ τὸν Καύκασον, κατὰ τὰ δυτικὰ πρὸς νότον παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης, ὅπου θὰ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἔχῃ τὰ ἐπιτήδεια. Μετὰ δὲ τὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἄφιξιν ἀπέλυσε τοὺς πεντηκοντακισχιλίους Πέρσας αἰχμαλώτους, οὓς εἶχε συμπαραλάβει ἐκ τῆς Περσίδος, ἐπισύρων διὰ τῆς γενναίας ταύτης πράξεως τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ὑπηκόων τοῦ Χοσρόου.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Χοσρόης δὲν ἡσύχαζε, συγκροτήσας δὲ τρεῖς στρατιὰς ἔστειλεν αὐτὰς ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου. Κύριον δ' αὐτῶν ἔργον ὤφειλε νὰ εἶνε τὸ νὰ περικλείσωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ὀρεινῇ Ἀλβανίᾳ καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκ νέου κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Περσίαν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Περσῶν Σαρβαραζᾶς οὔτε τὸ προσῆκον θάρρος εἶχεν, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην στρατηγικὴν ἱκανότητα ἐπέδειξε. Καίπερ περιορισθεὶς εἰς τὴν φρούρησιν τῶν ἐκ τῆς Ἀλβανίας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἀγόντων στενῶν, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Ἡρακλείου. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Ἡράκλειος χωρὶς νὰ προχωρήσῃ πρὸς νότον, ὡς ἐπεθύμει, ἕνεκα τοῦ ἀπροθύμου τῶν περὶ αὐτὸν ἐπικούρων, περιῆλθε δ' εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, εὑρίσκων ἤδη καθ' ἑαυτοῦ κινουμένας τρεῖς ἀντὶ μιᾶς περσικὰς στρατιάς. Ἀλλὰ τοὺς μὲν τρεῖς Πέρσας στρατηγοὺς ἐνίκησε διὰ δύο νικηφόρων μαχῶν, ἐπιπεσὼν δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν στρατοπέδων αὐτῶν ἐναντίον τῶν ἐν τῇ Περσαρμενίᾳ Σαλβανῶν, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ ἀρχιστράτηγος Σαρβαραζᾶς, ἐκυρίευσε καὶ ἐδήωσε τὴν πόλιν ταύτην, ἐπέχουσαν, ὡς φαίνεται, τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Βὰν παρὰ τὴν ὁμώνυμον ἁρμενικὴν λίμνην τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένην Θωσπῖτιν. Σκληρὰ δ' ὑπῆρξε τῆς πόλεως ἡ τύχη, ἧς οἱ φρουροὶ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ σατραπῶν καὶ ἀρχόντων καὶ αὐτῶν δὲ τῶν γυναικῶν προσεπάθουν νἀμυνθῶσιν ἀπὸ τῶν στεγῶν τῶν οἴκων. Ἀλλὰ τοὺς μὲν οἴκους καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀμυνομένων κατέκαυσε τὸ πῦρ τῶν νικητῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν, καὶ μόνον ὁ Σαρβαραζᾶς ἠδυνήθη νὰ σωθῇ γυμνὸς καὶ ἀνυπόδητος.

Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν ταύτην τῶν Σαλβανῶν, συμβᾶσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 624, διαχειμάσας ὁ Ἡράκλειος ἐν τοῖς περιχώροις, κατῆλθε τὴν 1 Μαρτίου 625 ἐκ τῶν ἁρμενικῶν ὀροπεδίων. Προχωρήσας δὲ διὰ τῶν προπόδων τοῦ Ἀραρὰτ καὶ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγριδος, κατέλαβε τὴν Ἀμιδαν καὶ τὴν Μαρτυρόπολιν, ἃς ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη ἔτη κατεῖχον οἱ Πέρσαι, καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὴν σύγκλητον τῆς βασιλευούσης τὰς νέας αὐτοῦ νίκας. Θέλων δὲ νὰ προλάβῃ νέαν τυχὸν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μελετωμένην σύμπραξιν αὐτῶν μετὰ τῶν Ἀβάρων, προεχώρησε πρὸς νότον, εἰσελαύνων εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ διάβασιν τοῦ Ταύρου οὐ μακρὰν τῆς πόλεως Γερμανικείας παρὰ τὸν ποταμὸν Σάρον συνηντήθη μετὰ τοῦ Σαρβαραζᾶ. Διὰ δὲ τὴν ἀλόγιστον σπουδὴν τῶν Βυζαντίνων, συγκροτηθείσης μάχης,

ἐνίκων ἤδη οἱ Πέρσαι, ὅτε ἡ ἑτοιμότης καὶ προσωπικὴ γενναιότης τοῦ αὐτοκράτορος ἔσωσε τὴν βυζαντιακὴν στρατιὰν ἀπὸ τοῦ κινδύνου, καὶ ἠνάγκασε τὸν Σαρβαραζᾶν νἀναζεύξῃ εἰς τὴν Περσίαν. Μεθ' ὃ ὁ Ἡράκλειος, διαβὰς καὶ πάλιν τὸν Ταῦρον, ἐπορεύθη μετὰ τῆς στρατιᾶς διὰ τῆς Καππαδοκίας πρὸς βορρᾶν καὶ διεχείμασε παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ὡς καὶ πρότερον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

ζ'

Ὁ κίνδυνος τοῦ Βυζαντίου.

Τέσσαρα σχεδὸν ἤδη εἶχον παρέλθει ἔτη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, καὶ πολλὰς εἶχον ὑποστῆ οἱ Πέρσαι ἥττας, ἀλλ' οὔτε ὁ Ἡράκλειος ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ, ὅτι εὑρίσκετο ἐγγὺς τοῦ πέρατος τῶν μακρῶν ἀγώνων, οὔτε ὁ Χοσρόης ἐφαίνετο καταβεβλημένος. Οὔτε ἡ ὑπὸ τοῦ Σαρβαραζᾶ μέχρι τοῦδε ἀτυχὴς διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου εἶχεν ἐλαττώσει τὴν πρὸς αὐτὸν πεποίθησιν τοῦ μεγάλου βασιλέως, οὔτε τῶν ἄλλων στρατηγῶν του αἱ ἥτται εἶχον κλίνει τὴν ἀγέρωχον κεφαλὴν τοῦ Σασανίδου. Ἀντὶ δ' εἰρήνης ἐμελέτα ἀκόμη πολέμους, καὶ τὰς ἀτυχίας τῆς ἀμύνης ἠθέλησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τολμηρᾶς ἐπιθέσεως. Παραβολώτατον δ' ὑπῆρξε τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Διενοήθη δῆλα δὴ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ χαγάνου τῶν Ἀβάρων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον ἐκ τῆς Περσίδος ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἠθέλησεν οὕτως ἀντὶ δειλῆς καὶ ἀμφιρρόπου ἀμύνης ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ κράτει νἀναλάβῃ ἐπίθεσιν κατ' αὐτῆς τῆς βασιλευούσης τοῦ ἐχθροῦ, ἐπίθεσιν δυναμένην νὰ ἐπιφέρῃ διὰ τοῦ ὄγκου τῆς συμμαχίας καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιβολῆς αὐτὴν τὴν κατάλυσιν τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου.

Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ νέου αὐτοῦ σχεδίου ὁ Χοσρόης ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας οὐ μόνον πάντας τοὺς παλαιμάχους αὐτοῦ στρατιώτας, ἐκείνους τε οὓς εἶχον ἀσκήσει οἱ μακροὶ πόλεμοι καὶ ὅσους εἶχον ἐξερεθίσει αἱ ἥτται ἃς ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ μισθοφόρους καὶ δούλους. Τὴν δὲ οὕτως ἀποτελεσθεῖσαν στρατιὰν διήρεσεν εἰς δύο μοίρας. Καὶ τῆς μὲν ἑτέρας ἔταξεν ἡγεμόνα τὸν Σαρβαραζᾶν, εἰς ὃν ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ προβῇ ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Τὴν δὲ ἄλλην μοῖραν, ἀπαρτισθεῖσαν ἐκ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς στρατιᾶς, εἰς ὃ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐτάχθησαν

πεντηκοντακισχίλιοι τῶν ἀρίστων τῆς Περσίας στρατιωτῶν, οἱ χρυσολόγχαι, ἐπέτρεψεν ὁ Χοσρόης εἰς τὸν στρατηγὸν Σάην, δοὺς εἰς αὐτὸν αὐστηροτάτας διαταγὰς ὅπως ἐπιπέσῃ βαρὺς ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἀπειλήσας σκληρὸν θάνατον, ἂν δὲν καταβάλῃ τὸν πολέμιον.

Ἀπέναντι δὲ τοῦ νέου κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὁ Ἡράκλειος δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀταραξίαν αὐτοῦ, ἔθηκε δ' εἰς ἐνέργειαν ὅλην τὴν στρατηγικὴν πεῖραν, ἣν ἀπέκτησεν ἐκ τῶν πολέμων τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἄλλος τις ἤθελε βεβαίως σπεύσει ἀμέσως εἰς ἄμυναν τῆς κινδυνευούσης πρωτευούσης, ἀλλ' ὁ Ἡράκλειος, ἀναλογισθείς, ὅτι διὰ τοιαύτης τινὸς σπουδῆς ἤθελεν ἀπολέσει διὰ μιᾶς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε διὰ μακρῶν ἀγώνων ἐν Ἀσίᾳ κερδηθέντα καὶ ἤθελε στερηθῆ τῆς εὐκολίας νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν δι' εἰσβολῆς εἰς τὴν Περσίδα ἐν ἀνάγκῃ, διέταξεν ἄλλως τὰ πράγματα. Διαιρέσας τὸ ὅλον τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ τριχῇ, τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἀπέστειλε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν βασιλεύουσαν πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως, τὸ δὲ δεύτερον προώρισεν ἐναντίον τοῦ Σάη, καὶ ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Θεόδωρον, τὸ δὲ τρίτον τέλος ἐκράτησεν ὑφ' ἑαυτὸν, καὶ ὥδευσε μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Λαζικήν. Σκοπὸς δὲ τῆς πορείας ταύτης τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν ἀπόκεντρον ἐκείνην καὶ ἐκτὸς τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου εὑρισκομένην χώραν ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐξασφάλισις τῆς πίστεως τῶν ὀρεινῶν καὶ μαχιμωτάτων λαῶν τῆς Λαζικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ συνεννόησις τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων Ζιεβὴλ περὶ συμμαχίας, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεγάλην ῥοπὴν εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Ἦσαν δ' οἱ Χάζαροι γενναῖος λαὸς ταταρικῆς φυλῆς, διὸ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καὶ Τοῦρκοι, καὶ ᾤκουν πρὸς βορρᾶν τῆς Λαζικῆς μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἤδη ἡ στρατιὰ Θεοδώρου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐνίκα ἐπιφανῶς τοὺς Πέρσας. Ὅτε ἦλθον αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ πρὸς ἀλλήλας εἰς σύγκρουσιν παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀρμενίας, χάλαζα πυκνὴ κατηνέχθη κατὰ μόνου τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, οὐδαμῶς πλήξασα τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἠδυνήθησαν νὰ τρέψωσι τοὺς πολεμίους εἰς ἄτακτον φυγήν. Καὶ οἱ μὲν νικηταὶ προσεγραψαν τὸ θαῦμα εἰς τὴν θεομήτορα, ὁ δὲ Χοσρόης ἔμπλεως ὀργῆς ἐτιμώρησε σκληρῶς αὐτὸν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὴν ἧτταν ἐξ ἀθυμίας τελευτήσαντος Σάη, οὗ τὸ πτῶμα ἐκομίσθη πρὸς τὸν Σασανίδην ταριχευθὲν δι' ἅλατος.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἡράκλειος συνηντήθη μετὰ τοῦ Ζιεβὴλ, ἐπιστρεφοντος ἐξ ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Περσίδα, παρὰ τὰ τείχη τῆς Τιφίλεως, τῆς σημερινῆς Τίφλιδος, ἥτις ἀνῆκε τότε εἰς τοὺς Πέρσας. Ἔγεινε δ' ἡ συνέντευξις τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων ἐν μέσῳ δειγμάτων θερμῆς ἑκατέρωθεν συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως ἀμοιβαίας. Ὁ δὲ δεσμὸς τῆς συναφθείσης συμμαχίας ἀπέβη σφιγκτότερος διὰ τῆς μνηστεύσεως τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ζιεβὴλ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλείου Εὐδοκίας, ἣς ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέδειξεν εἰς τὸν χαγάνον τὴν εἰκόνα. Ἤθελε δὲ πάντως τελεσθῆ κατόπιν, αὐξανομένης τῆς Εὐδοκίας, ἥτις τότε εἶχε μόλις συμπληρώσει τὸ δέκατον τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος, καὶ ὁ γάμος, ὃν ἐπέβαλλεν ἡ πολιτικὴ ἀνάγκη, ἂν μὴ ἀπέθνησκεν ὁ μνηστὴρ περὶ τὸ 631. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Τίφιλιν συνέντευξιν ὁ Ζιεβὴλ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, λαβὼν παρὰ τοῦ Ἡρακλείου λαμπρὰ δῶρα, ἐν οἷς καὶ περίκοσμον βασιλικὴν στολὴν καὶ ἐνώτια ἐκ μαργάρων, καὶ παραδοὺς εἰς τὸν αὐτοκράτορα τεσσαράκοντα χιλιάδας ἐπικούρων καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱόν, ὅπως ἐκπαιδεύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ Ἡράκλειος, παραλαβὼν τὴν στρατιὰν αὐτοῦ μετὰ καὶ τῶν νέων ἐπικούρων, εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν, ὅπου καθῄρει τὰς πόλεις καὶ κατέστρεφε τοὺς ναοὺς τῶν πυρολατρῶν, καθ' ὃν χρόνον ἤδη ἡ Κωνσταντινούπολις διέτρεχε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων.

ηʹ

Ἡ πολιορκία τῆς βασιλευούσης.

Ὁ Χοσρόης, ἀποστέλλων καὶ πάλιν τὸν Σαρβαραζᾶν εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἀπεξεδέχετο βαρεῖαν καὶ τελεσφόρον τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν ἐκ τῆς συμπράξεως μετὰ τῶν Ἀβάρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡράκλειος, ἐμμένων εἰς τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ σχέδιον καὶ μὴ ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης, εἶχε λόγους ἀποχρῶντας. Εἶχε δῆλα δὴ ὁ αὐτοκράτωρ πληρεστάτην πεποίθησιν εἰς τὸν πατρίκιον Βῶνον καὶ τὸν πατριάρχην Σέργιον, εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν δωδεκακισχιλίων θωρακοφόρων οὓς εἶχε στείλει εἰς τὴν βασιλεύουσαν, εἰς τὸν στόλον ὃν εἶχε παρασκευάσει πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου καὶ εἰς τὰς ὁδηγίας ὅσας ἀπέστειλεν ἐκ τῆς Λαζικῆς. Τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν, ὅτι δὲν ἠπατᾶτο ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὁ Σαρβαραζᾶς, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Χαλκηδόνα, τὸ ὁρμητήριον τῶν προτέρων αὐτοῦ δηώσεων, ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Ἄβαρας περὶ κοινῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Ἐν τούτοις δ' οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπελήφθησαν μετὰ περισσῆς δραστηριότητος τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν, τῆς συμπληρώσεως τῶν ἀμυντικῶν μηχανημάτων, τοῦ εὐτρεπισμοῦ τῶν νηῶν, ἑπόμενοι εἰς τὰς ἐγγράφους ὁδηγίας τοῦ Ἡρακλείου. Ἀναγκαιοτάτη δ' ἦτο ἡ φροντὶς αὐτῶν καὶ ἡ σπουδή, διότι ἤδη μετ' οὐ πολὺ ἡ προφυλακὴ τοῦ χαγάνου, συνισταμένη ἐκ τριακοντακισχιλίων Ἀβάρων, οἷς συνηκολούθουν Βούλγαροι καὶ Σλάβοι, ἔφθασε, τελευτῶντος τοῦ Ἰουνίου 626, εἰς τὰ περίχωρα τῆς βασιλευούσης. Ἔντρομοι δ' ἔσπευσαν οἱ κάτοικοι τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾧ κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου αἱ φλόγες τῶν ὑπὸ τῶν πολεμίων πυρπολουμένων οἰκοδομῶν ἐχρησίμευον εἰς μὲν τοὺς ὑπὸ τοῦ καταστένου χωριζομένους συμμάχους Ἄβαρας καὶ Πέρσας ἀντὶ φρυκτωριῶν, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης ὡς προαγγελία τοῦ φοβεροῦ μέλλοντος, ὅπερ ἐπεφύλασσεν εἰς τὴν πόλιν ἡ δὰς τῶν βαρβάρων.

Ἀτυχεῖς διὰ τοὺς Βυζαντίνους ἀπέβησαν αἱ πρῶται ἐκτὸς τῶν τειχῶν συγκρούσεις στρατιωτικῶν τινων ἀποσπασμάτων μετὰ τῶν Ἀβάρων. Οὐδ' ἠθέλομεν ποιήσει λόγον περὶ αὐτῶν, ἂν ἓν τινι περὶ αὐτῶν διηγήσει, περιλαμβανομένῃ ἐν τῷ λεγομένῳ *Πασχαλίῳ χρονικῷ*, δὲν ἐγίνετο ἡ πρώτη μνεία λέξεως, ἥτις ἔμελλε μετ' αἰῶνας, μεταβάλλουσα σημασίαν, νὰ πληρώσῃ γοητείας τὸν ἁρματωλικὸν βίον καὶ νὰ ποθῇ δηλωτικὴ τῆς γενναιότητος καὶ τῆς ἐν τῷ πολέμῳ ἀφοβίας. Ἡ λέξις αὕτη εἶνε τὸ ὄνομα *παλλικάριον*, ὅπερ ἐσήμαινε τότε τοὺς νεαροὺς σκευοφόρους τῶν ὁπλιτῶν. Τοιαῦτα δὲ παλλικάρια εἶχον συνεκδράμει τότε μετὰ στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν ἐναντίον τῶν Ἀβάρων, ἐξελθόντα τῶν τειχῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ χαγάνος, ὃν οἱ Βυζαντῖνοι ἀποκαλοῦσι θεομίσητον καὶ ἐπικατάρατον, προεχώρει πρὸς νότον. Φθὰς δ' εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιορκουμένους πρεσβευτὴν Ἕλληνα, καλούμενον Ἀθανάσιον, ὅστις εἶχε σταλῆ πρὸς αὐτὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐζήτησε δι' αὐτοῦ νὰ πείσῃ τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης, ὅπως ἐξαγοράσωσι τὴν ἀποχώρησίν του διὰ βαρέων λύτρων. Ἀλλ' ὁ πρεσβευτὴς τῶν Ἀβάρων εὗρε τὴν πόλιν διαπνεομένην ὑπὸ τόλμης καὶ φρονήματος, ὅπερ εἶχον ἐμποιήσει τοῦ πα-

τριάρχου αἱ θερμαὶ περὶ πίστεως παρορμήσεις καὶ τοῦ αὐτοκράτορος αἱ ὁδηγίαι καὶ αἱ στρατιαί. Μεθ' ὑπερηφανείας δ' ἐκάλεσαν τὸν Ἀθανάσιον ὁ Βῶνος καὶ ὁ Σέργιος εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν πεζικῶν στρατευμάτων τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν δωδεκακισχιλίων ἱππέων, οὓς εἶχεν ἑτοίμους πρὸς ἀγῶνα περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις.

Ἡ ἀγέρωχος τῶν πολιορκουμένων ἀπάντησις ἐπετάχυνε τὴν πορείαν τοῦ χαγάνου, ὅστις τῇ 29 τοῦ Ἰουλίου ἔφθασε μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τῆς ἀβαρικῆς στρατιᾶς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἀνέμενεν ἤδη αὐτὸν ἡ προφυλακή. Ὀγδοήκοντα μυριάδες πολεμιστῶν, Ἄβαρες καὶ Βούλγαροι, Γήπαιδες καὶ Σλάβοι, ἐπλήρουν τὸν πρὸ τῶν τειχῶν ὕπαιθρον χῶρον ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τοῦ προαστείου τῶν Συκῶν κατὰ τὸν Κεράτιον κόλπον, ἐν ᾧ μετ' οὐ πολὺ τὸ στενὸν ἐπληρώθη σλαβικῶν μονοξύλων, ἅτινα καθείλκυσαν εἰς τὴν θάλασσαν οἱ βάρβαροι. Συνεπλήρου δὲ τὴν φοβερὰν πολιορκίαν ἡ δεινὴ θέα τῶν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀσιατικῆς παραλίας περὶ τὴν Χαλκηδόνα κατηυλισμένων Περσῶν.

Ἡ πόλις ἐκινδύνευε προφανῶς, ὁ δὲ κίνδυνος ἔμελλε νὰ ποθῇ δυσαπόφευκτος, ἂν κατωρθοῦτο ἡ μετὰ τῶν Ἀβάρων ἕνωσις τῶν Περσῶν, ἥτις ἦτο δυσχερής, ἅτε τῶν Περσῶν στερουμένων πλοίων. Ἀλλ' εἰς μάτην ἔβρεμον κατὰ τῶν τειχῶν αἱ παμπληθεῖς μηχαναὶ τῶν πολιορκητῶν. Εἰς μάτην ὕψονεν ὁ χαγάνος δώδεκα ὑψηλοὺς πύργους ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Πολυανδρίου μέχρι τῆς τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ. Τὰ πεζικὰ στρατεύματα τῶν Βυζαντίνων, ἔνδοθεν τῶν τειχῶν γενναίως ἀμυνόμενα, ἀπεσόβουν τοὺς βαρβάρους, δι' εὐφυῶν δ' ἐπινοημάτων τῶν μετὰ τῶν πολιτῶν συμμαχομένων ἐν τῇ πόλει κατὰ γῆν ναυτῶν ἐβάλλετο πῦρ εἰς τοὺς νεοτεύκτους πύργους τῶν πολιορκούντων.

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἐφαίνοντο ἀρκοῦντα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου, διὸ προθύμως ἐδέχθη ὁ Βῶνος νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν χαγάνον. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Βυζαντίνων, ἄνδρες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, εὗρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ χαγάνου ἐξευτελισμοὺς πρὸ τῶν παρισταμένων συγχρόνως πρέσβεων τοῦ Σαρβαραζᾶ καὶ ἀπειλὰς καὶ εἰρωνείαν καὶ ὕβρεις. Ἀκλόνητοι δ' ἐν τῇ πίστει αὐτῶν ἀπῆλθον ἄπρακτοι, ἐκτοξεύσαντες πρὸς τὸν χαγάνον τοὺς ἀξιομνημονεύτους λόγους, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πόλιν. Ἅμα δὲ τῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστροφῇ τῶν πρέσβεων οἱ Βυζαντῖνοι κατώρθωσαν νὰ συλλάβωσιν ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν ἀσια-

τικὴν ἀκτὴν τοὺς πρέσβεις τῶν Περσῶν, οὓς καὶ κατεκρεούργησαν ὠμῶς, θέλοντες νὰ ματαιώσωσι πᾶσαν δι' αὐτῶν συνεννόησιν τοῦ χαγάνου μετὰ τοῦ Σαρβαραζᾶ καὶ ἐκδικούμενοι δι' ὅσους οἱ ἴδιοι αὐτῶν πρέσβεις εἶχον ὑποστῆ ἐνώπιον αὐτῶν καὶ τοῦ χαγάνου ὀνειδισμούς.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων (2 Αὐγούστου) ὁ χαγάνος ἀπεφάσισε νὰ καταβάλῃ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν ὅπως διαπεραιώσῃ ἐκ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας τοὺς Πέρσας, καὶ οὕτως ἐπιχειρήσῃ, ἐνούμενος μετ' αὐτῶν, νέαν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἧς ἡ ἀπόκρουσις ἔμελλε νὰ εἶνε δυσχερεστάτη, ἂν μὴ ὅλως ἀκατόρθωτος διὰ τοὺς πολιορκουμένους. Σλαβικὰ μονόξυλα καθειλκύσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπως πλεύσωσιν εἰς τὴν Χαλκηδόνα, ἐπιτεθῶσι δὲ καὶ κατὰ τῶν θαλασσίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τειχῶν. Ἀλλ' ἑβδομήκοντα βυζαντιακὰ πλοῖα ἐκ τοῦ στόλου ἐκείνου, ὃν εἶχε τάξει φρουρὸν ἀκαταμάχητον τῆς πόλεως ἡ μέριμνα τοῦ Ἡρακλείου, ἀντεκπλεύσαντα παρεκώλυσαν τὸν πρὸς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν πλοῦν τῶν μονοξύλων. Καὶ ἐφάνησαν μὲν τολμηροὶ οἱ Σλάβοι καὶ Βούλγαροι ἐπιβάται τῶν ἀκατίων, ἀλλ' ἐνσφηνωθέντες μεταξὺ τῶν πολὺ κραταιοτέρων διήρων καὶ τριήρων τῶν Βυζαντίνων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν, ἡ δὲ περὶ τὰς Βλαχέρνας θάλασσα κατεφοινίχθη ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν φονευθέντων βαρβάρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ γυναῖκες τῶν Σλάβων, συμπλέουσαι μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Συνεπλήρωσε δὲ τὸ ἔργον τῆς ναυτικῆς ἐκείνης νίκης τῆς νυκτὸς τῆς 3 πρὸς τὴν 4 Αὐγούστου ὁ κατὰ γῆν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων φόνος τῶν διακολυμβησάντων εἰς τὰς Βλαχέρνας βαρβάρων.

Ὁ δαυλὸς τῶν βαρβάρων συμμάχων εἶχε μεταβάλει εἰς τέφραν τὰ κτίρια τὰ περικοσμοῦντα τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Βοσπόρου μειδιώσας ἀκτάς. Ἀλλ' ἡ κατὰ θάλασσαν νίκη τῶν Βυζαντίνων μετέβαλεν εἰς ὠκεανὸν αἱμάτων τὰ γαληνιῶντα ὕδατα τοῦ καταστένου τοῦ χωρίζοντος ἀπ' ἀλλήλων τοὺς συμμάχους, καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Τεθορυβημένος δὲ καὶ ἔμπλεως ὀργῆς εἶδεν ὁ χαγάνος τὸ ναυάγιον τῶν ἐλπίδων του, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ του διέταξε τὸν φόνον τῶν ὀλίγων περισωθέντων ἐπιβατῶν τῶν μονοξύλων.

Τὴν ὑστεραίαν, 5 Αὐγούστου, πλήρεις ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑπὸ τοῦ χαγάνου σκληρᾷ ἀνταμοιβῇ τῆς πίστεως καὶ τῶν θυσιῶν τῶν ὁμοεθνῶν αὐτῶν, ἐγκατέλιπον οἱ Σλάβοι τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀβάρων, ἀπέπλευσαν δ' εἰς τὰ ἴδια καὶ τὰ ὑπόλοιπα μονόξυλα αὐτῶν. Ἡ

δ' ἐγκατάλειψις αὐτη κατέφερε τὸ τελευταῖον τραῦμα εἰς τὸν χαγάνον μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς πρὸς τοὺς Πέρσας συνενώσεως καὶ τὴν ἀρχομένην ἤδη σπάνιν τροφῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ. Εἰς μάτην ἐζήτησε τότε ὁ ὑπερφίαλος χαγάνος συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βώνου περὶ συνθηκολογίας. Ἀγερώχως ἀπήντησεν ὁ πατρίκιος, ὅτι μέχρι μὲν τοῦ παρόντος εἶχεν ἐκεῖνος τὴν ἐξουσίαν νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ ὁμολογήσῃ συνθήκην, ἀλλὰ τώρα φθάνει πλέον νικηφόρος ἐξ Ἀσίας ὁ ἀδελφὸς τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως μετὰ τοῦ θεοφυλάκτου στρατοῦ, καὶ ἰδοὺ ἀντιπερᾷ καὶ μετ' ὀλίγον θά σε ἀκολουθήσῃ μέχρι τῆς χώρας σου· ἐκεῖ δὲ λαλεῖτε μεταξὺ ἀλλήλων περὶ εἰρήνης. Ἀληθῶς δὲ τἀγγέλματα περὶ τῶν δύο ἐν Ἀσίᾳ βυζαντιακῶν στρατιῶν οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσι θάρρος εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, μία μόνον ἔμενε διέξοδος εἰς τὸν χαγάνον, ἡ φυγή. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀναζεύξεως ἐπλήρωσε μὲν τὴν τάφρον, ἣν εἶχε κατασκευάσει, κατέκαυσε δὲ τὰ πυργία καὶ τὸ χαράκωμα αὐτοῦ, ἐπυρπόλησε δὲ ἢ κατέστησεν ἄλλως ἄχρηστα τὰ πολιορκητικὰ αὐτοῦ μηχανήματα, καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῆς στρατιᾶς τὴν 8 Αὐγούστου. Ὀλίγοι μόνον ἱππεῖς ἔμειναν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ἀνεχώρησαν κατόπιν τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν, ἀφ' οὗ ἐπυρπόλησαν τοὺς ναοὺς τοῦ προαστείου τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῶν περιχώρων πλὴν τοῦ ναοῦ τῆς θεομήτορος, ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ κατακαύσῃ τὸ ὑπ' αὐτῶν βληθὲν πῦρ.

Ἡ Πόλις ἐσώθη.

θ'

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια.

Ἡ Πόλις ἐσώθη. Τὴν Πόλιν ἔσωσεν ἡ πρόνοια τοῦ Ἡρακλείου, ἐξασφαλίσαντος αὐτὴν διὰ στόλου ἀξιομάχου καὶ δι' ἀποστολῆς γενναίων πολεμιστῶν ἐκ τῶν ἀρίστων οἵτινες εἶχον συμπολεμήσει μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ Περσίδι. Τὴν Πόλιν ἔσωσεν ἡ ἀκατάβλητος δραστηριότης τοῦ Βώνου, ἐποπτεύοντος τῶν πάντων καὶ τὰ πάντα μετὰ συνέσεως καὶ δεξιότητος διευθύνοντος, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ φιλοπατρίας ἀκράτου συνηνωμένη ἀκράδαντος πίστις τοῦ Σεργίου. Ἐκεῖνος εἶχεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ὅτε νικηφόρος ὁ υἱὸς τοῦ

ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς κατέλυε τὴν τυραννίδα τοῦ Φωκᾶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θεομήτορος, δώσει θρησκευτικήν τινα ροπὴν εἰς τὴν πολιτείαν. Ὑπ' ἐκείνου δ' ἐμπνεόμενος, ἀναλαμβάνει τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα δίκην θεολήπτου τινὸς ὁ Ἡράκλειος. Ἐν τῷ θρησκευτικῷ ἐκείνῳ πολέμῳ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν στρατεύεται κατὰ τῶν χριστομάχων Περσῶν μόνον ἡ λόγχη καὶ τὸ ξίφος τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' οἱονεὶ συνοδεύει τοὺς μαχομένους ἡ βοήθεια τοῦ σωτῆρος, οὗ τὸν σταυρὸν θέλει νἀνακτήσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν βαρβάρων ὁ αὐτοκράτωρ. Τοὺς δ' ἀγῶνας τῶν πιστῶν ἐποπτεύει καὶ βραβεύει αὐτὸς ὁ θεός, ἐπόμενος εἰς τὰς δεήσεις τῆς παναγίας μητρὸς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὁ θρησκευτικὸς ἐκεῖνος χαρακτὴρ τοῦ πολέμου ἐκορυφώθη ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων πολιορκίας τῆς βασιλευούσης. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Βῶνος ὀξύνει τὰ ὅπλα τῆς ἀμύνης ὡς γενναῖος ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ὁ Σέργιος δίκην θεοπνεύστου τινὸς προφήτου παρέχει εἰς τὰ ὅπλα ἐκεῖνα τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καθοσίωσιν καὶ πληροῖ τὴν καρδίαν τῶν ἀμυνομένων ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἐποικοδομητικοὶ δὲ λόγοι τοῦ ἱεράρχου ὑπῆρξαν τὸ ἐφόδιον, δι' οὗ ἠὔξανεν ἡ θρησκεία τὸ θάρρος τῶν ἀνδρῶν, οὓς εἶχε προσηκόντως παρασκευάσει εἰς ἄμυναν τῆς πόλεως ἡ πολιτεία. Ἐξάπτων δὲ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν προμάχων τῆς βασιλευούσης, ὕψωσεν ὁ Σέργιος παρὰ τὴν σημαίαν τοῦ κράτους τὴν σημαίαν ἀοράτου ἀρχιστρατήγου τῶν βυζαντιακῶν δυνάμεων, τῆς Παρθένου.

Ὅτε κατὰ τὴν πρώτην ἐναντίον τῶν τειχῶν ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ χαγάνου οἱ πολιορκούμενοι ἀντέταξαν γενναίαν ἀντίστασιν, δὲν ἀπέκρουσαν τοὺς πολεμίους μόνον τὰ τόξα καὶ οἱ λίθοι τῶν πολιορκουμένων. Δίκην δὲ δεινοῦ μορμολυκείου ἐξεφόβιζεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων ἐπιδεικνυομένη ὡς ἄλλο ἀποτροπαῖον ὑπὸ τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν κλήρου ἡ ἀχειροποίητος εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ὡς ἄδηλός τις τοξότης τρέπουσα τοὺς ἐπιτιθεμένους. Οὐδ' ὑπῆρξε τοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν τὸ μόνον κατὰ τὴν πολιορκίαν θαῦμα τῆς θεομήτορος. Ἡ νικήσασα κατὰ γῆν δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ νικήσῃ καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὅτε τὰ βαρβαρικὰ μονόξυλα συνεκλείσθησαν ἐν τῇ θαλάσσῃ τῇ πρὸ τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἡ νίκη ἔστεψε τὰς βυζαντιακὰς πρῴρας, τίς τῶν ναυμάχων ἠδύνατο νἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἡ τείνουσα κατὰ τῶν βαρβάρων τὰ τόξα καὶ ἀοράτως μετὰ τῶν μαχητῶν συναναμιγνυομένη, ἡ βάλλουσα καὶ τιτρώσκουσα, ἡ ἀνατρέπουσα καὶ βυθίζουσα τὰ σκάφη

ἦτο αὐτὴ ἐκείνη ἡ πολιοῦχος ; Μὴ οἱ σύμμαχοι τοῦ χαγάνου οἱ ἀποπειρώμενοι τὴν μετὰ τῶν χριστομάχων ὁπλιτῶν τοῦ Σαρβαραζᾶ ἕνωσιν δὲν εἶχον τολμήσει νἀναπτύξωσι τὰ σκάφη αὐτῶν κατενώπιον αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ χώρου, ὅπου τὸν οἶκον εἶχεν ἡ στρατηγὸς παρθένος, ὡς

Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ
ΕΠΙ ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΜΑΤΟΣ

ἔψαλλεν ὁ Πισίδης διάκονος ὁ ὑμνήσας τὰς νίκας τοῦ Ἡρακλείου ; Καὶ δὲν κατεφάνη τὸ ἀνίκητον τῆς παρθένου τῶν Βλαχερνῶν τὴν ἡμέραν τῆς φυγῆς τῶν βαρβάρων, ὅτε μάτην ἔβαλον πῦρ ἀνόνητον εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς τὸν ἱερόν ;

Ἀκλόνητος λοιπὸν ἐνερριζώθη ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Βυζαντίνων ἡ πεποίθησις, ὅτι ἐχρεώστουν τὴν νίκην εἰς τὴν ἀόρατον στρατηγόν. Καὶ διὰ ταῦτα ἤρχετο ὁ Πισίδης τοῦ *εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν βαρβάρων* ἰαμβικοῦ του ποιήματος διὰ τῶν στίχων·

Τῶν ζωγράφων τις εἰ θέλει τὰ τῆς μάχης
τρόπαια δεῖξαι, τὴν τεκοῦσαν ἀσπόρως
μόνην προτάξοι, καὶ γράφει τὴν εἰκόνα.

Ἐκ δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ἀπέρρευσαν κατόπιν παντοῖοι θρῦλοι. παριστάνοντες τὴν Παναγίαν ἐμπνεύσασαν τρόμον εἰς τοὺς βαρβάρους ὡς ποτε ἡ Ἀθηνᾶ ἐλέγετο σώσασα τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ Ἀλαρίχου διὰ τῆς ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἐμφανίσεως αὐτῆς. Καὶ παριστάνετο ὁ χαγάνος εἰπών, ὅτι ἔβλεπε περιφερομένην ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς βασιλευούσης, ἣν μάτην ἐπολιόρκει, γυναῖκα μόνην, φέρουσαν ἐνδύματα καλογραίας. Ἡ δὲ μεταγενεστέρα παράδοσις διηγεῖτο, ὅτι πρωΐαν τινὰ οἱ βάρβαροι εἶδον κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐξερχομένην ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν γυναῖκα περιφανῆ μετ' ἀκολουθίας εὐνούχων, ἣν ἀφῆκαν νὰ διέλθῃ, νομίσαντες, ὅτι εἶνε ἡ βασίλισσα, ἐξερχομένη, ὅπως ὑποβάλῃ εἰς τὸν χάγανον προτάσεις εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ γυνὴ περιήρχετο τὸ στρατόπεδον χωρὶς νὰ μεταβαίνῃ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων. Ἰδόντες δὲ τοῦτο οἱ βάρβαροι, ἐδίωξαν αὐτὴν μέχρι τινός, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως εἶδον αὐτὴν αἴφνης γενομένην ἄφαντον μετὰ τῶν περὶ αὐτήν, ἐν ᾧ αὐτοὶ περιελθόντες εἰς σύγχυσιν καὶ συμπλακέντες πρὸς ἀλλήλους κατεσφάζοντο μέχρις ἑσπέρας. Ἡ γυνὴ ἐκείνη ἦτο ἡ ἀόρατος τῶν πολιορκουμένων προστάτις, ἡ Παναγία.

Οὕτως ἡ βυζαντιακὴ πίστις προσέγραψε διὰ τῶν αἰώνων τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς βασιλευούσης ἀπὸ τῶν βαρβάρων εἰς τὴν μητέρα τοῦ σωτῆρος. Ἀλλὰ δὲν ἐχρειάσθη μακρὸς χρόνος, ὅπως ἡ πόλις αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτῆς πρὸς τὴν σώτειραν. Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα, καθ' ἣν ἠλευθερώθη ἡ πόλις ἀπὸ τῆς ἀβαρικῆς ἐπιδρομῆς, συνελθὼν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν ναὸν τῆς θεομήτορος τὸν ἐν Βλαχέρναις, εἰσηγήσει τοῦ πατριάρχου Σεργίου ἔψαλεν ἐν ἱερᾷ παννυχίδι εἰς τὴν Παρθένον τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ὕμνον, ὅστις καὶ πρότερον μὲν ἴσως, ἀπὸ αἰώνων ἤδη πεποιημένος, ἐψάλλετο εἰς τὴν μητέρα τοῦ λόγου, ἀλλ' ὅστις ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης, καθ' ἣν ὀρθοστάδην ἅπας ὁ λαὸς ἔψαλεν αὐτόν, ἐπωνομάσθη *ἀκάθιστος*. Καὶ δὲν γνωρίζομεν μὲν ἀκριβῶς ποία ἡ σχέσις τοῦ κατὰ τὴν πλήρη συγκινήσεων

ἐκείνην νύκτα ψαλέντος ἀκαθίστου ὕμνου πρὸς τὸν ἐκ τῶν προτέρων προϋπάρχοντα, ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι, καὶ ἂν προϋπῆρχε τὸ ὅλον, πάντως μετερρυθμίσθησαν μέρη τινὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν περίστασιν, καὶ δὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου. Ὁ Σέργιος, ἀποθέσας τὴν ἰδιότητα ἀμύντορος τῆς πόλεως καὶ προμάχου, συνεπλήρωσε τὸ γενναῖον αὐτοῦ ἔργον διὰ τῆς ποιητικῆς του γραφίδος ὡς ὑμνογράφος τῆς μητρὸς ἐκείνης τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἐκεῖνος πάντοτε ἀπαρασάλευτον ἔδειξε πίστιν, τῆς Θεοτόκου ἐκείνης, *δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια* καὶ *δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσι.*

Δεκατρεῖς σχεδὸν αἰῶνες παρῆλθον ἔκτοτε. Ἀλλ' ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν δὲν ἔπαυσε τὸ ἔθνος συνερχόμενον κατ' ἔτος ἐν ἀδιασπάστῳ μετὰ τοῦ παρελθόντος συνδέσμῳ καὶ ψάλλον ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς μετὰ κατανύξεως τὴν τεταγμένην Παρασκευὴν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, εἰς ἣν ὥρισε τὴν ἱερὰν τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου ἀκολουθίαν ἡ ἐκκλησία, τὰς αὐτὰς ἐκείνας ὑμνῳδίας, αἵτινες ἀντήχησαν τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην νύκτα ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν πιστῶν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερῶν. Ἀνεπιλήσμων δ' ἡ ἐκκλησία ἐπαναλαμβάνει κατ' ἔτος τὴν ἱερὰν παννυχίδα τῆς ἀλησμονήτου νυκτὸς, καθ' ἣν ἡ πόλις τῆς Θεοτόκου, λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, ἀνέγραψεν εἰς αὐτὴν εὐχαριστήρια, καὶ εὐγνώμων ἀνέπεμψε τῷ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια.

ε΄

Ἄδοξον τέλος τοῦ Χοσρόου.

Ἄγνωστα εἶνε τὰ πολεμικὰ ἔργα τοῦ Ἡρακλείου ἀμέσως μετὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Βῶνος καὶ ὁ Σέργιος, οἱ θωρακοφόροι τοῦ βασιλέως καὶ ἡ δύναμις τῆς Θεοτόκου ἔσωζον τὴν Πόλιν. Τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ ἑπομένου ἔτους 627 εὑρίσκομεν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνας, ἐν Ἀσσυρίᾳ, καὶ δὴ ἄνευ τῶν Χαζάρων αὐτοῦ συμμάχων, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλίπει αὐτὸν ἐν τῷ μεταξύ.

Οὕτως ὁ Ἡράκλειος ἠναγκάζετο, ἓν ὅλον ἀκόμη ἔτος μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Περσῶν ἀπαλλαγὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ προχωρήσῃ εἰς αὐτὰ τὰ ἔγκατα τοῦ περσικοῦ κράτους, διότι καὶ ἡ μεγάλη αὕτη τῶν Βυζαντίνων νίκη ἡ ἐπενεγκοῦσα τὴν ἀποτυχίαν τῆς

μετὰ τῶν Ἀβάρων συμπράξεως τοῦ Χοσρόου δὲν εἶχε πτοήσει τὸν Σασανίδην. Ἀπ' ἐναντίας δὲ νέαν ἀπέστειλεν ὁ Χοσρόης στρατιὰν ἐναντίον τοῦ Ἡρακλείου, εἰσβάλλοντος εἰς τὴν Ἀσσυρίαν καὶ δηοῦντος τὴν χώραν. Ἀμείλικτοι δ' ὑπῆρξαν οἱ ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς περσικῆς στρατιᾶς, τὸν στρατηγὸν Ῥαζάτην, δοθεῖσαι διαταγαί, εἰς ὃν ῥητῶς ἐδηλώθη, ὅτι ἔπρεπε νὰ νικήσῃ ἢ νὰ πέσῃ. Τῇ δὲ 12 Δεκεμβρίου 627 ἐν τῇ περὶ τὴν Νινευὶ χώρᾳ, οὐ μακρὰν τῶν ἀρχαίων Γαυγαμήλων συνεκρούσθησαν αἱ στρατιαὶ τῶν πολεμίων.

Ἡ μάχη ἀπέβη κρατερά, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς φοβερᾶς μονομαχίας τῶν δύο ἀντιπάλων στρατηγῶν. Εἰς μάτην τὸ πολέμιον δόρυ ἔπληξε τὸν μηρὸν τοῦ ξανθοῦ ἵππου Δόρκωνος, ἐφ' οὗ ἀγέρωχος ἐφέρετο ὁ γενναῖος Ἡράκλειος· εἰς μάτην σπάθαι περσικαὶ ἔπλησσον τὴν ὄψιν τοῦ καταφράκτου βασιλικοῦ ἵππου. Τέλος δ' ἔπεσεν ὁ Ῥαζάτης, ἐφονεύθησαν δὲ πλὴν αὐτοῦ καὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι ὑπαρχηγοὶ τῶν Περσῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλο πλῆθος πολύ. Μικραὶ δ' ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἑνδεκαώρῳ μάχῃ αἱ ἀπώλειαι τῶν Βυζαντίνων, οἵτινες ἀπεκόμισαν λείαν ἐξαιρέτως πολλὴν καὶ πλουσίαν.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη νίκη πλησίον αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ πεδίου, ὅπου πρὸ αἰώνων ἐννέα καὶ ἡμίσεος ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε νικήσει Δαρεῖον τὸν Κοδομαννόν, ἐνεθάρρυνε τέλος τὸν Ἡράκλειον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν ἀναμενομένην ὁριστικὴν ἐπίθεσιν κατ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Παρ' ὅλας δὲ τὰς ἐκ τῆς διαβάσεως ποταμῶν δυσχερείας, ὧν κυριώτατοι ὁ μέγας καὶ ὁ μικρὸς Ζάβατος, οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλούμενοι Λύκος καὶ Κάπρος, ὁ Ἡράκλειος, τραπεὶς πρὸς νότον, προεχώρησε πρὸς τὴν Δασταγέρδην. Τοῦ δὲ Χοσρόου τραπέντος εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Κτησιφῶντα, ἀπέχουσαν περὶ τὰς δώδεκα ἡμέρας, οἱ Βυζαντῖνοι κατέλαβον τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων τοῦ 628 τὴν μεγαλοπρεπῆ Δασταγέρδην, ἣν ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ὁ Χοσρόης προετίμα ὡς βασιλεύουσαν καὶ αὐτῆς τῆς Κτησιφῶντος.

Μετ' ἰδιαζούσης ὅλως χαρᾶς ἠδυνήθη ὁ Ἡράκλειος νὰνακτήσῃ τριακοσίας ὅλας βυζαντιακὰς σημαίας, αἵτινες, ἐν διαφόροις πρὸς τοὺς Βυζαντίνους πολέμοις πεσοῦσαι εἰς χεῖρας τῶν Περσῶν, ἐκόσμουν τὰνάκτορα τῆς Δασταγέρδης. Ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἐλπίδα πλούσια ὑπῆρξαν τὰ καταληφθέντα ἐν τοῖς βασιλείοις λάφυρα, ἀρώματά τε καὶ ἡδύσματα τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς, σκεύη καὶ πολύτιμα μέταλλα, ὁλοσηρικὰ

καὶ τάπητες, σκηναὶ τοῦ Χοσρόου καὶ ἁγάλματα, ζῷα ἥμερα τῶν παραδείσων τοῦ βασιλέως καὶ θηρία τῶν κυνηγίων αὐτοῦ. Ἐν γένει δὲ τοσοῦτον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων, ὥστε πολλὰ λέγεται ὅτι κατέκαυσαν διὰ τὸ βάρος αὐτῶν οἱ νικηταί.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ δαυλὸς τῶν Βυζαντίνων ἐπυρπόλει τῆς Δασταγέρδης τὰ ὑπερήφανα ἀνάκτορα, ἄγγελοι τοῦ Ἡρακλείου ἐζήτουν νὰ πείσωσι τὸν Χοσρόην νὰ ὑποκύψῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην. « Σβέσωμεν τὸ πῦρ, πρὶν τὸ πᾶν καταφλέξῃ, » ἔγραφεν ὁ νικητὴς πρὸς τὸν ἡττημένον. Ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ Χοσρόης δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ, διέταξε δὲ νὰ συναθροισθῇ νέα κατὰ τοῦ Ἡρακλείου στρατιά. Ἐν τούτοις δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, μὴ θέλων νὰ ταλαιπωρήσῃ πλειότερον τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἐν μέσῳ χειμῶνι, ἀπεφάσισε νὰναβάλῃ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸ ἔαρ, ἐπιστρέφων ἐγκαίρως εἰς τὴν Ἀτροπατηνήν, ὅπως προφθάσῃ νὰποφύγῃ τὰς διαρκεῖς χιόνας καὶ τὴν πλήμμυραν τῶν ποταμῶν.

Ἡ ὑποχώρησις αὕτη τοῦ Ἡρακλείου δὲν πρέπει νὰποδοθῇ εἰς δειλίαν, οὐδὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ λόγων μόνον στρατηγικῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε καὶ λόγους πολιτικοὺς νὰ πράξῃ ὡς ἔπραξεν. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐκτεθῇ τυχόν, ἐπιχειρῶν τὴν τελευταίαν κατὰ τῆς Κτησιφῶντος ἐπίθεσιν, εἰς κίνδυνον, ἐξ οὗ δυσχερὴς θὰ ἦτο ἡ διέξοδος, προετίμησε νὰναμείνῃ τὸ τέλος τοῦ Χοσρόου ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἀληθῶς δὲ δὲν διελάνθανον τὸν αὐτοκράτορα τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἁλώσεως τῆς Δασταγέρδης καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χοσρόου ἀποκρούσεως τῶν τελευταίων αὐτοῦ προτάσεων περὶ εἰρήνης. Ἐγνώριζε δὲ καλῶς ὁ Ἡράκλειος καὶ ποῖα θύελλα κατὰ τοῦ Χοσρόου ἀνεμένετο ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Σαρβαραζᾶ καὶ τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Πέρσου ἀρχιστρατήγου ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀποστολῆς γραμμάτων τοῦ Σασανίδου, συλληφθέντων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, δι' ὧν ὁ μέγας βασιλεὺς, ὑποπτεύων τὴν πίστιν τοῦ στρατηγοῦ του, διέτασσε τὸν φόνον αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἐνδεικνύοντα, ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰφήσῃ τὸν καρπὸν νὰ πέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ χωρὶς νὰποσπάσῃ αὐτὸν διὰ τῆς βίας, κινδυνεύων ἴσως ἄνευ ἀνάγκης.

Αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα ἔδειξαν πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Ἡράκλειος. Ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ἡ ὑπὸ τὸν Σαρβαραζᾶν στρατιὰ, συνθηκολογήσασα μετὰ τῶν Βυζαντίνων, ἐξεκίνησεν ἐκ Χαλκηδόνος, ὅπως ἐπέλθῃ εἰς τὴν Κτησιφῶντα ἐναντίον τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐν τούτοις δ' ὁ

γηραιὸς Χοσρόης, οὐ ἐκλονεῖτο ἤδη καὶ ἄλλως ὁ θρόνος ἕνεκα τῆς κατ' αὐτοῦ ἀγανακτήσεως τῶν Περσῶν, ἐπέσπευσε τὸ οἰκτρὸν τέλος, κηρύξας ἐν μέσῳ ἀσθενείας ὑφ' ἧς κατελήφθη διάδοχον αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ Σιρόου τὸν ἐξ ἄλλης ἠγαπημένης συζύγου, τῆς Χριστιανῆς Σειρὲμ, τεχθέντα Μερδασᾶν. Ἀλλ' ἡ παράβλεψις αὕτη τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σιρόου ἐξήγειρε θύελλαν κατὰ τοῦ γηραιοῦ βασιλέως. Ἡ δὲ στρατιὰ στασιάσασα ἀνηγόρευσε βασιλέα τὸν Σιρόην, οὐ ἐπινεύοντος ὁ Μερδασᾶς μετὰ τῶν λοιπῶν τέκνων τῆς Σειρὲμ ἐφονεύθη ἐνώπιον τοῦ Χοσρόου, καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἔκπτωτος πρεσβύτης ἔτυχε τέλος θανάτου πικροτάτου μετὰ βασιλείαν ἔνδοξον ἐτῶν τριάκοντα καὶ ἑπτὰ (591-628) τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν 25 Φεβρουαρίου, καθ' ἣν ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ὁ Σιρόης.

Ἓν δὲ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ πατροκτόνου ὑπῆρξεν ἡ μετὰ τοῦ Ἡρακλείου εἰρήνη. Ἀποστείλας δ' εἰς τὸν αὐτοκράτορα, διατρίβοντα ἤδη εἰς Γάζακα, ἐπιστολήν, ἥτις σώζεται μέχρις ἡμῶν, καίπερ λίαν ἐφθαρμένη καὶ μετὰ πολλῶν χασμάτων, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν *ἀδελφὸν* αὐτοῦ Ἡράκλειον. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, ἀπαντήσας πρὸς τὸ *τέκνον* αὐτοῦ, ὡμολόγησε μετ' αὐτοῦ συνθήκας τὴν 8 Ἀπριλίου. Ὅροι δὲ τῶν συνθηκῶν ἦσαν ἡ εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἀπόδοσις τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ πόλεων, ἐν αἷς ἡ Αἴγυπτος, ἡ Παλαιστίνη, ἡ Συρία, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὰ δυτικὰ τῆς Μεσοποταμίας, ἡ ἐξ αὐτῶν ἀνάκλησις τῶν περσικῶν στρατιῶν, πρὸς δὲ τούτοις ἡ εἰς τὸν Ἡράκλειον ἐπιστροφὴ τοῦ τιμίου ξύλου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῶν συνωμολογημένων ἀνετέθη εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρον, μείναντα πρὸς τοῦτο ἐν Περσίᾳ.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΣΙΡΟΟΥ

Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, 15 Μαΐου 628, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρίστατο ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ εἰς εὐφρόσυνον τελετήν, ἀκροώμενος τοῦ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνωσθέντος διαγγέλματος, δι' οὗ ὁ νικηφόρος αὐτοκράτωρ ἀνήγγελλεν εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους τὸ

εὐτυχὲς πέρας τοῦ μακροῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Χαίροντες δ' ἤκουσαν οἱ δῆμοι τῆς βασιλευούσης, ὅτι *ὁ ὑπερήφανος καὶ θεομάχος Χοσρόης ἔπεσε καὶ ἐπτωματίσθη εἰς τὰ καταχθόνια*, καὶ βεβαίως ἠλάλαξαν τῷ θεῷ, ὡς παρήγγειλεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ Ζωροάστρου καὶ τῶν Μάγων, ἥτις ἀπετέλεσε τὸ θέμα τῆς φερωνύμου τοῦ αὐτοκράτορος *Ἡρακλειάδος*, τοῦ ἐπινικίου ποιήματος Γεωργίου τοῦ Πισίδου.

Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, ῥυθμίσας ἤδη μέχρι τινὸς ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ τὰς συνθήκας τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα καὶ ἀφεὶς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λοιπῶν εἰς τὸν Θεόδωρον, ἐπανήρχετο ὁ Ἡράκλειος εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἱέρειαν ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν παραλίων τοῦ Βοσπόρου πλησίον τῆς Χαλκηδόνος ἀνάκτορον, σύμπας ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλείου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἐγγόνου Ἡρακλεωνᾶ ἐξῆλθον εἰς συναπάντησιν αὐτοῦ, βαστάζοντες κλάδους ἐλαιῶν καὶ λαμπάδας καὶ εὐφημοῦντες τὸν βασιλέα μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων. Προσελθὼν δὲ ὁ υἱός, ἔπεσε, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ μοναχοῦ Θεοφάνους, εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἡρακλείου, καὶ, ἐναγκαλισθέντες ἀλλήλους, ἔβρεξαν ἀμφότεροι τὴν γῆν διὰ τῶν δακρύων. Ἐπὶ δὲ τῷ συγκινητικῷ τούτῳ θεάματι ἠκούσθησαν ἐκ πάντων τῶν στομάτων ὕμνοι εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν θεόν, καὶ οὕτω λαβόντες τὸν βασιλέα πάντες εἰσῆλθον σκιρτῶντες εἰς τὴν πόλιν, ἑορτάζουσαν πανηγυρικῶς τὸν θρίαμβον τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν εἰς τὴν βασιλεύουσαν εἴσοδον τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν τριακοσίων ἐθνικῶν σημαιῶν, ἃς εἶχεν ἀνακτήσει ἀπὸ τῶν Περσῶν ὁ βασιλεύς.

Ἦτο δ' ἡ ἀξιομνημόνευτος ἐκείνη ἡμέρα ἡ 14 Σεπτεμβρίου 628, ἣν τὴν μνήμην καθιέρωσεν εὐγνώμων ἡ ἐκκλησία, ἐν αὐτῇ πανηγυρίζουσα κατ' ἔτος τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ εὐλαβῶς μνημονεύουσα τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος. Οὕτω δὲ κατὰ παράδοξον συγκυρίαν δὶς ἐντὸς δύο ἐτῶν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καθορίσῃ λειτουργίας μνημοσύνους χάριν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν ἅμα εὐτυχημάτων, ἅτινα ἐχρεώστει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις εἶπέ τις καὶ ἄλλος εἶχεν ἑνώσει τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐκκλησίαν διὰ δεσμῶν ἀδιαρρήκτων καὶ εἶχε περιβάλει τὰς ἐθνικὰς νίκας διὰ χαρακτῆρος θρησκευτικοῦ.

Οἱονεὶ δὲ δεύτερον θρίαμβον κατῆγεν ὁ Ἡράκλειος μετά τινας μῆνας ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐκκινήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἅμα τῷ ἔαρι,

ἐπορεύθη εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἄγων τὸν τίμιον σταυρόν, ὅπως ἀποδώσῃ αὐτὸν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ὅπου ἐπιστεύετο εὑροῦσα αὐτὸν ἡ ἁγία Ἑλένη. Καὶ μεγάλη μὲν ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἐκκλησίας, ὅτε κατὰ τὴν ἐκ τῆς Περσίδος ἀπόδοσιν τοῦ σταυροῦ εὑρέθησαν ἀλύμαντοι αἱ σφραγῖδες, ἃς εἶχεν ἐπιθέσει ἐπ' αὐτοῦ ἡ μήτηρ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Μεγάλη δ' ἐξεδηλώθη καὶ ἡ συγκίνησις τῶν Χριστιανῶν τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπανελθόντων εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνην, ὅτε ὁ Ἡράκλειος, αὐτὸς φέρων ἐπ' ὤμων κατὰ τὰς μεταγενεστέρας παραδόσεις τὸν σταυρόν, ἤγαγεν ἐπὶ τὸν Γολγοθᾶν, καὶ ἀπέδωκε τὸ πολύτιμον παλλάδιον εἰς τὸν πατριάρχην Ζαχαρίαν, ὅστις μετ' αὐτοῦ καὶ χάριν αὐτοῦ εἶχε καταλίπει τὴν πόλιν τὴν ἱεράν, συνεπιστρέφων μετ' αὐτοῦ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὁ Ἡράκλειος εὑρίσκετο εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δόξης αὐτοῦ.

εα'

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία τοῦ Ἡρακλείου.

Εἶνε προφανές, ὅτι ὁ Ἡράκλειος τὰς νίκας αὐτοῦ ἐχρεώστει κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν καὶ τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ Σεργίου. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας μεγάλως εἶχε βοηθήσει αὐτὸν αὐτὴ ἡ ἐκκλησία, ἀπαλλοτριωθεῖσα ἐπί τινα χρόνον τῶν θησαυρῶν αὐτῆς χάριν τοῦ ἱεροῦ πολέμου. Ἀλλὰ τάπὸ τῶν Περσῶν λάφυρα καὶ ἔκτακτοι εἰσφοραί, ἐπιβληθεῖσαι εἰς τὰς ἐπαρχίας μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, κατέστησαν δυνατὴν τὴν ἀπόδοσιν τῶν δανείων. Θέλων δὲ νἀποδείξῃ ὁ Ἡράκλειος καὶ ἄλλως τὴν πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, ἐξέδωκε τῷ 629 πρὸς τὸν Σέργιον νεαρὰν, δι' ἧς, ἀνανεώσας τὰ ὑπὸ τῶν προτέρων βασιλέων δεδομένα προνόμια καὶ μεταρρυθμίσας δεόντως, ἐκανόνισε τὰς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν δίκας οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένοι τῆς πιέσεως τῶν πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀρχόντων.

Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Σέργιος φαίνεται κεκτημένος τοιαύτην ἐπὶ τὸν Ἡράκλειον ἐπίδρασιν, ὥστε εἴδομεν αὐτὸν πολλαχῶς ἐπενεργήσαντα εἰς διεύθυνσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν, οὐ σμικρὰ, ὡς εἰκὸς, ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἡρακλείου ὡς πρὸς τὰ πράγματα τὰ θρησκευτικά. Δὲν ἤρκει νὰ νικήσῃ τοὺς βαρβάρους

ὁ αὐτοκράτωρ καὶ νὰποδώσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὸ κράτος. Τὸ σχέδιον τοῦ πατριάρχου ἦτο εὐρύτερον· ἤθελε νὰ κραταιωθῇ τὸ βασίλειον καὶ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀληθῶς ἤδη ἐπὶ μακρὸν, ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β΄, ἡ βασιλεία ἐφαίνετο ἥκιστα μεριμνήσασα περὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσήμαινε τὴν ἔλλειψιν σκανδάλων. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἦτο μεστὴ ζιζανίων καὶ διαιρέσεων. Ἡ σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος δὲν εἶχε καταπνίξει τελείως τὸν μονοφυσιτισμόν. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β' διεδίδετο ὁσημέραι μᾶλλον καὶ ἐκραταιοῦτο ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐλάμβανεν οὕτως εἰπεῖν νέαν σύστασιν ἐν Συρίᾳ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, αἵτινες ἐκυμαίνοντο μεταξὺ Νεστοριανισμοῦ καὶ νέου τινὸς τύπου τῆς μονοφυσιτικῆς αἱρέσεως, τοῦ Ἰακωβιτισμοῦ, οὕτω κληθέντος ἀπὸ τοῦ Σύρου Ἰακὼβ τοῦ Βαραδαίου ἢ Ζανζάλου. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπικράτησις τῶν διαφόρων τούτων μονοφυσιτικῶν αἱρέσεων ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἣν εἶχον ὑποθάλψει καὶ οἱ Πέρσαι διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτῶν, ὥστε οἱ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τασσόμενοι ἦσαν ἐν καταπληκτικῇ μειονότητι πρὸς τοὺς αἱρετικούς, καὶ κατεδυναστεύοντο ὑπ' αὐτῶν.

Αὐτὸ τὸ ὄνομα Μελχιτῶν ἢ αὐτοκρατορικῶν, ὅπερ ἔδιδον οἱ αἱρετικοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δεικνύει, ὅτι ὁ διχασμὸς δὲν ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν καὶ μόνον ἐκκλησιαστικὸς, ἀλλ' ἐνυπῆρχον ἐν τῇ τοιαύτῃ θρησκευτικῇ διαστάσει καὶ στοιχεῖα διαιρέσεως πολιτικῆς, ἥτις συμφέρον ἦτο νὰ ἐκλίπῃ. Ἡ δ' ἕνωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶς διεστώτων καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἡράκλειος ἀνελάμβανε τὸν μέγαν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέον ὅπλον πρὸς ἐκνίκησιν τοῦ φοβεροῦ ἀντιπάλου. Ἆρα τὸ σχέδιον τοῦ Σεργίου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν, ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ προθυμία, μεθ' ἧς ἐκθύμως ἀπεδέχθη αὐτὸ ὁ Ἡράκλειος.

Ὁ Σέργιος, διανοηθεὶς τὴν διὰ παραχωρήσεώς τινος πρὸς τοὺς μονοφυσίτας συνδιαλλαγὴν αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἤτοι φαντασθεὶς ἐνέργειάν τινα ἀνάλογον πρὸς τὸ *Ἑνωτικὸν* τοῦ Ζήνωνος, ὑπεχώρει ἴσως καὶ εἰς ἐνδομύχους τινὰς ἐκ παραδόσεως κλίσεις, ἅτε ὢν μὲν Σύρος, καταγόμενος δ' ἐκ γονέων Ἰακωβιτῶν καὶ διδαχθεὶς νὰ μὴ ἀπορρίπτῃ ὅλως τὰς δοξασίας τοῦ Εὐτυχοῦς. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ δὲν ὑπῆρξε δύσκολος ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετά τινων ἐπισκόπων τῆς Ἀραβίας, τῆς Ἀρμενίας, τῆς Κιλικίας περὶ τῶν βάσεων τῆς συνδιαλλαγῆς. Τὰ διεστῶτα ἐφαίνοντο συμβιβαζόμενα, ἑκατέρωθεν γινομένων ἀμοιβαίων ὑπο-

χωρήσεων καὶ κρατούσης τῆς δοξασίας, ὅτι εἶχε μὲν δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἀλλὰ μίαν ἐνέργειαν θεανδρικὴν καὶ μίαν ἔκφρασιν θελήσεως, εἰς ἣν ὑπετάσσοντο κατὰ τὰς ἑκάστοτε ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου αἱ ἀνθρώπιναι αὐτοῦ ἀνάγκαι.

Ὁ δ' αὐτοκράτωρ δὲν ἤργησε νὰποδεχθῇ τὰ διαβήματα τοῦ πατριάρχου, ἅτινα ἐφαίνοντο προωρισμένα μεταξὺ ἄλλων νὰ συνδέσωσι σφιγκτότερον πρὸς τὴν καθολικὴν τοῦ κράτους ἐκκλησίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἀρμενίους. Τοῦτο δ' ἔμελλε νὰ εἶνε καὶ μέγα πολιτικὸν κέρδος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου. Διὸ ἤδη ἀπὸ τοῦ 622 ἐν μέσῳ τῶν πολέμων αὐτοῦ εὑρίσκομεν τὸν Ἡράκλειον συζητοῦντα πρὸς ἐπισκόπους τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Λαζικῆς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα. Σπουδαία δὲ βάσις ἐνεργείας πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἐκκλησίας διὰ τῆς διαδόσεως τῶν περὶ μιᾶς ἐνεργείας καὶ θελήσεως δοξασιῶν ἐκερδήθη, ὅτε ἀνεβιβάσθη ἐπὶ μὲν τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας ὁ Ἰακωβίτης Ἀθανάσιος τῷ 629, ἐπὶ δὲ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ 630 εἷς τῶν θερμοτάτων ὀπαδῶν τῆς νέας δοξασίας, ὁ πρώην ἐπίσκοπος Καλχίδος Κῦρος. Ἡ σύμπραξις δ' αὐτῶν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς συνδιαλλαγῆς ὑπῆρξε τοσούτῳ μᾶλλον λυσιτελεστέρα καθ' ὅσον εἴπερ ποτὲ παρίστατο ἀνάγκη εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐπαρχιῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἐφαίνετο εὐοδούμενον τὸ ἔργον τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δ' ἀποδοχὴ τῆς μιᾶς ἐνεργείας ἐν ταῖς δύο φύσεσι τοῦ Χριστοῦ ἀπέδιδε τὴν εἰρήνην εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ δὲν ἤργησε νὰ παρουσιασθῇ ἡ ἀντίδρασις, συνεπιφέρουσα καὶ τὴν εἰς τὴν νέαν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν τῆς Ἀνατολῆς ἀνάμιξιν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἐπέτεινε τὸ σκάνδαλον ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ αὐτό, καὶ ἤγαγε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ Ἡρακλείου εἰς νέαν διάσπασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Ψυχὴ δὲ τῆς ἀντιδράσεως ἦτο ὁ ἐκ Παλαιστίνης μοναχὸς Σωφρόνιος, ἀφ' οὗ μάλιστα χρόνου ἀνῆλθε τῷ 634 εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων. Ὅπως δ' ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὰς ἀντενεργείας καὶ συκοφαντίας τοῦ Σωφρονίου, ἐπεκαλέσθη ὁ Σέργιος καὶ τὴν γνώμην τοῦ πάπα Ὁνωρίου, οὗ ἡ ἀπάντησις, ἐπαινοῦσα τὴν σύνεσιν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποδεχομένη κατ' ἀρχὴν τὴν περὶ μιᾶς ἐνεργείας δοξασίαν, ὑπεξέφευγε τὰ λοιπὰ ζητήματα, καὶ

ἦτο κατὰ τἆλλα γεγραμμένη μετὰ πολλῆς διπλωματικῆς τέχνης καὶ ὑποκρίσεως. Ἐν τούτοις δὲ καὶ ὁ Σωφρόνιος ἐξέδιδε τῷ 635 μετὰ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις συγκάλεσιν τοπικῆς συνόδου Συνοδικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Σέργιον, ἐν ᾗ μετὰ διαλεκτικῆς τέχνης οὐ τῆς τυχούσης ἐπολέμει τὴν νέαν δόξαν ὡς συνταράσσουσαν αὐτὴν τὴν εἰς τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως πίστιν. Ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως συζητούσης τὰ πράγματα καὶ δυναμένης νάνοιξῃ νέας πληγὰς, ἐθεώρησεν ὁ Σέργιος συνετώτερον νάντεπέλθῃ ἄλλως διὰ τῆς ὑφ' ἑαυτοῦ μὲν συνταχθείσης, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἡρακλείου τῷ 638 ἐκδοθείσης *ἐκθέσεως*. Διὰ τοιαύτης τινὸς ἐνεργείας τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως οὕτως εἰπεῖν ἀπεσύρετο ἀπὸ τῆς δογματικῆς πάλης, ἀνελάμβανε δὲ τὴν ὅλην εὐθύνην ἡ πολιτεία, ἀπαγορεύουσα διὰ τοῦ δογματικοῦ ἐκείνου νόμου πάντα λόγον περὶ μιᾶς ἢ δύο ἐνεργειῶν καὶ εἰσάγουσα τὴν περὶ μιᾶς ἐν Χριστῷ θελήσεως διδασκαλίαν. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως αἱ πρὸς εἰρήνευσιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας προσπάθειαι τοῦ Σεργίου ἤγαγον εἰς τὴν ἐπίσημον ὑπὸ τῆς βασιλείας δημιουργίαν τῆς αἱρέσεως τῶν *μονοθελητῶν*.

Ἐν ᾧ δὲ ἀντὶ τῆς ποθητῆς εἰρήνης νέα ἐγεννᾶτο ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει πηγὴ ἐκκλησιαστικῶν σκανδάλων καὶ νέα ἀφορμὴ διασπάσεως τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἐξέλειπον ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου σχεδὸν ταὐτοχρόνως ἢ ἐν μικρᾷ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσει οἱ πρωτεργάται τῶν νέων διχονοιῶν. Τὸν μὲν Νοέμβριον τοῦ 638 ἀπέθνησκεν ὁ Σέργιος, μετὰ δέ τινας μῆνας ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ὁ Σωφρόνιος, ἓν δ' ἔτος κατόπιν διεδέχετο τὸν θανόντα Ὀνώριον ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου Ἰωάννης ὁ Δ', σφοδρὸς ἀντίπαλος τῶν μονοθελητῶν καὶ τέλος τῷ 641, θνήσκοντος τοῦ στιβαροῦ Ἡρακλείου, περιήρχετο τὸ στέμμα ἐν Βυζαντίῳ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς αὐτοῦ διαδόχους. Ἀλλ' ὁ θάνατος τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων οὐ μόνον δὲν κατέπαυσεν, ἀλλὰ καὶ ἠύξησε τὴν θρησκευτικὴν σύγχυσιν· καὶ ταῦτα ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἤδη βραχὺ μετὰ τὰς ἐπιφανεῖς ἐν Περσίᾳ νίκας τοῦ Ἡρακλείου νέος ἐθνικὸς ἐχθρὸς συνεκίνει τὴν Ἀνατολὴν, νέα θρησκεία, ἀντίπαλος τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐδημιούργει νέον καθεστὼς, ὅπερ ἔμελλε νὰ συγκλονήσῃ μὲν τὸ βυζαντιακὸν κράτος, νἀναταράξῃ δ' ἐπὶ αἰῶνας τὸν κόσμον ὅλον.

ϛϐ΄

Μωάμεθ.

Περὶ τὸ 570 π. χ. ἐγεννᾶτο ἐν Μέκκᾳ ἀπὸ γονέων πτωχῶν παιδίον, εἰς ὃ ἐπεφυλάσσετο μέγα μέλλον. Ἦτο Μωάμεθ ὁ υἱὸς τοῦ Ἄραβος μικρεμπόρου Ἀβδαλλὰχ καὶ τῆς Ἀμίνας. Περιπετειώδης ὑπῆρξε τοῦ παιδὸς τούτου αὐξανομένου ὁ βίος. Στερηθεὶς ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ τῶν γονέων αὐτοῦ, εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ τραπῇ ἐπὶ τὸν ἐπώδυνον βίον τοῦ ποιμένος τῶν προβάτων πλουσίων κατοίκων τῆς Μέκκας ἢ τὸν τοῦ καμηλεμπόρου, συνοδεύων τὰ καραβάνια τῶν συγγενῶν αὐτοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν ἐρήμων εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν. Νέα δὲ περίοδος βίου ἄρχεται διὰ τὸν Μωάμεθ, ὅτε, εἰκοσιτετραέτης ἤδη ὤν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πλουσίας χήρας Χαδίζας τὸ μὲν πρῶτον ὡς καμηλίτης, ἔπειτα δὲ ὡς ἡγέτης τῶν εἰς τὰ νότια τῆς Ἀραβίας καὶ εἰς τὴν Συρίαν καραβανίων τῆς χήρας. Εὐτυχεστάτη δ' ὑπῆρξε διὰ τὸν νεαρὸν Ἄραβα ἡ γνωριμία τῆς Χαδίζας, διότι μετ' οὐ πολὺ ἀπέληγεν αὕτη παρ' ὅλας τὰς ἐνστάσεις τῶν συγγενῶν τῆς πλουσίας χήρας εἰς τὸν μετ' αὐτῆς, καίπερ οὔσης πολὺ πρεσβυτέρας, γάμον τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἀφετηρία μέλλοντος μεγάλου.

Εὐτυχὴς διέρρευσεν ὁ μετὰ τῆς Χαδίζας γάμος τοῦ Μωάμεθ, εὐλογηθεὶς ὑπὸ ἓξ τέκνων, ὧν δύο υἱοί, προώρως θανόντες. Ἦτο δ' ἡ πρὸς τὴν Χαδίζαν ἀγάπη αὐτοῦ οὕτω θερμή, ὥστε ζώσης μὲν αὐτῆς οὐδεμίαν ἔλαβεν ὁ Μωάμεθ ἄλλην γυναῖκα, ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς (620) ἐτράπη ἐπὶ τὴν πολυγαμίαν, ἡ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας νέας συζύγους ἀγαπωμένη Ἀϊσὰ συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι πρὸς οὐδεμίαν τῶν ἄλλων συμβιουσῶν γυναικῶν τοῦ Μωάμεθ ἠσθάνετο τοιαύτην ζηλοτυπίαν, ὅσην πρὸς ἐκείνην τὴν νεκράν.

Οὐδ' ἐνέκειτο διὰ τὸν Μωάμεθ ἡ σημασία τοῦ μετὰ τῆς Χαδίζας γάμου αὐτοῦ εἰς μόνην τὴν ἐκ τοῦ πλούτου τῆς συζύγου εὐμάρειαν καὶ εἰς τἀγαθὰ τῆς οἰκιακῆς εὐδαιμονίας. Ἡ ἀνήσυχος τοῦ Μωάμεθ φύσις δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων, ἃς δύναται νὰ ποχαυνώσῃ καὶ ἀποκοιμίσῃ ἡ περὶ τὸν βίον εὐεστώ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ ἀνεπιδεὲς συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὰς ἰδεώδεις ἐκείνας τάσεις τοῦ πνεύματος, αἵτινες εἶχον ἐξεγερθῆ δίκην ὀνειροπολημάτων ἐν τῇ ψυχῇ του κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀπορίας καὶ τῶν στενοχωριῶν. Διανοηθεὶς δὲ νὰ γείνῃ ὁ ἱδρυτὴς νέας θρησκείας, εὗρε καὶ ἐν τούτῳ ὑποστηρίζουσαν αὐτὸν καὶ ἐνθαρρύνουσαν

τὴν ἠγαπημένην, ἥτις παρεμύθει μὲν αὐτὸν προσκρούοντα κατὰ προσκομμάτων, ἐστήριζε δὲ κλονούμενον, καὶ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πιστὴ τοῦ προφήτου, ἡ πρώτη τῆς νέας θρησκείας ὀπαδός.

Τὸν Μωάμεθ δὲν ἤγαγεν εἰς τὴν ἰδέαν νὰ γείνῃ ὁ προφήτης καὶ δημιουργὸς νέας θρησκείας μόνον ἔξαλλός τις ἔκστασις, ὑπερβάλλουσα καὶ αὐτὴν τὴν ἄλλως προσιδιάζουσαν εἰς τὰ φαντασιόπληκτα καὶ εὐέξαπτα τέκνα τῆς Ἀραβίας. Οὐδὲ παρώρμησεν αὐτὸν μόνον φιλοδοξία ἀπορρέουσα ἐκ τῆς συναισθήσεως, ὅτι μεγάλα ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὸν ὡς φερόμενον ἀπόγονον τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ παρ' ὅλην τὴν πρὸ τοῦ γάμου πτωχείαν του ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐπιφανὲς γένος τῶν Ἀσσιμιτῶν καὶ τὴν φυλὴν τῶν Κορεϊσιτῶν, ἥτις κατεῖχεν ἐκ κληρονομίας τὴν κλεῖδα τοῦ ἐν Μέκκᾳ ἐκ παλαιοτάτων χρόνων σωζομένου ἱεροῦ οἴκου καὶ τὴν μετὰ τῆς περὶ αὐτῆς φροντίδος συνδεομένην κυριαρχίαν τῆς Μέκκας. Ἀλλ' εἰς τὰς γενεσιουργοὺς ταύτας τῆς νέας θρησκείας αἰτίας προσετίθεντο καὶ ἄλλοι λόγοι, ἐκπηγάζοντες ἐξ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο οἱ Ἄραβες ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὸν χριστιανικὸν καὶ τὸν ἰουδαϊκὸν κόσμον ὅτε ἠνδρώθη ἐν μέσῳ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ.

Ἀρχομένου τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ὅτε ἤδη ὁ εὐτυχὴς μετὰ τῆς Χαδίζας γάμος εἶχε καταστήσει δυνατὴν εἰς τὸν Μωάμεθ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἐξάψεις, ἤδη ἓξ ἑκατονταετηρίδες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων κράτη εἶχον καταλυθῇ καὶ νέα κράτη δημιουργηθῇ, καὶ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν τοῦ κάλλους εἶχε διαδεχθῇ μετὰ μακρὰν πάλην ἡ θρησκεία τοῦ λόγου. Ἀλλ' ὁ χριστιανισμός, ἀγωνιζόμενος δι' ὅπλων ὡς τὸ πλεῖστον πνευματικῶν δὲν εἶχεν ὑποτάξει ὑπὸ τὰς θεοπνεύστους αὐτοῦ ἀρχὰς τὸν σύμπαντα κόσμον, δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐξαφανίσει ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὴν πατροπαράδοτον μονοθεϊστικὴν θρησκείαν τῶν διωκτῶν τοῦ σωτῆρος, δὲν εἶχεν ἐκριζώσει ἀπανταχοῦ τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων. Ἰδίως δὲ κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀσίας, ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ, διήρκει ἀκόμη ἀκμαιοτέρα ἡ συμβίωσις διαφόρων θρησκευμάτων καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλη. Ἐκεῖ συνηντῶντο καὶ διεσταυροῦντο, ἔβαινον ἐκ πλαγίου καὶ συνεκρούοντο ὁ χριστιανισμός, ὁ ἰουδαϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν υἱῶν τῶν ἀραβικῶν ἐρήμων. Οὔτε δ' ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, οὔτε ἡ ἰσοπεδωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Βυζαντίου εἶχον δυνηθῇ νὰ συνδιαλλάξωσι τὰ διάλλακτα, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ παράσχωσι τὴν νίκην

εἰς ἓν τῶν πρὸς ἄλληλα ἀντιμαχομένων ἐκείνων θρησκευμάτων, καὶ δὴ τὸ χριστιανικόν, ὅπερ ἦτο ἡ ἀνεγνωρισμένη τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους θρησκεία.

Κατὰ τὸ μεταίχμιον λοιπὸν ἐκεῖνο τῶν τριῶν θρησκευμάτων εὑρισκόμενος ὁ εὐφαντασίωτος Ἰσμαηλίτης ἠδυνήθη, διατρέχων τὰς χώρας ἐκείνας ὡς καμηλέμπορος, νὰντιληφθῇ τῆς τε καταστάσεως ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἡ θρησκεία τῆς ἰδίας αὐτοῦ φυλῆς καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ τῶν λόγων δι' οὓς ὑφίστατο μὲν ἀκόμη ὁ σημιτικὸς ἰουδαϊσμός, δὲν εἶχε δὲ κατακτήσει τὰ πάντα ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν, ἥν, καίπερ ἐπὶ σημιτικοῦ ἐδάφους τὸ πρῶτον ἀνατείλασαν, εἶχον ἀποδεχθῆ τὰ πλεῖστα τῶν ἰνδογερμανικῶν ἐθνῶν. Εὗρισκε δὲ, ὅτι τὸν μὲν ἰουδαϊσμὸν συνεκράτουν ἀκόμη ἐν τῇ ζωῇ ὁ μονοθεϊστικὸς αὐτοῦ χαρακτὴρ, ὃν εἶχε κοινὸν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τύποι τινὲς καὶ ἔθιμα αὐτοῦ, ἀπορρέοντα ἐξ αὐτοῦ τοῦ κλίματος τῶν χωρῶν ἐν αἷς ἦτο ἐξηπλωμένος ἢ ἐρριζωμένα ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν σημιτικῶν λαῶν. Ὡς κυριώτατον δὲ κώλυμα τῆς παγκοσμίου διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, καίπερ κοσμοπολιτικὰς ἔχοντος βάσεις, ἐθεώρησε τὸν εἰρηνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ τὰς ὑψηλὰς αὐτοῦ, εἰς ἀνεπτυγμένα καὶ προηγμένα ἐν τῷ πολιτισμῷ ἔθνη ἀπευθυνομένας ἠθικὰς καὶ μεταφυσικὰς θεωρίας. Στρέφων δὲ τέλος τὸ βλέμμα περὶ ἑαυτὸν, ἔβλεπε τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ θρησκευτικῶς μὲν ἀποστάντας ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν πατέρων καὶ περιπεσόντας εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ δαιμονολατρείαν, εἰ μὴ εἰς παντελῆ θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν, μόνον περὶ τύπους τινὰς τυρβάζουσαν, οὐδεμίαν ὑποκρύπτοντας οὐσίαν, πολιτικῶς δὲ ἀνισχύρους, ἅτε ὑπ' οὐδεμιᾶς κοινῆς ἰδέας, ὑπ' οὐδενὸς ὑψηλοῦ ἐλατηρίου ἀγομένους εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς, ἣν ἐφαίνετο προορίζουσα εἰς αὐτοὺς ἡ ὁρμητικὴ αὐτῶν καὶ γενναία φύσις.

Ἀλλ' εἰς ταῦτα τὰ πορίσματα δὲν κατέληγεν ὁ Μωάμεθ ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἐποπτείας καὶ ἀπὸ συγκεκριμένης μελέτης. Πολὺ δὲ μᾶλλον ταῦτα πάντα ἐπήρχοντο εἰς τὸν πολυδέγμονα αὐτοῦ νοῦν δίκην ἀποκαλύψεων ἐνθέων ὡς ἀπὸ ἑλλάμψεως εἰσορμώσης εἰς τὴν ἐξαπτομένην αὐτοῦ φαντασίαν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπίστευσε καὶ αὐτὸς ἢ τοὐλάχιστον ἠθέλησε χάριν ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ του νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἦτο ὄργανον ἐμπνεύσεων θεϊκῶν, ὅτι ἦτο ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ θεοῦ καὶ ὁ προφήτης τῆς θρησκείας ἣν ἐπεβάλετο νὰ κηρύξῃ.

ιγ'

Ἡ θρησκεία τοῦ κορανίου.

Ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἀραβικῆς θρησκείας, σὺν αὐτῇ δὲ καὶ δι' αὐτῆς ἡ πολιτικὴ ἀνύψωσις τῶν Ἀράβων, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Μωάμεθ. Διὰ τοῦτο δὲ τὴν θρησκείαν ἣν εἰσῆγε δὲν παρίστανεν ὡς τι νέον, ἀλλ' ὡς ἁπλῆν κατὰ τὰς θεϊκὰς ἀποκαλύψεις ἐπάνοδον εἰς τὴν μόνην ἀληθῆ θρησκείαν, ἣν εἶχον παραμορφώσει οἱ εἰδωλολάτραι ὡς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Χριστιανοί. Ἀποδεχθεὶς δ' ἕνα καὶ μόνον θεόν, ἑαυτὸν ἐκήρυξε τὸν ἀπόστολον αὐτοῦ· τὸν δὲ Χριστὸν ἀνεγνώρισε μὲν ὡς πρόδρομον ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐθεώρει θεόπνευστον υἱὸν τῆς Μαρίας, οὐχὶ δὲ υἱὸν τοῦ θεοῦ, οὐδ' ἀπεδέχετο τὸ δόγμα τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅπερ ἐβδελύσσετο οὐχ ἧττον τῆς πολυθείας καὶ εἰδωλολατρείας. Καὶ ἄλλους δὲ προδρόμους ἐθεώρει ὅτι ἔσχε πρὸ τοῦ Ἰησοῦ ὁ Μωάμεθ, καὶ δὴ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Μωϋσῆν, ἅπαντας συντελέσαντας εἰς ἀποκάθαρσιν τῆς ἐφθαρμένης καὶ παρεγνωρισμένης ἀληθοῦς θρησκείας, ἧς αὐτὸς ἦτο ὁ τελευταῖος καὶ κυριώτατος κήρυξ καὶ προφήτης. Οὕτω δὲ ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας θρησκείας οὔτε τὸν μωσαϊκὸν νόμον, οὔτε τὸ εὐαγγέλιον ἀπεκήρυσσεν, ἀλλὰ πολλὰ τῶν διδαγμάτων αὐτῶν ἀνεμίχθησαν μετὰ δοξασιῶν εἰδωλολατρικῶν καὶ δημώδους τῶν Ἀράβων σοφίας καὶ διδασκαλιῶν αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ ἐν τῇ βίβλῳ, ἥτις κατέστη ἡ βάσις καὶ τὸ εὐαγγέλιον τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἐν ᾧ κατεγράφησαν αἱ ἀναγνώσεις ἤτοι ἀποκαλύψεις αὐτοῦ τοῦ προφήτου. Ἡ βίβλος δ' αὕτη τῶν ἀναγνώσεων ἢ ἀποκαλύψεων εἶνε τὸ κοράνιον, ὅπερ σώζεται σήμερον ἐν τῇ συντάξει τῇ γενομένῃ κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ τρίτου χαλίφου τῶν Ἀράβων Ὀθμάν.

Τὸ κοράνιον διακρίνεται διὰ τὸν διαπνέοντα τὰς *σούρας*, ἤτοι τὰ κεφάλαια αὐτοῦ, ποιητικὸν οἶστρον καὶ τὸ αὐτόματον τῆς ἐμπνεύσεως, προϊόντα τῆς ὑπερχειλοῦς ἀραβικῆς φαντασίας, πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ τὸ βάθος τῆς ἐν αὐτῷ περιεχομένης δογματικῆς διδασκαλίας, ἥτις εἶνε ἁπλῆ καὶ εὔληπτος. Καὶ οἱ τρόποι δὲ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐνδομυχοῦντος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, τὸ τυπικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος τῆς θρησκείας καὶ τὰ τῆς λατρείας, ταῦτα πάντα ἦσαν ἁπλᾶ καὶ ἐν μέρει κοινὰ πρὸς τὰ τῆς ἠθικῆς ἢ τῆς λατρείας τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὰ πρὸς τοὺς πιστοὺς παραγγέλματα τοῦ Μωάμεθ συνωψίζοντο εἰς τὸν καθαρμόν, τὴν νηστείαν, τὴν προσευχήν, τὴν προσ-

κύνησιν εἰς Μέκκαν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην. Ἐν τοῖς τοιούτοις λοιπὸν δὲν ὑπῆρχέ τι νέον, οὐδὲ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τῶν θρησκευμάτων, ἅτινα ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι μέχρι τινὸς ἀδελφὰ παρ' ὅλην τὴν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἄρνησιν τινῶν τῶν οὐσιωδῶν αὐτῶν δογμάτων. Ἀλλ' ὅμως ἐγκαθιδρύετο ἐν τῷ νέῳ θρησκεύματι ἀρχή τις, ἀφ' ἧς ἀπέρρευσε κατ' ὀλίγον ὀσημέραι μείζων διάσπασις ἀπὸ τῶν λοιπῶν θρησκευμάτων, καταλήξασα εἰς πόλεμον ἀμείλικτον πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν, πόλεμον μὴ ἔχοντα μόνον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ προσλαβόντα καὶ σημασίαν ἐξόχως πολιτικὴν καὶ ἐθνικήν.

Ἡ δ' ἀφετηρία τῆς ἱστορικῆς ταύτης σημασίας, ἣν ἀπέκτησεν ὁ μωαμεθανισμός, ἔγκειται εἰς τὸν μανικὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν ἐνέπνευσεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας θρησκείας, ταὐτίσας ἑαυτὸν μετὰ τῆς διδασκαλίας του καὶ τὸν Μωάμεθ μετὰ τοῦ Ἀλλάχ. Τελείαν καθυπόταξιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἰς τὴν θρησκείαν, ἧς ὑπῆρξεν ὁ μυσταγωγός, ἀπήτησεν ὁ Μωάμεθ. Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τὸ δοθὲν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα, *Ἰσλὰμ*, σημαῖνον τὴν ἀφοσίωσιν, δεικνύει τὴν καρτερίαν ἅμα καὶ τὸν ὀργασμόν, ὅστις ἀπέβη τὸ πρόγραμμα τῶν Μωαμεθανῶν. Οἱ Ἄραβες, κλείσαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ ἴδια συμφέροντα καὶ ἀφοσιωθέντες εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ κατὰ τὰ παραγγέλματα τοῦ προφήτου, ἐπεδόθησαν ἀκράτητοι καὶ μετὰ φανατισμοῦ εἰς τὸν ἐπιβαλλόμενον αὐτοῖς ἔνοπλον ἀγῶνα. Μανικὴ δέ τις ἐθελοθυσία ἄνευ ἀνασκοπῆς, ἀφειδής τις ἐλησμοσύνη ἑαυτῶν κατέλαβε κατὰ κράτος τὴν ψυχὴν τῶν παραφόρων ἐκείνων θιασωτῶν τοῦ προφήτου, πηγυόντων τὴν σημαίαν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν.

Ὑπὸ τῆς μέθης δ' ἐκείνης τοῦ φανατισμοῦ κατεχόμενοι οἱ στρατευόμενοι ὑπέρμαχοι τῆς πολεμικῆς θρησκείας τῆς ἀφοσιώσεως ἠψήφουν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ζωῆς, ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι πεπρωμένη πάντως ἄνωθεν εἶνε ἡ ὥρα τῆς τελευτῆς, καὶ ὅτι αὕτη θὰ ἐπέλθῃ ὁπωσδήποτε εἰς τὸν μαχητὴν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ πολέμου ἢ εἰς τὸν ἀστὸν ἐν τῇ ἀπραγμοσύνῃ τοῦ οἴκου. Διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ προτιμηθῇ ὁ βίος τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς θρησκείας, ὅτε εἰς μὲν τοὺς ἐπιζῶντας ἡ νίκη ἐπιφυλάσσει λείαν καὶ κέρδη καὶ τιμάς, εἰς δὲ τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀλλὰχ καὶ τοῦ μόνου αὐτοῦ προφήτου θνήσκοντας προσμειδιῶσιν αἱ ἥδισται τῶν ἐπαγγελιῶν; Ἀληθῶς δὲ ὅ τι ὑπέσχετο τὸ κοράνιον εἰς τοὺς μάρτυρας τούτους τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἠδύνατο καὶ μόνον αὐτὸ νὰ ἐξάψῃ καὶ φανατίσῃ τοὺς εὐφαντάστους Ἄραβας. Διότι συμφώνως πρὸς τὸν

φυλετικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα δὲν ἦσαν μεταφυσικαί τινες αἱ ἀνταμοιβαὶ ἃς ἐπηγγέλλετο τὸ κοράνιον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ εἰς τοὺς τυγχάνοντας τοιούτου μαρτυρικοῦ θανάτου, ἀλλὰ διὰ τῶν ἑλκυστικωτέρων χρωμάτων περιεγράφοντο αἱ ὑλικαὶ ἀπολαύσεις, ὧν ἔμελλον νάξιωθῶσιν. Ἐν τῷ σαρκικῷ δ' ἐκείνῳ παραδείσῳ, ὃν ἡ ἀραβικὴ φαντασία ἐμέστωσε μαργαριτῶν καὶ ἀδαμάντων, μεγάρων μαρμαρίνων καὶ σκευῶν χρυσῶν, τὰ πάντα ἔμελλον νἀποπνέωσιν ἡδυπάθειαν καὶ τρυφὴν ἐν μέσῳ σωρῶν παχυλῶν λιχνευμάτων καὶ τῆς μεθυσκούσης καλλονῆς οὐρὶ μελανοφθάλμων.

Τὰ ἐκ τῆς νίκης κέρδη τῆς παρούσης ζωῆς καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς μελλούσης ὑπῆρξαν οἱ δύο τροχοὶ οἱ στροβιλήσαντες νικηφόρον τὸ ἅρμα τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μωάμεθ ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς ἱστορίας δὲν εἰσάγει μόνον εἰς τὸ μέσον νέαν θρησκείαν, ἀλλὰ παρεμβάλλει καὶ νέον παράγοντα, σπουδαιότατον ὑπὸ ἔποψιν πολιτικήν, λαὸν φύσει γενναῖον, ὃν καθιστᾷ ἔτι γενναιότερον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς μεταβάλλων αὐτὸν εἰς ὄργανον πολέμου ἄνευ ὁρίων, ἀφ' οὗ ἡ κατάκτησις ἦτο οἱονεὶ σύμβολον τῆς πίστεως αὐτοῦ. Εὐλόγως λοιπὸν ἔπρεπε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ φοβῆται καὶ ἀναμένῃ ὁ πρὸς τοὺς Ἄραβας ὅμορος βυζαντιακὸς κόσμος τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἥτις ἐκήρυσσε τὸ ξίφος κλεῖδα τοῦ οὐρανοῦ.

ιδ'

Ὁ ἰσλαμισμὸς στρατευόμενος.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Μωάμεθ δὲν ὑπῆρξεν εὔκολος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ὀλίγοι ὑπῆρξαν τὸ κατ' ἀρχὰς οἱ προσήλυτοι τοῦ προφήτου καὶ μεγάλαι αἱ διώξεις ἃς ὑπέστη. Ἰδίως δ' ἰσχυρὸν ὑπῆρξε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος τῶν Κορεϊσιτῶν, οἵτινες ὡς φύλακες τοῦ ἱεροῦ τῆς Μέκκας ἔβλεπον μεγάλως παραβλαπτόμενα τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας. Τοσοῦτον δὲ κραταιὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις αὐτῶν, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Μωάμεθ νὰ φύγῃ εἰς τὴν ἀραβικὴν πόλιν Ἀΐθριβον, κειμένην πρὸς τὰ βόρεια τῆς Μέκκας, ἀπέχουσαν δ' αὐτῆς πορείαν ὡσεὶ ὀκτὼ ἡμερῶν. Καὶ ἡ μὲν φυγὴ αὕτη, ἡ κληθεῖσα Ἐγείρα, εἶνε ἀφετηρία νέας σταδιοδρομίας τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας

τῶν Μωαμεθανῶν (16 Ἰουλίου 622), ἡ δὲ πόλις, ἥτις, ἀριθμοῦσα ἤδη ἱκανοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μωάμεθ, ἔγεινεν ἔκτοτε τὸ κυριώτατον αὐτοῦ κέντρον, μετωνομάσθη *Μεδίνα*, ἤτοι *πόλις* τοῦ προφήτου κατ' ἐξοχήν.

Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Μεδίνης ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἄρχεται τὸ νέον πρακτικὸν στάδιον τοῦ βίου αὐτοῦ, ὅστις ἐπιχειρεῖ ἤδη τὴν καταπάλαισιν τῶν ἐχθρῶν του, καὶ οὕτως αὐξάνει μὲν κατ' ὀλίγον τοὺς θιασώτας αὐτοῦ ἀπὸ δεκάδων εἰς ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας, μεταπλάσσει δὲ τὸν ἀραβικὸν λαὸν εἰς ἔθνος μαχίμων κατακτητῶν, μαχομένων ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ προφήτου καὶ χάριν τοῦ Ἀλλάχ.

Μεταξὺ Μέκκας καὶ Μεδίνης ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Βέδρ συνέβη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 624 ἡ πρώτη νίκη τοῦ Μωάμεθ, νικήσαντος διὰ τοῦ μικροῦ του στίφους ἐκ τριακοσίων ἓξ ἀνδρῶν, ἑβδομήκοντα καμήλων καὶ δύο ἵππων τὴν τριπλασίαν μὲν ὡς πρὸς τοὺς ἄνδρας, δεκαπλασίαν δὲ ὡς πρὸς τὰς καμήλους στρατιὰν τῶν εἰδωλολατρῶν Κορεϊσιτῶν. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη δὲν ἤρκει πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ προφήτου. Ἐχρειάσθη δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη σειρὰ ὅλη μαχῶν, ὧν μία ἡ κατὰ τὸ ὄρος Ὠὼδ ἀπέβη ἀτυχὴς δι' αὐτὸν πληγωθέντα, ὅπως δυνηθῇ τέλος τῷ 630 νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Μέκκαν, ἡγούμενος δεκακισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἡ εἰς τὴν Μέκκαν εἴσοδος τοῦ προφήτου ἔτρεπε τὰ πράγματα ὁριστικῶς ὑπὲρ αὐτοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἐξ ἧς πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν εἶχεν ἀπέλθει φυγὰς καὶ διωκόμενος, προσῆλθον νῦν εἰς τὰ διδάγματά του, καὶ ἡ δύναμίς του ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πλέον τεθεμελιωμένη. Διὰ δὲ τῆς ἐκνικήσεως καὶ καταδιώξεως τῶν ἐν Ἀραβίᾳ Ἰουδαίων καὶ τῆς τέλος ἐπελθούσης συνενώσεως πασῶν τῶν ἀραβικῶν φυλῶν ὁ Μωάμεθ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ συντελέσας τὴν σύνταξιν ἑνιαίου μεγάλου ἔθνους, οἰστρηλατουμένου μὲν ὑπὸ μανίας πολεμικῆς, ἐκκαιομένου δὲ ὑπὸ ἀπεριορίστου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ.

«Ἡ ἁγία θρησκεία πρέπει νὰ θριαμβεύῃ ἀπανταχοῦ» ἦτο εἷς τῶν θεσμῶν τοῦ κορανίου. Ἦτο λοιπὸν τώρα καιρὸς νὰ ἐπιληφθῇ ὁ Μωάμεθ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ προγράμματος τούτου, ἀφ' οὗ μετὰ μακροὺς μόχθους καὶ ἀγῶνας ἔσυρεν ὄπισθέν του ἔξαλλον τὴν Ἀραβίαν ὅλην. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἤρκει πρὸς τοῦτο ἡ δύναμις τῶν ὅπλων, ἣν διέθετεν ὁ ἰσλαμισμός, ἐνόμισεν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ διὰ τῆς πειθοῦς ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὴν θρησκείαν ἐκείνην, ἣν ἱδρύσας ἐθεώρει μετὰ πεποιθήσεως τὴν μόνην ἀληθῆ. Οὕτω λοιπὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 628 ἔστειλε διαφόρους πρεσβείας ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς Ἀραβίας, καλῶν ἐπιφανεῖς

ξένους ἡγεμόνας εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἀλλὰ δὲν ἔγειναν ἀπανταχοῦ δεκταὶ μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας αἱ προτάσεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἰδίως ἡμᾶς ἐνδιαφέρουσιν ἐνταῦθα αἱ σχέσεις τοῦ ἰσλαμισμοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας, μάλιστα δὲ πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος.

Ὁ Χοσρόης, ὅστις ἔζη ἀκόμη, ἤκουσε μετ' ἀγανακτήσεως τἀγγελλόμενα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, καὶ διέταξε τὸν διοικητὴν τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας νὰ στείλῃ εἰς ἑαυτὸν ἁλυσόδετον τὸν ἰταμὸν Ἄραβα. Ἀλλ' ὁ μὲν Χοσρόης ἐφονεύετο μετ' οὐ πολύ, ὁ δὲ Μωάμεθ ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν τοῦ ἰσχυροῦ Σασανίδου διαδόχων, Σιρόου, Ἀρταξέρξου τοῦ Γ' καὶ Βοράνου, ὑπέτασσε μὲν τὸν διοικητὴν τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ἠνάγκαζε δ' εἰς προσχώρησιν καὶ τὸν βασιλέα τῶν δυτικῶν παραλίων τοῦ περσικοῦ κόλπου, καὶ ἐξέτεινεν οὕτω τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ πρὸς τὸν κάτω Εὐφράτην, ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ἐμελέτα τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἀνέλθει ἐπὶ τὸν περσικὸν θρόνον νέος βασιλεύς, ὁ Ἰσδεγέρδης, ὅτ' ἔφθασεν εἰς τὴν Περσίαν ἡ ἀγγελία τοῦ θανάτου τοῦ Μωάμεθ (κατ' Ἰούνιον τοῦ 632), ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Σασανίδην ἀγαθὰς ἐλπίδας. Καὶ ἐφάνη μὲν πρὸς στιγμὴν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ κλονούμενον τὸ δημιούργημα αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ προφήτου δὲν ἀφῆκαν ἀδέσποτον τὸ κράτος, ὅπερ εἶχεν ἱδρύσει ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀνακηρυχθεὶς *χαλίφης*, ἤτοι *διάδοχος* τοῦ Μωάμεθ, ὁ γηραιὸς φίλος καὶ πατὴρ τῆς Ἀΐσας Ἀβουβάχαρος (Ἀβουβέκρ) ἠδυνήθη διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δραστηριότητος οὐ μόνον νὰ κατισχύσῃ πάσης ἐν αὐτῇ τῇ Ἀραβίᾳ ἀποστασίας καὶ νὰ ἑνώσῃ πάλιν τοὺς Ἄραβας ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ νἀναλάβῃ ἐκ νέου τὸν ὑπὲρ διαδόσεως τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἐκτὸς τῆς Ἀραβίας ἀγῶνα.

Ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης ἐπεκτάσεως ἀγῶνι φυσικὴ ἦτο ἐν τοῖς πρώτοις ἡ σύγκρουσις πρὸς τοὺς γείτονας Πέρσας, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ζωροάστρου. Τὸ δὲ καταρρέον κράτος τῶν Σασανιδῶν δυσκόλως ἠδυνήθη νἀντιστῇ πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν διὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ εἰς νέον βίον εἰσελθόντων Ἀράβων. Μετὰ δὲ διαφόρους μάχας, δι' ὧν οἱ Ἄραβες ἐπεξέτειναν τὸ κράτος αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ περσικοῦ κόλπου, μεγάλη παρὰ τὸν Εὐφράτην ἦττα αὐτῶν ἐφαίνετο ἐξασφαλίζουσα εἰς τοὺς Πέρσας τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη τῶν Περσῶν ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων ἀνερρίπισεν αὐτήν. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Ἀβουβέκρ καὶ δεύτερος τῶν

χαλιφῶν Οὔμαρος (Ὁμὰρ) εὑρέθη εἰς θέσιν τῷ 636 διὰ τῆς ἐπιφανοῦς νίκης τοῦ στρατηγοῦ του Σεὶδ κατὰ τὴν τετραήμερον μάχην παρὰ τὴν Καδεσίαν ἐν τῷ Ἰρὰκ, ἀποτελοῦντι μέρος τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνίας, νὰ ἐπιφέρῃ ἀληθῆ πανωλεθρίαν εἰς τὴν μεγάλην στρατιὰν τῶν Περσῶν. Ὑπὲρ τὰς πεντήκοντα χιλιάδας στρατιωτῶν τοῦ Ἰσδεγέρδου ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας νικηφόρος εἰσήρχετο ὁ ἀραβικὸς στρατὸς εἰς τὴν Κτησιφῶντα. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ νέα τῷ 637 νίκη τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν Ὑαλούλαν ἐξησφάλισε τὴν κατάκτησιν τῆς Περσίας καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ μακροβίου περσικοῦ κράτους, εἰς μάτην ἀπεπειραθη μετὰ τρία ἔτη ὁ τελευταῖος Σασανίδης ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ κρησφυγέτου, εἰς ὃ εἶχε καταφύγει, νὰνακτήσῃ τὸ ἀπολεσθὲν βασίλειον. Μία καὶ μόνη νέα νίκη τῶν Ἀράβων κατὰ τὸ Νιχαβὲνδ, πρὸς νότον τῶν Ἐκβατάνων (641), ἐπήνεγκε τὸ ὕστατον τραῦμα εἰς τὸ κράτος τῶν Σασανιδῶν, οὐδ' ἀπεπειράθησαν οἱ Πέρσαι μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀραβικὴν νίκην, τὴν ἐπικληθεῖσαν *νίκην τῶν νικῶν*, νέαν ἀντίστασιν. Ὁ δὲ τελευταῖος τῶν ἀπογόνων τοῦ Σασὰν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ζήσῃ ἀκόμη δέκα ἄδοξα ἔτη, μέχρι τοῦ 651, ὅπως ἴδῃ τὴν πατρίδα τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ζωροάστρου γινομένην ἔρμαιον τοῦ Ἄραβος κατακτητοῦ.

ιε΄

Βυζαντῖνοι καὶ Ἄραβες.

Προνοητικώτερος δὲ τοῦ Χοσρόου ἐφάνη τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἡράκλειος, οἱονεὶ προβλέπων ὁπόσον ὀλεθρία ἔμελλε νὰποβῇ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ μακραίων μεταξὺ Βυζαντίνων καὶ Ἀράβων, χριστιανισμοῦ καὶ ἰσλαμισμοῦ πάλη. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μωάμεθ, δι' ἧς οὗτος ἐκάλει αὐτὸν νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ὑπῆρξεν εὐπρεπὴς, φιλόφρων δὲ ἡ διὰ δώρων δεξίωσις τῶν πρέσβεων τοῦ προφήτου. Ἐν γένει δὲ τὸ συνετὸν καὶ πως πεφοβημένον τῆς πρὸς τὸν Μωάμεθ σχέσεως τοῦ αὐτοκράτορος δεικνύει ἡ μαρτυρία τῶν Ἀράβων συγγραφέων, οἵτινες, ἄλλως ἀντιληφθέντες τῶν πραγμάτων ἢ καὶ καταψευδόμενοι, λέγουσιν, ὅτι καὶ προσῆλθεν εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν ὁ Ἡράκλειος.

Ἀλλ' ὅμως παρὰ ταῦτα πάντα ἡ σύγκρουσις ἦτο ἀναπόφευκτος,

ἐπῆλθε δὲ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἔτι ζώντων τῶν δύο ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν οἱονεὶ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο διεστώτων ἐκείνων κόσμων. Τῷ 629 παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν ἐν Μούτᾳ ἔστησαν τὸ πρῶτον ἀντιμέτωποι ἀλλήλων οἱ Βυζαντῖνοι καὶ οἱ στρατηγοὶ τοῦ προφήτου, ἡ δὲ νίκη ἔστεψε τὰ ὅπλα τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἄλλως ὄντων κατὰ πολὺ πολυαριθμοτέρων τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν ζῶντος τοῦ Μωάμεθ νὰ εἶνε ἐμπόλεμος ἡ μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντίνων κατάστασις, ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ προφήτου ἐπῆλθε πρὶν ἢ ἐξαφθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ὁ ἀναμενόμενος πόλεμος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐματαιώθη ἡ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 630 παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἐπιδρομὴ εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος.

Ὅτε δὲ διεδέχθη τὸν Μωάμεθ ὁ Ἀβουβέκρ, ὁ Ἡράκλειος ἐνόησεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βραδύνῃ ὁ νέος τῆς Συρίας πρὸς τὸν χαλίφην ἀγών. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ἐν Ἐδέσσῃ τῆς Μεσοποταμίας. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ἄξιαι λόγου καὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ παρασκευαὶ τῆς ἀμύνης τῶν Βυζαντίνων, μεγάλας δ' ἐναπέθετεν ὁ Ἡράκλειος ἐλπίδας ἐπὶ τὴν ἀρωγὴν τῶν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀραβίας Σαρακηνῶν, οἵτινες μέχρι τινὸς τοὐλάχιστον ἐτάσσοντο μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ κατὰ τῶν ὁμοφύλων. Ἀλλ' ἀκαταγώνιστος ἦτο τοῦ χαλίφου ἡ ὁρμὴ καὶ ἡ δραστηριότης. Πέντε δὲ γενναῖοι στρατηγοὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ εἰσελάσωσι μετὰ μεγάλων στρατιῶν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, διεξάγοντες μετὰ μανίας πόλεμον, ὃν εἶχε κηρύξει ἱερὸν ὁ Ἀβουβέκρ. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην ὁρμὴν τῶν Ἀράβων ὁ Ἡράκλειος δὲν εἶχε παραδόξως πλέον τὴν διάθεσιν νὰντιτάξῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ στῆθος μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης τόλμης καὶ γενναιότητος, ἥτις εἶχε προκαλέσει τοὺς θριάμβους τοῦ περσικοῦ πολέμου. Διὰ ταῦτα βλέπομεν στρατευομένους ἀντ' αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλείου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, τὸν Πέρσην Βαάνην, τὸν σακελλάριον Θεόδωρον Τριθύριον. Καὶ ἐπιτελοῦσι μὲν οἱ στρατηγοὶ οὗτοι τὸ κατὰ δύναμιν τὸ καθῆκον αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀντάξιοι τοῦ Ἡρακλείου, οἷος ἦτο ὅτ' ἐμάχετο ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Περσίδι κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Χοσρόου. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ τοιούτου τρόπου τοῦ πολέμου ἦτο ὁ θρίαμβος τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἡ σμίκρυνσις τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους διὰ τῆς ἀπωλείας ἐπαρχιῶν σπουδαιοτάτων, τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ εἰς τὴν Συρίαν διὰ τοῦ Σινᾶ προχώρησις τῶν Ἀράβων δὲν ὑπῆρξε δυσχερής. Ὁ Ἡράκλειος εἴτε ὑποτιμῶν τὸν κίνδυνον, εἴτ' ἐκ λόγων οἰ-

κονομίας εἶχεν ἀνατεθειμένην τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης εἰς μόνας τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων, δὲν εἶχε δὲ στρατιὰν ἑτοίμην ναντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν εἰσελαύνοντα ἐχθρόν, οὐδὲ ἦτο ἱκανὸς νὰ στρατηγήσῃ τῶν ὑπ' αὐτὸν ταχθέντων ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Θεόδωρος. Οὕτω δ' ἡ Συρία δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ παρ' ὅλην τὴν γενναιότητα ἣν ἐπέδειξαν οἱ πλεῖστοι ἀρχηγοὶ τῶν τεταγμένων ἐν ταῖς πόλεσι φρουρῶν. Πρῶτον δὲ καὶ σπουδαιότατον τραῦμα τῶν Βυζαντίνων ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῆς Καισαρείας, τῆς ἀκροπόλεως τῆς Παλαιστίνης. Εἰς μάτην δ' ἠγωνίσθη γενναίως πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως ὁ Βυζαντῖνος αὐτῆς φρούραρχος Σέργιος, οὐ τραγικὸν ὑπῆρξε τὸ μαρτύριον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ὁ στρατηγὸς τοῦ χαλίφου Καλὲδ ἐκυρίευσε τὴν Βόστραν, ὑπὲρ ἧς μάτην ἠγωνίσθησαν οἱ κάτοικοι, πεσόντες θύματα τῆς προδοσίας τοῦ ἐξομώσαντος φρουράρχου Ῥωμανοῦ. Τὴν δὲ κατάληψιν τῶν πόλεων τούτων κατέστησεν ἔτι φοβερωτέραν δεινὴ ἥττα τοῦ Θεοδώρου, νικηθέντος ὑπὸ τοῦ Καλὲδ παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Παλαιστίνης Ἰαρμοὺθ τὸν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καλούμενον Ἀδσχναδεὶν τῇ 30 Ἰουλίου 634. Καὶ τὰ μὲν λείψανα τῆς στρατιᾶς τοῦ Θεοδώρου, διαβάντα τὸν Εὐφράτην, κατέφυγον εἰς τὴν Δαμασκόν, ὁ δὲ ἡττημένος στρατηγὸς ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡράκλειον, ὅστις, καθαιρέσας αὐτόν, διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς τὸν ταμίαν τῶν βασιλικῶν χρημάτων Θεόδωρον τὸν Τριθύριον.

Καὶ ὑπῆρχε μὲν στρατηγός, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἑτοιμασθῇ καὶ ἀξιόμαχος στρατιά, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο εὔκολον διὰ τὴν ἀπορίαν τῶν μέσων. Ἐν τούτοις δ' οἱ Ἄραβες, ἐν ᾧ παρεσκευάζοντο οἱ Βυζαντῖνοι, ἠδυνήθησαν μετὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν παρὰ τὸν Ἰαρμοὺθ ποταμὸν νίκην νὰ προβῶσι νικηφοροι πρὸς βορρᾶν, οὐδ' ἀνεχαίτισε τὰς προόδους αὐτῶν ὁ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθὼν θάνατος τοῦ χαλίφου Ἀβουβὲκρ, διότι καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ὁμὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διεπνέετο πολεμικοῦ ζήλου. Οὕτω δ' ὁ Καλὲδ ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν Γάζαν καὶ διαφόρους πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ἔπειτα δὲ, προχωρήσας πρὸς βορρᾶν, ἐκυρίευσε τὴν Νεάπολιν, ἤτοι τὴν Σειχὲμ τῆς Γραφῆς, τὴν Σεβάστειαν, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σαμαρείας, καὶ, διαβὰς τὸν Ἰορδάνην, κατέλαβε τὴν Τιβεριάδα. Μεθ' ὃ ὁ Καλὲδ, ἀφεὶς ἕνα τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ, ὅπως συντελέσῃ τὴν κατάληψιν τῆς Γαλιλαίας καὶ, προβὰς πρὸς βορρᾶν, ἔφθασεν εἰς τὴν Δαμασκόν. Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν νικηφόρον αὐτῶν πορείαν μόλις

που προσέκρουσαν οἱ Ἄραβες εἰς ἀντίστασιν παρὰ τῶν Βυζαντίνων. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἔτι ἴσως εὐχερὴς ἡ ἅλωσις τῆς ἰσχυρᾶς Δαμασκοῦ, ἣν ἐδυσχέραινεν ἡ περὶ τὴν τειχομαχίαν ἀπειρία τῶν Ἀράβων καὶ ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μηχανημάτων. Διὸ μόλις μετὰ ἑξάμηνον πολιορκίαν ἠδυνήθησαν οἱ Ἄραβες νὰ καταλάβωσι τὴν Δαμασκὸν κατ' Αὔγουστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 635, εὐκολυνθέντες ἴσως ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τῆς πόλεως, ὅστις δυσαρέστως εἶχε πρὸς τὸν Ἡράκλειον ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας. Θέλων δὲ ὁ Καλὲδ νὰ ἑλκύσῃ τὰς συμπαθείας τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας καὶ νὰ φανῇ εὐγνώμων πρὸς τὸν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως συντελέσαντα κλῆρον ἐφάνη παρ' ἐλπίδα ἐπιεικὴς εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Δαμασκοῦ, μόνον εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου ὑποχρεώσας αὐτούς· ἀφῆκε δ' ἀβλαβεῖς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπαρακώλυτον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἀφεὶς δ' ἐν τῇ πόλει φρουράν, προεχώρησε περαιτέρω πρὸς βορρᾶν.

Ἀλλ' ἤδη, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 636, εἶχε παρασκευασθῇ ὑπὸ τὸν Τριθύριον στρατιὰ τῶν Βυζαντίνων, συγκροτηθεῖσα ἐν ὅλῳ ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐν οἷς τεσσαρακοντακισχίλιοι Βυζαντῖνοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ἀρμένιοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βαάνην καὶ Χριστιανοὶ Ἄραβες. Ὁ δὲ Καλὲδ, βλέπων ἑτοίμην ἀνταγωνιστὴν κατ' αὐτοῦ στρατιὰν οὕτως ὑπέροχον κατὰ τὸν ἀριθμόν, εἰ καὶ ἐμείου τὴν δύναμιν αὐτῆς ἡ ἔλλειψις ἑνότητος τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ διχόνοια τοῦ Τριθυρίου πρὸς τὸν Βαάνην, ἐθεώρησεν ἐπιβεβλημένην ὑπὸ τῆς συνέσεως τὴν ὑποχώρησιν. Ὑπεχώρησε δὲ πρὸς τὸν Ἰορδάνην, ἐγκαταλιπὼν καὶ αὐτὴν τὴν Δαμασκὸν, ὅπως ἐν περιπτώσει ἥττης εὑρίσκηται πλησιέστερον τῆς Ἀραβίας. Τοῦ δὲ Τριθυρίου ἐπελθόντος ἐναντίον αὐτοῦ, μετὰ προγενεστέρας τινὰς συγκρούσεις συνεκροτήθη τῇ 20 Αὐγούστου 636 μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων στρατιῶν μεγάλη μάχη πλησίον χωρίου κειμένου παρὰ τὴν εἰς τὸν Ἰορδάνην συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ, ὃν οἱ μὲν Ἄραβες ἐκάλουν Ὑαρμοὺκ, οἱ δὲ Βυζαντῖνοι Ἱερμοχθᾶν. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις τοῦ Τριθυρίου ἦσαν ἠλαττωμέναι κατὰ τὸ ἥμισυ διότι προηγηθεῖσαι στάσεις εἶχον ἀποσπάσει ἀπ' αὐτοῦ τούς τε ὑπὸ τὸν Βαάνην Ἀρμενίους καὶ τοὺς Χριστιανοὺς Ἄραβας. Ὡς εἰκὸς δ' ἐκ τῶν ἀποσκιρτήσεων τούτων οὐ μόνον ὁ ἀριθμὸς τῆς στρατιᾶς εἶχε μειωθῇ εἰς τὸ ἥμισυ, ἀλλ' εἶχε κλονηθῇ καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ θάρρος τῶν Βυζαντίνων, μελλόντων νὰντιμετρηθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς Ἄραβας μετὰ τοσαύτας αὐτῶν νίκας. Ὑπὸ τοιούτους δ' ὅρους ἡ ἔκβασις τῆς

μάχης ὑπῆρξεν ἀπυχὴς διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ ἐπολέμησαν μὲν γενναίως, ἐξετέλεσε δὲ μετὰ πίστεως τὸ καθῆκον αὐτῆς ἡ πεζικὴ ἰδίως στρατιά, πρωταγωνιστοῦντος τοῦ ἀρχιστρατήγου Θεοδώρου Τριθυρίου, ὅστις καὶ ἔπεσεν ἐν τοῖς πρώτοις. Ἀλλ' ἡ γενναιότης τῶν πεζῶν οὐδὲν ὠφέλησε πρὸς τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων καὶ τὸν ἐκτυφλοῦντα τὴν στρατιὰν κονιορτὸν τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸν ὑπὸ βιαίου ἀνέμου ἐξαρθέντα οὕτως, ὥστε ἡ νίκη ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ ἐχθροῦ, ἰδίως ὅτε οἱ ἱππεῖς τῶν Βυζαντίνων ἔφυγον σωζόμενοι ὅπου ἠδύναντο, εἰς τὴν Δαμασκὸν ἢ τὴν Καισάρειαν, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ τὴν Ἀντιόχειαν.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸν Ἱερμοχθᾶν πανωλεθρίαν ἡ Συρία ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ βέβαιον κτῆμα τῶν Ἀράβων, οἵτινες πράγματι μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκαζον εἰς παράδοσιν τὰς ἐπιμενούσας ὀχυρωτέρας τῶν πόλεων, ἐκυρίευον δ' ἐκ δευτέρου, τελευτῶντος τοῦ 636, μετὰ πολύμηνον πολιορκίαν καὶ τὴν Δαμασκόν, τυγχάνουσαν ὄρων ἧττον ἐπιεικῶν ἢ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἅλωσιν. Καὶ ἐφαίνετο μέν, ὅτι μετὰ τὰ τοιαῦτα γεγονότα, δι' ὧν ἡ Συρία εἶχε μεταβληθῇ διὰ τοὺς Ἄραβας εἰς σῖτον καὶ μέλι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Καλὲδ, οὐδεὶς πλέον ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἀντιστάσεως, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Τριθυρίου ὁ Ἡράκλειος εἶχε θεωρήσει ἀναγκαῖον νὰποχωρήσῃ ἐκ τῆς χώρας καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, συμπαραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸν τίμιον σταυρόν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡράκλειος δὲν ἦτο παρ' ὅλα ταῦτα διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Συρίαν εἰς τοὺς ἀπίστους. Ἀσθενικὸς δὲ ἤδη ὢν καὶ μὴ δυνάμενος αὐτὸς νὰ ἐκστρατεύσῃ, ἀπεφάσισε νἀναθέσῃ τελευταίαν τινὰ ἀπόπειραν ἐξώσεως τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς Συρίας εἰς τὸν νεαρὸν αὐτοῦ υἱὸν Κωνσταντῖνον ἢ Ἡράκλειον τὸν νεώτερον. Ἀλλὰ ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ταύτης (638), καὶ ἡ Συρία ἔμεινεν εἰς τοὺς Ἄραβας, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν, αὐτοῦ τοῦ χαλίφου Ὁμὰρ μεταβάντος πρὸς διαρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν νέαν ταύτην κτῆσιν τῶν ὑπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Καὶ ἀληθῶς κατὰ μὲν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ Ὁμὰρ εἰσήρχετο νικητὴς, ἀλλ' ἐν ταπεινοφροσύνῃ εἰς τὴν ἐκπολιορκηθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀνέῳγε τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τοὺς Ἄραβας ἡ Ἀντιόχεια, τὸν δὲ Ὀκτώβριον τοῦ 640 συνετελεῖτο ἡ κατάκτησις τῆς ὅλης Συρίας διὰ τῆς ἐκ νέου ἁλώσεως τῆς τελευταίας τῶν ἀνθισταμένων πόλεων, τῆς Καισαρείας, αὐτῆς ἐκείνης, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀφετηρία τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἀράβων ἐν Συρίᾳ

πρὸ ἓξ ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα. Ἀλλ' ἤδη εἶχον προχωρήσει οἱ Ἄραβες τῷ 639 καὶ πρὸς βορρᾶν, καὶ εἶχον καταλάβει μὲν τὰς πόλεις τῆς Μεσοποταμίας, οὐδ' αὐτῆς τῆς Ἐδέσσης καὶ τοῦ πολυθρυλήτου Δάρας ἐξαιρουμένων, εἶχον δὲ κυριεύσει καὶ τὴν Ἀρμενίαν.

ις'

Οἱ Ἄραβες ἐν τῇ βυζαντιακῇ Ἀφρικῇ.

Ὡς ἡ πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ συμβόλου τῆς Νικαίας δυσαρέσκεια τῶν Χριστιανῶν τῆς Συρίας εἶχεν οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ταχείας προόδους τῶν Ἀράβων, οὕτω καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἡ μεταξὺ τῶν Ἰακωβιτῶν Κοπτῶν καὶ τῶν Μελχιτῶν ἢ αὐτοκρατορικῶν θρησκευτικὴ διάστασις ὠφέλησεν οὐ μικρὸν τὸν στρατηγὸν τοῦ Ὁμὰρ τὸν ἀναλαβόντα τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ στρατηγὸς δ' οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀμροῦ, ὅστις ἐνωρὶς ἤδη πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς χώρας πρὸς Κῦρον τὸν πατριάρχην τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τοῦ αὐτοκράτορος μὴ ἀποδεχομένου τὰς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου γενομένας ὑποσχέσεις περὶ παροχῆς φόρου, οἱ Ἄραβες ἐπῆλθον κατὰ τῆς Αἰγύπτου τελευτῶντος τοῦ 639. Καὶ ἀπεφάσισε μὲν ὁ Ἡράκλειος ναντιτάξῃ γενναίαν ἀντίστασιν πρὸς διατήρησιν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ἐπαρχίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ἀλλ' οἱ σταλέντες παρ' αὐτοῦ στρατηγοὶ ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ἔπεσον ἀγωνιζόμενοι Ἰωάννης ὁ τῆς Βαρκαίνης, ὁ Μαρῖνος, ὁ Μαριανός. Οὐδ' ὑπῆρξεν αὕτη μόνη ἡ ἀτυχία τῶν Βυζαντίνων, ἀλλ' εἰς τἆλλα κακὰ προσετέθη καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστασία καὶ εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς προσχώρησις Μοκαύκα, τοῦ Ἰακωβίτου διοικητοῦ τῆς πόλεως Βαβυλῶνος, ἥτις ἐπεῖχε τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μέμφεως. Οὕτως οἱ Ἄραβες ἠδυνήθησαν, συμπαρασυρομένων πρὸς αὐτοὺς τῶν Κοπτῶν διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ Μοκαύκα, οὐ μόνον τὴν ὀχυρὰν Βαβυλῶνα νὰ καταλάβωσι μετὰ ἑπτάμηνον πολιορκίαν (641), ἀλλὰ καὶ νὰποκτήσωσιν οὕτως ἐν Αἰγύπτῳ ἔρεισμα διευκολῦνον μὲν εἰς αὐτοὺς τὴν καθυπόταξιν τῆς λοιπῆς χώρας, ἀνοῖγον δὲ τὴν ὁδὸν πρὸς ἅλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας.

Καὶ ἤρχισε μὲν ἡ πολιορκία τῆς Ἀλεξανδρείας ἔτι ζῶντος τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῶν Ἀράβων δὲν ἦτο εὐχερὲς παρ' ὅλην τὴν

οἰκτρὰν θέσιν, εἰς ἣν ἔφερον τὴν πόλιν αἱ ἔριδες τῶν ἐν αὐτῇ διαμαχομένων Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἀλλ' ὅτε μεσοῦντος τοῦ 641 ἀπέθανεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Ἡράκλειος, ἐν μέσῳ τῆς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπακολουθησάσης ἐπὶ τῶν ἑτεροθαλῶν αὐτοῦ υἱῶν ἀδυναμίας τοῦ κράτους τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οὐδεμιᾶς δ' ὑπαρχούσης ἐλπίδος βοηθείας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, οἱ πολιορκούμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ στέρξωσι τὴν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πατριάρχου Κύρου μετὰ τοῦ Ἀμροῦ ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην. Μετὰ πολιορκίαν δεκατεσσάρων ὅλων μηνῶν ἡ Ἀλεξάνδρεια παρεδόθη τὴν 29 Σεπτεμβρίου τοῦ 643, καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρόνωσι μὲν τεταγμένον ἐτήσιον φόρον, νὰ μὴ στείλωσι δὲ ποτε εἰς τὴν Αἴγυπτον στρατιάν. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῶν τοιούτων ὅρων ὑπεσχέθησαν οἱ Ἄραβες ναφήσωσι μὲν ἀδιατάρακτον τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἀλεξανδρέων, νὰ ἐπιτρέψωσι δὲ τὴν ἀκώλυτον χρῆσιν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἡ βυζαντιακὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ἐξῆλθε κατὰ τὰς συνθήκας, πολλῶν τῶν κατοίκων συναπελθόντων μετ' αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ ἀμηρᾶς τοῦ χαλίφου εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὸ ὑπερήφανον κτίσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ πρωτεύουσα τῆς τὸ ἑξῆς ἀραβικῆς Αἰγύπτου ἡ βασιλικὴ καθέδρα τῶν Πτολεμαίων. Ὡς δὲ ἡ κτίσις τῆς Ἀλεξανδρείας ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν νέου σταδίου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐξελληνιζομένης Αἰγύπτου, οὕτω σύμβολον τοῦ ἐξαραβισμοῦ τῆς χώρας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ νέα πόλις, ἣν ἔκτισεν ὁ Ἀμροῦ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς καταστραφείσης Βαβυλῶνος ἐκεῖ ὅπου ἐλέγετο πήξας τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ ὠνομάσθη μὲν ἐκ τούτου τὸ νέον τοῦτο κτίσμα *Ἐλφοσὰτ*, ἤτοι *σκηνή*, εἶνε δὲ ἡ πόλις, ἥτις ἔμελλε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καίρου νὰ ἐπισκιάσῃ τελείως τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπῆλθε δ' ἡ παρακμὴ καὶ κατάπτωσις τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξ ἑαυτῆς, οὐχὶ δ' ἐκ καταστροφῆς τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἀφῆκαν ἀβλαβῆ τὴν πόλιν. Ἀνάληθες δὲ φαίνεται καὶ αὐτὸ τὸ θρυλούμενον περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀμροῦ πυρπολήσεως τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῷ Σεραπείῳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἱδρυθείσης, διότι τὴν ἄλλην παλαιοτέραν τὴν ἐν τῷ Βρουχείῳ, τὸ ἵδρυμα Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος, εἶχεν ἤδη πρὸ αἰώνων πολλῶν ἐπὶ τοῦ Καίσαρος κατὰ τὸν ἀλεξανδρινὸν πόλεμον καταστρέψει τὸ πῦρ. Ταύτην τε δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ Σεραπείῳ, ἧς ἡ πυρπόλησις προσγράφεται συνήθως εἰς τὸν Ἀμροῦ, εἶχεν ἤδη αἰῶνας ὅλους πρὸ τῆς ὑπὸ

τῶν Ἀράβων ἁλώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας δηώσει τῷ 391 ὄχλος φανατικῶν Χριστιανῶν, ὀλίγα μόνον ἀφεὶς λείψανα εἰς τὸν μέγαν καταστροφέα, τὸν χρόνον, καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας ἐπιδρομεῖς.

Ἄλλως δὲ ἡ παρακμὴ δὲν ἐπῆλθεν εὐθὺς ἀμέσως· μέχρι δέ τινος κατώρθωσαν οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου νὰ ἐπωφεληθῶσι καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κατακτήσεως καὶ νὰ κερδαίνωσιν ὑπηρετοῦντες τοὺς νέους κυρίους, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ χάριν αὐτῶν πιέζοντες τὸν ὄχλον τῶν ἰθαγενῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἡ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἰθαγενεῖς τε καὶ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν βαρὺν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ Ὁμὰρ περὶ τὰ τέλη τοῦ 644, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς νὰ ἀποστατήσωσι τῷ 646 ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐπὶ Ὀθμὰν τοῦ διαδεχθέντος τὸν Ὁμάρ. Ἔτι δὲ μείζονας διαστάσεις ἐφαίνετο λαμβάνουσα ἡ ἐπανάστασις διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ἀποστατῶν ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀποστειλάσης εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας στόλον ὑπὸ τὸν Βυζαντῖνον στρατηγὸν Μανουήλ. Ἀλλ' ἡ ἀπρονοησία τῶν Βυζαντίνων, μὴ ζητησάντων νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Κοπτῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μεταχειριζομένων τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Αἰγύπτου ὡς ἐχθρούς, διηυκόλυνε τὸ ἔργον τοῦ Ἀμροῦ, ὃν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ὀθμὰν πρὸς κατεύνασιν τῆς ἀποστασίας. Ὁ ἀμηρᾶς ἐνίκησε τοὺς Βυζαντίνους, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ σωθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ εἰς δήωσιν, καὶ τὰ χερσαῖα αὐτῆς τείχη κατηδαφίσθησαν, ἐπισπευδομένης οὕτω τῆς παρακμῆς τῆς βασιλευούσης τῶν Πτολεμαίων.

Ἐν τούτοις δ' αἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἐν Ἀφρικῇ δὲν εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ τἀραβικὰ ὅπλα εἶχον ἐπεκταθῆ πρὸς δόξαν τοῦ Ὁμὰρ καὶ πρὸς δυσμάς. Καὶ ἤδη μὲν πρὸ τῆς πρώτης καταλήψεως τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε κυριευθῆ ἄνευ ἀντιστάσεως ἡ κυρηναϊκὴ Πεντάπολις μετὰ τῆς νῦν πρωτευούσης αὐτῆς Βάρκας, τῷ δὲ 643 ἢ 644 κατελήφθη καὶ ἡ Τριπολῖτις, μετ' ὀλίγα δ' ἔτη ἐπὶ τοῦ Ὀθμὰν τῷ 648 ἀραβικὴ στρατιὰ ἐξ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν κατελάμβανε καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, ὅθεν εἶχεν ἀφορμηθῆ ἡ δύναμις τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐπέθετε τέλος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρικίου Γρηγορίου, ὅστις, ἀπίστως φερόμενος πρὸς τὸ Βυζάντιον, εἶχεν ἱδρύσει ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις ἀκταῖς τῆς Ἀφρικῆς κράτος ἐν κράτει. Οὕτω δὲ πρὶν ἢ συμπληρωθῶσι τεσσαράκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μωάμεθ τὸ πρῶτον δειλῶς ἐκήρυξε δημοσίᾳ ἐν Μέκκᾳ τὴν νέαν θρησκείαν, ὁ

ἰσλαμισμὸς οὐ μόνον ἠρίθμει ἤδη χιλιάδας πολλὰς ὀπαδῶν, ἀλλὰ καὶ στρατευόμενος συμφώνως πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ προφήτου εἶχεν ἐξαπλωθῇ ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων χαλιφῶν νικηφόρος ἐπὶ μέγα μέρος τῆς νοτίας Ἀσίας καὶ ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ταῦτα πρὸς μεγάλην ζημίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν οἷς χρόνοις διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἶχε περιστῇ εἰς νέας ἀνωμαλίας.

ιζ'

Τέλος Ἡρακλείου καὶ βασιλεία τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν.

Εἰς τῶν λόγων δι' οὓς ὁ Ἡράκλειος δὲν ἐστράτευσεν αὐτὸς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἦτο πλὴν τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας ἡ ἤδη ἀρχομένη νόσος τοῦ ὑδρωπος, ἥτις τέλος καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ἐν μέσῳ φρικτῶν ἀλγηδόνων τῇ 11 Μαρτίου τοῦ 641 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν ἑξήκοντα καὶ ἓξ καὶ μετὰ βασιλείαν ἐτῶν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἔχανεν ἕνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἡγεμόνων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι ἐν ἀδρανείᾳ εἶχε διελθει τὴν πρώτην τῆς βασιλείας αὐτοῦ δεκαετίαν, ἀλλὰ τὰ τρόπαια τοῦ μέσου τῆς βασιλείας χρόνου ὑπῆρξαν οὕτως ἐπιφανῆ, ὥστε ἀρκοῦσι καὶ μόν' αὐτὰ νὰ λαμπρύνωσι διὰ τῆς περιβαλλούσης αὐτὰ αἴγλης τῶν τε πρώτων ἀδρανῶν ἐτῶν τὴν ἀφάνειαν καὶ τὸ ἄδοξον τοῦ νικητοῦ τῶν Περσῶν γῆρας. Ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅμως εἶνε, ὅτι ὅσον περίλαμπροι ὑπῆρξαν αἱ κατὰ Περσῶν νῖκαι τοῦ Ἡρακλείου αἱ ἐπισπεύσασαι τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ κράτους τῶν Σασανιδῶν, ἄλλο τόσον ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ δύο ἄλλα μεγάλα κατ' αὐτὴν συμβάντα, τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Σλάβων ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει καὶ τὴν γέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Δι' οὐδέτερον τῶν κρισίμων τούτων γεγονότων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος ὁ Ἡράκλειος, καίπερ εἰς μὲν τοὺς Σλάβους αὐτὸς παρασχὼν ἕδρας ἐν τῷ κράτει, πρὸς δὲ τοὺς Ἄραβας ἀγωνισθεὶς ἀτελεσφόρως. Καὶ ἡ μὲν ἐγκαθίδρυσις τῶν Σλάβων ἐν τῷ κράτει ἦτο ἀνάγκη ἐπιβαλλομένη καὶ ἐπακολούθημα ἄμεσον τῆς ἐπὶ τῶν προγενεστέρων βασιλέων καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, αἱ δὲ πρόοδοι τῶν Ἀράβων ἦτο δυσχερέστατον νὰ καταπολεμηθῶσιν ἕνεκα τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξαντλήσεως, εἰς ἣν εἶχον περιστήσει τὴν βασι-

λείαν οἱ μακροὶ πόλεμοι πρὸς τοὺς Πέρσας. Οὕτω δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐξέλιπε μὲν διὰ τῶν νικῶν αὐτοῦ κράτος ἐπὶ αἰῶνας ὅλους πολέμιον τῶν Βυζαντίνων καὶ ἐξαντλοῦν αὐτοὺς διὰ τῶν σχεδὸν ἀπαύστων πολέμων, ἀλλὰ προέκυψαν εἰς μέσον δύο νέοι πολέμιοι φοβερώτεροι διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ὁ σλαβισμὸς καὶ ὁ ἰσλαμισμός, πολέμιοι, πρὸς οὓς ἡ πάλη ἀπέβη περιπετειώδης καὶ μακραίων, οὐδ' ἔληξεν ἀκόμη μετὰ δώδεκα αἰῶνας καὶ ἥμισυν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἦρχε τοῦ κράτους χεὶρ στιβαρὰ οἵα ἡ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γήρατι ὁ κίνδυνος ἀνεστέλλετο κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλὰ τὰ δεινὰ ἔμελλον νὰ ἐκραγῶσιν ἀκράτητα ὅτ' ἐπέπρωτο νὰ περιέλθῃ τὸ κράτος εἰς χεῖρας ἀνικάνους.

Τὸ δὲ χάος ἤρχισεν εὐθὺς ὡς ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ τῶν Περσῶν νικητής. Ἐκ τῶν δύο αὐτοῦ γάμων ὁ Ἡράκλειος ἄφινε τέσσαρας υἱούς, ἐκ μὲν τῆς Εὐδοκίας τὸν Ἡράκλειον ἢ Κωνσταντῖνον, ἐκ δὲ τῆς Μαρτίνης τὸν Ἡράκλειον ἢ Ἡρακλεωνᾶν, τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Μαρῖνον. Τούτων δ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦτο καῖσαρ ἀπὸ νεαρᾶς ἤδη ἡλικίας, εἴδομεν δ' αὐτὸν στελλόμενον τῷ 638 εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ἦτο δὲ ὡρίμου ἤδη ἡλικίας, ἔχων τότε συμπεπληρωμένον τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος. Ὁ δὲ υἱὸς τῆς Μαρτίνης Ἡρακλεωνᾶς ἦτο κατὰ δέκα ὅλα ἔτη νεώτερος τοῦ Κωνσταντίνου, εἶχε δ' ἀνακηρυχθῆ καῖσαρ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τῷ 639. Θνήσκων δ' ὁ Ἡράκλειος διέταξε νὰ βασιλεύσωσιν ὁμότιμοι οἱ δύο πρεσβύτατοι τῶν υἱῶν, τιμῶντες ὡς μητέρα καὶ βασίλισσαν τὴν Μαρτῖναν. Καὶ ἐφάνη μὲν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ Μαρτῖνα σκοποῦσα νὰ ἐπισύρῃ ἐφ' ἑαυτὴν τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀναγκάσαντος αὐτὴν νὰ παραδώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν αὐτοῦ ἡ βασιλεία, θανόντος μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ ὀλίγας ἡμέρας (23 Ἰουνίου 641). Καὶ διῆλθον μὲν αἱ ὀλίγαι ἐκεῖναι ἡμέραι τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἐν διχοστασίᾳ πρὸς τὴν μητρυιάν, ἀπεδόθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ ἄλλως ἀσθενικοῦ νεανίου εἰς φαρμακείαν τῆς φιλοδόξου χήρας καὶ τοῦ πατριάρχου Πύρρου.

Ἡ φιλοδοξία τῆς Μαρτίνης ἐφαίνετο ἤδη κορεννυμένη, ἀναλαμβάνοντος τὴν βασιλείαν τοῦ ἰδίου αὐτῆς υἱοῦ Ἡρακλεωνᾶ, ὅστις ἦτο τυφλὸν ὄργανον τῆς μητρός. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναβάσεως τούτου ἐπὶ τὸν θρόνον δὲν κατηυνάσθησαν τὰ πάθη, οὐδὲ διελύθη παρ' ὅλας τὰς ἐνεργείας τῆς βασιλείας ἡ φατρία τοῦ ἐκποδὼν ποιηθέντος Κωνσταντίνου. Εἰς μάτην ὁ Ἡρακλεωνᾶς ἔσπευσε νὰποκείρῃ καὶ ἐξορίσῃ εἰς τὰς ἡρα-

κλείους στήλας τὸν πιστότατον τῶν ὑπαδῶν τοῦ ἑτερομητρίου ἀδελφοῦ, Φιλάγριον τὸν σακελλάριον τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸ παράδειγμα δ' αὐτοῦ δὲν ἐφόβησε τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς τῆς Μαρτίνης, τοῦ Ἡρακλεωνᾶ, τοῦ πατριάρχου. Ἡ βασιλεία οὐδ' ἐπ' αὐτὴν τὴν πίστιν τοῦ στρατοῦ ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ, διότι ὁ στρατός, ἀγόμενος ἄλλως καὶ φερόμενος ὑπὸ Βαλεντίνου τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Φιλαγρίου, δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν νῦν βασιλευόντων κατὰ τὰ λεγόμενα φαρμακευθεὶς υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου εἶχεν ὁδηγήσει αὐτὸν πρὸ ἐτῶν θαρραλέος ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν. Ὅτε δὲ ὁ Βαλεντῖνος, ὃν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς μάτην εἶχεν ἀποπειραθῇ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἡ Μαρτῖνα, ἄρας τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας, κατέλαβε τὴν Χαλκηδόνα, ἡ βασιλομήτωρ ἐνόησεν, ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόφευκτος.

Ὁ Βαλεντῖνος παρίστανεν ἑαυτὸν ὡς κηδόμενον τῆς ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Μαρτίνης καὶ τοῦ Ἡρακλεωνᾶ κινδυνευούσης ζωῆς τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου. Εἰς μάτην ὁ Ἡρακλεωνᾶς διεμαρτύρετο, ὤμνυε, προσεπάθει νὰ πείσῃ τὰ πλήθη καὶ αὐτὸν τὸν Βαλεντῖνον, ὅτι καὶ ἐκήδετο τῶν ἀνεψιῶν καὶ ἠγάπα αὐτούς. Εἰς μάτην, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει στασιάσαντος πλήθους, ἀνεκήρυσσε καίσαρα καὶ ἔστεφε τὸν πρεσβύτερον τῶν ἀνεψιῶν Ἡράκλειαν τὸν μετονομασθέντα μὲν Κωνσταντῖνον, γνωστότερον δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Κώνσταντα, ὑφ' ὃ ὄνομα καὶ ἐβασίλευσε μετ' οὐ πολύ. Τῆς στάσεως ὀψὲ μέραι θρασυτέρας καθισταμένης, ὁ μὲν Πύρρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, καταλείπων τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἀπερχόμενος εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὁ δὲ Βαλεντῖνος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον, ἀπαιτήσας νὰ περιβληθῇ τὴν πορφύραν καίσαρος. Ἀλλ' οὐδ' ἡ τελευταία αὕτη παραχώρησις, εἰς ἣν ταπεινουμένη συγκατέβη ἡ βασιλεία, ἔσωσε τὴν Μαρτῖναν καὶ τὸν Ἡρακλεωνᾶν. Ὅτε δὲ τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀπροχώρητον, αὐτὴ ἡ σύγκλητος, συνελθοῦσα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 641, ἤτοι τρεῖς μόλις μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, διέταξε νὰ ῥινοκοπηθῇ μὲν ὁ Ἡρακλεωνᾶς, νὰ κοπῇ δὲ ἡ γλῶσσα τῆς Μαρτίνης, ἐξωρίσθησαν δ' ἀμφότεροι, καὶ ἄγνωστος εἶνε τοὐντεῦθεν αὐτῶν ἡ τύχη. Ἐξωσθέντος δ' ἐκ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Βαλεντίνου κατ' ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου, ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς Κώνσταντα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἔγγονον τοῦ Ἡρακλείου.

ιη΄

Κώνστας.

Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Κώνσταντος ἦτο οὐ μόνον νόμιμος καὶ καθ' ὅλους τοὺς τύπους, ἀλλὰ καὶ ἀρεστὴ εἰς τὰ πλήθη. Ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλείου ἀνήρχετο ὁ ἔγγονος τοῦ νικητοῦ τῶν Περσῶν, τὸ τέκνον τοῦ πρεσβυτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ δὴ ἐκείνου, ὅστις εἶχε γεννηθῇ ἐκ τῆς προώρως θανούσης πρώτης αὐτοῦ συζύγου, τῆς Εὐδοκίας. Ἡ δ' ἀνάβασις αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον οἱονεὶ ἀνεκούφιζε τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ ἐφιάλτου, ὅστις ἐπίεζε τὰ στήθη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Ἡράκλειος εἶχε συνάψει μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ Μαρτίνης τὸν δεύτερον ἐκεῖνον γάμον, ὃν εἶχεν ἀποδοκιμάσει μὲν ὁ πατριάρχης Σέργιος, οὐδέποτε δ' εἶχε συγχωρήσει ἡ φιλόθρησκος γνώμη τῶν Βυζαντίνων.

Οὕτω λοιπὸν τὸν Κώνσταντα, ὅτε ἐνδεκαετὴς μόλις ἐπέθηκε τὸ βαρὺ στέμμα ἐπὶ τὴν παιδικήν του κεφαλήν, ἐφαίνετο περιβάλλουσα ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ του. Ἀλλ' ἦτο προφανές, ὅτι διὰ τὸ ἄνηβον τοῦ βασιλέως ἡ διοίκησις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ πᾶσα δύναμις περιήρχετο εἰς τὴν περιπτυχθεῖσαν αὐτὸν σύγκλητον. Ἡχὼ δὲ τῆς τοιαύτης δυνάμεως τῆς συγκλήτου εἶνε ὁ λόγος ὃν τὸ παιδίον, ἀμ' ἀναβὰν ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐξεφώνησε πρὸς τοὺς συγκλητικούς, εὐχαριστῆσαν μὲν αὐτοὺς ἐπὶ τῇ ἐκδικήσει τοῦ πατρός, παρακαλέσαν δὲ νὰ ἔχῃ αὐτοὺς συμβούλους καὶ γνώμονας τῆς κοινῆς τῶν ὑπηκόων σωτηρίας.

Καὶ ζήτημα μὲν εἶνε κατὰ πόσον ἐν καιροῖς κρισίμοις, οἷοι οἱ νῦν, ἦτο λυσιτελὴς ἡ μεταβίβασις τῆς ἐνιαίας ἀρχῆς ἀπὸ τῆς βασιλικῆς χειρὸς εἰς σῶμα πολυκέφαλον, ἐν ᾧ ποικίλαι ἀντεμάχοντο πρὸς ἀλλήλας γνῶμαι. Ἀλλὰ βέβαιον εἶνε, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰφεθῇ ἡ διοίκησις τῶν πραγμάτων εἰς τὰς χεῖρας παιδίου ἀνηλίκου καθ' ὃν χρόνον παντοῖοι περιέβαλλον τὸ κράτος κίνδυνοι, ἐν μὲν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων, ἐν δ' Ἰταλίᾳ ὁ ἐκ τῶν Λαγγοβάρδων, ἐν δὲ τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου ἐκ τῶν Σλάβων, προσετίθετο δ' ἐπὶ τούτοις καὶ ἡ ἀκόμη ἀκοίμητος ἔρις μεταξὺ μονοθελητῶν καὶ ὀρθοδόξων.

Ἀληθῶς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἐντελῶς ξένον ἀπὸ τῶν στάσεων, αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δυσαρέστως ἔβλεπε καὶ αὐτὸν τὸν Ἡράκλειον χάριν τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰρήνης οἱονεὶ εἰσηγούμενον τὴν περὶ

μιᾶς ἐν Χριστῷ θελήσεως διδασκαλίαν. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐξανέστη ἡ συνείδησις τῶν πιστῶν κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου, τρανῶς δ' ἀποδεικνύει τοῦτο καὶ ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ πλήθους ἐναντίον τοῦ συνεργοῦ τοῦ θανόντος βασιλέως, τοῦ πατριάρχου Πύρρου. Εἰς τοιαύτην θέσιν εὗρισκε τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα αὐξανόμενος καὶ ὁ Κώνστας, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀπεδέχετο τὰ δόγματα τῶν μονοθελητῶν, ἅτε τραφεὶς διὰ τῶν ἀναμνήσεων καὶ ἐντυπώσεων τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρακλείου. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὑπεχώρησαν εἰς τὴν πολιτικὴν σύνεσιν. Ὅτε δὲ νέα προεκλήθη δογματικὴ πάλη μεταξὺ τοῦ πάπα Ῥώμης Θεοδώρου, ὄντος κατὰ σύμπτωσιν Ἕλληνος, ὅστις καὶ κατεδίκαζε τὴν αἵρεσιν, καὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παύλου (641-652), ὅστις ἦτο ἔνθερμος μονοθελητής, ὁ Κώνστας ἐνόμισεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τῆς ἐκκλησίας καθ' ὃν τρόπον ἄλλοτε ὁ Ζήνων διὰ τοῦ *Ἑνωτικοῦ* καὶ ὁ Ἡράκλειος διὰ τῆς *Ἐκθέσεως*. Ἐξέδωκε λοιπὸν τῷ 647, δεκαεπταετὴς ἤδη ὤν, τὸν *Τύπον*, δι' οὗ παρὰ τὴν θέλησιν βεβαίως τοῦ πατριάρχου δὲν ἐλύετο τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἐπεδιώκετο ἡ ἀποσιώπησις καὶ ἐξουδετέρωσις αὐτοῦ. Ἀπηγορεύετο δὲ δι' αὐτοῦ πᾶς περὶ μιᾶς ἢ δύο θελήσεων λόγος, καὶ ὡρίζοντο αὐστηραὶ ποιναὶ εἰς τοὺς παραβάτας.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Τύπου δὲν ηὐχαρίστησε τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὀρθοδόξους, ἅτε μὴ καταδικαζομένης δι' αὐτοῦ ῥητῶς τῆς μονοθελητικῆς αἱρέσεως. Ἀλλ' ἰδίως ἐξηγέρθη θύελλα ἐν Ῥώμῃ, ὅπου τοπικὴ σύνοδος, συγκληθεῖσα ἐν τῷ Λατερανῷ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 649 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοδώρου πάπα Μαρτίνου, κατεδίκασε τήν τε αἵρεσιν καὶ τὸν Τύπον. Ἡ δ' ἀγγελία τῶν ἐν Ῥώμῃ γενομένων καὶ ἡ ἀπαίτησις, ἣν ἀπηύθυνεν ὁ Μαρτῖνος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ καταδίκης τῆς αἱρέσεως καὶ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξηρέθισεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν Κώνσταντα, ὥστε ὁ νέος ἔξαρχος Ὀλύμπιος ὁ σταλεὶς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παρέστη φέρων οὐ μόνον αὐστηρὰς διαταγὰς περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐφαρμογῆς τοῦ Τύπου, ἀλλὰ καὶ ἐχθρικωτάτας διαθέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Καὶ ἡ μὲν ἐφαρμογὴ τοῦ Τύπου προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐκ θαύματος διασωθεὶς ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ὀλυμπίου, δὲν ἠδυνήθη τέλος νὰ διαφύγῃ τὴν συστηματικὴν καταδίωξιν τοῦ νέου ἐξάρχου τῆς Ἰταλίας Θεοδώρου Καλλιοπᾶ. Ὁ Μαρτῖνος καθίστατο ὁσημέραι μισητότερος εἰς τοὺς Βυζαντίνους διά τε τὴν φερομένην περὶ αὐτοῦ ὑπόνοιαν, ὅτι εὑρίσκετο ἐν

συνεννοήσει πρὸς τοὺς τὴν Σικελίαν ἐποφθαλμιῶντας Ἄραβας, καὶ διότι ἐπιστεύθη, ὅτι ἐσκευώρει μετὰ τοῦ προτέρου ἐξάρχου Ὀλυμπίου συνωμοσίαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ ταῦτα συνελήφθη, καὶ, ἐπιβιβασθεὶς εἰς πλοῖον, ἦχθη μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ δ' ἐγκλεισθεὶς εἰς φυλακὴν ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ἔπειτα δικασθείς, ὑπέστη προσβολὰς καὶ ἀτιμώσεις ἀναξίας μὲν ἑαυτοῦ, ἀναξίας δὲ καὶ τῶν οὕτω φερομένων πρὸς ἱεράρχην. Τέλος δ' ἐξωρίσθη τῇ 26 Μαρτίου 655 εἰς Χερσῶνα τῆς ταυρικῆς χερσονήσου, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετά τινας μῆνας, τῇ 16 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Δύο δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Μαρτίνου ὁ Κώνστας, οὗ ἡ βασιλεία διακρίνεται διὰ τοὺς ἀπαύστους ἀγῶνας, ἰδίως πρὸς τοὺς Ἄραβας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατόπιν, ἔχων ἤδη ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἑπτά, ἐπεχείρησεν αὐτὸς ἐπιτυχῆ ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστα τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ Σλάβοι, ὧν μέρος εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν τῷ κράτει ὁ Ἡράκλειος, ὁσημέραι ἐθρασύνοντο μᾶλλον καὶ καθίσταντο ἐπὶ τοσοῦτον ἀνήσυχοι, ὥστε νἀναγκάσωσιν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα νἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν.

ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΣ

Ἐν τούτοις δ' εἶνε περίεργον πῶς βασιλεύς οἱοσδήποτε ὁ Κώνστας, ὅστις, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δὲν εἶχε μὲν τὴν ἀξίαν τοῦ πάππου, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐφάνη ἀφροντιστῶν περὶ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τοῦ κράτους, ἀπειλουμένων ὑπὸ Ἀράβων καὶ Σλάβων, οὐδὲ κατέθηκέ ποτε τὸ ξίφος, εἶχεν ὅμως ἀλλαχοῦ, μακρὰν τῆς Ἀνατολῆς, ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμούς. Ἂν εἶνε ἀληθὴς ἡ μαρτυρία μεταγενεστέρου τινὸς ἱστορικοῦ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, τοῦ Ζωναρᾶ, ὁ Κώνστας ἔλεγεν, ὅτι πρέπει νὰ τιμῶνται αἱ μητέρες μᾶλλον ἢ αἱ θυγατέρες. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι ὡς ποτε ὁ πάππος αὐτοῦ ἐσκέφθη νὰ μεταθέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους εἰς τὴν Καρχηδόνα, οὕτω καὶ ὁ Κώνστας τὴν Ῥώμην ἀντὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐθεώρει ὡς τὴν φυσικὴν μητρόπολιν τοῦ βασιλείου. Ἀλλ' εἰς τὸν πόθον τοῦτον τῆς Ῥώμης δὲν πρέπει νὰ φανταsθῶμεν ὑποκειμένην ἀντίληψίν τινα τῆς ποιότητος καὶ τοῦ προορισμοῦ

τοῦ κράτους ὡς αὐτόχρημα ρωμαϊκοῦ. Ὅσον καὶ ἂν ἐνησμένιζον οἱ Βυζαντῖνοι αὐτοκαλούμενοι Ῥωμαῖοι, ὁ Κώνστας δὲν ἠδύνατο νὰ πατᾶται ἐν μέσῳ τοῦ προϊόντος ἐξελληνισμοῦ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους περὶ τοῦ ἰδιαζόντως ἀνατολικοῦ, περὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλ' οὐδ' ἐπιθυμία τις ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν κινδύνων οὓς διέτρεχον τἀνατολικὰ μέρη τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐπιμόνων αὐτῶν πολεμίων, οὐδ' ἀποδυσπέτησίς τις πρὸς τὴν ἀντιδημοτικότητα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Ἀνατολῇ ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ πολιτείας πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἴτια τῆς ἀποφάσεως τοῦ Κώνσταντος νὰ παραστῇ μᾶλλον ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης ἢ ὡς βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἦγον αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἄλλοι πολιτικοὶ λόγοι, καὶ δὴ ἡ ἐπιθυμία νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ παρουσίας του εἰς ἀνάκτησιν τῆς χερσονήσου ἀπὸ τῶν Λαγγοβάρδων καὶ νὰ κερδήσῃ οὕτως ὑπὲρ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους νέον ὁρμητήριον κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας.

ιθ'

Ἡ βυζαντιακὴ Ἰταλία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωκᾶ.

Εἴχομεν ἤδη εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὴν ἔκπτωσιν τῆς βυζαντιακῆς δυνάμεως ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαυρικίου. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ συνένωσις Λαγγοβάρδων, Ἀβάρων καὶ Φράγκων, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἕνεκα τοῦ εἰς Ἰωάννην τὸν Νηστευτὴν παραχωρηθέντος τίτλου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου διάστασις τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου εἶχον περιστήσει τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Ὁμαλώτερα δ' ἀπέβησαν τὰ πράγματα ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους διεβίωσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Βυζαντῖνοι, ὁμολογοῦντες πρὸς αὐτοὺς σπονδάς, ἑκάστοτε ἀνανεουμένας, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον ἐπίφοβοι ἀπέβησαν οἱ Λαγγοβάρδοι, ἅτε οὐχ ἧττον τῶν Βυζαντίνων ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ γειτόνων αὐτῶν, τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων.

Ἀλλ' οἱ καιροὶ ἦσαν οὐχ ἧττον δύσκολοι διὰ τοὺς Βυζαντίνους ἐν Ἰταλίᾳ. Εἰς δὲ τοὺς προτέρους κινδύνους προσετέθη καὶ νέος ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως ἐθνικοῦ τινος αἰσθήματος παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Πρώτη δ'

ἐκδήλωσις τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἀντιδράσεως ὑπῆρξε στάσις ἐν Ῥαβέννῃ, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ ἔξαρχος Ἰωάννης. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἀνωμαλίας ἐπωφελούμενος καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιπαθειῶν τῶν Ἰταλῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν στηριζόμενος, ἀπεπειράθη ὁ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Ἐλευθέριος νὰ ἱδρύσῃ ἰδίαν ἀρχὴν καὶ νὰ περιβληθῇ τὸ στέμμα βασιλέως τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐπιχειρηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τῷ 619 ἐκστρατεία ἀπέτυχε, καὶ ὁ ἀποστάτης, πορευόμενος ἐναντίον τῆς Ῥώμης, ἐφονεύθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ στρατιωτῶν. Ἀλλ' ἡ θλιβερὰ αὐτοῦ τύχη δὲν ἠμπόδισε κατόπιν ὁμοίας, ἐπ' ἴσης ἀτυχεῖς ἀποπείρας τοῦ ἐξάρχου Ἰσαακίου (625-643).

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εὐνόητον εἶνε, ὅτι πρὶν ἢ συμπληρωθῇ αἰὼν ὅλος ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, ἡ θέσις τῶν Βυζαντίνων ἐν Ἰταλίᾳ ἀπέβη ἐπὶ Ἡρακλείου πολὺ διάφορος τῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδεὶς πλέον λόγος περὶ ἐπιθέσεως. Ἡ εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσέλασις τῶν Λαγγοβάρδων οὐ μόνον εἶχεν ἐλαττώσει τὴν ἔκτασιν τῆς βυζαντιακῆς κυριαρχίας ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἀναγκάσει τοὺς Βυζαντίνους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου, πολὺ δὲ μᾶλλον κατόπιν νὰ μεταβάλωσι πολιτείαν, περιοριζόμενοι εἰς ἁπλῆν ἄμυναν. Τόσον δ' ηὐχαριστημένη ἦτο ἡ βασιλεία νὰ εἶνε τοὐλάχιστον ἡ ἄμυνα αὕτη ἐπιτυχής, ὥστε ὡς ἄριστον ἐγκώμιον ἐπὶ τοῦ τάφου τινὸς τῶν ἐξάρχων ἠδύνατο νἀναγραφῇ, ὅτι διετήρησεν ἀλώβητον τὴν ἐπαρχίαν.

Ὑπὸ τοιούτους δ' ὅρους ἡ μὲν ἠθικὴ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ὑπῆρξεν ὡς εἰκὸς μεγάλη καὶ δυσυπολόγιστος· ἀλλ' ἡ ὑλικὴ δύναμις τῶν Βυζαντίνων ἐμειοῦτο ὁσημέραι ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ ἔξαρχοι τῶν αὐτοκρατόρων ἐφαίνοντο ἀνίκανοι νὰ προστατεύσωσι τοὺς Ἰταλοὺς ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ τὸ ξίφος τῶν Λαγγοβάρδων ἐλυμαίνετο τὴν Ἰταλίαν. Τῶν δὲ ἀντιπροσώπων τῆς πολιτείας μὴ παρεχόντων τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις, μηδὲ πραττόντων πάντοτε πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς πρὸς διάσωσιν ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἢ πτοουμένων ἢ ἐπιδιωκόντων ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τὴν ἵδρυσιν αὐτοκεφάλου ἀρχῆς, ὁ ἰταλικὸς λαὸς πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ σωτηρίαν παρὰ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω δ' ἀνεπαισθήτως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου, ὅστις μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας ἀπεκάλει ἑαυτὸν ἐπίσκοπον τῶν Λαγγοβάρδων καὶ ὄχι τῶν Ῥωμαίων, ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἀναλαμβάνει ἀντὶ τῶν ἐξάρχων τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ὁτὲ μὲν προχέουσα θησαυροὺς,

ὅπως ἐξαγοράζῃ ἀπὸ τῶν βαρβάρων τὴν εἰρήνην, ὁτὲ δὲ κελεύουσα τοὺς ἐπισκόπους νἀντιτάξωσι τὴν βίαν εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ἀλλ' οἱ πάπαι, μεταβαλλόμενοι οὕτως εἰς ἀμύντορας τῆς Ἰταλίας, ἀποκτῶσι δύναμιν μεγάλην μὲν δι' ἑαυτούς, ἐπιβλαβῆ δ' εἰς τὰ συμφέροντα τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, ἀφ' ἧς ἐξηρτῶντο, καὶ ἥκιστα συμφέρουσαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, πρὸς ἣν πολλάκις εἴδομεν αὐτοὺς ἀντιδιαφερομένους μετὰ πείσματος καὶ ἐπιμονῆς.

Εἰς τοιοῦτο σημεῖον εὑρέθησαν τὰ πράγματα ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτ' ἐξέδωκεν ὁ Κώνστας τὸν Τύπον· εἴδομεν δὲ ποῦ ἀπέληξεν ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πάπα Μαρτίνου. Γίνεται δὲ φανερὸν ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δίκης αὐτοῦ, ὅτι ὁ πάπας δὲν κατεδιώχθη μόνον διὰ τὴν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι ἀντίστασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπαίτιος ἐσχάτης προδοσίας. Ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κορυφωθῆ ὁ μεταξὺ τοῦ παπισμοῦ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας ἀγών.

Οὕτως εἶχε γεννηθῆ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Λαγγοβάρδων χάσμα πολὺ μικρότερον ἢ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Βυζαντίνων· ἰδίως δὲ ἤρχισαν ναποβαίνωσιν αἱ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς κατακτητὰς σχέσεις τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ὁμαλώτεραι ἐξ ὅτου οἱ βασιλεῖς τῶν Λαγγοβάρδων ὀλιγώτερον εἶχοντο τῆς ἀπὸ τῶν Ἰταλῶν χωριζούσης αὐτοὺς θρησκείας, τοῦ ἀρειανισμοῦ, καὶ προσεπέλαζον ἤδη πρὸς τοὺς πάπας. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων ἀπεσχοινίζοντο οἱ Ἰταλοὶ ὁσημέραι πλειότερον. Οὐδέποτε δὲ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Κώνσταντος εἶχεν ἐπεκταθῆ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λαγγοβαρδικὴ κατάκτησις. Βασιλεύοντος τῶν Λαγγοβάρδων τοῦ Ῥοθάριδος, οὗτοι ἔγειναν κύριοι τῆς Γενούης, καὶ ἐπεξέτειναν τὴν ἀρχήν αὐτῶν ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς παλαιᾶς Τυρρηνίας μέχρι τῶν Ἄλπεων, κατακτήσαντες ὅλην τὴν Λιγυστικήν. Ὅτε δ' ὁ ἔξαρχος Πλάτων ἠθέλησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, ἀντεπεξερχόμενος ἐκ Ῥαβέννης, ὑπέστη περὶ τὸ 645 κατὰ τὸ σημερινὸν Πεδεμόντιον παρὰ τὸν ποταμὸν Τάναριν τὸν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας λεγόμενον Σκουλτέννην ἧττα τοιαύτην, ὥστε ἀπέβαλε περὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους ἄνδρας. Συγχρόνως δ' ἐπεξετείνοντο πρὸς νότον οἱ Λαγγοβάρδοι τοῦ Βενεουέντου, ὥστε καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ κατ' ὀλίγον περιορισθέντες οἱ Βυζαντῖνοι ἀπέβαλον πολλὰ μέρη, διατηρήσαντες ἰδίως τὰ περὶ τὸν Τάραντα, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς Ἀπουλίας ἀνῆκεν εἰς τοὺς δούκας τοῦ Βενεουέντου. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς παρὰ τὸν Τάναριν νίκης καὶ τῶν ἀπὸ Βενεουέντου ἐπεκτάσεων

ένισχυσις τῶν Λαγγοβάρδων τῆς Ἰταλίας, εἰς οὓς καὶ γραπτοὺς νόμους, ἀποτελέσαντας τὸ λεγόμενον λαγγοβαρδικὸν δίκαιον, παρέσχεν ὁ Ῥόθαρις, ὥστε τὴν δύναμιν αὐτῶν μόλις που ἠδυνήθησαν νὰ σαλεύσωσιν αἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκείνου (652) ἐπελθοῦσαι περὶ τὴν διαδοχὴν ἀνωμαλίαι, ἀπολήξασαι εἰς τὴν ἁρπαγὴν τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Λαγγοβάρδου δουκὸς τοῦ Βενευέντου Γριμοάλδου (162).

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἔκπτωσις τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς αὐτὴν ὁ Κώνστας τῷ 662.

κ΄

Ὁ Κώνστας ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἴσως δὲν θὰ ἦτο ἀπίθανος ἡ εἰκασία, ὅτι τὸν Κώνσταντα ὑπεστήριζεν ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ περὶ μεταβάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ ἐλπίς, ὅτι μεγάλως ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥοθάριδος ἐπελθούσης ἀνωμαλίας περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ᾽ οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Σλάβους ἀγῶνες ἐκράτησαν αὐτὸν ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὕτως, ὥστε, ὅτε ἠδυνήθη νὰ ἀποβιβασθῇ εἰς τὸν Τάραντα, ἐκάθητο ἤδη σταθερῶς ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Γριμοάλδος, παραχωρήσας τὸ δουκᾶτον τοῦ Βενευέντου εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱὸν Ῥωμοάλδον.

Ὁποιοιδήποτε δὲ καὶ ἂν ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν μεταβάσεως τοῦ Κώνσταντος, τὸ διάβημα τοῦτο, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἀπὸ Ἀρκαδίου βασιλέων εἶχεν ἐπιχειρήσει, ἔφανη εἰς τοὺς Βυζαντίνους οὕτω τολμηρὸν καὶ παράδοξον, ὥστ᾽ ἐζήτησαν νὰνεύρωσι τὰ αἴτια τῆς χάριν τῆς Δύσεως ἐγκαταλείψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς λόγους πᾶν ἄλλο μᾶλλον ἢ πολιτικούς. Διὸ ἐπίστευσαν, ὅτι ψυχικὴ διατάραξις καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ τοῦ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἀπόπλου αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Κώνσταντος, τῷ 659 ἢ 660, οὗτος εἶχε διατάξει τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδοσίου, ὃν πρότερον εἶχεν ἀναγκάσει νὰ περιβληθῇ τὸ ἱερὸν σχῆμα καὶ νὰ γείνῃ διάκονος. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστοι οἱ λόγοι τῆς κουρᾶς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου, οὐ πιθανῶς ἐφοβεῖτο τὴν φιλαρχίαν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ βέβαιον φαίνεται, ὅτι τὴν εὐερέθιστον τοῦ Κώνσταντος ψυχὴν εἶχε

μεγάλως ταράξει ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ λέγεται, ὅτι τοὺς ὕπνους αὐτοῦ σύχνως ἠνώχλει τὸ φάσμα τοῦ φονευθέντος, ὅστις ἐπεφαίνετο φορῶν στολὴν διακόνου καὶ κρατῶν ποτήριον αἵματος, ὅπερ παρουσίαζεν εἰς τὸν Κώνσταντα ἐπιφωνῶν «πίε, ὦ ἀδελφέ».

Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸν πολεμικὸν χαρακτῆρα τοῦ πλοῦ τοῦ Κώνσταντος ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἀπέπλευσε κρύβδην δίκην ἀναχωρητοῦ ζητοῦντος ἀνάπαυσιν ψυχικῆς ὀδύνης, ἀλλ' ὡς στρατηλάτης, ἡγούμενος μεγάλων δυνάμεων ἐπὶ στόλου ἐπιφανοῦς, οὗ ἄγνωστος εἶνε δυστυχῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων. Δὲν ἔπλευσε δ' ὁ Κώνστας κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ πρῶτος αὐτοῦ σταθμὸς ὑπῆρξεν ὁ Πειραιεύς, ὅπου καὶ διεχείμασεν ὁ στόλος μέχρι τῆς ἀνοίξεως τοῦ 663. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον διετριψεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἣν πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεσκέπτετο μετὰ τὸν Ζήνωνα, ὅστις, μεταβὰς τῷ 486 εἰς τὴν Ἑλλάδα, διῆλθεν ἴσως καὶ ἐξ Ἀθηνῶν.

Εἶχε δὲ μεγάλως μεταβληθῇ ἡ πολις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἤδη ἐν ἔτει 529 κατάργησις τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν τῆς πόλεως εἶχεν ἀποσβέσει πᾶσαν λαμπηδόνα καὶ ἐπιφέρει ἀραίωσιν τῆς φοιτήσεως ξένων ἐπισκεπτῶν, συντελέσασαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν παρακμὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποσβέσεως τῆς φιλοσοφίας εἶχεν ἐπέλθει καὶ ἡ λησμοσύνη τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἀρχαιότητος. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἤδη ἐπὶ Κώνσταντος πολὺ χριστιανικώτεραι ἢ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ αὐτὴ δ' ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο πλέον ἐνδιαίτημα τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἥτις ἐθεωρεῖτο τελευταίαν σώσασα τὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ Ἀλαρίχου, εἶχεν ἐγκαταλίπει πλέον τελείως πᾶς Ἀθήνας, ἐπὶ δὲ τῆς ἄκρας, ὅπου ἱδρύετο ἄλλοτε μέγας ὁ κολοσσός της, εἶχεν ἐγκαταστήσει ἤδη τὴν λατρείαν αὐτῆς ἡ Παναγία· καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ναῶν της, ὁ Παρθενών, ἦτο ἤδη ἀφιερωμένος εἰς ἄλλην παρθένον, τὴν Θεομήτορα. Ἀλλὰ παρ' ὅλην ταύτην τὴν μετατροπὴν τῶν Ἀθηνῶν εἰς πόλιν αὐτόχρημα χριστιανικὴν καὶ παρ' ὅλην τὴν σπάνιν τῶν περὶ αὐτῆς εἰδήσεων δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον μεταπέσει εἰς ἐντελῆ ἀφάνειαν, ἀλλὰ πάντως ἐξηκολούθει ὁ μὲν Πειραιεὺς νὰ εἶνε ἀξιόλογος ἐμπορικός τε καὶ πολεμικὸς λιμήν, τὸ δὲ ἄστυ νὰ μετέχῃ κινήσεώς τινος καὶ ζωῆς. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐπὶ μῆνας ὅλους διαμονὴ τοῦ Κώνσταντος ἐν τῇ πόλει καὶ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διατροφὴ τῆς πολυπληθοῦς αὐτοῦ στρατιᾶς καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ στόλου.

Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 663, ἀποπλεύσας ὁ Κώνστας ἐκ τοῦ Πειραιῶς, προεωρμίσθη εἰς τὸν Τάραντα, καὶ, συγκεντρώσας ἐπικουρίας ἐκ Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, προεχώρησεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, ἧς αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἢ ἔντρομοι παρεδίδοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπ' ἴσης εὔκολος ἡ ἅλωσις τοῦ Βενεουέντου, εἰς ἣν ὁ Κώνστας ἀφιέρωσεν ὅλας αὐτοῦ τὰς προσπαθείας. Ὁ νεαρὸς δοὺξ Ῥομουάλδος ἔστειλε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πατρός του Γριμοάλδου, τοῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων, ἐν δὲ τῷ μεταξὺ διὰ γενναίας ἀμύνης ἐματαίονε τὰς ἐφόδους καὶ τὴν πολιορκητικὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ δὲ Κώνστας, μὴ δυνηθεὶς νὰ κωλύσῃ τὴν πρὸς βοήθειαν τοῦ Βενεουέντου ἐκστρατείαν τοῦ Γριμοάλδου καὶ μάτην διὰ παντὸς τρόπου ἀποπειραθεὶς νὰποκρύψῃ ἀπὸ τοῦ Ῥομουάλδου τὴν πρὸς αὐτὸν μέλλουσαν προξένευσιν τῆς πατρικῆς ἐπικουρίας, ἠναγκάσθη τέλος νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἢ ἀφιχθῇ ὁ βασιλεὺς τῶν Λαγγοβάρδων. Λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βενεουέντου, ἔσπευσε πρὸς τὴν Νεάπολιν, ἀλλα καθ' ὁδὸν, προσβληθεὶς ὑπὸ Μιττόλα, τοῦ κόμιτος τῆς Καπύης, ἐνικήθη. Καὶ νέαν δ' ὑπέστησαν ἦτταν τὰ ὅπλα τοῦ Κώνσταντος, τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σαβούρρου ἡττηθέντος τελείως ὑπὸ τοῦ Ῥομουάλδου ἐν ἐκστρατείᾳ, ἣν ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ Βενεουέντου μετ' εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν, τῶν πλείστων Νεαπολιτῶν.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Κώνστας μετὰ δωδεκαήμερον διαμονὴν ἐν Ῥώμῃ, καθ' ἣν ἔτυχε μὲν μεγάλων τιμῶν καὶ λαμπρᾶς δεξιώσεως ὑπὸ τοῦ πάπα Βιταλιανοῦ, ἐγύμνωσε δὲ τὸ Πάνθεον καὶ τοὺς κυριωτάτους ναοὺς τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν περικοσμούντων αὐτοὺς χαλκοτεχνημάτων, ἅτιν' ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐτράπη καὶ πάλιν πρὸς τὰ νότια τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ νέαν ὑπέστη ἦτταν παρὰ τὸ Ῥήγιον ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων, οἵτινες, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπιδειχθείσης ὑπὸ τοῦ Κώνσταντος ἀδυναμίας, εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ κυριεύσωσι τὸ Βάριον, τὸ Βρενδήσιον, αὐτὸν τὸν Τάραντα καὶ ἅπασαν τὴν παρ' ἀρχαίοις καλουμένην Καλαβρίαν. Θέλοντες δὲ οἱ Βυζαντῖνοι νὰ μὴ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν κτήσεων τὸ ὄνομα τῆς Καλαβρίας, μετέθηκαν ἔκτοτε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον Βρέττιον, ὅπου ἐξηκολούθησαν κατέχοντες παραλίας τινὰς πόλεις. Ἀλλ' εἰς ἐκείνας μόνας ὡς καὶ εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν Γαέταν, τὴν Ἀμάλφην, τὸν Ὑδροῦντα καὶ τὴν Καλλίπολιν περιωρίζετο πλέον ἡ κατὰ τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ἰταλίας βυζαντιακὴ ἀρχή.

Αἱ δ' ἐπανειλημμέναι ἐκεῖναι ἀποτυχίαι τοῦ Κώνσταντος ἐν Ἰταλίᾳ

ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα οὐ μόνον τὸ σχέδιον τῆς εἰς Ῥώμην μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης νὰ ἐγκαταλίπῃ, ἀλλὰ καὶ ναποχωρήσῃ καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς Ἰταλίας, ἀπερχόμενος εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐκλέγων ὡς τόπον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ τὰς Συρακούσας. Τίς δὲ ὁ λόγος δι' ὃν δὲν ἐθάρρησε τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδον εἶνε ἄγνωστον. Ἴσως δὲ προέκρινε τὴν ἐν Σικελίᾳ διαμονήν, ὅπως εὑρίσκηται πλησιέστερον τῶν Λαγγοβάρδων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἤδη τὴν Ἀφρικὴν καταλαμβανόντων Ἀράβων. Καὶ ἠδυνήθη μὲν νἀνακτήσῃ τὴν Καρχηδόνα, νἀναστείλῃ δὲ καὶ τὰς περαιτέρας προόδους τῶν Λαγγοβάρδων ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ στιβαρᾶς δὲ χειρὸς διῴκει τήν τε Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ἀλλ' οὔτε τὴν ἀπώλειαν τῆς Τριπολίτιδος ἐν Ἀφρικῇ, κυριευθείσης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἠδυνήθη νἀναχαιτίσῃ, οὔτε ἀγαπητὸς κατώρθωσε νὰ γείνῃ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ὅπου οἱ ὑπήκοοι ἐβόων διὰ τὴν πλεονεξίαν αὐτοῦ καὶ τοὺς βαρεῖς φόρους καὶ τὰς ποικίλας διαρπαγάς.

Τέλος δὲ μετὰ ἑξαετῆ διαμονὴν ἐν Συρακούσαις, ἐν ᾧ ὁ Κώνστας ἐλούετο ἡμέραν τινὰ τοῦ θέρους τοῦ 668 ἐν τῷ βαλανείῳ τῷ καλουμένῳ Δάφνῃ, ὁ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐγκεκλεισμένος ἐν τῷ λουτρῷ ἀξιωματικὸς Ἀνδρέας ἐξέχυσε κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κάδον ζέοντος ὕδατος, ἐπενεγκόντα τὸν θάνατον τοῦ Κώνσταντος ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ μετὰ βασιλείαν ἐτῶν εἰκοσιεπτά.

κα'

Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος.

Ὁ φόνος τοῦ Κώνσταντος δὲν ἦτο γεγονὸς τυχαῖον καὶ μικροῦ λόγου. Μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἔχομεν πρὸ ἡμῶν κοινὸν θεράποντα ἀποπνίγοντα ἐξ εἰκαίων λόγων τὸν κύριόν του. Ἀλλ' ὄπισθεν τοῦ ἀφανοῦς Ἀνδρέου κρύπτονται ἐπιφανεῖς στασιασταί, κινήσαντες τὴν χεῖρα τοῦ δολοφόνου, ὁ δ' ἐν τῷ λουτρῷ ἀποπνιγμὸς τοῦ αὐτοκράτορος εἶνε ἀποτέλεσμα εὐρείας συνωμοσίας, σκοπούσης τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς οὐ μόνον αὐτοῦ τοῦ Κώνσταντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου οἴκου τῶν Ἡρακλειδῶν.

Οὐδ' εἶνε ἁπλοῦν ὄργανον τῶν κατ' ἀρχὰς ἀφανῶν συνωμοτῶν μόνος ὁ δολοφόνος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀνήρ, ὅστις ἐν Συρακούσαις, ἅμα γνωσθέντος τοῦ φόνου τοῦ Κώνσταντος, ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τὸν θρόνον. Ἦτο δὲ οὗτος Ἀρμένιός τις, καλούμενος Μιζίζιος, οὗ αἱ ὑπὸ τῶν χρο-

νογράφων ἀναφερόμεναι ἰδιότητες, ὅτι ἦτο *εὐπρεπὴς καὶ ὡραιότατος*, ἦσαν βεβαίως προςόντα ἀνεπαρκῆ διὰ βασιλέα. Οὐδ' ἀνέλαβε τὸ στέμμα ὁ Μιζίζιος ἑκών, ἀλλὰ βιασθείς, ἄτε γνωρίζων πάντως, ὅτι ἔμελλε νὰ καταστῇ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ φιλοδοξίᾳ ἄλλων καὶ ὅτι ἐν μὲν ἐπιτυχίᾳ τῶν συνωμοτῶν παροδικὴ θὰ ἦτο ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἐν δ' ἀποτυχίᾳ τοῦ σκοτίου ἔργου θὰ ἔπιπτε θῦμα ἀναιτίως. Καὶ πράγματι δὲν ἤργησαν νὰ συμβῶσιν ὅσα πιθανῶς ὑπέθετεν ὁ Ἀρμένιος, ὅτ' ἐδίσταζε νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον.

Τὸ δρᾶμα τῶν Συρακουσῶν δὲν ἠδύνατο ὡς εἰκὸς νὰ φήσῃ ψυχροὺς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκείους τοῦ φονευθέντος βασιλέως. Ὁ Κώνστας θνήσκων ἄφινε τρεῖς υἱούς, Κωνσταντῖνον, Τιβέριον καὶ Ἡράκλειον. Καὶ εἶχε μὲν μετακαλέσει αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς ἑαυτὸν εἰς Συρακούσας, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντιστάντες εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ βασιλέως, εἶχον κρατήσει τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Τούτων δὲ τὸν πρεσβύτατον, τὸν Κωνσταντῖνον, μείρακα νεαρόν, πρεπει νὰ φανταςθῶμεν ἰθύνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ τοῦ κράτους ὡς καίσαρα κατὰ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πατρὸς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς συγκλήτου.

Ἡ δ' ἀγγελία τοῦ φόνου τοῦ Κώνσταντος ἐξήγειρεν ἀμέσως παρὰ τῷ διαδόχῳ καὶ κληρονόμῳ τοῦ θρόνου τῶν Ἡρακλειδῶν τὸ συναίσθημα τῆς ἐκδικήσεως. Ἐπεβάλλετο δ' εἰς αὐτὸν ἡ καταδίωξις τῶν φονέων τοῦ πατρὸς καὶ ἡ καταδάμασις τῆς ὑποκρυπτομένης συνωμοσίας οὐ μόνον χάριν ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῆς τῆς ἀσφαλείας τοῦ θρόνου, διότι, ὡς ἐφάνησαν ἀποδεικνύοντα τὰ πράγματα, δὲν προέκειτο περὶ ἁπλῆς καὶ παροδικῆς ἀνταρσίας, ἀλλ' εἶχε μελετηθῇ ἀνατροπὴ αὐτῆς τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν χάριν τῶν ἐκγόνων ἄλλου οἴκου, καὶ δὴ τοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Πλήρη δ' ἔχων συναίσθησιν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὸν ὑποχρεώσεων, ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέπλευσε μετὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν προςηκουσῶν παρασκευῶν τὸ ἐρχόμενον ἔαρ τοῦ ἔτους 669 καὶ κατηυθύνθη εἰς τὴν Σικελίαν. Τὸ ἔργον δ' αὐτοῦ δὲν ἦτο βεβαίως εὐχερές, διότι οἱ ἐπαναστάται τῆς Σικελίας ἦσαν κύριοι τῶν πλείστων δυνάμεων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ μετὰ τοιαύτης δραστηριότητος καὶ συνέσεως εἶχον γείνει αἱ παρασκευαὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὥςτε ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ταχέως ἔγεινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀνταρσία κατεστάλη ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ, ὁ δὲ δολοφόνος τοῦ πατρὸς καὶ ὁ Ἀρμένιος ἐπιβάτης τοῦ θρό-

νου παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητὴν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἀλλ' ἡ τιμωρία δὲν περιωρίσθη εἰς τοὺς φανεροὺς μόνον τῶν συνωμοτῶν. Ἀπεκαλύφθησαν δὲ καὶ οἱ ὑποκρυπτόμενοι ὑποκινηταὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπεβλήθη καὶ εἰς αὐτοὺς τιμωρία σκληρά. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Ἰουστινιανὸς ἐφονεύθη, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Γερμανός, ὅστις ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ πατρὸς ἐξετραχύνθη εἰς βαρεῖς λόγους, ἐτιμωρήθη γενόμενος ἀνίκανος πρὸς παιδοποιίαν καὶ ὑποστὰς οὕτω τιμωρίαν βάρβαρον, ἥτις δυστυχῶς πολλάκις ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Οὕτως οἰκτρὸν μὲν ἔλαβε τέλος ἡ ἀντιδυναστικὴ ἐπανάστασις τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες πιθανώτατα ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ μεγάλου νομοθέτου, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ τοῦ Γερμανοῦ, ὅπερ ἐπ' ἴσης εἴδομεν παρουσιαζόμενον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ εἰς τὸν Γερμανὸν ἐπιβληθεῖσα τιμωρία δὲν ἐμπόδισε τὸν ἐκτομίαν νὰ διακριθῇ κατόπιν ὡς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΠΩΓΩΝΑΤΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

Ἀγέρωχος ἠδύνατο νῦν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐκδικητὴς τοῦ πατρός. Ἄσμενοι δὲ εἶδον οἰκάτοικοι τῆς βασιλευούσης ἐπιστρέφοντα ἄνδρα τὸν νεανίαν, ὅστις κατ' αὐτὰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὀρφανείας καὶ βασιλείας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ διαπόντιον στρατείαν, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς δολοφόνους τοῦ γεννήτορος καὶ στηρίξῃ τὸν θρόνον. Τὴν τέως ἀγένειον ὄψιν τοῦ νεανίου περιέβαλλεν ἤδη πώγων βαθύς. Ὁ δὲ λαός, οἱονεὶ χαίρων ἐπὶ τῷ ἀρρενωπῷ τῆς ὄψεως, ἐπωνόμασε Πωγωνᾶτον τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παρίστατο ἀνάγκη καὶ νέων ἀγώνων πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ θρόνου. Αὐτὸς ὁ βασιλικὸς οἶκος ἐφαίνετο διηρημένος. Ἡ στρατιὰ στασιάσασα κατέλαβε τὴν Χρυσόπολιν καὶ ἀπῄτησε τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου στέψιν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, οἵτινες μόνον κατὰ τύπους ἦσαν συνάρχοντες. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διὰ δόλου παραλαβὼν εἰς

Κωνσταντινούπολιν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀποστασίας κατέστειλε τὴν στάσιν διὰ τῆς ἀπαγχονίσεως αὐτῶν. Καὶ ἐφείσθη μὲν τότε τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ὅτι δὲν ὑπῆρξε παντελῶς ἀδελφικὴ ἡ πρὸς αὐτοὺς διαγωγή, εἰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν παρουσιάζετο συνυπογεγραμμένον ἐν τοῖς βασιλικοῖς προστάγμασιν ὡς συναρχόντων τοῦ Πωγωνάτου, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐν ἔτει 680 ῥινοκοπήσεως αὐτῶν. Ἄλλο βάρβαρον τοῦτο ἔθιμον ἀνάλογον τοῦ εὐνουχισμοῦ, ὡς ἐκεῖνο μαρτυροῦν τὰς ἐπὶ τὸν βυζαντιακὸν κόσμον ἐπιδράσεις τῆς Ἀνατολῆς. Μόνον δ' ἐκ σπουδαίων κινδύνων ἀπὸ τοῦ φιλοπρώτου τῶν ἀδελφῶν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἡ πρὸς αὐτοὺς σκληροτάτη διαγωγὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἡ σκληρότης ἐκείνη ἀφ' ἑτέρου ἠσφάλισε τὸν θρόνον. Τὸ δὲ Βυζάντιον εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἀνάγκην ἰσχυρᾶς βασιλείας, διότι ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων κίνδυνος, ὀσημέραι αὐξανόμενος, εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιταθῇ, ὥστ' ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἠπειλήθη καὶ αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις.

κθ'

Οἱ Ἄραβες ναυτιλλόμενοι.

Ἐφ' ὅσον οἱ Ἄραβες ἦσαν δύναμις ἠπειρωτική, ὁ ἐξ αὐτῶν κίνδυνος, καίπερ ὢν μέγας, δὲν ἠδύνατο νὰ ποθῇ ὑπέρμετρος διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἀλλὰ καθ' ὅσον αἱ πρόοδοι τῶν κατακτήσεων αὐτῶν ἦγον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν, καθίστατο προφανές, ὅτι ὤφειλον νὰ τραπῶσιν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Μόνον διὰ τῆς θαλασσοκρατίας ἠδύναντο νὰ γείνωσιν ὁριστικῶς κύριοι τῆς Ἀφρικῆς· μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ δεσπόσωσι τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, τῆς Ῥόδου, τῆς Σικελίας, τῶν μεγάλων ἐκείνων νήσων, ἃς ἠδύναντο ἤδη νὰ θαυμάσωσι καὶ ποθήσωσι μακρόθεν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν κτήσεων αὐτῶν· μόνον ναυτιλλόμενοι ἠδύναντο τέλος νὰ πειλήσωσι τελεσφόρως αὐτὸ τὸ Βυζάντιον.

Εἰσηγητὴς δὲ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ὑπῆρξε παρὰ τοῖς Ἄραψιν ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Μωάβιγιας, ὃν Μαβίαν ἢ Μαυίαν καλοῦσιν οἱ Βυζαντῖνοι. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζη ὁ χαλίφης Ὁμάρ, δὲν ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν τύχην τῶν Ἀράβων εἰς τὸ ἄπιστον κῦμα τῶν θαλασσῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ὀθμὰν ὁ Μωάβιγιας, βασιλεύοντος τῶν Βυζαντίνων τοῦ Κώνσταντος, ἔπεισε τοὺς Ἄραβας νὰ ἐκ-

πλεύσωσιν ἐκ τῶν προκλητικῶν παραλίων τῆς Φοινίκης ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Ὡς δὲ πρὸ δισχιλίων περίπου ἐτῶν διὰ τοὺς Φοίνικας, οὕτω τώρα διὰ τοὺς Ἄραβας πρῶτος σταθμὸς ὑπῆρξεν ἡ Κύπρος.

Περὶ τῆς Κύπρου ὀλίγα μανθάνομεν κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς ἐπακολουθήσαντας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κατάκτησιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εὑρίσκομεν τὴν μεγάλην νῆσον ἀποτελοῦσαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν μετὰ τῆς Ῥόδου, τῆς Καρίας, τῆς Μυσίας, τῆς Σκυθίας καὶ τῶν Κυκλάδων. Ἐπὶ δὲ Ἰουστίνου τοῦ Β′ βλέπομεν ἐγκαθιδρυομένους ἐν αὐτῇ τῷ 573 παμπληθεῖς Χριστιανοὺς αἰχμαλώτους ἐκ τῆς ἀρμενικῆς Ἀρζανηνῆς. Ἀλλὰ τὴν ὁπωσδήποτε ἐξακολουθοῦσαν ἀκμὴν τῆς νήσου δεικνύει ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐν Κύπρῳ ἐκκλησίας, ἧς τὴν μητρόπολιν Κωνσταντίαν, ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σαλαμῖνος, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐλάμπρυνε κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ ἐπίσκοπος Ἐπιφάνιος, εἷς ὢν τῶν δοκιμωτάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ συγγράψας σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπιφανῆ βίβλον κατὰ αἱρέσεων, γνωστὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γραμματολογίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Πανάριος ἢ Κιβωτός.

Τὴν Κύπρον εὑρὸν ἀνυπεράσπιστον οἱ Ἄραβες, ἐπιπλεύσαντες ἐπ' αὐτὴν τῷ 649 μετὰ χιλίων ἑπτακοσίων πλοίων. Ἡ Κωνσταντία ἐξεπολιορκήθη καὶ κατεστράφη, οἱ δὲ κάτοικοι ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώσωσι βαρὺν φόρον. Ἡ ὅλη δὲ νῆσος ἐδηώθη, καὶ οἱ Ἄραβες ἤθελον ἤδη ὁριστικῶς ἐγκαταστῆ ἐν αὐτῇ, ἂν μὴ ἠγγέλλετο, ὅτι ὁ Κώνστας ἀπέφασισε τὴν εἰς τὴν Κύπρον ἀποστολὴν μεγάλων δυνάμεων, ὧν ἦρχεν ὁ παρακοιμώμενος τοῦ βασιλέως Κακόρριζος.

Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι δὲ τούτῳ ἐθεώρησεν ὁ Μωάβιγιας συνετὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Κύπρον, καὶ, πλεύσας εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, ἐξεπολιόρκησε τὴν Ἄραδον, ἀνήκουσαν ἀκόμη εἰς τοὺς Βυζαντίνους. Τῷ δὲ 651 ἤρχισαν δηοῦντες οἱ Ἄραβες τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Κώνσταντα νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς διετεῖς, ὑποχρεωθεὶς νὰ πληρόνῃ εἰς αὐτοὺς φόρον. Ἀλλὰ παρὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἄραβες, ὁρμήσαντες ἐν τῷ μεταξύ, κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῶν δύο ἐτῶν στόλος μὲν ἀραβικὸς ἔπλευσε μέχρι Χαλκηδόνος, ἀλλὰ κατεστράφη ὑπὸ τρικυμίας, ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ Μωάβιγια Ἀβουλαβὰρ ἀνέκτησε τὴν Κύπρον (653), αὐτὸς δ' ὁ Μωάβιγιας πλεύσας ἐκυρίευσε τὴν Ῥόδον (654).

Καὶ τῆς Ῥόδου αἱ τύχαι εἶνε σχεδὸν παντελῶς ἄγνωστοι ἐπὶ τῶν προγενεστέρων βυζαντιακῶν χρόνων. Καὶ κατέλαβε μὲν ἐπὶ Ἡρακλείου

τῷ 624 τὴν νῆσον ὁ στρατηγὸς τοῦ Χοσρόου Σαρβαραζᾶς, ἀλλ' ἡ προσωρινὴ ἐκείνη κατάληψις δὲν φαίνεται βλάψασα οὐσιωδῶς τὴν πόλιν. Τοὐλάχιστον συνέμενε μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατακτήσεως τῆς Ῥόδου τὸ πλεῖστον τῶν κοσμούντων τὴν πόλιν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀγαλμάτων καὶ ὁ κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ λιμένος χαλκοῦς κολοσσὸς τοῦ Ἡλίου, καίπερ βεβλαμμένος ἐκ τῶν σεισμῶν, ἰδίως τοῦ ἐν ἔτει 517 σείσαντος τὴν νῆσον. Λέγεται δὲ περὶ τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἀγάλματος, ὅτι ὁ Μωάβιγιας ἐπώλησεν αὐτὸ εἰς Ἰουδαῖον ἔμπορον ἐξ Ἐδέσσης, ὅστις ἐφόρτωσε τὸν χαλκὸν αὐτοῦ εἰς ἐννεακοσίας καμήλους. Ἀλλ' αἱ κάμηλοι βεβαίως μόνον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου θὰ ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσι τὸν χαλκόν, ὁ δ' ἀγοράσας αὐτὸν Ἰουδαῖος, ἂν ἀληθεύῃ ἡ παράδοσις, μᾶλλον εἰς πλοῖα ἐχρειάζετο νὰ φορτώσῃ τὸ μέταλλον, χάριν ἐξαγωγῆς αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ θρύλος φαίνεται πλασθεὶς μόνον πρὸς δήλωσιν τοῦ τεραστίου μεγέθους τοῦ κολοσσοῦ καὶ τῆς περὶ τὴν αἴσθησιν τῆς τέχνης ἀγροικίας τοῦ Ἄραβος ἀμηρᾶ.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Μωάβιγιας, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ θάλασσαν ἐπιτυχιῶν τῶν Ἀράβων, ἀπεφάσισε νὰ ἑτοιμάσῃ στόλον, ὅπως ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 655. Καὶ πολλὰ μὲν παρενεβλήθησαν κωλύματα εἰς παρασκευὴν τοῦ στόλου, ἐξαρτυομένου ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Μωάβιγιας δὲν ἀπέστη τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, στρατεύσας δ' αὐτὸς ἐπὶ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, προέστησε τοῦ στόλου ναύαρχον τὸν Ἀβδουλαβάρ. Καὶ κατεναυμάχησε μὲν οὗτος παρὰ τὸν λεγόμενον Φοίνικα τῆς Λυκίας ἐπιπλεύσαντα κατ' αὐτοῦ τὸν Κώνσταντα, ὅστις καὶ μόλις ἐσώθη, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἐπιχείρησις τῶν Ἀράβων δὲν προεχώρησε περαν τούτου τοῦ σημείου. Καὶ ἄλλως δ' ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἐπέρχεται μείωσίς τις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀράβων, ἀναγκασθέντων νὰναχωρήσωσι μὲν ἐκ τῆς Ἀρμενίας, νὰ ὁμολογήσωσι δὲ τῷ 658 πρὸς τὸν Κώνσταντα συνθήκην ὑποχρεώσασαν αὐτοὺς εἰς πληρωμὴν φόρου. Τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν τοιαύτην ὀπισθοδρόμησιν αἱ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Ὀθμὰν κλονήσασαι στάσεις καὶ ὁ εἰς τὸν βίαιον αὐτοῦ θάνατον ἐπακολουθήσας ἀγὼν περὶ τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μωάβιγια. Ἀλλ' οὗτος ὅμως ἠδυνήθη οὐ μόνον τὴν γοητείαν τῆς χαλιφείας νἀποκαταστήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμποιήσῃ καὶ πάλιν τοιαύτην δύναμιν εἰς τοὺς Ἄραβας, ὥστε νὰ γείνωσιν εἴπερ ποτὲ ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς Βυζαντίνους.

κγ΄

Οἱ Ἄραβες πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Διὰ τῆς ἐπὶ τὴν χαλιφείαν ἀναρρήσεως τοῦ Μωάβιγια οἱ Ἄραβες ἀνελάμβανον τὸ πρόγραμμα τῆς θαλασσοκρατίας καὶ τοῦ ἐπιθετικοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἀληθῶς δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπεχείρησεν ὁ νέος χαλίφης μετ' ἐπιμονῆς καὶ δραστηριότητος, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ δύο σχεδὸν ὅλας δεκαετηρίδας, ἕως τέλος τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἠπείλουν ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη.

Καὶ ἀρχὴ μὲν τοῦ ἔργου ἔγεινεν ἅμα τῇ διαρρεύσει τῶν σπονδῶν, σκοπὸς δὲ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἀράβων ἔγειναν αἱ πλούσιαι πόλεις τῆς εὐδαίμονος Μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες ἅπαξ ἢ καὶ δὶς τοῦ ἔτους ἐδῃοῦντο καὶ ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν ἐπιδρομέων, προχωρούντων ἐνίοτε μέχρις αὐτῆς τῆς Χαλκηδόνος. Αὐτὴ ἡ Σμύρνη δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τῷ 664 τὴν ἀτυχίαν νὰ καταληφθῇ ὑπὸ Ἀβδερραχμὰν τοῦ υἱοῦ Χαλὲδ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Συρίας. Ἡ δὲ σωτηρία ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπῆλθε μᾶλλον ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀράβων ἢ ἐκ τῆς γενναίας τῶν Βυζαντίνων ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ἐπιδρομέων. Ἡ ἀντιζηλία τοῦ Μωάβιγια πρὸς τὸν Ἀβδερραχμὰν ἀνέστειλε τὸ ἔργον αὐτοῦ, μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπέθνησκεν αἰφνιδίως ὁ δεινὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδρομεύς, πίπτων πιθανῶς θῦμα τῶν φόβων τοῦ χαλίφου.

ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΝΟΜΙΣΜΑ ΤΟΥ ΜΩΑΒΙΓΙΑ

Καὶ πάλιν δ' ἐκ τύχης ἐσώθησαν μετ' ὀλίγα ἔτη (668) οἱ Βυζαντῖνοι ἐκ τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχον παρὰ τοῦ ἐκ Περσῶν καταγομένου στρατηγοῦ τοῦ Κώνσταντος Σαβωρίου. Οὗτος παρεσκεύαζεν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς βασιλευούσης ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς αὐτὸν τὴν συνδρομήν των. Ἀλλ' ὁ ἵππος τοῦ ἀποστάτου, καθ' οὗ εἶχε στείλει ἤδη δυνάμεις ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντὶ τοῦ πατρὸς ἤδη διοικῶν τὰ πράγματα Κωνσταντῖνος, προσέρραξεν ἀφνι-

άσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀναβάτου κατά τινος τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐν ᾗ εὑρίσκετο, καὶ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σαβωρίου ἐναυάγησεν ἡ μελετωμένη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις.

Ἀλλ' ὅμως οἱ Ἄραβες δὲν ἀπέστησαν τοῦ σχεδίου αὐτῶν, μετὰ δέ τινας ἀπεσπασμένας ἀποπείρας ἀποβάσεως εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου ὁ Μωάβιγιας ἀπεφάσισε συστηματικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνέθηκε δὲ τὸ ἔργον εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νεαρὸν υἱὸν Ἰεζὶδ, ἔχοντα παρ' ἑαυτῷ δίκην συμβούλου τὸν πεπειραμένον στρατηγὸν Σουφιᾶν Ἰβν Ἄουφ. Διήρκεσε δ' ἡ πολιορκία αὕτη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ ἧς ἀνεπαρκῆ καὶ συγκεχυμένα διηγοῦνται οἱ Ἄραβες χρονογράφοι, ἑπτὰ ὅλα ἔτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν, ἀρξαμένη πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 672.

Καὶ τίς μὲν εἶνε ἡ ἔκτασις, καθ' ἣν παρετάσσετο, πολιορκῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ἀραβικὸς στόλος δὲν εἶνε βέβαιον, παρουσιάζει δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο τοπογραφικὰς δυσχερείας, αἵτινες δὲν φαίνονται λελυμέναι. Ἀλλὰ δύο τινὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσι βέβαια. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ πολιορκία ἐγίνετο μόνον ἀπὸ θαλάσσης, εἰ καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἀναγράφονται δ' ἀπ' ἐναντίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων χρονογράφων ἀποβάσεις, ἐξ ὧν ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἐπολιορκοῦντο μονίμως τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ στρατοῦ ἀραβικοῦ. Δεύτερον δὲ ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ὅτι οἱ Ἄραβες δὲν ἐπέμενον πολιορκοῦντες διαρκῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἡ πολιορκία διήρκει μόνον ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου, τῶν Ἀράβων πλεόντων ἔπειτα πρὸς διαχείμασιν εἰς τὴν Κύζικον, ἣν εἶχον καταλάβει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πολιορκίας. Ὥστε δὲν δύναται μὲν νὰ γείνῃ λόγος περὶ μαχῶν κατὰ ξηρὰν ἀξίων λόγου μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως ἀμυνομένων, κύριον δὲ θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξε κατὰ τὰ πονηρὰ ἐκεῖνα ἔτη ἡ περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν θάλασσα.

Ὅτι δὲ οἱ Ἄραβες δὲν ὑπῆρξαν ἀξιοκαταφρόνητοι καὶ κατὰ θάλασσαν, καίπερ ὄντες ἀρτιστράτευτοι, ἀποδεικνύει αὐτὴ ἡ μακρὰ διάρκεια τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν τόλμην ἣν ἐπέδειξαν κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς θαλασσοπλοΐας αὐτῶν δὲν ἠδύναντο, ὡς εἰκός, ναντιμετρηθῶσι κατὰ τὴν ναυτικὴν πεῖραν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους, παρ' οἷς πατροπαράδοτος ἦτο ἡ γνῶσις τῆς ναυπηγικῆς καὶ ναυμαχικῆς. Διὰ ταῦτα δὲ τὰ ἀραβικὰ πλοῖα δὲν ἠδύναντο

ναντιταχθῶσι τελεσφόρως πρὸς τὸν βυζαντιακὸν στόλον, ὅτε μάλιστα εἰς τὴν ἄλλην αὐτοῦ δρᾶσιν προσετέθη καὶ ἡ ἐκ τῆς πυροτεχνίας ὑπερτέρησις.

Ἀληθῶς εἰς τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέρχεται ἡ ἀνακάλυψις ἐκείνη τῶν Βυζαντίνων, ἥτις ἔμελλε νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ναυτικοὺς αὐτῶν πολέμους ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας μέσον ἰσχυρότατον, ὅπως ἐμπνέωσι μὲν τρόμον εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐπιφέρωσι δὲ τὴν πυρπόλησιν καὶ καταστροφὴν τῶν πολεμίων στόλων. Τὸ μέσον δὲ τοῦτο ἦτο τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων καλούμενον *ὑγρὸν ἢ ὑδατῶδες ἢ θαλάσσιον πῦρ*. Καὶ ἡ μὲν ἐφεύρεσις τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἀνεφέρετο εἰς Σῦρον ἀρχιτέκτονα καλούμενον Καλλίνικον, ἡ δὲ ποιότης καὶ σύσασις αὐτοῦ οὐδέποτ' ἐγνώσθη ἀκριβῶς, καθότι οἱ Βυζαντῖνοι ἐτήρησαν πάντοτε μυστικὴν τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἤδη ἀρχομένου τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος εἶχον ἀνακοινώσει τὸ μυστικὸν εἰς τοὺς Βενετούς.

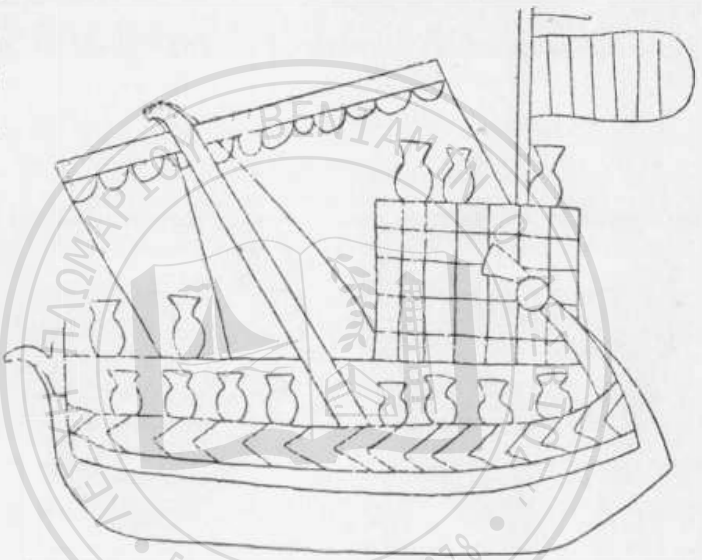

ΠΛΟΙΟΝ ΦΕΡΟΝ ΕΝΤΟΣ ΑΥΤΕΙΩΝ ΤΟ ΥΓΡΟΝ ΠΥΡ
ΕΙΚΩΝ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἡ νεωτέρα ἔρευνα προσεπάθησε ματαίως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σύστασιν τοῦ χημικοῦ τούτου κράματος, ὅπερ παριστάνετο ἀπειλητικῶς μὲν ἐκρηγνύμενον, ἀναδίδον δὲ φλόγας καὶ κατακαλύπτον τοὺς ἀέρας διὰ καπνοῦ, κατακαῖον δὲ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ἐπλήρου δὲ τοὺς ὁρῶντας τρόμου τοιούτου, ὥστ' ἐφαντάζοντο τὸ θαλάσσιον πῦρ ῥέον δι' αὐτῆς τῆς θαλάσσης καὶ οὐδ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὕδατος ἀποσβεννύμενον. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν οἱ ἀποδεχόμενοι, ὅτι τὸ ὑγρὸν λεγόμενον πῦρ οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὴ ἡ πυρῖτις τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι τὸ κρᾶμα ἦτο ποικιλώτερον, κατὰ δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ ἀνεμι-

γνύοντο πλὴν ἴσως νίτρου, θείου καὶ ἄνθρακος ὑγραὶ οὐσίαι εὔφλεκτοι καὶ ἐκρηκτικαί, καὶ δὴ ἔλαιον τερεβινθίνης ἢ καὶ πετρέλαιον. Ἂν δὲ θεωρήσωμεν γνησίαν συνταγήν τινα πρὸς παρασκευὴν ὑγροῦ πυρός, προσγραφομένην ἔν τινι χειρογράφῳ εἰς Βυζαντῖνον χημικὸν συγγραφέα τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὀνομαζόμενον Μάρκον, συστατικὰ τοῦ καταστρεπτικοῦ κράματος ἦσαν τὸ θεῖον, ἡ τρὺξ, ἡ σαρκόκολλα ἤτοι τὸ κόμμι τοῦ ῥοδακίνου, ἴσως ἡ πίσσα, τὸ διαλελυμένον νίτρον, τὸ πετρέλαιον καὶ τὸ ἔλαιον τῆς τερεβινθίνης. Ἐξετοξεύετο δὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἀπὸ τῶν φερόντων αὐτὸ πλοίων, τῶν *πυρφόρων* ἢ *κακκαβοπυρφόρων*, ἐκ λεβήτων (*κακκάβων*), ἐν οἷς περιείχετο, διὰ σιφώνων κινουμένων ὑπὸ μηχανημάτων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον, ἴσως δ' ὁμοίων πρὸς ἀντλίας, ἢ διὰ χειροσιφώνων ἀναλόγων πρὸς σημερινὰ φυσέκια ἢ καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐκηβόλων ὅπλων, περιβαλλομένων διὰ στυππείου καὶ ἀναφλεγομένων.

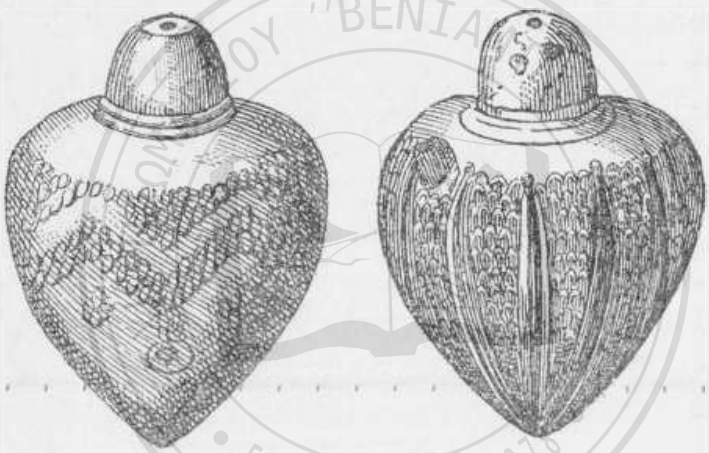

ΑΡΑΒΙΚΑΙ ΧΕΙΡΟΒΟΛΙΔΕΣ ΕΞ ΟΠΤΗΣ ΓΗΣ
ΠΛΗΡΟΥΜΕΝΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΩΝ ΥΛΩΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΞΕΥΟΜΕΝΑΙ

Τέλος δ' ἐκρηκτικαὶ ὕλαι ἐνεβάλλοντο καὶ εἰς χειροβολίδας ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἀναλόγους πως πρὸς σημερινὰς βόμβας. Ἀνεφλέγοντο δ' αὗται δι' ἐναύσματος, ἐντιθεμένου εἰς ὀπὴν, κειμένην κατὰ τἄνω τῆς χειροβολίδος, καὶ ἐξερρήγνυντο ἐκτινασσόμεναι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τούτων δὲ τῶν χειροβολίδων τὴν χρῆσιν παρέλαβον ἔπειτα καὶ οἱ Ἄραβες, καὶ σώζονται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοιαῦται ἐκ τῶν ὑπ' Ἀράβων κατεσκευασμένων.

Καὶ δὲν εἶνε μὲν βέβαιον κατὰ πόσον ἔγεινε χρῆσις τῆς φθοροποιοῦ ἐφευρέσεως τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη, καθ' ἃ διήρκει ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων θερινὴ πολιορκία τῆς βασιλευούσης. Πρώτη δ' ἐπιφανὴς ἐφαρμογὴ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς πάντως ἔγεινε κατὰ τὴν μεγάλην ναυτικὴν

ἦτταν τῶν Ἀράβων, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ ἀπολύτρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἄραβες, ἐν νέᾳ κατὰ τῆς μεγάλης πόλεως ἐπιθέσει ἡττηθέντες τῷ 677, συνεργοῦντος καὶ τοῦ ὑγροῦ πυρός, καὶ πολλὰ πλοῖα ἀποβαλόντες, ἠναγκάσθησαν ναὐποπλεύσωσιν, ἐγκαταλείποντες τέλος ἀγῶνα, ὅστις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη εἶχεν ἀποδειχθῇ ἀνωφελής, καὶ ἀνέκρουσαν πρύμναν, πλέοντες πρὸς τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ χειμέριος ζάλη καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἐπελθὸν, ἐν ᾧ εὑρίσκοντο περὶ τὸ Σύλαιον κατὰ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας, συνέτριψε τὰ πλοῖα. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναυαγήσαντος στόλου ἡ ἐπίθεσις τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ τῶν Κιβυρραιωτῶν, ὡς ἐκαλεῖτο τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τῆς Λυκίας μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν ὑφίστατο περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους πανωλεθρίαν ἡ μετὰ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλουν τοῦ στόλου ἀπ' αὐτοῦ ἀποβιβασθεῖσα καὶ διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν Ἄραβα Σουφιὰν οἴκοι ἐπιστρέφουσα στρατιά. Διωχθεῖσα αὕτη ὑπὸ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, στρατηγοὺς ἔχοντος τὸν Φλῶρον, τὸν Πετρωνᾶν καὶ τὸν Κυπριανὸν, ὑπέστη φοβερὰν ἧτταν, φονευθέντων τριακοντακισχιλίων Ἀράβων.

Οὕτως ἔληξεν οἰκτρῶς ἡ πολυετὴς ἐκείνη πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις, ἂν ἐπετύγχανεν, ἔμελλε νὰ ἔχῃ δυσυπολογίστους συνεπείας καὶ νὰ μεταβάλῃ ἐντελῶς τὴν ὄψιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ περιωρίσθησαν αἱ ἀτυχίαι τῶν Ἀράβων εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τοῦ πολιορκήσαντος τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' οἱ Βυζαντῖνοι ἐνθαρρυνθέντες ἐτράπησαν ἀπὸ τῆς ἀμύνης εἰς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐπεχείρησαν ἀποβάσεις εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὰ παράλια τῆς Φοινίκης. Συνέπραξαν δὲ μετ' αὐτῶν, ἀποστατήσαντες ἀπὸ τῶν Ἀράβων, καὶ οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν περὶ τὸν Λίβανον χωρῶν, οἵτινες δίκην προδρόμων τῶν πολὺ μεταγενεστέρων κλεφτῶν ὡς *ἀπελάται* ἢ *Μαρδαΐται*, ὡς ἐκαλοῦντο συριαστὶ, κατέλαβον τὰ ὄρη τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, μεγάλην ἐμπνέοντες εἰς τοὺς Ἄραβας ἀνησυχίαν. Πάντα δὲ ταῦτα ἠνάγκασαν τέλος τὸν Μωάβιγιαν νὰ ζητήσῃ παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη τῷ 678 ἐπὶ τριάκοντα ἔτη. Κατὰ δὲ τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν οἱ Ἄραβες ὑπεχρεώθησαν νὰ στελλωσι κατ' ἔτος εἰς τὸ Βυζάντιον πεντήκοντα ὁμήρους καὶ ἱππεῖς εὐγενεῖς πεντήκοντα καὶ φόρον τρισχιλίων λιτρῶν χρυσίου, ἰσοδυνάμων πρὸς πέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα.

Μετὰ δὲ δύο ἔτη (680) ἀπέθνησκεν ὁ Μωάβιγιας, ἐπὶ δὲ τῶν πρώτων

αὐτοῦ ἀσθενῶν διαδόχων οἱ Ἄραβες ἐξησθένουν ἔτι μᾶλλον, ἐν ᾧ πρὸς τὸν Πωγωνᾶτον μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἀπέστελλον πρέσβεις τῆς Δύσεως οἱ ἡγεμόνες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἀπαλλάξαντα τό γε νῦν ἔχον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς καταιγίδος.

κδ'

Οἱ Σλάβοι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων, διέτρεχε κίνδυνον οὐχ ἧττον σοβαρὸν ἀπὸ τῶν Σλάβων ἡ δευτερεύουσα πόλις τοῦ κράτους, ἡ Θεσσαλονίκη, ἧς ἡ σημασία ἔβαινεν ὁσημέραι αὐξανομένη ἀπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν ἤδη χρόνων, ἰδίως δ' ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θεοδοσίου, ὅτε εἶχε γείνει πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐμπορικωτάτην οὖσαν καὶ πολυάνθρωπον, προσέθετεν ἰδιάζουσάν τινα αἴγλην ἡ θερμότης τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἣν εἶχεν ἐνωρὶς ἤδη διαδώσει εἰς τὴν πόλιν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ ἡ ἰδιαιτέρα λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Εἴδομεν ἤδη τὸν Ἡράκλειον ἀναγκαζόμενον νὰ παραχωρήσῃ τὰς κατὰ τὴν Δαλματίαν, Ἰλλυρίαν καὶ Παννονίαν χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους εἰς τοὺς Σέρβλους καὶ τοὺς Χρωβάτους τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Κυριώτατος δὲ σκοπὸς τῆς ἐν αὐτῷ τῷ κράτει ἐγκατοικήσεως τῶν περὶ τὰ Καρπάθια πρότερον οἰκούντων δυτικῶν Σλάβων ἦτο πλὴν τῆς μετ' αὐτῶν εἰρηνεύσεως ἡ ἐξασφάλισις ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιτάξεως τῶν ἐχθρικῶν ἐκείνων λαῶν κατὰ τὸ σύστημα τῆς δι' ἀλλήλων κατατριβῆς τῶν βαρβάρων πολεμίων, ὅπερ εἶχον ἤδη ἀκολουθήσει ὅ τε Θεοδόσιος καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Σέρβων καὶ Χρωβατῶν ἐπετυγχάνετο ἡ νέα καλλιέργεια καὶ ἡ ἀναβίωσις τῶν εἰς αὐτοὺς παραδοθεισῶν χωρῶν, ἐξηρημωμένων κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων, κατωρθοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξασθένησις τοῦ βαρβαρικοῦ ἐκείνου λαοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἡ ὑπ' αὐτῶν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε ἡ τελευταία μεγάλη ἐπιχείρησις τῶν Ἀβάρων, μεθ' ἣν ἡ δύναμις αὐτῶν προβαίνει ὁσημέραι μειουμένη. Καὶ δὲν ἔπαυσαν μὲν ἀκόμη ἐνοχλοῦντες τοὺς Βυζαντίνους, ἰδίως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς Σλάβους, ἀλλ' ἡ ἰσχὺς αὐτῶν εἶνε μικρὰ οὕτως, ὥστ' ἐπιτρέχοντας κατόπιν καὶ

τὴν Δύσιν ἠδυνήθη νὰ ἐκνικήσῃ αὐτοὺς τελείως τῷ 767 Πιπῖνος ὁ υἱὸς Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἔκτοτε δ' ἐκλείπουσιν οἱ Ἄβαρες ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας. Εἰς δὲ τὴν κατ' ὀλίγον μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων συνετέλεσαν εἴπερ τι καὶ ἄλλο αἱ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ χαγάνου αὐτῶν Βαϊανοῦ, συμβάντα τῷ 630, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀτυχῆ πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἐπελθοῦσαι ἀποστασίαι τῶν εἰς αὐτοὺς πρότερον ὑποτεταγμένων σλαβικῶν λαῶν, οἵτινες εὗρισκον τοὺς κυρίους αὐτῶν ἀσθενεστέρους μετὰ τὴν πρὸς Σέρβους καὶ Χρωβάτους συνθηκολογίαν τοῦ Ἡρακλείου.

Ἀλλὰ μόνον ἐπακολούθημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν νέων ἐποίκων ἐν Δαλματίᾳ μέχρι περίπου τοῦ Δυρραχίου δὲν ὑπῆρξεν ἡ μείωσις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀβάρων, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα ἐκ τῆς χώρας ἐκείνης ἀπομάκρυνσις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἰθαγενῶν. Οὗτοι, ὑποχωροῦντες πρὸ τῶν Σλάβων ἐποίκων, οἵτινες ταχέως ἵδρυσαν κράτη διωργανωμένα ὑπὸ ἰδίους ζουπάνους, κατέλιπον τὰ μεσογειότερα τῆς Δαλματίας, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς μόνας τὰς παραλίας πόλεις, ἢ ἵδρυσαν κατὰ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς παρακειμένας νησίδας νέα κέντρα, ἐν οἷς ἐξαίρετον θέσιν κατέλαβεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ ἱστορίᾳ ἡ Ῥαγοῦζα (Ῥαούσιον παρὰ Βυζαντίνοις). Αἱ πόλεις δ' αὗται διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ ἐξηκολούθησαν ἐξαρτώμεναι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ὃν καὶ παρεῖχον οὐ μόνον φόρους, ἀλλὰ καὶ πλοῖα καὶ ναύτας. Ὑπέκειντο δ' ὡς φαίνεται εἰς τὸν ἔξαρχον τῆς Ῥαβέννης, καὶ πρωτεύουσα τῶν ὠχυρωμένων ἐκείνων πόλεων ἦσαν τὰ Διάδωρα ἢ Ἰάδερα, ἡ σημερινὴ Ζάρα, ἐν ᾗ ἤδρευε Βυζαντῖνος στρατηγός. Διήρκεσε δ' ἡ πρὸς τὸ Βυζάντιον πίστις αὐτῶν μέχρι τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ (811-813), ὅτε ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτοκέφαλοι δ' ἔγειναν τότε καὶ οἱ Σέρβοι καὶ Κροάται τῆς Δαλματίας καὶ οἱ τἆλλα συγγενῆ φῦλα τῆς περιοίκου χώρας συναποτελοῦντες δυτικοὶ Σλάβοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν Βυζαντίνων ἔζων, ἀλλὰ καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἐδέχθησαν παρ' αὐτῶν τελευτῶντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος πλὴν τῶν λεγομένων Παγανῶν ἤτοι ἀβαπτίστων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (867) οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Δαλματίας προσεχώρησαν καὶ πάλιν εἰς τοὺς Βυζαντίνους, ὅπως διαφύγωσι τὸν ἀπὸ τοῦ στόλου τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς κίνδυνον.

Ἐν τούτοις δ' ἡ ἐξασθένησις τῶν Ἀβάρων ἐνίσχυσε τοὺς τέως ὑπ' αὐτοὺς ὑποτεταγμένους Σλάβους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἄλλοτε μετ' αὐτῶν ἐπιτρέχοντας τὴν Θρᾴκην καὶ ἀνησυχοῦντας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν. Ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῶν κυρίων οἱ Σκλαβηνοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Βουλγάρων τὰς ἐπιδρομάς, δι' ὧν ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου ἐδηοῦτο ἰδίως ἡ Θρᾴκη. Ὁσημέραι δὲ τολμηρότεροι γενόμενοι περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἤρχισαν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οὐ μόνον νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς παροδικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκαθίστανται σποράδην μὲν, ἀλλὰ μονίμως καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου καὶ νὰ γίνωνται τὸ φόβητρον τῆς χώρας, πολλαχῶς δεσπόζοντες αὐτῆς καὶ μὴ ὀκνοῦντες νὰ προσβάλλωσι καὶ αὐτὰς τὰς ὀχυρωτάτας τῶν πόλεων. Τοιαύτη δ' ἦτο ἡ ἐπικράτησις αὐτῶν, ὥστε εἴδομεν τὸν αὐτοκράτορα Κώνσταντα ἀναγκαζόμενον νὰ ἐπιχειρήσῃ τῷ 657 ἰδίαν κατὰ τῶν Σκλαβηνῶν ἐκστρατείαν, ἧς δυστυχῶς ἀγνοοῦνται τὰ καθ' ἕκαστα.

Καὶ ὁ μὲν Κώνστας ὑπέταξε τὴν Σκλαβηνίαν καὶ ᾐχμαλώτισε πολλοὺς τῶν Σκλαβηνῶν. Ἀλλ' οἱ Σλάβοι κατέστησαν καὶ πάλιν θρασύτεροι καθ' ὃν χρόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Κατέχοντος δὲ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννου τοῦ Β' (675-681) καὶ ὀλίγα μετ' αὐτὸν ἔτη ὑπέστη ἡ μεγάλη πόλις τέσσαρας πολιορκίας ὑπὸ τῶν Σκλαβηνῶν, μεθ' ὧν συνέπραττον Βούλγαροι καὶ Ἄβαρες. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν πολιορκιῶν τούτων ἔγεινεν ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀλλ' ἀπέτυχε. Τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τρικυμίας, οἱ δὲ κατὰ γῆν πολιορκηταὶ ἔφυγον μετὰ γενναίαν ἔξοδον τῶν πολιορκουμένων, καθ' ἣν συνελήφθη καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σλάβων Χάτζων, ὅστις καὶ ἐφονεύθη λιθοβοληθεὶς ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Οὐχ ἧττον δ' ἀπέτυχε καὶ ἡ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (677) πολιορκία, διαρκέσασα ἕνα μόνον μῆνα. Φοβερωτάτη δὲ πασῶν ἀπέβη ἡ τρίτη πολιορκία, ἥτις διήρκεσε μὲν δύο ὅλα ἔτη (678-680), ἐπεχειρήθη δὲ ὑπὸ διαφόρων σλαβικῶν φύλων, τῶν Δραγουβίτων, Σαγουδάτων, Ῥυγχίνων, Βελεγιζίτων καὶ ἄλλων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ὡς καὶ ἄλλη μεθεπομένη πολιορκία εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν.

Ἡ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία δὲν ἔμεινε βεβαίως παντελῶς ἀμέτοχος εἰς τὴν ἄμυναν πόλεως τοσοῦτον σημαντικῆς, ὅσον ἡ Θεσσαλονίκη. Ῥητῶς δ' ἀναφέρεται ἡ δραστηριότης τοῦ ἐν τῇ πόλει Βυζαν-

τίνου στρατηγοῦ Χαρίου. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους αὐτὴ ἡ βασιλεύουσα δεινῶς ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀράβων δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐξαιρέτως ἐπαρκεῖς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Θεσσαλονίκην ἀποσταλείσας ἐπικουρίας. Διὰ τοῦτο παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐπιληφθῶσι γενναίως τοῦ ἔργου τῆς ἀμύνης αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς, ἐνθαρρύνοντος αὐτοὺς καὶ παροτρύνοντος εἰς τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου των Ἰωάννου, ὃν μόνον κατὰ τὰς δύο τελευταίας πολιορκίας δὲν εἶχε πλέον ἀμύντορα ἡ πόλις, θανόντα ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ γενναῖος Ἰωάννης φαίνεται δράσας ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὰς πονηρὰς ἐκείνας ἡμέρας κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ πατριάρχου Σεργίου κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς δ' οὗτος, χωρὶς νὰ σταυρώσῃ τὰς χεῖρας, ἐστήριζε τοὺς ἀμυνομένους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς ἐπὶ τὴν Παναγίαν πεποιθήσεως, οὕτω καὶ ὁ Ἰωάννης ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Θεσσαλονίκης διὰ τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν πολιοῦχον ἅγιον Δημήτριον. Ὡς δ' ἐν ἔτει 597 κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς πόλεως ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων οἱ Θεσσαλονικεῖς εἰς τοῦ ἁγίου τὴν ἀντίληψιν προσέγραψαν τὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων διάσωσιν, οὕτω καὶ τώρα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἡ πίστις τῶν Θεσσαλονικέων εἰς θαύματα τοῦ πολιούχου ἀπέδωκε τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῶν Σλάβων. Τῆς δ' εὐλαβοῦς ταύτης παραδόσεως θεματοφύλακες ὑπῆρξαν οἱ Βυζαντῖνοι βιογράφοι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, παρ' ὧν καὶ μόνων ἡ ἱστορία

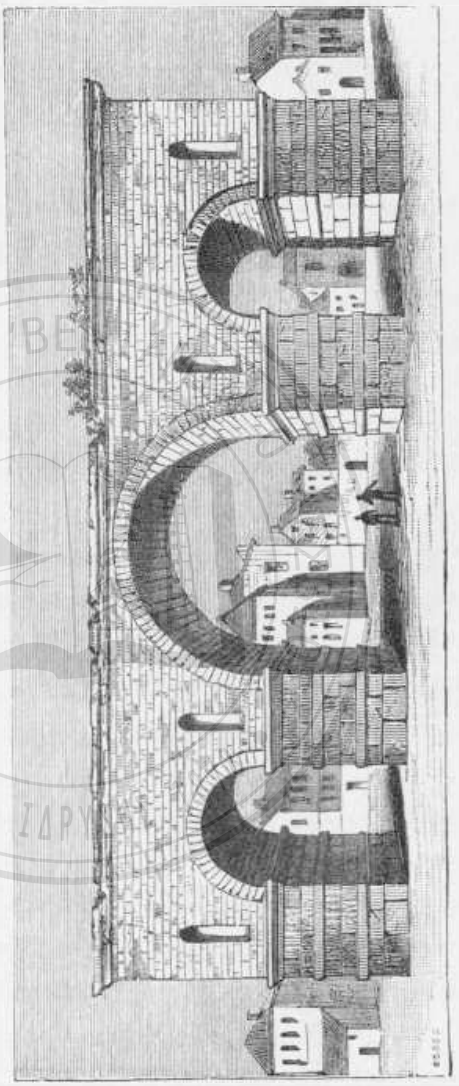

ΘΡΙΑΜΒΙΚΗ ΑΨΙΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΙ

μανθάνει τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεξεν ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τῶν Σλάβων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου.

κε΄

Ἡ ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τῶν Βουλγάρων.

Ὁ λόγος δι' ὃν καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἀπαλλαγὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος δὲν ἠδυνήθη νἀποστείλῃ γενναίαν βοήθειαν εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς, τὸ τρίτον καὶ τέταρτον πολιορκουμένους ὑπὸ τῶν Σλάβων, ὑπῆρξαν νέαι ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων, καθ' ὧν ἠναγκάσθη νἀντεπεξέλθῃ ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἴδομεν τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ 485, ὅτε τὸ πρῶτον ἀναφαίνονται προχωροῦντες ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Εὔξεινον πόντον οἰκήσεων αὐτῶν εἰς τὸν Ἴστρον ἐπὶ Ζήνωνος, πολλαχῶς ἐνοχλοῦντας διὰ τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν τοὺς Βυζαντίνους. Καὶ μέχρι μέν τινος συμπράττουσι μετὰ τῶν Ἀβάρων, ὧν ἦσαν συγγενεῖς καὶ ὑποτελεῖς, ἡ μετὰ τῶν Σλάβων, ὧν ὑπῆρξαν ἐναλλὰξ ὑπήκοοι ἢ κύριοι. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Βούλγαροι, οἱ μετὰ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλάβων ἐπιτρέχοντες τὰς βυζαντιακὰς χώρας, τμῆμα τοῦ μεγάλου βουλγαρικοῦ ἔθνους, ὅπερ κατῴκει κατὰ τἀνατολικὰ τῆς Μαιώτιδος λίμνης περὶ τὸν ποταμὸν Κωφῆνα, τὸν Υ̓͂πανιν τῶν ἀρχαίων, καὶ μέχρι τοῦ Βόλγα καὶ τοῦ Τανάϊδος πρὸς δυσμάς.

Ἡ δ' ἔκπτωσις τῶν Ἀβάρων ἐνίσχυσεν, ὡς εἰκός, καὶ τοὺς περὶ τὸν Καύκασον ἐκείνους Βουλγάρους, ὧν παριστάνει ἡ βυζαντιακὴ παράδοσις βασιλεύοντα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα Κουρὰτ ἢ Κρόβατον, ὅστις ἦρχε τῶν τε Βουλγάρων καὶ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς Κοτράγων. Ἀλλὰ θανόντος τοῦ Κροβάτου διεσπάσθη ἡ ἑνότης τῶν ἐν Σκυθίᾳ Βουλγάρων. Ἐκ δὲ τῶν πέντε αὐτοῦ υἱῶν ὁ Ἀσπαροὺχ διέβη ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου τὸν Δάναπριν καὶ τὸν Δάναστριν, καὶ κατέλαβε τὴν μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ Δουνάβεως γωνίαν, ἤτοι τὴν Βασσαραβίαν. Ἀλλ' ἐκεῖθεν ἦτο εὔκολος ἡ εἰσέλασις ἀπὸ τῆς σημερινῆς Δοβρούτσας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Θράκης.

Τὸ δ' ἄγγελμα τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν ἀφίξεως τῶν ἀπὸ Σκυθίας Βουλγάρων ἐτάραξε δικαίως τὸν αὐτοκράτορα. Παραλαβὼν δὲ πεζικὴν στρατιὰν καὶ πλοῖα ἐξώρμησε κατὰ τῶν βαρβάρων (678). Ἐκπεπληγμένοι δ' εἶδον οἱ Βούλγαροι τὸ παμπληθὲς τῆς βυζαντιακῆς παρατάξεως καὶ

κατὰ μὲν τὴν ἤπειρον παρατεταγμένον ἀξιόμαχον στρατὸν, τὰς δὲ ἀκτὰς τῆς Δοβρούτσας κατεχομένας ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Ἔντρομοι δὲ τότε ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν, προασπιζόμενα ὑπὸ τῶν τελμάτων. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας ὁ αὐτοκράτωρ, νοσήσας ἐκ ποδαλγίας, ἠναγκάσθη νἀποπλεύσῃ μετά τινων πλοίων χάριν θεραπείας εἰς τὴν ἐγγὺς κατὰ τὰς δυτικὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου ἀκτὰς κειμένην Μεσημβρίαν. Ἀλλ' ἡ ἀποχώρησις ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου, παρανοηθεῖσα ὑπὸ τῆς στρατιᾶς, ἥτις ἐνόμισεν αὐτὸν φεύγοντα, ἐθορύβησεν αὐτὴν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Βυζαντῖνοι ἐτράπησαν, οὐδενὸς διώκοντος, εἰς φυγήν. Ἰδόντες δὲ οἱ Βούλγαροι τὸν καταλαβόντα τοὺς Βυζαντίνους πανικὸν, ἀνέλαβον τὴν δίωξιν τῶν φευγόντων, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσαν, πολλοὺς δ' ἐτραυμάτισαν. Διαβάντες δὲ τότε οἱ βάρβαροι τὸν Δούναβιν, προεχώρησαν μὲν μέχρι τῆς Βάρνας, κειμένης πλησίον τῆς ἀρχαίας Ὀδησσοῦ, καὶ ἤρχισαν ἐπιτρέχοντες τὴν χώραν μέχρι τοῦ Αἵμου. Ταχεῖς δ' ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν ἄνευ μεγάλης ἀντιστάσεως ὑπέταξαν τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐνιδρυμένα ἑπτὰ σλαβικὰ ἔθνη, ὧν τινὰ μὲν ἔταξαν πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων, τινὰ δὲ πρὸς δυσμὰς ἐναντίον τῶν Ἀβάρων.

Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος συνεῖδε τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἀπέναντι τῆς νέας ταύτης βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς, ὅτε μάλιστα οἱ Βούλγαροι, ὑποτάξαντες τὰς παρὰ τὸν Αἷμον πόλεις, ἤρχισαν δηοῦντες καὶ αὐτὴν τὴν Θρᾴκην. Ἡ σύνεσις ἐπέβαλλε γενναίας ἀποφάσεις. Βλέπων δ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἀντίστασις ἦτο ἀδύνατος, ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ κατὰ τύπους τὴν χώραν, ἧς πράγματι ἦσαν ἤδη κύριοι, τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου, αὐτὴν ἐκείνην ἣν κατέχει περίπου καὶ σήμερον ἡ ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας. Ἐν ταῖς νέαις δὲ ταύταις κτήσεσι συνέστησεν ὁ Ἀσπαροὺχ τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν βασίλειον, οὗ πρώτη πρωτεύουσα ὑπῆρξεν ἡ Βάρνα· ἔπειτα δ' ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις, ὧν κυριώταται ἡ Πρεσθλάβα καταλαβοῦσα τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μαρκιανουπόλεως ἡ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας κληθεῖσα Ἐσκὶ-Σταμποὺλ, τὸ Τύρναβον καὶ τὸ Δωρόστολον, ἡ ἔπειτα κληθεῖσα Δρίστρα, ἧς τὴν θέσιν κατέχει ἡ νεωτέρα Σιλιστρία.

Οἱ Βούλγαροι καὶ μετὰ τὴν καθίδρυσιν τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν βασιλείου αὐτῶν δὲν ἀπέβαλον τὸν ἀριστοκρατικὸν τῆς βασιλείας χαρακτῆρα. Τοῦ λαοῦ διεστέλλετο ἡ ἀριστοκρατία τῶν *βοϊλάδων*, τούτων δ' ἐξ

περιεστοίχιζον τὸν χαγάνον ἢ τσάρον. Διέσωζε δ' ὁ βίος τῶν Βουλγάρων ἀκόμη τὰς ἀναμνήσεις τῆς προτέρας νομαδικῆς διαίτης, καὶ εἶχε πολὺ τὸ βαρβαρικόν. Ταπεινὴ δ' ἦτο ἡ θέσις τῆς γυναικὸς, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει οὐ μικρὸν ἡ παρ' αὐτοῖς κρατοῦσα πολυγαμία. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες τοῦ χαγάνου δὲν συνειστιῶντο μετ' αὐτοῦ, θνήσκοντος δέ τινος τῶν ἀρχηγῶν αἱ γυναῖκες αὐτοῦ συνεθυσιάζοντο μετὰ καὶ τῶν δούλων. Ὡμοίαζον δ' οἱ Βούλγαροι κατὰ πολὺ ὡς πρός τε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ τὴν περιβολὴν τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν Ἄβαρας, τὴν μὲν κόμην ἔχοντες κεκαρμένην πλὴν κορύμβου ὄπισθεν κρεμαμένου, μόνον δ' ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κυρβασίας, ἐν ᾧ αἱ γυναῖκες ἐκάλυπτον τὴν ὄψιν διὰ πέπλου.

Ὁ δὲ κυριώδης χαρακτὴρ τοῦ βίου τῶν Βουλγάρων ἦτο ἡ διατριβὴ περὶ τὰ ὅπλα καὶ τὸν πόλεμον. Ἐμάχοντο δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ἀφ' ἵππων. Ἡ δ' ἔμφυτος εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον δεισιδαιμονία οὐδαμοῦ ἐδηλοῦτο τρανότερον ἢ ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον, οὗ τὴν διεξαγωγὴν καθώριζον καὶ ἐκανόνιζον μαντεῖαι καὶ ὅρκοι. Πρὸς δὲ τὴν ἐν πολέμῳ ὁρμὴν καὶ σκληρότητα αὐτῶν ἀνάλογος ἦτο ἡ ἐν εἰρήνῃ ὠμότης, δι' ἧς κυρίως συνεκρατεῖτο ἡ πρὸς τὸν χαγάνον πίστις. Διαμελισμοὶ τῶν παρηκόων, τῶν συνωμοτῶν καὶ τῶν καταδικαζομένων, ἐξορύξεις τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, ῥινοκοπίαι, ὠτοκοπίαι καὶ εὐνουχισμοὶ ἦσάν τι σύνηθες παρὰ τοῖς Βουλγάροις. Πάντως δὲ τὸ παράδειγμα τῶν νέων τούτων γειτόνων συνετέλεσε μετὰ καὶ τῆς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν τοιούτων ἀπανθρώπων ἀκρωτηριασμῶν καὶ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει.

Τοιοῦτος ἦτο διὰ βραχέων ὁ βίος ὃν οἱ περὶ τὸν Ἀσπαροὺχ Βούλγαροι ἐκ τῶν παρὰ τὴν Μαιῶτιν καὶ τὸν Βόλγαν οἰκήσεων μετήγαγον καὶ εἰς τὰς νέας αὐτῶν ἕδρας. Ἀλλὰ τὸ βάρβαρον ἐκεῖνο ταταρικὸν ἔθνος, οἰκῆσαν μεταξὺ τοῦ Ἴστρου καὶ τοῦ Αἵμου, ἦλθε κατ' ἀνάγκην εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρός τε τοὺς ὁμόρους Ἕλληνας, ὧν πολλοὶ διέμενον ἀκόμη καὶ ἐν ταῖς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Πωγωνάτου παραχωρηθείσαις χώραις, καὶ πρὸς τὰ σλαβικὰ φῦλα, ἅτινα ᾤκουν μὲν ἐν τῷ νέῳ βουλγαρικῷ βασιλείῳ πρὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὑπετάγησαν ὑπ' αὐτῶν, κατεῖχον δὲ καὶ ἐκ δυσμῶν τὴν Δαλματίαν καὶ Ἰλλυρίαν τὴν, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου εἰς τοὺς Σέρβους καὶ Κροάτας παραχωρηθεῖσαν. Ἀμφότερα δὲ τὰ πρόσοικα ταῦτα ἔθνη, οἵ τε Ἕλληνες καὶ οἱ Σλάβοι, ἅτε ἀνώτερον ἔχοντες πολιτισμὸν τοῦ τῶν Βουλγάρων, ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπ' αὐτούς. Ἀλλὰ τῶν μὲν Ἑλλήνων ἡ ἐπίδρασις

ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βουλγάρων καὶ τὴν πολιτειακὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐν πολλοῖς ἠκολούθησε τὰ παραδείγματα τοῦ Βυζαντίου. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπενήργησαν ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους οἱ Σλάβοι, παρ' ὧν οὐ μόνον πολλὰ ἤθη καὶ ἔθιμα παρέλαβον, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ἀποβαλόντες τὴν πάτριον καὶ ὡς πρὸς τὸ ἰδίωμα τοὐλάχιστον σὺν τῷ χρόνῳ παντελῶς ἐκσλαβισθέντες. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο μέγα ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ ἐγγὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἤδη ἐπὶ Ἡρακλείου ἐκχριστιανισθέντων Σέρβων καὶ Κροατῶν ἐγκαθίδρυσις αὐτῶν, τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὃν θὰ ἴδωμεν μεταδιδόμενον εἰς τοὺς Βουλγάρους διὰ τῶν Ἑλλήνων τελευτῶντος τοῦ ἑνάτου αἰῶνος.

κς΄

Ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος.

Ὁ Τύπος τοῦ Κώνσταντος ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα κατέστησεν, ὡς εἴδομεν, αὐτὸ ἔτι μᾶλλον περίπλοκον, καὶ ἐγέννησε νέα σκάνδαλα μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Πέτρα δὲ τοῦ σκανδάλου ἦτο ἡ μονοθελητικὴ αἵρεσις, ἡς τὴν τελείαν ἐκρίζωσιν δὲν εἶχε τολμήσει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία, ὀκνοῦσα νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς εἰς τὸν μονοθελητισμὸν ὡς ἀπόρροιαν τῆς μονοφυσιτικῆς δόξης στοιχοῦντας πληθυσμοὺς τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι εἶχον κατ' ὀλίγον ἀποξενωθῆ ἀπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διὰ δὲ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ κράτους. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν λόγος νὰ ταράσσηται ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς ὑπολειπομέναις εἰς τὸ κράτος χώραις καὶ νὰ ὑφίσταται διαίρεσις πρὸς τὴν Δύσιν ἐπὶ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ὅπερ κυρίως μόνον ἡ πρὸς τοὺς λαοὺς ἐκείνους τῆς ἀπωτέρας Ἀνατολῆς ἀνασκοπὴ τῆς βασιλείας εἶχε κρατήσει μέχρι τινὸς μετέωρον. Διὰ ταῦτα δ' ὁ Πωγωνᾶτος, ὅτε ἀφῆκαν αὐτὸν ἥσυχον οἱ πόλεμοι, ἐσκέφθη νὰ ἀποδώσῃ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν εἰρήνην, ὡς εἶχε καθησυχάσει τὴν πολιτείαν διὰ τῆς ἐκνικήσεως τῶν Ἀράβων καὶ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους συνθηκῶν, ἀναστέλλων ἅμα διὰ τῆς μετὰ τῆς Δύσεως συνδιαλλαγῆς τὸν ὄλεθρον τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς κυριαρχίας.

Ταῦτα διαλογιζόμενος ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπετάθη τῇ 12 Αὐγούστου

678 πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, διενεργῶν τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Τὴν δὲ τάσιν τῆς πρὸς τὴν Δύσιν συνδιαλλαγῆς ἐδείκνυον αὐτὴ ἡ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίκλησις τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ῥώμης, ὃν ἀπεκάλει *οἰκουμενικὸν πάπαν* ὁ Πωγωνᾶτος, καὶ αἱ εὐκολίαι ἃς ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους, οὓς ἔμελλε νὰποστείλῃ εἰς τὴν σύνοδον ἡ ἐκκλησία τῆς Δύσεως, καὶ αἱ περὶ τούτων εἰς τὸν ἔξαρχον Ῥαβέννης Θεόδωρον διαπεμφθεῖσαι διαταγαί.

Ἀλλὰ θανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ πάπα Δώνου, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀγάθων μόλις τὸ Πάσχα τοῦ 680 ἠδυνήθη νὰ συγκαλέσῃ ἐν Ῥώμῃ σύνοδον τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ἥτις, παρασκευάζουσα τὴν συμμετοχὴν τῶν ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν τεταγμένων ἐπισκόπων εἰς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον, κατεδίκασε τὴν μονοθελητικὴν αἵρεσιν καὶ διεβίβασε διὰ τοῦ πάπα τὰ πρακτικὰ αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὴν δ' ἑβδόμην Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνήρχετο τέλος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἧς αἱ συνεδρίαι ἐτελέσθησαν ἔν τινι θολοσκεπεῖ δωματίῳ ἢ παραρτήματι αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων, τῷ λεγομένῳ Τρούλλῳ. Διήρκεσε δ' ἡ σύνοδος μέχρι τῆς 16 Σεπτεμβρίου 681, ὅτε συνῆλθον οἱ συγκροτοῦντες αὐτὴν πατέρες εἰς τὴν τελευταίαν δεκάτην ὀγδόην συνεδρίαν, καθ' ἣν παρίσταντο ἑκατὸν ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρες ἐπίσκοποι. Μετέσχον δὲ τῆς συνόδου πλὴν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου (678-683), τοῦ τῆς Ἀντιοχείας Μακαρίου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων οἱ βικάριοι τοῦ πάπα. Προήδρευσε δὲ τῶν πλείστων συνεδριῶν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἀμεροληπτως χωρὶς νὰ μετέχῃ τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων.

Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης συνόδου ὑπῆρξεν ἡ ἀπόδοσις τῆς εἰρήνης εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς τελείας καταδίκης τῆς μονοθελητικῆς αἱρέσεως. Ἐκήρυξε δ' ἡ σύνοδος τὴν ἐν Χριστῷ ὕπαρξιν δύο φυσικῶν θελημάτων καὶ δύο φυσικῶν ἐνεργειῶν ἀδιαιρέτων, ἀτρέπτων, ἀμερίστων, ἀσυγχύτων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων· τὸ δ' ἐν αὐτῷ ἀνθρώπινον θέλημα ἐχαρακτήρισεν ὡς μὴ ἀντιπῖπτον ἢ ἀντιπαλαῖον πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ μᾶλλον ὑποτασσόμενον εἰς αὐτό. Ψηφίσαντες δὲ ταῦτα οἱ πατέρες, κατεδίκασαν καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς αἱρετικοὺς μονοθελητάς, ἐν οἷς ὁ πάπας Ὀνώριος, οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος, Πύρρος, Παῦλος καὶ Πέτρος καὶ οἱ ὀπαδοὶ

αὐτῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναθεματισθέντων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ τῶν πρώτων ἐννέα συνεδριῶν τῆς συνόδου μετασχὼν πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος.

Ἡ σύνοδος διελύθη ἐν ἐπευφημίαις ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου, τοῦ πάπα Ἀγάθωνος, τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου, ὅστις ἀνεβοήθη νέος Θεοδόσιος, νέος Μαρκιανός, νέος Ἰουστινιανός. Αἱ δ' ἀποφάσεις τῶν πατέρων, διαβιβασθεῖσαι εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐπεκυρώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὑπογράψαντος ὑπὸ τοὺς ὅρους τῆς συνόδου τὰς λέξεις *ἀνέγνωμεν καὶ συνηνέσαμεν*.

κζ'

Ἰουστινιανὸς ὁ Β'.

Τέσσαρα ἀκριβῶς ἔτη μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἕκτης οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποθανόντα Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνᾶτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰουστινιανὸς ἐν ἡλικίᾳ δεκαεξ μόλις ἐτῶν. Ἀλλ' ἡ νεαρὰ τοῦ διεγγόνου τοῦ Ἡρακλείου ἡλικία δὲν ἔπεισε τὴν ἀκάθεκτον αὐτοῦ φύσιν νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ὑπὸ τῆς συγκλήτου χειραγωγίαν, οὕτω δ' ἡ πρωτοβουλία αὐτοῦ, ἥτις εἶχε πολὺ τὸ ἀσύστατον, ἀπέβη εἰς κακὸν, τὸ δὲ κράτος ἐβλάβη μᾶλλον ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἄλλως ἀξιεπαίνου δραστηριότητος καὶ γενναιότητος τοῦ φιλοπολέμου νεαροῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν θρόνον, παρέλαβε παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ κράτος εἰρηνεῦον πρὸς τοὺς κυριωτάτους τῶν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου, τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἐκείνην τὴν διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ Πωγωνάτου ὡμολογημένην δὲν ἠθέλησε νὰ θεωρήσῃ ἔμπεδον ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' οἱ νέοι πρὸς τὰ δύο ταῦτα ἔθνη πόλεμοι τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐπανάληψιν τῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας ἐχθροπραξιῶν ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ἐν τῷ χαλιφάτῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάβιγια ἐπελθοῦσα ὡς ἐκ τῶν περὶ διαδοχῆς αὐτοῦ ἐρίδων ἀνωμαλία. Ἐκ τούτων ἐπωφελούμενος ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀντὶ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν μνηστήρων τῆς χαλιφικῆς ἀρχῆς Ἀβδαλμελὶκ προταθεῖσαν ἀνανέωσιν τῆς μεταξὺ τοῦ Μωάβιγια καὶ τοῦ Πωγωνάτου

συνθήκης, ἐκήρυξε πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Λεοντίου, προελάσαντος μέχρις αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐστενοχώρησαν τὸν Ἀβδαλμελὶκ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα νέας συνθήκας, ἀναλαβὼν νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν καθ' ἑκάστην φόρον χιλίων νομισμάτων, ἑνὸς ἵππου καὶ ἑνὸς δούλου. Ὑπεχρεώθη δ' ὁ χαλίφης καὶ νὰ διανέμηται πρὸς τοὺς Βυζαντίνους τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀρμενίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Κύπρου, ἣν ἐπ' ἴσης κατεῖχον οἱ Ἄραβες. Ἀλλ' ἡ σημασία τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, αἵτινες ἦσαν ἀληθῶς πολὺ βαρύτεραι τῶν κατὰ τὰς προτέρας συνθήκας ἐπιβεβλημένων εἰς τοὺς Ἄραβας, ἐμειώθη μεγάλως καὶ σχεδὸν ἐξουδετερώθη διὰ τῆς πρὸς τὸν χαλίφην γενομένης ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ παραχωρήσεως. Ἐδέχθη δῆλα δὴ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐξοικίσῃ ἐκ τοῦ Λιβάνου τοὺς Μαρδαΐτας ἐκείνους, οἵτινες εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἐπὶ Μωάβιγια ταπείνωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀράβων, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβδαλμελὶκ μεγάλως ἐνοχλοῦντες αὐτούς. Ἐν τούτοις δὲ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς Συρίας τὰ ἁρματωλικὰ ἐκεῖνα τάγματα, ὧν ἡ δύναμις ἀνήρχετο εἰς δωδεκακισχιλίους ἄνδρας, καὶ διεσκόρπισεν αὐτά, ἐγκατοικίσας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ἴσως δὲ καὶ ἐν Ἠπείρῳ.

Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν ἀραβικὸν πόλεμον καὶ εἰς ἄλλην μετοικεσίαν προέβη ὁ Ἰουστινιανός, κενώσας τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς κατοίκων τὴν Κύπρον, ὅπως οὕτω καταστήσῃ εἰκονικὴν τὴν ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς νήσου κατὰ τὰ συμπεφωνημένα κυριαρχίαν τῶν Ἀράβων καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας Κυπρίους ἀπὸ τῶν ἐξ αὐτῶν κινδύνων. Ὡς νέα δ' ἕδρα τῶν οὕτω μετοικισθέντων Κυπρίων ὡρίσθη πόλις παρὰ τὴν Κύζικον, ὀνομασθεῖσα Ἰουστινιανούπολις. Ἀλλὰ τῶν Κυπρίων τινὲς μὲν ἐναυάγησαν καθ' ὁδόν, ἄλλοι δ' ἀπωλέσθησαν ἐν τῇ νέᾳ ἀποικίᾳ. Ὅτε δ' οἱ ὑπολειφθέντες αὐτῶν ἀπεφάσισαν τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφήν, εὗρον τὴν νῆσον κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ τὰς κυριωτάτας αὐτῆς πόλεις, ἐν αἷς καὶ ἡ Κωνσταντία, κατεστραμμένας ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, ὃν ὠφέλησεν ἀντὶ νὰ βλάψῃ τὸ τολμηρὸν καὶ ἀσύνετον διάβημα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ νέα ἐκείνη εἰρήνη τοῦ 686 ὀλίγον διήρκεσεν. Ὁ Ἰουστινιανός, ἐπιμένων κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Βυζαντίνων νὰ μὴ δεχθῇ πρὸς πληρωμὴν τοῦ συνωμολογημένου φόρου νεοχάρακτον ἀργυροῦν τῶν Ἀράβων νόμισμα, φέρον ἐπιγεγραμμένα ῥητὰ τοῦ Κορανίου,

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ς΄ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

Τεμάχιον παπύρου ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης (*).

Κυπριανὸς ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Κλαυδιοπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Ὀνωρε[ων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Πισινουντίων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Γαλ[ατῶν ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Πολύευκτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Μυρέων μητροπόλεως τῆς Λυκίων ἐπαρχίας ὁρ[ίσας ὑπέγραψα †]. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σταυροπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Καρῶν ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †] Τιβέριος ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Λαοδικέων μητροπόλεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπα[ρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Κοσμᾶς ἐλέῳ θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Συνναδέων μητροπόλεως τῆς Σαλοταρέων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †]. Κωνσταντῖνος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς [Βαρατέων μητροπόλεως τῆς] Λυκαόνων ἐπ[αρχίας τόπον] ἐπέχων Παύλου τοῦ ἁγιωτάτου μου μητροπολίτου τῆς Ἰκονιέων μητροπόλεως ὁρίσας ὑπεγραψ[α †]. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχέων μητροπόλεως τῆς Πισιδῶν ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέ[γραψα †]. Ἰωάννης ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Περγέων μητροπόλεως τῆς Παμφύλων ἐπαρχίας [ὁρίσας ὑπέγραψα †]. Θεόπεμπτος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἰουστινιανουπολιτῶν ἤτοι Μωκισσηνῶν [μητροπόλεως τῆς] δευτέρας τῶν Καππαδόκων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Ἰσίδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ῥοδίων [μητροπόλεως τῆς ἐπαρχίας τῶν] Νήσων ὁρίσ[ας ὑπέγραψα †]. Σισίννιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπολιτῶν μητροπόλεως τῆς Φρυγῶν Πακατέων ἐπαρχίας ὁρίσας ὑπέγραψα †. Θεόδωρος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ταρσέων μητροπόλεως τῆς πρώτης τῶν Κιλ[ίκων ἐπαρχίας] ὁρίσας ὑπέγραψα †. Στέφανος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἀναζαρβέων μητροπόλεως τῆς δευτέρας τῶν Κιλίκων ἐπαρχίας ὁρίσας [ὑπέγραψα †]. Μακρόβιος ἐλέει θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Σελευκέων μητροπόλεως τῆς Ἰσαύρων . . . .

(*) Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λείπουσιν αἱ στιγμαί, τὰ ὑπογεγραμμένα τ, τὰ κεφαλαῖα γράμματα καὶ οἱ τόνοι. Τὰ δ' ἐνταῦθα περιλαμβανόμενα ἐντὸς ἀγκυλῶν συνεπληρώθησαν κατ' εἰκασίαν, διαφθαρέντα ἐν τῷ παπύρῳ.

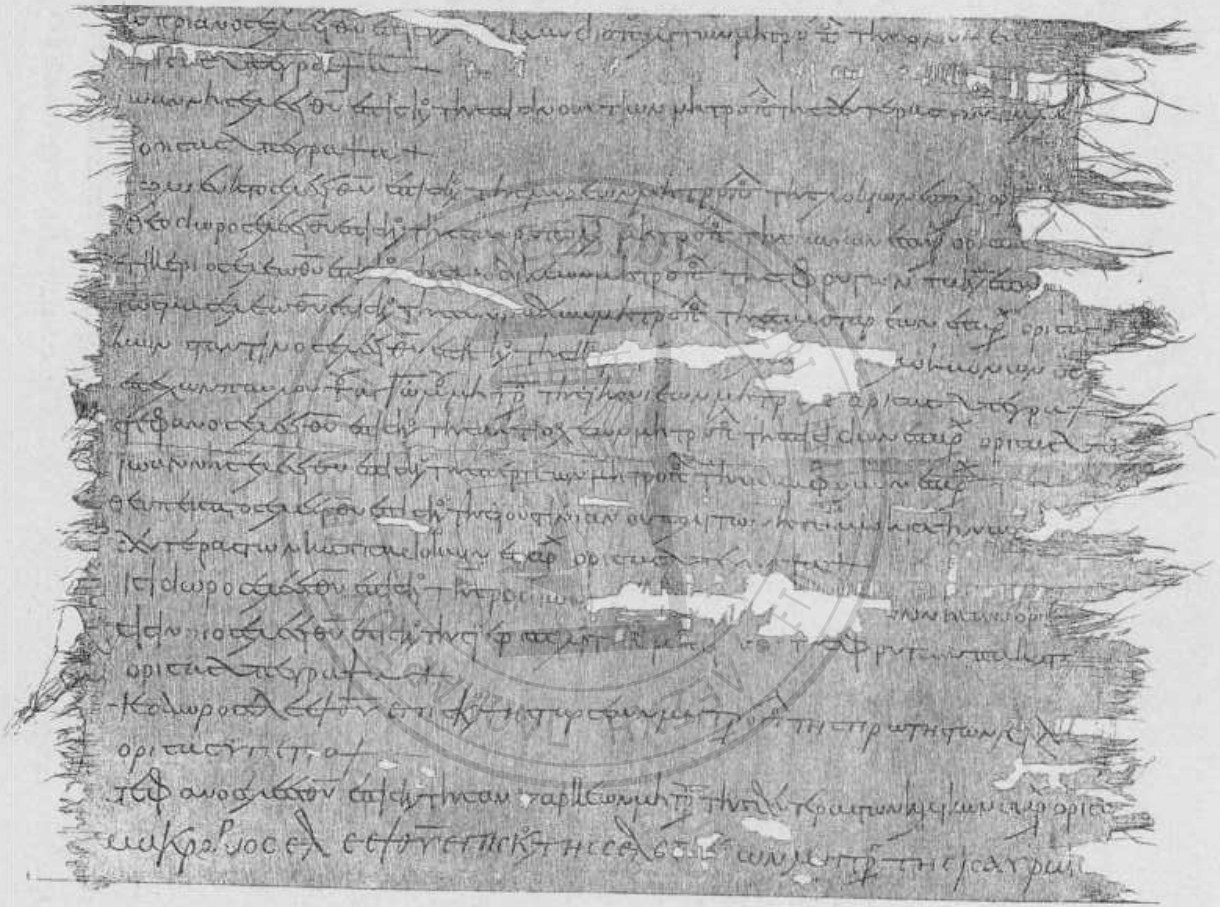

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ς' ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ἐκήρυξε καὶ πάλιν τὸν πόλεμον. Συμπαραλαβὼν δὲ μετὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ στρατιᾶς τριακοντακισχιλίους Σλάβους, οὓς, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶχε μετοικίσει ἐκ τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα χωρῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐξώρμησε κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἀντεπεξελθόντων δὲ τῶν Ἀράβων κατ' αὐτοῦ ἐκ τῆς Συρίας καὶ τραπέντων πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Μωάμεθ Ἴβν Μερμὰν, συνηντήθησαν αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ τῷ 692 περὶ τὴν Σεβαστούπολιν τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἡ περὶ τὸν Ἰουστινιανὸν στρατιὰ, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ εἰκοσακισχιλίων ἐκ τῶν Σλάβων, αὐτομολησάντων πρὸς τὸν Μωάμεθ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ εἰς φυγήν. Καὶ ἀνέῳξε μὲν ἡ νίκη αὕτη τοῦ Μωάμεθ εἰς τοὺς Ἄραβας τὴν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν ὁδὸν, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀφορμὴν νὰ τραπῶσιν εἰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἀλλὰ καὶ οἱ Βυζαντῖνοι δὲν ἔπαυσαν δηοῦντες τὰ βόρεια τῆς Συρίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλοὺς τῶν κατοίκων φονεύοντες, ὥστ' ἐφ' ἱκανὰ ἔτη ἀμφίρροπα ἔμειναν τὰ πράγματα ἐν Ἀσίᾳ μεταξὺ τῶν Ἀράβων καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας.

Ἀλλ' οἱ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν οἱ μόνοι οὓς ἐπιχείρησεν ὁ τολμηρὸς Ἰουστινιανός. Οὐχ ἧττον τῶν Ἀράβων ἀνησύχουν αὐτὸν οἱ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τὰς μεταξὺ τοῦ Ἴστρου καὶ τοῦ Αἵμου χώρας λαβόντες Βούλγαροι καὶ οἱ κατὰ τὰ περὶ τὸν Στρυμόνα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐγκαταστημένοι Σλάβοι. Καὶ δικαίως· διότι Βούλγαροι καὶ Σλάβοι ἑνωθέντες οὐ μόνον τὰς ἠπειρωτικὰς χώρας τοῦ κράτους ἐπερχόμενοι ἐδήουν, ἀλλὰ καὶ πειρατικὰς ἐπιδρομὰς μέχρις αὐτῆς τῆς Προποντίδος ἐπεχείρουν, διώκοντες μὲν τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, δῃώσαντες δὲ τὴν Προπόννησον καὶ κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου τὸ Ἄριον.

Οὐδεὶς δύναται νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅτι προέβη, ὑφισταμένων ἀκόμη τῶν συνθηκῶν, εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἀφ' οὗ αὐτοὶ οὗτοι, μὴ σεβόμενοι τὰ ὡμολογημένα, ἐφέροντο δίκην πολεμίων Καὶ τῷ μὲν 687 ἔστειλε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Σλάβων τὰ ἱππικὰ τάγματα, τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἐστράτευσεν αὐτὸς ἐναντίον τῶν παρασπόνδων ἐπιδρομέων. Καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους ἀντεπεξελθόντας ἐνίκησεν, οὐχ ἧττον δ' ἐπιτυχὴς ὑπῆρξε κατὰ τῶν Σλάβων ἡ μέχρι τῆς ἐκ νέου κινδυνευούσης Θεσσαλονίκης στρατεία τοῦ βασιλέως. Μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν διέτρεξε κίνδυνον ἕνεκεν ἐνέδρας τῶν Βουλγάρων, ἣν ὅμως ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ οὐκ ἄνευ ἱκανῆς τῶν περὶ ἑαυτὸν ἀπωλείας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μακεδονικὴ ἐκείνη ἐκ-

στρατεία ὑπῆρξε καὶ ἄλλως ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος διὰ τοῦ ἐκ Μακεδονίας ἐξοικισμοῦ τριακοντακισχιλίων Σλάβων, μεταχθέντων εἰς τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἶνε δὲ οὗτοι οἱ Σλάβοι αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οὓς εἴδομεν ἔπειτα τῷ 692 συμπαραλαμβανομένους ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ διὰ τῆς αὐτομολήσεως αὐτῶν ἐπιφέροντας τὴν παρὰ τὴν Σεβαστούπολιν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἥτταν τῶν Βυζαντίνων. Ἡ δὲ ἀπιστία αὐτῶν αὕτη ἐτιμωρήθη ὠμότατα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τοῦ οἰκτροῦ φόνου τῶν περιλειπομένων αὐτῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων γυναικῶν, παίδων καὶ γερόντων, κρημνισθέντων ἀπανθρώπως ἀπὸ κρημνώδους τινὸς παραθαλασσίου τόπου παρὰ τὴν Νικομήδειαν.

Ἀλλ' οἱ πόλεμοι δὲν ὑπῆρξαν ἡ μόνη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀσχολία, ἔστρεψε δ' οὐχ ἧττον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἴς τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν διὰ κτιρίων μεγαλοπρεπῶν διακόσμησιν τῆς βασιλευούσης.

Διὰ τῆς ἕκτης συνόδου εἶχε λυθῇ τὸ δογματικὸν ζήτημα περὶ τῶν θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶχε κατενεχθῇ τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν μονοθελητῶν. Ἀλλ' ἡ τε σύνοδος ἐκείνη ὡς καὶ ἡ πέμπτη ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσα εἶχον ἀνάγκην συμπληρώσεώς τινος ὡς πρὸς ἔργον οὗ δὲν εἶχον ἐπιληφθῇ, περιορισθεῖσαι εἰς λύσιν δογματικῶν ζητημάτων, μὴ ἐκθέσασαι δ' ὡς αἱ πρότεραι σύνοδοι κανόνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ὠφέλειαν τοῦ πιστοῦ λαοῦ. Παρίστατο δὲ εἴπερ ποτὲ ἀνάγκη νἀναγνωρισθῇ τὸ ὑστέρημα ἐκεῖνο τῶν δύο συνόδων, διότι πολλὰ ὑπῆρχον ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ τἀκανόνιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης συνόδου. Εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς (451) δύο ὅλοι αἰῶνες καὶ ἥμισυς σχεδόν, πολλὴ δ' εἶχεν εἰσελάσει ἔκτοτε ἐν πολλοῖς ἀκολασία εἰς τὸν βίον τῶν λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου καὶ πολλὰ ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἦτο πλέον καιρὸς νὰ διαρρυθμισθῶσιν ὁριστικῶς. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἶχον ἐκριζωθῇ μὲν κατὰ μέγα μέρος τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων τῶν διχοτομουσῶν καὶ ἐξασθενουσῶν τὴν ἐκκλησίαν, εἶχον δ' ἐπέλθει μεγάλαι πολιτικαὶ μεταβολαί, δι' ὧν ἐξεκόπησαν ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας μεγάλα τμήματα τοῦ κράτους, ἰδίως δ' ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἀφ' ὧν ἄλλοτε προεκαλοῦντο σκάνδαλα ἐκκλησιαστικά, ἐξαναγκάζοντα εἰς παραβλέψεις καὶ παραχωρήσεις, αἵτινες δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ ὑπάρχωσι.

Ἦτο καιρὸς πλέον νὰ φροντίσῃ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ σὺν τῇ διακανονίσει τῶν κατ' αὐτὴν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τοῦ εἰδωλολατρικοῦ βίου, ἅτινα, βαθείας ἔχοντα τὰς ῥίζας, περιέσφιγγον τὸ ἁγλαὸν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας δένδρον. Ὁ μὲν βίος ὃν ἔζων οἱ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ περὶ πάντα θεάρεστος· μοναχοὶ δὲ καὶ μοναχαὶ κατωλίσθαινον πολλάκις εἰς δίαιταν μὴ συμβιβαζομένην πρὸς τὴν κουρὰν αὐτῶν. Τὴν δὲ κοινωνίαν τῶν λαϊκῶν ἐλυμαίνετο πολλή τις διαφθορά, καὶ ἔθιμα εἰδωλολατρικὰ ἦσχυνον ἐν πολλοῖς ἀκόμη τὸν βίον τῶν πιστῶν. Πῶς ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἡ ἐκκλησία ἐπισκόπους συνοικοῦντας μετὰ τῶν ἑαυτῶν γυναικῶν καὶ θεραπαινίδας ἑταιρικὰς ἐν τοῖς οἴκοις τῶν μυσταγωγῶν τοῦ θεοῦ καὶ ἱερεῖς διατηροῦντας ἐργαστήρια καπηλικὰ καὶ κληρικοὺς ἀμφιεννυμένους ἀνοικείους ἐσθῆτας καὶ παριστα μένους θεατὰς θυμελικῶν ἀκοσμιῶν καὶ ἱπποδρομιῶν καὶ ὑπόπτους ἐγκοιμήσεις γυναικῶν ἐν ἀνδρῴοις μοναστηρίοις καὶ ἀνδρῶν ἐν μοναῖς γυναικείαις ; Δὲν ἦτο καιρὸς νὰ παύσωσιν ἑορταζόμενα εἰς μὲν τὸν Βάκχον τὰ Βρουμάλια, εἰς δὲ τὸν Πᾶνα τὰ Βοτὰ καὶ ἐκφωνούμενον τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου ἐν τοῖς ληνοῖς κατὰ τὴν ἔκθλιψιν τῶν σταφυλῶν καὶ ὑφιστάμεναι παντοῖαι ἐθνικαὶ δεισιδαιμονίαι καὶ ἐπαναλαμβανόμενοι ὅρκοι εἰδωλολατρικοί ; Δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἐκκλησία παρακωλύουσα τὴν στωμυλίαν τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς θείας λειτουργίας, τὴν ἵδρυσιν καπηλείων ἔνδον τῶν ἱερῶν περιβόλων, τὰς ἐγκληματικὰς ἐκτρώσεις ;

Αὗται καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀταξίαι καὶ κοινωνικαὶ παραλυσίαι, ἃς μόνον τὸ κῦρος οἰκουμενικῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ καταπαύσῃ. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Ἰουστινιανός, συγκαλέσας τὸ φθινόπωρον τοῦ 691 εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἥτις, ἅτε συμπληροῦσα τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην, ὠνομάσθη *Πενθέκτη*, εἶνε δὲ γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ* ἐκ τοῦ τόπου τῶν συνεδριῶν αὐτῆς.

Ἐξέθηκε δ' ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ σύνοδος ἑκατὸν δύο κανόνας διαρρυθμίζοντας τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ ἀπαγορεύοντας τἀτοπήματα καὶ ἐγκλήματα, περὶ ὧν ἔγεινεν ἤδη λόγος, καὶ ἄλλα πολλά. Καὶ παρέστησαν μὲν εἰς τὴν σύνοδον τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νἀποδεχθῇ ἐξ τῶν κανόνων αὐτῆς, οὐδ' ἔστερξε νἀναγνωρίσῃ τὴν σύνοδον ὡς οἰκουμενικήν. Δύο δὲ ἦσαν πρὸ πάντων οἱ κανόνες, οὓς βαρέως ἔφερεν ἡ Δύσις, ὁ κατὰ τὰ παραγγέλματα τῶν

ἀποστολικῶν κανόνων καὶ τοὺς ὅρους τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου ἀπαγορεύων τὴν διάλυσιν τῆς πρὸς τὴν νόμιμον γυναῖκα συναφείας καὶ κοινωνίας τῶν πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ ὑποδιακόνων καὶ ὁ κηρύσσων ἴσα τὰ πρεσβεῖα τῶν ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης.

Ὁ πάπας Σέργιος ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἔστειλεν εἰς Ῥώμην ἀξιωματικὸν καλούμενον Ζαχαρίαν, ὅπως ἀγάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἰσχυρογνώμονα ἱεράρχην. Ἔμελλε δὲ νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ συμβὰν εἰς τὸν πάπαν Μαρτῖνον ἐπὶ τοῦ Κώνσταντος, ἂν μὴ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης σύσσωμος ὡς εἷς ἀνὴρ περιεφρούρει τὸν πάπαν. Καὶ ἡ μὲν ἐκ Ῥαβέννης πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀξιώσεων τοῦ αὐτοκράτορος σταλεῖσα στρατιὰ ἠναγκάσθη νὰ πέλθῃ ἐκ Ῥώμης ἄπρακτος, ὁ δὲ Ζαχαρίας μόλις ἐσώθη ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ διὰ τῆς μεσιτείας αὐτοῦ τοῦ ἱεράρχου.

Ἡ μεταγενεστέρα ἐνέργεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ, διότι, ὅτε ἦλθον ἐκ Ῥώμης τἀγγέλματα περὶ τῶν ἐκεῖ συμβάντων, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν κατεῖχε πλέον τὸν θρόνον.

κη'

Ὁ Ῥινότμητος.

Ἡ ἔξωσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τοῦ ἀκαθέκτου αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ὠμότητος τῶν ὑπουργῶν του· αἱ δὲ πιέσεις, εἰς ἃς παρώρμων αὐτὸν πλὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως οἱ περιστοιχίζοντες τὸν αὐτοκράτορα, κατεδείχθησαν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περικόσμησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ὑπῆρξε τῶν κυριωτάτων μελημάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, θέλοντος ἴσως νὰ μιμηθῇ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὁμωνύμου. Ἐν δὲ τῇ ἐξωραϊστικῇ αὐτοῦ ταύτῃ μανίᾳ ὁ Ἰουστινιανὸς οὐδ' αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἐφείδετο, ὡς ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τῆς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου κατεδαφίσεως τῆς εἰς τἀνάκτορα προσκειμένης ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου χάριν ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεποῦς δεξαμενῆς καὶ βάθρων πρὸς χρῆσιν τοῦ τότε ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένου δήμου τῶν Βενέτων, ὅπως ἐκεῖθεν ὑποδέχωνται τὸν βασιλέα.

Κυριώτατα δὲ ὄργανα τοῦ βασιλέως ἦσαν οἱ δύο αὐτοῦ ταμίαι, ὁ γενικὸς λογοθέτης, ἤτοι ταμίας τῶν δημοσίων χρημάτων, σχεδὸν ἔχων τὴν δύναμιν σημερινοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν, Θεόδοτος καὶ ὁ σακελλάριος, ἤτοι ἰδιωτικὸς ταμίας τοῦ βασιλέως, Στέφανος. Καὶ ὁ μὲν Θεόδοτος ἦτο πρότερον μοναχός, ὁ δὲ Στέφανος ἦτο Πέρσης εὐνοῦχος. Ἀλλ' ὅμοιος ἦτο ἀμφοτέρων τῶν κατὰ τἆλλα διαφόρων ἀνδρῶν ὁ χαρακτήρ· ἀμφότεροι ἦσαν ἀπηνεῖς καὶ αἱμοβόροι, ἀμφότεροι οὐδεμίαν εἶχον ἀνασκοπὴν πρὸς εὐπραξιν χρημάτων, ἀλλ' ἄποροί τε καὶ ἰσχυροί, ἐργάται καὶ ἄρχοντες ἐπιέζοντο, ἔβλεπον δημευόμενα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἐβασανίζοντο κατὰ παντοίους τρόπους, ὑφίσταντο παντοειδεῖς αἰκίας. Αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασία δὲν εὗρεν ἔλεος πρὸ τῆς ὠμότητος τοῦ Πέρσου, καὶ ἔκπληκτοι ἐμάνθανον οἱ ἀστοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἡ βασιλομήτωρ ἡμέραν τινὰ ἐμαστιγώθη ὑπὸ τοῦ πρωτοευνούχου ἐκείνου διὰ λωρίου δίκην παιδίσκης.

Ταῦτα πάντα κατέστησαν μισητὸν εἰς τὰ πλήθη τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐκορυφώθη δὲ ἡ ἀγανάκτησις, ὅτε τῷ 695 ὁ αὐτοκράτωρ, ἐξωθούμενος πάντως ὑπὸ τῶν ἀπηνῶν αὐτοῦ συμβούλων, διέταξεν ἕνα τῶν στρατηγῶν του νὰποκτείνῃ νύκτωρ τοὺς ἀποτελοῦντας τοὺς δήμους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἔλεγε δὲ τὸ πρόσταγμα νὰ γείνῃ ἀρχὴ τῆς σφαγῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῶν δήμων. Ἐσκόπει δὲ βεβαίως διὰ τῆς τοιαύτης μιαιφονίας νὰ καταπτοήσῃ τὰ πρὸς ἐπανάστασιν παρασκευαζόμενα πλήθη. Ἀλλὰ τὸ ὠμὸν κέλευσμα, ἀντὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἐπετάχυνεν αὐτήν. Ἡγέτης δ' αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ Λεόντιος ἐκεῖνος, ὃν εἴδομεν στρατηγήσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Λεόντιος, εἰς ὃν φίλοι μοναχοὶ εἶχον προαγγείλει, ὅτι ἔμελλε νὰ βασιλεύσῃ, μετὰ τριετῆ φυλάκισιν ἔμελλε τὴν νύκτα ἐκείνην τῆς μελετωμένης σφαγῆς νὰποπλεύσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἧς διωρίσθη στρατηγὸς ἐπὶ τῷ σκοπῷ εὐσχήμου ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς πρωτευούσης. Ἡ δὲ τοιαύτη ἀπομάκρυνσις ἀντὶ κρυφίας θανατώσεως, δι' ἧς ἠδύνατο ὠμότερον, ἀλλ' ἐπιτυχέστερον νὰπαλλαχθῇ αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ, δεικνύει, ὅτι εἶχεν ἤδη ὁ Λεόντιος πολλοὺς ὀπαδούς, οὓς δὲν ἤθελεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ παροργίσῃ ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ἡ δὲ ταχεῖα πρόοδος τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ἧς ἐκρημνίσθη ὁ θρόνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν παρεσκευασμένα καὶ ὅτι ὁ Λεόντιος ἦτο ἀναδειγμένος ἀληθῶς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ὁ ἀνὴρ ὁ δυνάμενος νὰπαλλάξῃ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τοῦ μισητοῦ τυράννου.

Ἀληθῶς πρὶν ἢ προλάβῃ ὁ στρατηγὸς Στέφανος ὁ Ῥούσιος νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰς αὐτὸν δοθείσης διαταγῆς περὶ τῆς σφαγῆς τῶν δήμων καὶ πρὶν δυνηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ νὰντιτάξῃ ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ὁ Λεόντιος, ἐκφυγὼν τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ πρὸς ἀπόπλουν αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡτοιμασμένα τρία πλοῖα, ταχὺς ἔσπευσεν ἐν σιγῇ εἰς τὸ πραιτώριον, καὶ κατώρθωσε διὰ στόλου νὰνοιχθῶσιν αὐτοῦ αἱ πύλαι. Ὁ ὕπαρχος Κωνσταντινουπόλεως συνελήφθη καὶ ἐδεσμεύθη, αἱ θύραι τῶν φυλακῶν, ἐν αἷς ἀπὸ ἓξ καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἐστέναζον τὰ θύματα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Στεφάνου, ἀνεῴχθησαν καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς εὑρισκόμενοι στρατιῶται ὡπλίσθησαν. Ἀνὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ἁπάσας τὰς συνοικίας ἀντήχησε τότε τὸ ἐπαναστατικὸν κήρυγμα *Ὅσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν*. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ ἐν τῇ πόλει γενικευομένου θορύβου καὶ ἐν ᾧ τὰ πλήθη προσέτρεχον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὁ Λεόντιος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον, καὶ ὁ πατριάρχης, πειθόμενος ὑπ' αὐτοῦ, κατέβη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔθηκε διὰ τῆς ἐπιφωνήσεως *Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος* τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐκκλησίας. Μία φωνὴ ἠκούσθη τότε ἐν τῷ ναῷ, φωνὴ κατάρας καὶ ἀπειλῆς ἐναντίον τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ πλήθη εἰςώρμησαν εἰς τὸν ἱππόδρομον.

Ἡ ἐπανάστασις, οὕτως ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀναιμάκτως ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης νυκτὸς ἐκραγεῖσα, εὑρέθη διὰ τῆς εἰς τὸν ἱππόδρομον εἰςορμήσεως τῶν ἐπαναστατῶν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ κρούουσα αὐτὰς τὰς πύλας τοῦ εἰς τὸν ἱππόδρομον παρακειμένου Αὐγουστεῶνος. Δὲν ἐχρειάσθη δὲ πολλὴ ὥρα ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τῶν ἐνδοτέρων τῶν ἀνακτόρων συρθῇ εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου ἀνέμενον τὰ πλήθη τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ ὥρα τῆς ἐκδικήσεως εἶχε φθάσει πλέον, καὶ τότε μόλις ἡ ἀναίμακτος ἐπανάστασις ἐδέησε νὰ κορεσθῇ δι' αἵματος. Ἀλλὰ τὰ θύματα ἦσαν ὀλίγα μόνον, αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὑπὸ τῆς κοινῆς ἀγανακτήσεως ὑποδεικνυόμενα, ἤτοι ὁ γενικὸς λογοθέτης Θεοδόσιος καὶ ὁ σακελλάριος Στέφανος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Καὶ οἱ μὲν δύο ἀπάνθρωποι ὑπουργοί, δεθέντες ἐκ τῶν ποδῶν καὶ συρθέντες διὰ τῶν λεωφόρων, εὗρον οἰκτρὸν διὰ πυρὸς θάνατον ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ χαλκοῦ Ταύρου, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ῥινοκοπηθεὶς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Χερσῶνα. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐξορίστου Ῥινοτμήτου ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Λεόντιος.

κθ'

Λεόντιος καὶ Τιβέριος ὁ Β'.

Ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ ἐξωσθεὶς Ἰουστινιανὸς ἐκράτει ἐπὶ τριετίαν ὅλην δέσμιον καὶ ἡτοιμάζετο νἀπομακρύνῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν μοιραίαν νύκτα τῆς ἀποστασίας, ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐτίμων τὸν βυζαντιακὸν στρατὸν, ἐξ οὗ τῶν σπλάγχνων εἶχον ἐξέλθει. Τὴν δὲ πολεμικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν ἐπέδειξεν ὁ Λεόντιος καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς βραχείας βασιλείας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῆς ἔτος διῆλθεν ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ τῷ 697 αἱ πρόοδοι τῶν Ἀράβων ἐξήγειραν τὴν ἀπτόητον ὁρμὴν τοῦ παλαιοῦ αὐτῶν ἀντιπάλου. Βλέπων ὁ Λεόντιος, ὅτι οἱ Ἄραβες παρέλαβον μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὴν Λαζικὴν καὶ τὴν Ἰβηρίαν, παραδοθείσας εἰς αὐτοὺς, ἐκυρίευσαν δ' ἐν Ἀφρικῇ τὴν Καρχηδόνα, ἣς ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ματαίως εἶχον πειραθῆ, ἀπεφάσισε νἀντιτάξῃ ἀντίστασιν γενναίαν. Ὁ δὲ ἀνὴρ, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἀνάσωσιν τῆς Καρχηδόνος, ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ὑπῆρξεν ἀντάξιος τῶν περιστάσεων. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Λεοντίου ἐξεβίασε τὸν εἰσπλουν τοῦ λιμένος τῆς Καρχηδόνος, καίπερ πεφραγμένον ὑπὸ τῶν Ἀράβων δι' ἁλύσεων, καὶ, τρέψας τοὺς ἐχθροὺς, ἠλευθέρωσε τὰς πόλεις τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 692, ὁ Ἰωάννης δὲν ἠδυνήθη νἀνθέξῃ πρὸς τὴν ἐπίθεσιν νέου μεγάλου στόλου τῶν Ἀράβων, καὶ, μόλις ἐκφυγὼν, ἀπέπλευσεν ἐπιστρέφων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἡ ἧττα αὐτοῦ φαίνεται ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἀνυποταξίας τῶν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένων, οἵτινες ἦσαν μεστοὶ αἰσχύνης καὶ φόβου ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Θέλοντες δ' οὗτοι νἀπαλλαγῶσι τῆς ἀναμενομένης τιμωρίας τοῦ βασιλέως, ὅτε ὁ στόλος, ἀναπλέων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, προσωρμίσθη εἰς τὴν Κρήτην, ἦραν τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν στρατηγὸν τῶν Κιβυρραιωτῶν Ἄψίμαρον, μετονομάσαντες αὐτὸν Τιβέριον.

Οἱ δ' ἀστοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν βίαν τῶν περὶ τὸν Τιβέριον στασιαστῶν, ὅτε κατέπλευσεν ὁ φέρων αὐτοὺς στόλος εἰς τὸν λιμένα τῶν Συκῶν. Τετράμηνος βουβωνικὴ νόσος, πολλοὺς προξενήσασα θανάτους, εἶχε καταστήσει ἀδύνατον πᾶσαν ἀντίστασιν. Εἰσελάσας δ' ὁ Τιβέριος εἰς τὴν πόλιν, ἐρρινοκόπησε τὸν Λεόντιον, καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἴς τινα μονὴν ὡς ἐν φυλακῇ, ἐξωρίσθησαν δὲ καὶ οἱ ἰσχυρότατοι τῶν φίλων καὶ ὀπαδῶν τοῦ

ἐκπτώτου αὐτοκράτορος. Ἅμα δὲ τῇ ἐξασφαλίσει τοῦ θρόνου ἔστρεψεν ὁ νέος αὐτοκράτωρ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς Ἄραβας καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀποστείλας ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν Καππαδοκίαν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Ἡράκλειον, ὑφ' ὃν ἐτάχθη ἅπαν τὸ ἱππικόν. Ὑπὸ δὲ τὴν γενναίαν τοῦ Ἡρακλείου ἀρχηγίαν οἱ Βυζαντῖνοι, εἰσορμήσαντες εἰς τὴν Συρίαν, εἰσήλασαν μέχρις αὐτῶν τῶν Σαμοσάτων, τῆς πρωτευούσης τῆς ἀρχαίας Κομμαγηνῆς καὶ πατρίδος τοῦ χαρίεντος Λουκιανοῦ. Εὑρόντες δὲ τὴν δύναμιν τῶν Ἀράβων κεκλονημένην ὑπὸ λοιμοῦ ἐνσκήψαντος εἰς τὴν Συρίαν καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Περσίᾳ ἀποστασίας τοῦ Ἀβδερραχμάν, ἠδυνήθησαν νὰ ἐπαγάγωσι τῷ 700 μεγάλας εἰς αὐτοὺς ζημίας. Φοβερὰ δ' ὑπῆρξεν ἡ δήωσις καὶ ἄμετρος ὁ φόνος ὃν ἐνήργησαν οἱ Βυζαντῖνοι, θέλοντες νὰ ἐκδικήσωσι τὰς προτέρας ὁμοίας ὠμότητας τῶν Ἀράβων. Κατὰ δὲ τὸν πάντως ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους εἰς διακοσίας χιλιάδας ἀνῆλθον οἱ φονευθέντες Ἄραβες, μέγα δ' ἦτο τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων, ἅτινα φέροντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ νικηταί.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνεθάρρησαν οἱ Ἄραβες, καταστάλείσης τῆς διασπώσης τὴν δύναμιν αὐτῶν στάσεως τοῦ Ἀβδερραχμάν, καὶ ἤρχισαν καὶ πάλιν γινόμενοι ἐπιθετικοί. Ἡ Κιλικία κινδυνεύει, ἡ δ' ἐν αὐτῇ πόλις Μοψουεστία καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἀράβων (701). Οὐχ ἧττον δ' ἐπιζήμιος εἰς τοὺς Βυζαντίνους ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια τῆς τετάρτης λεγομένης Ἀρμενίας, ἐπαρχίας ἣν εἶχε συστήσει Ἰουστινιανὸς ὁ Α' καὶ ἧς κυριώτατον κέντρον ἦτο ἡ Μαρτυρόπολις. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἀρμενία, ἧς οἱ ἄρχοντες στασιάσαντες εἶχον φονεύσει τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ Ἄραβας καὶ δεχθῆ βυζαντιακὴν φρουράν, καθυπετάχθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ χαλίφου Μωάμεθ, ταχέως ἐπιστρατεύσαντος (703). Τοιαῦται δὲ πρόοδοι τῶν Ἀράβων προεκάλεσαν ἐκ νέου τὴν δραστηρίαν ἀντενέργειαν τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις ἐδοξάσθη διὰ δύο νέων νικῶν ἐν Κιλικίᾳ (703 καὶ 704). Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νὰναστείλωσι τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων, ἰδίως δὲ ἠύξησεν ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 705, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ χαλίφης Οὐαλίδ. Ὡς εἰκὸς δὲ μεγάλως ὠφέλει αὐτοὺς ἡ ἀναρχία ἡ ἀπὸ τῆς ἐξώσεως Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' κρατοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἶνε δὲ μάλιστα ἄπορον πῶς ἡ ἑλληνικὴ βασιλεία ἐν μέσῳ τοσούτων ἐξωτερικῶν κινδύνων ἠδυνήθη νὰντέχῃ γενναίως ἀνθισταμένη πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν καὶ δὴ ἀναδεικνύουσα στρατηγοὺς οἷος ὁ Ἡράκλειος.

Ἀληθῶς ὁ θρόνος δὲν εἶχε στηριχθῇ καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτὸν ἀνάβασιν τοῦ Τιβερίου. Τὸ παράδειγμα τοῦ Λεοντίου καταλύσαντος τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Τιβερίου ἐξώσαντος τὸν Ἰουστινιανὸν εὗρισκε μιμητάς, τὴν δ' ἔννομον βασιλείαν ἐφαίνετο διαδεχομένη ἡ ἀπὸ στάσεων τυραννίς. Ὁ Τιβέριος εὑρέθη τῷ 702 ἀπέναντι συνωμότου, ὅστις, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, διηγεῖτο, ὅτι εἶδεν ἐν ὀνείροις τὴν κεφαλήν του σκιαζομένην ὑπὸ ἀετοῦ, τοῦ συμβόλου τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐθεώρησε καλὸν νὰ πομακρύνῃ ἐκ τῆς βασιλευούσης τὸν Ἀρμένιον ἐκεῖνον ὀνειροπόλον, ὅστις ἐκαλεῖτο Βαρδάνης καὶ ἦτο υἱὸς πατρικίου ὀνομαζομένου Νικηφόρου. Ὁ Βαρδάνης ἐξωρίσθη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπου δὲν ἔπαυσεν ὀνειροπολῶν τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ τελεσθῇ, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὸ ὄνειρόν του, ἄλλος προσεχέστερος κίνδυνος ἐκλόνησεν ἐκ βάθρων τὸν θρόνον τοῦ Τιβερίου. Ὁ δ' ἀντίπαλος, ὃν εὗρεν ἀντιμέτωπον ἑαυτοῦ, ἦτο ὁ ἔκπτωτος Ἰουστινιανός.

Ὁ Ῥινότμητος βαρέως ἔφερε τὴν ἐν Χερσῶνι ἐξορίαν. Ἀπὸ τοῦ 695, ὅτε ῥινοκοπηθεὶς ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Λεοντίου, εἶχον παρέλθει ἐννέα περιπετειώδη ἔτη, καθ' ἃ δὲν ἔπαυσεν ἐλπίζων καὶ διενεργῶν ἀπὸ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου του κρυψῶνος τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον κάθοδον. Μάτην δ' ἐλπίσας νὰ τύχῃ πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ θρόνου του τῆς βοηθείας τῶν κατοίκων τῆς Χερσῶνος, ἐκείνους μὲν ἤρχισε τυραννῶν καὶ ἀπειλῶν, ἀντ' ἐκείνων δ' ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἐχθροὶ δὲ τῆς Χερσῶνος, ἐποφθαλμιῶντες τὴν ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως, ἥτις, διαδεχθεῖσα τὴν ἀρχαίαν Χερσόνησον καὶ πλησίον τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως κειμένη, διετήρει τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀστικὰς αὐτῆς ἐλευθερίας, ἦσαν οἱ περὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην οἰκοῦντες Χάζαροι. Ἀπὸ τούτων δ' ἐξηρτῶντο ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰουστίνου τοῦ Β΄ ὁ Βόσπορος, πόλις τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἀντικαταστήσασα τὸ ἀρχαῖον Παντικάπαιον, καὶ ἡ Φαναγουρία, ἡ διάδοχος τῆς ἀρχαίας Φαναγορείας. Πρὸς τὸν χαγάνον λοιπὸν τῶν Χαζάρων συνδεθεὶς ὁ Ἰουστινιανός, ὅτ' ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν Χερσονησιτῶν, καὶ λαβὼν εἰς δεύτερον γάμον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Θεοδώραν, ἐγκατοικισθεὶς δ' ὑπ' αὐτοῦ ἐν Φαναγορείᾳ, ἤλπιζεν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ τύχῃ τῆς ποθητῆς εἰς τὸ Βυζάντιον καθόδου.

Καὶ ὅμως τὸ χρῆμα, ὅπερ ὑπεσχέθη εἰς τὸν χαγάνον ταῦτα μαθὼν ὁ Τι-

βέριος, ἔπεισε τὸν βάρβαρον νὰ πιστήσῃ πρὸς τὸν γαμβρὸν, οὗ τὴν παράδοσιν ἢ τὸν φόνον ἐζήτει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς, συνδυάζων τὴν ἀφοβίαν πρὸς τὸν δόλον, ἠδυνήθη νὰ φονεύσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ χαγάνου πρὸς θανάτωσιν αὐτοῦ ἀποσταλέντας εἰς Φαναγόρειαν δύο ἄνδρας, καὶ, ἀποπέμψας τὴν Θεοδώραν, ἐπεβιβάσθη ἐπὶ λέμβου ἁλιευτικῆς καὶ, ἐξελθὼν ἐκ τῶν στενῶν τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ἀνήχθη εἰς τὸν Εὔξεινον.

Πᾶς τις ἄλλος, εἰς τοιαύτην περιπίπτων σειρὰν ἀλληλοδιαδόχων καὶ ἀντιξόων ἀτυχημάτων, ἤθελεν ἀποκαρτερήσει καὶ θεωρήσει ἑαυτὸν εὐτυχῆ ἂν εὕρισκεν ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς γῆς σωτηρίαν καὶ ἄρτον. Ἀλλὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ καρτερία δὲν εἶχεν ὅρια. Εὑρεθεὶς ἐπὶ τῆς λέμβου ἐκείνης ἐκτεθειμένος εἰς τὰ τίθασα τῆς Μαύρης θαλάσσης κύματα, ἀντὶ νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἔντρομος φυγάδα δεόμενον εὐλαβῶς τῶν ἁγίων χάριν σωτηρίας τοῦ σαρκίου του ἀπὸ τοῦ κλύδωνος, ἔπλεεν ἄφοβος διὰ τοῦ Πόντου, σπεύδων ἐπὶ τὸν θρόνον, βλασφημῶν τὸν θεὸν, ἀπειλῶν τοὺς ἀοράτους ἐχθρούς του ὡς νὰ ἦτο ἤδη βασιλεύς. Καὶ τὸ παράδοξον εἶνε, ὅτι ἡ ἀκατάβλητος ἐκείνη τόλμη ἐπέτυχε, καὶ τὸ μόλις πιστευτὸν ἔγεινε πρᾶγμα.

Ἡ ἁλιὰς ἐσώθη, φέρουσα τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως (704). Ἐκεῖ δὲ, συνεννοηθεὶς ὁ φυγὰς πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Τερβέλην καὶ ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν πλεῖστα δῶρα καὶ τὴν ἐκ πρώτου γάμου θυγατέρα του ὡς γυναῖκα, ἐξεκίνησε τὸ ἐπιὸν ἔτος μετὰ Βουλγάρων καὶ Σλάβων ἐπικούρων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ δὲ βασιλεύουσα ἐπὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας ἠδυνήθη ταντιστῇ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ἀλλὰ τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πόλιν διά τινος ὑδραγωγείου (705).

λ΄

Ἡ δευτέρα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἡ παλινόρθωσις ἀνδρὸς ἐκ φύσεως ὡμοῦ οἷος ὁ Ἰουστινιανὸς, ἐξαγριωθέντος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πικριῶν δεκαετοῦς ἀδοξίας καὶ καταδιώξεως, ἔμελλε νὰ συνδέηται πρὸς φοβερὰς ἐκδικήσεις. Μάτην ὁ Τιβέριος ἐζήτησεν ἅμα τῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰσόδῳ τοῦ Ῥινοτμήτου νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς. Τὰ ὄργανα τοῦ

βασιλέως συνέλαβον αὐτὸν φεύγοντα καὶ ἤγαγον πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν· δέσμιος δ' ἐσύρθη πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου Ἡράκλειος. Καὶ τῶν μὲν ἐπιβατῶν τοῦ θρόνου, τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντος Λεοντίου, σκληρὰ ὑπῆρξεν ἡ τύχη. Ἀλυσόδετοι πομπευθέντες ἀνὰ τὴν πόλιν, ἐσύρθησαν ἔπειτα εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἐκεῖ δ' ἐνώπιον τοῦ χάριν τῶν τελουμένων ἀγώνων παρισταμένου πλήθους οἱ δύο πρώην βασιλεῖς ἐρρίφθησαν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὗτος δ', ἐπεμβατῶν ἐπὶ τῶν θυμάτων, ἐπάτησεν ἀπανθρώπως τὸν τράχηλον αὐτῶν καὶ ἔπειτα διέταξε νἀποκεφαλισθῶσιν. Ἀλλ' ἀπανθρωποτέρα καὶ ἀδικωτέρα, βλαβερωτάτη δὲ διὰ τὸ κράτος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπαγχόνισις τοῦ κλεινοῦ Ἡρακλείου. Ἐβόησε δὲ βεβαίως ἐκ χαρᾶς ὁ ἰσλαμισμὸς, μανθάνων τὴν ὑπὸ ὁμοφύλων θανάτωσιν τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τῶν Ἀράβων, ὅστις ὤφειλε νὰ εἶνε στήριγμα τοῦ θρόνου καὶ ἀσπὶς τοῦ κράτους. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τούτους τοὺς φόνους, ἀλλὰ μετὰ μὲν τοῦ Ἡρακλείου συναπηγχονίσθησαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐπὶ Τιβερίου ἀρχόντων, καὶ ἐν τῇ μεσογαίᾳ δὲ συλληφθέντες ἐφονεύθησαν τριακόσιοι περίπου τῶν ἐπιφανῶν φίλων τῆς πεσούσης δυναστείας. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐφονεύοντο ἀσπλάγχνως ἢ ἐμβαλλόμενοι ἐντὸς σάκκων καὶ ῥιπτόμενοι εἰς τὴν θάλασσαν ἢ καλούμενοι μὲν δολίως ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρὸς ἄριστον, ἔπειτα δ' ἀπαγχονιζόμενοι ἢ ἀποκεφαλιζόμενοι. Ὁ δὲ πατριάρχης Καλλίνικος ἐκτυφλωθεὶς ἐξωρίσθη εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβε καλόγηρός τις, ὅστις εἶχε προείπει εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν, ὅτι θὰ βασιλεύσῃ καὶ τὸ δεύτερον. Ἀλλὰ τοὐλάχιστον ὁ διὰ τῆς πατριαρχείας ἀμειφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κῦρος εἶχε τὴν ἀρετὴν νὰ παλαίσῃ μετὰ θάρρους κατὰ τῆς ἐναντίον τῆς ὀρθοδοξίας ἀντιδράσεως τῶν μονοθελητῶν. Τοῦτο δ' ἐπέσυρε μὲν τὴν κατ' αὐτοῦ μῆνιν τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Φιλιππικοῦ, καταβιβάσαντος αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῷ 711, εἵλκυσε δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν Κῦρον εὐγνωμοσύνην τῆς ἐκκλησίας, ἥτις καὶ γεραίρει τὴν μνήμην αὐτοῦ τὴν 8 Ἰανουαρίου.

Ἀλλὰ μὴ, στερεώσας οὕτω τὸν θρόνον διὰ τῆς τρομοκρατίας ὁ Ἰουστινιανὸς, ἔδειξε καὶ τὴν ἀναγκαίαν σύνεσιν ἐν ταῖς δυσκόλοις περιστάσεσιν, ἐν αἷς εὑρίσκετο τὸ κράτος; Τὰ πράγματ' αὐτὰ δεικνύουσιν, ὅτι ἀντὶ πάσης ἄλλης σκέψεως τὸν νοῦν αὐτοῦ κατεῖχεν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως, ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἀπιστία. Πρῶτον δ' αὐτοῦ ἐγχείρημα ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τῶν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, εἰς ὃν ἐχρεώ-

στει τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου, ὡμολογημένων συνθηκῶν. Τὸ ἱππικὸν τοῦ κράτους διετάχθη νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ στόλος ἐξοπλισθεὶς ἐστάλη ἐναντίον τοῦ Τερβέλη εἰς τὴν Ἀγχίαλον κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Τὴν δ' ἀρχηγίαν τῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ (708). Καὶ ἠδυνήθη μὲν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀγχίαλον, ἀλλὰ, μὴ ἔχων τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ Ἡρακλείου, ἠναγκάσθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας νὰ δώσῃ αὐτὸς τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς, καὶ, νευροκοπήσας τὸν ἵππον, ἔσπευσε πρὸς τὸν στόλον, ὅστις ἐκόμισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ λείψανα τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἡττηθείσης στρατιᾶς.

Οὐχ ἧττον δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τοὺς Ἄραβας πόλεμος. Ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Οὐαλὶδ οἱ Ἄραβες εἶχον ἀναλάβει, ἐπωφελούμενοι ὡς ἐκ τῆς ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἀναρχίας. Ἡ Μικρὰ Ἀσία ἔγεινε καὶ πάλιν πεδίον τῶν δηώσεων αὐτῶν, καὶ διὰ δύο ὁδῶν ἐφαίνοντο ὁσημέραι βαίνοντες προσωτέρω πρὸς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἡ μὲν βορεία στρατιά, ὡς τὸ πλεῖστον ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν ἀδελφὸν τοῦ χαλίφου Μασαλμᾶν, προεχώρει διὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Φρυγίας, τῆς δὲ νοτίας, ἧς ἡγεῖτο Ἀββᾶς ὁ υἱὸς τοῦ Οὐαλίδ, κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ Κιλικία. Σπουδαῖον δὲ τραῦμα διὰ τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψις τῶν Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, ἅτινα ἔκειντο κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Προποντίδα. Ἡ ἀνικανότης τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, ἣν γενναίως ἐπὶ μακρὸν ὑπέστησαν οἱ Τυανιεῖς, ἀποσταλέντων δύο στρατηγῶν ἠνάγκασε τὴν πόλιν νὰ παραδοθῇ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ, ὅστις προεκάλεσε τὴν ἐρήμωσιν τῶν Τυάνων (708).

Ο ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΙΒΕΡΙΟΥ
ΕΠΙ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΥ ΤΩΝ ΚΟΜΜΕΡΚΙΩΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀλλὰ καὶ βορειότερον προέβησαν οἱ Ἄραβες, καταλαβόντες ἐν Φρυγίᾳ τὸ Ἀμόριον καὶ τὸ Δορύλαιον, τὴν ἐπὶ Περσῶν ἕδραν τοῦ σατράπου

τῆς Φρυγίας, λέγονται δὲ προχωρήσαντες καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ποντικῆς Ἡρακλείας. Καὶ δὲν ἦτο μὲν μόνιμος ἡ κατάληψις τῶν πόλεων τούτων, ἀλλ' οὐχ ἧττον μεγάλαι ἦσαν αἱ ἐκ τῶν τοιούτων ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν προερχόμεναι ζημίαι. Γενναία ἀντίστασις ὡς ἡ ἐπὶ Τιβερίου ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ τοιούτου κακοῦ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ δὲν ἔλειπον μόνον στρατηγοὶ ἀντάξιοι τοῦ Ἡρακλείου· αὐτὸς ὁ στρατὸς εὑρίσκετο ἐν παραλυσίᾳ καὶ εἶχεν ἀποδεκατισθῆ. Τρανὴ τούτου ἀπόδειξις εἶνε τὸ ποιὸν τῆς εἰς Τύανα τῷ 708 σταλείσης στρατιᾶς, ἥτις συνέκειτο ἀναμιξ ἐκ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὰ βυζαντιακὰ ὅπλα ἠτύχουν ἔν τε τοῖς πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ τοῖς πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶσιν, ὁ Ἰουστινιανὸς πολὺ μᾶλλον περὶ τιμωρίας τῶν προσωπικῶν του ἐχθρῶν ἢ περὶ ἀμύνης τοῦ κράτους ἐμερίμνα. Μὴ δυνάμενος ἐν τῷ φιλεκδίκῳ αὐτοῦ πνεύματι νὰ λησμονήσῃ τὴν πρὸς αὐτὸν διαγωγὴν τῶν Χερσωνιτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκπέμψῃ στόλον κατ' αὐτῶν. Παντοειδῆ δ' ὑπῆρξαν τὰ σκάφη τοῦ στόλου τούτου τῆς ἐκδικήσεως, ὃν ἠναγκάσθη νὰ συνεισφέρῃ τὸ χρῆμα τῶν πολιτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πάσης τάξεως. Ὁ δ' ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βυζαντίου ἀτυχὴς Ἰουστινιανὸς δὲν ὑπῆρξε δύσκολον νὰ φανῇ νικηφόρος πρὸς τοὺς ἀνυπερασπίστους ὁμοφύλους τῆς Χερσῶνος, οὓς οἱ προγενέστεροι αὐτοκράτορες εἶχον κρίνει ἀξίους ἰδίων προνομίων διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ Βυζάντιον διὰ τῆς ἐμπορίας των παρεχομένας. Ὁ δὲ στρατηγός του ὁ εἰς Χερσῶνα σταλεὶς ὑπῆρξεν ἀντάξιος τοῦ αὐτοκράτορος ὡς πρὸς τὴν ὠμότητα. Καταλαβὼν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν πόλιν, ἐπέρασεν ἐν στόματι μαχαίρας τοὺς κατοίκους. Ὁ δὲ ἄρχων τῆς πόλεως καὶ τεσσαράκοντα τῶν ἐπιφανῶν προὐχόντων ὠπτήθησαν ἐπὶ πυρὸς δίκην ἀρνίων, προσαναρτηθέντες εἰς ὀβελοὺς, ἄλλοι δὲ εἴκοσι, δεθέντες ἐξάγκωνα ἐπὶ μικρῶν πλοίων, κατεποντίσθησαν, τῶν πλοιαρίων πληρωθέντων λίθων (710). Ἀλλὰ δὲν εἶχε κορεσθῆ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ ὀργὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ στρατηγὸς τῆς πρώτης ἐκστρατείας εἶχε νομίσει, ὅτι κατὰ πάντα εὐχαριστεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν φανεὶς τόσον ὠμός. Ἀλλ' ἡ μνησικακία τοῦ αὐτοκράτορος εἶχεν ἐξερεθισθῆ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μειρακίων καὶ τῶν νηπίων, ὧν εἶχε φεισθῆ ὁ στρατηγὸς Στέφανος. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη καὶ δευτέρας ἐκστρατείας. Οὐδ' ἔκαμψε τὴν ἀπαράκλητον ψυχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ ναυάγιον τοῦ δευτέρου στόλου. Ἐν Χερσῶνι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθου. Καὶ τρίτη λοιπὸν ἐκστρατεία. Ἀλλ' ἡ ἀπανθρω-

πία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξήγειρε τέλος τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ὀργάνων, οἱ δὲ ὑπολειπόμενοι τῶν Χερσωνιτῶν ἔτυχον τοῦ ἐλέους τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ σταλέντων κατ' αὐτῶν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἀντιδράσεως ὑπῆρξεν ἐπανάστασις, ἧς θῦμα ἔπεσεν αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός.

λα'

Βαρδάνης ὁ καὶ Φιλιππικός.

Ἡ κατάπαυσις τῆς ἐν Χερσῶνι στάσεως δὲν ὑπῆρξε τόσον εὔκολος διὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ὅσον ἡ καθησύχασις τῆς Ῥαβέννης, ἥτις εἶχε γείνει ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους κέντρον ἐπικινδύνου ἀνταρσίας. Ἡ μετὰ τῶν κατοίκων σύμπραξις αὐτῶν τῶν εἰς Χερσῶνα ἀποσταλέντων ἀντιπροσώπων τῆς βασιλείας ἔδιδε θάρρος καὶ δύναμιν εἰς τοὺς Χερσωνίτας. Εἰς μάτην ἔστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς τῷ 711 ἄλλους ἄνδρας, ὅπως ἀγάγωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς δύο ἐκείνους ἀπίστους ὑπηρέτας τῆς βασιλείας. Οἱ νέοι ἀπόστολοι ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ συνοδεύοντες αὐτοὺς τριακόσιοι ἄνδρες ἐσφάγησαν, παραδοθέντες ὑπὸ τῶν Χερσωνιτῶν εἰς τοὺς Χαζάρους. Ὁ δ' ἕτερος τῶν δύο πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ἀπιστησάντων καὶ μετὰ τῶν Χερσωνιτῶν συμπραττόντων ἀνηγορεύθη βασιλεύς.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον γνωρίζομεν ἤδη. Εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τῷ 702 ἐξορισθεὶς Βαρδάνης, ὃν, ἀνακαλέσας ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς ἐξορίας, εἶχεν ἀποστείλει τῷ 710 εἰς τὴν Χερσῶνα. Τὸ ὄνειρον τοῦ Ἀρμενίου ἐπραγματοποιεῖτο νῦν μετὰ παρέλευσιν ἐννέα ἐτῶν, καὶ ὁ ἀετὸς ἐσκίαζεν ἤδη πράγματι τὴν βασιλικὴν κεφαλήν του.

Ἡ θρασύτης τῶν μισητῶν Χερσωνιτῶν, ὁ ἀπὸ τοῦ νεοκηρύκτου βασιλέως κίνδυνος ἐξήγειραν τὴν ὠμότητα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Νέος στόλος πέμπεται εἰς τὴν Χερσῶνα ὑπὸ τὸν πατρίκιον Μαῦρον, φέροντα διαταγὰς ἀνηλεεῖς πρὸς ἐξολόθρευσιν τῆς Χερσῶνος καὶ τῶν ὑπολειπομένων αὐτῆς κατοίκων. Ἀλλ' ἡ πρόθυμος συνδρομὴ τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων σώζει τὴν πόλιν καὶ τὸν Βαρδάνην καὶ ἀναγκάζει τὸν Μαῦρον νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν Χερσωνιτῶν καὶ ἀναγνωρίσῃ τὸν Βαρδάνην ὡς βασιλέα.

Ἄπελπις βλέπων ὁ Ἰουστινιανὸς ὁποίαν τύχην εἶχον οἱ Χερσωνῖται νικῶντες ἢ ἑλκύοντες πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς ἀποστόλους τοῦ αὐτοκράτορος,

ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτός. Συνδιαλλαγεὶς δὲ μετὰ τοῦ Τερβέλη καὶ παραλαβὼν Βουλγάρους ἐπικούρους, προεχώρησε πρὸς τὸν Πόντον. Φθάσας δὲ μέχρι Σινώπης, ἔμαθε μετ' ἐκπλήξεως, ὅτι ἐν Χερσῶνι εἶχεν ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς ὁ Φιλιππικός. Τὴν δὲ λύσσαν αὐτοῦ ἐξήγειρεν ἡ θέα τοῦ στόλου τοῦ ἀντάρτου πλέοντος ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Βρυχηθεὶς δ' ὡς λέων διέταξε τὴν ταχεῖαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν ἀνάζευξιν. Ἀλλ' ἤδη ὁ Βαρδάνης προλαβὼν εἶχε καταλάβει τὴν πόλιν.

Δραστηρία ὑπῆρξεν ἡ ἐπίθεσις τοῦ νέου βασιλέως καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀναπλευσάντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Μαῦρος, κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου, τῆς ἐκ Χαζάρων Θεοδώρας, ἣν εἶχεν ἀνακαλέσει μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου, νεαρὸν υἱὸν καλούμενον Τιβέριον. Ὁ βασιλόπαις οὗτος ἐζήτησε νὰ σωθῇ καταφεύγων εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεομήτορος. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἁγία Τράπεζα τοῦ θυσιαστηρίου, οὔτε τῆς γηραιᾶς αὐτοῦ μάμμης, τῆς βασιλομήτορος Ἀναστασίας τὰ δάκρυα καὶ αἱ ἱκεσίαι πρὸς τὸν ἐναντίον τοῦ Τιβερίου σταλέντα Μαῦρον, οὔτε τὰ τίμια ξύλα ἅτινα ἐκράτει ἐν χερσὶν ὁ βασιλόπαις ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὸ παιδίον, ἁπαχθὲν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐνώπιον τῆς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Μαύρου κυλινδουμένης Ἀναστασίας καὶ λαρυγγοτομηθέν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε φθάσει πλησίον τῆς Χρυσοπόλεως, ἀλλὰ διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου ὁ σπαθάριος Ἠλίας ἐσαγήνευσε διὰ τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν περὶ τὸν ἔκπτωτον αὐτοκράτορα στρατιάν, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεμονώθη. Πλησιάσας δ' ὁ Ἠλίας ἀπέταμε διὰ τοῦ ξίφους του τὴν κεφαλὴν τοῦ δισεγγόνου του Ἡρακλείου.

Ἡ δυναστεία τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τῶν Περσῶν ἐξέλειπεν ἀδόξως μετὰ βασιλείαν ἑνὸς ὅλου αἰῶνος καὶ ὀλίγων μηνῶν, μόνον ὑπὸ τῆς δεκαετοῦς τυραννίδος τοῦ Λεοντίου καὶ τοῦ Ἀψιμάρου διακοπεῖσαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ Βυζάντιον νὰ διαδεχθῇ τὴν πεσοῦσαν δυναστείαν ἄλλος οἶκος μονίμως ἑδραιούμενος. Ἐντὸς πέντε καὶ μόνον ἐτῶν μέχρι τοῦ 716 καταλαμβάνουσι τὸν θρόνον τρεῖς βασιλεῖς, γεννήματα ἐπαναστάσεων σαλευουσῶν τὸ κράτος ἐν οἷς χρόνοις ἀκοίμητον ἠγρύπνει τὸ ὅμμα τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν, ἐπωφελουμένων ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ Βυζαντίου.

Τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὁ πρῶτος ἀναβὰς ἐπὶ τὸν θρόνον, ὁ Βαρδάνης, ὅστις εἶνε γνωστότερος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλιππικός,

ἦτο ὡς ἰδιώτης ἐξεταζόμενος παράδοξον κρᾶμα ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Καίπερ ὢν λόγιος καὶ ἐχέφρων, διῆγε τὸν βίον ἀσέμνως καὶ ῥᾳθύμως Ἀλλ' ἡ ῥᾳθυμία αὕτη καὶ ἡ στέρησις πάσης στρατιωτικῆς ἀρετῆς ἦτο ὀλεθρία διὰ τὸ κράτος ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Βούλγαροι καὶ Ἄραβες καιροφυλακτήσαντες ὥρμησαν πάλιν κατὰ τοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Τερβέλης, ἐπὶ τῷ προσχήματι ἐκδικήσεως τοῦ φίλου του Ἰουστινιανοῦ ἐπεισπεσὼν εἰς τὴν Θρᾴκην μετὰ Βουλγάρων καὶ Σλάβων, προήλασε μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς βασιλευούσης, ἔπειτα δ' ἀποχωρήσας ἐδήωσε πολλὰ τῶν χωρίων τῆς Θρᾴκης. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀνέλαβον καὶ οἱ Ἄραβες τὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν συνήθεις αὐτῶν ἐπιδρομάς, καὶ ὁ μὲν Ἀββᾶς ἐκυρίευσε τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας καὶ τὴν Σεβαστούπολιν, τὸ δὲ αὐτὸ ἔτος 712 κατέλαβεν ὁ Μασαλμᾶς τὴν παρὰ τὸν Πόντον Ἀμάσειαν καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐκυριεύθη ἡ ἐν Πισιδίᾳ Ἀντιόχεια, οὕτω δὲ βαρέως ἔστενεν ὑπὸ τῶν ἀραβικῶν δηώσεων ἡ σύμπασα Μικρὰ Ἀσία.

Ἐνώπιον τοιούτων κινδύνων χρέος τῆς βασιλείας κυριώτατον ἦτο νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ τὸν Ἀρμένιον αὐτοκράτορα, ἀφροντιστοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἵλκυον τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Φρονῶν τὰ τῶν μονοθελητῶν, τὸν μὲν πατριάρχην Κῦρον ἐξώρισεν εἴς τινα μονήν, ἀναβιβάσας δ' ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ὁμόφρονα αὐτῷ Ἰωάννην (711-715) ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν σύνοδον φανατικῶν μονοθελητῶν, οἵτινες ἀνέτρεψαν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Τρούλλῳ ἕκτης συνόδου ἀναθεματισθείσης καὶ ἔκαυσαν τὰς πράξεις αὐτῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ αὐτοκράτορος προσχωρησάντων εἰς τὸ ἀνατρεπτικὸν τοῦτο ἔργον ἦσαν καὶ ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν οἷς ἰδίας μνείας εἶνε ἄξιοι ὁ Κρήτης Ἀνδρέας καὶ ὁ Κυζίκου Γερμανὸς ὁ ἔπειτα γενόμενος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίσκοποι διακριθέντες οὐ μόνον διὰ τὴν λογιότητα αὐτῶν καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατόπιν μετὰ καρτερίας ἐμμονὴν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων πίστιν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Ἡ ἐκκλησία ἀνέγραψε διὰ ταῦτα ἀμφοτέρους εἰς τοὺς ἁγίους, οἱονεὶ συγχωροῦσα διὰ τὴν μεταγενεστέραν αὐτῶν δρᾶσιν τὴν ἐπὶ τοῦ Φιλιππικοῦ σχεδὸν ἀκουσίαν ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ ἱστορίᾳ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων κατέχουσιν οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἰδίαν θέσιν. Καὶ ὁ μὲν Γερμανὸς συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου,

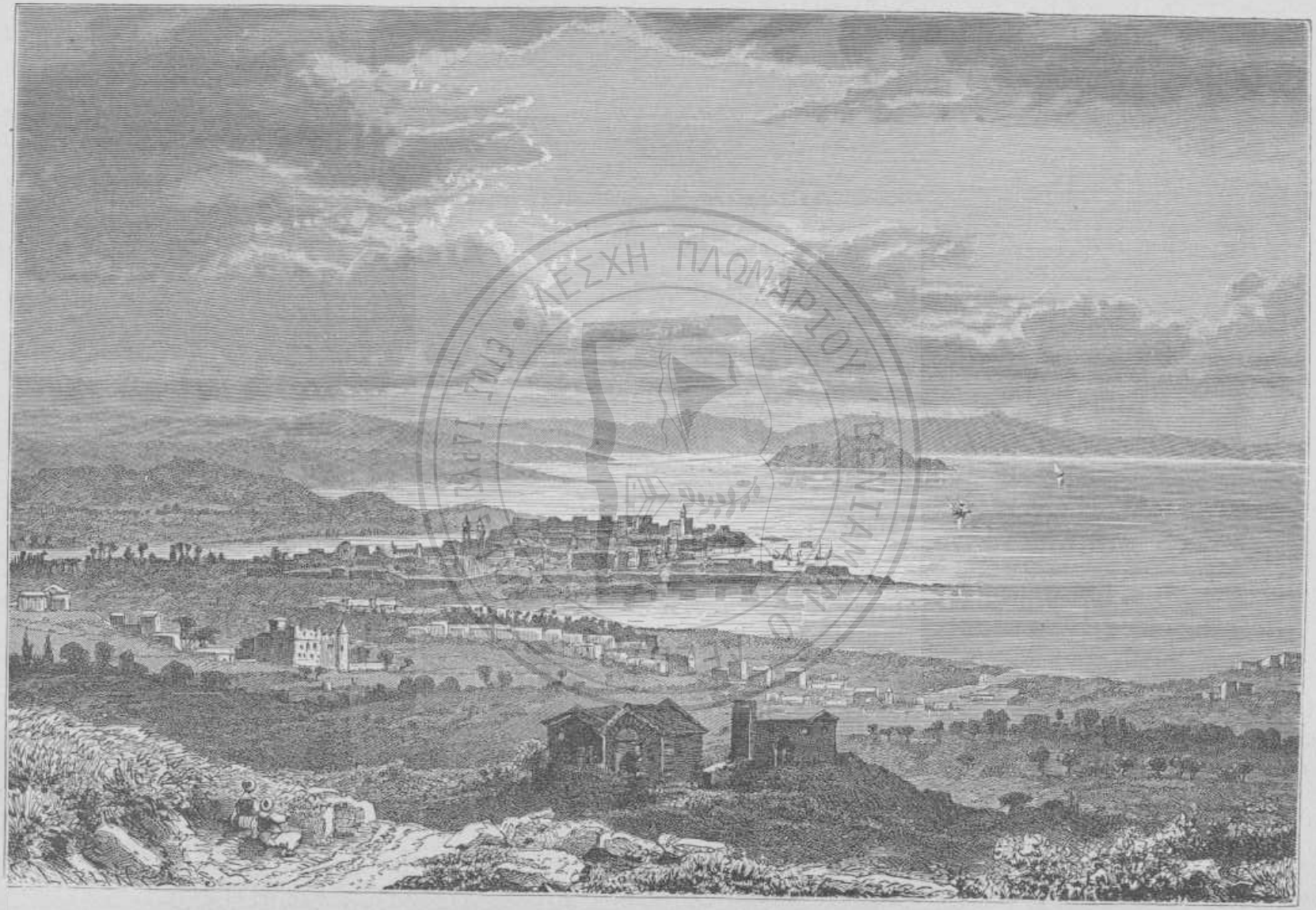

ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

οὗ ἡ ἀκολουθία συνεπληρώθη ἐπ' αὐτοῦ πατριαρχεύοντος, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 718 διασώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας. Τὸν δ' ἐν αὐτῷ κανόνα ἔγραψεν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, οὗ τὸ ὄνομα εἶνε ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς νέας διαμορφώσεως ἣν ἔλαβεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, τελειότερον ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν διαπλασθεῖσα καὶ εἰς νέον στάδιον εἰσελθοῦσα διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοήσεως τῶν κανόνων, ὧν ἐπιφανέστατον δεῖγμα εἶνε ὁ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεὶς καὶ μελοποιηθεὶς *μέγας κανών*. Καὶ ἀπέκτησε μὲν οὕτως ἡ μελῳδικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ποικιλωτέραν χροιάν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη οὔτε διὰ τοῦ Ἀνδρέου, οὔτε διὰ τῶν μετ' αὐτὸν ἐπιτέχνων ἐκκλησιαστικῶν μελῳδῶν Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ νὰ ἐλθῃ

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

εἰς τὸ δυσυπέρβατον ὕψος, εἰς ὃ εἶχε φθάσει διὰ τοῦ μεγίστου τῶν ὑμνῳδῶν Ῥωμανοῦ, τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ζήσαντος τὸν ἕκτον αἰῶνα, ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α'.

Ἐν τούτοις δ' οὔτε ἡ περὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐθνικῶν κινδύνων ἀδιαφορία καὶ ἀστοχία τοῦ Βαρδάνη, οὔτε ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ πολιτεία ἠδύναντο βέβαια νὰ στερεώσωσι βασιλείαν, δι' ἧς εἶχε καταλυθῇ μακραίων δυναστεία. Διὸ πρὶν ἢ συμπληρωθῶσι δύο ἔτη ἀπὸ τοῦ ἐκ Χερσῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατάπλου αὐτοῦ ἔπεσε θῦμα συνωμοσίας. Δύο πατρίκιοι, εἰσελάσαντες μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν εἰς τάνάκτορα τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ 713 (3 Ἰουνίου) μετὰ νίκην τινὰ τῶν Πρασίνων ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ καὶ συμπόσιον βασιλικὸν κατέ-

λαβον τὸν βασιλέα καθεύδοντα, καὶ, ἀπαγαγόντες εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ἐτύφλωσαν αὐτόν. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ὁ δῆμος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ βασιλέα τὸν τοῦ Φιλιππικοῦ πρωτασηκρῆτις, ἤτοι ἐξ ἀπορρήτων γραμματέα, Ἀρτέμιον, ἐπονομάσαντες αὐτὸν Ἀναστάσιον.

λϐ΄

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀναρχίας.

Σπανίως ποτὲ λαὸς ἐν τῇ παραζάλῃ ἐπαναστάσεως εὑρισκόμενος ἐφάνη κρίνων δικαιότερον καὶ ὀρθοφρονέστερον τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθ' ἣν ἡμέραν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν Ἀναστάσιον. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀληθῶς κατὰ πάντα ἄξιος τῆς εἰς αὐτὸν ἀνατιθεμένης ἀρχῆς καὶ ἱκανώτατος ἀντιμετωπίσῃ τὰς περιστάσεις. Ὁ Ἀναστάσιος ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του. Ἡ ἀναρχία τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ αἱ συχναὶ ἀνατροπαὶ βασιλέων εἶχον ἐνθαρρύνει τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βυζαντίου, ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥινοτμήτου συγκληθεῖσα σύνοδος εἶχε σαλεύσει τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιστοιχουμένου ὑπὸ ἀνδρῶν ἀποβλήτων, εἶχε διαταράξει τὴν μεταξὺ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ δήμου ἀναγκαίαν ἁρμονίαν. Λοιπὸν ἡ συστηματικὴ φροντὶς περὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ ἀμύνης τοῦ κράτους, ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς ψευδοσυνόδου τῆς ἀναθεματισάσης τὴν ἐν Τρούλλῳ, ἡ περὶ τὸν θρόνον σύνταξις τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τῆς αὐτοκρατορίας, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἀναστασίου.

Αὐταὶ δ' αἱ πρῶται τῆς βασιλείας του πράξεις κατέδειξαν, ὅτι, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον, ἤρχετο φέρων τὴν ἐπάνοδον τῆς τάξεως, τὴν καταδίκην τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀναστασίου ἐπεβλήθη ἡ σκληρὰ τιμωρία τῆς τυφλώσεως καὶ ἐξορίας εἰς τοὺς τυφλώσαντας τὸν Φιλιππικὸν καὶ καταλύσαντας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἐπῆλθε καιρὸς νὰ παύσῃ ἡ πολιτικὴ ἀτασθαλία. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεώς του ἤνωσε τὴν φωνήν του μετὰ τῆς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀναβοώντων, ὅτι ἀποδέχονται τὰ δόγματα τῆς ἕκτης συνόδου ὡς οἰκουμενικῆς καὶ ἁγίας. Συνεπλήρωσε δὲ τὸ ἔργον τῆς θρη-

σκευτικῆς παλινορθώσεως, ἀποβαλὼν τῷ 715 ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν μονοθελητὴν Ἰωάννην καὶ μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Κυζίκου Γερμανόν.

Ἄριστος δ' ἀνεδείχθη ὁ Ἀναστάσιος ἐν τῇ περὶ τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων φροντίδι, οὐ μόνον αὐτὸς μεταγαγὼν εἰς τὴν διοίκησιν τὴν ἐκ τῆς περικοσμούσης αὐτὸν λογιότητος παίδευσιν καὶ τὴν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας, ἐν ᾗ εἶχε μορφωθῆ, πεῖραν, ἀλλὰ καὶ ἐκλέξας ὡς συνεργάτας τῆς ἀναμορφώσεως ἄνδρας ἱκανωτάτους, ἐν οἷς ἐξεῖχε Λέων ὁ Ἴσαυρος.

Ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων ἐπαπειλούμενος κίνδυνος ἀνέπτυξε τὴν περὶ ἀμύνης συνετὴν μέριμναν καὶ ἔκτακτον δραστηριότητα τοῦ Ἀναστασίου. Ἐντὸς χρόνου βραχέος ὠχυρώθη μὲν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνεκαινίσθησαν τά τε παράλια καὶ τὰ χερσαῖα τείχη, ἐναυπηγήθησαν δρόμωνες καὶ διήρεις, κατεβλήθη ἰδιάζουσα φροντὶς περὶ τῶν ἱππικῶν ταγμάτων, ἐπληρώθησαν γεννημάτων αἱ ἀποθῆκαι. Οὐδ' ἔπαυσεν ἡ δραστηριότης τοῦ Ἀναστασίου, ὅτ' ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ χαλίφου Οὐαλίδ (715), διότι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Σουλεϊμὰν παρεσκεύαζε δραστηρίως στόλον ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Φοινίκης, ἀποστείλας πρὸς κοπὴν ξυλείας κυπαρίσσων. Θέλων δὲ νὰ παρακωλύσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ὑλοτομίαν, ἔπεμψε στόλον πρὸς πυρπόλησιν τῆς ξυλείας καὶ καταστροφὴν τῶν ἐξαρτύσεων τῶν Ἀράβων. Ἀρχηγὸν δὲ τοῦ στόλου ἔταξε τὸν διάκονον τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ μέγαν λογοθέτην Ἰωάννην. Ἀλλὰ τοῦ στόλου εὑρισκομένου ἐν Ῥόδῳ πρὸ τοῦ εἰς τὴν Φοινίκην ἀπόπλου, οἱ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην ἐξ Ὀψικίου ἄνδρες στασιάσαντες ἐφόνευσαν μὲν αὐτόν, ἀνεκήρυξαν δὲ βασιλέα κατὰ τὰ παράλια τῆς Μυσίας εἰσπράκτορά τινα τῶν δημοσίων φόρων καλούμενον Θεοδόσιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ διάλυσις τοῦ στόλου. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἐπαναστάται, ἀνακινήσαντες ὅλον τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου καὶ συμπαραλαβόντες στρατιώτας ἐκ τῶν Γοτθογραίκων, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀπέναντι αὐτῆς Χρυσόπολιν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ἀναστάσιος, μαθὼν τὰ τῆς ἐν Ῥόδῳ ἀνταρσίας, δὲν ἔδειξε τὸ προσῆκον θάρρος, ὅπερ ἐδικαιοῦτο πᾶς τις νάναμένῃ παρὰ βασιλέως ἔχοντος συνείδησιν τοῦ προορισμοῦ του, ἄριστα δ' ἄλλως τε ἔχοντος παρεσκευασμένα τὰ τῆς ἀμύνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφεὶς δὲ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως πιστοὺς εἰς αὐτὸν ἄρχοντας μετὰ τοῦ κατασκευασθέντος στόλου, αὐτὸς ἔφυγεν εἰς τὴν Νί-

καιαν. Καὶ ἠδυνήθησαν μὲν οἱ ἐντεταλμένοι τὴν ἄμυναν τῆς βασιλευούσης ναντιστῶσιν εἰς τοὺς ἀντάρτας διὰ τοῦ στόλου ἐπὶ ἓξ ὅλους μῆνας, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Θεοδόσιος κατώρθωσε νὰ διαβῇ εἰς τὴν Θράκην. Εἰσελθὼν δὲ διὰ προδοσίας ἐκ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, κατέλαβεν ἀρχομένου τοῦ 716 τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἧς οἱ οἶκοι ἐδηώθησαν διὰ νυκτὸς οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν ἐξ Ὀψικίου ἀνταρτῶν καὶ τῶν Γοτθογραίκων. Ὅτε δ' οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου τεταγμένοι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἄρχοντες καὶ ὁ πατριάρχης Γερμανὸς συλληφθέντες ἐστάλησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς Νίκαιαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὁ Ἀναστάσιος ἀπογνοὺς περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἀβλαβὴς εἰς Θεσσαλονίκην.

Ὁ Θεοδόσιος, εἰς ὃν ἡ ἐπιμονὴ ὀλίγων θρασέων ἀνταρτῶν ἐπέβαλε καὶ ἄκοντα τὸ διάδημα, οὔτε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν, ἐμπειρίαν καὶ παιδείαν τοῦ Ἀναστασίου εἶχεν, οὔτ' ἔδειξε τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα καὶ θέλησιν ὅπως φανῇ ἀντάξιος τῶν καιρῶν. Ἡ βραχεῖα αὐτοῦ, ἐν μόλις ἔτος διαρκέσασα βασιλεία, ἐπερχομένη μετὰ πυκνὰς ἐπαναστάσεις, συνδέεται πρὸς προϊοῦσαν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, ἔκπτωσιν τῆς παιδείας, παραλυσίαν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων. Καὶ ἐν ᾧ οἱ Βούλγαροι ἐτύγχανον παρὰ τοῦ ἀπείρου τῶν πολιτικῶν καὶ ἀσθενοῦς αὐτοκράτορος εὐνοϊκῶν σπονδῶν καὶ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς μέρος τῆς Θράκης, οἱ Σαρακηνοὶ προχωροῦντες ἐπολιόρκουν τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας.

Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τοὺς μεστοὺς κινδύνων τούτους χρόνους ὁ Θεοδόσιος εἶνε ἁπλῆ σκιὰ βασιλέως, ὅλη ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις συγκεντροῦται εἰς χεῖρας τοῦ ἀνδρός, εἰς ὃν ὁ Ἀναστάσιος εἶχεν ἀναθέσει τὴν σύνταξιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους. Ἀληθῶς Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ οὐχὶ ὁ Θεοδόσιος εἶνε ὁ ἐν ἔτει 716 ἀντιπροσωπεύων τὸ Βυζάντιον δίκην βασιλέως ἀπέναντι τῶν Ἀράβων διὰ τῆς διπλωματικῆς αὐτοῦ περινοίας, τῆς πολεμικῆς τόλμης, τοῦ ἀτρομήτου χαρακτῆρος. Οἱ Ἄραβες αὐτοί, καλοῦντες τὸν στρατηγὸν τοῦ Ἀναστασίου, ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα τοῦ Βυζαντίου. Εἰς μάτην ὁ Λέων ὑποκρίνεται, ὅτι, μὴ τασσόμενος ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον, ἐργάζεται ὡς πιστὸς ὑπηρέτης ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου Ἀναστασίου. Ὁ μοναχὸς τῆς Θεσσαλονίκης εἶχεν ἀποβάλει τὸν θρόνον καὶ πρὶν ἢ ὑπαχθῇ εἰς τὴν κουρὰν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἤδη καθ' ἣν ἐγκατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν, φεύγων εἰς τὴν Νίκαιαν. Εἰς μάτην δὲ τὸ στέμμα ἐβάρυνε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ εἰσπράκτορος. Καὶ πρὶν ἢ ὁ Θεο-

δόσιος πεισθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος, νικήσαντος μὲν παρὰ τὴν Νικομήδειαν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου, προελάσαντος δ' ἔπειτα μέχρι τῆς Χρυσοπόλεως, νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τοῦ υἱοῦ, ἀληθὴς βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ Ἀναστασίου δύναται προσηκόντως νὰ ὀνομασθῇ Λέων ὁ Ἴσαυρος, εἰς ὃν ἐπέπρωτο νὰ γείνῃ γενάρχης δυναστείας, κατεχούσης θέσιν ἰδιάζουσαν ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἱστορίᾳ.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΚΘ'

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΩΝ

α'

Λέων ὁ Ἴσαυρος.

Ὁ γενναῖος στρατηγὸς τοῦ Ἀναστασίου, εἰς ὃν ἐπέπρωτο νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος, ἦτο γόνος γονέων πτωχῶν καὶ ἀφανῶν καὶ ὠνομάζετο τὸ πρῶτον Κόνων, μετωνομάσθη δὲ Λέων ἐν Θράκῃ, ὅπου μετενάστευσαν οἱ γονεῖς ἐπὶ τῆς πρώτης βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Ἦλθον δ' εἰς Μεσημβρίαν τῆς Θράκης οἱ γονεῖς τοῦ Λέοντος κατά τινας μὲν ἐκ Γερμανικείας τῆς Κομμαγηνῆς, κατὰ δὲ τὴν πιθανωτέραν γνώμην ἐξ Ἰσαυρίας, ὁπόθεν καὶ τὸ ἐπώνυμον τὸ εἰς τὸν Λέοντα δοθέν. Ἴσως δ' ἡ μετανάστευσις τῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Θράκην συνεδέετο πρὸς τὴν διασκόρπισιν τῶν Μαρδαϊτῶν.

Πρόθυμος δωρεὰ πεντακοσίων προβάτων εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καθ' ἃς ἡμέρας ἐπέστρεφε μετὰ τῶν Βουλγάρων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου κατέστησε ταχεῖαν τὴν προαγωγὴν τοῦ Λέοντος ἐπὶ τῆς δευτέρας βασιλείας τοῦ Ῥινοτμήτου, ἀλλὰ δὲν ἤργησε καὶ ἡ διαβολὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν παρὰ τῷ βασιλεῖ θέσιν τοῦ νεαροῦ σπαθαρίου. Εὗρε λοιπὸν τρόπον ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ πομακρύνῃ ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν φιλόδοξον ἀξιωματικόν, στέλλων αὐτὸν εἰς ἐπικίνδυνον πρεσβείαν πέραν τῶν Καυκασίων ὀρέων πρὸς τοὺς Ἀλανούς, ὅπως κινήσῃ αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Ἀβασγῶν. Καὶ ἡ μὲν πρεσβεία δὲν ἀπέβη ἀνωφελὴς εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ἀλλ' ὁ πρεσβευτής, εἰς ὃν παρεσκεύασε διὰ δόλου δυσχερείας αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανός, εὑρέθη ἐκτεθειμένος εἰς οὐ μικροὺς κινδύνους, οὓς ἠδυνήθη τέλος νὰ διαφύγῃ συνδέων τὴν βίαν πρὸς τὸν δόλον.

Ἐπιστρέψας δὲ σῶος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἤδη εἶχεν ἐκλίπει ἐκ τοῦ μέσου ὁ Ἰουστινιανός, διωρίσθη στρατηγὸς τοῦ ἀνατολικοῦ θέματος, ταχέως δὲ διακριθείς, ὑπεδεικνύετο ἤδη κατὰ τοὺς ἀνωμάλους

χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου ὡς ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος. Οὐδὲ συνεῖδον τοῦτο μόνον οἱ Βυζαντῖνοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄραβες ἔβλεπον ποῦ ἔτεινον τὰ πράγματα καὶ ὁποίας δυσχερείας ἠδύνατο ὁ Λέων, διαμένων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὴν μελετωμένην αὐτῶν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν. Διὸ ἐπειράθησαν νὰ ἐξασθενήσωσι τοὺς Βυζαντίνους ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς διχονοίας καὶ νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν πρὸς τὸν βασιλεύοντα Θεοδόσιον στασιαστικῶν τάσεων τοῦ Λέοντος. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν Ἀράβων στρατηγῶν τῶν δηούντων τὰς ἀσιατικὰς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ Σουλεϊμὰν ἐκάλεσε ῥητῶς τὸν Λέοντα εἰς τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, ὅπερ ἐπολιόρκει, ὅπως ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς βασιλέα τῶν Βυζαντίνων. Ὑπέσχετο δὲ ὁ τῶν Ἀράβων στρατηγὸς, ὅτι, ἐμφανιζομένου τοῦ Λέοντος, ἔμελλε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀμορίου. Καὶ ἀνεκηρύχθη μὲν, σπεύσας ὁ Λέων, αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, συνήχησαν δὲ εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἀνακηρύξεως ταύτης καὶ οἱ ἐν Ἀμορίῳ πολιορκούμενοι. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μετὰ τῶν Ἀράβων συνάντησις ὑπῆρξεν ἥκιστα εἰρηνικὴ, ὁ δ' ἑκατέρωθεν ἐπιδειχθεὶς ἀμοιβαῖος δόλος καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν συγκρούσεων ἀπέδειξαν ὁποῖον τὸ τὰ δύο ἔθνη χωρίζον χάσμα. Καὶ ὁ μὲν Λέων ἐσώθη δι' ἐγκαίρου φυγῆς ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν κινδύνων, οἱ δὲ Σαρακηνοὶ, ἐπελθόντος τοῦ χειμῶνος, διεχείμασαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ μάτην ἐπειράθησαν νὰ συνδιαλλαγῶσι μετὰ τοῦ Λέοντος.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Λέων ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν, ὅπως, ἐπερχόμενος κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεκδικήσῃ τὸν θρόνον. Ὁ δὲ ἀπὸ τῶν Ἀράβων φόβος καὶ ταγγελλόμενα περὶ μελετωμένης αὐτῶν κατὰ τῆς βασιλευούσης ἐπιθέσεως ἔπεισαν τήν τε στρατιὰν καὶ τοὺς ἰσχύοντας ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅτι ἦτο ἀνάγκη στιβαρᾶς χειρὸς, ὅπως δεξιῶς οἰακοστροφηθῶσι τὰ τοῦ κράτους. Διὰ ταῦτα εὐθὺς ἀμέσως μεγάλων ἔτυχε συμπαθειῶν ὁ Λέων ἐν τῇ πρὸς τὴν πρωτεύουσαν πορείᾳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ βασιλεία δὲν ἔμενεν ἀδρανής. Ὁ Λέων εὗρεν ἐν τοῖς ἀσιατικοῖς παραλίοις τῆς Προποντίδος ἀντιμέτωπον ἑαυτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου. Μετὰ δὲ τὴν ἥτταν αὐτοῦ ὁ Θεοδόσιος εὐκόλως ἐπείσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν. Καὶ ὁ μὲν ἔκπτωτος βασιλεὺς διῆλθεν ἡσύχως τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ὡς μοναχὸς ἐν Ἐφέσῳ, τὸ δὲ διάδημα ἐδόθη εἰς τὸν Λέοντα τῇ 25 Μαρτίου 717.

6'

Ἡ ἀπὸ τῶν Ἀράβων διάσωσις τῆς βασιλευούσης.

Ὁ Λέων ἀνελάμβανε τὸ στέμμα τοῦ Βυζαντίου ἐν ὥρᾳ ἀληθῶς κρισίμῳ. Οἱ Ἄραβες προέβαινον ὁσημέραι μᾶλλον μᾶλλον ἐνισχυόμενοι, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ἔτους τῆς ἑνώσεως (693), ὅτε εἶχον παύσει παρ' αὐτοῖς οἱ περὶ τοῦ θρόνου ἀγῶνες. Ἤδη ἐξεπλοῦντο κραταιοὶ πρὸς ἀνατολάς τε καὶ δυσμὰς καὶ βορρᾶν καὶ, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ κτήσεις αὐτῶν, ἔσπευδον καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἱσπανία ἔτρεμεν ἤδη ὑπὸ τὸ βαρὺ τῶν κατακτητῶν βῆμα, καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Λέων ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον οἱ Ἄραβες παρεσκευάζοντο ἤδη νὰ ὑπερβῶσι τὰ Πυρηναῖα, εἰσελαύνοντες ἐκ τῆς Ἱσπανίας εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς τοιαύτης τοῦ ἀραβικοῦ στοιχείου ἐνισχύσεως ἄμεσος ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπικρεμάμενος κίνδυνος. Ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἀποτυχοῦσα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδαμῶς εἶχεν ἀποθαρρύνει αὐτούς, ἡ δὲ ἀδυναμία τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἕνεκα τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συχνῶν ἐκθρονίσεων εἶχεν ἀναπτερώσει τὰς περὶ κατακτήσεως τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλευούσης ἐλπίδας αὐτῶν. Ἡ δὲ νέα ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπέσπευδεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν, ὅπως μὴ δοθῇ καιρὸς πρὸς στερέωσιν ἀνδρὸς ἐπιφόβου, οἷος ὁ Λέων. Διὸ ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Ἰσαύρου ἐπετάχυνε τὴν μελετωμένην ἐπίθεσιν.

Μασαλμᾶς ὁ ἀδελφὸς τοῦ χαλίφου Σουλεϊμὰν τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 715 διαδεχθέντος τὸν θανόντα ἀδελφὸν Οὐαλὶδ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ προχωρήσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἄγων μεγάλην στρατιὰν ὀγδοηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τελευταῖον τοῦ Περγάμου, ἔφθασεν εἰς τὸ στενὸν τῆς Ἀβύδου, καὶ ἀντεπεραιώθη εἰς τὴν Θράκην. Κυριεύσας δὲ πολλὰ πολίσματα τῆς Θράκης, προεχώρησε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν, καὶ, φθάσας πρὸ αὐτῆς τὴν 15 Αὐγούστου 717, περιέζωσε τὴν πόλιν παρὰ τὰ χερσαῖα αὐτῆς τείχη διὰ χάρακος, ἐφ' οὗ ἔκτισε περιτείχισμα διὰ ξηρολίθου. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας, τὴν 1 Σεπτεμβρίου, προεωρμίζετο εἰς τὴν Προποντίδα καὶ μέγας στόλος ἐξ εὐμεγέθων τριήρων καὶ δρομώνων, χιλίων ὀκτακοσίων ἐν ὅλῳ. Οὕτω δ' ἡ Κωνσταντινούπολις εὑρίσκετο περιεζωσμένη ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Οἱ Ἄραβες ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν, ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου ἐξησθενημένον βυζαντιακὸν κράτος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰντιτάξῃ πρὸς ἄμυναν τῆς βασιλευούσης ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν εἰς τοιοῦτον πλῆθος πεζικῆς καὶ ναυτικῆς στρατιᾶς. Ἀλλ' ὁ Λέων εἶχεν ἤδη ἐν τῷ βραχεῖ τῆς βασιλείας του χρόνῳ περὶ πάντων μεριμνήσει κατὰ τὸ ἐνὸν προφρόνως. Τἀμυντικὰ ἔργα, ἅτινα εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος, συνεπληρώθησαν, τὰ πυρφόρα πλοῖα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου των, αἱ ἀποθῆκαι τοῦ δημοσίου καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἦσαν μεσταὶ ἐπιτηδείων.

ΛΕΩΝ Ο ΙΣΑΥΡΟΣ
ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ
ΕΝ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΙ

Ἡ Κωνσταντινούπολις λοιπὸν δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ δι' ἐφόδου. Πόσον δὲ δεινὸς ἦτο ὁ ἀγών, ὃν ἠναγκάζοντο νὰναλάβωσιν οἱ Ἄραβες, κατεφάνη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ὅτε ὁ ἀραβικὸς στόλος, διαιρεθεὶς εἰς δύο μέρη, ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν μεταξὺ τῆς Χαλκηδόνος καὶ τοῦ Ἡραίου αἰγιαλὸν κατὰ τὰσιατικὰ παράλια, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν κατὰ τὸν θρᾳκικὸν Βόσπορον ἀκτὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ σημερινοῦ Γαλατᾶ. Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον νηνεμία, ἔπειτα δὲ βορρᾶς πνεύσας ἐπήνεγκε σύγχυσιν εἰς τὰ βαρύτερα τῶν φορτηγῶν τῆς ὀπισθοπορίας. Ἰδὼν δὲ τοῦτο ὁ βασιλεὺς καὶ ἐκπέμψας πυρφόρα πλοῖα ἐπήνεγκε μεγάλην εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον καταστροφήν. Τὰ δὲ ὑπολειφθέντα πλοῖα διεχείμασαν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Σωσθενίου κατὰ τὸν θρᾳκικὸν Βόσπορον, ἀναγκασθέντα εἰς ἀργίαν ὑπὸ τοῦ δεινοῦ χειμῶνος.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἀνεθάρρησαν ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐπιτυχίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ηὔξησε τὸ θάρρος αὐτῶν ἐκ τῶν κατὰ τὸν χειμῶνα δεινοπαθημάτων τῶν Ἀράβων. Τῶν μὲν ἵππων καὶ καμήλων τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Μασαλμᾶ μέγα πλῆθος ἔθανον ἐκ τοῦ ψύχους, καὶ τῶν ἀνδρῶν δὲ πολλοί, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπομείνωσι τὸν ἀήθη διὰ τὰ θερμὰ τῆς μεσημβρίας τέκνα κρυμὸν τοῦ βαρέος ἐκείνου χειμῶνος, ἀπεβίωσαν.

Εἰς μάτην δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 718 ἐξέπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο νέους στόλους ἐξ ἑπτακοσίων ἑξήκοντα σιτοφόρων φορτηγίδων καὶ δρομώνων ὁ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος χαλίφου Σουλεϊμὰν διάδοχος Ὁ-

μάρ. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατάπληξις τῶν Ἀράβων, ὥστε οἱ ἐπικουρικοὶ στόλοι ἐφοβήθησαν νὰ πλησιάσωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔμειναν ἐλλιμενισμένοι ἀπώτερον τῆς βασιλευούσης, ὁ μὲν κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ παράλια, ὁ δ' ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Βιθυνίας. Πρὸς κορύφωσιν δὲ τοῦ κακοῦ οἱ ἐν τοῖς στόλοις τούτοις Αἰγύπτιοι, βλέποντες τὴν ἀποθάρρυνσιν τῶν πρὸς οὓς ἤρχοντο βοηθοί, ἠτομόλησαν πρὸς τὸν Λέοντα εἰς τὸ Βυζάντιον, εἰσβάντες εἰς τὰς λέμβους αὐτῶν τῶν ἀραβικῶν πλοίων. Μαθὼν δ' ὁ βασιλεὺς παρ' αὐτῶν τὰ περὶ τῶν κρυπτομένων ἐπικουρικῶν στόλων, ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν καὶ πάλιν πυρφόρα πλοῖα, μεγίστην προξενήσαντα εἰς αὐτοὺς ζημίαν. Ηὔξησε δὲ τὰ δεινὰ τῶν Ἀράβων ἐπελθοῦσα ἥττα τῶν ἐκ τῶν πλοίων εἰς τἀσιατικὰ παράλια ἀποβιβασθέντων καὶ μέχρι τῆς Νικαίας καὶ Νικομηδείας ἐπὶ δηώσει προχωρούντων, οὓς κατετρόπωσεν ἡ κατὰ τὴν Βιθυνίαν αὐτοκρατορικὴ στρατιά. Καὶ ὡς εἰ μὴ ἤρκουν ταῦτα πάντα, ἐνέσκηψε μὲν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀράβων μέγας λιμός, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ ἐσθίωσι θνησιμαῖα καὶ ἄλλας τροφὰς ἀκαθάρτους, ἐπῆλθε δ' ἐντεῦθεν δεινὴ λοιμικὴ νόσος. Ἐπεσφράγισε δὲ τὰς συμφορὰς τῶν πολιορκητῶν ἡ κατ' αὐτῶν ἐπιδρομὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Τερβέλη, ὃν προσεκάλεσεν εἰς ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῶν Ἀράβων ὁ Λέων, ἀποστείλας εἰς αὐτὸν πρέσβυν τὸν πατρίκιον Σισίννιον Ῥενδάκιον.

Ἄπελπις ἔβλεπεν ὁ Μασαλμᾶς, ὅτι πολλοὶ ἤδη εἶχον παρέλθει μῆνες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας, καὶ ἡ μὲν Κωνσταντινούπολις ἀντεῖχε γενναίως, τὸ δὲ ἀραβικὸν στρατόπεδον ἐλυμαίνοντο συμφοραὶ ἀλλεπάλληλοι. Μεγάλη δέ, ὡς εἰκός, ὑπῆρξεν ἡ χαρά του, ὅτε τέλος ὁ χαλίφης Ὀμὰρ, πειθόμενος εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτοῦ, ἐπιστείλας ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἀνάζευξιν. Τὴν 15 Αὐγούστου 718, ἀκριβῶς ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν οἱ Μουσουλμάνοι εἶχον φθάσει ἀγέρωχοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔβλεπον οἱ κάτοχοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν τειχῶν χαίροντες ἐπιβιβαζόμενα εἰς τὰ πλοῖα τὰ λείψανα τῆς βαρβαρικῆς στρατιᾶς καὶ ἀποπλέοντα τὸν στόλον. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε μακρὸς τοῦ στόλου τούτου ὁ πλοῦς. Τρικυμία φοβερὰ, ἐξαίφνης ἀνακυκήσασα τὸ πέλαγος, ἐπήνεγκεν ὄλεθρον εἰς τὸν ἀποπλέοντα στόλον. Καί τινα μὲν τῶν πλοίων ἐξεβράσθησαν κατὰ τῶν ἀπορρώγων τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Προποντίδος, τὰ δὲ ὑπολειφθέντα κατεστράφησαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐπελθούσης ἀθρόως δεινῆς χαλάζης μετὰ βιαίου ἀνέμου. Πέντε δὲ μόνα πλοῖα ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν Ἀράβων στόλου ἠδυνήθησαν δια-

σωθέντα νἀναγγείλωσιν εἰς τὴν Συρίαν τὴν νίκην τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας καὶ τὴν ἀραβικὴν πανωλεθρίαν.

Ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνάζευξις τοῦ ἀραβικοῦ στόλου ἔγεινε τὴν δεκάτην πέμπτην Αὐγούστου 718, κατ' αὐτὴν δῆλα δὴ τὴν ἐπέτειον τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας. Ὁ δ' εὐλαβὴς τῶν Βυζαντίνων λαὸς ἐθεώρησε τὴν σύμπτωσιν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπελυτρώθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὡς νέαν ἀπόδειξιν τῆς προστασίας τῆς Θεομήτορος. Καὶ συνεπληρώθη λοιπὸν τότε ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὅστις ἀνεμίμνησκε τὴν πρώτην ὑπὸ τῶν Ἀβάρων πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, διὰ τοῦ κανόνος ὃν ἔγραψεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ τὰς ἐπιφανεῖς πρὸς τὸ κράτος ὑπηρεσίας τοῦ Λέοντος, ὅστις διὰ τῆς λαμπρᾶς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς δεξιᾶς χρήσεως τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ διὰ τοῦ ἀτρομήτου αὐτοῦ θάρρους ἔσωσε τὸν ἑλληνισμὸν ἀπὸ μεγίστου κινδύνου, οὗ ἀνυπολόγιστοι ἔμελλον νὰ ὦσιν αἱ συνέπειαι. Ἡ 15 Αὐγούστου τοῦ 718 δικαίως πρέπει νἀναγραφῇ εἰς τὰς μεγάλας τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡμέρας, καὶ εἶνε ἡ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀντίστοιχος τῆς ἐν Μαραθῶνι ἀποκρούσεως τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Λέων δύναται νἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

γ'

Οἱ Ἴσαυροι καὶ οἱ Ἄραβες.

Ἡ κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ νίκη Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου διὰ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀράβων διασώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν οὕτως ἐπιφανής, ὥστ' ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας καὶ πλέον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ δὲν ἀπετόλμησαν νὰ ἐμφανισθῶσι πρὸ τῶν πυλῶν τῆς βασιλευούσης μέχρι τῆς μοιραίας ἡμέρας, καθ' ἣν ἔπεσεν ἡ Πόλις. Ἀληθῶς αἱ κατὰ τοὺς δώδεκα ἐκείνους μῆνας ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου 717 μέχρι τῆς 15 Αὐγούστου 718 καὶ κατὰ τὰς μετ' αὐτὴν ἡμέρας ἀπώλειαι τῶν Ἀράβων ὑπῆρξαν μέγισται. Οὐ μόνον κατεστράφη στόλος δισχιλίων πεντακοσίων καὶ ὑπερέκεινα πλοίων, ἀλλὰ καὶ ἀπωλέσθησαν διακόσιαι τοὐλάχιστον χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὸν μετριώτατον ὑπολογισμόν, καὶ ἀνυψώθη μὲν μετὰ τριακονταετῆ περίπου ἀναρχίαν ἡ γοητεία καὶ

ἡ ἰσχὺς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ἐφάνη δ' ἐξασθενοῦσα ἡ δύναμις τῶν χαλιφῶν.

Ὡς εἰκός, μέγας ἦτο ὁ κλονισμὸς ὃν ὑπέστη ἡ τέως θριαμβεύουσα ὁρμὴ τῶν Ἀράβων. Ἡ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἧττα συνεπέφερεν ἀναγκαίως ἀναστολὴν τῶν ἀραβικῶν ἐπιθέσεων ἐν τῇ παραζάλῃ τῆς συμφορᾶς, καὶ ἡ ἀπώλεια τοσούτων δυνάμεων ἐξηνάγκαζεν εἰς περιορισμὸν τῶν κατακτητικῶν διαθέσεων. Ἡ δὲ λειψανδρία προεκάλεσε τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐγκαθιδρυμένων Ἀράβων ἐποίκων, συντελούσης πρὸς τοῦτο καὶ τῆς ἐπιθετικῆς ἤδη στάσεως τῆς ἐνθαρρυνθείσης βυζαντιακῆς βασιλείας. Ἐφ' ἱκανὰ λοιπὸν ἔτη οἱ Βυζαντῖνοι ἔμειναν ἥσυχοι ἀπὸ ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ἀλλ' ἡ ἐξασθένησις αὕτη τῶν Ἀράβων δὲν ὑπῆρξε μακροχρόνιος. Ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν χαλιφῶν ἀνάβασις τοῦ ῥέκτου Ἰσὰμ (724), καθ' οὓς χρόνους εἰς νέαν περιίσταντο τὰ βυζαντιακὰ πράγματα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀνωμαλίαν διὰ τῶν πρὸς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων συνδεομένων ἀναμορφώσεων τοῦ Λέοντος, ἔδωκε νέον θάρρος εἰς τοὺς Ἄραβας. Δύο ἀραβικαὶ στρατιαὶ ὑπὸ τὸν Μασαλμᾶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ χαλίφου Μωάβιγιαν προήλασαν καὶ πάλιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τῷ 726 ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Μασαλμᾶ ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ἀραβικὴ δὲ στρατιὰ ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν ἐπελήφθη τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας. Καὶ ἀπέτυχον μὲν αἱ ἀπόπειραι τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες καὶ ἠναγκάσθησαν ἀποχωρήσωσιν, ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία ἔληξε διὰ δεινῆς δῃώσεως τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν. Ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσαν καθ' ἕκαστον σχεδὸν ἔτος αἱ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἣν καὶ Ῥωμανίαν εὑρίσκομεν τότε καλουμένην, ἐπιδρομαὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ χαλίφου. Καὶ κατώρθωνε μὲν ὁ Λέων διὰ συνετῆς χρήσεως τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων καὶ ἐπιτηδείων συμμαχιῶν πρὸς τοὺς Ἀλανοὺς καὶ Χαζάρους νὰ περιστέλλῃ τὴν ἀραβικὴν ὁρμήν, ἀλλ' οὐχ ἧττον οὐ μικρὰ ἦτο ἡ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ δῃώσεων ἐπερχομένη ζημία εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἧς ἡ καλλιέργεια παρεβλάπτετο οὐσιωδῶς πρὸς βλάβην τῆς τε χώρας αὐτῆς καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου.

Οὕτω παρῆλθον ἐν διαρκεῖ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνι, εἰ καὶ χαλαρωτέρῳ πως μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν αὐτῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος. Ἐν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἔτος, τῷ 940, ἐπεχείρησαν οἱ Ἄραβες ἐκστρατείαν μεγαλειτέραν καὶ τολμηροτέραν. Ἡ ὅλη στρατιὰ συνέκειτο ἐξ ἐνενηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐτάχθη δὲ ὑπὸ τέσσαρας στρατηγούς, οἵτινες, ὑπερβάντες τὸν Ταῦρον,

εἰσῆλασαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς Σουλεϊμὰν, προχωρήσας εἰς τὴν Καππαδοκίαν μετὰ ἑξηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐπολιόρκει τὰ Τύανα, ἄλλη δὲ μοῖρα ἐδῄου τὴν Φρυγίαν. Ἀλλ' ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων προῆρχετο ἐκ τοῦ φοβεροῦ Βατὰλ, ὅστις μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἱππέων τολμηρὸς προεχώρησεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Εἶχε δὲ προβῆ μέχρι τοῦ Ἀκροϊνοῦ ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Φρυγίᾳ, ὅτε ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ βασιλεύς.

Ὁ Λέων, βλέπων τὸν ἐκ τῶν Ἀράβων κίνδυνον, ἐθεώρησε χρέος αὐτοῦ νὰντιστῇ εἰς τὴν νέαν αὐτῶν ἐπιδρομὴν πάσῃ δυνάμει. Ἐνθυμηθεὶς δὲ τῆς ἀκμαίας αὐτοῦ ἡλικίας τοὺς σθεναροὺς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀγῶνας παρ' ὅλα τὰ ἑξήκοντα καὶ πέντε αὐτοῦ ἔτη, διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, συμπαραλαβὼν τὸν υἱὸν καὶ συνάρχοντα Κωνσταντῖνον. Συναφθείσης δὲ πρὸς τὸν Βατὰλ κρατερᾶς μάχης περὶ τὸ Ἀκροϊνὸν τὸ ἔαρ τοῦ 740, οἱ Ἄραβες ὑπέστησαν οἰκτρὰν πανωλεθρίαν. Αὐτὸς ὁ Βατὰλ ἔπεσε, καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀράβων. Μόλις δ' ἑπτακισχίλιοι περίπου ὑπῆρξαν οἱ διασωθέντες, οἵτινες καὶ ἔφυγον εἰς τὴν Καππαδοκίαν πρὸς τὸν Σουλεϊμὰν, μεθ' οὗ καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Συρίαν.

Διὰ δὲ τῆς ἀνδραγαθίας ἐκείνης τοῦ γηραιοῦ Λέοντος οὐ μόνον ἀπηλλάγη ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ ἐδόθη νέον σθένος εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ ἐπικληθέντος Κοπρωνύμου, ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία θαρροῦσα ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ, ὃν ἐπὶ δεκαετηρίδας ἤδη ὅλας ἔτρεμε τὸ Βυζάντιον. Συντελούσης δὲ καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσὰμ (743), ῥαγδαίας ἤδη ἐπερχομένης ἐξασθενήσεως τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἥτις εἶχεν ὑψώσει τὸν χαλιφικὸν θρόνον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μωάβιγια, ὁ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη νὰ ἐκδικήσῃ, γενναίως ἀντεπεξερχόμενος πρὸς τοὺς Ἄραβας, τὰ δεινὰ, ἅτινα εἶχε πάθει ἐπὶ τῶν προκατόχων τοῦ Λέοντος ὁ ἑλληνισμὸς παρὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Ἤδη τὸ πέμπτον ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου αὐτοῦ ἔτος (745) κατώρθωνεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὴν, ὡς εἴδομεν, ὑπό τινων λεγομένην γενέτειραν τοῦ πατρὸς, Γερμανίκειαν, ἧς περιερχομένης εἰς τοὺς Βυζαντίνους ἐκλείετο ἡ πρὸς τὴν Καππαδοκίαν ὁδὸς τῶν Ἀράβων. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος (746) ὁ στόλος τῶν Κιβυρραιωτῶν γενναίως ἀπέκρουε τοὺς Ἄραβας, πλεύσαντας ἐξ Ἀλεξανδρείας πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου, ἣν εἶχον μὲν κυριεύσει

οἱ Ἄραβες ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, ἀλλ' εἶχον ἀνακτήσει ἐν τῷ μεταξὺ κατ' ἄγνωστον χρόνον οἱ Βυζαντῖνοι. Καὶ ἄλλο δὲ τραῦμα προσεγίνετο εἰς τοὺς Ἄραβας τῷ 751 διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Μαλατίας, ὀχυρᾶς πόλεως παρὰ τὸν Εὐφράτην, κατ' αὐτὰ τὰ σύνορα τῆς Μεσοποταμίας. Ἔτι δὲ προσωτέρω ἐχώρει ἡ ἐπίθεσις διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Βυζαντίνων εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Θεοδοσιουπόλεως, τοῦ σημερινοῦ Ἐρζερούμ.

Οὕτω δὲ διὰ τῆς γενναίας πολιτείας τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ κύματα τῆς ἀραβικῆς ἐπιδρομῆς κατεστάλησαν, καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἀνέπνευσε. Καὶ ἠδυνήθησαν μὲν ἔπειτα οἱ Ἄραβες νἀνακτήσωσι τὴν Γερμανίκειαν καὶ τὴν Μαλατίαν, νικήσαντες τὰς βυζαντιακὰς στρατιάς, ἀλλ' ὁ κλονισμός, ὃν εἶχεν ἐπιφέρει εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν ἡ ἀρρενωπὴ ἀντίστασις τῶν Βυζαντίνων κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Οὐ μικρὸν δ' εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ ἐμφύλιος ἀγὼν τῶν Ἀράβων, οὗ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀββασιδῶν κατάλυσις τῆς δυναστείας τῶν Ὁμεϊαδῶν, καὶ ἡ ἐντεῦθεν διάσπασις τῶν Ἀράβων εἰς τοὺς ὑπὸ τοὺς Ἀββασίδας ἐν Ἀνατολῇ, ὧν ἕδρα ἔγειτεν ἀπὸ τοῦ 750 ἡ Δαμασκός, καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἱσπανίᾳ Ὁμεϊάδας, ὧν κέντρον ἔγειτεν ἡ ἱσπανικὴ Κορδύβη. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶνε, ὅτι ἔμελλον ἀργότερον οἱ χαλίφαι τῆς Δαμασκοῦ εἰς νέους νὰ περιστήσωσι τὸ βυζαντιακὸν κράτος κινδύνους, ἀφ' ὧν ἔσωσαν αὐτὸ αἱ νῖκαι τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τζιμισκῆ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος μακρὸν χρόνον ἠσθάνετο ὁ ἀραβικὸς κόσμος τὰς δεινὰς ἥττας ἃς ὑπέστη ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀνατολῇ ὑπὸ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων καθ' οὓς χρόνους ἐν Γαλλίᾳ οὐχ ἧττον ἐπιφανῶς ἐθριάμβευε κατὰ τῶν ἀραβικῶν ὅπλων ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος, τῶν Ἀράβων ἡ σφύρα (Martel).

δ'

Οἱ ὑπὲρ τοῦ θρόνου ἀγῶνες τοῦ Λέοντος.

Οἱ κατὰ τῶν Ἀράβων ἆθλοι τοῦ Λέοντος εἶνε πολὺ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστοι, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ αὐτοκράτωρ ἐπολέμει κατ' αὐτῶν ὁ θρόνος αὐτοῦ ἐκλονεῖτο ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων, αἵτινες ἠδύναντο νἀποβῶσιν ἀληθῶς κινδυνώδεις, ἂν μὴ ὁ

Λέων κατώρθονε νὰ καταβάλῃ δι' ἐκτάκτου δραστηριότητος τοὺς ἀντιπάλους.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐφάνη σαλευόμενος ὁ θρόνος ὑπὸ ἐπαναστάσεως συμβάσης ἐν Σικελίᾳ. Ἡ ἀγγελία, ὅτι πολυάριθμος ἀραβικὴ στρατιὰ ἠπείλει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ἐν Σικελίᾳ στρατηγὸν Σέργιον τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἦτο εὔκαιρος ἡ στιγμὴ νὰ ἱδρύσῃ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ νήσῳ ἰδίαν ἀρχήν. Καὶ προσηταιρίσθη μὲν ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτοῦ τὴν ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τεταγμένην αὐτοκρατορικὴν στρατιάν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ προσλάβῃ τὸν τίτλον βασιλέως, ὃν παρεχώρησεν εἴς τινα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, Βασίλειον τὸν Ὀνομάγουλον, μετονομασθέντα Τιβέριον, πλάσμα ὄντα τῶν χειρῶν του καὶ δρῶντα καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ φιλοδόξου καὶ πολυμηχάνου στρατηγοῦ. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τῶν ἐπαναστατῶν ἐλπίδα ὁ Λέων, καίπερ ἐν δειναῖς ἡμέραις εὑρισκόμενος, ἠδυνήθη νὰ ποστείλῃ εἰς τὴν Σικελίαν πρὸς κατεύνασιν τῆς ἀποστασίας ἄνδρα δραστήριον καὶ πιστόν, τὸν χαρτουλάριον Παῦλον.

Ὁ ἀπόστολος τοῦ βασιλέως δὲν ἠδύνατο βεβαίως, ὡς εἶχον τὰ τῆς πολιτείας κινδυνευούσης ὑπὸ τῶν τὴν βασιλεύουσαν πολιορκούντων Ἀράβων, νὰ συμπαραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ στρατιάν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἀξία αὐτοῦ, ὅτι καὶ ἄνευ στρατοῦ ἠδυνήθη διὰ μόνης τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ καὶ ταχείας ἐμφανίσεως νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἀποστάτας. Ἀληθῶς ὁ νέος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῆς Σικελίας Παῦλος, διὰ νυκτὸς εἰσελθὼν εἰς δρόμωνα καὶ διαλαθὼν τοὺς πολιορκητὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέβη εἰς τὴν Κύζικον, καὶ, ταχὺς ποιούμενος τὴν πορείαν διά τε γῆς καὶ θαλάσσης, ἔφθασεν αἰφνιδίως εἰς τὴν Σικελίαν. Ἅμα δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἔντρομος ἔφυγεν ὁ Σέργιος εἰς τὴν Καλαβρίαν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων. Συγκαλέσας δὲ ὁ Παῦλος τὰ πλήθη, ἀνέγνωσεν εἰς ἐπήκοον αὐτῶν τὸ παραδεδομένον εἰς αὐτὸν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Σικελίας διάγγελμα τοῦ βασιλέως. Ὁ Λέων ἀνήγγελλε τὰς μέχρι τοῦδε νίκας του κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τὴν ἀναμενομένην μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν δύο ἐπικούρων ἀραβικῶν στόλων ἀπολύτρωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ Σικελιῶται, βλέποντες, ὅτι τὸ μὲν κράτος εἶχε σθένος, ἡ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία θάρρος καὶ δύναμιν, ἐγκατέλιπον τὴν ἰδέαν τῆς ἀποστασίας, καὶ ἀνευφήμησαν τὸν Λέοντα. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ταχεῖαν ἐπιτυχίαν τοῦ Παύλου εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία τῶν ἀρχηγῶν

τῆς ἀνταρσίας. Καὶ ὁ μὲν Ψευδοτιβέριος μετὰ τοῦ μονοστρατήγου αὐτοῦ ἀπεκεφαλίσθησαν, καὶ αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν ταριχευθεῖσαι ἐστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ λοιποὶ αὐτῶν συνεργοὶ ἐτιμωρήθησαν δι' ἐξορίας, ἀφ' οὗ πρότερον ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἐκάρησαν μοναχοί, ἄλλοι δ' ἐρρινοκοπήθησαν. Ὁ δὲ Σέργιος, προςχωρήσας εἰς τὸν Παῦλον, ἔτυχεν ἀμνηστείας.

Ἀλλ' ἡ στάσις αὕτη δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη, καθ' ἧς ἐδέησε νὰ ἐργασθῇ ὁ Λέων. Πολὺ δ' ἐπικινδυνότεραι ἠδύναντο νἀποβῶσιν αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἐκπτώτου Ἀναστασίου, ἂν μὴ ἐπήρχετο ταχυτάτη ἡ ἀντίδρασις τῆς βασιλείας.

Εἴδομεν τὸν Ἀναστάσιον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἔξωσιν αὐτοῦ κλειόμενον εἴς τινα μονὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' ὁ ῥέκτης ἀνὴρ, ὃν δυνάμεθα ὡς πρὸς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρὸς μέλλουσαν ἄμυναν παρασκευὴν τῆς βασιλευούσης νὰ θεωρήσωμεν πρόδρομον τοῦ Λέοντος, ἐξηκολούθει νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὡς τὸν νόμιμον κύριον τοῦ θρόνου. Διὸ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἀράβων ἤρχισεν ἐνεργῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν κάθοδον αὐτοῦ. Εὗρε δὲ προθύμους συμπράκτοράς τινας τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἀνωτάτων ἀρχόντων. Μεταξὺ τούτων ἑτάσσοντο ὁ πρωτασηκρῆτις Θεόγνωστος, ὁ ἔπαρχος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄρχων τοῦ τείχους Νικήτας ὁ Ἄνθραξ, ὁ πατρίκιος καὶ κόμις, ἤτοι διοικητὴς τοῦ ἐν Ἀσίᾳ θέματος Ὀψικίου, Ἰσόας, καὶ ὁ πλουσιώτατος μάγιστρος Νικήτας ὁ Ξυλινίτης. Τῶν ἀνδρῶν τούτων οἱ πλεῖστοι εἶχον ἀνέλθει εἰς ἀξιώματα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἦσαν εὐγνώμονες πρὸς τὸν ἔκπτωτον βασιλέα. Σπουδαία δὲ ἦτο ἡ μετὰ τῶν συνωμοτῶν σύμπραξις τοῦ Ῥενδακίου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὃν εἴδομεν διενεργήσαντα τὴν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Τερβέλη συμμαχίαν τοῦ Λέοντος. Διότι οὗτος, διατρίβων ἀκόμη ἐν τῇ βουλγαρικῇ αὐλῇ, ἔπεισε τὸν Τερβέλην νὰ παράσχῃ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ πρὸς κάθοδον τοῦ Ἀναστασίου.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ ἔκπτωτος Ἀναστάσιος, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, τιμῶντος αὐτὸν διὰ τὰ φιλορθόδοξα αὐτοῦ αἰσθήματα, εἶχε παρασκευάσει στολίσκον μονοξύλων, δι' οὗ ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θρᾴκης, τὴν ἐπέχουσαν τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Περίνθου. Ἐκεῖ δὲ συνηντήθη μετὰ τοῦ Σισιννίου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Τερβέλη εἰς τὸν Ἀναστάσιον σταλείσης στρατιᾶς. Ἀλλ' ὁ Λέων, μαθὼν τὰ κατὰ τὴν συνωμοσίαν, συνέλαβε καὶ ἀπεκεφάλισε τοὺς ἐν Κων-

σταντινουπόλει προμνησθέντας τέσσαρας κυριωτάτους ὀπαδοὺς τοῦ Ἀναστασίου. Ἐν τούτοις δὲ καὶ οἱ ἐν Ἡρακλείᾳ Βούλγαροι, βλέποντες, ὅτι ἡ κάθοδος τοῦ προστατευομένου ὑπ' αὐτῶν δὲν ἔμελλε νὰ γείνῃ ἀναιμάκτως, ὡς παρίστανεν ὁ Σισίννιος, μεταπεισθέντες δὲ καὶ διὰ γραμμάτων τοῦ Λέοντος, συνέλαβον καὶ ἀπέστειλαν δεσμώτας εἰς Κωνσταντινούπολιν τόν τε Σισίννιον καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ καὶ ἄλλων πλείστων, καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἐν τῷ λεγομένῳ Κυνηγίῳ ἀποκεφάλισιν τοῦ Σισιννίου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τὴν ῥινοκόπησιν καὶ ἐξορίαν τῶν λοιπῶν συνεργῶν, ὧν καὶ ἐδημεύθησαν αἱ οὐσίαι. Τὴν δὲ ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐπεσφράγισαν ἀγῶνες ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ὧν τελουμένων ἐπομπεύθησαν ἐπὶ κοντοῦ ἀνηρτημέναι αἱ κεφαλαὶ τῶν ἀποτμηθέντων.

Ὁ θρόνος ἦτο ἤδη ἀσφαλής, καὶ ὁ Λέων ἠδύνατο μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀναμορφωτικοῦ προγράμματος, ὅπερ ἔμελλε μὲν νὰ προκαλέσῃ μακρὰν πρὸς τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα πάλην τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, ἀλλ' ἔμελλε καὶ νὰ δοξάσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων τῶν κληθέντων εἰκονομάχων.

ε'

Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ὁ παρακολουθήσας τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς μετὰ τὸν μέγαν Θεοδόσιον διαιρέσεως τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς δύο τμήματα δὲν δύναται νὰ παραγνωρίσῃ τὰς ἐν αὐτῷ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπελθούσας μεγάλας μεταβολάς. Ὅτε ἀνήρχετο ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Ἀρκάδιος, τὸ κράτος ἦτο ὑπὸ ἔποψιν γεωγραφικῆς ἐκτάσεως πολὺ μεγαλείτερον ἐκείνου, ὅπερ παρελάμβανεν ὁ Λέων. Δὲν περιελαμβάνοντο πλέον εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἡ Συρία, ἡ Ἀφρικὴ, τὰ βορειότερα μέρη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Ἡ δὲ ἀπώλεια ἢ παραχώρησις τῶν χωρῶν τούτων, αἵτινες ἄλλοτε ἀπετέλουν μέρος τοῦ κράτους, μέχρι τινὸς ἐπέρρωσεν ἀντὶ νὰ ἐξασθενήσῃ αὐτό. Τοὐλάχιστον ἀναντίρρητον εἶνε, ὅτι διὰ τῆς ἀποσπάσεως τῶν χωρῶν τούτων τὸ κράτος ἀπώλεσε μὲν καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν Ἑλλήνων ὑπηκόων, συναπέβαλε δὲ

καὶ ἑστίας μεγάλου πολιτισμοῦ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὴν ἀκμαίαν ποτὲ ἀντίπαλον Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι αἱ ἀσιατικαὶ καὶ ἀφρικανικαὶ ἐκεῖναι χῶραι, ἃς σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ κράτους ἡ ὁρμὴ τῶν Ἀράβων, ἕνεκα τοῦ ἑτερομιγοῦς αὐτῶν πληθυσμοῦ καὶ τῆς πρὸς θρησκευτικὰς αἱρέσεις, ἰδίως δὲ τὸν νεστοριανισμὸν καὶ μονοφυσιτισμὸν τάσεως παρεῖχον σχεδὸν διαρκῶς πράγματα εἰς τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν. Οὐχ ἧττον δ' ἐσκεμμένη πολιτικῶς καὶ ἐπωφελὴς μᾶλλον ἢ ἐπιζήμιος διὰ τὸ κράτος εἶχεν ὑπάρξει ἡ βαθμιαία πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ Σλάβους, Χρωβάτους καὶ Σέρβους ἐκχώρησις τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἐκεῖθεν μάλιστα τοῦ Ἴστρου καὶ τῆς Δαλματίας καὶ Ἄνω Ἀλβανίας.

Διὰ τῶν τοιούτων παραχωρήσεων ἢ ἀπωλειῶν συνεπείᾳ πολέμων οὐ μόνον κατέστη ἀσθενεστέρα καὶ ἀραιοτέρα ἡ κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπίθεσις τῶν περιοίκων βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ ὁμογενέστερον ἔγεινε τοῦτο καθ' ἑαυτό, ἀπαλλαχθὲν στοιχείων κατὰ μέγα μέρος ἑτερογενῶν. Ὡς εἰκὸς λοιπὸν ἔγεινεν ὁσημέραι ἑλληνικώτερον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἅτε τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὄντος ἐκπαλαι τοῦ κρατοῦντος ἐν ταῖς χώραις ταῖς εἰς τὸ κράτος περιλειφθείσαις. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως εἶχεν ἤδη μεγάλως προβῆ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους. Ἐβάρυνε μὲν ἀκόμη ἐπὶ τὴν βασιλείαν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ ἔθνος ἡ συνείδησις τῆς μεγάλης κληρονομίας τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλ' ὅμως οἱ ἡγεμόνες ἐκεῖνοι οἱ αὐτοκαλούμενοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι οἱ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἕδραν τῶν βασιλέων αὐτῶν ὀνομάζοντες νέαν Ῥώμην ἦσαν τὸ πλεῖστον Ἕλληνες τὴν γλῶσσαν, ἐνεφοροῦντο αἰσθημάτων ἑλληνικῶν, τὴν ἑλληνικὴν ἤδη εἶχον ὡς γλῶσσαν τῆς διοικήσεως, καὶ αὐταὶ δ' αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις ἐγράφοντο ἤδη ἑλληνιστί, αἱ δὲ παλαιότεραι αἱ λατινιστὶ γεγραμμέναι ἤρχιζον νὰ γίνωνται ξέναι εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἦτο τὸ κράτος πολὺ διάφορον τοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκαδίου. Ὁ χριστιανισμὸς εἶχε συμφυῆ πλέον μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ εἰδωλολατρεία ἐκνικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας εἶχεν ἐκλίπει, καὶ μόλις που διετηροῦντο ἀσυνειδήτως ἔθιμά τινα εἰδωλολατρικά, καθ' ὧν εἴδομεν ἀντεπεξερχομένην τὴν πενθέκτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ μόλις που ἐσώζοντο ἔν τισιν ἐσχατιαῖς τοῦ κράτους, ὡς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Πελοποννήσου, ἢ παρὰ τοῖς ὀλίγοις ἐν αὐτῷ τῷ

κράτει ἐγκαθιδρυμένοις Σλάβοις ἐθνικοί, οὓς δὲν εἶχεν ἀκόμη φωτίσει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ζιζάνια τῶν αἱρέσεων εἶχον κατὰ μέγα μέρος ἐκσπασθῆ ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας διὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ὁμαλώτερος δὲ προηγγέλλετο ὁ μέλλων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θρησκευτικὸς βίος διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἀποσπάσεως τῆς Συρίας καὶ Ἀφρικῆς, ὧν οἱ ἰθαγενεῖς πληθυσμοὶ εἶχον πολλάκις γείνει εἰσηγηταὶ θρησκευτικῶν σκανδάλων, ταρασσόντων τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

Οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ χριστιανισμὸς, γενόμενος ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους, εἶχε κατ' ὀλίγον εἰσδύσει εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἶχε μεταβάλει αὐτὰς τὰς σκέψεις, αὐτὸν τὸν βίον τῶν λαῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Αἱ ἡμέραι τῶν διωγμῶν εἶχον παρέλθει ἀπὸ πολλοῦ, καὶ ἡ νέα θρησκεία δίκην κυριάρχου ἐδέσποζε τῶν καρδιῶν καὶ τῶν πνευμάτων. Ἀπὸ τῶν κρυπτῶν καὶ τῶν κατακομβῶν εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον, εἰς ὃν αὐτὴ ἔδιδε κῦρος καὶ δύναμιν, εἶχεν ἐπιδράσει εἰς τὰ τῆς πολιτείας, εἶχε μεταρρυθμίσει τὴν ἐπιστήμην, εἶχεν ἀνασκευάσει τὴν κοινωνίαν. Ἀπὸ τῆς χρίσεως τοῦ βασιλέως μέχρι τῆς ταφῆς τοῦ ἐπαίτου δὲν ὑπῆρχε πρᾶξις τοῦ δημοσίου βίου, εὐτυχία ἢ συμφορὰ τοῦ ἔθνους, περίστασις τοῦ βίου τῶν ἰδιωτῶν καθ' ἣν νὰ μὴ παρουσιάζηται ἡ ἐπίδρασις καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς θρησκείας. Ἡ δύναμις τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ἦτο οὕτω μεγάλη, ὥστε ὀλίγοι αἰῶνες εἶχον ἀρκέσει νὰ μεταβάλωσιν ἐκ βάθρων τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, νὰ ἐκριζώσωσι προαιωνίους συνηθείας καὶ νὰ μετατρέψωσι τὸν λαόν, ὅστις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἶχε καὶ ἐθεώρει τὴν θρησκείαν δίκην κοσμήματος, εἰς ἀγέλην πιστῶν, ἧς ὁ βίος ἐκανονίζετο ὑπὸ τοῦ δόγματος.

Ἐν τοιαύτῃ ἀκατασχέτῳ φορᾷ πρὸς τὴν τυφλὴν πίστιν εἰς τὸν σωτῆρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ, ἐν τῇ τοιαύτῃ θρησκευτικῇ ἀφοσιώσει, ἣν ἐπέτεινεν ἡ κακοδαιμονία ἡμερῶν ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ ἡ εἰς τὸ θεῖον ἀνάρτησις τῆς σωτηρίας, ἡ εὐλάβεια ἔγεινε τὸ ἐξόχως χαρακτηριστικὸν τοῦ κράτους. Αἱ ἐκκλησίαι ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς τὸ ἄπειρον, αἱ παμπληθεῖς μοναὶ ἀπερρόφων πλῆθος μέγα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀπομακρυνομένων ἀπὸ τῆς κοινωνίας καὶ ἀφιερουμένων εἰς τὰ θεῖα, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη προσέλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικὸν, θεολογικὴ δέ τις ἄμιλλα κατελαβεν ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους. Ἀπὸ τῆς βασιλευούσης μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ κράτους, ἀπὸ τῶν ἀδύτων τοῦ

οἴκου μέχρι τῶν ἀγρῶν, ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων μέχρι τῶν πλατειῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν φρουρίων τῶν ἐν τοῖς συνόροις ἐνεφιλοχώρησεν εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰσέδυσεν εἰς τὴν πολιτείαν ἱερός τις ζῆλος, παρορῶν πολλάκις τὰ πρὸ ποδῶν χάριν τῶν ὑπερκοσμίων. Πρὸς δ' ἐπὶ τούτοις ἡ κατὰ τῶν αἱρέσεων πάλη τριῶν ἤδη αἰώνων εἶχεν ὄχι μόνον τῆς πίστεως ὀξύνει τὴν κριτικήν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀναπτύξει θεολογικὴν μετεωρολεσχίαν, τὰ πάντα τιθεμένην δεύτερα τῆς περὶ τῶν θρησκευτικῶν λογομαχιῶν ἀκαίρου πολλάκις συζητήσεως.

Ὁ βυζαντιακὸς λαός, ἐθισθεὶς εἰς τοὺς περὶ τῶν δογμάτων λόγους ἐν οἷς χρόνοις ἐσαλεύετο ἐκ τῶν αἱρέσεων αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα τῆς διὰ θυσιῶν καὶ μαρτυρίων καὶ αἱμάτων στηριχθείσης θρησκείας, ἐτύρβαζε μικρολογῶν περὶ τὰ ἱερὰ πράγματα ἐκ κακῆς ἕξεως καὶ ὅτε ἡ μὲν θρησκεία εὑρίσκετο ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλείᾳ, ἀντ' αὐτῆς δὲ διέτρεχε σοβαροὺς κινδύνους ἡ πολιτεία. Ἡ περὶ δογμάτων ἀργολογία εἶχε καταστῇ ἀληθῶς νόσος ἐπιδημικὴ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πολὺ μᾶλλον ἢ κατὰ τοὺς χρόνους Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ὅστις εἶχε πειραθῇ διὰ τῶν συνετῶν καὶ εὐπαρρησιάστων αὐτοῦ λόγων νὰ καυτηριάσῃ τὸ νόσημα, ὅπερ ἐξηπόρει πῶς νὰ ὀνομάσῃ, ἂν φρενῖτιν ἢ μανίαν. Ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὕτω καὶ ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις αὐτοσχέδιοι τῆς θεολογίας δογματισταὶ ἐπλήρουν τὰς στενωποὺς, τὰς ἀγορὰς, τὰς πλατείας, τὰς ὁδούς· τὰ θεῖα ἐκυλίοντο εἰς τὰς τριόδους, καὶ ἡ περὶ τῆς δῆθεν θρησκείας μέριμνα ὑπερενίκα πᾶσαν φροντίδα περὶ τῆς πολιτείας.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι ἀπέπνιγον πολλάκις τὴν οὐσίαν καὶ ἡ θεολογικὴ μικρολογία ἀπερρόφα πᾶσαν σχεδὸν ἄλλην σκέψιν, οὐ μικρὰ προσεγίνετο ἐντεῦθεν ζημία εἰς τὴν πολιτείαν ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ὑπὸ μεγάλων περιεβάλλετο κινδύνων. Ἡ μὲν εἰς τὰς μονὰς κατὰ πλήθη εἰσροὴ ἐνθέων ἀπαρνητῶν τῶν ἐγκοσμίων ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεστέρει τὴν πολιτείαν βραχιόνων ἀναγκαιοτάτων πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους καὶ συνετέλει εἰς κρίσιμον ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ δὲ πλεονασμὸς τῶν ἑορτῶν ἦγεν εἰς ἀργίαν μητέρα πτωχείας καὶ παντοδαπῶν γενέτειραν κακῶν. Ἡ δὲ καθημερινὴ τῆς βασιλείας ἐνασχόλησις περὶ τὰ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ τὰς θεολογικὰς διαμάχας, ἀφ' οὗ ὁ βασιλεὺς συμφώνως πρὸς αὐτὴν τὴν βάσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας ἦτο συγχρόνως βασιλεὺς καὶ ἱερεύς, ἐπέφερε πολλάκις τὴν παραμέλησιν τῶν ἀληθῶν καθηκόντων τοῦ βασιλέως χάριν τῶν ὑπερ-

κοσμίων μεριμνῶν. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ κινδυνεύουσα πατρὶς εἶχεν ὑποχωρήσει ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πίστιν, ἥτις δὲν ἐκινδύνευε πλέον.

Τοιαύτην εὗρε τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους ὁ Λέων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸν θρόνον. Μόνος ἐχθρὸς καθ' οὗ εἶχε νὰ παλαίσῃ δὲν ἦσαν οἱ Ἄραβες, ἀλλ' οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐπίφοβος ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία, ἣν εἶχεν αὐξήσει ἡ ἀναρχία τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἦτο ἀνάγκη εὐρείας πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ βασιλεὺς εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ προβῇ γενναίως εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως. Ἐνώπιόν του ἠνοίγετο στάδιον εὐρύ, ἀλλὰ μεστὸν προσκομμάτων. Ἔμελλε νὰ διεξαγάγῃ ἀγῶνα βαρὺν καὶ δυσβάστακτον πρὸς συμφέροντα κραταιὰ, πρὸς προλήψεις βαθέως ἐρριζωμένας. Ἴσως ὁ Λέων ἐφαντάζετο τὸ ἔργον ὀλιγώτερον βαρὺ καὶ μακρὸν, καὶ ἐτύφλωττε πρὸς νέους κινδύνους εἰς οὓς ἠδύνατο νὰ ἐμβάλῃ τὸ κράτος, θέλων νὰ σώσῃ αὐτὸ, ἴσως δὲ καὶ δὲν παρεγνώριζε μὲν τὰς δυσχερείας τῆς ἐπιβολῆς, τὸ ἐπισφαλὲς τοῦ ἐγχειρήματος, τὸν κίνδυνον τῆς ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα προχωρήσεως, ἀλλ' ἐφρόνει, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις, πᾶς ἀγὼν, πᾶσα δυσφημία ἔπρεπε νὰ ὑπερνικηθῇ χάριν τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ Λέων δὲν ἐδειλίασε, καὶ ἀνέλαβε τὸν ἐπίμοχθον ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως ἀγῶνα, ἀγῶνα, ὃν ἐξηκολούθησεν ἡ δυναστεία αὐτοῦ πιστὴ ἐμμείνασα εἰς τὸ πρόγραμμά του. Τὸ δ' ἔργον του προσέλαβε μὲν μοιραίως τὸν χαρακτῆρα ἐπαναστάσεως θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς, καὶ ἠδυνήθη νὰναχαιτίσῃ ἐφ' ἱκανὸν τὴν καταστροφὴν καὶ νὰ δώσῃ νέας δυνάμεις εἰς τὸ κράτος. Ἂν δ' ὑπῆρξεν ἐν πολλοῖς πρόωρον, ἂν εἰς τέλος ἀπέτυχε, δὲν παύει διὰ τοῦτο νὰ εἶνε μέγα.

ς΄

Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας.

Ἐπιλαμβανόμενος τοῦ ἔργου τῆς μεταρρυθμίσεως ὁ βασιλεὺς, πρῶτον ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένην ὑπέρμετρον χρῆσιν τῶν εἰκόνων. Τὰς εἰκόνας ἤδη ἐνωρὶς εἶχεν ἀποδεχθῇ ὁ χριστιανισμός. Ἡ ἀγανάκτησις ἥτις εἶχε καταλάβει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου βλέποντος τῶν Ἀθηνῶν τὴν πόλιν κατείδωλον δὲν ἐπλήρου ἐπ' ἴσης τὴν ψυχὴν τῶν πρώτων Χριστιανῶν, εἰ καὶ οἱ ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὴν νέαν θρησκείαν προσελθόντες δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τὰς εἰκόνας, ἡ δὲ

πρώτη τῶν Χριστιανῶν λατρεία μικρὰν εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν τέχνην. Καὶ ἦτο μὲν καταφανὴς παρὰ τοῖς ἐπιφανεστέροις καὶ πνευματικωτέροις τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἀντίθεσίς τις πρὸς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἔγεινεν ὁσημέραι μείζων ἡ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς χρῆσις συμβόλων καὶ εἰκόνων, ὑπομιμνησκουσῶν τἀντικείμενα τῆς λατρείας τῶν πιστῶν καὶ τὰς σκηνὰς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ παραστάσεις αὗται ἦσαν ἰδανικώτεραι, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ οὐ μόνον ἡ ἐξεικόνισις προσέλαβε κοσμικώτερον χαρακτῆρα καὶ ἐπλάσθησαν ἴδιοι τύποι, ἐξεικονίζοντες τὸν Χριστόν, τὴν Θεοτόκον, τοὺς ἁγίους, ἀλλὰ καὶ ἡ σχέσις τῶν πιστῶν πρὸς τὰς ἁγίας ταύτας εἰκόνας μετεβλήθη. Ὅ τι δὲ πρότερον ἦτο ἁπλῆ ἀνάμνησις τῶν ἀοράτων ἱερῶν προτύπων ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης ἐπικρατήσεως τῶν ἐξωτερικῶν τῆς θρησκείας τύπων ἀντικείμενον ἰδίας λατρείας. Αἱ ἅγιαι εἰκόνες ἔτρεφον μὲν πολλοὺς τεχνίτας, ἐκάλλυνον δὲ τὰς ἐκκλησίας, εἰσήχθησαν δὲ ἀπ' αὐτῶν εἰς τὸν οἶκον καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ καὶ τὰ χειρόγραφα βιβλία, οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον κατέστησαν ἀναπόσπαστοι ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδέας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς εἰ ἐξ ἀρχῆς δόγμα τι ἐπέβαλε τὴν εἰς αὐτὰς πίστιν καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν. Καὶ ὅμως ἀπαραγνώριστος ἔμεινεν εἰς τὰ πνεύματα πολλῶν τῶν ἀπὸ πνευματικωτέρας καὶ φιλοσοφικωτέρας ἀπόψεως προσκειμένων εἰς τὸν χριστιανισμὸν ποιά τις ἀντίθεσις ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον θεὸν πίστεως καὶ τῆς λατρείας τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἁγίων, οὓς τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς μόνον ὡς μεσίτας τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν ἀνώτατον τῶν ἁπάντων κτίστην ἀπεδέχετο ἡ ἐκκλησία, ἔπειτα δὲ κατ' ὀλίγον ἡ παρεξήγησις ἢ ἡ κατάχρησις τοῦ πλήθους μετέβαλεν εἰς ἀμέσως λατρευόμενα ὑπερκόσμια ὄντα. Δὲν ἦτο δὲ τοῦτο μέχρι τινὸς ἄρνησις τοῦ μονοθεϊστικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας; Δὲν ἐδικαιοῦντο οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τῆς πίστεως ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας νὰ σείωσι περιφρόντιδες τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ θέαμα τῶν παρεκτροπῶν ἐκείνων ἀπὸ τῆς ἰδεώδους θρησκείας, τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ πνεύματος καὶ τῆς ἐπὶ τὰ ἐξωτερικώτερα ἀντὶ τῶν πνευματικωτέρων τροπῆς; Τολμηρότερον δέ πως σκεπτόμενοι δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρήσωσιν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς διὰ τοιούτων παραβάσεων τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ἰδέας ἐλοξοδρόμει ἀνεπαισθήτως πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν ἐκείνην, ἧς ἡ καταδίκη εἶχε σφραγισθῆ διὰ πάλης μακραίωνος, διὰ μαρτυρίων καὶ αἱμάτων

ἀλησμονήτων, ὅταν ἔβλεπον τοὺς μὲν ὑπὲρ ἑνὸς ὑπερτάτου ὄντος ἀγωνισθέντας καὶ μαρτυρήσαντας λεληθότως ὑποκαθισταμένους εἰς αὐτὸ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλήθους, τὰ δ' ἐξωτερικὰ σύμβολα καὶ τὰς ἀπτὰς εἰκόνας τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων τῆς πίστεως λατρευομένας δίκην αὐτῶν ἐκείνων ; Δὲν ἦτο δὲ τέλος αὐτόχρημα παραπλάνησις τῆς πίστεως, ὀπισθοδρόμησις τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος, βλάβη τῆς κοινωνίας καὶ ζημία τῆς πολιτείας ἡ ἀπόδοσις θαυματουργικῆς δυνάμεως εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν συνδεομένη πίστις εἰς περίαπτα καὶ ἐπῳδὰς, εἰς φαρμακείας καὶ μαγείας ὡς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς εἰδωλολατρείας ;

Τὸν ἐκ τῶν τοιούτων καταχρήσεων κίνδυνον εἶχεν ἤδη τελευτῶντος τοῦ πέμπτου αἰῶνος αἰσθανθῆ αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει. Ἀπόπειρα δὲ καταργήσεως τῶν εἰκόνων εἶχε γείνει ἐν Συρίᾳ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ζήνωνος ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως Φιλοξένου. Εὔλογον δὲ ἦτο νὰ γείνῃ ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα ἐν χώρᾳ γειτονευούσῃ πρὸς τὴν Παλαιστίνην, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἀνέκαθεν δὲν ἦσαν φίλοι τῶν εἰκόνων. Καὶ ἐπισημότερον δὲ διάβημα ἐναντίον τῶν εἰκόνων ἔγεινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλιππικοῦ, ὅτε αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τῆς καταργήσεως αὐτῶν. Φαίνεται μάλιστα, ὅτι καὶ νόμον ἐξέδωκεν ὁ Φιλιππικὸς τῷ 713, εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀποσκοποῦντα. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Φιλιππικὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος εἰκονομάχος βασιλεύς. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Φιλιππικοῦ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία, τὸ δὲ ἀνώμαλον τῶν καιρῶν δὲν ἐπέτρεψε τὴν συστηματικὴν περὶ καταλύσεως τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων ἐνέργειαν, ἣν πρῶτος ἀνέλαβε θαρραλέος ὁ Λέων. Ἀποβαλὼν δὲ πάντα δισταγμὸν ἐξέδωκε τῷ 726 τὸ πρῶτον αὐτοῦ περὶ ἀπομακρύνσεως τῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν διάταγμα.

ζ'

Ἡ πρώτη ἀντίδρασις.

Ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ῥιζωθῆ διὰ τῶν αἰώνων εἰς τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν, ὥστε, ὡς εἰκὸς, εὐθὺς ἡ πρώτη κατ' αὐτῶν τοῦ βασιλέως ἐνέργεια ἐγέννησε κατάπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τοῖς πολλοῖς. Οἱ εἰκονολάτραι, μὴ δυνάμενοι ἢ μὴ θέλοντες νὰ ἐννοήσωσι τὰ ἐλατήρια τὰ ὠθήσαντα τὸν Λέοντα εἰς τὸ τολμηρὸν αὐτοῦ διάβημα, παντοῖα ἐχάλκευσαν περὶ τῶν λόγων, ἐξ ὧν ἀφωρμήθη. Καὶ διηγεῖτο

λοιπὸν ἡ φιλόθρησκος τῶν εἰκονολατρῶν παράδοσις, ὅτι τῆς ἐναντίον τῶν εἰκόνων κακοδοξίας μετέλαβεν ὁ Λέων παρὰ τῶν Σαρακηνῶν, ὧν ὁ χαλίφης Ἰεζιδ εἶχε πεισθῆ νὰ καταλύσῃ τὰς εἰκόνας τῶν Χριστιανῶν, βεβαιωθεὶς παρά τινος Ἰουδαίου, ὅτι, ἂν ἔπραττε τοῦτο, ἔμελλε νὰ ζήσῃ μακρὸν χρόνον. Ἄλλοι δὲ ἀνέφερον τὸ εἰκονομαχικὸν διάταγμα τοῦ Λέοντος εἰς ὑπόσχεσιν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πρὶν ἢ ἀκόμη βασιλεύσῃ, ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, εἰς Ἰουδαίους προφητεύσαντας εἰς αὐτὸν ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποσχέσει τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασιν. Διὰ ταῦτα δὲ τὸν μὲν Λέοντα ἐκάλουν *σαρακηνόφρονα*, τὸν δὲ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τιμώμενον καὶ συνεργήσαντα αὐτῷ εἰς τὴν τῶν εἰκόνων κατάλυσιν πατρίκιον Βησὴρ, Χριστιανὸν ὄντα ἐκ Συρίας, ἔλεγον αὐτόχρημα ἐξομώσαντα καὶ ἀποδεχθέντα τὸν μωαμεθανισμόν. Καὶ ἴσως μὲν ὅ τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατρίκιος ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ πως εὐχερεστέραν τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέλευσιν Σαρακηνῶν καὶ Ἰουδαίων, ἀλλὰ τοὺς ἀληθεῖς λόγους τῆς εἰκονομαχίας ἐξεθήκαμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Καὶ ὅμως δὲν ἔλειψε καὶ ἄλλη ἐξήγησις τῶν λόγων δι' οὓς ὁ Λέων ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνα. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, καθ' ὃ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον κατὰ τῶν εἰκόνων διάταγμα τοῦ βασιλέως (726) ἔγεινε δεινὴ ἔκρηξις τοῦ ἀπὸ αἰώνων κοιμωμένου ἡφαιστείου τῆς Θήρας. Μεταξὺ Θήρας καὶ Θηρασίας ἐξεφάνη ἐκ τῆς θαλάσσης πῦρ ἐπὶ ἡμέρας τινὰς καὶ ἐξετοξεύοντο πέτραι κισσήρεως, αἵτινες ὑπὸ τῶν χρονογράφων λέγονται ἀναπεμφθεῖσαι οὐ μόνον καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέχρι Λέσβου καὶ Ἀβύδου, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας. Ἐκ μέσου δὲ τοῦ πυρὸς ἐξεβράσθη νησὶς μὴ ὑπάρχουσα πρότερον, ἑνωθεῖσα δὲ μετὰ τῆς λεγομένης Ἱερᾶς νήσου, ἥτις εἶχε φανῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Τὸ φυσικὸν λοιπὸν τοῦτο φαινόμενον, ὅπερ ἀργότερον ἐξηγεῖτο ὑπὸ τῶν εἰκονολατρῶν ὡς δεῖγμα τῆς ἐναντίον τοῦ Λέοντος θεϊκῆς ὀργῆς, ἔλεγόν τινες, ὅτι ἡρμήνευσεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Λέων ὡς δεῖγμα τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων.

Ἀποφασίσας δ' ὁ Λέων τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνα, ἠθέλησεν, ὡς εἰκός, νὰ τύχῃ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τῆς συμπράξεως καὶ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, ὧν ἡ συμμετοχὴ οὐ μόνον κῦρος μεῖζον ἔμελλε νὰ περιάψῃ εἰς τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τελεσφορωτέραν νὰ καταστήσῃ αὐτήν. Οἱ δὲ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ πατριάρχης Γερμανὸς καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκαδημίας.

Τὸν πατριάρχην Γερμανὸν γνωρίζομεν ἤδη. Ὡς ἐπίσκοπος Κυζίκου παραστὰς τῷ 712 εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλιππικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθεῖσαν σύνοδον τῶν μονοθελητῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ δείξῃ ἱκανὸν σθένος, ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὴν διὰ τῶν πιέσεων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἐπιβληθεῖσαν ἀνατροπὴν τῶν πράξεων τῆς ἐν Τρούλλῳ ἕκτης συνόδου. Ἀλλ' ἓν τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Ἀναστασίου ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαινισθείσης θρησκευτικῆς τε καὶ πολιτικῆς παλινορθώσεως ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐγκατάστασις τοῦ Γερμανοῦ, γνωστοῦ διά τε τὰ φιλορθόδοξα αὐτοῦ αἰσθήματα, τὴν λογιότητα καὶ τὴν ἀρετήν. Τοιοῦτον ἄνδρα, στερρῶς ἐχόμενον τῶν πατροπαραδότων καὶ σοβούμενον πρὸ παντὸς νεωτερισμοῦ μετὰ τὸ ἀκούσιον αὐτοῦ ὀλίσθημα ἐν τῇ μονοθελητικῇ ἐκείνῃ συνόδῳ, δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ παρασύρῃ ὁ Λέων εἰς τὰς τολμηρὰς αὐτοῦ καινοτομίας. Ὁ ὑπερογδοηκοντούτης πατριάρχης ἀντέστη θαρραλέος διά τε τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος εἰς τὰς προθέσεις τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' εἰς μάτην ἀντέτεινεν. Εἰς μάτην ἔφυγε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς τῶν βιογράφων αὐτοῦ, εἴς τινα γυναικείαν μονὴν τῆς Κυζίκου, ὅπως σωθῇ ἀπὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῶν διώξεων τοῦ Λέοντος. Ἐπιστρέψας δ' ἐκ Κυζίκου, εἰς μάτην ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζόμενος, καὶ ὑπεμίμνησκε κατὰ τὰ λεγόμενα εἰς τὸν βασιλέα τὰς ὑποσχέσεις, ἃς εἶχε δώσει κατὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ ἐν μηδενὶ νὰ σαλεύσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῶν αὐτῆς ἀποστολικῶν καὶ θεοπαραδότων θεσμῶν. Ἀλλ' ὅμως, ἐπιμένων ὅτι μόνον οἰκουμενικὴ σύνοδος ἠδύνατο νὰ κρίνῃ τὰ περὶ τῆς καινοτομίας, δὲν εἰσηκούετο. Καὶ ὅτε δὲ ὁ Λέων παρὰ τὰς ἐνστάσεις τοῦ γηραιοῦ πατριάρχου συνεκάλεσε τῇ 6 Ἰανουαρίου 730 σιλέντιον, ἤτοι συνέλευσιν τῆς συγκλήτου, ὅπως ληφθῇ ἀπόφασις περὶ τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων, ἐκλήθη δ' εἰς τὴν διάσκεψιν ταύτην καὶ ὁ Γερμανός, κατέστη ἔτι τραχυτέρα ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως ῥῆξις. Ἡ σύγκλησις σιλεντίου, ὡς ἔπραξεν ὁ Λέων, καὶ ὄχι οἰκουμενικῆς συνόδου, ὡς ἀπῄτει ὁ Γερμανός, μετέβαλλε τὸ ζήτημα ἀπὸ ἐκκλησιαστικοῦ εἰς πολιτικόν, καὶ τοιοῦτον, πρὸς τἄμεσα τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ αὐτὴν τὴν διοίκησιν συνδεόμενον ἤθελε νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἡ ἀναμορφωτικὴ βασιλεία. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία, ἣν ἀντεπροσώπευεν ὁ πατριάρχης, δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ Γερμανὸς προσῆλθε μὲν εἰς τὸ σιλέντιον, ἀλλὰ, βλέπων, ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, ἤτοι αἱ ἐνστάσεις περὶ ἀναρμοδιότητος τοῦ κληθέντος συνεδρίου πρὸς λύσιν τοῦ

προκειμένου ζητήματος, δὲν ἐγίνοντο δεκτοί, κατέθηκε τὸ ὠμοφόριον αὐτοῦ. Ἡ δὲ βασιλεία δὲν ὠπισθοχώρησε πρὸ τῆς ἀπειλητικῆς ἐκείνης ἀπομακρύνσεως τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἡ μὲν συνέλευσις ἐψήφισε τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων, πατριάρχης δ' ἀνερρήθη ἀντὶ τοῦ Γερμανοῦ ὁ σύγκελλος Ἀναστάσιος, ὁμόφρων καὶ ὄργανον τοῦ βασιλέως. Ὁ δ' ἔκπτωτος πατριάρχης ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ οἶκον, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ δέκα ἔτη, τῇ 11 Μαΐου 740, ἐν γήρατι βαθεῖ ἐτῶν ἐνενήκοντα καὶ δύο. Ἐτάφη δ' ἐν τῇ μονῇ τῇ ἐπιλεγομένῃ τῆς Χώρας.

Σκληροτέρα δ' ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ τύχη τῶν καθηγητῶν τῆς βασιλικῆς ἀκαδημίας. Ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνωτέρα σχολή, ἐγκαθιδρυμένη μεταξὺ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τοῦ παλατίου ἐγγὺς τῶν λεγομένων Χαλκοπρατείων, ἤτοι τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἐν παλαιοτέροις τοὐλάχιστον χρόνοις ἐπωλοῦντο τὰ χαλκᾶ σκεύη. Δὲν γνωρίζομεν δὲ κατὰ πόσον ἡ σχολὴ αὕτη ἦτο ἡ αὐτὴ καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἱδρυθὲν πανεπιστήμιον, ὅπερ εἴδομεν ἱδρυόμενον τῷ 425 ἐν τῷ λεγομένῳ Καπιτωλίῳ. Ἂν ἦτο τὸ αὐτὸ ἵδρυμα, βεβαίως πρέπει νὰποδεχθῶμεν παρακμήν τινα αὐτοῦ σὺν τῷ χρόνῳ, διότι ἐπὶ μὲν τοῦ Θεοδοσίου εἶχε τριάκοντα καὶ ἕνα καθηγητάς, τὸ δ' ἐν τοῖς Χαλκοπρατείοις παιδευτήριον εἶχε δώδεκα μόνον πλὴν τοῦ προϊσταμένου, ὅστις ἐκαλεῖτο *οἰκουμενικὸς διδάσκαλος*. Καὶ ἄλλη δὲ διαφορὰ παρατηρεῖται μεταξὺ τοῦ παλαιοτέρου ἐκείνου ἱδρύματος καὶ τοῦ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος, ὁ θεολογικώτερος χαρακτὴρ τοῦ μεταγενεστέρου παιδευτηρίου. Διηγεῖται λοιπὸν ἡ παράδοσις, εἰ καὶ ἀμφισβητήσιμος εἶνε αὐτῆς ἡ ἀξιοπιστία, ὅτι τοῦ σοφοῦ τούτου συλλόγου, ὅστις ἀπετέλει οἱονεὶ συμβούλιόν τι τῶν βασιλέων, ἐζήτησε καὶ ὁ Λέων τὴν γνώμην περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος τῆς καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων. Ὅτε δὲ καὶ οὗτοι ἐδήλωσαν, ὅτι ἀντίκεινται εἰς τὴν καινοτομίαν καὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ὁμοφώνους πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανόν, ὁ Λέων ὀργισθεὶς λέγεται ὅτι προέβη εἰς τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἐνδιαιτήματος τῶν λογίων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκάησαν ἐν τῇ σχολῇ ζῶντες μετὰ καὶ τῶν σκευῶν καὶ τῆς πλουσίας αὐτῆς βιβλιοθήκης. Ἀλλ' ἡ διήγησις αὕτη ῥητέον ὅτι εὑρίσκεται παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τῶν χρονογράφων, οἱ δὲ παλαιότατοι τῶν ἱστορικῶν παρ' οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς εἰκονομαχίας, ὁ ὁμολογητὴς Θεοφάνης καὶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, οὐδένα ποιοῦνται λόγον περὶ τοιαύτης τινὸς τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν διδάσκαλον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν λογίους ὠμότητος, μόνον δὲ λέγει ὁ Θεοφάνης, ὅτι καὶ

τὰ παιδευτήρια ἐσβέσθησαν ἐπὶ τοῦ Λέοντος καὶ ἡ εὐσεβὴς παίδευσις, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μέχρι τῶν τότε χρόνων κρατήσασα, καθηρέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἀγαθῶν.

Ἐν τούτοις δὲ οὔτε ὁ διὰ τῆς ὑποβολῆς τοῦ περὶ τῶν εἰκόνων ζητήματος εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς συγκλήτου χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς ἀμέσως ἐνδιαφέροντος τὴν πολιτείαν, οὔτε ἡ διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Γερμανοῦ καὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ εἰκονομάχου Ἀναστασίου ὡς πατριάρχου ἐπελθοῦσα ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὁμοφωνία πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐξωμάλυναν τὰς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως διατεταγμένων ἐπιπροσθούσας δυσχερείας. Οὐ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τοῦ κράτους ὀλίγοι ἦσαν οἱ εἰς καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων πειθόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπ' αὐτὰ τῆς βασιλείας τὰ ὄμματα ὑπῆρχον οἱ ἀντιτασσόμενοι. Ὡς εἰκὸς δέ, πολὺ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ ἀντίστασις, καὶ ἠδύνατο νὰ προβῇ μέχρι στάσεων, ὅτε προέβαινον αἱ ἀρχαὶ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς ἐκείνας τὰς εἰκόνας, αἵτινες πλειότερον πάσης ἄλλης ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινῆς λατρείας.

Τὸ δὲ κυριώτατον ἐπεισόδιον τοιούτου ἀγῶνος μεταξὺ εἰκονομάχων καὶ εἰκονοφίλων ἀναφέρεται εἰς τὰ συμβάντα, πιθανῶς ἐν ἔτει 730, περὶ τὴν ἐπὶ τῆς Χαλκῆς λεγομένης πύλης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνα τοῦ σωτῆρος, ἥτις ὠνομάζετο Ἀντιφωνητής. Ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς πύλης ἐκείνης εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐνομίζετο μὲν ὑπὸ τῶν πολλῶν εὐσεβὲς ἀνάθεμα τοῦ Κωνσταντίνου, ἐθεωρεῖτο δὲ θαυματουργήσασα ἐπὶ Μαυρικίου καὶ Ἡρακλείου. Τὴν εἰκόνα ταύτην διεταράχθη νὰ πομακρύνῃ ἐκ τῆς πύλης ὁ σπαθάριος Ἰωβῖνος. Ἀναβὰς δ' ἐπὶ κλίμακος ὁ ἀξιωματικός, κατέκοπτεν ἤδη διὰ πελέκεως τὴν εἰκόνα, ὅτε συνέρρευσε περὶ αὐτὸν πλῆθος φανατικὸν εἰκονολατρῶν, ἀγανακτούντων ἐπὶ τῷ θεάματι. Οὐδὲ περιωρίσθησαν οἱ συνελθόντες εἰς ὕβρεις ἐναντίον τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ, κατασύραντες τὴν κλίμακα, κατέρριψαν τὸν ἐπ' αὐτῆς σπαθάριον, ὅστις καὶ ἐφονεύθη πεσών. Καὶ ὁ μὲν Λέων ὀργισθεὶς διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τιμωρίαν τῶν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀντιταχθέντων. Ἡ δ' ὀρθόδοξος ἐκκλησία μετὰ τὸ πέρας τοῦ κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνος ἔταξεν εἰς τοὺς μάρτυρας τοὺς δέκα ὑπὲρ τοῦ Ἀντιφωνητοῦ παθόντας, ὧν τιμᾷ μὲν τὴν μνήμην τῇ 9 Αὐγούστου ἑκάστου ἔτους, διηγοῦνται δὲ τὴν ἄθλησιν τὰ συναξάρια. Μεταξὺ δὲ τούτων ὑπῆρχε καὶ πατρικία τις καλουμένη Μαρία, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι γυναῖκες

συμμετέσχον τῆς στάσεως, ἐν αἷς καὶ ἡ Θεοδοσία, ἥτις ὡμῶς τιμωρηθεῖσα ἐτάχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰς ὁσιομάρτυρας καὶ τιμᾶται ἰδίᾳ τῇ 29 Μαΐου. Καὶ ἄλλων δὲ εἰκονοφίλων τὸ μαρτύριον ἀναγράφουσι τὰ συναξάρια, παρισταμένης οὕτω τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ὡς ἐποχῆς νέου κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμοῦ. Ἀλλ' ἀναντιρρήτως αἱ τοιαῦται εὐλαβεῖς παραδόσεις δεικνύουσι μόνον τὸν ὑπέρμετρον τῆς ἐκκλησίας ζῆλον καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἥττῃ τῆς εἰκονομαχίας μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος καύχησιν τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς μᾶλλον ἢ θηριωδίαν τοῦ Λέοντος, οἵαν ἐξεικονίζουσιν οἱ ἐγκωμιασταὶ τῶν μαρτύρων. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε, ὅτι ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Νικηφόρος ἀναφέρουσι μὲν αἰκισμοὺς καὶ τιμωρίας καί που καὶ μαρτύρια τῶν ὑπερκινδυνευόντων τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ δὲν ἐκτραγῳδοῦσι τὰ πράγματα ὅσον οἱ συναξαρισταί. Ὁ δὲ Λέων, ὁπωσδήποτε τιμωρῶν τοὺς ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ κατεξανισταμένους, οὐδαμῶς ἐνήργει ὡς διώκτης τῆς ἐκκλησίας, ἢς ἄλλως ὁ μετὰ τὸν Γερμανὸν ἀντιπρόσωπος συνεφρόνει αὐτῷ, ἀλλ' ἐθεώρει τοὺς ἀντιδρῶντας ὡς κοινοὺς κατὰ τῆς πολιτείας στασιαστάς, ὧν ἐπεβάλλετο ἡ τιμωρία χάριν αὐτοῦ τοῦ κύρους τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ κράτους ἐν ἡμέραις μάλιστα, καθ' ἃς τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων εἰκόνων ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς ἐπανάστασιν μὲν τῶν χωρῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος, εἰς κίνδυνον δὲ τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Ἰταλίᾳ.

η'

Τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ αἱ Κυκλάδες.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κώνσταντος, καθ' ἃς εἴδομεν τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον διαχειμάζοντα τῷ 662 ἕως τοῦ ἔαρος τοῦ 663 ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ εἰς Σικελίαν ἀπόπλου αὐτοῦ, οὐδεὶς γίνεται ἴδιος λόγος περὶ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ ἔτους 727. Ἀλλ' αἰτία τῆς ἐπὶ ἑξήκοντα ἔτη καὶ πλέον ἀποσιωπήσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶνε οὔτε ἔκπτωσις αὐτῶν τυχὸν, οὔτε καταδυνάστευσις ὑπὸ ξένου τινὸς λαοῦ, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ αὐτῶν παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις χρονογράφοις, ἣν ἀναπληροῦσι μόνον τὰ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων σωζόμενα μολυβδόβουλλα διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας καὶ ἀρχιεπισκόπων ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἀπετέλει μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου αἰῶνος,

ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἴδιον διοικητικὸν τμῆμα τοῦ βασιλείου, ἴδιον *θέμα*, κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, μεθ' ἧς ἠνώθη περὶ τὸν δωδέκατον πιθανῶς αἰῶνα. Ἀνῆκον δὲ εἰς τὸ *Θέμα Ἑλλάδος* αἱ εἰς τὴν σημερινὴν στερεὰν Ἑλλάδα περιλαμβανόμεναι χῶραι μετὰ καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ Εὐβοίας. Ἀλλ' ἄγνωστον μένει τίς τῶν κυριωτάτων πόλεων τῶν ἐν ταύταις ταῖς χώραις, ἡ Λάρισα, ἡ Χαλκίς, ἡ Λεβάδεια, αἱ Θῆβαι ἢ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος.

Ἀλλὰ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ θέματος κατὰ τούτους τοὺς αἰῶνας ἱκανὰ μανθάνομεν ἐκ τῆς μελέτης καὶ τοῦ πρὸς ἄλληλα συνδυασμοῦ τῶν μολυβδοβούλλων. Βλέπομεν δῆλα δή, ὅτι ἡ ἀνωτάτη διοίκησις τοῦ θέματος, οὖσα στρατιωτική, ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς *στρατηγόν*, ὡς καὶ ἡ τῶν ἄλλων θεμάτων τοῦ κράτους. Ἐπεῖχε δ' οὗτος ἀληθῆ θέσιν στρατηγοῦ ἐν καιρῷ πολέμου. Ἄλλως δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦ στρατηγοῦ ὃ ἔφερε ἦτο τιμητικὸν καὶ οἱονεὶ μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος τῶν προπραιτώρων, τῶν ἀντιστρατήγων, οἵτινες ἦσαν ἐπὶ Ῥωμαίων μετὰ καὶ τῶν ἀνθυπάτων οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Διάφορος δ' ἦτο ὁ ἀληθὴς βαθμὸς τῶν τὰ θέματα διοικούντων στρατηγῶν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οὕτω, καθ' ἃ διδάσκουσι τὰ μολυβδόβουλλα, οἱ στρατηγοὶ τοῦ θέματος Ἑλλάδος ἦσαν πάντοτε πρωτοσπαθάριοι. Ὑπὸ δὲ τὸν στρατηγὸν ἦσαν τεταγμένοι ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, καὶ δὴ ἀμέσως μετ' αὐτὸν οἱ *τουρμάρχαι* ἤτοι οἱ στρατιωτικοὶ διοικηταὶ τῆς *τούρμας*, ὡς ἐκαλοῦντο αἱ ὑποδιαιρέσεις τοῦ θέματος, αἵτινες ὑποδιηροῦντο καὶ πάλιν εἰς *βάνδα* ἢ *τοποτηρησίας*. Πόσαι δὲ ἦσαν αἱ τοῦρμαι τοῦ θέματος Ἑλλάδος δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς· ἀναντίρρητον δ' εἶνε ὅτι ἡ Χαλκίς, ἤγουν ἡ Εὔβοια, ἀπετέλει ἰδίαν τοῦρμαν, πάντως δὲ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν τοῦτο καὶ περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπὸ δὲ τοὺς *τουρμάρχας*, οἵτινες πιθανῶς εἶχον τὸν βαθμὸν σπαθαρίου, ἦσαν τεταγμένοι ἱεραρχικῶς ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοί, ἐν οἷς καὶ οἱ *πρωτοκένταρχοι*. Ἡ δὲ πολιτικὴ διοίκησις ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν *πρωτονοτάριον*, ὅστις ἐνίοτε μὲν ἦτο πολιτικὸς ὑπάλληλος, ἀλλὰ συνηθέστερον μετεῖχε καὶ αὐτὸς στρατιωτικοῦ βαθμοῦ, ὢν σπαθάριος. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ πρωτονοτάριος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἱεραρχίας τῆς τὸν βασιλικὸν οἶκον περιστοιχιζούσης στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἦτο κατώτερος τοῦ *στρατηγοῦ*, ἀλλὰ διοικητικῶς ἦτο ἐν τοῖς πλείστοις ἀνεξάρτητος ἀπ' αὐτοῦ. Ἦσαν δ' ἀνατεθειμένα εἰς αὐτὸν τὰ τῆς δικαστικῆς

ὑπηρεσίας, ἅτινα ἐξήσκει αὐτὸς, ὢν καὶ *κριτὴς* ἢ *δικαστὴς* Ἑλλάδος, ἢ ἐνίοτε δι' ἰδίου *κριτοῦ*, καὶ τὰ ταμιευτικὰ, διὸ καὶ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ χαρτουλαρίου τοῦ βασιλικοῦ σακελλίου, ἤτοι τοῦ μεγάλου θησαυροφύλακος τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Κατὰ ταῦτα δυνάμει τῆς διπλῆς αὐτοῦ ταύτης ἰδιότητος εἰς τὸν πρωτονοτάριον ἀνεφέρετο πᾶν παράπονον περὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, αὐτὸς δὲ ἦτο καὶ ὁ φροντίζων περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων, ὧν μέρος μὲν ἐδαπανᾶτο ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ θέματος, τὸ δὲ πλεῖστον διεβιβάζετο εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον. Ἡ δὲ τῶν λιμενικῶν καὶ τελωνειακῶν εἰσπράξεων φροντὶς ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν *γενικὸν κουμερκιάριον τῆς ἀποθήκης Ἑλλάδος*. Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτάτων τούτων στρατιωτικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων ἀπέστελλεν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ ἄλλους κατωτέρους, φέροντας τὸν τίτλον *διοικητῶν* ἢ *ἀρχόντων*, ἐχόντων πιθανῶς ἐξουσίαν ἐν πόλεσιν ἑκάστοις. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε οἱ διοικηταὶ ἢ ἄρχοντες Ἀθηνῶν ὧν ἐσώθησαν μολυβδόβουλλα.

Τοιαύτη ἦτο ἡ διοίκησις τοῦ θέματος Ἑλλάδος μέχρι τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἴσως δὲ καὶ ἀργότερον μέχρι τοῦ δωδεκάτου, ὅτε τὸ θέμα τοῦτο ἠνώθη μετὰ τοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ἐκκλησιαστικῶς δ' ὑπέκειντο αἱ ἐπισκοπαὶ καὶ μητροπόλεις καὶ τοῦ θέματος Ἑλλάδος ὡς καὶ αἱ τῆς Μακεδονίας, τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τῆς Κρήτης εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης. Διὰ δύο λοιπὸν λόγους δὲν ἦτο παράδοξον νὰντιστῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, διά τε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ πάπα, ὃν θὰ ἴδωμεν ἀναλαβόντα γενναίαν κατὰ τῆς εἰκονομαχίας ἀντίδρασιν, καὶ διὰ τὸν ζῆλον μεθ' οὗ οἱ κάτοικοι τῶν παλαιῶν χωρῶν ἐν αἷς σὺν τῇ εἰδωλολατρείᾳ εἶχεν ἀκμάσει εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἡ τέχνη, ἀργὰ καὶ μόλις προσχωρήσαντες εἰς τὸν χριστιανισμὸν, προσέκειντο εἰς τὰς εἰκόνας, αἵτινες παρεῖχον οὕτως εἰπεῖν ἀντισήκωμά τι εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὡραίων εἰδώλων, ἅτινα ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐκόσμουν τὰς πόλεις αὐτῶν. Εἰς δὲ τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἐξεγέρσεως προσετίθεντο ἴσως καὶ παράπονα περὶ κατα-

ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ
ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ Η΄ Η Θ΄ ΑΙΩΝΑ

χρήσεων τῶν ἀποστόλων τοῦ Βυζαντίου ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος καὶ ἀντιδυναστική τις ἐνέργεια ἐξ ἀγνώστων προκαλουμένη ἀφορμῶν.

Πάντα δὲ ταῦτα τὰ αἴτια ἤγαγον ἐν ἔτει 727 εἰς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ἤτοι τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Ἑλλάδος, ἐναντίον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας. Οὐδ' ἐξηγέρθησαν μόνοι οἱ Ἑλλαδικοί, ἀλλὰ συνέπραξαν μετ' αὐτῶν καὶ οἱ νησιῶται τῶν Κυκλάδων, αἵτινες ἐτάσσοντο εἰς τὸ *θέμα Αἰγαίου*. Τὴν δ' ἀρχηγίαν τῆς ἀποστασίας ἀνέλαβον ὁ τουρμάρχης Ἀγαλλιανὸς καί τις Στέφανος. Δὲν περιωρίσθησαν δ' οἱ ἐπαναστάται εἰς ἀποτίναξιν τῆς ἀρχῆς τοῦ Λέοντος ἐν ταῖς ἰδίαις ἑαυτῶν χώραις, ἀλλὰ καί, συγκροτήσαντες στόλον καὶ ἀνακηρύξαντες ἴδιον βασιλέα, καλούμενον Κοσμᾶν, ὥρμησαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοποῦντες νὰ καθαιρέσωσι μὲν τὸν ἐξ Ἰσαυρίας Λέοντα, νὰναβιβάσωσι δ' ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν πιθανῶς συντοπίτην αὐτῶν Κοσμᾶν.

Ἀλλ' ὁ Λέων, εὑρισκόμενος ἀντιμέτωπος τῆς ἀντιδυναστικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως, ἥς πρόσχημα μόνον ἦτο ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγών, δὲν ἀπέβαλε τὸ ἐν τῇ κρισίμῳ ὥρᾳ ἀπαιτούμενον θάρρος. Ὅτε οἱ ἐπαναστάται πλέοντες ἔφθασαν πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντεπεξελθὼν ὁ Λέων τῇ 18 Ἀπριλίου 727 ἐνίκησε τὸν στόλον αὐτῶν, ἐμπρήσας τὰ πλοῖα διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Καὶ ὁ μὲν Ἀγαλλιανός, μὴ θέλων νὰ ζωγρηθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων, εὗρε γενναῖον θάνατον, πεσὼν ἔνοπλος εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπαναστάται ὅσοι ἐσώθησαν ἐκ τῆς ναυμαχίας προσεχώρησαν εἰς τὸν νικητήν. Μεταξὺ δὲ τῶν ζωγρηθέντων ὑπῆρξαν ὅ τε ἕτερος τῶν ἀρχηγῶν Στέφανος καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἠττημένων Κοσμᾶς. Τούτων δ' ἀμφοτέρων ἀπετμήθησαν αἱ κεφαλαὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ Λέοντος.

Ἡ ταχεῖα καὶ ἐπιτυχὴς ἐνέργεια τῆς βασιλείας ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἐπανάστασις κατεστάλη. Ἀλλ' ἐπεβάλλετο εἰς τὸν Λέοντα νὰ φροντίσῃ καὶ ἄλλως, ὅπως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀποσοβηθῇ πᾶς κίνδυνος ἀπὸ τῶν Ἑλλαδικῶν. Δυστυχῶς ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει ὁποῖα τὰ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ληφθέντα μέτρα. Ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ δι' αὐστηροτέρας διοικήσεως, καὶ βεβαίως δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, ὅτι δὲν ἠμέλησεν ὁ Λέων νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως δι' ἐκλογῆς ἐμπίστων ἀνδρῶν καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἐπανάληψιν τῆς συμμετοχῆς τῶν ὀργάνων τῆς διοικήσεως, οἷος ἦτο ὁ μετὰ τῶν Ἑλλαδικῶν συναποστατήσας τουρ-

μάρχης Ἀγαλλιανὸς, εἰς μέλλουσαν τυχὸν ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως. Πάντως δ' ἀπητήθη παρὰ τῶν ὑπηκόων τοῦ θέματος Ἑλλάδος αὐστηρότερον καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκόνων ἀναφερομένων διαταγῶν τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων τρόπων φαίνεται ἐπιζητήσας ὁ Λέων τὴν καθησύχασιν τῶν Ἑλλαδικῶν. Τὰ μολυβδόβουλλα βοηθοῦσιν ἡμᾶς καὶ πάλιν νὰ εἰκάσωμεν ὁποῖά τινα ἦσαν ταῦτα τὰ μέτρα. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ αἱ παλαιότεραι σφραγῖδες τῶν γενικῶν κουμερκιαρίων τοῦ θέματος φαίνονται ἀνήκουσαι εἰς ὑπαλλήλους πολιτικοὺς, ἀργότερον, καὶ δὴ, ὡς διδάσκει ὁ τύπος καὶ ἡ τέχνη τῶν μεταγενεστέρων μολυβδοβούλλων, ἀπὸ τῶν χρόνων περίπου τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, βλέπομεν καὶ ταύτην τὴν ἀνωτάτην ἐπίβλεψιν τῶν λιμένων καὶ τῶν τελωνείων ἀνατιθεμένην εἰς ἄνδρας ἐκ τῆς περὶ τὸν βασιλέα στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Δὲν φαίνεται λοιπὸν εὔκολον νὰ θεωρήσωμεν καὶ ταύτην τὴν μεταβολὴν ὡς ἀκολουθίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἓν τῶν μέτρων ὅσα ἔλαβεν αὐτὸς ὁ Λέων πρὸς αὐστηροτέραν διοίκησιν τοῦ ὑπόπτου θέματος; Ἐπιστηρίζεται δ' ἡ γνώμη ἡμῶν αὕτη καὶ ὑπὸ ἄλλου γεγονότος. Περισωθὲν μολυβδόβουλον ἀποδεικνύει, ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τῶν εἰκονομάχων βασιλέων παρουσιάζεται τὸ πρῶτον καὶ *δοὺξ Ἑλλάδος*, ὃν πρέπει πάντως νὰ ἐξηγήσωμεν ὡς ἀρχηγὸν στόλου, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐκφοβήσεως καὶ περιστολῆς τῶν Ἑλλαδικῶν ἐκπεμπομένου ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ ἐρεθισμὸς τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζῆλος αὐτῶν δὲν ἐξέλιπον, καθ' ἃ φαίνεται, ἐντελῶς οὔτε μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ τοῦ Στεφάνου, οὔτε μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν αὐστηρῶν μέτρων τοῦ Λέοντος. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν εἰς ἱεράν τινα διήγησιν περὶ τῆς ἐν Αἰτωλίᾳ Θεοτόκου τῆς Προυσιωτίσσης, ἔχουσαν πηγὴν χρονογραφίαν τινὰ ἀπολεσθεῖσαν, ὁ ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλος τῶν Ἑλλαδικῶν ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος, Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Μάτην ἐζήτησε νὰ καταστείλῃ ὁ βασιλεὺς οὗτος τὰς ἐπαναστατικὰς τάσεις τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ὑπηκόων αὐτοῦ, ὧν αἱ χῶραι, ἅτε μὴ ὑπογράφουσαι εἰς τὴν αἵρεσιν, ἐκλήθησαν τότε πρῶτον *Ἄγραφα* κατὰ τὴν εἰρημένην διήγησιν, ἥτις καὶ περὶ φόνου τῶν εἰς Τρίκκαλα τῆς Θεσσαλίας ἀποσταλέντων ὑπὸ τῆς βασιλείας ἐξάρχων ποιεῖται λόγον.

Ὁπωσδήποτε, καὶ ἂν εἶνε ταῦτα εἶνε ἀληθῆ, συνέβησαν ἀργότερον.

Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος, βασιλεύοντος τοῦ Λέοντος, ἐπανῆλθε διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ληφθέντων μέτρων ἡ εἰρήνη εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος, καὶ ἡσύχασεν ἐκ τούτου τοῦ μέρους ὁ Λέων. Ἦτο δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν βυζαντιακὴν βασιλείαν, διότι ἐδέησε νὰ στρέψῃ ὅλην αὐτῆς τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου τὸ διάταγμα περὶ καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων εἶχε προκαλέσει θύελλαν δεινήν.

θ'

Ἡ εἰκονομαχία καὶ ὁ παπισμός.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Μαρκιανοῦ, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῶν τοῦ Ζήνωνος, τελευτῶντος τοῦ πέμπτου αἰῶνος, εἴδομεν ταρασσομένας τὰς φιλικὰς σχέσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ Ῥώμη οὐδέποτ' ἐλησμόνησε τὸν κανόνα ἐκεῖνον τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, δι' οὗ ἡ ἀναγνώρισις τῶν πρεσβείων τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καθὸ βασιλευούσης ἐστέρει αὐτὴν τῶν πρωτείων μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἔκτοτε δέ, ὡς εἴδομεν, δὲν ἔλειψαν μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορμαὶ ποικίλων διενέξεων, ἃς κατέστησε δεινοτέρας ἡ μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεις τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαμάχην προστεθεῖσα ἐθνικὴ ῥῆξις Ἰταλῶν καὶ Βυζαντίνων. Ἰδίως δὲ τοιοῦτον χαρακτῆρα πολιτικῆς ἀντιδράσεως εἶχον προσλάβει αἱ σχέσεις τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν ἐπὶ τῶν Ἡρακλειδῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ μεγάλου. Ἡ ἀντίστασις ἣν ὁ πάπας Μαρτῖνος ἀντέταξεν εἰς τὸν Τύπον τοῦ Κώνσταντος ἀπέληξε μὲν εἰς τὴν δέσμευσιν καὶ ἐξορίαν τοῦ ἱεράρχου, ἀλλ' ἔδειξε κατόπιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν, εἰς ἣν λόγοι θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀντιπολιτεύσεως εἶχον περιστήσει τὴν βυζαντιακὴν ἀρχὴν ἐν Ἰταλίᾳ. Ἔτι δὲ μᾶλλον κατεφάνη ἡ ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ κατάπτωσις τῶν Βυζαντίνων, περισταλέντων τὸ ἑξῆς εἰς ὀλίγας μόνον κτήσεις ἐν ἀμύνῃ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Λαγγοβάρδους, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Ὁ πάπας Σέργιος, ἀρνηθεὶς νὰ ὑπογράψῃ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, εἶδε τασσόμενον περὶ αὐτὸν σύσσωμον τὸν λαὸν τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου ἐκέλευσεν

ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του νὰ σύρῃ τὸν πάπαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς πρότερον εἶχε προσαχθῇ δίκην ἐγκληματίου ὁ Μαρτῖνος.

Ἀπὸ τῶν χρόνων δ' ἐκείνων λίαν τεταραγμέναι ἔμειναν αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἀδυναμία τῶν Βυζαντίνων ἐν τῇ χερσονήσῳ εἶχεν αὐξήσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲ κἂν ἔξαρχος ἐτόλμα ἐπὶ μακρὰ ἔτη νὰ πατήσῃ τὸν πόδα του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ μόλις διὰ τοῦ διχασμοῦ ὃν ἐπέφερον οἱ Βυζαντῖνοι μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ῥαβέννης κατώρθουν νὰ συντηρήσωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν ταῖς ὑπολοίποις ἰταλικαῖς αὐτῶν κτήσεσι. Μόλις δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ δευτέρου ἀποκατέστη ἐν Ἰταλίᾳ ἡ μεταξὺ Βυζαντίνων ἀφ' ἑνὸς καὶ Ῥωμαίων καὶ Ῥαβενναίων ἀφ' ἑτέρου εἰρήνη. Ἀλλ' οἱ κίνδυνοι καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς Ἄραβας Λέων ὁ Ἴσαυρος, ὅτε ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐνεθάρρυναν καὶ πάλιν τοὺς Ἰταλούς, ἡ δ' ἐν Σικελίᾳ ἀποστασία τοῦ στρατηγοῦ Σεργίου δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀντικτύπου ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ.

Ὁ Λέων, καταστείλας διὰ τοῦ χαρτουλαρίου Παύλου τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀποστασίαν, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ στερεώσῃ τὴν βυζαντιακὴν ἀρχὴν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου Ἰταλοί τε καὶ Λαγγοβάρδοι εἶχον ἀνάγκην χαλινοῦ, ἀπέστειλε δὲ πρὸς τοῦτο ὡς ἔξαρχον τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον Παῦλον, ὅστις εἶχεν ἀναδειχθῇ νικηφόρος κατά τε τοῦ Σεργίου καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἀναρρηθέντος βασιλέως Ψευδοτιβερίου. Ἓν δὲ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας μέτρων ὑπῆρξεν ἡ ἀπαίτησις τῶν φόρων ὧν ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων ἀναστατώσει καθυστέρουν οἱ Ἰταλοί, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἄλλων προσθέτων. Συγχρόνως δ' ἤρχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ταγγέλματα τῆς ὑπὸ τοῦ Λέοντος παρασκευαζομένης καταργήσεως τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ριζικὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ μέτρα ἐκίνησαν νέαν ἐξανάστασιν τῆς λατινικῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὡς ἄλλοτε ὁ Μαρτῖνος καὶ ὁ Σέργιος, οὕτω νῦν ἀνέλαβεν ἐρρωμένον ἀγῶνα κατὰ τοῦ Βυζαντίου δίκην ἐθνάρχου τινὸς τῶν Ἰταλῶν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Β'.

Ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγὼν τοῦ Γρηγορίου ἦτο ἓν μόνον τῶν σημείων, εἰς ἃ συνεκεντροῦτο ἡ νέα τῆς Δύσεως ἀντίστασις πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ ἐθνισμὸς τῶν Ἰταλῶν, ἐξ ἴσου ἀντιδρῶν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ξενικὰς κατακτήσεις, τήν τε τῶν Βυζαντίνων καὶ τὴν τῶν Λαγγοβάρδων, ἔκρινε κατάλληλον τὴν ὥραν καθ' ἣν οἱ Λαγγοβάρδοι ἐφαίνοντο ὑπερισχύοντες ἐν τῇ χερσονήσῳ, ὅπως ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς θρησκείας

ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς βυζαντιακῆς ἐξουσίας. Ὁ δὲ πάπας, προτάσσων τὸ πρόσχημα τῆς εἰς τὰ πάτρια ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐμμονῆς, οὐ μόνον ἀνελάμβανε δημοφιλῆ ἐν Ἰταλίᾳ ἀγῶνα ὑπὲρ δοξασιῶν πατροπαραδότων, ἀλλὰ καὶ ἤρχετο εἰς ἔμμεσον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κῦρος τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους ἡ διαφορὰ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ εἰς κενὴν ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, οὐδ' εἰς θεωρητικῶν συζητήσεων ἀντίκρουσιν, ἀλλὰ ταχέως προσέλαβε χαρακτῆρα δριμύτερον, καὶ ἀπέληξε κατ' ὀλίγον εἰς ῥῆξιν. Ἡ δὲ ὑπὲρ καταλύσεως τῶν εἰκόνων ἐπιμονὴ τοῦ Λέοντος, τὰ ὑπὸ τῆς βασιλείας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιβληθέντα βάρη, ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καθ' ἃ φαίνεται διενεργηθεῖσα ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ ἐπιμόνου καὶ ἐπικινδύνου ἱεράρχου, ἴσως δὲ καὶ ἡ ὑπέρμετρος τοῦ ἐξάρχου Παύλου αὐστηρότης, μικρὸν ἀπέχουσα ὠμότητος, ταῦτα πάντα ἔστησαν ἀντιμέτωπον τοῦ αὐτοκράτορος τὸν ἱεράρχην.

Ἡ ἀνταρσία δὲν εἶχε πλέον ὄψιν ἁπλῶς θρησκευτικήν. Ἦτο κίνδυνος μὴ ταχθῇ περὶ τὸν σκληροτράχηλον ἱεράρχην ἡ Ἰταλία, ἀποπτύουσα τοὺς χαλινοὺς τῆς βυζαντιακῆς διοικήσεως, ἀφ' οὗ ἤδη κατὰ τὴν φερομένην ἀπόπειραν συνωμοσίας ἐναντίον τοῦ Γρηγορίου εἶχε καταδειχθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια τῶν Ἰταλῶν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐκλίπῃ ἐκ τοῦ μέσου ὁ ἐπικίνδυνος ἐχθρός. Διὰ τοῦτο δέ, ὅτε, διαταχθείσης ἐπισήμως ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 726 τῆς τῶν εἰκόνων καταλύσεως, ὁ πάπας ἐφάνη ἕτοιμος νὰ κωλύσῃ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκτέλεσιν τοῦ βασιλικοῦ διατάγματος, ὁ ἔξαρχος Παῦλος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἀποστάτου. Ἤδη οἱ κάτοικοι τῆς Ῥώμης εἶχον ἀρνηθῇ τὴν ὑποταγήν των εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δ' ἐν τῇ πόλει στρατιωτικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς βασιλείας δοὺξ Βασίλειος εἶχεν ἐξωσθῇ ἐξ αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν αἱ στρατιαὶ τῆς Ἰστρίας καὶ τῆς Πενταπόλεως, ἐκλέξασαι ἰδίους δοῦκας καὶ διώξασαι τοὺς αὐτοκρατορικούς. Ἐνώπιον δὲ τοιαύτης ὁμοθύμου ἐξεγέρσεως τῶν Ἰταλῶν εὑρεθεὶς ὁ ἔξαρχος Παῦλος καὶ μὴ ἔχων ἐπαρκεῖς δυνάμεις ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, οὐ μόνον οὐδὲν κατώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐφονεύθη τῷ 727 ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ τοῦ ἐξαρχάτου, τῇ Ῥαβέννῃ.

Ἐν τούτοις δὲ ὁ Λέων, ὅστις τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ, ὡς εἴδομεν, ἐπιτυχῶς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ἧς δὲν ἐφαίνετο παντελῶς ἀμέτοχος ὁ πάπας Γρηγόριος, ἀπέστειλεν εἰς τὴν

Ἰταλίαν ἔξαρχον ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Παύλου τὸν Εὐτύχιον. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ νέου ἐξάρχου ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς λίαν βαρύ. Ὁ Εὐτύχιος δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ μόνον πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς, ἐξερεθιζομένους ὑπὸ τοῦ πάπα, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τοπικῆς συνόδου, συγκληθείσης ἐν Ῥώμῃ, εἶχε καταδικάσει καὶ ἀναθεματίσει τοὺς εἰκονοκλάστας, ἀλλὰ καὶ νάντεπεξέλθῃ ἐναντίον τῆς ὁσημέραι αὐξούσης δυνάμεως τῶν Λαγγοβάρδων ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀληθῶς ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Λιουτπράνδος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀναστατώσεως τῆς Ἰταλίας, εἶχεν εἰσελάσει εἰς αὐτὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ἐξαρχάτου, καὶ εἶχε κυριεύσει αὐτὴν τὴν Κλάσιν, τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥαβέννης. Μετὰ δὲ ταῦτα, κληθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς Πενταπόλεως, εἶχε καταλάβει αὐτὴν διὰ λαγγοβαρδικῶν φρουρῶν. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥαβέννῃ ὑπῆρχεν ἀντιβυζαντιακὴ φατρία, ἧς θῦμα εἶχε πέσει ὁ Παῦλος.

Ὁ Εὐτύχιος, ἀδυνατῶν νἀντιταχθῇ πρὸς πολεμίους τοσοῦτον ἰσχυροὺς, ἠναγκάσθη τὸ πρῶτον νἀποχωρήσῃ εἰς Βενετίαν, ἥτις ἀνῆκεν ἀκόμη κατὰ τύπους εἰς τὸ Βυζάντιον. Διὰ δὲ τῆς βοηθείας τοῦ δόγη τῶν Βενετῶν Ὄρσου, προκληθείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα, ὅστις οὐχ ἧττον τῶν Βυζαντίνων ἀντέπραττε πρὸς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Λαγγοβάρδων, ἠδυνήθη ὁ ἔξαρχος νἀνακτήσῃ τῷ 729 τὴν Ῥάβενναν, ἥτις εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ κατακτηθῇ ὑπὸ τοῦ Λιουτπράνδου. Κατόπιν δὲ, συμμαχήσας ἐπ' ἀγνώστοις ὅροις μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων, ἀντεπεξῆλθεν ὁ Εὐτύχιος κατὰ τοῦ πάπα. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος διεξέφυγε τὸν κίνδυνον, ἐγκαίρως ὑποχωρήσας καὶ προσελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκοντο ἤδη ἡνωμένοι πρὸ τῆς Ῥώμης. Ἔκτοτε δ' αὐτὸ τὸ συμφέρον ἠνάγκαζε τὸν πάπαν νὰ περιστείλῃ τὴν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀντίστασιν αὐτοῦ, ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς πάντα χαρακτῆρα πολιτικῆς ἀντιδράσεως. Διὸ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀντιδράσας εἰς τὸ σχέδιον τῶν Ἰταλῶν, μελετώντων τὴν ἀνακήρυξιν ἰδίου αὐτοκράτορος καὶ παρασκευαζόντων τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιστράτευσιν αὐτοῦ. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἀπέβη ὁ πάπας αὐτόχρημα ἀρωγὸς τοῦ ἐξάρχου, ὅτε δημοκόπος τις καλούμενος Τιβέριος Πετάσιος ἀνερρήθη ὑπὸ τῶν ἐν Τοσκάνῃ ἐπαναστατῶν αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Διὰ τῆς ἀρωγῆς δὲ ταύτης τοῦ Γρηγορίου ἠδυνήθη ὁ Εὐτύχιος νὰ καταστείλῃ τὸ ἐπικίνδυνον τόλμημα καὶ νὰ ὑπαγάγῃ πάλιν τὴν Τοσκάνην ὑπὸ τὴν βυζαντιακὴν ἐξουσίαν.

Οὕτως ἡ μετὰ τῆς ἀντιδράσεως εἰς τὸ περὶ τῶν εἰκόνων ζήτημα συν-

δεθεῖσα πολιτικὴ πρὸς τὸ Βυζάντιον ἀντιπολίτευσις τοῦ παπισμοῦ ἐφαίνετο λωφάσασά πως εὐθὺς ὡς Γρηγόριος ὁ Β' συνεῖδεν, ὅτι προϊὸν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐξασθενήσεως τῶν Βυζαντίνων δὲν ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἐθνικὴ ἀνάστασις τῶν Ἰταλῶν, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τῶν Λαγγοβάρδων. Ἀλλ' ἡ συμπλησίασις αὕτη τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ῥώμης βραχὺν μόνον χρόνον διήρκεσε, ἐκλιποῦσα καὶ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον Γρηγορίου τοῦ Β' (730). Ὁ διάδοχος αὐτοῦ πάπας Γρηγόριος Γ' ἐζήτησε μὲν ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐξάρχου, τοῦθ' ὅπερ ἀπεδείκνυε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ βραχὺ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἀνέλαβε σθεναρῶς τὸν κατὰ τοῦ Βυζαντίου θρησκευτικὸν ἀγῶνα. Σύνοδος ἐνενήκοντα τριῶν ἐπισκόπων, συγκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάπα ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Νοέμβριον τοῦ 731, ἀπεκήρυξε τοὺς εἰκονοκλάστας, καὶ ὁ πάπας ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβυν, ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δόγμα τῆς συνόδου. Ἀλλ' ὁ ἀπόστολος τοῦ Γρηγορίου, φθὰς εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐφυλακίσθη. Βλέπων δ' ὁ Λέων τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἰταλίας, ἐξερεθισθεὶσης ἐκ τῆς περιφρονήσεως τῶν δεήσεων καὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν πρέσβεων αὐτῆς, ὥπλισε στόλον μέγαν. Ἀνέθηκε δὲ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ εἰς Μάνην τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν, εἰς ὃν ἐδόθη ἡ διαταγὴ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Πενταπόλεως καὶ τὴν Ῥάβενναν, ἧς ὁ ἐπίσκοπος εἶχε συμμετάσχει τῆς συνόδου, καὶ νὰ σύρῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν αἴτιον τοῦ κακοῦ, τὸν πάπαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως ἀπέτυχε, τοῦ στόλου ναυαγήσαντος ἐν ᾧ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Ῥάβενναν καὶ τῶν ὑπολειφθέντων ἐκ τοῦ ναυαγίου καταστραφέντων ἐξ ἐνέδρας τῶν Ῥαβενναίων.

Ἡ δ' ἐκ νέου ἀνάμιξις πολιτικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἰταλῶν παρώξυνε τὸν Λέοντα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης τὰ ἔσοδα τῶν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένων κτημάτων, καὶ διέταξε τὴν ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου τοῦ Βυζαντίου εἴσπραξιν αὐτῶν, ηὔξησε δὲ κατὰ τὸ τρίτον τοὺς κεφαλικοὺς φόρους τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ πολὺ βαρύτερον ἐτιμώρησε τοὺς πάπας, ἀποσπάσας ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν διοικήσεως τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰλλυρίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, αἵτινες τέως ἐτέλουν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ προσαρτήσας αὐτὰς εἰς τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν,

ἐν αἷς ἐπεκράτει ἀκόμη τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἀπέσπασεν ὁ Λέων ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ προσήρτησεν εἰς τὸν πατριάρχην, συντελέσας οὕτω τὸν χωρισμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν διοικήσεων τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποδοὺς μὲν εἰς τὸν πατριάρχην πάσας τὰς ἐπισκοπὰς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀφεὶς δὲ εἰς τὸν πάπαν μόνας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἐπῆλθον ἐν ταῖς ἰταλικαῖς κτήσεσι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὧν ὁ λόγος πρέπει νὰ ζητηθῇ ὄχι μόνον εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν πάπαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν πρὸς τοὺς Λαγγοβάρδους ἀγώνων τοῦ Βυζαντίου ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ Βυζαντῖνοι ἕνεκα τῶν ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Β' συνεχῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποστασιῶν εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἐξασθενήσει, ὥστε δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ ἡ ἐκ μόνης τῆς Ῥαβέννης διοίκησις τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ βυζαντιακῶν κτήσεων. Ἦτο ἀνάγκη δύο κέντρων, ἦτο ἐπάναγκες νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ῥαβέννης ἡ Ῥώμη, ἧς πλησιέστατα ἔφθανον ἤδη αἱ κατακτήσεις τῶν Λαγγοβάρδων δουκῶν τοῦ Βενεουέντου. Διὰ τοῦτο ἀφέθη μὲν ἡ Ῥάβεννα εἰς τὸν ἔξαρχον, ἡ δὲ Ῥώμη, ἥτις καὶ πρότερον εἶχεν ἴδιον δοῦκα, ὑποτεταγμένον εἰς τὸν ἔξαρχον, ἀπελύθη τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐξάρχου, καὶ ἤρχισε νὰ στέλληται εἰς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 731 καὶ 739 δοὺξ ἀνεξάρτητος, ἔχων τὸν τίτλον πατρικίου, ἀπὸ τούτου δὲ ἔμελλε τὸ ἑξῆς νὰ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐπικύρωσις τοῦ πάπα, ὄχι δὲ ἀπὸ τοῦ ἐξάρχου. Διὰ τοῦτο δὲ Γρηγόριος ὁ Γ' εἶνε ὁ τελευταῖος ὑπὸ τοῦ ἐξάρχου τῆς Ῥαβέννης ἐπικυρωθεὶς πάπας, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ζαχαρίας ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ πατρικίου δουκὸς τῆς Ῥώμης. Καὶ ἔξαρχος μὲν ἐξηκολούθησε νὰ μένῃ ἐν Ῥαβέννῃ ὁ Εὐτύχιος, ἀνεξάρτητος δὲ δοὺξ τῆς Ῥώμης διωρίσθη πρῶτος ὁ πατρίκιος Στέφανος. Μετὰ δὲ τὸν τοιοῦτον χωρισμὸν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πολιτικῆς διοικήσεως ἐξακολουθοῦσιν οἱ δύο οὗτοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Βυζαντίου τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς ὁσημέραι ἰσχυροτέρους καθισταμένους Λαγγοβάρδους, ἕως ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ ὁμολογοῦσιν ἀνακωχὴν πρὸς τὸν Λιουτπράνδον, φοβούμενον περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του τὴν εἰς τὰ ἰταλικὰ πράγματα ἀνάμιξιν τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μαρτέλου. Καὶ ἐσώθη μὲν ὁ Λιουτπράνδος ἀπὸ τούτου τοῦ φόβου, θανόντος τοῦ Καρόλου τῷ 741, ἀλλ' οὐχ ἧττον διὰ τὸ ἐκκρεμὲς τῶν πρὸς τοὺς Φράγκους σχέσεων τῶν Λαγγοβάρδων δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τοῦ βίου του διὰ τῆς καθυποτάξεως τῆς Ῥαβέννης καὶ τῆς Ῥώμης. Ὁ δὲ

θάνατος αὐτοῦ, ἐπελθὼν τῷ 744, ἐφάνη πρὸς ὥραν ἀπαλλάσσων καὶ πάλιν τοὺς Βυζαντίνους ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπωλείας τῶν ἰταλικῶν αὐτῶν κτήσεων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον μετὰ τοιούτους καὶ τηλικούτους κλονισμοὺς ἡ διατήρησις τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς ἀρχῆς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν.

ε'

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Εἴδομεν ἤδη τοὺς ἀγῶνας, οὓς προεκάλεσε τὸ περὶ καταργήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων διάταγμα τοῦ Λέοντος ἔν τε τῷ ἀνατολικῷ καὶ τῷ δυτικῷ τμήματι τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Αἱ ἐπαναστάσεις τῶν Ἑλλαδικῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν ἦσαν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἀντέταξαν εἰς τοῦ βασιλέως τὰ κελεύσματα ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ οἱ πάπαι Γρηγόριοι. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἐκτὸς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἠκούσθη σθεναρὰ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἡ φωνὴ ἀνδρός, ὅστις, μακρὰν τοῦ Βυζαντίου ὡς ὑπήκοος ξένης δυνάμεως διαβιῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲν ἔχων νὰ φοβηθῇ, κατέβαλεν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἄδολον θρησκευτικὸν ζῆλον. Διὰ δὲ τῆς πεφωτισμένης του διανοίας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς γραφίδος του συνετέλεσεν ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος εἰς ὕψωσιν τῆς πίστεως ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἠδύνατο αὕτη νὰ πάθῃ ἐκ τῆς παρανοήσεως τῶν μόνον εἰς τὸ φαινόμενον τῆς διώξεως τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς βασιλείας ἀποσκοπούντων καὶ μὴ ἐξετα-ζόντων βαθύτερον τοὺς λόγους ἐξ ὧν ὁ Λέων ὡρμήθη εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Εἶνε δὲ ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀνταγωνισμὸς πρὸς τὸν Λέοντα προῆλθεν ἐκ Δαμασκοῦ, ἴσα ἴσα δῆλα δὴ ἐκ χώρας ἀνηκούσης ἤδη εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ παρ' ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῶν Ὀμεϊαδῶν οἱονεὶ πρὸς διάψευσιν ἐκείνων, οἵτινες τὸν εἰκονομάχον βασιλέα ἐκάλουν σαρακηνόφρονα.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἦτο υἱὸς ἀνωτάτου οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου τῆς δυναστείας τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἐπονομαζομένου Μανσοὺρ, οὗ ὁ πατὴρ κατηγορεῖτο ὡς συντελέσας διὰ προδοσίας εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάληψιν τῆς Δαμασκοῦ. Καίπερ δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χαλιφῶν ἀφοσιωθεὶς ὁ οἶκος τοῦ Μανσοὺρ, οὐ μόνον ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ χρῆμα ἐδαπάνα πολὺ πρὸς ἀπολύτρω-

σιν Χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Μεταξὺ δὲ τῶν οὕτως ὑπὸ τοῦ Μανσοὺρ ἐξαγορασθέντων ὑπῆρχε καὶ μοναχός τις ἐκ Καλαβρίας, ὁ Κοσμᾶς, ὃν Ἄραβες πειραταὶ εἶχον ἀγάγει ὡς ἀνδράποδον εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἀλλ' ὁ ἀπελεύθερος τοῦ Μανσοὺρ ἦτο ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ, γενόμενος διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μανσοὺρ Ἰωάννου, ἐπαίδευσεν αὐτὸν τήν τ' ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν, οὐ μόνον γνώστην τῶν συγγραφῶν τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καταστήσας τὸν εὐφυᾶ μαθητήν, ἀλλὰ καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, μυήσας. Ὁ δὲ διὰ τοῦ Καλαβροῦ μοναχοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωάννου ἐμφορηθεὶς ἱερὸς ζῆλος ἐκαρποφόρησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Δαμασκηνὸς σὺν τῷ χρόνῳ ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ χαλίφου, ἀφιερωθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Τὸ ἄκουσμα περὶ τοῦ κελεύσματος τοῦ Λέοντος ἐνεποίησεν εἰς τὸν νεαρὸν μοναχὸν τῆς Δαμασκοῦ αἴσθησιν βαθεῖαν, καὶ μετέβαλεν αὐτὸν εἰς ὀξὺν τῶν εἰκόνων ἀπολογητήν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἀνέλαβε γενναίως, ἀντιταχθεὶς διὰ τριῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων λόγων *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας*. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐξασθενήσῃ τοὺς λόγους τῶν πολεμούντων τὰς εἰκόνας καὶ ἰδίως τοὺς στηριζομένους εἰς τὰς γραφάς, παριστάνων ὡς ἀπαγορευομένην μόνον τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ ἀοράτου θεοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ λέγων, ὅτι ἡ εἰκὼν εἶνε ὑπόμνημα, ἐπέχον διὰ τοὺς ἀγραμμάτους τὴν θέσιν ἣν ἐπέχει διὰ τοὺς μεμυημένους γράμματα ἡ βίβλος, ὅ τι δὲ εἶνε διὰ τὴν ἀκοὴν ὁ λόγος, τοῦτο εἶνε διὰ τὴν ὅρασιν ἡ εἰκών. Καὶ ἐφαίνοντο μὲν πειστικοὶ οἱ λόγοι τοῦ Δαμασκηνοῦ οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δεομένης τοιούτων ἐξωτερικῶν ὑπομνήσεων τῶν νοητῶν θεωριῶν, πρὸς ἃς ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ νέλθῃ ἀπ' εὐθείας. Ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι ἄλλως δὲν ἦσαν ἐπ' ἴσης ἰσχυρὰ πάντα τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ ἐπιχειρήματα. Οὐχ ἧττον μεγάλη ἦτο ἀληθῶς ἡ παρρησία καὶ θερμὸς ὁ ζῆλος τοῦ Σύρου συνηγόρου τῶν εἰκόνων, ἀξία δὲ προσοχῆς ἡ ποικίλη μάθησις, μεθ' ἧς ἐπραγματεύετο τὸ θέμα ὁ ἱερὸς ἀνήρ, ὃν καὶ Χρυσορρόαν ἐπωνόμασε διὰ τὴν εὐγλωττίαν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος, καὶ ἡ συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτὰ τὰ πρῶτα τῆς εἰκονομαχίας ἔτη, ἀπὸ τοῦ 727 μέχρι τοῦ 730 καὶ ὑπερέκεινα. Ταῦτα δὲ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ θεωρῆται μὲν ὁ Δαμασκηνὸς ὑπὸ τῶν εἰκονοκλαστῶν εἷς τῶν ἐπικινδυνοτάτων ὑπερμάχων τῶν εἰκόνων, νὰ τιμᾶται δὲ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ὁριστικὴν μάλιστα

νίκην τῶν προσκυνούντων τὰς εἰκόνας ὡς εἷς τῶν στύλων τῆς πίστεως καὶ νὰ περιληφθῇ ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 787 τῆς ἀναστυλωσάσης τὰς εἰκόνας εἰς τοὺς ἀνευφημηθέντας ὡς κήρυκας τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ καὶ μάρτυρα θαυματουργὸν ἐνησμένιζε παρουσιάζουσα τὸν Δαμασκηνὸν ἡ μεταγενεστέρα παράδοσις, ἀπὸ τοῦ δεκάτου τοὐλάχιστον αἰῶνος, καὶ ἐλέγετο ἀποκοπεῖσα μὲν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ κατὰ διαταγὴν τοῦ χαλίφου, ἀπατηθέντος ὑπὸ τοῦ κατὰ τοῦ Ἰωάννου μένεα πνέοντος αὐτοκράτορος, ἀναφυεῖσα δὲ καὶ πάλιν ὡς ἐκ θαύματος.

Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν εἶνε ἄξιος μνείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας μόνον διὰ τοὺς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἀγῶνας καὶ λόγους αὐτοῦ, μεγάλη δὲ εἶνε ἡ σημασία τοῦ Δαμασκηνοῦ καθόλου ὡς δογματικοῦ, ὡς πολεμίου τῶν αἱρέσεων, ὡς θεολόγου, ὡς ποιητοῦ καὶ μελῳδοῦ ἱερῶν ὕμνων. Ἡ θεολογία τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κατὰ μέγα μέρος μέχρι καὶ τῆς σήμερον στηρίζεται εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Ἄξιον δὲ ἰδίας παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ ἀνὴρ, οὗ τὴν ἀκραιφνῆ πίστιν ἐπιφανῶς δεικνύει ἡ θέσις ἣν κατέχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὗ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν ἀριδήλως μαρτυρεῖ ἡ ἐκ χωρίων τῆς γραφῆς καὶ τῶν πατέρων ἀνθολογία ἡ ἐπιγραφομένη *Ἱερὰ παράλληλα*, ὁ αὐτὸς ἱερὸς ἀνὴρ ἐν αὐτῇ τῇ θεμελιώδει αὐτοῦ συγγραφῇ, ἣν ἐπέγραψε *Πηγὴν γνώσεως* καὶ ἐν ᾗ περιέλαβεν *Ἔκδοσιν ἀκριβῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, εὑρίσκεται ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἶνε οὕτως εἰπεῖν ὁ κατ' εὐθεῖαν διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἀμμωνίου. Ἐν τῷ συνδέσμῳ δὲ τούτῳ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφικῆς παραδόσεως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων συνόδων ἔγκειται ἡ μεγίστη σημασία τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ λογίου μοναχοῦ, ὅστις ὡς ἀναχωρητὴς ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα ἀφιέρωσε τἄριστα ἔτη τοῦ βίου του εἰς τὴν στήριξιν τῆς πίστεως καὶ τὴν συστηματικὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς ὀρθοδοξίας.

ια'

Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμισις τοῦ Λέοντος.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος μόνον τότε δύναται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ὀρθῶς νὰ κατανοηθῇ, ὅταν συνδεθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Ἀρα-

βας, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν νομοθετικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Τότε μόνον ἔχομεν πλήρη εἰκόνα τῶν διαθέσεων καὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος τοῦ βασιλέως, ὅπερ ἤγαγε μὲν εἰς ἀξιοσημειώτους ἐθνικὰς νίκας, παρεσκεύασε δ' ἐν Βυζαντίῳ πολιτικήν τε καὶ πνευματικὴν ἀναγέννησιν, ἥτις καὶ παρ' ὅλην τὴν κατ' αὐτῆς ἀντίδρασιν ἔδωκεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος σθένος τοιοῦτον, ὥστε νὰ συγκρατήσῃ αὐτὸ ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν ἐπὶ πολλοὺς ἀκόμη αἰῶνας.

Διὰ τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δράσεως καὶ τῆς συνεχίσεως τῶν στρατιωτικῶν ἔργων τοῦ Ἀναστασίου κατώρθωσεν ὁ Λέων νὰ στηρίξῃ μὲν τὸν θρόνον, ἐνισχύσῃ δὲ τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν καὶ ἀναδείξῃ αὐτὴν εἰς τέλος νικηφόρον. Ἡ δὲ εἰκονομαχικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια σκοπὸν μὲν εἶχε τὴν ἐκρίζωσιν πάσης τὴν ἐκκλησίαν λυμαινομένης δεισιδαιμονίας, τὴν ἀνύψωσιν τῆς πίστεως εἰς τὴν θεωρίαν, τὴν ἀπόκρουσιν τῶν κινδύνων οὓς ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἡ χάριν τῆς θρησκείας παραμέλησις τῆς πολιτείας, ἤγαγε δὲ διὰ τῶν πρὸς τοὺς πάπας ἀγώνων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς παπικῆς ἕδρας ἀπόσπασιν τῶν ἐπισκοπῶν ἐκείνων, εἰς ἃς ἐτάσσοντο λαοὶ ἑλληνικοί. Καὶ ἡ μὲν Καλαβρία καὶ ἡ Σικελία ἔμελλον πάλιν νἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τρεῖς περίπου αἰῶνας σὺν τῇ καταλύσει τῆς ἐν Σικελίᾳ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς κυριαρχίας, ἀλλ' αἱ λοιπαὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος εἰς τὸν πατριάρχην προστεθεισῶν ἐπισκοπῶν ἔμειναν ἕκτοτε διὰ παντὸς ἡνωμέναι μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ἣν καὶ πράγματι ἀνῆκον. Οὐχ ἧττον δὲ σπουδαία τῆς πολεμικῆς καὶ θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ἡ νομοθετικὴ αὐτοῦ μεταρρύθμισις, ἐν ᾗ συγκορυφοῦται ὅλον τὸ πνεῦμα τῆς ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Ἰσαύρου μελετηθείσης ἀναγεννήσεως.

Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμισις εἶχε καταστῇ ἀναγκαία, ὅπως δοθῇ ἑλληνικώτερος τύπος εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ κράτους. Ἤδη ἀναγραφομένου τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου εἶχεν ἀρχίσει ἐκδηλουμένη ἡ ἀνάγκη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶχε καταστῇ ἐπιβλητικωτέρα σὺν τῷ χρόνῳ ἐξ ὅτου μετὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς Συρίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου τὸ κράτος εἶχεν ἀποβῇ αὐτόχρημα ἑλληνικόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι ἐδέοντο μεταρρυθμίσεως. Καὶ περὶ πολλὰ μὲν εἶχεν ἤδη νεωτερίσει ὁ Λέων ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα διὰ νεαρῶν πρὸς τὰς ἑκάστοτε παριστα μένας ἀνάγκας ἐκδιδομένων. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ γείνῃ καὶ γενικωτέρα

μέριμνα περὶ καθολικῆς ἀναθεωρήσεως τῶν νόμων, διότι μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ μεγάλη εἶχεν ἐπιπολάσει σύγχυσις. Ἀντὶ τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν εἶχον ἐπικρατήσει κατ' ὀλίγον ἐν τοῖς δικαστηρίοις αἱ ἑλληνικαὶ αὐτῶν μεταφράσεις καὶ τὰ βιβλία τῶν ὑπομνηματιστῶν, οὕτω δὲ, προστεθεισῶν καὶ τῶν νεαρῶν τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκρατόρων, ὁ διαχειριζόμενος τὴν δικαιοσύνην ἔδει νὰ προστρέξῃ εἰς πλῆθος βιβλίων ὡς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ηὔξανε δὲ τὴν σύγχυσιν ἡ ὁσημέραι αὔξουσα παραμέλησις τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν νόμων, διὸ ἐν μὲν τῷ κράτει σπανιώτατοι ἦσαν οἱ δυνάμενοι νὰ κατανοήσωσι καὶ αὐτὰς τὰς μεταφράσεις καὶ ἑρμηνείας τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει πάνυ ὀλίγοι ἦσαν οἱ τοιοῦτοι.

Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἐθεώρησεν ὁ Λέων ἀναγκαίαν τὴν σύνταξιν νέου συντόμου καὶ εὐλήπτου νομικοῦ ἐγχειριδίου, βάσιν μὲν ἔχοντος τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν, ἀλλ' ὅπου ἔδει νεωτερίζοντος καὶ περιλαμβάνοντος μὲν τὰς ἔκτοτε ὑπὸ τῶν πραγμάτων καταστάσας ἀναγκαίας καινοτομίας, ἰδίως τὰς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λέοντος εἰσαχθείσας, συμπληρουμένου δ' ἐκ τοῦ κατ' ἔθιμον δικαίου. Τὸ δ' ἔργον ἀνετέθη εἰς τοὺς νομομαθεστάτους τῶν συγχρόνων, τὸν πατρίκιον καὶ κοιαίστωρα Νικήταν καὶ τοὺς πατρικίους Νόννον καὶ Μαρῖνον, καὶ συντελεσθὲν ἐξεδόθη ἐν ἔτει 740 κατὰ μῆνα Μάρτιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως Λέοντος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις, γεννηθεὶς τῷ 719, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἑπομένου ἔτους 720 εἶχε στεφθῆ ὡς συνάρχων τοῦ πατρός. Ἐπεγράφη δὲ ἡ νέα νομοθετικὴ συλλογὴ *Ἐκλογὴ τῶν νόμων* καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὡς γενομένη *ἀπὸ τῶν ἰνστιτούτων, τῶν διγέστων, τοῦ κώδικος, τῶν νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα.*

Ἡ Ἐκλογὴ συνετάχθη οὕτως, ὥστε δύναται νὰ ῥηθῇ κῶδιξ ἅμα καὶ ἐγχειρίδιον νομικόν. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶνε ἡ βραχύτης καὶ τὸ ἀξιωματικὸν τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἄνευ δικαιολογιῶν καὶ ὑπομνηματισμῶν παρέχεται εἰς τοὺς ὑπηκόους τὸ πόρισμα ἐσκεμμένης νομοθετικῆς ἐκκαθάρσεως σωρείας προτέρων νόμων, καὶ μεταρρυθμίζονται παλαιοὶ θεσμοὶ ἢ εἰσάγονται ἄλλοι παντελῶς νέοι, σύμφωνοι πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Διαιρεῖται δὲ τὸ ὅλον εἰς δεκαοκτὼ τίτλους, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ οἰκογενειακοῦ δικαίου, περὶ ἐνοχῶν καὶ ἀγωγῶν καὶ τέλος περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ περὶ τῶν

ποινικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων. Ἐν τῇ τοιαύτῃ διαθέσει τῶν κατὰ τὸ δίκαιον προφανὴς εἶνε ἡ σχεδὸν πλήρης παράλειψις τοῦ πραγματικοῦ δικαίου καὶ δὴ ἡ ἐντελὴς ἀποσιώπησις τῶν κατὰ τὰς δουλείας. Ἐξηγεῖται δὲ ἡ παράλειψις αὕτη ἐκ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων διενέξεις εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἀναφερόμεναι λύωνται κατὰ τὰ ἑκασταχοῦ ἰσχύοντα τοπικὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ κατὰ γενικόν τινα ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ ἐπιβεβλημένον κανόνα.

Ἡ ἐξέτασις τῆς Ἐκλογῆς ἀποδεικνύει πόσον ἠθικώτερον καὶ κατὰ τὸ ἀληθὲς τοῦ χριστιανισμοῦ πνεῦμα ἐνομοθετήθησαν τὰ περὶ τοῦ γάμου, οὐ μόνον ἐπιβληθέντων αὐστηροτέρων δεσμῶν εἰς πᾶσαν συζυγίαν, δυσχερανθέντος δὲ τοῦ διαζυγίου καὶ κανονισθεισῶν τῶν περιστάσεων καθ' ἃς θεωρεῖται ἐπιτετραμμένη ἡ λύσις τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ κολαζομένης πάσης ἀνόμου συζυγίας καὶ παρὰ φύσιν σαρκικῆς σχέσεως. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀνυψώθη δυνάμει τῆς Ἐκλογῆς ὁ γάμος διὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς καθιδρυομένης ἀρχῆς, ὅτι ἐν τῷ γάμῳ ὑφίσταται ἑνότης οὐ μόνον τῶν προσώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν περιουσιῶν τῶν συζύγων, εἰ καὶ ὁ σύνδεσμος γίνεται σφιγκτότερος, ὡς εἰκός, ὑπαρχόντων τέκνων. Καὶ διὰ τῶν περὶ κληρονομίας δὲ διατάξεων ἐλήφθη φροντίς, ὅπως μὴ διασπῶνται πρὸς ἄλληλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ διατηρῆται ὁ σύνδεσμος τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, στηριζομένου οὕτω τοῦ οἴκου καὶ ἀποφευγομένων τῶν αἰτίων διενέξεως τῶν κρημνιζόντων αὐτὸν εἰς ἔριδας καὶ ἀνωμαλίας. Καὶ ἀνεξιθρησκείαν δ' ἐπέδειξαν ἀξίαν πολλοῦ λόγου οἱ νομοθέται τῆς Ἐκλογῆς, ἐπιτρέψαντες τοὺς μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ αἱρετικῶν γάμους καὶ μόνον τοῦτο ἀπαιτήσαντες, ὅπως ὦσι Χριστιανοὶ ἀμφότεροι οἱ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενοι.

Οὐ μόνον δὲ τὴν ἠθικὴν βάσιν καὶ τὴν δύναμιν τῆς οἰκογενείας ἠθέλησε νὰ ὑψώσῃ διὰ τούτων τε καὶ ἄλλων διατάξεων ἡ νομοθεσία τοῦ Λέοντος, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴν πίστιν ἐν ταῖς συναλλαγαῖς νὰ στηρίξῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῶν τε ἰδιωτῶν καὶ τοῦ κράτους. Πρὸς ὕψωσιν δὲ τῆς ἐμπορικῆς πίστεως ἦτο ἀνάγκη γενναίων διαβημάτων καὶ διευκολύνσεως τῶν τοκοφόρων δανείων, ῥυθμίσεως τῶν κατὰ τὰς ὑποθήκας καὶ εἰσαγωγῆς τῆς ἐγγυήσεως. Καὶ ἐπειράθη μὲν ὁ Λέων νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀγοραίαν πίστιν διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν καθωρίσθησαν ἐν τῇ Ἐκλογῇ τὰ περὶ ἐγγράφων καὶ ἀγράφων δανείων, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τοῖς τοιούτοις εὐστόχως ὑπε-

στήριξεν ὁ νομοθέτης βασιλεὺς τὸ κεφαλαίων δεόμενον ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἡ νομοθεσία αὐτοῦ δὲν εἰςάγει τὴν ὑποθήκην καὶ τὴν ἐγγύησιν, ἀλλ' ἡ Ἐκλογὴ γνωρίζει μόνον δάνεια γινόμενα δι' *ἀντιχρήσεως*, ἤτοι ἐπὶ ἐνεχύρῳ καρποφόρῳ παρεχομένῳ εἰς τὸν δανειστὴν ἢ ἐπὶ *κοινωνίᾳ* ἑταιρικῇ τοῦ δανειστοῦ καὶ τοῦ ὀφειλέτου. Ἐξακολουθεῖ δὲ νάγνοῇ ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων τὰ ἐπὶ τόκοις δάνεια, ἅτινα εἶχον μὲν καταδικάσει οἱ κανόνες τῶν συνόδων, ἐπ' αὐτῶν δὲ βασιζόμενον εἶχεν ἤδη περιστείλει αὐτὸ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον.

Καὶ ἐν τῇ ποινικῇ δὲ δικαιοσύνῃ οὐ μικραὶ ὑπῆρξαν αἱ διὰ τῆς Ἐκλογῆς εἰςαχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις. Ἰδίως δὲ ἀξιοσημείωτος νεωτερισμὸς ἦτο ὁ περιορισμὸς τοῦ δικαιώματος τῆς ἀσυλίας, ἥτις προέβαινε μέχρι καταχρήσεως. Ἡ εἰς ἱεροὺς ναοὺς ἢ εἰς τοὺς ὅρους καὶ περιβόλους τῶν ἐκκλησιῶν καταφυγὴ ἔσωζεν ὀφειλέτας ἢ κακούργους ἀπὸ τῆς περαιτέρω καταδιώξεως, ἱερόσυλος δ' ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις καὶ εἰς ποινὴν θανάτου ὑπέκειτο ὁ διὰ τῆς βίας ἀποσπάσας τὸν πρόσφυγα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀσύλου. Καὶ ὑπῆρχον μὲν τάξεις ἐνόχων ἀποκλειόμεναι τοῦ εὐεργετήματος τῆς εἰς ἄσυλον προσφυγῆς, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ τὸ δικαίωμα τῆς ἀσυλίας πολλάκις ἐδέσμευε τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο λοιπὸν τὸ κακὸν θέλοντες νὰ ἐλαττώσωσιν οἱ συντάκται τῆς Ἐκλογῆς, περιέστειλαν μεγάλως τὴν ἀσυλίαν, ἐπιβαλόντες εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν ναῶν, εἰς οὓς προσέφευγον οἱ ἔνοχοι, τὴν παράδοσιν αὐτῶν ἐπὶ δηλώσει τῆς κατηγορίας καὶ ἐγγυήσει περὶ ἀσφαλείας τοῦ παραδιδομένου καὶ ὁρίσαντες μὲν ποινὰς εἰς τὸν διὰ βίας ἀποσπῶντά τινα ἀπὸ τοῦ ἀσύλου, ἀλλὰ μὴ ἐμποδίζοντες τὴν κατὰ νόμους ἐκδίκασιν τοῦ ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἐκβαλλομένου. Οὐχ ἧττον δὲ μεγάλην πρόοδον τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης δεικνύει ἡ διὰ τῶν νόμων τῶν Ἰσαύρων εἰςαγομένη τιμωρία τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς κλοπῆς ὡς δημοσίου ἀδικήματος, ἐν ᾧ αὕτη κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον ἐθεωρεῖτο ἀδίκημα ἰδιωτικόν, εἰς μόνον τὸν παθόντα ἀναφερόμενον καὶ μὴ προσβάλλον αὐτὴν τὴν πολιτείαν.

Ἰδιάζουσαν δ' ἔχει σημασίαν ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸ σύστημα τῶν ὑπ' αὐτῆς καθοριζομένων ποινῶν. Ἐν τῷ πρὸ τῶν Ἰσαύρων βυζαντιακῷ δικαίῳ κύριαι ποιναὶ παρουσιάζονται ἡ κεφαλικὴ ποινή, ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας καὶ ἡ εἰς μονὴν ἔγκλεισις. Ἀλλ' οἱ ἰσαυρικοὶ νόμοι ἄλλας ἐπιβάλλουσι τιμωρίας. Ἡ μὲν *κεφαλικὴ* ἢ *ἐσχάτη τιμωρία* γίνεται σπανιωτέρα, καὶ συνηθέστερος μὲν τρόπος θανάτου εἶνε ὁ διὰ ξίφους, ἀραιότερον δὲ παρουσιάζονται τὸ *πυρὶ παραδίδοσθαι* ἢ τὸ *φουρκίζεσθαι*,

ἤτοι ἡ ἀγχόνη. Ἀντὶ δὲ τῆς οὕτω σπανιωτέρας καθισταμένης διὰ θανάτου τιμωρίας εἰςάγει ἡ Ἐκλογὴ εἰς τὴν νομοθεσίαν σύστημα ὅλον ἀκρωτηριασμῶν, οὓς εἴδομεν ἤδη διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν βαρβάρων καὶ πρότερον εἰςαχθέντας εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βυζαντίνων. Τοιαῦται δὲ ποιναὶ εἶνε ἡ ἀποκοπὴ τῆς χειρὸς, τῆς γλώσσης, τῆς ῥινὸς, ἡ τύφλωσις καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἀκρωτηριασμοί. Τῶν δ' ἐλαφροποίνων τιμωρία ἦτο τὸ δέρεσθαι καὶ τὸ διὰ μαστίγων τύπτεσθαι. Ἀλλὰ καὶ στέρησις τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἐπεβάλλετο ἐνίοτε ὡς ποινὴ, συνεπάγουσα ἐξορίαν καὶ συνδεομένη μετ' ἀτιμωρικῆς κουρᾶς τῶν τριχῶν καὶ ἄλλων σωματικῶν ποινῶν, ἀλλ' ἡ εἰς μονὴν ἔγκλεισις κατηργήθη παντελῶς. Καὶ ἡ δήμευσις δὲ τῆς οὐσίας ἐξέλιπε σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν.

Αἱ ὑπὸ τοῦ δικαίου τῶν Ἰσαύρων ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ, ἰδίως δ' ἡ πολλὴ χρῆσις τῶν ἀκρωτηριασμῶν φαίνονται ὀλίγον συμβιβαζόμεναι πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ἐκλογῆς, ἥτις ῥητῶς ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ ἐπωνομάζετο *ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον*. Ἀλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ τοιαῦται ποιναὶ ἀντικατέστησαν ἐν πολλοῖς τὴν κεφαλικὴν ποινὴν τὴν ὑπὸ τῶν ἰουστινιανείων νόμων ὡρισμένην καὶ ὅτι οἱ ἰσαυρικοὶ νόμοι πολὺ πλειότερον ἄφινον ἄθικτον τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀληθῶς παρ' ὅλους τοὺς βαρβάρους ἐκείνους ἀκρωτηριασμοὺς φιλανθρωπότερον ἦτο τὸ δίκαιον τῶν Ἰσαύρων. Τρανότατα δὲ τοῦτο ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τῆς καταργήσεως τῆς φυλακίσεως, ἥτις δὲν ἐπιβάλλεται πλέον ὡς ποινὴ, ἀλλὰ μόνον ὡς προληπτικὸν μέτρον, καὶ ἐκ τῆς ἐπιεικείας, ἣν ἐπιτάσσει ἡ Ἐκλογὴ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως, ὅπως μὴ ἀκρίτως καὶ ἀναπολόγητοι φονεύωνται οἱ ἐπὶ φατριασμῷ κατὰ τοῦ βασιλέως ἢ συνωμοσίᾳ κατ' αὐτοῦ ἢ τῆς πολιτείας τῶν Χριστιανῶν κατηγορούμενοι.

Ἐν τῷ συνόλῳ δ' ἐξεταζομένη ἡ Ἐκλογὴ δεικνύει μεγάλην πρόοδον τῆς δικαιοσύνης, βασιζομένης πλέον ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν παραδόσεων τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἀλλὰ κυρίως ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῆς θρησκείας, ἥτις καὶ ἀποβαίνει ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ δικαίῳ τῶν Ἰσαύρων. Ἡ κατάργησις τῶν νόμων τούτων μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων πλὴν τῶν εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον ἀναφερομένων, οἵτινες διετηρήθησαν κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις, ἔγεινεν αἰτία νὰ ἐπανέλθῃ μὲν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος ἐν μέρει εἰς τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, νὰ διαταχθῶσι δὲ ἄλλως ὑπὸ μεταγενεστέρων βασιλέων τὰ κατὰ

τὴν νομοθεσίαν. Οὕτω δὲ, συντελέσαντος καὶ τοῦ πρὸς τοὺς εἰκονομάχους μίσους τῶν ὀρθοδόξων, ἠγνοήθη ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὸ λαμπρὸν τῶν Ἰσαύρων νομοθετικὸν ἔργον. Ἀλλ' εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐπεφυλάσσετο ἡ ἀνέρευσις, δημοσίευσις καὶ ὀρθὴ μελέτη τῆς Ἐκλογῆς, δι' ἧς ἐφωτίσθη ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἐνέργεια τῆς δυναστείας ἐκείνης, ἥτις ἐν πολλοῖς προέτρεξε τῶν χρόνων ὡς πρόδρομος τῆς ἐν τῇ Δύσει Ἀναγεννήσεως, δι' ἧς ἔγεινεν ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου εἰς τὸν νεώτερον. Καὶ τὸ μὲν ἔργον τῶν μεταρρυθμιστῶν βασιλέων πολεμηθὲν κατελύθη εἰς τέλος ἐν τοῖς πλείστοις, ἡ δ' ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐπανηγύρισε τὸ ναυάγιον, καὶ ἐπὶ γενεὰς γενεῶν οἱ ἐργάται τῆς ἀναγεννήσεως ἐγνωρίζοντο ἁπλῶς ὡς εἰκονομάχοι. Ἀλλ' ὅτ' ἐγνώσθη πλήρης ἡ ἀλήθεια, ἡ ἱστορικὴ δικαιοσύνη ἐπηνώρθωσε τὴν μνήμην τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων, ἅτε βραβεύουσα κατὰ καθῆκον τὰς μεγάλας ἐπιβολὰς καὶ ὅταν δὲν στεφανόνῃ αὐτὰς ἡ ἐπιτυχία.

ιϐ'

Ὁ γεωργικὸς, ναυτικὸς, στρατιωτικὸς νόμος.

Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν Ἰσαύρων δὲν ἐθεωρήθη συντελεσθὲν διὰ τῆς συντάξεως τῆς Ἐκλογῆς, ἀλλ' ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ διὰ νομοθετημάτων εἰδικῶς ἀναφερομένων εἰς τὴν γεωργίαν, τὰ στρατιωτικὰ πράγματα καὶ τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Οἱ δὲ νόμοι οὗτοι, εἰ μὴ συνεξεδόθησαν μετὰ τῆς Ἐκλογῆς ὡς παράρτημα καὶ συμπλήρωμα αὐτῆς, πάντως συνετάχθησαν καθ' οὓς καὶ ἡ Ἐκλογὴ χρόνους.

Ὁ γεωργικὸς νόμος εἶνε σπουδαιότατος, διότι ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους ἐπελθοῦσαν νομιμοποίησιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χωρικῶν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὸ σύστημα τῆς κτηματικῆς φορολογίας, καθ' ὃ ἡ γῆ ἐφορολογεῖτο ἐπὶ τῇ βάσει ἀναγραφῆς τῶν κτημάτων, εἰς ἣν συμπεριελαμβάνετο κατὰ κεφαλὴν τὸ ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων γεωργῶν πληρωτέον τέλος, τοῦ δεσπότου θεωρουμένου ὑπευθύνου διὰ τὴν πληρωμὴν αὐτοῦ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, εἶχεν ἐπιφέρει κατ' ὀλίγον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταβολὴν τῶν ἐναπογράφων ἐκείνων γεωργῶν εἰς ἐξαρτήματα τοῦ κυρίου, ἀναποσπάστως συνδεδεμένα πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν καλλιεργούμενον κτῆμα. Συντελούσης δὲ καὶ τῆς περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν κτηματικῶν φόρων καταπιέσεως, τῆς μὴ

ἀναθεωρήσεως τῶν ἀπογραφῶν, τῆς ὁσημέραι μείζονος ἐλαττώσεως τῆς προσόδου τῶν κτημάτων ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν δηώσεων, ἡ δουλεία τῶν ἐναπογράφων καθίστατο ὁσημέραι βαρυτέρα. Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ εἰς ἀεί. Τὸ βαρὺ τῆς φορολογίας καὶ αἱ πολλαὶ μεταβολαὶ ἃς εἰς τὴν κτηματικὴν περιουσίαν ἐπήνεγκον αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων καὶ ἡ ἔν τισι μέρεσι τοῦ κράτους ἀποδοχὴ Σλάβων ἐγκατοίκων ἠλλοίωσαν τὰ πράγματα αἰσθητῶς. Τὰ κτήματα ἤρχισαν νὰ εἶνε βάρος ἀντὶ κεφαλαίου πλούτου καὶ οἱ μάλιστα πάσχοντες ἦσαν οἱ μεγαλοκτήμονες, οὓς μάτην ἀπεπειρᾶτο νὰ ἐλαφρύνῃ ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἀπὸ τῶν χρόνων μάλιστα τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ κουφισμῶν ἢ ἀφέσεων φόρων. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἤδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀρχομένου πολλοὶ ἀγροὶ ἐγκατελιμπάνοντο ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καὶ τὸ κράτος ἠναγκάσθη, ὅπως ἀναπληρώνῃ τὴν ἐκ τῆς ἐξερημώσεως αὐτῶν ζημίαν, νὰ καταβιβάσῃ τὴν παραγραφὴν εἰς δύο μόνον ἔτη καὶ ἔπειτα εἰς ἓξ μῆνας. Οὕτω δὲ, ἀναγνωριζομένων μετὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον τῶν νέων καλλιεργητῶν, ἂν μὴ παρουσιάζετο ὁ παλαιὸς κτήτωρ καὶ κατέβαλλε τὰ ὀφειλόμενα, ἡ μὲν πολιτεία δὲν ἐζημιοῦτο, ἐπήρχετο δὲ καὶ βαθμιαία ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀπαλλαγὴ τῶν γεωργῶν.

Τοιοῦτοι καὶ ἄλλοι λόγοι ἤγαγον διὰ τῶν αἰώνων εἰς τοιαύτην μεταρρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν ἀγροτικὴν κτῆσιν, ὥστε τὸ καθεστὼς, ὅπερ ἀναγνωρίζει καὶ θεσπίζει ὁ γεωργικὸς νόμος τῶν Ἰσαύρων, εἶνε παντελῶς διάφορον τοῦ τῶν προτέρων νομοθετημάτων. Ἐν αὐτῷ οἱ χωρικοὶ πάντες εἶνε ἐλεύθεροι, οὐδ' ὑπάρχει πλέον δουλοπαροικία, ἀλλ' ὑφίστανται διπλῆ τάξις γαιοκτημόνων. Ἡ εἶνε δῆλα δὴ οὗτοι χωρικοὶ κατέχοντες καὶ καλλιεργοῦντες αὐτοὶ ἢ δι' *ἡμισειαστῶν* γῆν ἀνήκουσαν εἰς τὴν *κοινότητα τοῦ χωρίου*, ἧς ἕκαστος *χωρίτης* λαμβάνει *μερίδα*, ἄλλως λεγομένην *σκαρφίον* ἢ *τόπον*, ἢ εἶνε *μορτῖται* ἤτοι καλλιεργηταὶ ἐπὶ *μορτῇ* δεκάτης παρεχομένης εἰς τὸν *χωροδότην* δι' ἰδίων δαπανῶν καὶ ἄνευ τινὸς χρηματικῆς ἀνταμοιβῆς γεωργοῦντες τοὺς εἰς ἐκεῖνον ἀνήκοντας καὶ εἰς αὐτοὺς παρ' αὐτοῦ ἐκδεδομένους ἀγρούς. Ἔχομεν λοιπὸν καὶ ἐν ταῖς δύο περιστάσεσι γεωργοὺς, ἔχοντας μὲν ὡρισμένας ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν κοινότητα τοῦ χωρίου, οὗ εἶνε κοινωνοὶ οἱονεὶ μέλη μετοχικῆς τινος ἑταιρίας, ἢ πρὸς τὸν τὴν δεκάτην τῆς συγκομιδῆς ἀπολαμβάνοντα χωροδότην καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν, προσηκόντως τιμωροῦσαν τὴν ἀπόδρασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀγροῦ, ἀλλὰ κατὰ τἆλλα κεκτημένους πλήρη τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, μὴ ἐπέ-

χοντας τὴν μέσην ἐκείνην θέσιν μεταξὺ ἐλευθέρου καὶ δούλου τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς ἐναπογράφους τῶν προτέρων χρόνων καὶ μὴ συνδεδεμένους ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοὺς καὶ τὰ τέκνα ἀναποσπάστως πρὸς τὸ κτῆμα μεθ' οὗ ἦσαν συναπογεγραμμένοι.

Ὁ δὲ Στρατιωτικὸς νόμος συνώψιζε τὰ κυριώτατα ἔκ τε παλαιοτέρων τακτικῶν συγγραφῶν καὶ ἐκ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, καὶ περιεῖχε διατάξεις ἀναφερομένας εἰς τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἀλλὰ πιθανώτατα δὲν σώζεται σήμερον οἷος συνετάχθη ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων, ἀλλ' οἷος διεσκευάσθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις.

Ὁ δὲ Ναυτικὸς νόμος βάσιν ἔχει τοὺς περιωνύμους ἐν τῇ ἀρχαιότητι ναυτικοὺς νόμους τῶν Ῥοδίων, οὓς καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀποδεχθῆ, παρ' ὧν μέρος εἶχε παραλάβει καὶ ὁ Ἰουστινιανός. Ὡς δὲ ἡ Ἐκλογή, οὕτω καὶ ὁ Ναυτικὸς νόμος παρουσιάζεται μὲν ὡς ἐκλογὴ ἐκ τῶν Πανδεκτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶνε μεγάλη ἡ πρὸς αὐτοὺς σχέσις αὐτοῦ, ἀπ' ἐναντίας δὲ πολλαὶ ἐν αὐτῷ ἀπαντῶνται νέαι διατάξεις. Ἡ βασιλεία τῶν Ἰσαύρων ἠθέλησε διὰ τοῦ νόμου τούτου νὰ εἰσαγάγῃ τὰς μεταρρυθμίσεις ἐκείνας, ὅσαι ἐν ἡμέραις καθ' ἃς τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον ἐκινδύνευεν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλων πειρατῶν καθίσταντο ἀναγκαῖαι πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θαλασσοπλοΐας καὶ μείωσιν τῶν ζημιῶν, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ποθαρρύνωσι τοὺς ναυτιλλομένους. Διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον πρὸς ὕψωσιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας νὰ λείψῃ ἡ προτέρα διάκρισις μεταξὺ ναυκλήρου, ὡς κυρίου τοῦ πλοίου, καὶ ἐκμισθωτοῦ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἰσαύρων ὁ ναύκληρος εἶνε καὶ ὁ κάτοχος καὶ ὁ διαχειριστὴς τοῦ πλοίου, πρὸς ὃν ἀντιτίθεται ὁ ἔμπορος, εἰς οὗ λογαριασμὸν φορτόνεται τὸ πλοῖον. Ἀλλὰ συνήθως ὁ ἔμπορος δὲν ἐκμισθόνει τὸ πλοῖον, ἀλλ' εἶνε κοινωνὸς τοῦ ναυκλήρου, τοῦθ' ὅπερ εἶνε χαρακτηριστικὸν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἕνεκα τῶν κατὰ θάλασσαν κινδύνων ἐθεωρεῖτο συμφερώτερον νὰ εἶνε ἑταιρικὰ τά τε κέρδη καὶ αἱ ζημίαι. Καὶ ἑταιρίας δὲ δύο ναυκλήρων εὑρίσκομεν. Καὶ ἄλλαι δὲ διατάξεις δεικνύουσιν, ὅτι ἡ ναυτικὴ νομοθεσία ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν προστασίαν τῶν κεφαλαίων διὰ τῆς ὅσον ἔνεστιν εἰς πλείονα πρόσωπα κατανομῆς τῶν ζημιῶν. Ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἑταιρικῆς θαλασσοπλοΐας προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε γίνεται λόγος καὶ περὶ ναυκλήρων μὴ ἐχόντων ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν ναύτας ἐπὶ τακτῷ μισθῷ, οἵτινες ἐκαλοῦντο *ἀποτακτάριοι*, ἀλλὰ συνεργαζομένους ἐπὶ μερίδι τοῦ κέρδους καὶ ἐντεῦθεν ὀνομαζομένους *μερίτας*.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρόσθετος νομοθετικὴ ἐνέργεια τοῦ μεταρρυθμιστοῦ βασιλέως, ἣν ἐπ' ἴσης ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας λανθάνουσαν ἀποκατέστησεν ἡ ἐπιστήμη τῶν νεωτάτων χρόνων, προσγράψασα εἰς τοὺς Ἰσαύρους, ἐξ ὧν ἀπέρρευσεν. Ἀλλ' οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ ἀμέσως μεταγενέστεροι, ἐν ᾧ ἦσαν ἄριστα εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ εὐεργετικὸν τῶν διατάξεων τοῦ Λέοντος, ἐφάνησαν ἐθελοκάκως τυφλώττοντες πρὸς τὰ εὐεργετήματα τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ μόνον παντὶ σθένει ἐπειράθησαν νὰ μεγεθύνωσι τὰ κακὰ ὅσα τυχὸν ἦσαν ἀνάμικτα πρὸς τὰ καλά. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ἡ βαρεῖα αὔξησις τοῦ ἐγγείου φόρου κατὰ *μιλιαρίσιον* εἰς ἕκαστον *ὁλοκοτίνιν*, ἤτοι κατ' ἀργυροῦν δωδεκατημόριον εἰς ἕκαστον χρυσοῦν νόμισμα. Καὶ ἡ μὲν προσθήκη αὕτη $8\ 1/3$ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν εἰς τὸν πρότερον πληρονόμενον ἔγγειον φόρον δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὴν μεγάλη, ὅταν ἀναλογισθῶμεν μάλιστα τὸν λόγον, δι' ὃν ἐθεσπίσθη. Ἦτο δὲ οὗτος ἡ ἀνάγκη τοῦ κράτους, ὅπως μεριμνήσῃ πρὸς ἐξάλειψιν τῶν μεγάλων ζημιῶν, ἃς ἐπήνεγκεν ὁ τῇ 26 Ὀκτωβρίου τοῦ 740 γενόμενος σεισμός, ἐξ οὗ πολλαί τε καὶ ἄλλαι πόλεις ἔπαθον, μάλιστα δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις, ἧς καὶ κατέπεσον τὰ χερσαῖα τείχη. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ συμφοραὶ τῶν προτέρων ἐτῶν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σλάβων καὶ Βουλγάρων εἶχον μειώσει αἰσθητῶς τοὺς πόρους τῶν κατοίκων, ἀδυνατούντων καὶ αὐτοὺς τοὺς τακτικοὺς φόρους νὰ πληρώσωσιν, ἡ προσθήκη αὕτη διεβοήθη ὡς ἐπαχθής, συνετέλεσε δὲ καὶ αὕτη εἰς ἀμαύρωσιν τῆς μνήμης τοῦ Λέοντος, ὃν ἄλλως εἴδομεν διά τε τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ τῶν νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων ἀναδειχθέντα κατ' ἀλήθειαν ἕνα τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου.

ργ'

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος.

Ὁ Λέων, ἀποθνήσκων τὴν 18 Ἰουνίου 741, μετὰ βασιλείαν ἐτῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ μηνῶν σχεδὸν τριῶν, παρέδιδεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὸ κράτος ἐξωτερικῶς μὲν πολὺ ἰσχυρότερον ἢ κατὰ τὰ πρότερα ἔτη, ἐσωτερικῶς δὲ ἠνωρθωμένον διὰ τῆς σθεναρᾶς αὐτοῦ δράσεως καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας. Ἀλλ' ἦτο φανερόν, ὅτι ἐπέβαλλε πρὸς συντήρησιν τῶν πεπραγμένων καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου τῆς παλινορ-

θώσεως καὶ ἀγῶνας, οἵτινες δὲν ἔμελλον νὰ λήξωσι διὰ βραχέων. Ἀλλ' ἠδύνατο νὰποθάνῃ ἥσυχος, ὅτι ὁ υἱὸς ὁ διαδεχόμενος αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ τὸ πρόγραμμα τοῦ πατρός.

Αὐτὸ τὸ ἐπώνυμον, δι' οὗ ἠθέλησαν νὰ μολύνωσι τὸν νέον βασιλέα οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων, δεικνύει τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν κακίαν, μεθ' ἧς ἀντετάσσοντο πρὸς τὸν ὁμόφρονα διάδοχον τοῦ ἀναμορφωτοῦ. Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος, γεννηθεὶς τῷ 719, εἶχεν ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ δύο, ὅτε διεδέχθη τὸν πατέρα, οὗ ἦτο ἤδη συνάρχων ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς ἡλικίας ἔτους. Τραφεὶς δὲ καὶ αὐξηθεὶς ἐν τοῖς πατρικοῖς ἀνακτόροις καθ' ὃν χρόνον ἡ βυζαντιακὴ πρωτεύουσα ἀντήχει ἐκ τοῦ θορύβου, ὃν εἶχε προκαλέσει ἡ θρησκευτικὴ καὶ νομοθετικὴ τοῦ Λέοντος ἀναμόρφωσις, παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ συνεμερίσθη τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ πατρός. Οὐδ' ἐσάλευσε τὴν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὃν εἶχεν ἀναλάβει ὁ Λέων, συμμετοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ ἔργου ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὁ ἤδη τῷ 732 τελεσθεὶς γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων, ἥτις Χριστιανὴ γενομένη καὶ μετονομασθεῖσα Εἰρήνη ἐπέδειξε μεγάλην εὐσέβειαν πρὸς τὸ νέον αὐτῆς θρήσκευμα καὶ πολὺν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ζῆλον. Ἡ τοιαύτη δὲ τοῦ Κωνσταντίνου πολιτεία ἤρκεσεν, ὅπως ὁ φανατισμὸς τῶν ἀντιπάλων ἐπισύρῃ κατ' αὐτοῦ τὸ ὑβριστικὸν ἐπώνυμον Καβαλλῖνος, ὅπερ ἐλέγετο ἀποδοθὲν αὐτῷ διότι ἔχαιρεν ὀσφραινόμενος τὴν κόπρον καὶ τὰ οὖρα τῶν ἵππων. Ἀργότερον δὲ καὶ περαιτέρω προέβη ἡ κακολογία· ὁ Καβαλλῖνος ἔγεινε Κοπρώνυμος, καὶ ἡ χαριτολογία τῶν εἰκονολατρῶν παρίστανεν αὐτὸν μολύνοντα αὐτὴν τὴν ἁγίαν κολυμβήθραν, καθ' ἣν ὥραν ἐβαπτίζετο, διὰ τῆς κοπρίας, ἧς ἀπέβη ἐπώνυμος. Τὰ ἐπώνυμα ταῦτα δεικνύουσι τὸ εἰδεχθὲς τῆς ἐμπαθείας τῶν ἀντιπάλων τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως. Τὴν δὲ κακὴν αἴσθησιν, ἣν γεννᾷ ἡ ἰδέα, ὅτι τῶν δῆθεν εὐλαβεστέρων ἡ φαντασία ἐπενόησε τοὺς κόπρον ὄζοντας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΚΟΠΡΩΝΥΜΟΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

ἐκείνους μύθους, εἰς μάτην ἐζήτησε νὰ μειώσῃ μεταγενέστερος χρονογράφος, ὁ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἀκμάσας Μιχαὴλ Γλυκᾶς, διισχυριζόμενος, ὅτι κατὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας ἐρεύνας ἀρχῆθεν ὠνομάζετο Καβαλλῖνος ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ὁρμώμενος ἀπὸ χώρας, ἥτις ἐκαλεῖτο Κάβαλλα, ἔπειτα δ' ὠνομάσθη καὶ Κοπρώνυμος ἐπειδὴ καβαλλίνα λέγεται κοινῶς ἡ κοπρία, ἅτε *ὄνομα κοπρίας ἐν ἑαυτῷ ἐπιφερόμενος*. Καὶ ὑπὸ τὸν τύπον δὲ Καβαλλώνυμος φέρεται ἐνίοτε τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἐμπάθεια τοιαύτη ἐξηγεῖ πολλὰ φαινόμενα τῆς πολιτείας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀληθῶς οὗτος ἀπέβη οὐ μόνον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς μεταρρυθμίσεως τολμηρότερος τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὧν εἴδομεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν πρὸς τὸν νέον βασιλέα ἀκοίμητον ἔχθραν, πολὺ τραχύτερος τοῦ Λέοντος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἡ εἰκονομαχία ἔλαβε μικροῦ δεῖν τὸν χαρακτῆρα διωγμοῦ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιπάλων. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἀφ' οὗ οὕτως ὀξεῖα ἦτο ἡ διχάζουσα τὰ δύο ἀντίθετα στρατόπεδα ἀντιπάθεια, εἰς ὠμότητα αὐτόχρημα ἀπέβαινε τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐνέργεια ὅταν ἡ ἀντίδρασις τῶν ἀντιπάλων ἐκορυφοῦτο εἰς κίνδυνον διασαλεύοντα αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ θρόνου. Τοιοῦτον δὲ βλέπομεν τὸν Κωνσταντῖνον, ἀκαταπόνητον μὲν, ἀλλὰ καὶ μέχρις ὠμότητος βαίνοντα, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του, ὅτε ὁ νεοπαγὴς αὐτοῦ θρόνος ἐκινδύνευσεν ἐκ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ἀρταβάσδου.

εδ'

Ἡ τιμωρία τοῦ ἀποστάτου.

Ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἀνερρίπισε τὸ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων μῖσος, ὅπερ ζῶντος τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς εἰκονομαχίας μόλις που κατεστέλλετο. Οἱ δ' ἐπὶ τὴν κατάλυσιν τῶν εἰκονομάχων ἐλπίζοντες εὗρον ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων αὐτῶν ἕνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὸν ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Ἄννῃ γαμβρὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρτάβασδον. Κουροπαλάτης ὢν καὶ κόμις τοῦ θέματος Ὀψικίου, ὁ Ἀρμένιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν ἀποκτήσει ἤδη ἱκανὴν δύναμιν, αὐξανομένην ὑπὸ τῶν πρὸς αὐτὸν, κεκηρυγμένον φίλον τῶν εἰκόνων, ἐπιδεικνυομένων συμπαθειῶν τῶν εἰκονολατρῶν. Κατάλληλον δὲ καιρὸν

πρὸς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐθεώρησε τὴν κατ' Ἰούνιον τοῦ 742 διάβασιν τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπερχομένου κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε φθάσει εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅτε, θέλων, ὡς φαίνεται, νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐκ πάσης ὑπονοίας ἀπὸ τοῦ ὑπόπτου γαμβροῦ, ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν πρὸς ἑαυτὸν ἀποστολὴν τῶν δύο υἱῶν του ἐκ τοῦ φρυγικοῦ Δορυλαίου, ἀνήκοντος εἰς τὸ ἐμπεπιστευμένον αὐτῷ θέμα, ὅπου καὶ διέτριβεν ὁ Ἀρτάβασδος μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης στρατιᾶς. Ἀλλ' ὁ Ἀρτάβασδος, νοήσας τὸν δόλον καὶ αἰσθανθείς, ὅτι δίκην ὁμήρων ἐκαλοῦντο τὰ τέκνα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προέλαβεν αὐτός, καὶ, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὰ πλήθη, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Οὗτος δὲ φοβηθεὶς ἔφυγε προτροπάδην εἰς τὸ Ἀμόριον, ὁπόθεν ἠδυνήθη νὰ πείσῃ ὅπως ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγῶνα τοὺς στρατηγοὺς δύο θεμάτων, τοῦ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τοῦ τῶν Θρᾳκησίων. Ἅπαντες δ' ὁμοῦ ἐχώρουν ἐπὶ τὸν Ἀρτάβασδον.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀρμένιος ἀποστάτης δὲν ἔμενεν ἀργός. Συνεννοούμενος μετ' αὐτοῦ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης ὁ Μονώτιος, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀναχωρῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, εἶχεν ἀφήσει ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἀνεκήρυξεν ἐν μέσῳ τοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν συγκληθέντος πλήθους βασιλέα τὸν Ἀρτάβασδον. Συνετέλεσαν δ' εἰς τὴν αἰφνιδίαν ταύτην ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τά τε ψεύδη τοῦ Θεοφάνους, πείθοντος τὰ πλήθη διὰ ψευδῶν πειστηρίων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ αἱ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς βλασφήμου πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον συκοφαντίαι τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου. Τελεσθείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκλείσθησαν μὲν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, παντοίας δ' ὑφίσταντο κακώσεις οἱ φίλοι τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξασφαλισθεῖσαν διὰ φρουρῶν, μετακληθέντων ἐκ τῆς Θρᾴκης, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐπαναστατῶν.

Παρ' ὅλην τὴν ταχύτητα μεθ' ἧς ἀνετράπη τὸ καθεστὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀπέβαλε τὸ ἀναγκαῖον θάρρος· παραλαβὼν δὲ τὰ τάγματα τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Θρᾳκησίων, ἔβη πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλευούσης. Ἀλλὰ προεχώρησε μόνον μέχρι τῆς Χρυσοπόλεως, βλέπων δὲ, ὅτι τό τε προκεχωρημένον τῆς ὥρας καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀδιαφορία τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲν παρεῖχον ἐλπίδας ἐπιτυχοῦς καθόδου, ἀνέζευξε καὶ διεχείμασεν ἐν Ἀμορίῳ.

Κατεῖχε λοιπὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ Ἀρτάβασδος, καὶ ἀνε-

στυλώθησαν ὑπ' αὐτοῦ αἱ εἰκόνες, λαμβανούσης οὕτω τῆς ἀνατροπῆς θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὸ κράτος διῃρεῖτο εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν εὐρωπαϊκὸν ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀρμένιον ἐπιβάτην τοῦ θρόνου, τὸ δὲ ἀσιατικὸν ἐτάσσετο μετὰ τοῦ νομίμου βασιλέως, οἱ Ἄραβες, ἐπωφελούμενοι ἐκ ταύτης τῆς διαιρέσεως, ἐβήσουν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ χαλίφου Σουλεϊμὰν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἐπελθόντος δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 743, ὁ Ἀρτάβασδος ἀπεφάσισε νὰναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν, ὅπως ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀντίπαλον. Ἀλλὰ, διαβὰς τὸν Μάϊον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνικήθη παρὰ τὰς Σάρδεις ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἔπειτα τὸν Αὔγουστον ἐνίκησε καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρταβάσδου Νικήταν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Βιθυνίας πρὸς τὴν Φρυγίαν. Ἀναθαρρήσας δὲ οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος, διέβη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 743 εἰς τὴν Θράκην, συνεπίκουρον ἔχων τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Σισίννιον τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Θρᾳκησίων καὶ στόλον Κιβυρραιωτῶν. Καὶ μέχρι μέν τινος ἀντεῖχεν ἡ Κωνσταντινούπολις, πολιορκουμένη ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ τέλος ἡ ἀπρονοησία τοῦ Ἀρταβάσδου περιέστησε τοὺς πολιορκουμένους εἰς ἐσχάτην στενοχωρίαν. Οὐδαμῶς δῆλα δὴ εἶχε φροντίσει ὁ Ἀρτάβασδος περὶ προμηθείας ἐπιτηδείων ἐπὶ μῆνας ὅλους, καίπερ ὀφείλων νὰ προβλέψῃ περὶ ἐνδεχομένης ἀμύνης ἀπὸ τοῦ ἔαρος, ὅτε μετὰ τὴν παρὰ τὰς Σάρδεις ἥτταν ἔφυγεν εἰς τὴν Κύζικον καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ δρόμωνος. Διὰ τὴν ἀπρονοησίαν δ' ἐκείνην τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐτιμωρεῖτο τώρα σκληρῶς ἡ βασιλεύουσα, καταβασανιζομένη ὑπὸ λιμοῦ ἰσχυροῦ. Ἡ σπάνις τῶν ἐπιτηδείων ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ μὲν ὀκὰ κριθῆς ἐτιμᾶτο τεσσαράκοντα περίπου δραχμῶν, οὐχ ἧττον δὲ βαρεῖα ἦτο ἡ τιμὴ τοῦ ὀσπρίου, τοῦ κέγχρου, τοῦ λουπίνου, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου. Καὶ ἐπειρᾶτο μὲν ὁ Ἀρτάβασδος νὰντεπεξέρχηται διὰ κακκαβοπυρφόρων κατὰ τοῦ τὸν ἐπισιτισμὸν παρακωλύον-

Ο ΑΡΤΑΒΑΣΔΟΣ ΩΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΕΠΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΓΕΘΥΝΘΕΝΤΟΣ

τος κιβυρραιωτικοῦ στόλου, προσεπάθησε δὲ νὰ ἐπιφέρῃ ἀντιπερισπασμὸν διὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ Νικήτα, προελάσαντος μέχρι Χρυσοπόλεως, ἠναγκάσθη δὲ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον τοῦ θνήσκοντος λαοῦ. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μέτρα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν λιμώττουσαν πόλιν, εἰς ἣν εἰσήλασε νικητὴς ὁ Κωνσταντῖνος τὴν 2 Νοεμβρίου 743.

Καὶ ἠδυνήθη μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ σωθῇ ὁ Ἀρτάβασδος, διαβὰς ἐπὶ χελανδίου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ τέλος συλληφθεὶς μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν ἤχθη δεσμώτης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἐπομπεύθη ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ. Μετά τινα δὲ χρόνον καὶ ἐξεκόπησαν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅ τε Ἀρτάβασδος καὶ οἱ υἱοί του, ὅτε ὑπέστη τὴν αὐτὴν τύχην ὁ πατρίκιος Σισίννιος, ὃν εἴδομεν βοηθοῦντα τὸν Κωνσταντῖνον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἅτε ἀνακαλυφθείσης συνωμοσίας ἣν οὗτος ἐτέκταινε κατὰ τοῦ βασιλέως.

Καταστείλας δὲ τὴν στάσιν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ δεινῶν, ὡς εἴδομεν, ἀγώνων διαρκεσάντων ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, οὐ μόνον αὐτὸν τὸν Ἀρτάβασδον καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐτιμώρησε σκληρῶς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν φίλα πρὸς αὐτοὺς φρονούντων, ὧν τὰς τύχας ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἴσως παριστάνουσιν οἱ εἰκονόφιλοι χρονογράφοι. Μεταξὺ δὲ τῶν τιμωρηθέντων ὑπῆρξε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀναστάσιος (730—754), ὅστις, δημοσίᾳ τυφθείς, ἐπομπεύθη ἔπειτα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἐξανάστροφα ἐπὶ ὄνου καθήμενος. Ἀλλ' ἡ ἀπρεπὴς αὕτη τιμωρία ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἐπιβληθεῖσα εἰς τὸν πατριάρχην, ἤρκεσε δ' αὕτη, ὅπως, ἐμπνεύσασα εἰς τὴν δειλὴν αὐτοῦ ψυχὴν δέος καὶ ὑποταγήν, καταστήσῃ αὐτὸν πειθήνιον εἰς τὰ νεύματα τοῦ κυριάρχου. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου μέχρι τοῦ θανάτου του ὁ Κωνσταντῖνος. Ἄλλως δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ δυνάμενον νὰ φέρῃ εἰς ῥῆξιν τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τό γε νῦν ἔχον ἠναγκάζετο ὁ Κωνσταντῖνος οὐδαμῶς νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, διότι τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὅλην καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπέσπων ἄλλαι φροντίδες μᾶλλον ἐπείγουσαι. Νέοι ἀγῶνες ἐκάλουν αὐτόν, μόλις που παγιώσαντα τὸν θρόνον, εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, συμφοραὶ θεήλατοι ἠνάγκαζον αὐτὸν νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἐπουλώσεως πληγῶν δυσιάτων.

τε'

Νῖκαι καὶ συμφοραί.

Ὑπῆρξεν εὐτύχημα διὰ τὸ βυζαντιακὸν κράτος, ὅτι ἡ διάσπασις αὐτοῦ, ἣν ἐπήνεγκεν ἡ ἀποστασία τοῦ Ἀρταβάσδου, ἔληξε διὰ τῆς ὅσον ἔνεστι ταχείας ἥττης τοῦ ἀποστάτου καὶ τῆς ἀποδόσεως τῆς διοικήσεως εἰς τὰς στιβαρὰς τοῦ Κωνσταντίνου χεῖρας. Ἦτο δὲ καὶ εὐτύχημα, ὅτι καὶ τοὺς Ἄραβας διέσπων ἐμφύλιοι ἀγῶνες, ἀπολήξαντες εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ἀββασιδῶν, τῶν φερωνύμων ἀπογόνων τοῦ πρὸς μητρὸς θείου τοῦ Μωάμεθ Ἀββᾶ, ὑπερευδοκιμησάντων τοὺς τέως τὸν χαλιφικὸν θρόνον τῆς Δαμασκοῦ κατέχοντας Ὀμεϊάδας καὶ περιαψάντων εἰς τὸν ἴδιον οἶκον τὸ ἀξίωμα τῆς χαλιφείας. Καὶ ἀληθῶς ἡ μὲν ταχεῖα λῆξις τοῦ μεταξὺ Ἀρταβάσδου καὶ Κωνσταντίνου ἀγῶνος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μονοκράτορα τοῦ Βυζαντίου νὰ περιστείλῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀράβων, εἰς οὓς, ὡς εἴδομεν, ὁ ἐμφύλιος τῶν Βυζαντίνων ἀγὼν παρέσχε νέαν ἀφορμὴν πρὸς δήωσιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν Ὀμεϊαδῶν καὶ Ἀββασιδῶν τελευταία λυσσώδης πάλη κατέστησε δυνατὴν εἰς τὸν δραστήριον τοῦ Λέοντος υἱὸν τὴν ἐπίθεσιν πρὸς ἀνάκτησιν ἑλληνικῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον πέσει εἰς χεῖρας τῶν Ἀράβων. Καὶ ἀληθῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐθάρρησεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὥστε εἴδομεν αὐτὸν προχωροῦντα μὲν πρὸς τὴν Κομμαγηνὴν καὶ τὴν Ἀρμενίαν, σώζοντα δὲ ἀπὸ νέας τῶν Ἀράβων ἐπιδρομῆς τὴν Κύπρον*.

Ἐπιφανὴς ὑπῆρξεν ἡ νίκη τοῦ ναυάρχου τῶν Κιβυρραιωτῶν περὶ τὴν Κύπρον οὕτως, ὥστ' ἐκ τῶν χιλίων δρομώνων τοῦ ἀραβικοῦ στόλου τρεῖς μόνον ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἐκ τῶν προσβολῶν τοῦ ὑγροῦ πυρός. Προστιθεμένη δ' ἡ κατὰ θάλασσαν πανωλεθρία αὖτη τῶν Ἀράβων εἰς τὰς ἥττας, ἃς εἶχον ὑποστῆ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀποβαλόντες ἓν ἔτος πρότερον τὴν Γερμανίκειαν καὶ τὰ περὶ τὴν ἀρχαίαν Δολίχην ἐν Κομμαγηνῇ, ἐνίσχυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἑλληνισμὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὥστε ὁ γενναῖος τοῦ Λέοντος υἱὸς θὰ ἠδύνατο ἴσως νἀναλάβῃ μέγαν καὶ νικηφόρον κατὰ τῶν Ἀράβων ἱερὸν πόλεμον, οὗ εὐεργητικὰ ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ ἐπακολουθήματα διὰ τοὺς Βυζαντίνους. Ἀλλ' αἴφνης

* Ἰδ. σελ. 781—782.

ἐνέσκηψεν εἰς τὸ κράτος θεήλατος συμφορὰ, ἀνοίξασα νέας πληγὰς, ἐφ' ἃς ἐδέησε νὰ στραφῇ ὅλη ἡ προσοχὴ τοῦ βασιλέως.

Ἐν ἔτει 746 λοιμὸς βουβωνικὸς, ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ τὸ πρῶτον ἐνσκήψας, μετεφέρθη διὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀπ' αὐτῶν δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κυρίως ἐκορυφώθη τὸ κακὸν τὸ θέρος τοῦ 748. Ἡ νόσος διεδόθη εἴς τε τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰς τὰ περίχωρα αὐτῆς εἰς βαθμὸν ἀληθῶς κατα-

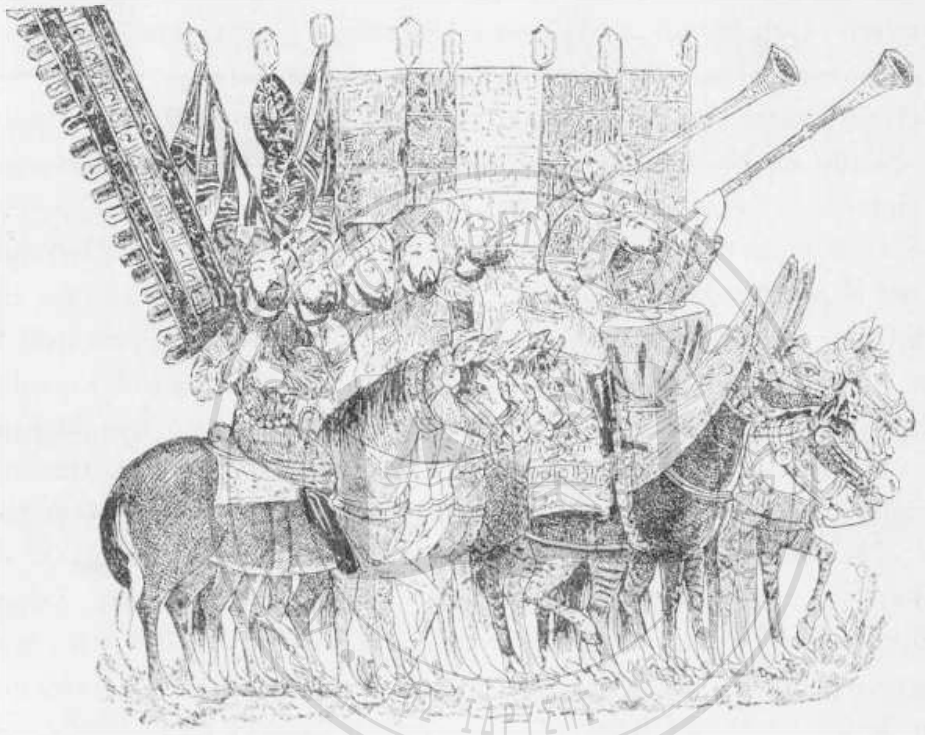

ΑΡΑΒΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

ΕΙΚΩΝ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

πληκτικόν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν θυμάτων τῆς ἐπιδημίας ἦτο τοιοῦτον, ὥστε οἶκοι ὁλόκληροι ἐκλείσθησαν παντελῶς, καὶ τὰ πτώματα ἐκινδύνευον νὰ μένωσιν ἄταφα ἕνεκεν ἐλλείψεως νεκροφόρων, ἕως ἐπενοήθη νὰ ἐκφέρωνται οἱ νεκροὶ ἐπιτιθέμενοι ἐπὶ ζώων σαγματοφόρων καὶ ἁμαξῶν. Ὅτε δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς προαστείοις μνήματα ἐπληρώθησαν νεκρῶν, τὰ πτώματα ἐπεσωρεύοντο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἰς δεξαμενὰς ἀνύδρους καὶ εἰς λάκκους καὶ ἀμπελῶνας διασκαπτομένους καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἔνδον τῶν παλαιῶν τειχῶν κήπους, ἤτοι ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως.

Ἡ δ' ἐκ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου λοιμοῦ ἐπελθοῦσα ἐρήμωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ ἐκτείνῃ πάσας αὐτοῦ τὰς προσπαθείας, ὅπως ἀναπληρώσῃ τὸν μεγάλως ἀραιωθέντα πληθυσμὸν τῆς βασιλευούσης. Τὸ δὲ κυριώτατον τῶν ληφθέντων μέτρων ὑπῆρξεν ἡ κατοίκισις τῆς πρωτευούσης διὰ λαῶν μιγάδων, κληθέντων ἐκ πάσης τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Πρὸς ἀναπλήρωσιν δὲ τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ ἔκ τε τοῦ λοιμοῦ καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετοικίσεως πολλῶν κατοίκων ἀραιωθέντος πληθυσμοῦ ἐχρησίμευσεν ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκατάστασις σλαβικῶν ἀποικιῶν. Καὶ ὁποίας μὲν συνεπείας ἔσχε διὰ τὴν Πελοπόννησον ἡ ἐν αὐτῇ ἐγκαθίδρυσις Σλάβων, μεταβαλοῦσα ἐν μέρει τὴν ἐθνολογικὴν ὄψιν τῆς χερσονήσου, θὰ ἔχωμεν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσωμεν διὰ μακρῶν κατόπιν. Δυσυπολόγιστα δὲ καὶ δυσπαρακολούθητα εἶνε τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἕνεκα τοῦ λοιμοῦ ἐπελθούσης ἐν τῷ πληθυσμῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβολῆς. Ἐν τῷ εἰς τὴν βασιλεύουσαν εἰσοικισμῷ ἐκείνῳ παμπληθῶν νέων κατοίκων πρέπει νἀναζητήσωμεν ἐν τοῖς πρώτοις τὴν ἀρχὴν πολλῶν νέων γενῶν, ἅτινα ἔκτοτε ἔδρασαν μεγάλως ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Περιοριζόμενοι δ' εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν, ὅτι δὲν εἶνε βεβαίως τυχαία ἡ τὸ πρῶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμφάνισις τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως Βρυεννίων, ὅστις ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον γενναίους στρατηγοὺς καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρας διαμφισβητήσαντας τὸν θρόνον πρὸς αὐτὸν τὸν μέγαν οἶκον τῶν Κομνηνῶν, ὧν καὶ γαμβρὸς ἔγεινεν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ὁ διαπρεπὴς σύζυγος Ἄννης τῆς Κομνηνῆς. Ἕκαστος δὲ δύναται νὰ φαντασθῇ τὰς ἀνεπαισθήτους μεταβολάς, ἃς ἐπήνεγκεν ἡ εἰς τὴν καρδίαν τῆς αὐτοκρατορίας ἔγχυσις νέου αἵματος καὶ ἰδίως ἡ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος μετοίκισις, ἐπιταχύνασα πάντως τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ εἰς παγίωσιν τῆς εἰκονομαχίας συνετέλεσε βεβαίως μέχρι τινὸς ἡ μετοικεσία, γενομένη, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ἐπισήμως καθ' ὡρισμένον τι σύστημα μὴ ἀπᾴδον πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς διαθέσεις τῆς βασιλείας.

Ἐπιφανῆ δὲ θέσιν ἐν τῇ τοιαύτῃ μετοικεσίᾳ ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὰς μεταρρυθμιστικὰς προθέσεις καὶ τὴν ἐλευθεριάζουσαν θρησκευτικὴν πολιτείαν τῶν Ἰσαύρων κατέχουσιν οἱ ἐκ Συρίας καὶ Ἀρμενίας μετοικισθέντες εἰς τὴν Θράκην ἔποικοι. Ἀνῆκον δὲ οὗτοι εἰς τὴν μεγάλην

αἵρεσιν τῶν Παυλικιανῶν, ἥτις ἐπεχωρίαζεν ἰδίως ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἐπωνομάζοντο δὲ Παυλικιανοὶ ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πρὸς ὃν ἔξοχον ἔτρεφεν εὐλάβειαν ὁ αἱρεσιάρχης Κωνσταντῖνος ὁ ἐκ τῆς παρὰ τἀρχαῖα Σαμόσατα συριακῆς κωμοπόλεως Μανανάλης. Οὗτος, ἀκμάσας τὸν ἕβδομον ἤδη αἰῶνα, ἵδρυσε τῷ 660 νέαν χριστιανικὴν κοινότητα ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐξ ἧς ἡ αἵρεσις αὕτη, καίπερ καταπολεμηθεῖσα δεινῶς, διεδόθη τοῦ χρόνου προϊόντος μέχρις αὐτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ δὲ βάσις τῆς λίαν ἐλευθεριαζούσης αἱρέσεως τῶν Παυλικιανῶν, οἵτινες ἐκάλουν ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς κατ' ἐξοχήν, ἦτο δυαδική· ἐπειρῶντο δὲ νὰ συγκεράσωσι μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τὴν ἰδέαν δύο κοσμικῶν ἀρχῶν, ὧν ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου ὑπῆρξε τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, διὸ καὶ ἐθεώρουν, ὅτι τὸ σῶμα ἦτο δημιούργημα τοῦ κακοῦ καὶ δὲν ἐθεώρουν ἀνθρωπίνην τὴν φύσιν τοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλως δ' ἀπεδέχοντο μὲν τὴν ἁγίαν Τριάδα, οὐδεμιᾶς δ' ἠξίουν τιμῆς τὴν Θεοτόκον καὶ ἀντέκειντο πρὸς τὴν Μαριολατρείαν, ἅτε θεωροῦντες τὴν Μαρίαν ὡς ἁπλοῦν ὄργανον, δι' οὗ διεβιβάσθη τὸ οὐράνιον σῶμα τοῦ σωτῆρος, καὶ μικρὰν ὅλως προσέγραφον τιμὴν εἰς τὸν σταυρόν. Προσκείμενοι δ' εἰς τὴν ἐνδιάθετον εὐσέβειαν καὶ ἀποστρεφόμενοι τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῆς ἐκδηλώσεις, εἶχον ἁπλῆν τὴν λατρείαν, ἀντέκειντο εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν εἰκόνων, ἀπέρριπτον τοὺς περὶ νηστείας καὶ προσευχῶν κανόνας, ἀντεστρατεύοντο πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἀπέριττον δὲ ἦτο καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν πολίτευμα, οὗ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν ἔλεγον ὅτι εἶχον τὴν ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ἡ θεολογικὴ των δὲ διδασκαλία ἦτο ἁπλῆ, περιοριζομένη εἰς τὴν Νέαν Διαθήκην καὶ ἀποκλείουσα μὲν τὴν Παλαιὰν καὶ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἴσως δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου ὡς ἰουδαΐζοντα, ἀπόλυτον δὲ κῦρος προσγράφουσα εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Οἱ δὲ τῶν γραφῶν τούτων ἐξηγηταί, οὓς *συνεκδήμους* ἐκάλουν, ἦσαν οἱ μόνοι τῶν Παυλικιανῶν ὑποφῆται, οὐδαμῶς οὔτε κατὰ τὸ σχῆμα οὔτε κατ' ἄλλον τρόπον διακρινόμενοι ἀπὸ τῶν συναιρεσιωτῶν.

Τοιοῦτοι ὄντες οἱ Παυλικιανοὶ συνέπιπτον ἐν πολλοῖς διὰ τῆς ἐλευθεριαζούσης αὐτῶν διδασκαλίας πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς τῶν εἰκονομάχων μεταρρυθμίσεως. Παρ' ἀμφοτέροις ὑπῆρχε πνεῦμα νεωτερισμοῦ, ἀντιστρατευόμενον πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαν κατάχρησιν. Ἀμφότεροι, κατὰ ἴδιον ἑκάτερος τρόπον, ἔτεινον εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν πρωτόγονον αὐτοῦ ἁπλό-

τητα, ἀποκρούοντες τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας ἐκείνας δι' ὧν μέχρι τινὸς ἀπεπνίγετο ἡ ἐνδομυχοῦσα ἐν τῷ χριστιανισμῷ οὐσία. Ἠδύνατο λοιπὸν κατὰ ταῦτα νὰ τείνωσιν εἰς ἀλλήλους τὰς χεῖρας πρὸς κοινὴν σύμπραξιν εἰκονομάχοι καὶ Παυλικιανοί. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ διάβημα προέβη ὁ Κωνσταντῖνος, μετοικίσας εἰς τὴν Θρᾴκην Παυλικιανοὺς ἐξ Ἀρμενίας καὶ Συρίας. Διὰ τῆς ἀθρόας δὲ ταύτης μεταφορᾶς ἐστηρίζετο μὲν ἡ ἐνέργεια τοῦ εἰκονομάχου βασιλέως, ἐπεξετείνετο δ' ἡ αἵρεσις τῶν Παυλικιανῶν καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ Βυζάντιον, διότι προσετίθετο εἰς τὰς θρᾳκικὰς χώρας ἀληθὴς δύναμις διὰ τῆς μετοικεσίας φυλῆς πολεμοχαροῦς, εἰς ἣν ἡ θρησκευτικὴ ἰδιορρυθμία παρεῖχε σθένος πολεμικὸν καὶ ἐνέπνεε περιφρόνησιν πρὸς τοὺς κινδύνους. Διὰ ταῦτα βλέπομεν τοὺς Παυλικιανοὺς γινομένους δεξιὸν ὄργανον τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους, τοὺς δ' αὐτοκράτορας καὶ πάλιν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα διὰ νέας ἐξ Ἀρμενίας μετοικεσίας ἐνισχύοντας τὴν διὰ τῶν Παυλικιανῶν ἄμυναν ἐν Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας εἶνε μεγάλη ἡ σημασία τῶν Παυλικιανῶν. Ἡ εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις καρτερικὴ ἐμμονὴ οὐ μόνον εἰς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας ἤγαγεν ἐν αὐτῷ τῷ βυζαντιακῷ κράτει κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα μεσοῦντα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀλλὰ καὶ ἔγεινε μετ' αὐτὴν τὴν ὁριστικὴν ἀποτυχίαν τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Βυζαντίῳ πρόδρομος τῶν μεταγενεστέρων ἐν τῇ Δύσει ἀναμορφωτικῶν ἀποπειρῶν, αἵτινες ἔν τε τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἐπέχουσι θέσιν ἰδιάζουσαν καὶ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν δὲ ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων πολλαχῶς ἐπέδρασαν.

Τοιαῦται ἦσαν ἐν ὀλίγοις αἱ πρῶται καὶ κυριώτεραι συνέπειαι τοῦ φοβεροῦ λοιμοῦ τοῦ ἀναστείλαντος τὴν κατὰ τῶν Ἀράβων νικηφόρον ἐπίθεσιν τοῦ Κωνσταντίνου, οὗ τὸ ἔργον ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ κατόπιν ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία. Ἄλλως δ' ἐκάλουν τὸν Κωνσταντῖνον εἰς δρᾶσιν ἀγῶνες μᾶλλον ἐπείγοντες πρὸς τοὺς ἤδη ἀπαυθαδιζομένους Βουλγάρους.

ις΄

Βυζαντῖνοι καὶ Βούλγαροι.

Ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος παρεχώρησεν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὰς μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἵμου χώρας, ἐν αἷς ὁ Ἀσπαροὺχ συνέστησε τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν βασίλειον, οὗ πρωτεύουσα ἦτο ἡ Βάρνα, εἰρηνικαὶ ὑπῆρξαν ὡς τὸ πλεῖστον αἱ σχέσεις Βυζαντίνων καὶ Βουλγάρων. Μόνον δὲ εἴδομεν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Τερβέλην τῷ μὲν 705 συνεργοῦντα εἰς τὴν κάθοδον Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β΄, ἔπειτα δὲ νικῶντα τῷ 708 τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον παρὰ τὴν Ἀγχίαλον, ὅτ' ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τῶν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡμολογημένων συνθηκῶν. Καὶ ἔπειτα δὲ πάλιν, βασιλεύοντος τοῦ Βαρδάνη, ὥρμησεν ὁ Τερβέλης μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τερβέλη (720) ἐσωτερικαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνωμαλίαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ βυζαντιακὰ πράγματα.

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, ἐγκαθιδρύων ἐν Θράκῃ τοὺς ἐξ Ἀρμενίας καὶ Συρίας ἐποίκους, ἀπέβλεπε σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τὴν ἀναχαίτισιν τῶν ἀνησύχων Βουλγάρων, ὧν προσωρινὴ μόνον ἦτο ἡ ἐκεχειρία. Τὰς δ' ἀμυντικὰς αὐτοῦ προθέσεις καὶ ἄλλως κατέδειξε, κτίσας φρούρια ἐν τῇ Θράκῃ. Ταῦτα δὲ πάντα ἠρέθισαν τὸν τότε ἡγεμονεύοντα τῶν Βουλγάρων Κορμέσιον, ὅστις, μάτην ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου φόρους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἔδαφος, καὶ προεχώρησε μέχρι τοῦ μακροῦ τείχους. Καὶ τότε μὲν ἠδυνήθη ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν νὰ λάβῃ πολλὴν λείαν, καὶ, πολλοὺς

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ
ΕΙΚΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ
ΤΟΥ Ι΄ ΑΙΩΝΟΣ

αἰχμαλωτίσας, νὰ ἐπιστρέψῃ ἀβλαβὴς εἰς τὰ ἴδια (755). Ἀλλὰ μετ' οὐ μακρὸν χρόνον, περὶ τὸ 756 ἢ 757, ἐπῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ βυζαντιακῆς στρατιᾶς καὶ στόλου. Καὶ ὁ μὲν στόλος, συγκείμενος ἐκ πεντακοσίων περίπου πλοίων, ἐκπλεύσας διὰ τοῦ Εὐξείνου προεχώρησε μέχρι τοῦ Ἴστρου, πολλὴν ἐπάγων δῄωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας καὶ οὐκ ὀλίγους ἑλὼν δοριαλώτους. Ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτὸς, ἡγούμενος τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ, συγκροτήσας πρὸς τοὺς πολεμίους μάχην κατὰ τὰς λεγομένας Μαρκέλλας, φρούριον κείμενον πλησιέστατα τῶν βουλγαρικῶν συνόρων, ἐνίκησε περιφανῶς τοὺς Βουλγάρους, πολλοὺς μὲν αὐτῶν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς τρέψας εἰς φυγήν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς νίκης ταύτης, ἥτις μεγάλως ἐξησθένησε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς Βουλγάρους, ὑπῆρξεν ἡ κατ' αἴτησιν αὐτῶν συνθηκολόγησις καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀποστολὴ ὁμήρων εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἀλλ' ἡ εἰρήνη ἐκείνη δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁριστική. Τὸ ἄπιστον τῶν Βουλγάρων ἔθνος μόνον κατάλληλον ἀφορμὴν ἐζήτει, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Συνέπραττον δὲ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐγκαθιδρυμένοι Σλάβοι, οὓς εἶχεν ἀποθρασύνει ἡ μετὰ τὸν μέγαν λοιμὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατάβασις τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν. Διὸ ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πάλιν τῷ 758, καὶ ἐτράπη εἰς τὰς σλαβικὰς ἐκείνας ἐνοικήσεις τὰς καλουμένας Σκλαβηνίας. Νικήσας δὲ τοὺς Σλάβους, πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἠχμαλώτισε, τοὺς δὲ λοιποὺς ὑπέταξε, καταστήσας πράγματι ὑπηκόους τῆς βασιλείας, ἐν ᾧ τέως ἦσαν τοιοῦτοι μόνον κατ' ὄνομα. Ἀλλ' ὅτ' ἔπειτα ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὑπέστη ἐν τοῖς στενοῖς τοῖς περὶ τὴν Βερέγαβαν, κειμένην πιθανῶς μεταξὺ Βάρνης καὶ Ἀγχιάλου, δεινὴν ἧτταν ἐν μάχῃ, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν μὲν δύο στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως, ἔπεσον δὲ καὶ ἄλλοι τῶν μετ' αὐτοῦ πολλοί, καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν ἡ ἀκόσμως ἡττηθεῖσα στρατιὰ τοῦ Κωνσταντίνου (759).

Τὸ πάθημα δὲν ἀφώπλισε τὸν Κωνσταντῖνον, ὑπὲρ οὗ ἄλλως εἰργάσθησαν αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι, μὴ δυνηθέντες νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περὶ τὴν Βερέγαβαν νίκης, ἀλλὰ περιπεσόντες εἰς ἐμφυλίους περισπασμούς, μεγάλως εὐεργετήσαντας τὸ Βυζάντιον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης τῶν πολεμίων ἀνωμαλίας ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ διακοσίων ὀκτὼ χιλιάδων Σλάβων ἐγκατάλειψις τῆς Βουλγαρίας. Διαπεραιωθέντες δὲ οἱ αὐτόμολοι διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἔφυγον εἰς τὴν Βιθυνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἐγκατέστησαν, ἐπινεύοντος τοῦ Κωνσταντίνου,

ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠσθάνετο τὴν ἐντεῦθεν ἐπερχομένην ἐξασθένησιν τῶν Βουλγάρων. Ἐν τούτοις δὲ οἱ Βούλγαροι, βλέποντες εἰς ὁποῖα κακὰ εἶχεν ἐμβάλει αὐτοὺς ἡ ἀνίσχυρος διοίκησις τῶν ἡγεμόνων ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δουλοϊδῶν, ἐφόνευσαν μὲν πάντας αὐτοῦ τοὺς βλαστούς, ἀνέθηκαν δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ῥέκτην νεανίαν Τελέτζην, ἔχοντα ἡλικίαν ἐτῶν τριάκοντα (760). Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον οἱ Βούλγαροι ἀναθαρρήσαντες ἐπανέλαβον τὰς δηώσεις τοῦ περὶ τὸν Αἷμον βυζαντιακοῦ ἐδάφους. Καὶ μεχρι μέν τινος ἠνέχθη ὁ Κωνσταντῖνος τὰ τελούμενα. Ἀλλ' ἔπειτα τέλος παρεσκεύασε στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Προαποστείλας δ' εἰς τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας τὸν στόλον, συγκείμενον ἐκ δισχιλίων ἢ κατ' ἄλλους ὁκτακοσίων ἱππαγωγῶν πλοίων, ὧν ἕκαστον ἔφερε δώδεκα ἵππους, ἀνέζευξεν αὐτὸς μετὰ τῆς πεζικῆς στρατιᾶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 17 Ἰουλίου 763. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀκούσματι τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιθέσεως συνήγειρεν ὁ Τελέτζης πολυάριθμον στρατιάν, εἰς ἣν ἐτάχθησαν καὶ εἰκοσακισχίλιοι σύμμαχοι ἐκ τῶν προσπαρακειμένων Σλάβων. Τῇ δὲ 30 Ἰουνίου συνηντήθησαν αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ παρὰ τὴν Ἀγχίαλον. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης κρατερᾶς καὶ πολυώρου, ἐνίκησεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπιφανῶς, τὸν μὲν Τελέτζην τρέψας εἰς φυγήν, τῶν δὲ ὑπ' αὐτὸν πολλοὺς μὲν φονεύσας, πολλοὺς δὲ χειρώσας ἢ δεχθεὶς προσελθόντας εἰς αὐτόν. Πανηγυρικὴ δὲ μετὰ τὴν τοιαύτην νίκην ὑπῆρξεν ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐν μέσῳ καθολικῆς χαρᾶς καὶ συμμετοχῆς τῶν δήμων ὁ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ θρίαμβος τοῦ νικητοῦ, ἐπαγομένου μὲν πολύτιμα λάφυρα, σύροντος δὲ δεσμίους τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες καὶ ἐθανατώθησαν πρὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης.

Ἄμεσον δ' ἀποτέλεσμα τῆς παρὰ τὴν Ἀγχίαλον νίκης τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἐπανάστασις ἐν Βουλγαρίᾳ, ἧς θῦμα ἔπεσεν ὁ Τελέτζης, ἀνθ' οὗ ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ γαμβρὸς τοῦ Κορμεσίου Σαβῖνος. Ὅτε δ' ὁ νέος κύριος τῆς Βουλγαρίας ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, ἐξωσθεὶς ὑπὸ τῶν ὀργισθέντων Βουλγάρων, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἡ σύλληψις τῶν γυναικῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἀποστατησάντων ἠνάγκασε τὸν διάδοχον τοῦ Σαβίνου Βαϊανὸν νὰ προβῇ εἰς συνθηκολογίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, αὐτὸς ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παραστὰς μετὰ τῶν βοϊλάδων αὐτοῦ ἐν ταπεινώσει πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου, συμπάρεδρον ἔχοντος τὸν Σαβῖνον.

Καὶ παρέσχε μὲν τότε εἰρήνην ὁ Κωνσταντῖνος (764), ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῶν νέων ἐσωτερικῶν ἐρίδων, αἵτινες ἐδίχαζον τὴν Βουλγαρίαν καὶ καθίστανον τὸν θρόνον παίγνιον δύο φατριῶν, τῆς περὶ τὸν Βαϊανὸν καὶ τῆς περὶ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Σαβῖνον. Διό, ἐπιτηδείως ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων τούτων σπαραγμῶν καὶ διοργανώσας συστηματικὴν ἐν Βουλγαρίᾳ κατασκοπείαν, ἀνέλαβεν ἀπὸ μικρῶν πολλάκις προφάσεων ὁρμώμενος, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ ἀφορμῆς, τακτικὴν καταπολέμησιν τῶν Βουλγάρων, ἥτις ἀνεδείκνυεν αὐτὸν σχεδὸν πάντοτε νικηφόρον. Ἰδίως δ' ἐπιφανὴς ὑπῆρξεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἔτους 765, ὅτε ὁ μὲν ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Βαϊανοῦ Τόκτος ἔπεσε μαχόμενος περὶ τὸν Ἴστρον μετὰ πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν, τὰ δὲ βουλγαρικὰ χωρία ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν νικητῶν. Ἔτι δὲ λαμπροτέρα ἔμελλε νὰ ἀποβῇ ἡ ἐκστρατεία τοῦ προσεχοῦς ἔτους, δι' ἣν ἐξέπλευσαν δισχίλια ἑξακόσια χελάνδια, ἂν μὴ ὁ μέγας οὗτος στόλος κατεποντίζετο περὶ τὴν Μεσημβρίαν ὑπὸ ἰσχυροῦ πνεύματος βορρᾶ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον φαίνεται, ὅτι ἤδη πρὸ τῆς ὀλεθρίας τρικυμίας οἱ Βούλγαροι, πτοηθέντες ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιφερομένων δυνάμεων, εἶχον ἔλθει εἰς συμβάσεις πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ἐν τούτοις δὲ παρὰ πάσας τὰς ἐπιτυχεῖς τοῦ Κωνσταντίνου ἐκστρατείας ἀκατάβλητοι μὲν ἔμενον οἱ Βούλγαροι, νέας ἀναλαβόντες δυνάμεις μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ κυρίου αὐτῶν Τελερίγου, μεγάλως δ' ἔπασχον οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰγαίου ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων τῆς Μακεδονίας. Μέγα πλῆθος κατοίκων τῆς Ἴμβρου, Τενέδου καὶ Λήμνου εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῶν πειρατῶν. Καὶ τούτους μὲν ἠλευθέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 768, προσενεγκὼν εἰς τοὺς Σλάβους ὡς λύτρα δισχίλια πεντακόσια πολύτιμα μεταξωτὰ ἱμάτια ἐξ ἐκείνων, ἐφ' οἷς, ὡς εἴδομεν, διεκρίνετο ἡ βυζαντιακὴ βιομηχανία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τῷ δὲ 774 ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν μεγάλην ἐκστρατείαν, ἑβδόμην ταύτην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ Τελερίγου. Παρασκευάσας δὲ στόλον δισχιλίων χελανδίων ἐξέπλευσε τὸν Μάϊον κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Καὶ προεχώρησε μὲν μέχρι Βάρνης, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀγνώστους ἠρκέσθη εἰς ἐγγράφους ἐπιεικεῖς συνθήκας πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγους μῆνας τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 774, μαθὼν περὶ νέας ἐπιδρομῆς ἣν ἐβυσσοδόμευον οἱ Βούλγαροι κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἀντέταξεν εἰς τὴν ἀπιστίαν τὴν ἀπιστίαν, καὶ, ἀπατήσας τοὺς ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει ἐπιδημοῦντας πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ὥπλισεν ἐν τάχει μεγάλην στρατιάν, ἀνερχομένην εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἐπιπεσὼν δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ συναντήσας αὐτοὺς ἐν θέσει ἥτις ἐκαλεῖτο Λιθοσώρια, κατετρόπωσεν αὐτοὺς ἐπιφανῶς ἀμαχητί, μὴ ἀναμένοντας τὴν ἐν τοιαύτῃ σπουδῇ ἐπέλευσιν αὐτοῦ. Ἐπιστρέψας δ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων, ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον, καὶ καυχώμενος ἐπωνόμασε τὸν πόλεμον ἐκεῖνον εὐγενῆ *ὡς μηδενὸς αὐτῷ ἀντιστάντος, μηδὲ σφαγῆς ἢ ἐκχύσεως Χριστιανῶν αἱμάτων γενομένης.*

Νέα δ' ἀπιστία τῶν Βουλγάρων προεκάλεσε τὴν τελευταίαν, ἐνάτην ἢ δεκάτην, ἐκστρατείαν τοῦ Κωνσταντίνου. Βλέπων δῆλα δὴ ὁ Τελέριγος, ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ αὐτοκράτορος ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ διωργανωμένην κατασκοπείαν, κατώρθωσε διὰ δόλου νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ ὀνόματα τῶν κατασκόπων ἐκείνων καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτούς. Ἡ δ' εὐπιστία τοῦ βασιλέως, ἐμπεσόντος εἰς τὸν δόλον τοῦ Τελερίγου καὶ παραδόντος εἰς αὐτὸν τοὺς ἄνδρας, οἵτινες εἶχον τοσαύτας ὑπηρεσίας εἰς αὐτὸν παράσχει κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμων, κατέθλιψεν αὐτὸν μεγάλως, καὶ βαρυθυμῶν ἔτιλεν ἐπὶ τῷ παθήματι τὰς πολιάς. Ἀλλ' ὡρκίσθη καὶ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀπατεῶνα. Διὸ ἐστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀναζεύξας τὸν Αὔγουστον τοῦ 775. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐπέπρωτο νὰ εἶνε ἡ τελευταία. Μόνον μέχρι τῆς ἐν Θράκῃ Ἀρκαδιουπόλεως, ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς βασιλευούσης πορείαν εἴκοσι περίπου ὡρῶν, ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Ἐκεῖ δὲ προσεβλήθη αἴφνης ὑπὸ φλεγμονῆς τῶν σκελῶν ὀξείας, συνεπιφερούσης σῆψιν καὶ σηπτικὴν τοῦ ὀργανισμοῦ μόλυνσιν. Ἐντεῦθεν δὲ κατέστη ἀναπόφευκτος ἡ ἐπιστροφή. Ἐν κραββάτῳ φερόμενος ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν πιστῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, οὓς ἐμελέτα νὰ ἀγάγῃ ἐπὶ νέας νίκας, ἦλθε ὑπὸ φρικτῶν ἀλγηδόνων κατεχόμενος εἰς Σηλυβρίαν ὁ βουλγαρομάχος. Ἐπιβιβασθεὶς δ' εἰς χελάνδιον τὴν 13 Σεπτεμβρίου 775, ἔπλεε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣν δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐπανίδῃ πλέον ζῶν, διότι ἀπέθανε βραχὺ μετὰ τὴν ἐν Σηλυβρίᾳ ἐπιβίβασιν κατὰ τὸν πλοῦν. Ἡ δὲ βασιλεύουσα ὑπεδέχθη νεκρὸν τὸν βασιλέα, ὅστις ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην εἶχε πολλάκις ἐπιστρέψει θριαμβευτὴς ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐθνικῶν ἀγώνων.

ιζ'

Δημόσια ἔργα καὶ ἐμπόριον ἐπὶ Κωνσταντίνου.

Ὁ παρακολουθῶν τὴν ἀκάματον πολεμικὴν δρᾶσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἠδύνατο ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ φιλοπόλεμος τοῦ Λέοντος υἱὸς οὐδόλως ἐπεμελήθη τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης. Καὶ ὅμως τοῦτο οὐδαμῶς εἶνε ἀληθές. Εἴδομεν μεθ' ὁποίας συνέσεως ὁ Κωνσταντῖνος ἐζήτησε νὰ ἐπουλώσῃ καὶ αὐτὰς τὰς ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ καταστρεπτικοῦ λοιμοῦ πληγάς, ἐπαγόμενος διὰ τῶν τελεσθεισῶν μετοικεσιῶν πολιτικὸν κέρδος ὑπὲρ τοῦ κράτους. Παρὰ τοιούτου βασιλέως εἰκότως ἐδικαιοῦτό τις νὰναμένῃ τὴν ἐν πάσῃ συνέσει μέριμναν περὶ τῆς ἐν παντὶ κλάδῳ προαγωγῆς τοῦ κράτους καὶ βελτιώσεως τῶν κατὰ τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ ἀληθῶς τοῦτο ἀποδεικνύει ἐπιφανῶς ὡς ἐν παραδείγματι ἡ φροντὶς περὶ ὑδρεύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πολιορκουμένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου εἶχε καταστραφῆ τὸ μέγα ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ὠνομάζετο *μέγας ἀγωγὸς* ἢ καὶ *Οὐάλης* ἀπὸ τοῦ Οὐάλεντος τοῦ ἀνακαινίσαντος αὐτό, κτισθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ. Διὰ τὴν καταστροφὴν δὲ ταύτην τοῦ μεγάλου ἀγωγοῦ τοῦ φέροντος ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῶν λόφων ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπασχε μεγάλως ἐκ λειψυδρίας, ὅτε συνέπιπτεν ἀνομβρία. Τοῦ ὑδραγωγείου λοιπὸν ἐκείνου τὴν ἀνάκτισιν ἐπιχειρήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἐν ἔτει 767, εὐηργέτησε μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέδειξε δ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ἔργου δραστηριότητα ἐφάμιλλον τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν τοῖς πολέμοις. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ ἐγχειρήματος μετεκάλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ παμπληθεῖς τεχνίτας ἐκ πάσης γωνίας τοῦ κράτους, ἑξακισχιλίους καὶ ἐννεακοσίους ἐν ὅλῳ. Καὶ ἐκ μὲν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου ἤγαγεν οἰκοδόμους χιλίους καὶ χρίστας διακοσίους, ἐκ δὲ τοῦ θέματος Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ὀστρακαρίους, ἤτοι πλινθουργούς, πεντακοσίους, ἐκ δὲ τῆς Θράκης ἐργάτας πεντακισχιλίους καὶ κεραμοποιοὺς διακοσίους. Διὰ δὲ τοῦ πλήθους τούτου τῶν ἐργατῶν καὶ τῆς διὰ καταλλήλων ἐπιστατῶν ἔμφρονος αὐτῶν ἐπιβλέψεως ἠδυνήθη ὁ βασιλεὺς νὰ περάνῃ τὸ ἔργον ἐντὸς χρόνου βραχυτάτου ἐν μέσῳ τῶν κοινῶν εὐλογιῶν, ἃς διέκοπτον ποὺ καὶ ποὺ μόνον αἱ λοίδοροι κραυγαὶ τῆς συκοφαντίας διὰ-

βολέων ἀντιπάλων, ἰσχυριζομένων, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος χάριν ἀνακαινίσεως τοῦ ἀγωγοῦ ἐξηνάγκασε τὸν λαὸν εἰς διπλῆν πληρωμὴν τοῦ πρὸς τὸ ἔργον ἀναγκαίου ποσοῦ.

Ὡς δ' εὐηργέτησε τοὺς πολίτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς διαβιβάσεως ἀφθόνου ὕδατος εἰς τὴν πόλιν, οὕτω καὶ ἄλλης ἐπ' αὐτοῦ εὐεργεσίας ἔτυχεν ὁ λαὸς διὰ τοῦ εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς ἐκπεσμοῦ τῶν γεωργικῶν προϊόντων. Καὶ δὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔκτακτον ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀρταβάσδου ἠγοράζοντο νῦν ἑβδομήκοντα μόδια κριθῆς ἢ ἑξήκοντα σίτου ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς καὶ λεπτῶν ἑβδομήκοντα. Καὶ ἀπέκρυπτον μὲν οἱ κατήγοροι τοῦ Κωνσταντίνου τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς τοιαύτης εὐθηνίας, ἐπονομάζοντες τὸν βασιλέα φιλόχρυσον Μίδαν καὶ σπερμολογοῦντες, ὅτι ἀπεθησαύριζε μὲν τὸν χρυσόν, διὰ δὲ τῆς φιλοχρηματίας αὐτοῦ καὶ τῶν πιέσεων περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἠνάγκαζε τοὺς ἀγρότας νὰ πωλῶσι τὰ γεννήματα ἀντὶ τιμῶν εὐτελεστάτων, ὅπως ἐξοικονομήσωσι τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἀλλὰ τοὺς νοημονεστέρους καὶ φιλαληθεστέρους δὲν διελάνθανεν ἡ ἀληθὴς τῆς εὐθηνίας αἰτία, ἥτις ἦτο ἔκτακτος τῆς γῆς εὐφορία καὶ αὔξησις τῆς καλλιεργείας, ἐπελθοῦσα ἕνεκα τῆς διὰ τῶν γεωργικῶν νόμων τῶν Ἰσαύρων εἰς τοὺς ἐλευθέρους καλλιεργητὰς παρασχεθείσης προστασίας καὶ τῆς διὰ τῶν εὐτυχῶν πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιτευχθείσης ἀπαλλαγῆς τῶν γεωργικῶν τάξεων ἀπὸ τῶν συχνῶν δηώσεων τῶν ἀγρῶν. Ἄνευ τοιούτου τινὸς λόγου δὲν θὰ ἦτο εὐεξήγητος ἡ ταπεινὴ τιμὴ τῶν γεννημάτων ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἄφθονον ἄλλως εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἶνε τὸ χρῆμα ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει. Ἦτο δὲ πολὺ ἀφθονώτερον ἢ πρίν, διότι ὁ μὲν δημόσιος θησαυρὸς εἶχεν ἀπαλλαγῆ βαρειῶν πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ Βουλγάρους εἰσφορῶν, αἱ δ' ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ κράτους προξενηθεῖσαι ζημίαι εἶχον ἀρχίσει ἀναπληρούμεναι ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ γεωργικοῦ καὶ ναυτικοῦ νόμου τῶν Ἰσαύρων ἐπενεχθέντων εὐεργετημάτων, αἱ δ' ἐμφύλιαι τῶν Ἀράβων διενέξεις εἶχον δώσει ζωὴν εἰς τὸ βυζαντιακὸν ἐμπόριον, καὶ ἡ βασιλεία εἰργάζετο δραστηρίως, ὅπως ἐξουδετερόνῃ τὰς ἐκ τῆς πειρατείας Σλάβων καὶ Ἀράβων ἐπερχομένας βλάβας. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ἐπληροῦντο μὲν ἤδη τὰ βαλάντια τῶν ἰδιωτῶν, ἤρχισε δὲ νὰ περισσεύῃ τὸ χρυσοῦν νόμισμα, ὅπερ καὶ ἐξήγετο ἤδη πληροῦν τὰς ἀγορὰς τῆς Δύσεως, μέχρις ἡ τοιαύτη ἐξαγωγὴ ἔλαβε μεγάλας δια-

στάσεις ἰδίως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

Ὁ τοιοῦτος δ' ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων σκορπισμὸς τοῦ βυζαντιακοῦ νομίσματος εἰς τὴν Δύσιν σημαίνει οὐ μόνον περίσσειαν πλούτου ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ αὔξησιν τῆς πίστεως τοῦ Βυζαντίου ἐν τῇ Δύσει, καὶ διάδοσιν ἀγαθῆς γνώμης περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους τοῦ βυζαντιακοῦ. Ὡς ἄλλοτέ ποτε ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἡ πεποίθησις ἐπὶ τὸ χάραγμα τῶν Ἀθηνῶν εἶχε διαδώσει τἀθηναϊκὰ τετράδραχμα εἰς τὰς ἀγορὰς συμπάσης τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς ἀθηναϊκῆς γλαυκὸς συνδιεδίδετο καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ὑπερηφάνου πόλεως, οὕτω καὶ τώρα, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, τὰ χρυσᾶ τῶν Βυζαντίνων ὑπέρπυρα ἐνεποίουν εἰς τὸν κόσμον τῆς Δύσεως ἰσχυρὰν αἴσθησιν περὶ τοῦ πλούτου τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐγέννων τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες, ὧν τὰ χρυσᾶ ἐκεῖνα νομίσματα ἔφερον κεχαραγμένας τὰς εἰκόνας, ἦσαν οἱ μονάρχαι τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν κρατῶν τῆς ὑφηλίου.

Οὐδ' ἠδύναντο νὰ πατῶνται τῆς Δύσεως οἱ λαοὶ περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ προϊδιάζοντος εἰς τὸ κράτος ἐκεῖνο καὶ περὶ τῆς γλώσσης τῆς κρατούσης ἐν αὐτῷ. Ἡ νέα Ῥώμη εἶχε πλέον ἐντελῶς ἀπαρνηθῆ τὴν παλαιάν. Τὸ περὶ ἑνότητος τοῦ κράτους ὄνειρον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε διαλυθῆ, ἡ περὶ μεταφορᾶς τῆς ἕδρας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν σκέψις τοῦ Κώνσταντος εἶχεν ἀποτύχει. Ὁ ὁρίζων τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλ' ἡ Ἀνατολὴ ἐκείνη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἰδίως τῶν Ἀράβων, τῶν Σλάβων, τῶν Βουλγάρων εἶχεν ἀποσχισθῆ καὶ πάλιν ὡς τὸ πάλαι εἰς κόσμον ἑλληνικὸν καὶ κόσμον βαρβαρικόν. Τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἐννοήσει εἴπερ ποτέ, ὅτι ζῇ διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ χάριν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς δὲ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, εἰς ἣν ὁ βυζαντιακὸς κόσμος ἐχρεώστει τὴν πρώτην πλήρη ἑλληνικὴν νομοθεσίαν, ἐπεφυλάσσετο νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἐξελληνιστικὸν ἔργον διὰ τῆς ἐπὶ τῶν βασιλικῶν νομισμάτων ἐπιχαράξεως ἐπιγραφῶν ἑλληνικῶν. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι εἴδομεν τὸν Ἡράκλειον ἤδη οἱονεὶ μετὰ δειλίας ἐπιγράψαντα ἐπὶ χαλκῶν νομισμάτων ἑλληνιστὶ τὸ *ἐν τούτῳ νίκα*. Ἀλλὰ θαρραλεώτερον νῦν πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος ἄρχεται ἀποτινάσσων τὰς ἐπιγραφὰς τῆς παραδόσεως καὶ τοὺς λατινικοὺς τῆς βασιλείας τίτλους καὶ ἐπιχαράσσων ἑλληνιστὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδίου υἱοῦ Λέοντος. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἀπο-

καλεῖται πλέον ἐπὶ τῶν νομισμάτων Dominus, ἀλλὰ *Δεσπότης* ἢ *Βασιλεύς*. Οὕτω δὲ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίζονται τὰ βυζαντιακὰ νομίσματα, τὰ δὲ ὑπέρπυρα κατὰ τὴν μακράν των ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει περιοδείαν ὑπομιμνήσκουσιν εἰς τοὺς χρηματιζομένους, ὅτι οἱ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου καθήμενοι νικηταὶ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων ἦσαν βασιλεῖς Ἕλληνες ἄρχοντες Ἑλλήνων.

ϛη'

Ἡ ἐν Ἱερείᾳ σύνοδος.

Ὁ πολιτικὸς τοῦ Κωνσταντίνου βίος καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἐχθρῶν κατορθώματα, ἅτιν' ἀφηγήθημεν ἤδη, ἦσαν ἄξια γενικοῦ θαυμασμοῦ καὶ οὐδέποτε βεβαίως ἤθελον ἐπισύρει τὴν κατ' αὐτοῦ κατακραυγὴν τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ προεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπιθεσιν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς εἰκονολάτρας ἱστορικοὺς νὰ διαστρέψωσι τὴν ἄλλως λαμπρὰν τοῦ βασιλέως τούτου εἰκόνα, ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ πολιτεία.

Τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἔτη διῆλθον ἐν μέσῳ τῶν φροντίδων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὑπὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀρταβάσδου διασαλευθείσης δημοσίας τάξεως. Ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο οἱονεὶ περὶ μόνης τῆς ἀσφαλείας τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης μεριμνῶν. Ἡ δὲ πρὸς τὸν πάπαν Ζαχαρίαν πολιτεία αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἐπεθύμει θρησκευτικὴν ῥῆξιν, καὶ εἶχε διαθέσεις συνδιαλλακτικάς. Ἀληθῶς ἡ ὑποδοχὴ ἣς εἶχε τύχει ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Ἀρταβάσδου ὡς ἀνορθωτοῦ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, ἡ εἰς αὐτὸν προσχώρησις αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου, ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν Ἀράβων ἀνωμαλία, ὁ ἔσχατος κίνδυνος, εἰς ὃν εἶχε περιέλθει ἐν Ἰταλίᾳ ἡ βυζαντιακὴ ἀρχή, καθίστανον τὸν αὐτοκράτορα ἐφεκτικόν. Ἀλλ' ὅτε οἱ μὲν Ἄραβες ἤρχισαν γινόμενοι ἧττον ἐπίφοβοι, διὰ δὲ τῆς εἰς τὴν Θρᾴκην μετοικεσίας τῶν Παυλικιανῶν ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἐνισχυόμενον ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ δὲ πάπας Στέφανος κινδυνεύων ὑπὸ τῶν Λαγγοβάρδων δὲν εἶχε καιρὸν νὰ στρέψῃ τὰ βλέμματα εἰς τὰ γινόμενα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ καθόλου ὁ πολιτικὸς ὁρίζων ἐφαίνετο καθαιρόμενος, ἠδύνατο

πλέον ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος νὰ προβῇ θαρραλέος εἰς συμπλήρωσιν τοῦ πατρικοῦ ἔργου.

Ἐκ τοῦ ὅλου δὲ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος τοῦ πατρὸς μάλιστα φαίνεται ἐπιδράσαν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Κωνσταντίνου τὸ μέρος τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν κατάργησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, μεθ' ἧς συνεδέετο καὶ ἡ καταπολέμησις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὃν οἱ εἰκονομάχοι ἐθεώρουν ἄντικρυς ζημιοῦντα τὸ κράτος. Ἀλλ' ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὁ Κωνσταντῖνος προέβαινε πολὺ περαιτέρω τοῦ πατρός. Οἱονεὶ δ' ἐπιζητῶν τὴν ἀσφαλῆ προχώρησιν εἰς τὸ ἔργον τῆς συστηματικῆς τῶν εἰκόνων καὶ εἰκονολατρῶν καταδιώξεως, ὅτ' ἐθεώρησεν ἐλθοῦσαν τὴν ὥραν, τὸ μὲν πρῶτον συνεκρότησε τῷ 752 διάφορα συμβούλια, ὅπως μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου καὶ τῶν ἀρχῶν διαβουλευθῇ περὶ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἤδη πρότερον ὑπὸ τοῦ Λέοντος διατεταγμένων. Πράγματι δὲ πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων αἱ εἰκόνες ἐξηκολούθουν ὑφιστάμεναι οὐ μόνον ἐν οἰκίαις καὶ μοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἄλλοις δημοσίοις τόποις. Πεισθεὶς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ, ὅτι πολὺ θαρραλεώτερον ἠδύνατο νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπιτέλεσιν τῶν δεδογμένων καὶ νὰ συντελέσῃ τὸ ἡμιτελὲς ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἂν παρουσίαζεν αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν καταδικάζουσαν τὰς εἰκόνας, συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ κράτους εἰς σύνοδον.

Ἡ σύνοδος αὕτη εἶχεν ἀξιώσεις οἰκουμενικῆς, εἰ καὶ δὲν παρέστησαν εἰς αὐτὴν οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης, οὔτε οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀντεπροσωπεύετο, διότι ὁ μὲν Ἀναστάσιος εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τὰ τέλη τοῦ 753, ὁ δὲ θρόνος ἐχήρευε. Διὸ ἡ προεδρία τῆς συνόδου ἀνετέθη εἰς τὸν Ἐφέσου Θεοδόσιον, υἱὸν ὄντα τοῦ ἄλλοτε αὐτοκράτορος Ἀψιμάρου ἢ Τιβερίου καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐν Παμφυλίᾳ Πέργης Παστιλᾶν. Ἦσαν δ' ἀμφότεροι οὗτοι τυφλὰ ὄργανα τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἡ σύνοδος συνῆλθε τῇ 10 Φεβρουαρίου 754 ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῷ καλουμένῳ τῆς Ἱερείας, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Φενὲρ-Μπαζεσί· αἱ δὲ συνεδρίαι αὐτῆς ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἓξ ὅλους μῆνας μέχρι τῆς 8 Αὐγούστου. Τὴν διὰ τῆς ζωγραφικῆς παράστασιν τῶν ἁγίων ἐθεώρησεν ἡ σύνοδος ὡς ἔργον τοῦ δημιουργοῦ τῆς κακίας, τοῦ διαβόλου, ἐπανάγοντος τὴν εἰδωλολατρείαν

ἐν προσχήματι χριστιανισμοῦ. Διὸ ὁμοφώνως ὥρισαν οἱ συνελθόντες πατέρες, ἀνερχόμενοι εἰς τριακοσίους τριάκοντα ὀκτὼ, καὶ ἐκήρυξαν *ἀπόβλητον καὶ ἀλλοτρίαν καὶ ἐβδελυγμένην ἐκ τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας πᾶσαν εἰκόνα ἐκ πάσης ὕλης καὶ χρωματουργικῆς τῶν ζωγράφων κακοτεχνίας πεποιημένην.* Ἀπηγορεύθη δὲ ἡ ἐπιτήδευσις τῆς

Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΕΠΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΕΦΑΝΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ

ζωγραφικῆς ὡς ἐπιτηδεύματος ἀσεβοῦς καὶ ἀνοσίου, ὁ δὲ τολμῶν ἐν τῷ μέλλοντι νὰ κατασκευάσῃ εἰκόνα ἢ προσκυνήσῃ ἢ στήσῃ ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ ἢ κρύψῃ, ἂν μὲν ἦτο ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, ὡρίσθη νὰ καθαιρῆται, ἂν δὲ μοναχὸς ἢ λαϊκὸς, νὰναθεματίζηται καὶ νὰ θεωρῆται ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῶν βασιλικῶν νόμων ὡς

ἐναντίος τῶν τοῦ θεοῦ προσταγμάτων καὶ ἐχθρὸς τῶν πατρικῶν δογμάτων.

Ἀλλ' ἐν ᾧ τοιοῦτον κατὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων τραῦμα κατήγαγε διὰ τῶν ψηφισμάτων αὐτῆς ἡ ἐν Ἱερείᾳ σύνοδος, ῥητῶς ἀνεκήρυξε κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἀειπάρθενον Μαρίαν καὶ ὑπερτέραν πάσης ὁρατῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως καὶ ἐπέβαλε τὴν μετὰ εἰλικρινοῦς πίστεως ἐξαίτησιν τῶν πρὸς τὸν θεὸν πρεσβειῶν αὐτῆς.

Τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου γενομένων ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ, ἄνευ ἀντιρρήσεων, ἄνευ καταναγκασμοῦ παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶνε φανερόν, ὅτι ὁ ἀνώτερος κλῆρος, ἐξ οὗ ἐστρατολογοῦντο τὰ μέλη τῆς συνόδου, ἐπεδοκίμαζε τὴν εἰκονομαχικὴν μεταρρύθμισιν τῶν Ἰσαύρων. Ἀφ' οὗ δὲ τοιαύτη ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς βασιλείας ἁρμονία, προδήλως ἐντεῦθεν καταδεικνύεται, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου εἶνε κατὰ πάντα σύμφωνοι πρὸς αὐτὸ τὸ πρόγραμμα τῆς βασιλείας. Ἄρα ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων μόνον τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων κατεδίκαζε, καὶ δὴ πιθανώτατα μόνας τὰς ἐπὶ τοίχων ἢ σανίδων, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ ἱερῶν σκευῶν ἢ ἀμφίων, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀντεστρατεύετο συστηματικῶς ἐναντίον τῶν ἁγίων λειψάνων, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἀπεδοκίμαζεν αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους λατρείαν καὶ τὴν προσκύνησιν τῆς Θεοτόκου. Πᾶσα δὲ περὶ τοῦ ἐναντίου γνώμη καὶ πάντα τὰ περὶ τοῦ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου φερόμενα ὡς μαχομένων πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Θεοτόκου καὶ βδελυττομένων τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἶνε συκοφαντικαὶ διηγήσεις τῶν πολεμίων τῆς μεταρρυθμίσεως χρονογράφων. Καὶ ἀληθῶς μὲν δὲν ἔλειψαν καταχρήσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀλλὰ ταύτας ἐν μέρει προεκάλεσεν αὐτὴ ἡ ὀξύτης μεθ' ἧς ἀντεπεξήρχοντο κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως οἱ εἰκονολάτραι.

Ἡ σύνοδος ἐπεράτωσε τὸ ἔργον αὐτῆς ἀναθεματίσασα τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἀντιπάλων τῆς εἰκονομαχίας, τὸν πατριάρχην Γερμανόν, Γεώργιον τὸν Κύπριον καὶ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Οὐδεὶς τῶν τριῶν τούτων τῆς εἰκονολατρείας στύλων ἔζη πλέον, ἀλλ' ἡ σύνοδος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἀναθεματισμοῦ αὐτῶν νὰ μαυρώσῃ τὴν ἐπίδρασιν ἣν ἐξήσκουν ἐπὶ τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν αἱ ἀναμνήσεις τῶν κορυφαίων ἐκείνων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας ἀνταγωνιστῶν καὶ αἱ συγγραφαὶ τοῦ μεγάλου ἐκ Δαμασκοῦ συζητητοῦ.

Περατωθέντων δὲ τῶν ἔργων τῆς συνόδου, διεπέρασαν οἱ ταύτην ἀποτελέσαντες πατέρες τὸν Βόσπορον ἐν πομπῇ μετὰ τοῦ βασιλέως τῇ 8

Αὐγούστου. Ἐν δὲ τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν οἱ ὅροι τῆς συνόδου. Οἱ δὲ πατέρες ἀνεβόησαν· *σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ, βασιλεῦ, ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων.* Τότε δὲ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ὁ βασιλεὺς καὶ κρατῶν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπίσκοπον τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Συλαίου, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν πατριάρχην, ἐπιφωνήσας μεγάλῃ τῇ φωνῇ· *Κωνσταντίνου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη.*

Αἱ σκηναὶ αὗται δι' ὧν ἐπετέθη τέλος εἰς τὴν ἑβδόμην ταύτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἧς τὴν θέσιν κατέλαβεν ἔπειτα ἡ ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον ἑβδόμη σύνοδος τοῦ ἔτους 787 ἡ καταδικάσασα μὲν τὴν ἐν Ἱερείᾳ, ἀναστυλώσασα δὲ καὶ πάλιν τὰς εἰκόνας, εἶνε πολλαχῶς ἀξιομνημόνευτοι. Δύο δὲ εἶνε κυρίως τάξια ἰδίου λόγου. Πρῶτον μὲν βλέπομεν, ὅτι ἡ συνέλευσις αὕτη, γενομένη ἐν τῇ ἀνακτορικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν, ἐκκλησίᾳ οὔσῃ τῆς Παναγίας, τρανῶς μαρτυρεῖ τὸ ψευδὲς τῶν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καταγγελιῶν ὡς δῆθεν ἀποδοκιμάζοντος τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον λατρείαν. Ἂν τοιοῦτό τι ἠλήθευεν, οὐδέποτε ἤθελε καλέσει ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς ἐπισκόπους ἐκ τῆς Ἱερείας εἰς ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τὴν μητέρα τοῦ θεοῦ. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶνε καὶ ἡ ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀνάβασις τοῦ αὐτοκράτορος, πιστοῦσα διὰ νέας ἀποδείξεως τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τῆς βυζαντιακῆς βασιλείας, περὶ οὗ εἴπομεν ἤδη τὰ δέοντα ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κατὰ Λέοντα τὸν μέγαν *.

ιθ'

Γραφική, μουσική καὶ θέατρον.

Ἡ καταδίκη τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου ὑπῆρξε βεβαίως τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς γραφικῆς, ἣν ἔτρεφε κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐκκλησία. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπερτιμῶμεν τὴν ἐκ τῆς διώξεως τῶν εἰκόνων ἐπελθοῦσαν ζημίαν. Τὸ ἀληθὲς δ' εἶνε, ὅτι μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη ὑπέστη αἰσθητὴν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἀναστυλώσεως τῶν εἰκόνων βλάβην. Κατὰ τἆλλα δὲ ἡ ζωγραφικὴ δὲν ἔπαυσε λειτουργοῦσα. Ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἐκκλη-

* Ἴδε σ. 461 κ. ἑ.

σία τῶν Βλαχερνῶν, ἥτις κατ' εἴδησίν τινα ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας ἐστερήθη μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ 754 τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων εἰκόνων, ἐκοσμήθη διὰ παραστάσεων δένδρων καὶ πτηνῶν. Καὶ τὰ βασιλικὰ δὲ ἀνάκτορα δὲν ἔμειναν ἀπερικόσμητα, ἀλλὰ τὰς ἱερὰς παραστάσεις ἀντικατέστησαν εἰκόνες κοσμικαί, καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῶν ἐζωγραφήθησαν ἢ παρεστάθησαν διὰ ψηφίδων πολύχρωμοι σκηναὶ κυνηγεσίων, ἱπποδρομίας, μαχῶν. Ἆρα ὑπό τινα ἔποψιν ὠφελείας μᾶλλον ἀντὶ ζημίας ἔγεινε πρόξενος εἰς τὴν ζωγραφικὴν τέχνην ἡ εἰκονομαχία, ἀποστήσασα αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς μόνην τὴν προσωπογραφίαν καθ' ὡρισμένα τινὰ πρότυπα διατριβῆς καὶ τρέψασα ἐπὶ συνθέσεις ποικιλωτέρας καὶ πολυκινήτους. Ἴσως δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῶν εἰκόνων ὠφέλησεν ἰδιαζόντως τὴν κοσμηματογραφίαν, ἧς μεγάλη ἔκτοτε ἀπέβη ἡ ἀνάπτυξις παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵαν δυνάμεθα νὰ ποθαυμάσωμεν μάλιστα ἐν τῇ διακοσμήσει τῶν χειρογράφων κατὰ πρότυπα εἰλημμένα ἐκ τῆς ὑφαντικῆς καὶ ταπητουργίας, ἣν ἀφ' ἑτέρου ἐπ' ἴσης ἀνέπτυξεν ἡ προϊοῦσα ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ ἡ παρὰ τῶν Ἀράβων ἐπίδρασις.

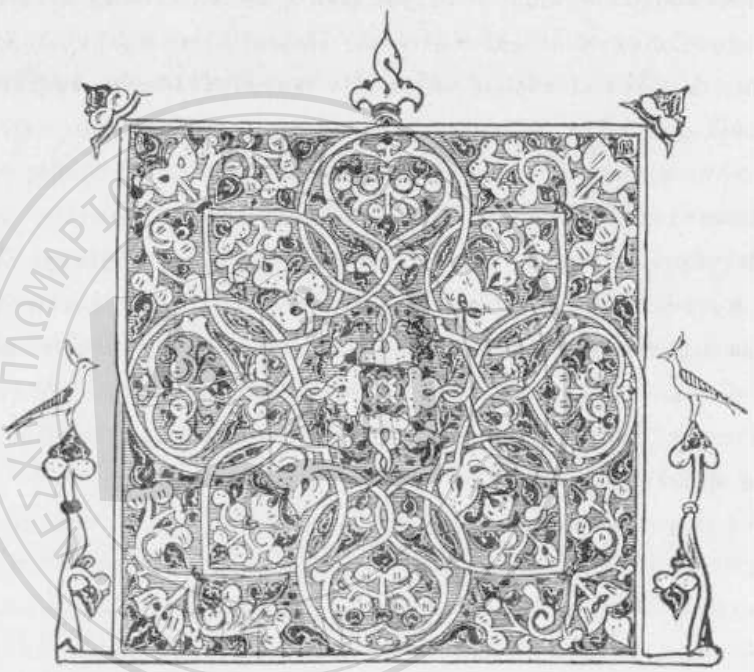

ΚΟΣΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Ἀλλ' ἂν ὁπωσδήποτε ἀνεχαιτίσθη διὰ τῆς εἰκονομαχίας ἡ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραφικὴν πρόοδος, ἀπ' ἐναντίας νέα ἐδόθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων ὥθησις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν. Ἤδη περὶ αὐτοῦ τοῦ Λέοντος ἀναφέρεται, ὅτι ἐνησμένιζε νὰ ἐξάρχῃ τῶν αἰ-

νων ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις μάλιστα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων. Τὴν αὐτὴν δ' ἀγάπην πρὸς τὴν μουσικὴν ἔτρεφε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὃν καὶ ἐκάκιζον οἱ εἰκονολάτραι διὰ τὴν πρὸς τὴν κινύραν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ στοργήν. Τὴν δὲ περὶ τὴν μουσικὴν ἔνζηλον τοῦ αὐτοκράτορος διατριβὴν ἀποδεικνύει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνον γενομένη δωρεὰ *ὀργάνου*. Οὕτω δὲ τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον, ὅπερ, ἐφευρεθὲν ἤδη περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τοῦ μαθηματικοῦ Κτησιβίου, εἶχε καταστῆ δημοτικώτατον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, οἵτινες μεγάλην αὐτοῦ ἐποιοῦντο χρῆσιν ἰδίως πρὸς τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἔγεινε διὰ τοῦ Κωνσταντίνου γνωστὸν τότε πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἔμελλε κατόπιν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως ἐκλαϊκεύσεως τῆς θρησκείας καθόλου ἔμελλεν, ὡς εἰκός, νὰ πέσῃ τὸ τεῖχος τὸ χωρίζον τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς κοινωνίας. Εἴδομεν τὴν ἐν Τρούλλῳ σύνοδον καταδικάζουσαν τὰς δημοτελεῖς ἑορτάς, ἐν αἷς διετηρεῖτο ἀνάμνησις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' ἡ αὐτὴ σύνοδος εἶχε κηρύξει ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν μίμων καὶ τοῦ θεάτρου, ὅπερ μέχρι τινὸς διέσωζε τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, εἰ καὶ τὸ δρᾶμα δὲν εἶχε πλέον τὸν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος γνωστὸν τύπον, καὶ εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς ἱερεῖς τὴν θέαν τῶν ἱπποδρομιῶν, τῶν σκηνικῶν ὀρχήσεων καὶ πάσης θεατρικῆς θεωρίας. Ἀλλ' ἡ εἰκονομαχία δὲν ἀπεχθάνεται τὴν θυμέλην. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν εἰσάγεται ἡ ἐπὶ τὸ θυμελικώτερον καὶ δημωδέστερον κατάχρησις μελισμῶν καὶ κομπισμῶν καὶ λιγυσμάτων, τὸ δὲ παρακμάσαν θέατρον ἀναζῇ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ δράματα, τὰ *θεανδρικὰ μυστήρια*, ὧν τὰς πρώτας ἀρχὰς ἀνευρίσκομεν ἤδη κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, ἀλλ' ἄτινα ἰδίως παρουσιάζονται τελευτῶντος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, λαμβάνουσιν ἔξοχον ἀνάπτυξιν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων καὶ γίνονται τὰ πρότυπα τῶν ἐν τῇ Δύσει *μυστηρίων*, ἐξ ὧν ἀπέρρευσε κατ' ὀλιγον ἡ δραματικὴ τέχνη τῶν νεωτέρων χρόνων. Μικρὰ δράματα ἢ μᾶλλον διάλογοι θρησκευτικὴν ἔχοντες ὑπόθεσιν ἐξηγγελλοντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τὰ ἱερὰ δὲ πρόσωπα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων μυστηρίων ὑπεδύοντο πιθανῶς αὐτοὶ οἱ μῖμοι τοῦ ἱπποδρόμου. Τοσοῦτον δ' ἔγειναν τὰ τοιαῦτα θεάματα ἀρεστὰ εἰς τὰ πλήθη, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, θέλων ἀντιδράσῃ

εἰς τὴν ἐπενέργειαν τῶν δραματικῶν ποιητῶν τῆς εἰκονομαχίας, ἐδραματοποίησε τὴν ὑπόθεσιν τῆς Σωσάννης. Ἡ δ' εὐδοκίμησις τῶν τοιούτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θεατρικῶν παραστάσεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε καὶ διετηρήθησαν πολὺ μετὰ τὸ ὁριστικὸν πέρας τῆς εἰκονομαχίας. Κατ' αὐτὸν τὸν δέκατον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ὁ ἐπίσκοπος Κρεμῶνος Λουϊτπράνδος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔγραφεν, ὅτι εἶδε τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μεταβεβλημένην εἰς θέατρον.

Ἀλλ' ἡ ἀνάλαμψις τῆς ἐκκλησιαστικῆς σκηνῆς δὲν ἐσήμαινε καὶ τοῦ πολιτικοῦ θεάτρου τὴν ἀναβίωσιν, ὅπερ ἔμεινε μεμαραμμένον παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία ἔννοια τῶν λέξεων *δρᾶμα* καὶ *τραγῳδία* διεστράφη σὺν τῷ χρόνῳ. Καὶ τὸ μὲν δρᾶμα κατήντησε νὰ σημαίνῃ τὴν ἐρωτικὴν μυθιστορίαν, ἐν ᾗ διέπρεψαν οἱ Βυζαντῖνοι, τὸ δὲ ὄνομα τῆς τραγῳδίας ἐξέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ κοσμικοῦ ᾄσματος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπ' ἐκκλησίας ψαλμῳδίαν.

κ'

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν δεδογμένων.

Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου, ἣν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε συγκαλέσει ὡς οἰκουμενικήν, παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ προβῇ μετὰ θάρρους εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Μέχρι τινὸς αὕτη ἐστηρίζετο εἰς μόνης τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τὴν θέλησιν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 754 εἶχε προσεπέλθει συνεπίκουρος τῆς βασιλείας αὐτὴ ἡ ἐκκλησία. Ὁ αὐτοκράτωρ, διπλοῦν ἤδη περιβεβλημένος κῦρος, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δεδογμένων.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει τοῦ βασιλέως ἡ σθεναρὰ θέλησις καὶ τοῦ ἐν Ἱερείᾳ συνελθόντος ἀνωτέρου κλήρου ἡ ὁμοφωνία. Ἡ ἀπὸ τῆς συνόδου ἀπουσία τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ῥώμης, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων ἐδείκνυεν ἐπαρκῶς, ὅτι αὐτοὶ οἱ πρωθιεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἀντέκειντο εἰς τὴν καινοτομίαν, ὅτι μεγάλαι ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτώμεναι ἐκκλησιαστικαὶ διοικήσεις εἶχον πολεμίως πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπερρώννυε δὲ τοὺς σχισματικοὺς ἐκείνους εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μὲν κάτοικοι τῶν χωρῶν τῶν ὑποκειμένων εἰς τοὺς τρεῖς προμνησθέντας πατριαρχικοὺς θρόνους τῆς Ἀνατολῆς οὐδὲν

εἶχον νὰ φοβηθῶσι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἅτε ὄντες ὑποτελεῖς τῶν Ἀράβων, ὁ δὲ πάπας μικρὸν ἐφρόντιζε περὶ τοῦ Βυζαντίου, ὅπερ ἦτο πλέον, ὡς θὰ ἴδωμεν, παντελῶς ἀνίσχυρον ἐν Ἰταλίᾳ. Οὐδ' εἶχεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀντιμετώπους μόνον τοὺς τέσσαρας ἐκείνους ἱεράρχας καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς τασσομένους λαούς, ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν παμπληθεῖς καὶ ἰσχυρότατοι ἐν αὐτῷ τῷ κράτει, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ βασιλέως. Ἡ φατρία τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν ἐστρατολογεῖτο ἐκ τῶν γυναικῶν, ἐν αἷς καὶ αὐταὶ αἱ περιστοιχίζουσαι τὸν Κωνσταντῖνον, ἐκ τοῦ ὄχλου, ἐκ τῶν μοναχῶν. Καὶ διὰ μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν πληθὺν ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων ἦτο ζήτημα πίστεως καὶ προσηλώσεως εἰς ἕξεις πατροπαραδότους, διὰ δὲ τοὺς μοναχοὺς ἦτο καὶ ζήτημα συμφερόντων καὶ ὑπάρξεως. Πολλοὶ αὐτῶν συνετηροῦντο ἐκ τῆς ἁγιογραφίας, πάντες δὲ κατενόουν, ὅτι ἡ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐκ τῶν μοναστηρίων, ἐκ τῶν οἴκων ἀποβολὴ τῶν εἰκόνων ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς περιορισμὸν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὃν οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐθεώρουν ὡς ἐν πολλοῖς λυμαινόμενον αὐτὴν τὴν πολιτείαν. Ἦτο δὲ φυσικόν, ὅτι ἡ ἀναμενομένη ἀντίστασις ἀγῶνος θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ συνηνωμένου πρὸς ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως ἔμελλε νὰ εἶνε φοβερά.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων πᾶς τις ἄλλος ἤθελεν ἰλιγγιάσει. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἦτο ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων. Ἐνδόμυχον τρέφων πεποίθησιν περὶ τοῦ σωστικοῦ προγράμματος τῆς μεταρρυθμίσεως, θεωρῶν, ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐψηφισμένα καὶ ὑπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἐκκλησίας κεκυρωμένα, δὲν ὤκνησε νὰντιτάξῃ τὴν βίαν εἰς τὴν βίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε φροντίσει νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ διὰ πάσης ἐγγυήσεως, ἣν παρεῖχον οἱ νόμοι τοῦ κράτους καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐκκλησίας. Ἆρα κατὰ ταῦτα πᾶσα πρὸς τὰς διατάξεις τῆς βασιλείας ἀντίστασις ἦτο ἀντινομία ἀξία τιμωρίας. Τοιαῦτα φρονῶν ὁ Κωνσταντῖνος κατεδίωξε τοὺς ἀντιδρῶντας μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἄνευ ἀνασκοπῆς ἀκολουθῶν τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πρόγραμμα καὶ ὡμῶς ἐκτελῶν καθῆκον ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ. Καὶ δὲν εἶνε μὲν διὰ ταῦτα δικαία ἡ κατάκρισις ἧς ἔτυχεν ὡς ἀπηνὴς τῶν ὀρθοδοξούντων διώκτης. Ἀλλὰ καὶ τὰ θύματα τῆς διώξεως αὐτοῦ, ὧν ἄλλως εἶνε θαυμαστὸς ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος, ἔπεσον διὰ τὴν ἐπίμονον αὐτῶν ἀντίστασιν πρὸς τὰ κελεύσματα τῆς πολιτείας, καὶ ταῦτα ἐν ἡμέραις καθ' ἃς δὲν ἐκινδύνευεν ἡ ἐκκλησία, ἧς οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ συνέπραττον μετὰ τῆς βασιλείας.

Ὁ Κωνσταντῖνος, μετ' αὐστηρότητος μὴ ἀπεχούσης τῆς ὠμότητος προβαίνων εἰς τὴν τιμωρίαν τῶν ἀνθισταμένων εἰς τὰ περὶ καταργήσεως τῶν εἰκόνων δεδογμένα, δὲν ἐτιμώρει μόνον θρήσκους εἰκονομανεῖς. Ὅτι δὲ τῶν ἀντιπάλων τῆς εἰκονομαχίας αἱ διαθέσεις δὲν προέβαινον μόνον μέχρι θρησκευτικοῦ μαρτυρίου, ἀλλὰ καὶ μέχρι πολιτικῆς συνωμοσίας ἀποδεικνύεται τρανῶς ὑπὸ τῶν συμβάντων ἐν ἔτει 766. Ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ εὑρίσκετο μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στρατεύων κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ ἀντίπαλοι τῆς μεταρρυθμίσεως μοναχοὶ ἠδυνήθησαν νὰ προσελκύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἱκανοὺς τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ πολέμου, εὑρέθη ἐνώπιον διωργανωμένης ἐναντίον τῶν καθεστώτων συνωμοσίας. Μόνον δ' ἡ ταχεῖα καὶ δραστηρία ἐνέργεια τῆς βασιλείας ἠδυνήθη νὰ ποκρούσῃ πάντα κίνδυνον. Οἱ συνωμόται συνελήφθησαν, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι αὐτῶν παντοίας ὑποστάντες κακώσεις καὶ τέλος τυφλωθέντες ἐξωρίσθησαν, δύο δὲ ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Στρατήγιος οἱ Ποδοπάγουροι ἀπεκεφαλίσθησαν.

Τῆς συνωμοσίας ταύτης δὲν ἔμεινεν, ὡς φαίνεται, ἀμέτοχος καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος, καίπερ μετασχὼν μὲν τῆς ἐν Ἱερείᾳ συνόδου ὡς ἐπίσκοπος Συλαίου, ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ὁμόφωνος ἀναρρηθεὶς ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀνακαλυφθείσης δὲ τῆς συμπράξεως αὐτοῦ μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ὁ πατριάρχης ἐξήχθη ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου σφραγισθέντος, καὶ ἐξωρίσθη πρῶτον μὲν εἰς τὴν Ἱερειάν, ἔπειτα δ' εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ εὐνοῦχος Νικήτας (766—780), ἔλκων τὸ γένος ἐκ Σλάβων. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ πολιτικαὶ τοῦ ἐκπτώτου πατριάρχου σκευωρίαι δὲν ἔπαυσαν, καθ' ἃ φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν αὐτοῦ, ἀχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀφ' οὗ πρότερον ὑπέστη διαφόρους ἀτιμώσεις.

Τοιαῦτα ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐν τούτοις ἐξετελεῖτο ὑπὸ τῆς βασιλείας τὸ πρόγραμμα τῆς μεταρρυθμίσεως. Αἱ εἰκόνες ἀφηροῦντο, μοναστήριά τινα ἐκ τῶν ἀποδειχθέντων ὡς κρησφυγέτων τῆς πολιτικῆς ῥαδιουργίας ἐκλείοντο καὶ ἀφιεροῦντο εἰς δημοσίας χρείας, ἰδίως τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, μεταβαλλόμενα εἰς στρατῶνας. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ βασιλέως πολλοὶ τῶν τέως μοναχῶν ἐπανῆλθον εἰς τὴν κοινωνίαν· καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἐνυμφεύθησαν, ἄλλοι δὲ κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν ἢ ἀνέλαβον ἄλ-

λας δημοσίας ὑπηρεσίας ἢ ἐπελήφθησαν ἰδιωτικῶν ἔργων. Τῶν δ' ἐπιμενόντων εἰς τὴν ἀντίστασιν τινὲς μὲν ἐμαρτύρησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἄλλοι δὲ ἠναγκάσθησαν διὰ βιαίων μέτρων εἰς ὑποχώρησιν, ἄλλοι δὲ τέλος ἔφυγον ἐκ τῆς βασιλευούσης, τρεπόμενοι ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἥτις ἐμεστώθη τοιούτων φυγάδων, μεταβιβαζόντων εἰς τὴν χώραν ταύτην, καὶ ἄλλως ἐμμένουσαν εἰς τὴν πάτριον λατρείαν τῶν εἰκόνων, τὴν ἀγάπην τοῦ μοναστικοῦ βίου καὶ προκαλούντων οἱονεὶ νέον τινὰ τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἰδίως τῶν νοτίων αὐτῆς μερῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποικισμόν, οὗ θὰ παρακολουθήσωμεν τὰς τύχας ἐν τοῖς κατόπιν.

Καὶ μέχρι μέν τινος ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐψηφισμένων φαίνεται περιορισθεῖσα εἰς μόνην τὴν πρωτεύουσαν. Ἀλλὰ τῷ 767 ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε τὴν δραστηριωτέραν τοῦ προγράμματος τῆς μεταρρυθμίσεως ἐφαρμογὴν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἔγεινεν ἀπὸ τῶν προσεχεστάτων τῇ Κωνσταντινουπόλει θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Προετιμήθησαν δ' αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἅτε μᾶλλον παρεσκευασμέναι πρὸς ὑποδοχὴν τῆς καινοτομίας τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ θεμάτων, ἅτινα πάντοτε ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασιν εἶχον ἀποδειχθῆ συντηρητικώτερα καὶ ἐπιμονώτερον προσανέχοντα εἰς τὰ παραδεδομένα.

Τὸ δ' ἔργον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καταργήσεως τῶν εἰκόνων καὶ διώξεως τῶν μοναχῶν ἀνέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς στρατηγοὺς γενναίους καὶ ἐμπίστους, προθύμους νὰ ποιήσωσι πάντα τὰ θελήματα τῆς βασιλείας καὶ ὄντας ἄνδρας *κατὰ τὴν καρδίαν του*, ὡς ἔγραψεν εἰς ἕνα τούτων αὐτὸς ὁ βασιλεύς. Ἦσαν δ' οἱ ἐκτελεσταὶ οὗτοι τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων οἱ στρατηγοὶ τῶν μικρασιατικῶν θεμάτων Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων, Μάνης, Μιχαὴλ Μελισσηνὸς ὁ καὶ ἀδελφὸς τῆς τρίτης τοῦ Κωνσταντίνου συζύγου Εὐδοκίας καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος Κρήτης Θεοφάνης Λαρδατύρης.

Διεκρίθη δὲ πάντων τούτων ἐν τῇ πιστῇ καὶ δραστηρίᾳ ἐκτελέσει τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος ὁ Λαχανοδράκων, ὅστις μέχρι τραχύτητος καὶ ὠμότητος κατεδίωξε τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναστρίας τοῦ εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ἀνατεθειμένου θέματος. Καὶ οἱ μὲν μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν ἐπὶ ποινῇ ἐξορίας νὰ ποβάλωσι τὸ ῥάσον καὶ νὰ λάβωσι γυναῖκα, αἱ δὲ μοναὶ ἀνδρῶαί τε καὶ γυναικεῖαι ἐκλείσθησαν, καὶ πάντα τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ βιβλία καὶ κτήνη καὶ ὑποστατικὰ αὐτῶν ἐπωλήθησαν, τὰ δ' ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν χρήματα ἐστάλησαν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Εἰς τὰς ἴσως δ' ὑπερβολικὰς ταύτας εἰδήσεις καὶ ἄλλας ἔτι

ὑπερβολικωτέρας προσθέτουσιν οἱ ἱστορικοὶ τῆς εἰκονολατρικῆς φατρίας, ποιούμενοι λόγον περὶ καύσεως μοναχικῶν καὶ πατερικῶν βιβλίων καὶ πυρπολήσεως ἁγίων λειψάνων καὶ φυλακτηρίων καὶ μαστιγώσεως ἢ φόνου ἢ τυφλώσεως καὶ παντοειδῶν ἄλλων βασάνων ἀπειραρίθμων μοναχῶν. Καὶ βεβαίως μὲν ἡ σκληρότης τοῦ Λαχανοδράκοντος δὲν ὑπῆρξε πάντοτε τοιαύτη, οἵαν περιέγραφον οἱ καταδιωκόμενοι μοναχοὶ καὶ εἰκονολάτραι· ἀλλ' οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰ δυσπιστήσωμεν εἰς τὸ λεγόμενον, ὅτι διὰ τῆς δραστηρίας αὐτοῦ ἐνεργείας οὐδὲ εἷς μοναχὸς ὑπελείφθη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένῳ θέματι τῶν Θρᾳκησίων, ὅπερ ἀντεστοίχει πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἰωνίαν μετὰ καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Λυδίας. Ἂν δὲ φαντασθῶμεν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ Λαχανοδράκοντος καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν λοιπῶν προμνημονευθέντων στρατηγῶν, περὶ ἧς λείπουσιν ἀκριβέστεραι εἰδήσεις, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ μεταρρύθμισις δὲν ἐλάκτιζε πρὸς κέντρον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα κωλύματα διὰ τῆς σθεναρᾶς ἐνεργείας τῆς βασιλείας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς ἔβαινε πρὸς νίκην ὁριστικήν.

κα'

Οἱ μάρτυρες τῆς εἰκονολατρείας.

Οἱ στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος, προβαίνοντες εἰς τὴν ἄνευ ἀνασκαπῆς τιμωρίαν, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀντιδρώντων, ἀφωρμῶντο ἀπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἐτιμώρουν κοινοὺς στασιαστὰς ἀνθισταμένους εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας διατασσόμενα, ὅτι εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν πολιτικοὺς ἀντάρτας, ὧν τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν ἐπέβαλλεν αὐτὸ τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὡς εἴδομεν ἤδη, ὅτι ἡ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καινοτομίαν ἀντίδρασις τῶν ὁμολογητῶν τῆς εἰκονολατρείας δὲν ἦτο πάντοτε ἀμέτοχος ἀντιπολιτεύσεως πρὸς τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅμως εἶνε, ὅτι τὸ κυριώτατα εἰς ἀντίστασιν κινοῦν τοὺς μοναχοὺς ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων καὶ ἡ καταδίωξις τοῦ μοναχικοῦ στοιχείου ἦσαν πράξεις προσβάλλουσαι καιρίως αὐτὴν τὴν θρησκείαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιμονὴ αὐτῶν, ἣν ἡ βασιλεία ἐχαρακτήριζε καὶ ἐτιμώρει ὡς πολιτικὴν αὐθάδειαν, ἦτο συνάμα καὶ θρησκευτικὴ ἐγκαρτέρησις συμφώνως

πρὸς τὴν ἐνδόμυχον πεποίθησιν ἐκείνων, οἵτινες ἴσα ἴσα διότι δὲν ἐνόουν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς μεταρρυθμίσεως, οὐ μόνον συγγνωστοὶ εἶνε διὰ τὸ βίαιον τῆς ἀντιδράσεως, ἀλλὰ καὶ ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν καρτερίαν καὶ ἐμμονὴν εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν τὴν προβᾶσαν μέχρις ἀψηφήσεως αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία μετὰ τὴν ἀναστύλωσιν τῶν εἰκόνων δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ τάξῃ τοὺς τοιούτους εὐσεβεῖς ἀγωνιστὰς εἰς τοὺς μάρτυρας.

Οἱ Βυζαντῖνοι ἱστοριογράφοι τῆς εἰκονολατρείας ποιοῦνται πολὺν λόγον περὶ παντοειδῶν βασάνων, εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο οἱ εἰκονολάτραι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ παμπληθεῖς λέγουσι τοὺς παθόντας. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐκκλησία ὀλίγους εὗρε τοὺς ἀληθῶς μαρτυρήσαντας. Τούτων δὲ πρῶτος εἶνε ὁ ἐν ἔτει 767 ὑποστὰς τὸ μαρτύριον μοναχὸς Ἀνδρέας ὁ ἐκ Κρήτης, οὗ τὴν μνήμην ἑορτάζει ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τὴν 17 Ὀκτωβρίου. Ἴσως δὲ δυνάμεθα τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξιν τοῦ Κρητὸς τούτου μοναχοῦ νὰ θεωρήσωμεν συνδεομένην πρὸς τὰς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος εἰς τὸν στρατηγὸν Κρήτης Λαρδατύρην δοθείσας ὑπὸ τῆς βασιλείας διαταγάς. Ὁ Ἀνδρέας ἦλθεν ἴσως εἰς τὴν βασιλεύουσαν φεύγων τὰς διώξεις τοῦ Λαρδατύρη. Ὁπωσδήποτε μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ παρρησία, μεθ' ἧς ὁ Ἀνδρέας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν βασιλέα τὴν εἰς τοὺς εἰκονολάτρας προσγινομένην ἀδικίαν. Ἀλλ' ὁ κατὰ τἆλλα εὐθαρσὴς ὁμολογητὴς δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ὑπεραπολογίαν τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἤρχισε καὶ νὰ ἐλέγχῃ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ ἀσεβείᾳ, καὶ τέλος ἐξηρέθισε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ λόγων, οὓς ἐπτέρονεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε τὸ μὲν πρῶτον τὴν εἰς αὐτὸν ἐπιβολὴν μεγάλων βασάνων, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τὴν δὲ δύναμιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἣν ἐγέννησεν ὁπωσδήποτε τὸ κήρυγμα τοῦ Κρητὸς μοναχοῦ, δεικνύει εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἡ διήγησις τῶν συναξαρίων, καθ' ἣν δώδεκα τολμητίαι ἐθάρρησαν νὰ κλέψωσι τὸ πτῶμα τοῦ μοναχοῦ, ἀπερριμμένον μεταξὺ τῶν νεκρῶν τῶν κοινῶν κακούργων, καὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τόπῳ ἱερῷ, ὅστις ἐκαλεῖτο Κρίσις, διὸ καὶ ἐπωνομάσθη ἐντεῦθεν ὁ μάρτυς Ἀνδρέας ὁ ἐν τῇ Κρίσει.

Τὴν αὐτὴν δὲ μέχρις αὐθάδους ἀντιστάσεως πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἐγκαρτέρησιν εἰς τὰ πατροπαράδοτα εἶχε δείξει ὀλίγα ἔτη πρότερον Πέτρος ὁ Καλυβίτης, ὅστις ἐτόλμησεν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπονομάσῃ κατὰ πρόσωπον *νέον Οὐάλεντα* καὶ *Ἰουλιανόν*. Ἐφονεύθη

δὲ καὶ οὗτος τῇ 16 Μαΐου 761, ἀφ' οὗ πρότερον κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως ἐμαστιγώθη ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος. Τὴν αὐτὴν δὲ καρτερίαν ἐπέδειξαν, ἐπ' ἴσης μαρτυρήσαντες, Παῦλος ὁ ἐκ Κρήτης (767), Ἰωάννης ὁ ἡγούμενος τῆς Μοναγρίας ὁ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας βληθεὶς εἰς σάκκον καὶ ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματ' ἀναγράφουσι τὰ συναξάρια.

Ἀλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου μαρτυρησάντων εἶνε Στέφανος, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Αὐξεντίου πλησίον τῆς Νικομηδείας ἐν Βιθυνίᾳ. Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος μοναχός, οὗ μεγάλη παριστάνεται ἡ δρᾶσις ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐκκλησίας, κατηγορηθείς, ὅτι ἔπειθε πολλοὺς νὰντιδρῶσιν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ νὰ ἐγκαταλείπωσι τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν τρεπόμενοι ἐπὶ τὸν μοναχικὸν βίον, ἀπήχθη ἐκ τῆς μονῆς αὐτοῦ, ἀφ' οὗ μάτην ὁ Κωνσταντῖνος ἐπειράθη δι' ἀπεσταλμένων αὐτοῦ νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν συναζαριστῶν ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν τῶν βασιλικῶν κελευσμάτων. Ὁ Στέφανος ἐξωρίσθη εἰς Προκόννησον. Ἀλλὰ ἡ νῆσος, εἰς ἣν ὁ ἀκαταπόνητος μοναχὸς ἐξωρίσθη, ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ τὸ προσκύνημα τῶν εἰκονολατρῶν καὶ τὸ κέντρον ἀκοιμήτων κατὰ τῆς βασιλείας σκευωριῶν. Διὸ διέταξεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰπαχθῇ ἐκεῖθεν μετὰ διετῆ ἐν ὅλῳ διαμονὴν ὁ Στέφανος δέσμιος εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ καθειρχθῇ ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ πραιτωρίου. Συνεφυλακίσθησαν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπερτριακόσιοι ἄλλοι μοναχοί, ὧν ἀλγεινὸν ἦτο κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν τὸ θέαμα, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν ἠκρωτηριασμένοι διὰ τὴν πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωνσταντίνου ἀπείθειαν καὶ τὴν ἐμμονὴν αὐτῶν εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Καὶ τινὲς μὲν ἦσαν ῥινότμητοι, τινὲς δὲ εἶχον ὠτοκοπηθῇ, ἄλλων εἶχον κοπῇ αἱ χεῖρες ἢ τὰ γένεια καὶ ἄλλοι ἦσαν τυφλοί. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν καθειργμένων ἐκείνων ἀναπήρων ἐξηκολούθει ῥητορεύων ὁ Στέφανος καὶ τοξεύων τοὺς κεραυνοὺς τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐμπνεύσεως ἐναντίον τῆς εἰκονομάχου βασιλείας. Ἀλλὰ τέλος ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφ' οὗ μάτην, ὡς φαίνεται, ἀπεπειράθη νὰ δαμάσῃ τὴν ἀκάθεκτον τοῦ εἰκονολάτρου ὁρμὴν, διέταξε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Μαρτυρικὸς δ' ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ γηραιοῦ ἡγουμένου, ὃν εἵλκυσαν τὰ πλήθη, δέσαντα διὰ καλωδίου ἀπὸ τοῦ ποδὸς, διὰ τῶν ὁδῶν ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς μέχρι τῶν λεγομένων τάφων τοῦ Πελαγίου. Ἐκεῖ δὲ τὸ σῶμα

αὐτοῦ διαμελισθὲν ἐρρίφθη εἰς τὸν λάκκον ὅπου συνήθως ἐκρημνίζοντο οἱ νεκροὶ τῶν βιαιοθανάτων καταδίκων.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσι μὲν τὴν ἐπιμονὴν τῆς βασιλείας εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς μεταρρυθμίσεως διὰ παντὸς μέσου, ἀλλὰ μαρτυροῦσι καὶ τὴν καρτερίαν τῶν ἀντιφρονούντων, ἧς ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐπελθοῦσα τέλος ἀποτυχία τῆς ἐκκλησιαστικῆς καινοτομίας, ἥτις ἄλλως εὗρισκε μεγάλην ἀντίδρασιν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ.

κϐ'

Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Δύσις.

Ὁ θάνατος τοῦ τολμηροῦ βασιλέως τῶν Λαγγοβάρδων Λουιτπράνδου καὶ ὁ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μαρτέλου εἶχον συντελέσει, καθ' ἃ εἴδομεν, εἰς τὴν διάσωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος δὲν εἶχε παρέλθει. Ὁ διάδοχος Γρηγορίου τοῦ Γ' πάπας Ζαχαρίας, Ἕλλην ὢν τὸ γένος, τηρήσας στάσιν μετέωρον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου ἀνταρσίας τοῦ Ἀρταβάσδου, ἐδέχθη μὲν μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἐκνίκησιν τοῦ ἀποστάτου τὰς εἰς ἑαυτὸν γενομένας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δωρεάς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἶχεν ἐστραμμένον τὸν νοῦν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἑαυτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῆς κοινῆς ἐξασθενήσεως Λαγγοβάρδων τε καὶ Βυζαντίνων. Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ τοιούτου αὐτοῦ σκοποῦ συνήργησεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Μαρτέλου Πιππίνου τοῦ μικροῦ ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων καὶ κατάλυσιν τῆς δυναστείας τῶν Μεροβιγγίων διὰ τῆς ἐγκλείσεως εἰς μονὴν τοῦ τελευταίου τοῦ Χλόβιδος ἀπογόνου Χιλδερίκου τοῦ Γ'. Ἡ δ' ἐνίσχυσις καὶ αἱ δωρεαὶ ὧν ἔτυχεν ὁ θρόνος τῆς Ῥώμης ὑπῆρξαν ὁ καρπὸς τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ νέου τῶν Φράγκων μονάρχου.

Ἐν τούτοις δ' οἱ Λαγγοβάρδοι ἐφαίνοντο ἐπί τινα χρόνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουιτπράνδου εὐδοκιμοῦντες ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Καὶ θνήσκοντος μὲν τοῦ σθεναροῦ ἐκείνου ἡγεμόνος οἱ Βυζαντῖνοι κατεῖχον ἀκόμη τήν τε Ῥάβενναν καὶ τὴν Ῥώμην. Καὶ ὅτε δὲ ὁ δεύτερος διάδοχος τοῦ Λουιτπράνδου Ῥάχις ἐφάνη καὶ πάλιν ἀνδριζόμενος, ἡ δραστηρία τοῦ πάπα Ζαχαρίου ἐπέμβασις ἠνάγκασεν

αὐτὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα. Ἀλλ' ἡ παῦσις τοῦ πολέμου δυσηρέστησε τοσοῦτον τοὺς Λαγγοβάρδους, ὥστε τὸν μὲν Ῥάχιν ἠνάγκασαν νὰ παραιτήσῃ τὸν θρόνον καὶ νὰ γείνῃ μοναχός, ἀνεβίβασαν δ' ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ῥάχιδος Ἀστοῦλφον. Οὗτος δὲ, μετὰ δραστηριότητος ἀναλαβὼν τὴν πολεμικὴν δρᾶσιν τοῦ Λουιτπράνδου καὶ ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων ἐπασχολήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, κατέλαβε ταχὺς τὴν Ῥάβενναν καὶ τὴν Πεντάπολιν. Πρὶν ἢ δὲ παρέλθωσι δύο ἔτη ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸν λαγγοβαρδικὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Ἀστούλφου, τὸ ἐξαρχᾶτον εἶχεν ἤδη καταλυθῇ τῷ 752 καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἐξάρχων Εὐτύχιος εἶχε φύγει ἐκ Ῥαβέννης εἰς τὴν Νεάπολιν.

Τὴν ἄλλοτε πρωτεύουσαν τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κινδυνεύουσαν καὶ αὐτὴν νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἀκαθέκτου καὶ ἀπίστου τῶν Λαγγοβάρδων βασιλέως μόλις που ἔσωζεν, οἱονεὶ διὰ τῶν ὀδόντων συγκρατῶν καὶ πρὸς μυρίας παλαίων δυσχερείας, ὁ διάδοχος τοῦ Ζαχαρίου πάπας Στέφανος. Βλέπων δὲ, ὅτι ἡ βυζαντιακὴ βασιλεία ἀντὶ πάσης ἐπικουρίας ἔστελλε μόνον πρεσβείας καὶ παρακλήσεις καὶ φοβούμενος τὰ ἔσχατα, ἀπεφάσισεν ὁ πάπας νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Πιππῖνον, παρ' οὗ καὶ μόνου προσεδόκα σωτηρίαν. Διαβὰς λοιπὸν αὐτὸς ὁ πάπας εἰς Γαλλίαν, ἔχρισε μὲν τὸν νέον τῶν Φράγκων βασιλέα μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν πατρίκιον τῆς Ῥώμης. Συνήφθη δὲ μεταξὺ τοῦ πάπα καὶ τοῦ Πιππίνου συνθήκη, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων ἀνέλαβε τὴν ἔναρξιν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν Ἀστοῦλφον, ὅπως πεισθῇ νὰ ἀποχωρήσῃ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ προτέρων βυζαντιακῶν κτήσεων, αἵτινες ἔμελλον νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν πάπαν. Τοῦ δὲ Ἀστούλφου ἀποδυσπετοῦντος, ὁ Πιππῖνος, διαβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνίκησε τῷ 754 τοὺς Λαγγοβάρδους, ὧν ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ τὴν εἰς τὸν πάπαν παράδοσιν τῶν ἁρπαγμένων χωρῶν. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἀποχώρησιν τῆς φραγκικῆς στρατιᾶς οὐ μόνον διέρρηξε τὰς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ προεχώρησε κατὰ τῆς Ῥώμης, ἣν καὶ δεινῶς ἐστενοχώρει. Ἀλλὰ τότε νέα τῶν Φράγκων νικηφόρος ἐκστρατεία ἐπήνεγκε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἀστούλφου, ἀναγκασθέντος νὰ ἐκχωρήσῃ τὰς ἀμφισβητουμένας χώρας, αἵτινες καὶ ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Πιππίνου εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον. Ἦσαν δ' αἱ χῶραι αὗται τὸ περὶ τὴν Ῥάβενναν ἐξαρχᾶτον καὶ ἡ Πεντάπολις, ἤτοι ἡ ἀνατολικὴ παραλία ἀπὸ τοῦ Ἀριμίνου μέχρις Ἀγκῶνος.

Τὸ διάβημα τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, συμπράττοντος μετὰ τοῦ Πιππίνου κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, ἦτο μὲν σωστικὸν διὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἀπαλλασσομένην τοῦ ζυγοῦ τῶν Λαγγοβάρδων, ἀλλὰ καὶ προδοτικὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἰς ὃν ἀνῆκε τό τε δουκᾶτον τῆς Ῥώμης, ἐν ᾧ ἤδρευεν ὁ πάπας Στέφανος, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀστούλφου κατεχόμεναι χῶραι, ἃς ὁ πάπας ἀπαιτήσας ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων. Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπιδειχθεῖσα χλιαρότης καὶ ἀδιαφορία πρὸς διάσωσιν τῆς Ἰταλίας δικαιολογεῖ πως τὸ παράτολμον ἐκεῖνο διάβημα τοῦ πάπα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Πιππίνου εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἕδραν μετὰ τὴν διπλῆν ἐκνίκησιν τῶν Λαγγοβάρδων δωρεὰν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῶν κτήσεων. Εἰς μάτην μετὰ τὴν ἐν ἔτει 756 δευτέραν ἦτταν τοῦ Ἀστούλφου πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, παραστάντες εἰς τὸ παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ λαγγοβαρδικοῦ κράτους Παβίαν, τὸ ἀρχαῖον Τικῖνον, στρατόπεδον τοῦ νικητοῦ, ἐζήτησαν τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ῥαβέννης καὶ τοῦ ἐξαρχάτου. Ὁ σύνδεσμος τοῦ Πιππίνου καὶ τοῦ εἰς βασιλέα τῶν Φράγκων χρίσαντος αὐτὸν πάπα ἦτο οὕτως ἰσχυρός, ὥστε οἱ πρέσβεις ἠναγκάσθησαν νὰ πέλθωσιν ἄπρακτοι. Ἡ δὲ βυζαντιακὴ ἀρχὴ ἐν τῷ ἐξαρχάτῳ καὶ τῇ Πενταπόλει εἶχε λήξει, περιοριζομένη ἐν τῇ Ἰταλίᾳ μόνον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Καλαβρίαν καὶ εἰς ψιλὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν λαγγοβαρδικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Νεαπόλεως, τῆς Γαέτης καὶ τῆς Ἀμάλφης.

Ἡ ἀπώλεια ἦτο μεγάλη διὰ τοὺς Βυζαντίνους, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἀργότερον τοῦ δέοντος ἀνανήψας, ἐπειράθη διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν βαρεῖαν ζημίαν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ἀποστείλῃ πρέσβεις καὶ δῶρα πρὸς τὸν Πιππῖνον, ὅπως συντηρήσῃ τοὐλάχιστον τὸ δουκᾶτον τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' αἱ πρεσβεῖαι αὐτοῦ ἀπέβησαν εἰς μάτην. Ἡ δὲ ἀποτυχία αὕτη ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἔλθῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Στεφάνου (756) εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανόντος Ἀστούλφου Διδιέρον. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἃς ὁ νέος τῶν Λαγγοβάρδων βασιλεὺς ἐθεώρει ἀναγκαίας πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν, καὶ αἱ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ, ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ προβῇ εἰς τελεσφόρον συνεννόησιν μετ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις δ' ὁ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁπωσδήποτε ἐπικείμενος νέος κίνδυνος ἠνάγκασε τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Στεφάνου πάπαν Παῦλον τὸν Α' νὰ ἐπιστείλῃ εἰς τὸν Πιππῖνον, ὑπομιμνήσκων τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς εἶχεν ἀναλάβει διὰ

τοῦ χρίσματος, καὶ παρορμῶν αὐτὸν εἰς ἄμυναν τῆς Ῥώμης, ἧς ἡ προστασία ἦτο ἰδία εἰς αὐτὸν ἀνατεθειμένη, ἀπὸ τῶν *ἀνοσιωτάτων Ἑλλήνων*, τῶν ἐχθρῶν τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας καὶ πολεμίων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἀλλ' ὅμως δὲν παρέστη ἀνάγκη νέας τοῦ Πιππίνου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπιστρατείας, καθότι νέα τοῦ πάπα μετὰ τοῦ Διδιέρου συνεννόησις καὶ ἡ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων σύμπραξις, ἤρκεσε νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐν Ἰταλίᾳ πᾶσαν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐνίσχυσιν.

Οἱ πάπαι, τείνοντες εἰς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ χάριν αὐτῆς μετέωρον μὲν μέχρι τινὸς, ἔπειτα δ' ἐχθρικὴν στάσιν τηρήσαντες πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, οὐκ ὀλίγον ἐπωφελήθησαν παρουσιαζόμενοι ἀπέναντι τοῦ Πιππίνου ὡς ὑπέρμαχοι τῆς ἐκκλησίας καὶ πολέμιοι τῆς κακοδοξίας τῶν εἰκονομάχων. Ὅπως δ' ἐκλίπῃ τὸ πρόσχημα τοῦτο καὶ ἀποσύρῃ ὁ Πιππῖνος ἀπὸ τῆς παπικῆς ἕδρας τὴν θερμὴν ἐκείνην ὑποστήριξιν, εἰς ἣν οἱ μὲν πάπαι ἐχρεώστουν τὴν κοσμικὴν αὐτῶν ἀρχὴν, ἡ δὲ βυζαντιακὴ βασιλεία τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπωλείας αὐτῆς, ἀπεφάσισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἑλκύσῃ τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν τοῦ Πιππίνου. Τοῦτο δὲ διενοήθη νὰ ἐπιτύχῃ ὁ βασιλεὺς διὰ γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις, γεννηθεὶς τῷ 750, εἶχε τῷ 767 ἡλικίαν ἐτῶν δεκαεπτὰ, μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πιππίνου Γιζέλας. Διὰ τοιαύτης τινὸς προσπελάσεως ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι οὐ μόνον θὰ κατηργεῖτο ἡ ὑπὸ τοῦ Πιππίνου εἰς τὸν πάπαν Στέφανον γενομένη δωρεὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῶν κτήσεων, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπείθετο νὰ προσχωρήσῃ ὁ Πιππῖνος εἰς τὴν εἰκονομαχικὴν τοῦ Βυζαντίου πολιτείαν. Οὕτω δὲ θὰ ἠδύναντο νὰ λυθῶσι ζητήματα ἐκκρεμῆ ἀπὸ δεκαετίας ὅλης, καθ' ἣν μάταιαι εἶχον γείνει διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς φραγκικῆς βασιλείας.

Πρέσβεις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ ἐπιφανῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἀποδεχομένων τὰ τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως, μετέβησαν εἰς Γαλλίαν, μέλλοντες νὰ πείσωσι τὸν Πιππῖνον περὶ τοῦ γάμου, οὗ ἀποτέλεσμα ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ χάριν προικὸς τῆς Γιζέλας ἀπόδοσις εἰς τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὸν πάπαν παραχωρηθεισῶν κτήσεων, καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καταργήσεως τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ συγχρόνως παρέστησαν καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα, ἐπιμένοντες εἰς ἄμεσον παρὰ τοῦ Πιππίνου ἀποποίησιν ἀμφοτέρων τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος. Καὶ δὲν ἔσπευσε

μὲν ὁ Πιππῖνος νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πάπαν, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ τοιαύτη, οἵαν ἐπεθύμει ὁ ἱεράρχης τῆς Ῥώμης. Διότι, συγκληθείσης ἐν Γεντιλιακῷ (Gentilly) πλησίον τῶν Παρισίων ὑπὸ τοῦ Πιππίνου τῷ 767 συνόδου τῶν Φράγκων ἀρχόντων, ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ κοσμικῶν, μετὰ σθεναρὰν ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα καταπολέμησιν τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων, αὗται ἀπεκρούσθησαν, ματαιωθείσης τῆς συμπράξεως Ἑλλήνων καὶ Φράγκων. Διεκόπη δὲ οὕτω πᾶσα μεταξὺ Βυζαντίου καὶ τῆς φραγκικῆς αὐλῆς διαπραγμάτευσις μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ διὰ Καρόλου τοῦ μεγάλου ὁριστικὴ κατάλυσις τῆς ἐν Ἰταλίᾳ λαγγοβαρδικῆς ἀρχῆς (774) κατέστησε γειτονικὰ τὰ δύο κράτη, τὸ βυζαντιακὸν καὶ τὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς νέας συνεννοήσεις.

κγ'

Ὁ οἶκος τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀξιοθαύμαστον εἶνε ἀληθῶς τὸ σθένος τοῦ Κωνσταντίνου, ὀφείλοντος χάριν τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ προγράμματος νὰ παλαίσῃ οὐ μόνον πρὸς τὴν Δύσιν καὶ τὴν ἀντίδρασιν νῶν παπῶν, συμπραττόντων μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Φράγκων βασιλείας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀεικίνητον ἐν αὐτῷ τῷ κράτει ἀντιπολίτευσιν τῶν θρησκομανῶν εἰκονολατρῶν, τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς βασιλείας, τῶν μοναχῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἄξια θαυμασμοῦ εἶνε ἡ καρτερία αὐτοῦ, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ φατρία τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν ἠρίθμει ὀπαδοὺς ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως.

Εἴχομεν ἤδη εὐκαιρίαν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν εἰκονολατρικῶν διαθέσεων τῆς πρώτης τοῦ Κωνσταντίνου συζύγου, τῆς ἐκ Χαζάρων Εἰρήνης, ἥτις ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰποστήσῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ. Τὴν δὲ πρὸς τὰς εἰκόνας λατρείαν τῆς Χαζαρίδος ταύτης βασιλόπαιδος, ἥτις μετὰ τὴν βάπτισιν αὐτῆς διετέλεσε πάντοτε πιστὴ εἰς τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένα, ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς μητρὸς ἡ θυγάτηρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Εἰρήνης Ἀνθοῦσα. Αὕτη, οὐδέποτε στέρξασα νὰ ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν, διετέλεσε καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἀσχολουμένη περὶ ἔργα φιλάνθρωπα, καὶ ὑπῆρξε κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἀληθὴς μήτηρ τῶν ὀρφανῶν καὶ προστάτης

τῶν χηρῶν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς διένειμε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς εἰς πτωχοὺς καὶ εἰς ἐκκλησίας καὶ μονάς. Ὁ δὲ βίος αὐτῆς ὑπῆρξε πάντοτε ἀσκητικός, ἕως ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου (784-806), ὅλως ἀποταξαμένη τῷ κόσμῳ, ἐνεκλείσθη εἰς μονὴν καὶ διήνυσε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ὡς μοναχή. Εἰς τὴν Ἀνθοῦσαν δ' ἀναφέρεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ἵδρυσις ἀσύλου τῶν ὑπὸ τῶν ἰδίων γονέων ἐγκαταλελειμμένων τέκνων, ὧν ὑπῆρξεν αὐτόχρημα τροφὸς καὶ παιδαγωγός. Ἡ δὲ πατρικὴ καρδία τοῦ Κωνσταντίνου, στέργουσα τῆς θυγατρὸς τὴν χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν, οὐδὲν εὗρισκεν ἐν αὐτῇ τὸ ἀπᾴδον πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ἐσυγχώρει εἰς τὴν φιλελεήμονα κόρην τὰς ὑπερβολάς, αἵτινες ἦγον αὐτὴν μέχρι περιφρονήσεως τῶν κατὰ τὸν κόσμον.

Θανούσης δὲ τῆς Εἰρήνης, ἔλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ 750 δευτέραν σύζυγον, περὶ ἧς, θανούσης ἀτέκνου, οὐδέν τι πλέον εἶνε γνωστόν. Ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔπειτα γάμον συνῆψεν ὁ αὐτοκράτωρ, λαβὼν σύζυγον τὴν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν Εὐδοκίαν. Καρπὸς δὲ τοῦ τρίτου τούτου γάμου ἦσαν πέντε τέκνα ἄρρενα, Χριστοφόρος, Νικηφόρος, Νικήτας, Ἄνθιμος καὶ Εὐδόκιμος. Ἔστεψε δὲ τὴν Εὐδοκίαν αὐγοῦσταν ὁ Κωνσταντῖνος βραχὺ μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ Ἀνθίμου, τῇ 1 Ἀπριλίου 769, καὶ σὺν αὐτῇ ἐστέφθησαν καίσαρες μὲν οἱ πρεσβύτεροι τῶν υἱῶν αὐτῆς Χριστοφόρος καὶ Νικηφόρος, νωβελίσσιμος δὲ ὁ Νικήτας.

Οὕτω δύο ἤδη τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου γυναικῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη καὶ ἡ θυγάτηρ Ἀνθοῦσα, εὑρίσκοντο ἐν διαστάσει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν, οἷος παραδίδεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας, φαίνεται τοιοῦτος, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰποσπάσωσι τὸν Κωνσταντῖνον ἀπὸ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἦλθον πρὸς αὐτὸν ῥῆξιν, οὐδ' ἀντέστησαν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. Ἑκατέρα τῶν ἀντιθέτων τούτων ὡς πρὸς τὰ φρονήματα ἐν τῷ παλατίῳ μερίδων ἠκολούθει τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ὁδόν, χωρὶς νὰ ἔρχωνται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλὰ παντελῶς διάφορος ἀπέβη τῶν ἀνακτόρων ἡ ὄψις, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς αὐτὰ ὡς βασιλικὴ νύμφη νεᾶνις ἐξ Ἀθηνῶν περικαλλής, ἣν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς μετὰ τοῦ Πιππίνου κηδεστείας ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τοῦ πρωτοτόκου του βλαστοῦ, τοῦ ἐκ τῆς πρώτης του συζύγου Εἰρήνης υἱοῦ Λέοντος.

Ἡ Ἀθηναία αὕτη κόρη ἦτο ἡ Εἰρήνη, ἀνήκουσα εἰς οἰκογένειαν ἐπιφανῆ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκαλεῖτο δὲ πιθανῶς ὁ πατὴρ αὐτῆς Σαραντάπηχος, ἂν ἐπ' ἀδελφῷ ἀνεψιὸς αὐτῆς καὶ οὐχὶ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ ἦτο ὁ ἔπειτα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφαινόμενος Θεοφύλακτος ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου Σαρανταπήχου τοῦ πατρικίου. Ὁ γάμος δ' οὗτος τοῦ βασιλόπαιδος μετὰ τῆς Ἀθηναίας κόρης μαρτυρεῖ τὴν σχετικὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διαβίωσιν μεγάλων καὶ μεμορφωμένων οἴκων, δυναμένων νὰ συνδεθῶσι μετὰ τοῦ θρόνου διὰ δεσμῶν κηδεστείας.

Τὴν 1 Σεπτεμβρίου 769 εἰσῆλθε πανηγυρικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ Εἰρήνη, καταπλεύσασα ἐκ τῶν ἀπέναντι τῆς πρωτευούσης ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου ἀνακτόρων τῆς Ἱερείας ἐν συνοδείᾳ στόλου πλείστων δρομώνων καὶ χελανδίων, ἐστολισμένων διὰ πολυτελῶν σηρικῶν ὑφασμάτων. Ἅπαντες δ' οἱ προΰχοντες μετὰ καὶ τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν τῆς Ἀθηναίας κόρης, ἥτις μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἐμνηστεύετο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ Φάρου μετὰ τοῦ Λέοντος. Μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας, τὴν 17 Δεκεμβρίου, στεφθεῖσα αὐγοῦστα, ἔλαβε τὰ τοῦ γάμου στέφανα ἐν τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐν τῇ Δάφνῃ.

Ὁ γάμος τῆς Εἰρήνης μετὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδόχου, ὅστις μετ' ὀλίγα ἔτη ἔμελλε νὰ ἐλθῃ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, εἶνε γεγονὸς ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ περικαλλὴς καὶ εὐφυὴς τῶν Ἀθηνῶν κόρη εἰσήγαγε σὺν τῇ εἰσόδῳ αὐτῆς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν εἰκονομαχίαν. Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὕτη δὲν ἐξεφάνθη διὰ μιᾶς. Ζῶντος μὲν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀντιπολίτευσις αὐτῆς δὲν εἶνε κραταιά, περιοριζομένη εἰς παρακώλυσιν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ζήλου τοῦ συζύγου. Καὶ ὅτε δ' ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Λέων, ἡ ἐνέργεια τῆς ὁσημέραι κατ' ὀλίγον ἐπιμονώτερον πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν ἀντιδρώσης συζύγου αὐτοῦ παρὰ τοὺς εἰς τὸν πενθερὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης δοθέντας ὅρκους ἓν τι μόνον κατώρθωσε, νὰ καταστήσῃ τὸν νέον βασιλέα μετέωρον ἐν τῇ θρησκευτικῇ αὐτοῦ πολιτείᾳ. Ἀλλ' ὅτε ὁ Λέων ἀπέθανε μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν, ἡ Εἰρήνη, λαμβάνουσα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἡνίας τῆς διοικήσεως, ἀποκαλύπτει ὅλην τὴν ψυχὴν αὐτῆς, ἀπροκαλύπτως πλήσσουσα τὴν μεταρρύθμισιν καὶ χάριν τῆς προμεμελετημένης ἀντιδράσεως προβαίνουσα ἀπτόητος μέχρι τῶν ἐσχάτων, γυμνὴ

παντὸς αἰσθήματος, τυφλὴ πρὸς πᾶσαν στοργὴν, ἀποτινάσσουσα καὶ αὐτὰς τὰς ἱερὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἡ φύσις ἐπιβάλλει εἰς τὴν μητέρα.

κδ'

Λέων ὁ Χάζαρος.

Λέων ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου καὶ τῆς ἐκ Χαζάρων Εἰρήνης, ἀνερχόμενος ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου τῇ 14 Σεπτεμβρίου 775 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἰκοσιπέντε, πρώτιστον καθῆκον εἶχε νὰ συνεχίσῃ τὸν ἐθνικὸν πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμον, ὃν ἀτέλεστον εἶχεν ἀφήσει ὁ πατὴρ, μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας πρὸς αὐτοὺς ἀγωνιζόμενος. Πάντα δ' ἐφαίνοντο δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τοιούτου ἀγῶνος, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον διεσπασμένοι ἦσαν οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ὁ ἔκπτωτος αὐτῶν ἡγεμὼν Τελέριγος διέτριβε φυγὰς ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐλῇ καὶ διὰ κηδεστείας εἶχε συνδεθῆ μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἀλλ' ὅμως ὁ Λέων ἀπέστη παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀπὸ τοιούτου ἐγχειρήματος, ὅπερ ἤθελε πάντως δοξάσει αὐτὸν, ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας εἰς ἣν εἶχον περιστήσει τὰ βυζαντιακὰ πράγματα οἱ κρύφιοι ἀγῶνες τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν.

Καὶ οἱ μὲν ἀντιμεταρρυθμισταὶ, συμπράττουσαν ἔχοντες τὴν Εἰρήνην, ἐνισχυθεῖσαν εὐθὺς ὡς ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ μέσου ὁ στιβαρὸς Κωνσταντῖνος, ἠδυνήθησαν νὰ πείσωσι τὸν χρηστὸν μὲν, ἀλλ' ἀσθενῆ τὸν χαρακτῆρα ἔγγονον τοῦ Ἰσαύρου νὰ προβῇ ἓν βῆμα πρὸς τὴν ὑποχώρησιν, ἀφιστάμενος ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῶν μοναστηρίων καὶ καταδιώξεως τῶν μοναχῶν καὶ ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψωσι μὲν εἰς τὰς μονὰς, νὰ ἐπανέλθωσι δὲ εἰς τὰ ὕπατα ἀξιώματα, ὧν τὴν ὁδὸν εἶχε κλείσει εἰς αὐτοὺς ὁ Κωνσταντῖνος. Βαίνοντες δὲ περαιτέρω καὶ θέλοντες νὰ κλείσωσι τὴν πρὸς τὸν θρόνον ἄγουσαν ὁδὸν εἰς τοὺς ἑτεροθαλεῖς τοῦ Λέοντος ἀδελφοὺς, οἵτινες, μὴ ὑφιστάμενοι τὴν πίεσιν τῆς Εἰρήνης, στερρότερον τοῦ αὐτοκράτορος εἶχοντο τῶν ἀρχῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔπεισαν τὸν βασιλέα νὰναγορεύσῃ πανηγυρικῶς συνάρχοντα τῇ 13 Ἀπριλίου 776 τὸν ἐκ τῆς Εἰρήνης υἱὸν Κωνσταντῖνον, ἄγοντα ἡλικίαν ἓξ μόνον ἐτῶν.

Ἐν τούτοις δ' οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀναμορφώσεως, βλέποντες τὴν διὰ τῶν τοιούτων μέτρων ἐπερχομένην ἐνίσχυσιν τῆς φατρίας τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν ἐκείνην τοῦ νεαροῦ Κωνσταντίνου ἀπεφάσισαν νὰ καταλύσωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος, ἀναβιβάζοντες ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἤδη ἀνηγορευμένος καῖσαρ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Λέοντος. Μετεῖχον δὲ τῆς στάσεως τινὲς τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Ἀλλ' ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη, καὶ σιλέντιον, συγκληθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς ἐνόχους. Οὐχ ἧττον ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπιεικῶς φερόμενος, ἀπένειμεν εἰς τοὺς καταδικασθέντας τὴν βασιλικὴν χάριν, καὶ, ἀπαλλαγέντες τοῦ θανάτου, ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν Χερσῶνα, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐδάρησαν καὶ ἐκουρεύθησαν πρὸς τιμωρίαν.

Αἱ ἐσωτερικαὶ αὗται ἀνωμαλίαι, αἵτινες ἐν οὐ δέοντι ἀνέστειλαν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμου, δὲν ἐμπόδισαν τὸν Λέοντα νἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς Ἄραβας ἐν Ἀσίᾳ. Ἰσχυρὰ στρατιὰ ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν, παρασκευασθεῖσα ἐν ἔτει 778, ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀπετελεῖτο δ' αὕτη ἐκ στρατιωτῶν πάντων τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων πλὴν τοῦ τῶν Κυβυρραιωτῶν· στρατηγοὶ δ' ἐξεπέμφθησαν ὁ Ἀρμένιος Ἀρτάβασδος, ὁ Ταττζάτης, ὁ Καριστερότζης, Γρηγόριος ὁ Μουζαλάκιος καὶ ὁ ἤδη γνωστὸς ἡμῖν Μιχαὴλ ὁ Λαχανοδράκων. Ἡ στρατιὰ, προβᾶσα εἰς τὴν Συρίαν, ἐπολιόρκησε τὴν Γερμανίκειαν, ἀλλ' οἱ Ἄραβες ἔπεισαν τὸν Λαχανοδράκοντα διὰ χρημάτων νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Τοιαύτη τοὐλάχιστον εἶνε ἡ διήγησις τῶν εἰκονοφίλων ἱστοριογράφων, εἰς οὓς ὁμολογητέον ὅτι ὁ Λαχανοδράκων ἦτο ἥκιστα ἀγαπητὸς ἕνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου καταπολεμήσεως τῶν ἐν Ἀσίᾳ εἰκονολατρῶν. Τραπεὶς δ' ὁ στρατὸς εἰς λεηλασίαν τῆς Συρίας, εὗρε μετὰ τὴν πρὸ τῆς Γερμανικείας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ τὴν πόλιν οὕτως ὀχυρὰν ἕνεκα προσδραμουσῶν νέων ἐπικουριῶν, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτήν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ ἐκστρατεία αὕτη δὲν ἀπέβη πάντη ἄσκοπος, ἐπειδὴ οἱ Βυζαντῖνοι ἠδυνήθησαν νὰ νικήσωσι δεκακισχιλίους Ἄραβας ἐν μάχῃ καθ' ἣν ἐφονεύθησαν δισχίλιοι Ἄραβες καὶ πέντε ἐμῖραι. Πομπικῶς δ' ἐπανηγυρίσθη ἐπὶ ταύτῃ τῇ νίκῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ θρίαμβος τοῦ Λαχανοδράκοντος. Μένεα δὲ πνέοντες ἐπὶ τῇ ἥττῃ ταύτῃ οἱ Ἄραβες ἐξέπεμψαν τὸ ἐπιὸν ἔτος 779 εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πολυάριθμον στρα-

τιὰν, ἥτις, προχωρήσασα μέχρι τῆς Φρυγίας, ματαίως ἐπολιόρκησε τὸ Δορύλαιον. Οὐχ ἧττον δ' ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀράβων κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 780, ὅτε ἡ ἑτέρα αὐτῶν μοῖρα ὑπὸ τὸν Ὀσμὰν τὸν υἱὸν τοῦ χαλίφου Μαδὶ, καίπερ ἐκ πεντηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν συνισταμένη, κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ γενναίου Λαχανοδράκοντος ἐν μάχῃ κρατερᾷ, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ Ὀσμάν.

Ἀλλ' ὅτε ἡ ἀγγελία τῆς νικηφόρου ταύτης ἐπιτυχίας τῶν Βυζαντίνων ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Λέων δὲν ἔζη πλέον. Τῇ 8 Σεπτεμβρίου τοῦ 780 εἶχεν ἀποθάνει ἐξ ἄνθρακος κατὰ τὴν κεφαλήν. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις τῶν εἰκονοφίλων προσέγραψε τὸν αἰφνίδιον τοῦ βασιλέως θάνατον εἰς τιμωρίαν αὐτοῦ θεϊκὴν ὡς τολμήσαντος πρᾶξιν ἱερόσυλον καὶ κοσμήσαντος τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ κεφαλὴν διὰ στέμματος πολυτίμου, ὅπερ εἶχεν ἁφαιρέσει ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὅλως δ' ἀντιθέτως οἱ εἰκονομάχοι ἐπίστευσαν, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἦτο βίαιος, καὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν προελθόντα ἐκ φαρμακείας τῆς Εἰρήνης. Ἡ δ' ἀλήθεια εἶνε, ὅτι τοῦ ἄλλως φιλασθένου Λέοντος ἡ ὑγιεία εἶχε δεινῶς κλονηθῇ ἐκ τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν ἀγώνων, οὓς ὑπέστη φερόμενος μετέωρος μεταξὺ τῶν ἰδίων διαθέσεων καὶ αἰσθημάτων, ἀγόντων αὐτὸν εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ πατρικοῦ προγράμματος τῆς ἀναμορφωτικῆς κληρονομίας τῶν Ἰσαύρων, καὶ τῆς σθεναρᾶς γνώμης τῆς συζύγου. Ὅντως δ' ἡ Εἰρήνη, παραβαίνουσα τοὺς ἐπισήμως πρὸς τὸν πενθερὸν δοθέντας ὅρκους, ἐλάτρευε μὲν κρύφα τὰς εἰκόνας, ἃς ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῆς προσκεφάλαιον, ἐσκευώρει δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀντιμεταρρυθμιστικὰς ἀντιδράσεις, ὧν ἔρμαιον ἐγίνετο ὁ ἀνίσχυρος Λέων, μὴ ἔχων τὴν δύναμιν νὰ ντιτάξῃ τὴν ἰδίαν θέλησιν εἰς τὰς ῥαδιουργίας καὶ ἐπιβουλὰς τῆς πολυμηχάνου συζύγου.

Ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος ἀπήλλασσε τὴν Εἰρήνην παντὸς περιορισμοῦ. Ἀναλαμβάνουσα τὸν θρόνον ὡς βασιλομήτωρ καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Κωνσταντίνου, ἀπέπτυε πάντα χαλινὸν, διὰ δὲ τῶν παραβόλων αὐτῆς τολμημάτων καὶ τῆς ἀκατασχέτου εἰς τὴν εἰκονολατρείαν ἐμμονῆς περιέβαλλε τὴν ἐκκλησίαν διὰ δόξης ἐπισφαλοῦς πρὸς ζημίαν ἐμφανῆ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΤΡΙΤΩι ΤΟΜΩι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

Νόμισμα Μιθραδάτου τοῦ Εὐπάτορος ..... σελ. 18
Σύλλας ἐπὶ νομίσματος ἐν μεγενθύνσει..... » 21
Τετράδραχμον Ἀριστίωνος καὶ Μιθραδάτου..... » 28
Λούκουλλος, *προτομὴ ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ Πετρουπόλεως*..... » 31
Ῥωμαῖος ἑκατόνταρχος, *ἀνάγλυφον ἐπιτάφιον*..... » 39
Ῥωμαϊκὸς ἀετός..... » 41
Πομπήιος, *ἄγαλμα ἐν τῷ μεγάρῳ Spada τῆς Ῥώμης*.. » 44
Φαρνάκης ὁ Β' *ἐπὶ χρυσοῦ νομίσματος μεγεθυνθέντος*.. » 47
Πολέμων ὁ Α' *ἐπὶ νομίσματος μεγεθυνθέντος*..... » 48
Ἰούλιος Καῖσαρ, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ Νεαπόλεως*..... » 59
Ἄγαλμα τῆς Κλεοπάτρας *ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ Βερετίας*..... » 64
Μάρκος Ἀντώνιος, *κολοσσιαία προτομὴ ἐν Φλωρεντίᾳ* (Uffizi, *ἀρ. 299*)..... » 68
Ἀψὶς ἀναμνηστικὴ τῶν ἐν Φιλίπποις μαχῶν (*Heuzey* Mission de Macédoine *πίν. 2*)..... » 71
Μάρκος Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα ἐπὶ νομίσματος ἀργυροῦ..... » 77
Ἀγρίππας, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου ἀρ. 198*..... » 81
Τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως..... » 82
Σαρκοφάγος τῶν ῥωμαϊκῶν Πατρῶν (*Lebas-Waddington* Voyage archéologique en Grèce. *Πίν. 95, 1*)..... » 88
Γερμανικὸς, *ἄγαλμα ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου, εὑρεθὲν τῷ 1792 ἐν Γαβίοις τῆς Ἰταλίας*..... » 90
Τὸ ὡρολόγιον Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα..... σελ. 92
Ἀγριππίνα ἡ *πρεσβυτέρα, προτομὴ τοῦ μουσείου Καμπάνα ἐν Ῥώμῃ*..... » 96
Θρόνος προερίας Ποτάμωνος τοῦ Λεσβίου (*Texier* Voyage en Asie mineure *Τόμ. Β'*)..... » 97
Αἰδία, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως*..... » 99
Κλαύδιος, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ*..... » 102
Μεσσαλῖνα, *προτομὴ ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ Παρισίων ὑπ' ἀρ. 3297*..... » 103
Νέρων, *ἄγαλμα ἐκ Παρίου μαρμάρου ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου*..... » 105
Νόμισμα ἀναμνηστικὸν τῆς εἰς Ἑλλάδα περιοδείας τοῦ Νέρωνος..... » 106
Βεσπασιανὸς, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ*... » 112
Δομιτιανὸς *ἐπὶ ἀρχαίου νομίσματος*..... » 114
Δακὸς, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ*..... » 114
Σαβῖνα, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης*..... » 124
Νόμισμα ἀναμνηστικὸν τῆς ἐν Ἑλλάδι περιοδείας τοῦ Ἀδριανοῦ..... » 127
Ἐπίγραμμα ἐπὶ τῇ μνήσει τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰ Ἐλευσίνια *ἐπὶ λίθου ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου*..... » 128
Μάρκος Αὐρήλιος, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης*..... » 134
Γερμανὸς, *προτομὴ ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ*..... » 135

Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἐπὶ ἀναγλύπτου πολυτίμου λίθου ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ τῶν Παρισίων (ἀρ. 167)..... σελ. 136
Τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδεῖον τοῦ Ἡρώδου..... » 138
Ἀπολλώνιος ὁ Τυανιεύς, λιθίνη προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ Νεαπόλεως..... » 142
Ὁ Κόμμοδος θηρεύων ἀφ' ἵππου ἐπὶ ἀναγλύπτου πολυτίμου λίθου ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ Παρισίων (ἀρ. 2096)..... » 152
Σεπτίμιος Σεβῆρος, ἄγαλμα ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ. » 153
Γαλλιηνός, προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης..... » 163
Γότθοι ἀνδραποδιζόμενοι, ἀνάγλυφον σαρκοφάγου τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ... » 170
Ἐρείπια τῆς ἐν Παλμύρᾳ στοᾶς. » 177
Ζηνοβία ἐπὶ νομίσματος..... » 180
Πύλη τῶν ἀνακτόρων τῆς Ζηνοβίας ἐν Παλμύρᾳ..... » 181
Βασιλικὸς τάφος ἐν Παλμύρᾳ.... » 182
Διοκλητιανός, προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ... » 187
Μαξιμιανός, ἥμισυ ἀγάλματος λιθίνου εὑρεθὲν ἐν Καρινθίᾳ (Clarac Musée de sculptures Πίν. 980, ἀρ. 2526). » 189
Μετάλλιον τοῦ Μαξιμιανοῦ..... » 190
Κωνστάντιος ὁ Χλωρός, προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης..... » 193
Ἑλένη ἐπὶ νομίσματος. ..... » 199
Φαῦστα ἐπὶ νομίσματος..... » 201
Ἀλέξανδρος ἐπὶ νομίσματος χαλκοῦ..... » 203
Μαξέντιος ἐπὶ νομίσματος χρυσοῦ..... » 204
Ὁ κατὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν ὄλεθρος τοῦ Μαξεντίου, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (Banduri Imperium Orientale σ. 480, ἀρ. 2)..... » 208
Τὸ λάβαρον (Duruy Histoire des Romains Τόμ. Ζ' σ. 45). » 210
Κατακόμβη ἐν Ῥώμῃ..... » 232
Χριστιαν. λύχνοι (Lübke Kunstgeschichte τόμ. Α' σ. 262).. » 233
Ὁ ἀγαθὸς ποιμήν, τοιχογραφία τῆς ἐν Ῥώμῃ κατακόμβης τῆς Ἁγίας Ἀγνῆς. ..... » 234
Χριστιανικὴ τοιχογραφία ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ κατακόμβης τοῦ Ἁγίου Καλλίστου..... σελ. 235
Χριστιανικαὶ κατακόμβαι ἐν Μήλῳ (Ross Reisen auf den griechischen Inseln τόμ. Γ' σ. 147)..... ..... » 238
Ὁ θρίαμβος τοῦ Λικινίου ἐπὶ ἀναγλύπτου πολυτίμου λίθου τοῦ νομισματικοῦ μουσείου Παρισίων (ἀρ. 255). » 249
Κρίσπου νόμισμα..... » 253
Ἡ ἁγία Ἑλένη ἐπὶ θρόνου, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (Banduri Imperium Orientale σ. 480)..... » 270
Ἡ εὕρεσις τοῦ τιμίου σταυροῦ, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (αὐτόθι)..... » 271
Ἡ λεγομένη σαρκοφάγος τῆς ἁγίας Ἑλένης ἐν τῷ Βατικανῷ τῆς Ῥώμης..... » 272
Ὁ κίων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐν Κωνσταντινουπόλει.... » 277
Νόμισμα Κωνσταντινουπόλεως... » 278
Χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Κωνσταντίου εἰς φυσικὸν μέγεθος..... » 289
Κωνστάντιος ἐπὶ χρυσοῦ μεταλλίου..... » 295
Τὸ ὀπισθότυπον τοῦ χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Κωνσταντίου..... » 296
Ἰουλιανὸς ἐπὶ ἀναγλύπτου πολυτίμου λίθου τοῦ νομισματικοῦ μουσείου Παρισίων (ἀρ. 161 τῆς συλλογῆς Luynes)..... » 310
Αἴθουσα τοῦ ἐν Λουκοτεκίᾳ ἀνακτόρου τοῦ Ἰουλιανοῦ.. ..... » 311
Ἐξωτερικὴ ἄποψις τοῦ ἐν Λουκοτεκίᾳ ἀνακτόρου τοῦ Ἰουλιανοῦ..... » 313
Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπὶ νομίσματος.... » 318
Νόμισμα τοῦ Ἰουλιανοῦ..... » 320
Ἰοβιανοῦ νόμισμα..... » 324
Οὐαλεντινιανὸς ἐπὶ ἀναγλύπτου πολυτίμου λίθου τοῦ νομισματικοῦ μουσείου Παρισίων (ἀρ. 257)..... » 335
Χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Οὐάλεντος. » 336
Προκοπίου νόμισμα ..... » 336
Νόμισμα Γρατιανοῦ..... » 338
Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α', Οὐάλης καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β' ἐπὶ μεταλλίου..... » 338
Σαρκοφάγος τῆς Κωνσταντίας ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ.... » 339
Χρυσοῦν μετάλλιον τοῦ Θεοδοσίου. » 341
Μεγάλη ἀργυρᾶ ἀσπὶς ἐπὶ τῇ δε-

κατηχήσει τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου..... σελ. 348
Ἄγαλμα τοῦ Θεοδοσίου ἐκ χαλκοῦ κολοσσιαῖον πρὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Βαρλέττας ἐν Ἰταλίᾳ..... » 353
Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (*Weiss* Kostümkunde).... » 368
Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (*Montfaucon* Bibliotheca Coisliniana *σ. 137*)..... » 372
Τὸ ἐμπροσθότυπον χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Ὀνωρίου ..... » 376
Τὸ ὀπισθότυπον χρυσοῦ μεταλλίου τοῦ Ὀνωρίου ..... » 376
Τὰ ἐρείπια τοῦ Ἑβδόμου..... » 387
Γυναῖκες αὐλικαὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ ψηφιδωτοῦ τῆς ἐν Ῥαβέννῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βιταλίου. » 402
Ἐπίσκοπος, ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας..... » 403
Εὐαγγελιστὴς ὡς καλλιγράφος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου (*Garruca* Storia dell' arte cristiana)..... » 420
Ἀγωνίσματα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ἀνάγλυφον εὑρεθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει (Revue archéologique *τόμ. Γ' Πίν. XXVIII καὶ XXIX*)..... » 422
Ἀθηναΐς-Εὐδοκία ἐπὶ νομίσματος μεγεθυνθέντος, παράστασις ἐπικαλλυνθεῖσα κατὰ τὴν παρὰ Βυζαντίῳ (*Κωνσταντινούπολις τόμ. Α' ἐκδ. α' σ. 608*)..... 423
Ὁ κίων τοῦ Μαρκιανοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει..... » 448
Ἡ Θεοτόκος, ἀνάγλυφον ἐν Ῥαβέννῃ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Santa Maria in Porto..... » 453
Ὁ Χριστὸς, ἀνάγλυφον ἐπὶ ἀμεθύστου λίθου τοῦ νομισματικοῦ μουσείου Παρισίων (*ἀρ. 258*)..... » 456
Ἐπίσκοπος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου..... » 457
Αὐτοκρατορικὴ δαλματικὴ ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ..... » 463
Λέων ὁ Α' ἐπὶ νομίσματος..... » 466
Νόμισμα Λέοντος τοῦ Α'..... » 468
Ὁ Ζήνων ἐπὶ νομίσματος..... » 473
Μαυσωλεῖον τοῦ Θεοδωρίχου ἐν Ῥαβέννῃ..... » 488
Ὁ ἱπποδρόμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἷος ἐσώζετο τὸν ιε' αἰῶνα *ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως* (*Rich* Dictionnaire des antiquités *ἐν λ.* Circus)..... σελ. 495
Ὁ Ἀναστάσιος ἐπὶ νομίσματος.. » 498
Νόμισμα Καβάδου τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας..... » 504
Πέρσης ἱππεὺς *ἐπὶ ἀναγλύφου* (*Rawlison* The seventh great oriental monarchy *σ. 650*)..... » 505
Ἡ Θεοδώρα μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν γυναικῶν τῆς αὐλῆς, ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν Ἁγίῳ Βιταλίῳ τῆς Ῥαβέννης..... » 521
Λάβαρον, *ἀνάγλυφος παράστασις ἐπὶ τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Θεοδοσίου* (*Banduri* Imperium Orientale *σ. 453, ἀρ. 44*)..... » 523
Βυζαντῖνοι οἰκοδόμοι, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου *τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων* (*Bordier* Description des peintures dans les manuscrits Grecs de la bibliothèque Nationale *σ. 99*). » 528
Βάσις τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Θεοδοσίου ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως..... » 534
Τὸ αὐτοκρατορικὸν κάθισμα ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, *ἀνάγλυφον ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Θεοδοσίου*..... » 536
Μολυβδόβουλλον τῶν Βενέτων (*Schlumberger* Sigillographie byzantine *σ. 144*).... » 542
Δήμιος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων* (*Bordier ἔνθ' ἀν. σ. 76*). » 546
Εἰκὼν ἁγίου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. » 558
Ἄμβων ἐν Θεσσαλονίκῃ (*Bayet* L'art byzantin *σ. 79*)..... » 559
Ἀνάγλυφον Παναγίας δεομένης ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ τῆς Χαλκίδος (*Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας τόμ. Β' πίν. Η'*)..... » 561
Μολυβδόβουλλον τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἐκκλησεκδίκων τῆς Ἁγίας Σοφίας (*Schlumberger* Sigillographie *σ. 130*)..... » 564
Βυζαντιακὸν πορφυροβαφὲς ὕφασμα *τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Siegburg ἐν Γερ-*

μαρία (Schlumberger Nicéphore Phocas *σ. 109*).... σελ. 583
Γελίμερος ἐπὶ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει..... » 584
Ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς στρατιώτης ἐπὶ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει.. » 585
Ἐρείπια θριαμβευτικῆς ἀψῖδος ἐν Τριπόλει *(Lyon* Travels in northern Africa)..... » 587
Μετάλλιον Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ τῇ κατακτήσει τῆς Ἀφρικῆς..... » 591
Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βιταλίου ἐν Ῥαβέννῃ..... » 614
Ἡ Χρυσῆ πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως..... » 618
Μέρος τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως..... » 619
Πανηγυρισμὸς Βυζαντίνου αὐτοκράτορος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ ἱστουργήματος *ἐν Βαμβέργῃ τῆς Γερμανίας*..... » 625
Αὐτοκρατορικοὶ σαρκοφάγοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἐν Κωνσταντινουπόλει..... » 626
Ἀργυροῦς ἐπίχρυσος σταυρὸς Ἰουστίνου Β' σταλεὶς εἰς Ῥώμην καὶ ἀποκείμενος ἐν τῷ Βατικανῷ » 629
Νόμισμα Ὁρμίσδα Δ'..... » 634
Ἄποψις τῆς Θεσσαλονίκης..... » 643
Θηραταί, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Bordier ἔνθ' ἀν. σ.203)*. » 653
Ἀνὴρ τοῦ δήμου ἐν Βυζαντίῳ, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Bordier ἔνθ' ἀν. σ. 78)*..... » 656
Ἡ ἐν Τἀχτ-ι-βοστὰν ἀψὶς τοῦ Χοσρόου *(Rawlinson ἔνθ' ἀν. σ. 602)*..... » 661
Νόμισμα τοῦ Χοσρόου..... » 662
Ἀετὸς δικέφαλος βυζαντιακὸν ἀνάγλυφον ἐν Καππαδοκίᾳ *(Texier* Voyage en Asie mineure *Πίν. 78)*..... » 663
Ὁ λεγόμενος Ἡράκλειος, κολοσσιαῖος χαλκοῦς ἀνδριὰς ἐν Βαρλέττᾳ *τῆς Ἰταλίας*..... » 668
Χοσρόης ἔφιππος, ἀνάγλυφον ἐν Τἀχτ-ι-βοστὰν *(Rawlinson ἔνθ' ἀν. σ. 615)*..... » 681
Ἐρείπια τοῦ ἐν Μασίτᾳ ἀνακτόρου τοῦ Χοσρόου *(Rawlinson ἔνθ' ἀν. σ. 594)*..... σελ. 682
Ἡ Θεοτόκος ἐπὶ ἐλεφαντίνου βυζαντιακοῦ καλλιτεχνήματος *ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐν Ῥώμῃ κόμιτος Γρηγορίου Στροganώφ*..... » 692
Νόμισμα τοῦ Σιρόου..... » 697
Νόμισμα τοῦ Κώνσταντος..... » 724
Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος ἐπὶ νομίσματος μεγεθυνθέντος..... » 733
Ἀργυροῦν νόμισμα τοῦ Μωάβιγια. » 737
Πλοῖον φέρον ἐντὸς ἀγγείων τὸ ὑγρὸν πῦρ, εἰκὼν ἀραβικοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Schlumberger* Nicéphore Phocas *σ. 55*)..... » 739
Ἀραβικαὶ χειροβολίδες ἐξ ὀπτῆς γῆς πληρούμεναι ἐκρηκτικῶν ὑλῶν καὶ ἐκτοξευόμεναι *(Schlumberger ἔνθ' ἀν. σ. 59)*... » 740
Θριαμβικὴ ἀψὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ *Pococke* Description of the East *Τόμ. Β' μέρ. 6' σ. 150.* » 745
Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ Τιβερίου ἐπὶ μολυβδοβούλλου τῶν κομμερκίων τῆς Ἑλλάδος *(Schlumberger* Sigillographie *σ. 165)*..... » 764
Συμπόσιον, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Bordier ἔνθ' ἀν. σ. 253.)* » 769
Λέων ὁ Ἴσαυρος ἐπὶ βυζαντιακοῦ νομίσματος ἐν μεγεθύνσει..... » 777
Μολυβδόβουλλον τοῦ διοικητοῦ Ἀθηνῶν Στεφάνου κατὰ τὸν η' ἢ θ' αἰῶνα *(Schlumberger* Sigillographie *σ. 170)*..... » 798
Ἀραβικὸς στρατὸς, εἰκὼν ἀραβικοῦ χειρογράφου *ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐν Παρισίοις* Ch. Schefer *(Schlumberger* Nicéphore Phocas *σ. 117)*.. » 825
Στρατιῶται Βυζαντῖνοι, εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου τοῦ ι' ἢ ια' αἰῶνος *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων (Schlumberger ἔνθ' ἀν. σ. 73)*..... » 829
Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἐπὶ βυζαντιακοῦ ἐλεφαντουργήματος *ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Μονάχου*..... » 839
Κόσμημα βυζαντιακοῦ χειρογράφου. » 842

ΕΙΚΟΝΕΣ ΟΛΟΣΕΛΙΔΟΙ

Αὔγουστος, *λίθινος ἀνδριὰς ἐν τῷ* Braccio Nuovo *τοῦ Βατικανοῦ* ..... » 84

Καλιγόλας, *λίθινος ἀνδριὰς εὑρεθεὶς ἐν Ὀτρίκολι, νῦν ἐν τῷ Βατικανῷ* (Museo Pio Clementino)..... » 100

Κλαύδιος, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης*..... » 102

Τραϊανός, *λίθινος ἀνδριὰς ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως* ..... » 116

Ἀδριανός, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως*..... » 122

Ἀντίνοος, *λίθινος ἀνδριὰς ὁ λεγόμενος τοῦ Belvedere ἐν τῷ Βατικανῷ*..... » 126

Ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός ..... » 131

Ἡ ἐν Ἀθήναις στοὰ τοῦ Ἀδριανοῦ..... » 132

Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως*..... » 134

Ἀθηναῖος κοσμητὴς ἐφήβων *ἐν τῷ κεντρικῷ μουσείῳ Ἀθηνῶν* (Bulletin de corresp. hellénique *Τόμ. Β' Πίν. 8*)... 146

Καρακάλλας, *προτομὴ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως*.. » 154

Δέκιος, *λίθινος ἀνδριὰς τοῦ μουσείου τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης*..... » 162

Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, *λίθινος ἀνδριὰς εὑρεθεὶς ἐν ταῖς θέρμαις τοῦ Κωνσταντίνου, νῦν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Ῥώμης*.. » 198

Διάγραμμα τῶν χριστιανικῶν κατακομβῶν τῆς Μήλου *κατὰ τὸν Duchesne* (Bulletin de corresp. hellénique *Τόμ. Β' Πίν. 20*)..... » 238

Θριαμβικὴ ἁψὶς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου *ἐν Ῥώμῃ*..... » 254

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησία τοῦ Παναγίου τάφου..... » 272

Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου (*Banduri* Imperium Orientale *σ. 688*)..... » 286

Θρίαμβος τοῦ Κωνσταντίου ἐν Ῥώμῃ *ἐπὶ τοῦ βαρβεριναικοῦ διπτύχου* (*Gori* Thesaurum veterum diptychorum *Τόμ. Β' Πίν. 2*)..... » 294

Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, *λίθινος ἀνδριὰς ἐν τῷ* Palais des Thermes *τῶν Παρισίων*... » 324

Ὁ Ἰουλιανὸς θύων τοῖς εἰδώλοις, εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου *ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων* (Bordier *ἔνθ' ἀν. σ. 85*)..... » 330

Αἱ νῖκαι τοῦ Θεοδοσίου, ἀνάγλυφα θριαμβευτικῆς ἁψῖδος ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ *Κωνσταντινουπόλεως* (*Duruy* Histoire des Romains *Τόμ. Ζ' σ. 467*). » 342

Πλοῖον αὐτάνδρον ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (*Banduri* Imperium Orientale *σ. 453, ἀρ. 43*)..... » 345

Σκύθαι ἀνδραποδιζόμενοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (*Αὐτόθι σ. 429*)..... » 346

Ἡ δευτέρα *οἰκουμενικὴ* σύνοδος ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Δ', εἰκὼν ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου (*Αὐτόθι σ. 649*)..... » 362

Τὸ μέγαρον τοῦ Θεοδωρίχου ἐν Ῥαβέννῃ..... » 488

Ἰουστινιανός, ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν Ῥαβέννῃ (S. Apollinare Nuovo) *ἐκ φωτογραφίας τὸ πρῶτον ἐνταῦθα δημοσιευομένης*..... » 516

Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ, *εἰκὼν ψηφιδωτὴ ἐν Ἁγίῳ Βιταλίῳ τῆς Ῥαβέννης*. ..... » 524

Ἀγῶνες ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ *ἐπὶ τοῦ ἐν Βριξίᾳ* (Brescia) *διπτύχου* (*Gori* Thesaurus

veterum diptychorum *Τόμ. Β' Πίν. XVI*)..... » 534
Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει..... » 554
Βυζαντιανὰ κιονόκρανα *ἐκ τῶν παρὰ Hertzberg* Geschichte der Byzantiner *σ. 86*) » 560
Ψηφιδωτὴ εἰκὼν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ..... » 562
Μεθώνη..... » 586
Ἄποψις τῆς Κερκύρας..... .. » 610
Αὐτόγραφοι ὑπογραφαὶ τῶν πατέρων τῶν μετασχόντων τῆς ς' οἰκουμενικῆς συνόδου *μετ' ἐπεξηγηματικοῦ κειμένου ὄπισθεν* (*Wattenbach* Schrifttafeln *τεῦχ. Β'* ... ...)... » 750
Ἄποψις τῆς Κρήτης..... » 768

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

ΕΝ ΤΩι ΤΡΙΤΩι ΤΟΜΩι

Ἐν	σελ.	4	στ.	4	ἀνάγνωθι	*189*	ἀντὶ	*185*
»	»	»	»	11	»	*καθυποτάξεως τῶν Αἰτωλῶν*	»	*καθυποτάξεως*
»	»	8	»	21	»	*ἐκ Ῥώμης*	»	*ἐν Ῥώμῃ*
»	»	»	»	25	»	*τότε*	»	*πρῶτος*
»	»	16	»	32	»	*Πισιδίαν*	»	*Κιλικίαν*
»	»	18	»	8	»	*ἔγγονος*	»	*υἱὸς*
»	»	24	»	23	»	*νῖκαι*	»	*νίκαι*
»	»	32	»	31	»	*δὲν κατείχετο*	»	*κατείχετο*
»	»	38	»	16	»	*τοῦ Μαρτίου τοῦ 86*	»	*τοῦ 86*
»	»	»	»	19	»	*Κάφιδος*	»	*Κάφιος*
»	»	53	»	8	»	*ἀσίδηρον ὅπλον, καὶ ὑπέταξε τὸν ἀτίθασον*	»	*σίδηρον*
»	»	70	»	36	»	*Ὀκτάβιος*	»	*Αὔγουστος*
»	»	97	»	12	»	*Ῥόδον*	»	*Ῥώμην*
»	»	151	»	29	»	*180*	»	*190*
»	»	178	»	32	»	*Σαπώρου*	»	*Σαπόρου* (ὁμοίως ἐν σ. 176, στ. 9).
»	»	179	»	1	»	*Σαπώρην*	»	*Σάπορον*
»	»	272	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*Η ΛΕΓΟΜΕΝΗ*	»	*Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ*
»	»	340	»	17	»	*ἡ σαρκοφάγος*	»	*ὁ σαρκοφάγος*
»	»	343	»	11	»	*Ἀσχολίου*	»	*Ἀχολίου*
»	»	382	»	20	»	*μυστηριῶτις*	»	*μυστηριώδης*
»	»	432	»	22	»	*ἐπερχομένη*	»	*ἐπερχομένη*
»	»	»	»	»	»	*τελείᾳ*	»	*τελεία*
»	»	460	»	24	»	*Θεοδωρίχου*	»	*Θευδωρίχου*
»	»	465	»	14	»	*κακῶς*	»	*καλῶς*

»	»	592	»	28	»	*Ἀθαλαρίχου*	»	*Ἀταλαρίχου*
»	»	611	»	11	»	*Λαγγοβάρδοι*	»	*Λομβαρδοὶ*
»	»	626	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑΙ*	»	*ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΙ*
»	»	»	»	32	»	*ἑτοίμης*	»	*ἑτοίμου*
»	»	»	»	33	»	*κατεσκευασμένης*	»	*κατεσκευασμένου*
»	»	»	»	»	»	*φερούσης*	»	*φέροντος*
»	»	656	ὑπὸ τὴν εἰκ.		»	*ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι*	»	*ΕΙΚΩΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩι*
»	»	671	»	10,20,30		*Μαρτίνης*	»	*Μαρτίνας*

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΠΡΟΣΘΕΤΟΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΕΝ ΤΩι ΔΕΥΤΕΡΩι ΤΟΜΩι

Ἐν	σελ.	2	στ.	23	ἀνάγνωθι	*Περιάνδρου*	ἀντὶ	*Περικλέους*
»	»	30	»	12	»	*ἐξώδευσεν*	»	*ἐξώδευεν*
»	»	42	»	27	»	*Βρασίδου*	»	*Βρασίδα*
»	»	52	κ. ἑ.		»	*Περδίκκου*	»	*Περδίκκα*
»	»	171	»	10	»	*Ἱριππίδου*	»	*Ἡριππίδα*
»	»	185	»	16	»	*ἀπὸ*	»	*ὑπὸ*
»	»	188	»	11	»	*Καλχηδονίων*	»	*Καρχηδονίων*
»	»	212	»	20	»	*378-377*	»	*377-378*
»	»	233	»	26	»	*ὀλίγον πρὸς δυσμὰς τῆς Κορίνθου*		*κατὰ τὸ σημερινὸν Λουτράκιον*
»	»	235	»	2	»	*Μιδέαν*	»	*Μαλέαν*
»	»	241	»	27	»	*ἐνεργοῦσαι*	»	*ἐνεργοῦντες*
»	»	414	»	20	»	*πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἓξ*	»	*ἓξ*
»	»	439	»	2	»	*Πείθωνα*	»	*Πύθωνα*
»	»	472	»	14	»	*ἠναγκάζετο ὁ Ἀντίγονος*	»	*ἠναγκάζετο*
»	»	527	»	19	»	*εἶχεν ἤδη στραφῆ*	»	*ἠδύνατο ἤδη κὰ στραφῆ*
»	»	»	»	24	»	*εἶχε στρέψει*	»	*ἔστρεψε*
»	»	528	»	12	»	*Λυσίμαχος*	»	*Δημήτριος*
»	»	576	»	1	»	*Λευκίου*	»	*Λουκίου*
»	»	577	»	1	»	*τεσσαράκοντα ὀκτὼ*	»	*ἑξήκοντα*
»	»	628	»	13	»	*272*	»	*262*
»	»	646	»	9	»	*230*	»	*233*
»	»	656	»	33	»	*ἀνεψιὸς*	»	*ἐξάδελφος*
»	»	701	»	25	»	*δεκαεπτὰ*	»	*εἰκοσιἑξ*
»	»	706	»	29	»	*θέρος*	»	*φθινόπωρον*
»	»	713	»	28	»	*179*	»	*170*
»	»	723	»	33	»	*μεθ' οὗ*	»	*καθ' οὗ*
»	»	730	»	8	»	*ἕνα*	»	*ἕνα καὶ ἥμισυν*

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΙΘ΄ **Ἡ Ἑλλὰς μέχρι τοῦ Αὐγούστου**.. ..... Σελ. 1

α΄ Τὸ ἔργον τοῦ Μομμίου σ. 1.—β΄ Ἡ διοργάνωσις τῆς κατακτήσεως σ. 3.—γ΄ Ἡ δρᾶσις τοῦ Πολυβίου σ. 6.—δ΄ Ἡ Ἑλλὰς μέχρι τῶν μιθραδατικῶν χρόνων σ. 11.—ε΄ Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὁ Μιθραδάτης σ. 16.—ς΄ Ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἀντίστασις τοῦ Μιθραδάτου σ. 21.—ζ΄ Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ Ἀριστίων σ. 24.—η΄ Ὁ μιθραδατικὸς πόλεμος ἐν Ἑλλάδι σ. 28.—θ΄ Ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς σ. 32.—ι΄ Τὸ τέλος τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου σ. 38.—ια΄ Ἡ πτῶσις τοῦ Μιθραδάτου καὶ ὁ Πομπήιος σ. 43.—ιβ΄ Ἡ καθυπόταξις τῆς Κρήτης σ. 49.—ιγ΄ Ὁ ἑλληνισμὸς νικῶν τοὺς νικητὰς σ. 52.—ιδ΄ Πομπήιος καὶ Καῖσαρ σ. 58.—ιε΄ Ὁ Καῖσαρ καὶ τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου σ. 64.—ις΄ Βροῦτος καὶ Κάσσιος, Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανός σ. 67.—ιζ΄ Ὁ Ἀντώνιος καὶ οἱ Ἕλληνες σ. 72.—ιη΄ Ἡ ἥττα τοῦ Ἀντωνίου σ. 78.

Κ΄ **Ἀπὸ Αὐγούστου μέχρις Ἀδριανοῦ**. .. .. » 84

α΄ Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου σ. 84.—β΄ Σπάρτη καὶ Ἀθῆναι σ. 89.—γ΄ Τιβέριος σ. 94.—δ΄ Καλιγόλας καὶ Κλαύδιος σ. 100.—ε΄ Οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ Νέρων σ. 104.—ς΄ Ἡ κήρυξις τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων σ. 109.—ζ΄ Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Φλαβίων σ. 112.—η΄ Νέρβας καὶ Τραϊανὸς σ. 115.—θ΄ Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία σ. 118.

ΚΑ΄ **Ἀπὸ Ἀδριανοῦ μέχρι Κωνσταντίνου**..... » 123

α΄ Ὁ Ἀδριανὸς καὶ οἱ Ἕλληνες σ. 123.— β΄ Ὁ Ἀδριανὸς ἐν Ἀθήναις σ. 129.—γ΄ Οἱ Ἀντωνῖνοι

σ. 133.—δ' Ἡρώδης ὁ Ἀττικός σ. 136.— ε' Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐπὶ Ῥωμαίων σ. 140.—ς' Τὰ παιδευτήρια τῶν Ἀθηνῶν σ. 144.—ζ' Σεπτίμιος Σεβῆρος σ. 151.—η' Καρακάλλας σ. 155.—θ' Οἱ Ἀφρικανοὶ καὶ Σύροι αὐτοκράτορες σ. 159.—ι' Ἡ πεντηκονταετὴς ἀναρχία σ. 162.—ια' Οἱ Γότθοι καὶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι σ. 167.—ιβ' Ἡ ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ Δέξιππος σ. 173.—ιγ' Ἡ ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας σ. 176.—ιδ' Οἱ ἀγῶνες τῆς Ζηνοβίας σ. 179.—ιε' Ἡ κατάλυσις τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας σ. 183.—ις' Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ σ. 186.—ιζ' Τὸ ἔργον τῆς τετραρχίας σ. 191.—ιη' Τὸ ναυάγιον τοῦ Διοκλητιανοῦ σ. 195.

ΚΒ' Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ χριστιανισμός . . . . . » 199

α' Ὁ Κωνσταντῖνος αὔγουστος σ. 199.—β' Ἓξ αὔγουστοι σ. 201.—γ' Ἡ ἥττα τοῦ Μαξεντίου σ. 204.—δ' Ἐν τούτῳ νίκα σ. 210.—ε' Ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ σ. 213.—ς' Ὁ Παῦλος σ. 218.—ζ' Ὁ Παῦλος ἐν Ἀχαΐᾳ σ. 222.—η' Αἱ πρῶται ἐκκλησίαι σ. 228.—θ' Ὁ χριστιανισμὸς ἐν Ἑλλάδι μέχρι Κωνσταντίνου σ. 236.—ι' Οἱ διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν σ. 242.—ια' Τὰ ἐπακολουθήματα τῆς νίκης τοῦ Κωνσταντίνου σ. 247.—ιβ' Κωνσταντῖνος καὶ Λικίνιος σ. 253.—ιγ' Αἱ αἱρέσεις καὶ ὁ Ἄρειος σ. 256.—ιδ' Ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος σ. 260.—ιε' Οἰκογενειακὴ τραγῳδία σ. 265.—ις' Ἡ ἁγία Ἑλένη σ. 269.—ιζ' Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως σ. 273.—ιη' Ὁ νέος πολιτικὸς ὀργανισμός σ. 278.—ιθ' Διάλυσις τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἑνότητος σ. 282.—κ' Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου σ. 286.

ΚΓ' Ὁ αἰὼν τῆς τελευταίας πάλης . . . . . » 288

α' Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου σ. 288.—β' Ὁ ὑπὲρ τῆς μοναρχίας ἀγὼν τοῦ Κωνσταντίου σ. 292.—γ' Ἡ μοναρχία τοῦ Κωνσταντίου σ. 294.—δ' Γάλλος καὶ Ἰουλιανός σ. 299.—ε' Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν

Ἀθήναις σ. 302.—ς' Ὁ Ἰουλιανὸς καῖσαρ σ. 309.—ζ' Ὁ Ἰουλιανὸς αὔγουστος σ. 315.—η' Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουλιανοῦ σ. 318.—θ' Ὁ παραβάτης ἐπὶ τοῦ θρόνου σ. 324.—ι' Ἡ ἀποτυχία τοῦ παραβάτου σ. 329.—ια' Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου σ. 334.—ιβ' Θεοδόσιος ὁ μέγας καὶ οἱ Γότθοι σ. 340.—ιγ' Ὁ κατὰ τῶν Σαρματῶν καὶ Γροθίγγων πόλεμος σ. 345.—ιδ' Αἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Θεσσαλονίκῃ στάσεις σ. 347 —ιε' Οἱ ὑπὲρ ἑνώσεως τοῦ κράτους ἀγῶνες σ. 351.—ις' Ἡ ἐκκλησία ἀπὸ Ἰουλιανοῦ μέχρι Θεοδοσίου σ. 355.—ιζ' Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Θεοδοσίου σ. 359.—ιη' Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι σ. 367.

ΚΔ' Τὸ Βυζάντιον, οἱ Γότθοι καὶ οἱ Οὖννοι. . . . . . » 375

α' Οἱ δύο διάδοχοι τοῦ Θεοδοσίου σ. 375.—β' Ἀλάριχος καὶ Ῥουφῖνος σ. 378.—γ' Ἡ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀλαρίχου σ. 381.—δ' Ὁ φόνος τοῦ Ῥουφίνου σ. 385.—ε' Ὁ Εὐτρόπιος σ. 387.—ς' Ὁ Εὐτρόπιος καὶ ὁ Χρυσόστομος σ. 390.—ζ' Ὁ Γαϊνᾶς καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει σ. 394.—η' Εὐδοξία καὶ Ἀρκάδιος σ. 397.—θ' Ὁ ἀγὼν τοῦ Χρυσοστόμου σ. 401.—ι' Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ βασίλισσα σ. 404.—ια' Ἡ κυρηναϊκὴ Πεντάπολις καὶ ὁ Συνέσιος σ. 408.—ιβ' Θεοδόσιος ὁ μικρὸς καὶ ὁ ἐπίτροπος Ἄνθιμος σ. 414.—ιγ' Ἡ Πουλχερία σ. 418.—ιδ' Θεοδόσιος καὶ Ἀθηναΐς σ. 421.—ιε' Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ σ. 425.—ις' Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως σ. 429.—ιζ' Ὁ θεοδοσιακὸς κῶδιξ σ. 432.—ιη' Αἱ τύχαι τῆς Εὐδοκίας σ. 434.—ιθ' Πέρσαι, Βανδῆλοι καὶ Οὖννοι σ. 438.—κ' Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀττίλα σ. 443.—κα' Μαρκιανὸς καὶ Ἀττίλας σ. 447.—κβ' Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Θεοδοσίου καὶ Μαρκιανοῦ σ. 451.

ΚΕ' Ἡ δυναστεία τοῦ Λέοντος. . . . . . » 458

α' Λέων ὁ Μακέλλης σ. 458.—β' Ἡ ὀρθόδοξος

βασιλεία σ. 461.—γ' Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος σ. 465.—δ' Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτεία τοῦ Λέοντος σ. 468.—ε' Λέων ὁ Β' καὶ Ζήνων ὁ Ἴσαυρος σ. 473.—ς' Ἡ μεσοβασιλεία τοῦ Βασιλίσκου σ. 475.—ζ' Ἡ αὐλὴ τοῦ Ζήνωνος σ. 478.—η' Ὁ Ζήνων καὶ οἱ δύο Θεοδώριχοι σ. 483.—θ' Θεοδώριχος ὁ Θεοδομήρου ἐν Ἰταλίᾳ σ. 487.—ι' Τὸ Ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τὸ πρῶτον σχίσμα σ. 489.—ια' Ἡ ἐκκλησία ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ Ἰουστίνου σ. 493.—ιβ' Ἀναστάσιος ὁ Δίκορος σ. 498.—ιγ' Ὁ περσικὸς πόλεμος σ. 502.—ιδ' Ἡ διοίκησις τοῦ Ἀναστασίου σ. 507.

ΚΣ' Ὁ μέγας νομοθέτης . . . . . » 511

α' Ἰουστῖνος σ. 511.—β' Ἕλληνες καὶ Ἀβησσυνοί σ. 513.—γ' Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως σ. 516.—δ' Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα σ. 518.—ε' Ἡ αὐλὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 522.—ς' Ὁ πρὸς τοὺς Πέρσας πρῶτος πόλεμος σ. 527.—ζ' Ὁ ἱπποδρομος σ. 533.—η' Οἱ δῆμοι σ. 538.—θ' Ἡ ἀνταρσία τοῦ Νίκα σ. 544.—ι' Ἡ αἱματηρὰ λύσις σ. 550.—ια' Ἡ κτίσις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας σ. 553.—ιβ' Ἡ Ἁγία Σοφία σ. 556.—ιγ' Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 565.—ιδ' Ἡ νομοθετικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 571.—ιε' Διοίκησις, ἐμπόριον, βιομηχανία σ. 578.—ις' Ὁ εἰς τὴν Ἀφρικὴν πλοῦς τοῦ Βελισαρίου σ. 583.—ιζ' Ἡ κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Βανδήλων σ. 587.—ιη' Μετὰ τοὺς Βανδήλους οἱ Γότθοι σ. 592.—ιθ' Ὁ πρὸς τὸν Οὐίτιγιν ἀγὼν σ. 596.—κ' Ὁ δεύτερος πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμος σ. 601.—κα' Ὁ λαζικὸς πόλεμος σ. 605.—κβ' Ἡ ὁριστικὴ ἐγκατάστασις ἐν Ἰταλίᾳ σ. 608.—κγ' Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων σ. 616.—κδ' Τὸ τέλος τοῦ Βελισαρίου σ. 620.—κε' Ὁ θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ σ. 623.

ΚΖ' οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ . . . . . » 627

α' Ἰουστῖνος ὁ Β' σ. 627.—β' Τιβέριος καὶ

Μαυρίκιος σ. 630.—γ' Οἱ πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμοι (572-591) σ. 632.—δ' Ἄβαρες καὶ Σλάβοι σ. 636.—ε' Νέοι ἀγῶνες ἐν Ἰταλίᾳ σ. 644.—ς' Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον σ. 648.—ζ' Ἡ πτῶσις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Μαυρικίου σ. 652.—η' Τὸ πρῶτον δημῶδες ᾄσμα τῆς νέας ἑλληνικῆς σ. 655.—θ' Ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ σ. 659.—ι' Ἡ ἀπὸ τοῦ τυράννου σωτηρία σ. 664.

ΚΗ' Ἡ δυναστεία τῶν Ἡρακλειδῶν..... » 667

α' Ἡράκλειος ὁ Ἡρακλείου σ. 667.—β' Τὰ ἔτη τῆς παρασκευῆς σ. 669.—γ' Ὁ Χοσρόης θριαμβεύων σ. 672.—δ' Ἄβαρες καὶ Σλάβοι σ. 675.—ε' Τὰ ἱερὰ χρήματα σ. 676.—ς' Ἡράκλειος καὶ Χοσρόης σ. 679.—ζ' Ὁ κίνδυνος τοῦ Βυζαντίου σ. 684.—η' Ἡ πολιορκία τῆς βασιλευούσης σ. 686.—θ' Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια σ. 690.—ι' Ἄδοξον τέλος τοῦ Χοσρόου σ. 694.—ια' Ἡ θρησκευτικὴ πολιτεία τοῦ Ἡρακλείου σ. 699.—ιβ' Μωάμεθ σ. 703.—ιγ' Ἡ θρησκεία τοῦ κορανίου σ. 706.—ιδ' Ὁ ἰσλαμισμὸς στρατευόμενος σ. 708.—ιε' Βυζαντῖνοι καὶ Ἄραβες σ. 711.—ις' Οἱ Ἄραβες ἐν τῇ βυζαντιακῇ Ἀφρικῇ σ. 716.—ιζ' Τέλος Ἡρακλείου καὶ βασιλεία τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν σ. 719.—ιη' Κώνστας σ. 722.—ιθ' Ἡ βυζαντιακὴ Ἰταλία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωκᾶ σ. 725.—κ' Ὁ Κώνστας ἐν Ἰταλίᾳ σ. 728.—κα' Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος σ. 731.—κβ' Οἱ Ἄραβες ναυτιλλόμενοι σ. 734.—κγ' Οἱ Ἄραβες πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σ. 737.—κδ' Οἱ Σλάβοι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη σ. 742.—κε' Ἡ ἵδρυσις τοῦ βασιλείου τῶν Βουλγάρων σ. 746.—κς' Ἡ ἕκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος σ. 749.—κζ' Ἰουστινιανὸς ὁ Β' σ. 751.—κη' Ὁ Ῥινότμητος σ. 756.—κθ' Λεόντιος καὶ Τιβέριος ὁ Β' σ. 759.—λ' Ἡ δευτέρα βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανου σ. 762.—λα' Βαρδάνης ὁ καὶ Φιλιππικός σ. 766.—λβ' Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀναρχίας σ. 770.

ΚΘ' **Ἡ μεταρρύθμισις τῶν εἰκονομάχων** . . . . . » 7. 774
α' Λέων ὁ Ἴσαυρος σ. 774.—β' Ἡ ἀπὸ τῶν Ἀράβων διάσωσις τῆς βασιλευούσης σ. 776.—γ' Οἱ Ἴσαυροι καὶ οἱ Ἄραβες σ. 779.—δ' Οἱ ὑπὲρ τοῦ θρόνου ἀγῶνες τοῦ Λέοντος σ. 782.—ε' Ἡ ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως σ. 785.—ς' Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας σ. 789.—ζ' Ἡ πρώτη ἀντίδρασις σ. 791.—η' Τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ αἱ Κυκλάδες σ. 796.—θ' Ἡ εἰκονομαχία καὶ ὁ παπισμός σ. 801.—ι' Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός σ. 807.—ια' Ἡ νομοθετικὴ μεταρρύθμισις τοῦ Λέοντος σ. 809.—ιβ' Ὁ γεωργικός, ναυτικός, στρατιωτικὸς νόμος σ. 815.—ιγ' Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος σ. 818.—ιδ' Ἡ τιμωρία τοῦ ἀποστάτου σ. 820.—ιε' Νῖκαι καὶ συμφοραὶ σ. 824.—ις' Βυζαντῖνοι καὶ Βούλγαροι σ. 829.—ιζ' Δημόσια ἔργα καὶ ἐμπόριον ἐπὶ Κωνσταντίνου σ. 834.—ιη' Ἡ ἐν Ἱερείᾳ σύνοδος σ. 837.—ιθ' Γραφικὴ, μουσικὴ καὶ θέατρον σ. 841.—κ' Ἡ ἐκτέλεσις τῶν δεδογμένων σ. 844.—κα' Οἱ μάρτυρες τῆς εἰκονολατρείας σ. 848.—κβ' Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Δύσις σ. 851.—κγ' Ὁ οἶκος τοῦ Κωνσταντίνου σ. 855.—κδ' Λέων ὁ Χάζαρος σ. 858.

Πινακ τῶν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ περιεχομένων εἰκόνων . . . . . 8(861

Διορθωτεα ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ . . . . . 8(867

Προσθετοι διορθωσεις ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ . . . . . 8(869

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •